

The background of the poster is a photograph of the United States Capitol building in Washington, D.C., viewed from across the reflecting pool. The building's white dome and neoclassical architecture are prominent. In the foreground, the dark water of the pool reflects the building and the sky. To the right, a statue on a pedestal is visible. The top right corner features a stylized, waving American flag. The text is overlaid on the image in various colors and fonts.

USA

INTERNATIONAL SCIENTIFIC
ONLINE CONFERENCE

ISOC
INTERNATIONAL
SCIENTIFIC
ONLINE
CONFERENCES

**INNOVATION
IN THE MODERN
EDUCATION
SYSTEM**

**25 APRIL
2024 YEAR**

USA, WASHINGTON

Info.interconf@mail.ru

www.interonconf.org

INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM

Part 40

APRIL 2024

COLLECTIONS OF SCIENTIFIC WORKS

Washington, USA
25th April 2024

INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM: a collection scientific works of the International scientific conference (25th April , 2024) – Washington, USA: "CESS", 2024. Part 40 – 721 p.

Editorial board:

Martha Merrill, PhD Kent State University, USA

David Pearce, ScD Washington, D.C., USA

Emma Sabzalieva, PhD Toronto, Canada

Nikadambayeva Hilola Batirovna, Candidate of Pedagogical Sciences,
docent

Pirimov Akram Pirimovich, docent

Shodiyev Furqat Davranovich, Candidate of Technical Sciences, docent

Languages of publication: русский, english, казахша, o'zbek, limba română,
кыргыз тили, Հայերէն

The collection consists of scientific research of scientists, graduate students and students who took part in the International Scientific online conference "**INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM**". Which took place in Washington on April 25, 2024.

Conference proceedings are recommended for scientists and teachers in higher education establishments. They can be used in education, including the process of post - graduate teaching, preparation for obtain bachelors' and masters' degrees. The review of all articles was accomplished by experts, materials are according to authors copyright. The authors are responsible for content, researches results and errors.

© "CESS", 2024
© Authors, 2024

TABLE OF CONTENTS	
Mamajonova Odina Alisher kizi <i>CONDITIONS FOR INCREASING INNOVATIVE ACTIVITY IN ENTERPRISES AND FACTORS AFFECTING IT</i>	16
Salohiddinova Mahliyo Salohiddin qizi <i>NOGIRONLIGI BO'LGAN INSONLARNI FAOL HAYOTGA INTEGRATSIYASINI TA'MINLASH</i>	27
Komilova Mukarram Komiljonovna Hasanov Azizon Valijon o'g'li <i>TURISTIK RESURSLARDAN UNUMLI FOYDALANISH ISTIQBOLLARI</i>	36
Ikromov Xabibullo Boqievich Ibragimov Xasan Ismailovich <i>KONSTITUTSIYA – HUQUQIY VA DEMOKRATIK DAVLAT TAYANCHI</i>	39
Nurmatov Oqiljon Odiljon o'g'li Yunusova Gulshod Nazihovna <i>MATEMATIKADAGI O'RGANISH QIYIN BO'LGAN MAVZULARGA VIZUAL - VIRTUAL O'QITISHDA KOMPYUTER DASTURLARI MAJMUASINI TUZISH.</i>	46
Shafkarov Fahridin Khudaiberdievich <i>ORGANIZATION OF ANALYSIS OF CASH FLOWS OF SANATORIUM-WELLNESS INSTITUTIONS</i>	53
G.J.Abilova Saparbaeva Azada <i>THE EFFECT OF ELECTRONIC CIGARETTES ON THE BODY</i>	62
X.Primov D.Boltayeva <i>AHMONIYLAR DAVLAT BOSHQARUVI VA MADANIYATNING RIVOJLANISHI</i>	64
Erkinova Odinaxon Kozimjon qizi Alijonov Shohruhbek Akramjon o'g'li Ismoilova Mohlaroyim Muhammadishoq qizi <i>SMM TADQIQOT LOYIHALARINI BOSHQARISH HAMDA O'QUVCHILARGA FACEBOOK TARMOĞIDA SAHIFA OCHISHNI O'RGATISH</i>	67
Erkinova Odinakhan Kozimjonovna Alijonov Shohruhbek Akramjonovich Ismailova Mohlaroyim Muhammadishoqovna	71

LEARNING SMM RESEARCH PROJECTS AND TEACHING YOUNGSTERS HOW TO OPEN A YOU TUBE CHANNEL	
Mirhamidova Gulibonu Mirabdullajon qizi TURIZMDA IJTIMOIIY MEDIA MARKETINGIDAN FOYDALANISH IMKONİYATLARI VA MAVJUD MUAMMOLARI	76
Diyorabonu Kurgonova INNOVATIVE METHODS OF TEACHING READING IN 6TH FORM	90
Худоярова Г.Н. ВЛИЯНИЯ СПЕЦИФИЧЕСКОЙ АНТИГЕНЕМИИ НА БИОХИМИЧЕСКИЕ СДВИГИ У ДЕТЕЙ, ВЫЗВАННЫМИ САЛЬМОНЕЛЛАМИ, ЭШЕРИХИЯМИ И ПРОТЕЯМИ	95
Худоярова Г.Н. Абдурашидова Зебинисо Зафарова Мехрангиз ОПРЕДЕЛЕНИЕ ЭХИНОКОККОВОЙ ЖИДКОСТИ В ЛАБОРАТОРНЫХ УСЛОВИЯХ	101
Tôlanova Munojatxon Mahkamova Madina Avazhonova Mohinisobonu Dehqonova Gulmira SUV OBIHAYOT HISOBLANADI.	105
Ravshanova Mukhayyo Makhmanazarovna PEDAGOGICAL SIGNIFICANCE OF A DIFFERENTIATED APPROACH IN TEACHING ECONOMETRICS.	109
Sultonov Abdullaziz Jamshid o'g'li Usmonova Maxfirat Murodullo qizi QO'QON XONLIGIDA HARBIY KUCHLAR VA QO'SHINNING TARKIBIY TUZILISHI	114
Mustafoqulov Otabek Panji o'g'li Saidmurudov Javohir Hojimurot o'g'li SIYOSATNING GLOBALLASHUVI: AMERIKA QO'SHMA SHTATLARINING YANGI ASRDAGI TASHQI SIYOSATI	121
Mustafoqulov Otabek Panji o'g'li Saidmurudov Javohir Hojimurot o'g'li QADIMGI XITOY HARBIY SAN'ATINING O'ZIGA XOSLIGI	146
Boboraxmatova Dilshoda Ismailovna Qobilboyeva Zarnigor Bobomurod qizi XVII – XVIII ASRLARDA O'RTA OSIYO XONLIKLARI HARBIY	151

SAN'ATI	
Abdiyeva Odina Xolnazar qizi Mamataliyeva Mohidil O'rol qizi <i>BUXORO AMIRLIGIDA HARBIY ISH VA TAKTIKA</i>	158
Raximjonov Jamshidbek Fayzullojon o'g'li Ochildiyev Ibrohim Usmon o'g'li <i>AMERIKA QO'SHMA SHTATLARIDA OLIMIPADA VA PARALIMPIADA O'YINLARIDA</i>	164
Nasullayeva Navbahor Narzullo qizi <i>TANGALAR TARIXDAN XABAR BERADI</i>	170
Azimov Jurabek Shavkatjon O'g'li Elmurodova Zarina Ravshan qizi Izzatullayev Javoxirbek Botirovich Raximov Bobur Turg'unovich <i>PHYSICAL CHARACTERISTICS OF SOUND. USE OF SOUND IN MEDICINE</i>	172
Mustaqova Madina Sherzod qizi <i>STYLISTIC ASPECTS FOUND IN TRANSLATION FROM ENGLISH TO UZBEK IN JOURNALISTIC TEXTS</i>	177
Abdurahmonova Malika Baxtiyor qizi Islomova Sevinch Islomovna <i>TA'LIM JARAYONI PSIXOLOGIK ASOSLARI</i>	181
Abduqayumova Mavludabonu To'xtasheva Dilafruz <i>TARBIYA PSIXOLOGIYASI</i>	187
Almardonova Yulduzxon Xoliqulova Nilufar <i>PSIXIK RIVOJLANISH VA UNI DAVRLASHTIRISH MUAMMOSI</i>	192
Amirqulova Muhayyo Abdisattor qizi Bekmirzayeva Marjona Shonazar qizi <i>PEDAGOG FAOLIYATIDA PSIXOLOGIYANING O'RNI</i>	201
Atajanova Marjona G'ayrat qizi Axmadova Sevinch <i>KICHIK MAKTAB YOSHIDA BOLA SHAXSI RIVOJLANISHINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI</i>	208
Eshdavlyatova Bibizaynab Ismoilovna Keldiyorova Sojida <i>KICHIK MAKTAB DAVRIDA PSIXIK RIVOJLANISH</i>	215

XUSUSIYATLARI.	
Haitova Sevinch Jomurod qizi Choriyeva Sevinch to‘lqin qizi <i>O‘SMIRLIK DAVRIDA PSIXIK RIVOJLANISH JARAYONLARI</i>	223
Yoqubjonova Gulchiroy Shoyimova Ruxsora <i>ILK ÒSPIRINLIK VA ÒSPIRINLIK DAVRIDA PSIXIK RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI</i>	232
Jo‘rayeva Dildora Davron qizi Yo‘ldosheva Sevinch Ravshan qizi <i>KICHIK VA KATTA GURUHLAR PSIXOLOGIIYASI</i>	239
Mamatov Shuhrat Urinova Saodat <i>KICHIK MAKTAB DAVRIDA PSIXIK RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI.</i>	247
Urozova Sevinch Izatullayeva Sabrina <i>PEDAGOGIIKA QOBILIIYATLAR</i>	255
Muhammadiyeva Mehrona <i>TARBIYA PSIXOLOGIIYASI</i>	262
Nazirova Shahzoda Mamadaminova Muxlisa <i>ILK O‘SPIRINLIK DAVRINING PSIXOLOGIIK XUSUSIYATLARI</i>	266
Norboyeva Feruza Qarshiyeva Sarvara <i>PEDAGOGIIK QOBILIIYATLAR O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI</i>	271
Qalandarova Mahliyo Boybo‘riyeva Munira <i>PEDAGOGIIK QOBILIIYATNING PSIXOLOGIIK ASOSLARI</i>	280
Xolmurotova Mahfuza Qo‘ziboyeva Rahima <i>PSIXIK RIVOJLANISH VA UNI DAVRLASHTIRISH MUAMMOSI</i>	285
Salimova Ruxshona <i>O‘SMIRLIK DAVARIDA PSIXIK RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI</i>	292
Shavqatullayev Qandil Hamraqulov Sanjar <i>PSIXIK RIVOJLANISH VA UNI DAVRLASHTIRISH MUAMMOSI</i>	299
Turumbetova Janar Zeylbek qizi	306

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR PSIXOLOGIIYASI	
Ashuraliyeva Shahlo Ulug'bek qizi Umbarova Sevara Parda qizi GLOBALLASHUV JARAYONIDA SIFATLI TA'LIM MUHITINI YARATISHDA PEDAGOGIK FAOLIYATNING PSIXOLOGIK ASOSLARI	312
Begmatova Xolida Botir qizi Axmadova Sabrina Jamshid qizi ILK O'SPIRINLIK VA O'SPIRINLIK DAVRIDA PSIXIK RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI	319
Xalilova Romina Muslihiddinovna Murodova Sevara Faxriddinovna ILK BOLALIK DAVRINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI	326
Xolmatova Jasmina Amanova Iroda TA'LIM JARAYONINING PSIXOLOGIK ASOSLARI	334
Xursanova Hilola Shokir qizi MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR PSIXOLOGIIYA	340
Yaxshiboyeva Aziza Yo'ldosheva Mahbuba PEDAGOG FAOLIYATIDA PSIXOLOGIIYANING O'RNI	346
Shonazarova Ozoda Shonazarova Navruza SHAXSNING IJTIMOIIYLASHUVI VA IJTIMOIIY XULQ- ATVORNING O'RNI FAOLIYATI	354
Muxamedova Xolida Baxtiyorovna Qobulboyeva Saida Shermamaxamatovna UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA O'QUVCHILARNING O'ZLASHTIRISH DARAJALARINI BAHOLASH METODIKASI	361
Jurayeva Shalolakhan Khusanboyevna Mashkhura Sharobiddin GRAMMATICAL STRUCTURE AND PLACE IN THE SENTENCE OF THE FRENCH ADJECTIVE WORD FRAMEWORK	369
Atamuratova Surayyo Mamatjonovna O'SMIRLAR O'RTASIDA XULQIIY OG'ISH, KIBER ZO'RAVONLIKNI KELIB CHIQISH SABABLARI VA ULARNI OLDINI OLISH	374
Raximova Dilnoza G'ulomovna	378

O'SMIR QIZLAR O'RTASIDA SHAXSLARARO MUNOSABATLARDAGI MUAMMOLARNI OLDINI OLISH VA IJOBIY MUHITNI TASHKIL QILISH	
Saidova Fazilat BOSHLANG'ICH SINFLARDAGI MOSLASHUVCHANLIKNI TO'G'RI TASHKIL QILISH VA O'QUVCHILARNI MAKTAB VA FANLARGA TO'LIQ QAMRAB OLISH , DIQQAT VA IDROKNI SHAKLLANTIRISH	382
Ibragimova Zaruxan Tayirbekovna KARAKALPAK ACADEMIC LYCEUM UNDER MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN	387
Dumarova Gulfira Kozimbekovna Abdumalikova Gulhayo Sherzodbek qizi Abdusalomova Mavluda Mansurjon qizi O'SMIRLAR KASB TANLASHIGA SABAB BO'LUVCHI OMILLARNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI	394
Abduraimova Shabnam Zokirjon qizi TRANSLATION OF ENGLISH IDIOMS IN UZBEK AND TADJIK LANGUAGES	399
Zokirova Nafisa Jonibek qizi YUSUF XOS XOJIBNING "QUTADG'U BILIG" ASARIDA SON SO'Z TURKUMIGA OID SO'ZLAR	402
Жуманиёзова Сарвиноз Лазиз қизи Ш..Ш.Суюнов СУҒОРИЛАДИГАН ЕРЛАРНИ ЎЗБОШИМЧАЛИК БИЛАН ЭГАЛЛАБ ОЛИШГА ЙЎЛ ҚЎЙМАСЛИК БЎЙИЧА ЧОРАЛАР ҚЎРМАСЛИК ЖИНОЯТИНИ ТЕРГОВ ҚИЛИШНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	405
Mardonov Erkin Xasanovich O'SMIRLARDA TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISH PSIXOLOGIK SABABLARI.	414
Ablonazarova Soniya Otabek qizi Tursinova Soxiba Ravshon qizi YETUKLIK DAVRI PSIXOLOGIYASI	419
Tursinova Soxiba Xo'jaqulova Nozima Abdayeva Ruxsora CHIZIQLI TENGLAMALAR SISTEMASINING YECHIMGA EGA	424

<i>BO'LISHINING GEOMETRIK TALQINI</i>	
Niyozov Shuxrat Toshtemirovich Umirzoqov Oybek Nishon O'g'li <i>DESERKULYATOR ENSOFALOPATIIYADA KOGNITIV BUZULISHLAR</i>	432
Дилноз Абдужалилова. А Умар Бобуршоҳ Нумон угли <i>ПРАВИЛЬНОЕ РАСПРЕДЕЛЕНИЕ БЮДЖЕТА</i>	441
Munavvarov Odilkhon Abdushukur o'g'li Khamitov Eldor <i>PARADISE LOST BY JOHN MILTON</i>	442
Munavvarov Odilkhon Abdushukur o'g'li Khamitov Eldor <i>ROMEO AND JULIET BY WILLIAM SHAKESPEARE</i>	446
Munavvarov Odilkhon Abdushukur o'g'li Khamitov Eldor <i>OTHELLO BY WILLIAM SHAKESPEARE</i>	450
Umidjon Ilxom o'g'li Ibragimov Xamitov Eldor <i>HUMOR AND SATIRE IN WILLIAM SHAKESPEARE'S COMEDIES</i>	454
Umidjon Ilxom o'g'li Ibragimov Xamitov Eldor <i>THE REFLECTION OF HEROISM IN THE NOVELS OF ERNEST HEMINGWAY</i>	457
Umarova Munira Mukhitdinovna <i>OPPORTUNITIES OF ATTRACTING INTERNATIONAL BRANDS IN ENHANCEMENT OF EXTRA SPORT COMPETENCE OF BUSINESS SUBJECTS IN THE TEXTILE NETWORK</i>	460
Shukurova Visola <i>CONCEPTUAL BLENDING AND CREATIVITY IN LANGUAGE USE</i>	464
Sayfutdinova Zuhra Abdurashid qizi Goyibnazarov Abdulla Abduahad og'li Abzalova Iroda Kamoliddin qizi <i>IMPORTANCE OF LABORATORY DIAGNOSTIC METHODS IN EARLY DETECTION OF PARASITIC DISEASES.</i>	471
Sayfutdinova Zuhra Abdurashid qizi Goyibnazarov Abdulla Abduahad og'li <i>PARAZITAR KASALLIKLARNI ERTA ANIQLASHDA LABARATOR</i>	475

DIAGNOSTIK TEKSHIRISH USULLARI AHAMIYATI.	
Khasanova Makhfuza Safarovna "TERMINOLOGY AND LEXICON OF AVIATION IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES"	479
J.Q. Berdiyev EFFECTS OF EMPLOYEES ON THE COMPETITIVENESS OF TOURISM SERVICES	483
Berdiyev.J.K. DEVELOPMENT OF TOURISM SERVICES MARKET AND USE OF MARKETING ACTIVITIES	486
Turdialiva Masuda Rahimjon qizi HUDUDLARNING INVESTITSYAVIY JOZIBADORLIGINI OSHIRISH: NAMANGAN VILOYATI MISOLIDA	494
Usmonova Shohsanam Zokirova Mohlaroyim Ibrohimjonova Ezoaxon Mirzayeva Ma'muraxon BILISH FALSAFASI (GNOSEOLOGIYA)	498
Axmadjonov Maxmudjon Botir o'g'li SHAXSDAGI STRESS HOLATI MUOMMOSINI O'RGANISH PSIXOLOGIK TADQIQOT PREDMETI SIFATIDA	503
Jurayev Umidjon Sayfullayevish, Irsaliyev Furqat Sherali o'g'li Fayziyev Zufar Sherali o'g'li, Bo'tayev Xolyigit Oqmamat o'g'li Xusanov Isroil Xasanboy o'g'li Norboyev Shahzod Urazali o'g'li MA'LUMOTLAR BAZASI MUHITIDA FOYDALANUVCHILAR DASTURINI YARATISH	510
Jurayev Umidjon Sayfullayevish Irsaliyev Furqat Sherali o'g'li Fayziyev Zufar Sherali o'g'li Bo'tayev Xolyigit Oqmamat o'g'li Xusanov Isroil Xasanboy o'g'li Norboyev Shahzod Urazali o'g'li MYSQL MA'LUMOTLAR BAZASINI BOSHQARISH TIZIMI	517
Jurayev Umidjon Sayfullayevish Irsaliyev Furqat Sherali o'g'li	523

Fayziyev Zufar Sherali o'g'li Bo'tayev Xolyigit Oqмамат o'g'li Xusanov Isroil Xasanboy o'g'li Norboyev Shahzod Urazali o'g'li <i>"KLIENT-SERVER" TEXNOLOGIYASI VA UNDAN FOYDALANISH</i>	
Nikitina Maria Rusverovna <i>PSYCHOLOGICAL RECOMMENDATIONS ON METHODS OF FORMING PEDAGOGICAL TECHNIQUES</i>	532
Таджибекова Дилноза Бахтияровна Жу'раева У'ғилой Ахмадали қизи <i>ФИНАНСОВЫЙ КОНТРОЛЬ И ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ ЕГО ЭФФЕКТИВНОСТИ.</i>	538
Сабирова Лола Шавкатовна Жу'раева У'ғилой Ахмадали қизи <i>ИНВЕСТИЦИОННЫЕ СТРАТЕГИИ В УСЛОВИЯХ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ НЕСТАБИЛЬНОСТИ</i>	541
Ubaydullayeva Muattar O'rinbekovna Salimova Salima Anvar qizi <i>THE ROLE OF TECHNOLOGIES IN EDUCATION</i>	544
Ubaydullayeva Muattar O'rinbekovna Hamroeva Shahnoza Shuhrat qizi <i>TEACHING ENGLISH TO THE VISUALLY IMPAIRED STUDENTS. FURTHER METHODS TO EDUCATE THE BLIND.</i>	549
Авляярова Н.М <i>ИССЛЕДОВАНИЕ ПРОЦЕССА ЗАКАЧКИ ОТОРОЧКИ НЕСТАБИЛЬНОГО КОНДЕНСАТА И ВОДЫ НА ГРАНИЦЕ РАЗДЕЛА ГАЗОВОЙ И НЕФТЯНОЙ ЗОН ГАЗОКОНДЕНСАТОНЕФТЯНЫХ МЕСТОРОЖДЕНИЙ</i>	553
Asadullayeva Nargiza Pardayeva Kamola <i>EXPLORING THE ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN MATHEMATICS EDUCATION.</i>	560
Nemat Mustafoev <i>ZYGMUND TYPE INEQUALITIES FOR DOUBLE SINGULAR CAUCHY-STIELTJES INTEGRAL</i>	564
Xusanboyeva Madinabonu Shukur qizi Abdullayeva Durdona Hikmatullo qizi Bakirova Farzona To'xtasin qizi	568

Ibrohimova Zilola Anvarjon qizi "SAB'AI SAYYOR" DOSTONI. HIKOYALAR TAHLILI.	
Sharopova Husnidaxon ALISHER NAVOIY G'AZALLARINING G'OYAVIY BADIY XUSUSIYATI	576
Леи Донг Бухарова Фарида Мирхаликовна "НАПРАВЛЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ В РАЗВИТИИ НОВОГО УЗБЕКИСТАНА"	582
Jamilova Aziza Ulug'bekovna TIJORAT BANKLARINING MOLIYAVIY BARQARORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI	586
Saidova Xurshida Faxriddin qizi MUSTAQILLIK DAVRI AYRIM QISQARTMA OTLARNING TARKIBI VA MAZMUNI HAQIDA	590
Safoyeva Farangiz Obidjon qizi PHONETIC, PHONOLOGICAL, GRAMMATICAL, SEMANTIC, ETYMOLOGICAL, LEXICAL AND STYLISTIC PECULIARITIES OF COMPARED LANGUAGES	596
Mo'minova Mehriniso Habibjon qizi DUNYO TILLARI	608
Qurolov Doston Ilxomiddin o'g'li CHIRCHIQ-OHANGARON HAVZASI DARYOLARI OQIMINING HOSIL BO'LISHIGA TA'SIR ETUVCHI IQLIMIY OMILLAR.	611
A'zamov Valixon Fayzullayevich PROBLEMS AND SOLUTIONS OF MODERN INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES	617
Amonova Feruza Sadullaevna NEW BUKHARA - THE INDUSTRIAL CITY OF BUKHARA EMIRATE	621
Xushboqova Melixol Odiljon qizi Muzaffarova Sevinch Nizomiddin qizi INGILIZ TILIDAGI BA'ZI OMONIM SO'ZLARNI O'ZBEK TILIGA TARJIMA QILISHDAGI MUAMMOLAR	625
Baxriddinova Dilmora Sharifjon qizi Abdug'aniyeva Moxiraxon Alijon qizi IKKILAMCHI POLIMER CHIQINDILARDAN UNIVERSAL QURILISH YELIMINI OLISH TEXNALOGIYASI	628
I.N.Niyozova	634

U.Shodibekov RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA BOJXONA TIZIMINI AVTOMATLASHTIRISH	
Muxamedov Sulaymon ISHSIZLIK, UNING OQIBATLARI VA OLDINI OLISH YO'LLARI	639
Giyazova N.B. Doniyorov Mirshod DAVLAT BUDJETI TAQCHILLIGI: NAZARIYA VA AMALIYOT	644
Giyazova B.B Hamidov Fozilbek MAMLAKATIMIZDA TASHQI SAVDONI ERKINLASHTIRISH VA TO'LOV BALANSI BARQARORLIGINI TA'MINLASH YO'LLARI	650
Khurshida Ashurova EXPLORING NEOLOGISMS IN YOUTH PRESS: A COMPARATIVE STUDY OF UZBEK AND ENGLISH	656
Tilavoldiyeva D.X Habibullayev N.U Ro'zimatov K.X ZAMONAVIY BIOTEXNOLOGIYANING TARAQQIYOT YO'LI	660
Jo'rayeva Mehriniso Safar qizi Ergasheva Dilrabo Allanazarovna BADIY MATNDA DIALEKTAL LEKSIKANING QO'LLANILISHI (TOG'AY MURODNING "OTAMDAN QOLGAN DALALAR" ASARI MISOLIDA)	664
Xongeldiyeva Sevara Shuxrat qizi Umurqulov Bekro'lat MONOLOGIK VA DIOLOGIK NUTQ	667
Жумаев Умиджон Ғофир ўғли ОЗИҚ-ОВҚАТДА ХАЙВОН ВА ЎСИМЛИК ЁҒЛАРИНИ ФОЙДАЛАНИШДА ТЎҒРИ ТАЪМИНЛАШНИНГ АМАЛИЙ АХАМИЯТИ	672
Жумаев Умиджон Ғофир ўғли УРУҒЛАРНИ ТОЗЛАШДА ХАРОРАТ ВА НАМЛИКНИ Қўллаш орқали РАФИНАЦИЯЛАШ ЖАРАЁНИНИ АМАЛИЙ АХАМИЯТИ	677
Саидов Абди Норқобилов А, Ибрагимов Қ, Қурбонов М МОЙЛАРНИ РАФИНАЦИЯЛАШДА ИШҚОРИЙ	680

ЭРИТМАЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АМАЛИЙ АХАМИЯТИ	
Жумаев Умиджон Гофир угли ОБОГАЩЕНИЕ СОСТАВА КОМБИКОРМА ЗЕРНОВЫМИ СМЕСЯМИ	683
Fozilov Mirvokhid Mirsultanovich ERNEST SETON-THOMPSON ABOUT THE NATURE-LOVING WRITER.	688
Babadjanov Baxodir Baxtiyorovich Tadjibekova Dilnoza Baxtirovna THE ROLE OF FINANCIAL CONTROL IN THE PUBLIC FINANCE MANAGEMENT SYSTEM	692
Toshboyeva Mahliyo INFORMATION TECHNOLOGIES AND SYSTEMS, THEIR PLACE AND IMPORTANCE IN SOCIETY.	695
Toshboyeva Mahliyo MODERN PERSONAL COMPUTERS AND THEIR SOFTWARE.	699
Toshboyeva Mahliyo THE USE OF OFFICE PROGRAMS IN PROFESSIONAL ACTIVITIES (ON THE EXAMPLE OF VARIOUS PROFESSIONAL AREAS).	703
Ubaydullayeva Muaffar O'rinbekovna Jo'rayeva Madina Uchqun qizi THE USE OF AUTHENTIC MATERIALS IN THE TEACHING OF READING	707
Авазов Санджар ОСНОВНЫЕ ФАКТОРЫ ТРУДОВОЙ МИГРАЦИИ.	712
Авазов Санжар ОСНОВНЫЕ ОСОБЕННОСТИ СОВРЕМЕННОЙ ТРУДОВОЙ МИГРАЦИИ	717

CONDITIONS FOR INCREASING INNOVATIVE ACTIVITY IN ENTERPRISES AND FACTORS AFFECTING IT**Mamajonova Odina Alisher kizi***Researcher, Andijan Construction-Economic Institute*

Abstract: *this article analyzes the improvement of management efficiency of enterprises based on innovations, its theoretical and practical aspects, conditions and factors affecting it.*

Key words: *innovation, enterprise, production, competitiveness, innovative activity, management, efficiency.*

Introduction.

Based on the experiences of ensuring sustainable economic development at the expense of innovative factors in the world, the innovative activity of modern industries and increasing the competitiveness of manufactured products (work, service) are gaining importance. Also, it is important to research the organizational and economic mechanism of increasing the efficiency of innovative activity in production enterprises, the classification of innovation in the production system and the characteristics of innovative processes, the innovative development strategy of enterprises and the methods of evaluating innovative projects, the conceptual directions of increasing the efficiency of innovative activity in high scientific capacity branches of industry. showing scientific directions.

In Uzbekistan, attention is being paid to the rapid development of the leading sectors of the economy, including the industrial sector. Great efforts are being made to equip industrial enterprises with high-level modern equipment and technologies, and to implement them in production, to transition to an innovative economy. In this regard, "...the most important guarantee of sustainable economic growth is the production of competitive products, finding new international markets for them and increasing exports, making full use of the transit potential" [1]. In order to solve these tasks, deepening scientific research in areas such as increasing innovative activity in the industrial production system, determining the trends and priority directions for implementing innovative-investment activities, evaluating the effectiveness of innovative projects, and improving the financial mechanism for implementing innovative activities in enterprises is of particular importance.

Analysis of literature on the topic.

Increasing the efficiency of industrial enterprises based on innovations, its theoretical and practical aspects, foreign economists R. Solou[2], B. Santo[3], A. Smith[4], S. Kuznets[5], Y. Schumpeter[6], It was thoroughly analyzed in the scientific works of P. Sorokin[7], F. Arora and A. Gambardella[8], K. McConnell and S. Brew[9], P. Drucker[10], B. Twiss[11] and others.

CIS scientists A. Bogatyrev[12], N. Kondratev[13], Yu. Yakovets[14], S. Fathutdinov[15], S. Glazev[16] and others have researched the necessity, nature and priorities of the transition to an economy based on innovation.

Materials and methods.

In the course of conducting research, proposals for increasing the efficiency of using innovations in enterprise management using methods such as systematic analysis, grouping, induction-deduction, logical and comparative analysis, abstract-logical thinking, statistical and comparative technical-economic analysis, expert evaluation, graphic-analytical analysis prepared.

Results and discussion.

The innovation activity of a particular country is determined by the existing innovation situation and innovation attractiveness in the country. Table 2.1 shows the ranking of the Global Innovation Index in the world, and countries such as Switzerland (67.24%), Sweden (63.65%), the USA (61.73%), and the Netherlands (61.44%) have a high ranking. In 2015, Uzbekistan took 122nd place in the global innovation index.

Table 1.1

Global Innovation Index ranking in the world[17]

№	Countries	2015 year		2017 year		2018 year		2019 year	
		Index ulation%	Rating	Index ulation%	Rating	Index ulation%	Rating	Index ulation%	Rating
1.	Switzerland	68,30	1	67,69	1	68,4	1	67,24	1
2.	Sweden	62,40	3	63,82	2	63,08	3	63,65	2
3.	USA	60,10	5	61,40	4	59,81	6	61,73	3
4.	Netherlands	61,58	4	63,36	3	63,32	2	61,44	4
5.	United dom	62,42	2	60,89	5	60,13	4	61,30	5
6.	Finland	59,97	6	58,49	8	59,63	7	59,83	6
7.	Denmark	57,70	10	58,70	6	58,39	8	58,44	7
8.	Singapore	59,36	7	58,69	7	59,83	5	58,37	8
9.	Germany	57,05	12	58,39	9	58,03	9	58,19	9
10.	Israel	53,54	22	53,88	17	56,79	11	57,43	10

11.	Russia Federation	39,32	48	38,76	45	37,90	46	37,62	46
12.	Ukraine	36,45	64	37,62	50	38,52	43	37,40	47
13.	Armenia	37,31	61	35,65	59	32,81	68	33,98	64
14.	Belarus	38,23	53	29,98	88	29,35	86	32,07	72
15.	Kazakhstan	31,25	82	31,50	78	31,42	74	31,03	79
16.	Azerbaijan	30,10	93	30,58	82	30,20	82	30,21	84
17.	Uzbekistan	25,89	122	–	–	–	–	–	–

The process of implementation of innovative activities within each individual enterprise may go through different stages of innovation processes, only two of which remain unchanged: the period of innovation development and their practical application. Based on this, it is appropriate to classify the possibilities of increasing the innovative activity of the enterprise into stages of the innovative process.

Such a classification helps to increase the efficiency of the innovative activity of the enterprise - to achieve the common goal, to take into account the factors and characteristics that actively affect the effectiveness of each stage of the innovation process. But this, in our opinion, does not take into account a number of factors affecting the innovative activity of modern enterprises when talking about the completeness of the existing aspect.

A certain scientific interest calls for dividing the possibilities of increasing innovative activity into open and hidden types depending on the form of manifestation. When using this type of grouping, it is necessary to take into account the characteristics of the innovative activity of the enterprise. Therefore, if exceeding the established standards is understood in terms of increasing opportunities, setting standards in the innovation field, especially at the initial stage of innovative activity, is extremely difficult. Therefore, apparent opportunities should be understood as clearly visible differences in the level of expenditure incurred to achieve particular results. Accordingly, hidden opportunities require additional costs to reveal them [18. S. 64-70.].

Therefore, the important economic and institutional conditions for increasing the innovative activity of enterprises through the system of expanding opportunities are the environment of external competition, the system of science and education, and the legal base. In our opinion, innovative activity as a whole can be mainly aimed at:

- intellectual property objects based on license agreements (patents, know-how, etc.);

- concluding contracts with supporting organizations for the implementation of innovative activities;
- organization of collaborative research (uniting of forces of several industrial enterprises to solve issues relevant to all participants);
- investing in venture firms that receive promising results, but do not have enough financial resources to use them.

It is impossible to achieve the set goals without fully transitioning our republic to the innovative model of development, which requires the creation of an effective system of state support for innovative activities in the country and the promotion of the practical implementation of innovative ideas, developments and technologies in public administration, priority sectors of the economy, and the social sphere.

On November 29, 2017, the President of the Republic of Uzbekistan "On the establishment of the Ministry of Innovative Development of the Republic of Uzbekistan" in order to fundamentally improve the institutional and organizational-legal framework for solving existing problems, as well as supporting innovative activities, encouraging the introduction of innovative ideas, developments and technologies, scientific achievements Decree No. PF-5264 was adopted. This Decree can be regarded as an important step in the implementation of the concept of administrative reforms in terms of wide introduction of innovative ideas, developments and technologies.

By decree, creating a strategic planning system, implementing innovative forms of state management, forming a modern infrastructure for the development of science and innovation activities, wide attraction of investments, improvement of the legal framework, support and stimulation of scientific research and innovation activities, social and economic life the main directions of the innovative development of the country, such as the active introduction of advanced technologies into relevant fields, were determined.

The decree established the Ministry of Innovative Development of the Republic of Uzbekistan and provided for the main directions of its activity in the fields of state and community building, economy, agriculture, social development, introduction of advanced technologies, as well as environmental protection and nature use.

Based on this, the Ministry of Innovative Development was designated as the body implementing the single state policy in the field of innovative and scientific and technical development of the Republic of Uzbekistan. The Ministry will be the sole customer of state scientific and technical programs and projects, coordinate the activities of state management bodies,

research, information and analysis institutions and other organizations on the introduction of innovative ideas, developments and technologies.

It is necessary to note the world tendency to organize specialized agencies, conventionally known as "ministries of the future", developing modern approaches to development at the expense of innovative technologies.

The establishment of the Ministry of Innovative Development is aimed at ensuring the implementation of a unified state policy in the field of innovative and scientific and technical development. The new office will ensure the mobilization of existing resources and funds with the rational use of budget funds for the realization of innovative ideas, developments and technologies.

Ultimately, the innovative way of development of Uzbekistan should be the driving force of economic growth, the factor of ensuring the stability of the country and the well-being of the population.

An excellent infrastructure is needed to move the economy to the path of innovative development. He should receive a large number of enterprises and organizations that can be conditionally divided into subordinate groups:

- innovative activity management and coordination bodies;
- innovative enterprises specializing in the introduction and assimilation of innovations in a specific sector of the economy;
- service enterprises that provide financial, expert-consulting, legal, patent, information, advertising, project-construction, production, education and other services to the participants of innovative activities.

But building any kind of infrastructure takes a lot of time and money. Therefore, it is necessary to create the innovative infrastructure gradually, using the existing resources of the country, on the basis of multifaceted scientific and innovative development forecasts developed with economy, carefully considering the next step.

If we pay attention to the analytical data, in accordance with the main indicators of innovative activity in the country, as a result of the large-scale implementation of programs for the promotion of this activity, the volume of investments directed to the field of innovation in economic sectors has been steadily increasing in recent years.

The experience of developed countries shows that it is appropriate to use budget funds in the form of direct investments in the creation and development of innovative infrastructure. But such investments should be made on the basis of public-private partnership, combining the resources of

the state and the business community.

In recent years, special attention has been paid to the development of innovative activities in our republic. Accordingly, the main indicators of innovative activity were analyzed based on the statistical reports of enterprises on the assessment of innovative activity in production enterprises and express assessment.

If we pay attention to analytical data, as a result of improving the institutional foundations of innovative activity in our republic and developing its incentive system, the motivation to increase innovative activity in enterprises is also changing (Table 1.2).

1.2- table

Key indicators of innovative activity in enterprises, %¹

Indicators	Years				
	2010	2015	2016	2017	2019
the innovative activity of the enterprise (in reporting period, enterprises implementing technological, organizational, marketing innovations comparative weight)	8,4	8,5	8,6	9,1	9,5
comparison of the total number of enterprises implementing technological innovations during the reporting period comparative weight	6,5	6,8	6,8	7,5	7,8
total goods, performance of innovative works and services comparative weight of works and services	4,1	4,5	4,6	5,8	6,3
ending on technological innovations is broken into total goods, comparative weight in works and services	1,0	1,2	1,2	1,5	1,9
enterprises implementing organizational innovations during the reporting period comparative weight in the total number	1,1	1,2	1,3	1,7	1,9
enterprises that implemented marketing innovations during the reporting period comparative weight in the total number	2,2	2,3	2,3	2,5	2,5

Among the parts of the innovative infrastructure, innovative enterprises

¹ It was compiled by the author on the basis of data obtained through express assessment (sampling) with managers and specialists of light industrial enterprises of Andijan region, as well as statistical reports of enterprises.

specializing in the assimilation of scientific and technical achievements are important. Therefore, when it comes to the mass application of innovations, it requires the implementation of innovation policies that support the emergence of such enterprise networks.

But in order for enterprises to achieve success in innovative activities, especially to achieve success on a global scale, it must meet a number of criteria. Innovative enterprises should have qualified specialists and scientists with advanced scientific technology achievements, application experience, as well as modern, scientific, experimental, engineering and production infrastructure.

One of the most important tasks of innovative activity is the organization of financial infrastructure, especially funds involved in the financing of innovative projects. Currently, commercial banks do not finance long-term, radical innovative projects, because banks and investors are afraid of the risks associated with innovative activities. In developed countries, this deficiency is filled by venture funds that finance innovations. Most of the time, the adoption of these only harms such funds, they get a good profit due to successful innovation.

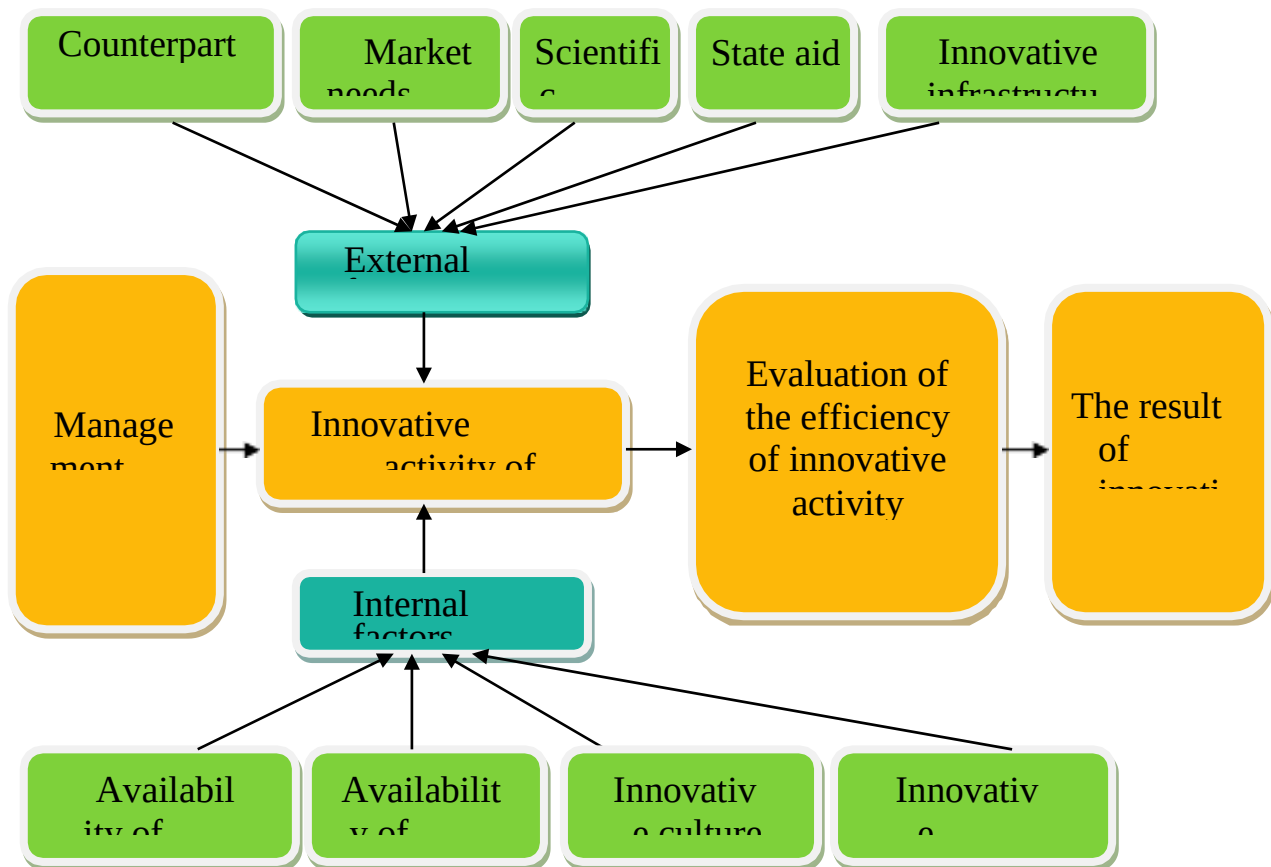
Organization, planning and management of innovative activities require adequate human resources. For this, it is necessary to organize a system of training and retraining of personnel in the field of management of innovative activities and economy. The country's leading higher education institutions should be involved in this work.

Raising the profile of scientific, technical and innovative activities is another form of state support.

State authorities should create conditions for the implementation of legal, advertising, informational and consulting support to all participants of innovative activities in all fields, especially small and medium-sized business scientific-technical and innovative enterprises.

Implementation of all forms of stimulation of innovative activities by the state, in turn, requires significant budget funds. But the experience of developed countries shows that the costs incurred to create the necessary conditions for such activities quickly pay for themselves.

It is necessary to take into account many factors capable of influencing economic activity from the implementation of innovative activities, which can be conditionally classified into the group of internal and external factors. (1.1- picture).

1.1- picture. Factors affecting the innovative activity of the enterprise ²

In our opinion, the factors affecting the innovative processes of enterprises can be divided into two groups: internal and external factors. Therefore, the incoming information of the innovative activity management system of enterprises is as follows:

- criteria for managing innovative activities of enterprises expressed in measured or logical size;
- analysis of statistical information based on the description of external factors affecting the innovative activity of the enterprise and the appropriate historicity approach;
- analysis of statistical information based on the description of the internal factors affecting the innovative activity of the enterprise and the appropriate historicity approach;
- a set of description of changes representing the level of success of innovative development results.

The group of external factors affecting the innovative activity of the enterprise includes factors that cannot be influenced by the management

² Developed by the author.

of the enterprise, but only such factors can be monitored and analyzed. Such factors may include:

- state of the innovative infrastructure of the state;
- demand for products and services in local and world markets;
- indicators of the state of the scientific environment and the quality of education at the national level;
- the formation of the relationship between demand and supply for innovations, inventions and innovative technologies created in the market of innovative developments.

The group of internal factors affecting the innovative activity of the enterprise includes factors that can influence the management of the enterprise. These factors include:

- Timely implementation of innovative activities of the enterprise and volume of financing;
- the existence of the material and technical base of the enterprise for the implementation of innovative activities;
- availability of skilled labor resources in enterprises for implementation of innovative activities.

In our opinion, the risk (danger) that may arise during the implementation of innovative activities in industrial enterprises consists of the following:

- risks associated with ensuring its optimality when choosing an innovative project;
- risks associated with non-availability of sufficient funding for innovative projects;
- marketing risks associated with the current supply of necessary resources for the implementation of an innovative project;
- marketing risks related to the realization of the results of the innovative project;
- risks related to non-fulfillment of business contracts;
- risks related to the occurrence of unforeseen expenses and the decrease in income;
- risks related to increased competition in the market;
- risks associated with securing ownership rights to an innovative project.

The above-mentioned risks can be divided into two groups: risks associated with increased focus and risks associated with low implementation of innovative projects. In order to minimize the risks of this group during the implementation of the process of managing innovative activities in industrial enterprises, it is necessary to include tools for managing

innovative activities. They consist of:

- means of implementation of innovative projects, taking into account the internal and external factors of innovative activity;
- means of selecting prospective projects for the introduction of innovative ideas;
- tools for optimizing the implementation of innovative projects in enterprises of high scientific capacity branches of industry.

Summary.

In researching the issues of development of the cited tools and their introduction in the management system of innovative activities, descriptions for each group of factors and indicators of the implementation of innovative projects are internal and external factors in terms of characteristics. political situation, economic and financial situation in the State, personnel situation in the State and industry are described by such factors.

LITERATURE:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. <http://uza.uz/uz/politics/zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyeevning-oliy-25-01-2020>
2. Solow R.M. On Theories of Unemployment. // American Economic Review. 1980. Vol. 70. P. 1-12;
3. Санто Б. Инновация как средство экономического развития: Пер. с венг. и доп. авт. / Общ. ред. и вступ. ст. Б.В. Сазонова. - М.: Прогресс, 1990. - 296 с.;
4. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. – М.: Соцэкгиз. 1962. С. 345;
5. Simon Kuznetz, "Modern economic growth: Findings and reflections", Nobel lecture delivered in Stockholm, Sweden, December 1971 and published in the American Economic Review 63 (September 1973);
6. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития. – М.: Прогресс, 1983. – С. 278-285.;
7. Сорокин П.А. Социальная и культурная динамика. Пер. санг. – М.: Астрель, 2006. – С. 1176.;
8. Arora A. and Gambardella A: "Bridging the Gap". In A. Aurora and A. Gambardella, eds., From Underdogs to Tigers: The Rise and Growth of the Software Industry in Some Emerging Economies. Oxford, UK: Oxford University Press. – 2005.;

9. Макконнел К.Р., Брю С.Л. Экономикс: Принципы, проблемы и политика: В 2-х т.: Пер. с англ. 13-го изд.: Учеб – Т. 1. – М.: ИНФРА – М, 2001. – 974 с.;
10. Дракер П.Ф. Инновации и предпринимательство. – М., 1992. 234 с.;
11. Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями. Сокр. Пер. с англ. – М.: Экономика. – 1989. – 271 с.
12. Богатырев А.Н. Агротехнополисы - эколого-экономические регионы устойчивого развития // Инженерная экология. - 1995. - № 5. - с. 9-19;
13. Кондратьев Н.Д. Публикация в сборнике «Вопросы конъюнктуры». – М.: 1925, т. 1, вып. 1, 28-79 с.; 1997.
14. Кузык Б.Н., Яковец Ю.В. Россия – 2050: стратегия инновационного прорыва. – М.: ЗАО Издательство Экономика, 2004. – 632 с.; Теория инновационной экономики. Ростов н/Д: Феникс, 2009, 376 с.;
15. Фатхутдинов Р.А. Инновационный менеджмент. – М.: Интел-Синтез, 2000. – 615 с.;
16. Глазьев С.Ю. Новый технологический уклад в современной мировой экономике. Статья// Международная экономика, 2010, №5 – С. 5-2.
17. <https://ru.wikipedia.org/w/index.php>.
18. Криворучко Н.Ю. Методические подходы по оценке научно-технологического потенциала региона / Н.Ю.Криворучко // Власть и управление на востоке России. – 2005. - № 1. – С. 64-70.

NOGIRONLIGI BO'LGAN INSONLARNI FAOL HAYOTGA INTEGRATSIYASINI TA'MINLASH

Salohiddinova Mahliyo Salohiddin qizi

Guliston davlat universiteti talabas
imahliyosalohiddinova222@gmail.com

Annotatsiya: Nogironligi bo'lgan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash ular uchun sog'lom va inkluziv muhit yaratish, ularga nisbatan diskriminatsiyani oldini olish. Hamda nogironligi bo'lgan shaxslarni jamiyatning teng huquqli a'zosi sifatida qabul qilinishini ta'minlash.

Kalit so'zlar: Nogironlik, inkluziv jamiyat, integratsiya, tiflotexnik vositalar, ortopedik vositalar, reabilitatsiya, abilitatsiya

Аннотация: Государственная поддержка лиц с ограниченными возможностями, создание для них здоровой и инклюзивной среды, предотвращение их дискриминации. И обеспечить, чтобы люди с ограниченными возможностями воспринимались как равные члены общества.

Ключевые слова: Инвалидность, инклюзивное общество, интеграция, тифлотехнические устройства, ортопедические изделия, реабилитация, реабилитация.

Annotation: State support for persons with disabilities, creation of a healthy and inclusive environment for them, prevention of discrimination against them. And to ensure that persons with disabilities are accepted as equal members of society.

Keywords: Disability, inclusive society, integration, typhlotechnical devices, orthopedic devices, rehabilitation, rehabilitation

KIRISH:

Har bir inson jamiyat rivojida asosiy manba sanaladi. Zero, iqtidorsiz insonning o'zi bo'lmaydi biz uning is'tedodli tomonlarini ilg'ab uni rivojlantira olsak bas. So'nggi yillarda O'zbekiston nogironligi bo'lgan shaxslarning huquq va manfaatlarini himoyalshga katta e'tibor qaratmoqda. O'zbekistonda nogironligi bo'lgan shaxslarni himoya qilishga qaratilgan yangi standartlarni ishlab chiqilishi ularni jamiyat hayotiga tadbiq etilishi nafaqat nogironligi bo'lgan shaxslar turmush sifatining o'sishiga balki mamlakat iqtisodiyotining rivojlanishiga ham xizmat qiladi Tarixiy nuqtai nazardan ba'zi bir xalqlar nogironlarga ijobiy ,ayrimlari esa salbiy

munosabatda bo'lishgan .Qadim zamonlardan buyon og'ir kasallikka chalingan yoki rivojlanishida nuqsoni bo'lgan kishilarning yashashi davolanishi va o'qishi masalasida ko'plab gumanistik fikrlar ilgari surilgan . Jamiyatda har bir inson teng huquqli, yaratilgan qulaylik va imkoniyatlardan barcha birdek foydalanishga haqli .

"Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi"ning1-moddasida shunday deyilgan ; "hamma odamlar o'z qadr-qimmatini va huquqlarida erkin bo'lib tug'iladilar .Ularga aql hamda vijdon ato qilingan ,binobarin bir-birlariga nisbatan birodarlik ruhida munosabat qilishlari kerak ."

Demografik vaziyat, kasallanish va nogironlik aholi umuman millat sog'lig'ining asosiy ko'rsatkichlari deya ta'riflanadi. Aynan, mana shu ko'rsatkichlar davlat va hukumatlar nazoratida – O'zbekiston va xorijda ham. O'zbekistonning zamonaviy ijtimoiy siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bu – nogironligi bo'lgan shaxslarni ijtimoiy himoya qilishdir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Mamlakatimizda nogironligi bo'lgan shaxslar uchun har taraflama qulay va bexatar muhit yaratish maqsadida qator ishlar amalga oshirilmoqda.Xususan prezidentning 2023-yil 1-iyundagi "Aholiga sifatli ijtimoiy xizmat va yordam ko'rsatish hamda uning samarali nazorat tizimini yo'lga qo'yish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar to'g'risida"gi Farmoni bilan tashkil etilgan "Ijtimoiy himoya milliy agentligi" ham aynan nogironlar ,boquvchisini yo'qotgan shaxslar,yolg'iz keksalar va qator shunga o'xshash ijtimoiy himoyaga muhtoj bo'lgan insonlar bilan tizimli hamda kompleks ishlash maqsadida tashkil etildi.Xususan rus olimasi E.I.Xolostovaning "Nogironlar bilan ijtimoiy ish" kitobida nogironlarni reabilitatsiya va abilitatsiyasi qilishni ta'minlash .Ularga psixologik ,ruhiy va huquqiy ko'mak berish umuman olganda nogironlar bilan individual tarzda ijtimoiy ish olib borish usullari yoritib o'tilgan.Bundan tashqari U.Bo'tayev,N.Latipova,A.Abduxalilov,N.Saidovalar tomonidan yozilgan" Oliy o'quv yurtlarida to'siqlarsiz muhit yaratish "o'quv qo'llanmasida ham nogironligi bo'lgan shaxslarga jamiyatda va oliy ta'limda faol harakati va integratsiyasini ta'minlash zarurligiga alohida to'xtalgan hamda qator chet el mamlakatlarida nogironlar uchun jamiyatda va ta'lim tizimida yaratilgan imkoniyatlar yoritilgan.

O'zbekistonda ham nogironligi bo'lgan shaxslarni iqtisodiy,ijtimoiy,huquqiy,siyosiy jihatdan himoyalash maqsadida qator farmoyish va hujjatlar qabul qilingan .Bularning barchasi nogironligi bo'lgan shaxslarning manfaatlarini ta'minlash uchundir.

MUHOKAMA VA NATIJALAR:

Nogironlik bu –kasallik shikastlanish mayib- majruhlilik baxtsiz hodisalar tufayli butunlay yoki ma'lum muddat mehnat qobiliyatini yo'qotish, jismoniy yoki aqliy nuqsonlari borligi tufayli himoyaga muhtoj bo'lgan shaxslardir. O'zbekistonda Nogironlik Tibbiy mehnat ekspertiza komissiyasi (TMEK) tomonidan belgilanadi.

Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan 2006-yil 13-dekabrda qabul qilingan nogironlik konvensiyasi nogironligi bo'lgan shaxslarning xalqaro hujjati hisoblanadi. Konvensiya nogironlarning huquqlari va qadr-qimmatini himoyalash ularga nisbatan shafqatsiz xatti-harakatlar va diskriminatsiyani oldini olishga qaratilgan. Konvensiyaga a'zo davlatlar o'z mamlakatidagi nogironlarning inson huquqlaridan to'liq foydalanishini rag'batlantirishi, himoya qilishni ta'minlash va nogironlarni qonun oldida to'liq tenglikdan foydalanishini kafolatlashlari shart. Konvensiya nogironlar huquqlari bo'yicha global harakatda asosiy katalizator bo'lib, nogironlarni xayriya, tibbiy muolaja va ijtimoiy himoya obyekti sifatida ko'rish ularga jamiyatning to'liq va teng huquqli a'zolari sifatida munosabat qilish imkonini beradi. Konvensiyaning asosiy g'oyasi shundan iboratki, nogironligi bo'lgan shaxslar barcha inson huquqlari va erkinliklaridan kamsitishlarsiz foydalanish imkoniyatiga ega bo'lishi kerak.

³ Nogironlik bo'yicha jahon hisoboti ma'lumotiga ko'ra, bugungi kunda dunyoda 1,5 mlrddan ortiq turli xildagi nogiron insonlar istiqomat qiladi. Mamlakatimizda esa bu ko'rsatkich 845,3mingtani tashkil etadi.

Davlatimizda nogironligi bo'lgan shaxslarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, to'siqsiz muhit yaratish, jamiyatga integratsiyasini ta'minlash borasida izchil chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Ayniqsa, keyingi yillarda davlatimiz rahbarining bu borada muhim farmon va qarorlari qabul qilinganligi nogironligi bo'lgan shaxslarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, ularni hayotga qiziqishini oshirish, jamiyat hayotida faol qatnashishini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

So'nggi yillarda aholining ijtimoiy himoyasini kuchaytirish, davlat tomonidan fuqarolarga ijtimoiy xizmat ko'rsatish ko'lami va turlarini kengaytirish bo'yicha tizimli ishlar amalga oshirilmoqda. Yangi tahrirdagi Konstitutsiyada e'lon qilingan ijtimoiy davlat tamoyillarini inobatga olgan holda, fuqarolarning ijtimoiy himoyaga oid huquqlarini va manfaatlarini so'zsiz ta'minlash, aholiga ijtimoiy xizmatlarni ko'rsatish sifatini tubdan takomillashtirish hamda mazkur sohaga ilg'or xalqaro standartlarga

³[<https://aniq.uz/statistika/dunyo>]

asoslangan mutlaqo yangi boshqaruv tizimini joriy etish maqsad qilib belgilab olingan .

Nogironligi bo'lgan shaxslarni himoya qilish sohasidagi O'zbekiston Respublikasi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri – nogironligi bo'lgan shaxslarning Konstitutsiyamizda ko'zda tutilgan shaxsiy, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy huquq va erkinliklarini xalqaro huquqning umume'tirof etilgan prinsiplari va normalari hamda O'zbekiston qo'shilgan xalqaro shartnomalarga muvofiq holda, boshqa fuqarolar bilan tengligini ta'minlash hisoblanadi.

Albatta, har bir sohaning rivojlanishi, ayniqsa, nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari bilan bog'liq masalalarni hal etish, avvalo, qonunchilikni takomillashtirishni taqozo etadi. Shu nuqtai nazardan keyingi yillarda qonunchilikka muhim o'zgartish va qo'shimchalar kiritildi. Ushbu soha huquqiy tomondan to'liq qamrab olindi. Masalan, nogironligi bo'lgan shaxslarning ta'lim olishi, ilm o'rganishi, kasb tanlashi, hunar o'rganishi borasidagi huquqlarini amalga oshirish masalasida Mehnat kodeksiga, "Ta'lim to'g'risida"gi qonunga yangi me'yorlar kiritildi. Qonunchiligimizga inkluziv ta'lim va uni yanada takomillashtirish masalalari ham kiritib o'tilgan . O'zbekiston nogironlar assotsiatsiyasi raisi, Oliy Majlis senatining Fan, ta'lim va sog'liqni saqlash qo'mitasi ekspertlar kengashi a'zosi Oybek Isoqov qonun loyihasida inkluziv ta'limga ta'rif berishdan boshlash kerakligini ta'kidladi. U quyidagi ta'rifni qonunga kiritishni taklif qiladi: "Inkluziv ta'lim — barcha o'quvchilar uchun maxsus ta'lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning farqliligini inobatga olgan holda ta'lim muassasalarida ilm olishda teng huquqlilikni ta'minlashdir" deya ta'kidlagan.

Birlashgan Millatlar Tashkiloti Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi 2021 yil 7 iyunda O'zbekiston Respublikasi tomonidan ratifikatsiya qilingani ushbu sohada samarali islohotlarni davom ettirishning yorqin namunasi bo'ldi.

Nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlarini ta'minlash hamda himoya qilish masalalari bugungi kunda O'zbekiston Respublikasining 200 dan ortiq normativ-huquqiy hujjati bilan tartibga solinmoqda. Bu o'rinda Konstitutsiya, 40 dan ziyod qonun va 160 dan ortiq qonunosti hujjati ko'zda tutilgan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 1-avgustdagi F-5006-son farmoyishi bilan tashkil etilgan Nogironligi bo'lgan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirishga qaratilgan takliflarni tayyorlash bo'yicha komissiya tomonidan nogironlikni barvaqt aniqlash va oldini olish, nogironligi bo'lgan shaxslarga tibbiy-ijtimoiy yordam ko'rsatish, ularni kasbga o'qitish va ishga joylashtirish sohasidagi ishlarning

ahvoli kompleks va chuqur tartibda o'rganildi. Mazkur jarayonda aholining keng qatlamlari, nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari, shuningdek, xalqaro va xorijiy tashkilotlar vakolatxonalari yuqori faollik va daxldorlik hissini namoyon qildilar.

Bir necha yillar davomida nogironligi bo'lgan shaxslarning manfaatlarini himoya qiladigan jamoat tashkilotlarini davlat tomonidan moddiy qo'llab-quvvatlash masalasi ko'tarib kelinardi. Bunday tashkilotlar faoliyati nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlarini himoya qilishda nihoyatda muhim ahamiyatga ega. Lekin ularning moddiy-texnika bazasi, vakolatlari, imkoniyatlari cheklanib qolgan edi. Shuning uchun birinchi marta mana shu tashkilotlarga davlat tomonidan 1 milliard so'm subsidiya ajratildi. Bu yordam orqali O'zbekiston Nogironlar jamiyati va Nogironlar assotsiatsiyasi o'z faoliyatini to'g'ri yo'lga qo'yib, nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlarini, manfaatlarini ta'minlashga xizmat qilmoqda.

Sifatli ta'lim olish bugungi kunda har bir insonning ajralmas huquqlaridan biri hisoblanadi. Har bir inson o'zining xususiyat va imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda sifatli ta'lim olishga intiladi. Zero, aynan bugungi kunda muvaffaqiyatga erishishning asosiy kaliti bilimdir. Shu nuqtayi nazardan, nogironligi bo'lgan shaxslarga ta'lim olishlari uchun to'siqsiz muhit yaratish, nogironlikka oid ijtimoiy siyosatning eng muhim yo'nalishlaridan biri sanaladi. 2018-yildan boshlab, nogironligi bo'lgan

shaxslar uchun oliy ta'limga qabul qilishning 2 foizlik kvotasi e'lon qilindi. Bu shuningdek nogironligi bo'lgan shaxsning hayotga qiziqishiga hamda o'z kelajagiga ishonch bilan qarashiga ham katta turtki bo'ladi desak mubolag'a bo'lmaydi. So'nggi yillarda nogironligi bo'lgan talabalarning soni keskin ortishi kuzatilmoqda. Bu juda ham quvonarli holat.

Nogironligi bo'lgan talabalarning keskin oshishi, o'z navbatida, ular uchun to'siqsiz muhitni ta'minlash masalasini dolzarb qilib qo'ymoqda. Zero, to'siqsiz muhit bugungi kunda nafaqat jahonda, balki mamlakatimizda ham rivojlanayotgan inklyuziv ta'limning asosiy shartidir. Inklyuziv ta'lim, bu umumiy ta'limni rivojlantirish jarayoni bo'lib, hamma uchun, shu jumladan alohida ehtiyojli o'quvchilar uchun ta'lim olish imkoniyatini nazarda tutadi. Inklyuziv ta'lim barcha o'quvchilarning ehtiyojlarini hisobga olib, huquq va qobiliyatlarini hurmat qiladigan, ijtimoiy adolat hamda tenglikka erishishni maqsad qilgan holda tashkil etiladi.

Inklyuziv ta'lim- maxsus ehtiyojga ega, nogiron bo'lgan o'quvchilar faqat maxsus o'quv muassasalarda emas, balki nogironligi bo'lmagan o'quvchilar o'qiydigan umumta'lim o'quv muassasalarida ham ta'lim-tarbiya olishlari mumkin ekanligini e'tirof etadi. Buning uchun esa o'quv

muassasa ham, o'qituvchi-tarbiyachilar ham inklyuziv ta' -lim tizimiga tayyor bo'lishlari, o'quv muassasa darajasi, jismoniy sharoit va o'qishga imkon omillari shu ta' lim talablariga to'la javob berishi zarur.

Inklyuziv ta' lim o'quvchilarga nisbatan har qanday kamsitishni istisno qiladigan va barcha odamlarga teng munosabatda bo'lishni ta'minlaydigan integratsiyalashgan muhitdir. Inklyuziv ta'lim alohida yordamga muhtoj o'quvchilarni normal rivojlanishdagi o'quvchilar bilan teng huquqlilik asosida ta'lim-tarbiya olishlarini ta'minlaydi. Inklyuziv ta'lim maxsus ehtiyojli o'quvchilarga doimo o'z oilasi mahallasi va qarindosh-urug'lari davrasida bo'lishga imkon beradi. O'quvchilarni oilasidan, uyidan uzoqda bo'lgan internatlarga joylashtirish ularning uyi, oilasi, hamjamiyat hayotida ishtirok etish huquqiga to'sqinlik qiladi. Uyidan, oilasidan, ota-ona mehridan uzoqda bo'lgan bola diydasi qattiq bo'lib o'sadi. Chunki oila tarbiyaning bosh markazidir.

Inkluziv ta'lim ,ta'lim sifatini yanada oshirishda katalizator bo'lib xizmat qiladi.

Respublika ta'lim markazi YUNESKO tashkiloti bilan hamkorlikda 2001-yilda inklyuziv ta'lim mavzusida seminar o'tkazib, uning tavsiyalariga asosan Respublika Ta'lim Markazining maxsus ta'lim bo'limi qoshida –Inklyuziv ta'lim resurs markazi tashkil etildi. Nazariy hamda amaliy jihatdan jahon mamlakatlarida inkluziv ta'lim shakllanishi hamda rivojlanishi uzoq tarixga borib taqaladi.

Xususan , Buyuk Britaniya- maxsus ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilar uchun inklyuziv ta'lim sohasidagi yetakchi davlatlardan biri hisoblanadi. Buyuk Britaniya ta'lim tizimi sof mafkuraviy prinsiplarga asoslanadi. Ularning fundamentalligi – 5 yoshdan 16 yoshgacha bo'lgan barcha o'quvchilar bilan to'liq o'quv maskani ta'limi uchun teng imkoniyatlarni ta'minlash hisoblanadi.

Yaponiyada nogironligi bo'lgan o'quvchilarni jamiyatga jalb qilish o'quvchilar bog'chasidan boshlanadi va o'quv maskanining eng yuqori darajasigacha davom etadi. Yoshligidan boshlab o'quvchilarga nogironligi bo'lgan o'quvchilarga nisbatan insonparvarlik munosabati o'rgatiladi va tashqi yordamga muhtoj odamlarga g'amxo'rlik qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.Yaponiyada butun infratuzilma nogiron inson qiyin vaziyatga tushib qolmasligini o'ylab ishga tushirilgan .Yaponiyada inkluziv ta'limni amalga oshirish uchun o'qituvchilar maxsus tayyorgarlikdan o'tadilar. 2009-yilning 8-dekabrida Yaponiyada nogironligi bo'lgan o'quvchilar uchun ta'lim tizimini isloh qilish bo'yicha shtab tashkil etildi.Unda nogironlar uchun ta'lim jarayonlarini tashkil etishning barcha jihatlari yoritib o'tilgan .

Nogironligi bo'lgan shaxslarga nafaqat ta'limda balki boshqa ko'plab sohalarda ham imtiyoz va qulayliklar yaratilgan .Xususan sog'liqni saqlash ,soliq,pensiya tayinlash va uni olish shular jumlasidandir.

⁴ Amaldagi "Mehnat kodeksi" ning 423-moddasiga ko'ra , "nogironligi bo'lgan shaxslarga "Aholi bandligi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga muvofiq belgilangan ish o'rinlarining eng kam soni hisobidan zaxiradagi ish o'rinlariga mahalliy mehnat organlari yo'llanmasiga ko'ra ishga joylashish kafolatlanadi.

Nogironligi bo'lgan shaxslar mehnatidan ,ularning sog'lig'iga xavf soladigan faoliyatlarda ish olib borishi ta'qiqlanadi.

⁵ Qat'iy belgilangan soliq stavkasi to'lovchisi I yoki II guruh nogironligi bo'lgan shaxs hisoblanganida faoliyat turidan va uni amalga oshirish joyidan qat'i nazar, oyiga qat'iy belgilangan miqdordagi soliqning 50 foizini, biroq bazaviy hisoblash miqdorining 50 foizidan ko'p bo'lmagan miqdorini to'laydi. I va II guruh nogironligi bo'lgan shaxslar mulkida bo'lgan mol-mulk 60 kvadrat metr doirasida soliq solishdan ozod qilinadi. Mazkur imtiyoz pensiya guvohnomasi yoki tibbiy-mehnat ekspert komissiyasining ma'lumotnomasi asosida beriladi.

Hukumatning 341-sonli qaroriga asosan nogironligi bor yoshlarga o'qish yashash va transport xarajatlarini qoplash uchun davlat tomonidan subsidiya ajratiladi.

Bugungi kunda yangilayotgan O'zbekistonda ehtiyojmand aholini ijtimoiy

himoya qilishga qaratilgan siyosat o'zining yangi ko'rinishiga ega bo'lmoqda. Bunga ijtimoiy davlat kabi tushunchalarini kirib kelayotganligi misol bo'la oladi. O'z navbatida ijtimoiy davlat inklyuziv jamiyat qurilishini taqozo etadi, chunki, aynan ijtimoiy davlatning asosiy tamoyillaridan biri har bir fuqaro uchun teng inkoniyatlarni yaratishdir.

XULOSA:

Bugungi kunda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan barcha shart-sharoitlar fuqarolarning baxtli ,to'la -to'kis yashashlari uchun qilinmoqda . Shunday ekan ushbu imkoniyat hamda qulayliklardan barcha insonlar birdek foydalanishga haqli.⁶O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 18-moddasi "o'zbekiston respublikasi fuqarolari bir xil huquq va erkinliklarga ega bo'lib jinsi,irqi,tili,dini,millati va ijtimoiy mavqelaridan qat'iy nazar qonun oldida tengdirlar" deb belgilab o'tilganligi bejiz emas albatta. Nogironligi

⁴[Mehnat kodeksi.2023.01.04]

⁵[<https://advice.uz/oz/category/590>]

⁶[<https://lex.uz/docs/-6445145>]

bo'lgan shaxslarni faol hayotga integratsiyasini ta'minlash, nafaqat O'zbekistonning balki dunyo mamlakatlarning eng og'riqli nuqtasi sanaladi. Shu sababdan ham ushbu sharoitda yordamga muhtoj insonlarni integratsiyalash va reabilitasiya qilish, har bir bolaning rivojlanish darajasini hisobga olgan holda ularga mos samarali inklyuziv ta'lim turini tanlash lozim. Xulosa sifatida yuqorida aytilganlarning barchasini umumlashtirib, xorijiy mamlakatlarning nogironligi bo'lgan shaxslar integratsiyasi hamda inkluziv ta'limga bo'lgan yo'li keng ko'lamli va ziddiyatli jarayon bo'lib, ijtimoiy-madaniy, iqtisodiy va siyosiy sohalaridagi o'zgarishlarga olib keladigan ushbu toifadagi o'quvchilarga nisbatan ijtimoiy ongni bosqichma-bosqich tubdan o'zgartirish tarixiy va nazariy shart-sharoitlarni taqozo etishini yana bir bor ta'kidlash lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 15-oktabrdagi «Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida»gi Qonuni. <https://lex.uz/docs/-5049511>
2. O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 7-iyundagi «Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiyani (Nyu-York, 2006-yil 13-dekabr) ratifikatsiya qilish haqidagi Qonuni. <https://lex.uz/docs/-5447413>
3. A. Abduxalilov Nogironlik fenomeniga doir sotsiologik nazariyalarning tahlili. Ijtimoiy tadqiqotlar jurnali.// 2022-yil, 5-tom, №2. B. 30-44
4. O'zbekiston Respublikasining 2021-yil 23-dekabrdagi «Nogironligi bo'lgan shaxslar ishlari bo'yicha idoralararo kengash faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Qarori. <https://lex.uz/ru/docs/-5790722>
5. U. Bo'tayev. O'zbekiston Respublikasi siyosiy tizimida olib borilayotgan islohotlarda yoshlarning o'rni: muammolar va yechimlar.//Ta'lim, fan va innovatsiya jurnal. T; 2021. №1. B. 104-108.
6. Oliy o'quv yurtlarida "to'siqsiz muhitni ta'minlash"jarayonlarining metodologik asoslari darsligi
7. E.I.Xolostova "Nogironlar bilan ijtimoiy ish" kitobi 2006

8. <https://lex.uz/ru/docs/-6257288>
9. <https://advice.uz/oz/category/590>
10. <https://lex.uz/docs/-6445145>
11. <https://lex.uz/docs/-6391378>
12. <https://lex.uz/acts/-1372495>
13. <https://aniq.uz/statistika/dunyo>

TURISTIK RESURLARDAN UNUMLI FOYDALANISH ISTIQBOLLARI

Komilova Mukarram Komiljonovna

*Samarqand iqtisodiyot va Servis instituti katta o'qituvchisi
komilova.mukarram29@gmail.com*

Hasanov Azizon Valijon o'g'li

SamISI talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada bugungi kunda katta ahamiyat kasb etgan turizm sohasini har qanday iqtisodiy sharoitda rivojlantirishda yordam beradigan turistik resurslardan unumli foydalanish bo'yicha ko'rsatmalar berilgan. Shuningdek, iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda turizmni kengaytirishning o'rni yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: turizm, barqaror turizm, turizm infratuzilmasi, investitsiya, iqtisodiyotiy vaziyat, turistik resurslar.

Abstract. In this article, the innovative directions of development of the tourism sector, which has gained great importance today in any economic conditions, and the large-scale work being done in this regard are highlighted. Also, the role of expanding tourism in ensuring economic stability is highlighted.

Key words: tourism, sustainable tourism, tourism infrastructure, investment, economic situation, tourist resources.

Аннотация. В данной статье освещены инновационные направления развития туристической сферы, приобретшей сегодня большое значение в любых экономических условиях, и масштабная работа, проводимая в этом направлении. Также подчеркивается роль расширения туризма в обеспечении экономической стабильности.

Ключевые слова: туризм, устойчивый туризм, туристическая инфраструктура, инвестиции, экономическая ситуация, туристские ресурсы.

Ma'lumki, bugungi kunda har qaysi davlat va jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivoji uchun turizm sohasining o'rni beqiyosdir. Turizmni rivojlantirish natijasida iqtisodiy jihatdan keng sharoitlarni yaratish mumkin. Shu bilan birgalikda, mamlakat tarqqiyoti va mamlakatlararo tashqi aloqalarni o'rnatishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Butun jahon turizm tashkilotining ma'lumotlariga ko'ra "2023-yilda barcha kiruvchi turistlar soni 1,460 mln.ga yetdi, undan kelgan daromad esa 1,481 mlrd. AQSH dollarni tashkil etganligi dunyo miqyosida turizm sohasi 334 mln yangi ish o'rinlari yaratgan"ligi turizm jahon iqtisodiyotiga juda muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi.

O'zbekiston prezidenti Sh.M.Mirziyoyev 2017-yil BMTning 72-assambleyasida ta'kidlagandek, "mustaqil o'lkamizning jahon hamjamiyatida keng miqyosda e'tirof etilishi" dunyoning iqtisodiy rivojlangan mamlakatlari bilan o'zaro munosabatlarning yanada barqarorlashib borishiga, turizm borasida aytadigan bo'lsak, tashrif buyurayotgan turistlar oqimining yil sayin ortib borishiga, yurtimizda mavjud yangidan – yangi turizm imkoniyatlarining kashf etilayotganligi va boshqa shu kabi o'zgarishlar fikrimizning yaqqol dalili bo'la oladi.

Turizmning hozirgi holatini baholashda, shuni alohida qayd etish lozimki, O'zbekistonda turizm infratuzilmasining rivojlanish darajasi xorijiy turistlarning ehtiyojlarini to'liq qondirish imkoniyatiga ega emas. Infratuzilma yetarlicha rivojlanmagan sharoitda turistlar oqimini va shunga mos ravishda valyuta tushumini ko'paytirish imkoni bo'lmaydi, bundan kelib chiqqan holda infratuzilmaning holati turizmning rivojlanshini ta'minlash bilan birga, mamlakat xalqaro turistik nufuzi va imijini ham shakllantirishga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Turizmni rivojlantirish uchun mavjud turistik resurslardan samarali foydalanishni ta'minlash bilan birga, har bir viloyatning turizm infratuzilmasini talab darajasida rivojlantirish muhimdir. Bularning barchasi yirik moliyaviy xarajatlarni, ya'ni investitsiyalarni amalga oshirishni taqazo qiladi.

Barqaror turizm – turizmni rivojlantirish va boshqarishning atrof-muhitga, madaniy qadriyatlarga, mahalliy aholi turmush tarzi manfaatlariga zid bo'lmagan shakllari, usullari va vositalari jamlanmasi hisoblanadi. Barqaror turizm konsepsiyasining ilmiy-nazariy tuzilmasi Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan ilgari surilgan barqaror rivojlanishning 17ta maqsadlarini jamlagan metodologik yondashuvga tayanadi. Barqaror turizm konsepsiyasini qo'llashning tizimlashgan afzal jihatlarini aniqlashtirib olish, o'z o'rnida davlat va korporatsiyalar miqyosida turizm rivojlanishiga taaluqli dasturlarning ro'yobga chiqarilishiga ko'maklashadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017- yil 16- avgustda «2018-2019 yillarda turizm sohasini rivojlantirish bo'yicha birinchi navbatdagi chora-tadbirlar to'g'risida»gi qarori qabul qilindi. Qaror bilan sohada me'yoriy-huquqiy tartibga solishni takomillashtirish va xalqaro hamkorlikni rivojlantirish, O'zbekistonga sayohatlarni arzonlashtirish, yurtimizning barcha hududlarida

turizmni va soha bilan bog'liq infratuzilmani rivojlantirish, turistik mahsulotlarni diversifikatsiya qilish va yangi turizm obyektlari tashkil etish, shuningdek, milliy turizm mahsulotlarini ichki va tashqi bozorlarda faol va kompleks ilgari surishga qaratilgan 2018-2019 yillarda turizmni rivojlantirish bo'yicha birinchi navbatdagi chora-tadbirlar dasturi tasdiqlandi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, har qanday iqtisodiy sharoitda ham turizmni rivojlantirish mumkin bo'lgan vaziyatlar mavjud b'lib, bu orqali faqatgina rivojlanish va iqtisodiy jihatlar qulay sharoit va imkoniyatlarga ega bo'lishga erishishimiz mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ibragimova Madina Ismoilovna "INNOVATSION IQTISODIYOTNI SHAKLLATIRISHDA TA'LIM TURIZMINING ROLI", Dekabr 2022
2. M.AMONBOYEV, S.XALILOV "Barqaror turizm rivojlanishi" o'quv qo'llanma, Toshkent – 2021
3. A.Kh.Komolov "TURIZMNI INNOVATSION RIVOJLANTIRISHDA INVESTITSİYALARNING IQTISODIY MAZMUNI VA TASNIFI", 2023
4. Kobiljonovna K. M. et al. METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF MODERN METHODS OF TEACHING THE RUSSIAN LANGUAGE //E Conference Zone. – 2024. – C. 10-14.
5. Kobiljonovna K. M. Application Of Ways To Increase Efficiency In Learning The Russian Language //Texas Journal of Multidisciplinary Studies. – 2024. – T. 28. – C. 12-14.
6. Kobiljonovna K. M. Application Of Ways To Increase Efficiency In Learning The Russian Language //Texas Journal of Multidisciplinary Studies. – 2024. – T. 28. – C. 12-14.
7. <https://cyberleninka.ru/article/n/turizmni-innovatsion-rivojlantirishda-investitsiyalarning-iqtisodiy-mazmuni-va-tasnifi>
8. <https://renessans-edu.uz>

KONSTITUTSIYA – HUQUQIY VA DEMOKRATIK DAVLAT TAYANCHI

Ikromov Xabibullo Boqievich

*O'zbekiston Respublikasi IIV Namangan akademik
litsey o'qituvchisiistefodagi podpolkovnik*

Ibragimov Xasan Ismailovich

*O'zbekiston Respublikasi IIV Namangan akademik
litsey o'qituvchisiistefodagi podpolkovnik*

Annotatsiya: Ilmiy maqolada davlatimizning bosh qomusi bo'lgan konstitutsiyaning huquqiy demokratik davlat qurishimizda jamiyatimiz uchun muhimlik darajasi hamda amaldagi konstitutsiyaning vujudga kelish jarayoni va undagi o'zgarishlar yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Konstitutsiya, huquqiy ong, shaxs va jamiyat, burch, qonun ustuvorligi

Ma'lumki, har bir mamlakat Konstitutsiyasi zamonga, dunyodagi globallashuv jarayonlariga, aholining talab va istaklari, ehtiyojlarining o'zgarishlariga harab takomillashtirib boriladi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, so'nggi o'n yilliklarda haysi mamlakatda konstitutsiyaviy o'zgarishlar amalga oshirilgan bo'lsa, o'sha davlatda qonun ustuvorligi ta'minlangani, jamiyatda jamoat nazorati kuchaygani, ijtimoiy adolat tamoyillari samara bergan.

Shu ma'noda, xalhimiz Yangilangan Konstitutsiyamiz jamiyatimiz hayotining barcha yo'nalishlarini kompleks tartibga solish hamda mamlakatimizni demokratik rivojlantirish yo'lida eng muhim huquqiy poydevor bo'lib xizmat qilishiga ishonch bildirmohda.

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasini o'rganish va bilish, aslida faqatgina inson o'zining huquqlarini bilishi va anglashi emas. Har qanday mamlakat Konstitutsiyasi fuqarolarni, ular saylagan deputatlarining huquqiy ongi darajasini ifodalaydi. Shaxsning yoki ijtimoiy guruhning huquqiy ongida umuman huquq to'g'risidagi tasavvurlari, qonuniylik, odil sudlov, adolat singari hodisalar joyolgan. Shu bilan birga huquqiy ong va huquq o'rtasida muayyan tafovvutlar ham mavjud. Ular o'rtasidagi munosabatlarning murakkabligi shunda ham ko'rinadiki, bizga ma'lum bo'lgan adabiyotlarning ko'pchiligida, hator mahola va risolalarda huquqiy ong jamiyatda qabulhilinayotgan huquqiy me'yorlarning in'ikosi sifatida talhin etiladi. Ular shaxsning huquqiy ongi jamiyatdagi huquqiy me'yorlar, qonunlarning ta'siri ostida shakillanishi lozim.

Har bir shaxs mamlakat Konstitutsiyasini to'la anglagan holda, qonunlar va huquqiy me'yorlarda, avvalo mamlakat Konstitutsiyasida shaxs va jamiyatning huquqiy ongi qanchalik to'la aks etirilganligini bilsa Konstitutsion qonunlarimiz shunchalik hayotiy va samarali bo'ladi.

Konstitutsiya va qonunlar demokratik jamiyatda va demokratiyaga intilayotgan mamlakatlarda alohida shaxs tomonidan qabul qilinmaydi. Bunday jamiyatlarda fuqarolar mavjud qonunlar, huquqiy me'yorlar va ularning amal qilishini o'rganib, ularga faol munosabat bildirganlaridagina jamiyat mustaxkam va kuchli bo'ladi.

Inson huquqlarini ta'minlash – O'zbekistondagi konstitutsiyaviy islohotlarning bosh mezoni Konstitutsiyaga muvofiqharakat qilish inson huquqlari va erkinliklarini adolatli hamda teng asosda himoya qilishni anglatadi. Konstitutsiya odamlar farovonligi va ularning manfaatlarining eng oliy huquqiy kafolati hisoblanib, jamiyat hayotini shakllantirish va davlatni tashkil etishning asosiy vositalaridan biri sanaladi.

Inson huquqlari zamonaviy davlatning konstitutsiyasida markaziy o'rinni egallaydi hamda jamiyat va davlat o'rtasidagi munosabatlarni belgilaydi. Shu bois, inson huquqlari to'g'risidagi normalar zamonaviy Konstitutsiya loyihasining ajralmas hismi hisoblanadi.

Ta'kidlash lozimki, yurtimizda amalga oshirilgan konstitutsiyaviy islohotlarda davlat va jamiyatning barcha vakillari ishtirok etishlari uchun keng imkoniyatlar yaratildi. Fuqarolar ham o'z siyosiy faolliklarini namoyish etib, Konstitutsiyani takomillashtirish bo'yicha Konstitutsiyaviy komissiyaga 60 mingdan ortiq takliflar bildirishdi. Amaldagi Konstitutsiya xorijiy ilg'or tajriba hamda xalqaro standart va talablarga har tomonlama mos keladi, undagi ba'zi normalarni takomillashtirish, bugungi kun talablariga moslashtirishni zamon taqozo etmoqda. "O'zbekiston Respublikasida barcha bir xil huquq va erkinliklarga ega bo'lib, jinsi, irqi, tanasining rangi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, nogironligi, tug'ilgan joyi, yashash joyi, yoshi, e'tiqodi, shaxsi, ijtimoiy va xizmat mavqeidan qat'i nazar, qonun oldida tengdirlar".

Konstitutsiya Vatan hayotining poydevori bo'lsa, qonunlaruning ustunlaridir. Bundan kelib chiqadigan xulosa shuki, Konstitutsiyaga xilof ishlar, qonunlarning har qanday buzilishi Vatanga qarshi qilingan xurujdir. Konstitutsiyani, qonunlarni himoya qilish esa, Vatanni himoya qilishdir. Konstitutsiya va qonunlarni himoya qilish uchun esa, avvalo ularni mukammal bilish kerak. O'zi bilmagan va tushunmagan narsani qanday himoya qilish mumkin. Shuning uchun ham, hozirgi kunda vatanparvarlikning

muhim shartlaridan biriuning Konstitutsiyasi va qonunlarini sinchiklab o'rganish va to'la anglab yetishidir.

Vatanparvarlik tuyg'usi Konstitutsiya vaqonunlarni bilishga, yuksak huquqiy ongga asoslangandagina mustahkam bo'ladi, degan xulosa chiqarish mumkin. O'zini vatanparvar hisoblaydigan fuqaro qonunlarni, Konstitutsiyani bilmasa, ularga amal qilmasa, tom ma'nodagi vatanparvar bo'la olmaydi. Konstitutsiya vaqonunlarni bilmaydigan fuqaro o'zi bilmagan holda ularni buzishi, demak Vatanga qarshi hatti-harakatlar sodir etishi ehtimoli ko'proqdir. Demak, og'izda u vatanparvar bo'lsa ham, aslida o'z Vatanga harshiishlar qiladi. Bunday fuqaroni esa haqiqiy vatanparvar deb emas, Vatanining muxolifi deyish haqiqatga yaqinroqdir.

O'tmishda Vatanni himoya qilish uchun jasurlikning o'zi kifoya qilganbo'lsa, hozirgi kunda u yetarli emas. Endi vatanparvar bo'lish uchun Konstitutsiya va qonunlarni bilish, ularga amal qilish, mazmun va mohiyatini chuhur anglash va himoya qilishhamda bilimdonlik kerak bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining yangi tahriri 2023 yil 1 maydan e'tiboran kuchga kirdi. Bunga 30 aprel kuni bo'libo'tgan referendum natijasiga ko'ra 11 ta moddadan iborat tegishli qonunning qabulqilinishi asos bo'ldi. Bu qonunning 1-moddasiga Konstitutsiyaning yangi tahriri ilova qilingan.

Bunga qadar 1992 yildan buyon konstitutsiyaga jami 15 marta o'zgartish kiritilgan edi. Bu safar esa o'zgarishlar ko'lamini kattaligi sabab hujjatning yangi tahriri qabulqilindi. Yangilanish natijasida, bosh qomusdagi moddalar soni 128 tadan 155 taga (27 ta yangi modda kiritildi), undagi normalar esa 275 tadan 434 taga oshdi. Umuman, rasmiylarga ko'ra, konstitutsiya 65 foizga yangilangan.

Eng muhimi, yangi tahrirdagi Konstitutsiya loyihasida inson sha'ni vaqadr-qimmatini daxlsizligi, hech narsa ularni kamsitish uchun asos bo'lishi mumkin emasligi nazarda tutilmoqda.

Xususan, unda inson huquqva erkinliklarini ta'minlash – davlatning oliy majburiyati etib belgilanmoqda.

Inson va davlat organlari o'rtasidagi yuzaga keladigan noaniqliklar inson foydasiga talqin qilinishi, huquqiy ta'sir choralari qonuniy maqsadga erishish uchun yetarli va mutanosib bo'lishi kerakligi belgilanmoqda.

Ushbu qoidalar inson huquqlari ustuvorligini ta'minlaydi, davlat idoralarining o'z vazifalarini inson huquqlariga rioya qilgan holda amalga oshirishda mas'uliyatini oshiradi hamda insonga me'yorida ortiqhuquqiy ta'sir choralari qo'llanilishining oldini oladi.

Shuningdek, Konstitutsiyada insonning shaxsiy huquqlariva erkinliklari kafolati eng ilg'or xalqaro standartlarga muvofiq kuchaytirilmoqda.

Ya'ni, shaxsni sud qarorisiz 48 soatdan ortiq muddat ushlab turilishi mumkin emasligi, ushbu muddat ushlab turish qonuniyligi va asosiligi sudda isbotlanmasa, shaxs darhol ozod qilinishi ("Xabeas korpus" instituti) hamda shaxsni ushlab turish chog'ida uning huquqlari va ushlab turilishi asoslari unga tushunarli tilda tushuntirilishi kerakligi ("Miranda hoidalari"),shuningdek, ayblanuvchi va sudlanuvchilarga o'ziga qarshi ko'rsatma bermaslik, ya'ni "sukut saqlash" huquqi belgilanmoqda.

Ushbu hoidalar shaxsiy erkinlik daxlsizligini va insonlarni noqonuniy hibsga olishga yo'l qo'ymaslikni kafolatlaydi.

Yozishmalar, telefon orqali so'zlashuvlar, pochta, elektron xabarlar va boshqa xabarlarni sir saqlash huquqi faqat sudning qaroriga asosan cheklanishi mumkinligi belgilanmoqda.

Ayni vaqtda ushbu vakolat prokurorga tegishli bo'lib, uning sudlarga o'tkazilishi shaxs daxlsizligi va konstitutsiyaviy huquqlarini ta'minlashda tub burilish bo'ladi.

Shaxs qarindoshlarining sudlanganligi asosi bilan huquqlari cheklanishi mumkin emasligi hat'iy belgilanishi inson o'zining yaqinlari yo'l qo'ygan xatolar uchun javob bermasligini ta'minlaydi.

Shuningdek, sud hokimiyatining chinakam mustaqilligini ta'minlash maqsadida bir qator muhim tamoyillar kiritilmoqda.

Xususan, odil sudlovga erishish darajasini oshirish va sudyalar mustaqilligini ta'minlashga qaratilgan qoidalar kiritilmohda.

Sudyaning boshqa organlar va shaxslardan xoli bo'lishini ta'minlash maqsadida sudyalar muayyan ishlar bo'yicha hisobdor bo'lmasligi hat'iy o'rnatilmoqda.

Konstitutsiyaning yangi tahririga asosan, Inson bilan davlat organlarining o'zaro munosabatlarida yuzaga keladigan qonunchilikdagi barcha ziddiyatlar va noaniqliklar inson foydasiga talqin etiladi.Endilikda,

qonunchilikda aniq belgilab qo'yilmagan masalalarda ziddiyat yuzaga kelsa, masala davlat emas, inson foydasiga hal etiladi.

Bundan tashhari, turli hujjatlarni yuritishda davlat organlaritomonidan xato-kamchilik o'tgan taqdirda, masalan pensiya tayinlashdategishli hujjatlar bazadan topilmay, noaniqlik yuzaga kelganida ham vaziyat fuqaro foydasiga hal etilishi kerak.

Konstitutsiyada o'qituvchilar haqida qo'shilganmoddada :

O'zbekiston Respublikasida o'qituvchining mehnati jamiyat va davlatni rivojlantirish, sog'lom, barkamol avlodni shakllantirish hamda tarbiyalash, xalqning ma'naviy va madaniy salohiyatini saqlash hamda boyitishning asosi sifatida e'tirof etiladi.

Davlat o'qituvchilarning sha'ni va qadr-qimmatini himoya qilish, ularning ijtimoiy va moddiy farovonligi, kasbiy jihatdan o'sishi to'g'risida hamxo'rlik hiladi. Shu tariqa, ustozlar huquq sohasi vakili bo'lmagan, lekin oliy qonunda alohida tilga olingan yagona kasb egalariga aylandi.

Yangi qabulqilingan qonunga ko'ra senatorlar soni 100 nafardan 65 nafarga tushiriladi. 14 ta hududdan 6 nafardan emas, 4 nafardan senator saylanadi, prezident tomonidantayinlanadigansenatorlar soni 16 nafardan 9 nafarga qisharadi. Bu o'zgarish 2024 yildabo'ladigan parlament saylovivaqtidakuchgakiradi. Qonunchilikpalatasideputatlarisonini (150 nafar) oshirmaslikka, o'zgarishsizholdirishga qaror qilindi.

Konstitutsiyagaboshqako'plabnormalarham qo'shilgan:

Har kimo'z shaxsiga doir noto'g'ri ma'lumotlarning tuzatilishini, o'zi to'g'risida qonunga xilof yo'l bilan to'plangan yoki huquqiy asoslarga ega bo'lmay qolgan ma'lumotlarning yo'q qilinishini talab qilishhuquqiga ega.

Davlat internet jahon axborot tarmog'idan foydalanishni ta'minlash uchun shart-sharoitlar yaratadi. Sud hokimiyatining chinakam mustaqilligini ta'minlash maqsadida sudlar faoliyatini moliyalashtirish faqat davlat byudjetidan amalga oshirilishi kafolatlovchi yangi modda kiritilmoqda. Konstitutsiyamizning tegishli normalariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritilishi uning kuchsizlanishiga emas, aksincha, bu muhim huquqiyhujjatning yanada takomillashuviga, xalq manfaatlari, inson qadr-qimmatining kafolatlanishiga xizmat qilishi bilan ahamiyatlidir.

Muhtaram Prezidentimiz O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabulhilinganining 27 yilligiga bahishlangan tantanali marosimdagi "Konstitutsiya va honun ustuvorligi – huquqiy demokratik davlat va fuharolik jamiyatining eng muhim mezonidir" nomli ma'ruzalarida ta'kidlaganlaridek, "har bir davlat o'z istihlol va tarahhiyot yo'lini tanlar ekan, xalh farovonligini

ta'minlashga xizmat hiladigan eng muhim mahsad va vazifalarini o'zining Konstitutsiyasi – Asosiy honunida mustahkamlab oladi. Binobarin, o'z xalhining xohish-irodasi, dili va tilidagi ezgu niyatlarigahamohang Konstitutsiyaga ega bo'lgan mamlakato'zi belgilagan yuksak marralardan hech qachon og'ishmasdan, doimo oldinga qarab boradi.

Konstitutsiya bashariyat hayotida ilk bor insonning ozod va erkin yashash, mulkka ega bo'lish, ta'lim olish, mehnat qilish, saylash va saylanish kabi huquqlarini, so'z hamda e'tiqod erkinliklarini oliy qadriyat darajasiga ko'tardi".

Uzoq asrlar davomida bashariyat ming-minglab qoidalar va nizomlardan jamiyat uchun asosiylarini va o'ta muhimlarini tanlab oldi. Aynan ana shutanlabolingan qoidalar Konstitutsiyamiz yaratilishigapoydevor bo'ldi. Konstitutsiyadabayon etilgan tushunchalar shu qadar ahamiyatliki, hech bir odam ularsizyashayolmaydi, negaki insonning har kuni duchkeladigan muammolarni hal etishga qaratilgan faoliyati ko'pinchamamlakat asosiy qonunigakiritilgan qoidalar va moddalargabog'liqdir.

Bosh qomusimiz muqaddimasida inson huquqlariga va davlat suvereniteti g'oyalariga sodiqlik tantanali ravishda e'lon qilinib, hozirgi va kelajak avlodlar oldidagi yuksak mas'uliyat anglangan holda, o'zbek davlatchiligi rivojining tarixiy tajribasiga tayanilib, demokratiya va ijtimoiy adolatga sadoqat namoyon etilib, xalqaro huquqning umume'tirof qilingan qoidalari ustunligi tan olingan holda, respublika fuqarolarining munosib hayot kechirishini ta'minlashga intilib, insonparvar demokratik huquqiy davlat barpo etish ko'zlanib, fuqarolar tinchligi va milliy totuvligini ta'minlash maqsadida qabulhilingan.

Shu maqsadlarni ko'zlab qabulqilingan O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi bugungi kunda mamlakatimizda suveren demokratik davlat barpo etish, inson manfaatlari, huquq va erkinliklarini ta'minlash, iqtisodiyotimiz rivoji va turmushimiz farovonligini yuksaltirishning asosiy huquqiy kafolati bo'lib kelmoqda.

Bugun mamlakatimizda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli demokratik islohotlar, ulkan bunyodkorlik va obodonlashtirish ishlari, ro'y berayotgan barcha o'zgarish va yangilanishlar asosi, milliy qonunchiligimiz poydevori bo'lgan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi jahon hamjamiyatida zamonaviy demokratik qonunchilik namunasi sifatida e'tirof etilmoqda.

Mamlakatimizda davlatni jamiyatga, xalqqa xizmat qiluvchi institutga aylantirish, uning faoliyatini qonunlarga tayanib qurishga qattiq kirishilgan,

desak xato bo'lmaydi. Fuqaro – jamiyat – davlat o'rtasidagi o'zaro munosabatning oqilona va adolatli huquqiyyechimi Konstitutsiyadir.

Qolaversa, mamlakatimiz mustaqilligini mustahkamlash, uning iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy, ilmiy, ma'naviy salohiyatini va mudofaa qudratini yuksaltirish, demokratik islohotlarni chuqurlashtirish, davlatimiz sarhadlari daxlsizligini ta'minlash, jamiyatimizda hukm surayotgan tinchlik va barqarorlikni, millatlararo do'stlik va totuvlikni asrash, Asosiy qonunimizning hayotimizdagi o'rni va ahamiyatini keng targ'ib etishda barcha soha vakillari hamqadam bo'lishimiz kerak. Yosh avlod qalbida ona Vatanga mehr va sadoqat tuyg'ularini jo'sh urdirish, Konstitutsiyamiz va boshqa qonunlarga hurmat ruhida tarbiyalash asosiy burchimizdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Konstitutsiya, huquqiy ongimiz mezoni.
[https:// qashqadaryo.adliya.uz/uz/news/detail.phpID =35790](https://qashqadaryo.adliya.uz/uz/news/detail.phpID=35790)
2. Rustam Ato'vulloev. Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Milliy markazi bosh yuriskonsulti
3. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi – islohotlarning muhim Poydevori [https:// constitution.uz/uz/pages/islohat_muhim](https://constitution.uz/uz/pages/islohat_muhim)
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy sayti www.prezident.uz veb-

MATEMATIKADAGI O`RGANISH QIYIN BO`LGAN MAVZULARGA VIZUAL - VIRTUAL O`QITISHDA KOMPYUTER DASTURLARI MAJMUASINI TUZISH.

Nurmatov Oqiljon Odiljon o`g`li

Namangan Davlat Universiteti 2 kurs magistranti

Ilmiy rahbar: **Yunusova Gulshod Nazihovna**

Namangan Davlat Universiteti ptofessori, p.f.n.

Annotatsiya. O`rganilishi qiyin bo`lgan mavzularga kompyuter dasturlari tuzib, ularni virtual o`qitish maqsadga muvofiqdir. Bunda biz komputer dasturlarini C++da, Pythonda yoki C#da uдеми orqali unitida yaratishimiz mumkin. Shunday ekan, yaratilgan dasturlar majmuasini bu mavzularni o`zlashtirmoqchi bo`lgan har bir o`quvchi, talaba yoki ikkinchi mutaxassislikga kirmoqchi bo`lgan foydalanuvchi qo`llab, matematikaning asosiy mavzularini o`rganishi mumkin. Ushbu ishimizda biz taqqoslashni solishtirish, tahlil qilish metodlaridan foydalandik. Ishimizning yangiligi ilk bor birinchi marta o`qitilishi qiyin bo`lgan mavzularni matematika kursidan tanlab olish mezonlari, ularga kompyuter dasturlari yaratildi. Bu jarayonni yanada kengaytirish maqsadga muvofiqdir.

**Kalit so`zlar:** matematika, o`qitilishi qiyin bo`lgan mavzular, o`rganilishi qiyin bo`lgan mavzular, kompyuter dasturlari, majmua, kompleks.

Abstract: It is advisable to create computer programs for complex subjects and difficult-to-understand topics in mathematics courses and teach them virtually. With this, we can create computer programs in C++, Python or C# in Unity through uдеми. Thus, every schoolchild, student or user who wants to enroll in a second specialty can use a distributed set of programs to study basic topics in mathematics. In this work, we used comparison and analysis methods. The novelty of our work lies in the fact that for the first time criteria have been created for selecting difficult-to-understand subjects and its topics from a mathematics course, compiled for these topics in computer programs. It is advisable to expand this process in the future. The novelty of our work lies in the fact that for the first time criteria have been created for selecting difficult-to-understand subjects and its topics from a mathematics course, compiled for these topics in computer programs. It is advisable to expand this process in the future.

Key words: mathematics, subjects that are difficult to teach, subjects that are difficult to learn, computer programs, complex, complex.

Аннотация: Целесообразно создавать компьютерные программы по сложным предметам и трудно усваиваемым темам курса

математики, преподавать их виртуально. При этом мы можем создавать компьютерные программы на C++, Python или C# в Unity через udeMy. Таким образом, каждый школьник, студент или пользователь, желающий поступить на вторую специальность, может использовать распределенный набор программ для изучения основных тем математики. В данной работе мы использовали методы сравнения, сопоставления и анализа. Новизна нашей работы заключается в том, что впервые созданы критерии отбора трудно воспринимаемых предметов, и её тем из курса математики, составленных к этим темам компьютерных программ. Желательно в дальнейшем расширять этот процесс.

Ключевые слова: математика, предметы которые трудно преподавать, предметы которые трудно выучить, компьютерные программы, сложные, комплексные.

Kirish

Kompyuter dasturlari majmuasi haqida so'z ketar ekan, avval majmua nima, kompyuter dasturlari majmuasi haqida fikr yuritaylik. Majmua - bu to'plam, qandaydir bir xil maqsadga erishmoqchi bo'lgan, o'zida amaliy harakterni mujassamlashtirgan, umumiy maqsad sari yechiladigan bir qator masalalarni qamrab olgan to'plamni ko'z oldimizga keltiramiz. Shunday ekan, biz kompyuter dasturlari majmuasini yagona interfesiy orqali, uning menyulari orqali mavzularni o'qitishga mo'ljallangan yagona kompleksni tushunamiz. Dasturiy vositalar kompleksi yoki majmuasi, dasturiy vositalar majmuasi haqida so'z yuritganimizda eng avvalo biz dasturiy ta'minot nima, uning turlari haqida yaxshi bilib, tushunib olishimizga tog'ri keladi.

Dasturiy ta'minot yoki Software bu Komputerda ma'lum bir turdagi vazifani bajarish uchun ishlab chiqilgan vositadir. Aynan bizning misolimizda bu matematikaning o'qitilishi qiyin bo'lgan mavzularini o'qitish jarayoni hisoblanadi. Yaratilgan dasturiy ta'minotgina kompyuterni — „quruq temir“dan ishlovchi vositaga aylantiradi, Dasturiy vositalar Komputer tomonidan qo'llaniladigan barcha dasturlar to'plamidir. Ingiliz tilida bu atama software ya'ni „soft“ — yumshoq, „ware“ — „mahsulot“ degan ma'noni bildiradi.

Dasturiy ta'minot 3 guruhga bo'linadi: 1-Sistema dasturlari (unga turli yordamchi vazifalarni bajaruvchi dasturlar kiradi: Task Manager (Windows OSda mavjud)), 2-Amaliy (unga foydalanuvchiga aniq bir foydalanish sohasida ma'lumotlarga ishlov berish va qayta ishlashni amalga oshiruvchi dasturlar kiradi), 3-Uskunaviy dasturlar (bular dasturlash uchun ishlatiladigan

dasturlar).

Dasturiy ta'minot-bu tizimdir. Bu tizimning to'g'ri ishlashi uchun zarur bo'lgan barcha dasturlarning bajarilishi uchun mas'ul bo'lgan dastur. U tez-tez operatsion tizim bilan aralashib ketadi, ammo boshqa tarkibiy qismlar qatorida optimallashtirish vositalari, qurilmalar drayverlari va serverlarini ham o'z ichiga olganligi sababli yanada rivojlanadi⁷. Majmua esa bir xil maqsadga mo'ljallangan bir necha mavzularni qamrab olgan va ularning vazifalarini ta'minlab beruvchi, yechuvchi dasturlar to'plamidir, uni boshqacharoq tizim ham desa bo'ladi. Bugungi kunda tizim ostida biz internetga qo'yilgan axborotlarni tushunamiz, shunday ekan bu mavzularni yagona tizim ostida web saytga yoki web sahifaga umumlashtirib, qo'yish maqsadga muvofiq bo'lar edi.

Rasm 1. Yaratilgan kompyuter dasturlarining majmuasi.

Adabiyotlar tahlili. Maqsadimiz o'qitilishi qiyin bo'lgan mavzularga computer dasturlari tuzish bo'lganligi uchun ham biz playformalar [1],[2],[3],[4] va kompyter dasturlari yaratishga bag'ishlangan materiallar bilan tanishib chiqdik [1],[2],[3],[4]. Ularni tahlil qilib, biz tanlagan mavzu ya'ni matematika fanini o'qitishda o'zlashtirilishi qiyin mavzularni o'qitilishini osonlashtirilsa, unda matematika fanini o'zlashtirish amalga oshadi va bu jarayonni kompyuter dasturlari yordamida amalga oshirilsa, yanada samarali natijalar olinadi degan gipoteza bilan ilmiy tadqiqotimizni boshlab yubordik [1],[2],[3],[4].

Metodologiya

Ilmiy tadqiqotimiz davrida taqqoslash, tahlil qilish va sintez, solishtirish, matematik statistika uslublaridan pedagogik tajribalar o'tkazganimizda va dasturlarni testdan o'tkazganimizda foydalandik.

Minnatdorchilik. Ilmiy tadqiqotda amalga oshirilgan jarayonlar hamda yozilgan maqolalar, ilmiy magistrlik dissertatsiyaga rahbarlik uchun ilmiy

⁷ https://uz.wikipedia.org/wiki/Dasturiy_ta%CA%BCminot

rahbarlik qilgan NamDU professori G.N.Yunusovaga minnatdorchilik bildiraman. Ilmiy tadqiqotim davrida qimmatli maslahatlari uchun hamma professor o'qituvchilarga minnatdorchilik bildiramiz.

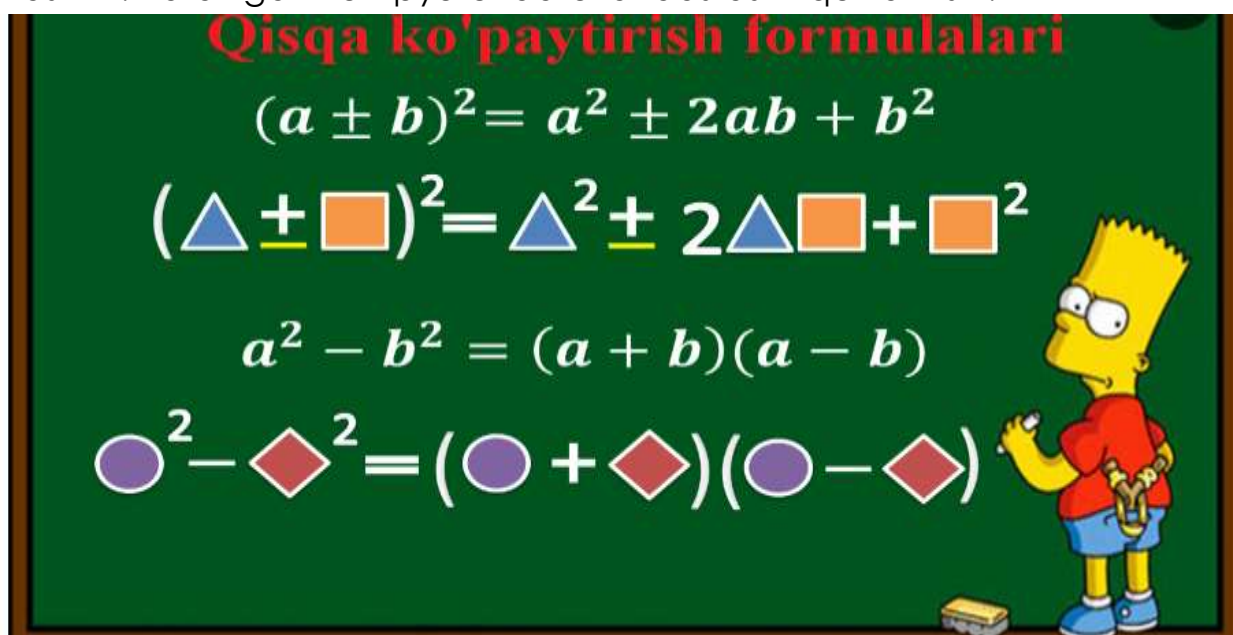
Muhokama. Endi qanday o'zlashtirilishi qiyin bo'lgan mavzular matematika kursida uchraydi? Avval bu kasrlar va ularning ulushlari bilan bog'liq mavzular, masalan, kasr va uning ulushi, kasrlar ustida amallar, kasrning sur'ati va maxraji. Maxrajlari bir xil kasrlar ustida amallar. Kasrlari turli xil bo'lgan kasrlar ustida amallar.

Har bir inson kasr haqida tushunchaga ega bo'lganida sonning butun qismi va kasr qismi, uning ulushi haqida tasavvurga ega bo'lishi zarur. Undan tashqari yana qanday mavzularni o'qitilishida qiyinchilik ro'y beruvchi mavzular turkumiga kiritamiz. Bunga quyidagi mavzularni yana ta'kidlash mumkin:

Qisqa ko'paytirish formulalari. Tenglamalar mavzusi. Bu mavzu oddiy tenglama, kvadrat tenglama, ko'rsatkichli tenglama, logarifmik tenglamalar mavzularini o'zi bilan tortib keladi.

Tenglama mavzusi esa o'z o'zidan kvadrat, ko'rsatkichli, logarifmik hamda trigonometrik ko'rinishlarini keltirishimiz mumkin bo'ladi. Tengsizliklar mavzusini tortib chiqaradi. Ularning ham oddiy, kvadrat, ko'rsatkichli, logarifmik hamda trigonometrik ko'rinishlariga ega bo'ladi. Mana shu mavzular majmuasiga kompyuter dasturlarini tuzib, ularni yagona interfeys orqali o'qitishni ta'minlash esa ularning majmuasini yaratishga olib keladi.

Rasm 2. Yaratilgan kompyuter dasturlar dastasini qo'llanilishi.

Matematikadagi o'rganilishi, o'qitilishi qiyin bo'lgan mavzularga vizual - virtual o'qitishda kompyuter dasturlari majmuasini tuzish uchun avval bu mavzularni matematika kursidan ishlab chiqilgan mezonlar va

pedagogikaning tamoyillari asosida ajratib olish zarur. Keyin esa ularni kompyuterlashtirish bo'yicha o'ylamoq kerak bo'ldi. Qanday muhit, qanday dasurlash tillari yordamida va qanday qilib yaratilgan kompyuter dasturlarini tizimga qo'yish haqida fikr yuritishga tog'ri keldi. Misol uchun jarayonlarni dasturlashtirishga va o'yn yaratishga Udemu muhitida ishlash va C++da dastur tuzish maqsadga muvofiqdir. Undan tashqari Python dasturlashtirish tilida ham matematik jarayonlarni kompyuterlashtirish mumkin. Undan tashqari Frontend va Backend yaratib bu jarayonga mukammal sayt yaratish g'oyasi ham yo'q emas va kompyuter o'yinlari ko'rinishdagi dasturlarni tizimga qo'yib ishlatish ham yaxshi g'oya. Lekin biz hammasidan ham optimal va tezkor jarayonni amalga oshirishimiz zarur. Shu nuqtai nazardan, bizga udemy orqalo uniyida, Pythonda dasturlashtirish zarur bo'ladi.

Matematikadagi o'rganilishi, o'qitilishi qiyin bo'lgan mavzularga vizual - virtual o'qitishda kompyuter dasturlari majmuasini tuzish uchun avval bu mavzularni matematika kursidan ishlab chiqilgan mezonlar va pedagogikaning tamoyillari asosida ajratib olish zarur. Keyin esa ularni kompyuterlashtirish bo'yicha o'ylamoq kerak bo'ldi. Qanday muhit, qanday dasurlash tillari yordamida va qanday qilib yaratilgan kompyuter dasturlarini tizimga qo'yish haqida fikr yuritishga tog'ri keldi. Misol uchun jarayonlarni dasturlashtirishga va o'yn yaratishga Udemu muhitida ishlash va C++da dastur tuzish maqsadga muvofiqdir. Undan tashqari Python dasturlashtirish tilida ham matematik jarayonlarni kompyuterlashtirish mumkin. Undan tashqari Frontend va Backend yaratib bu jarayonga mukammal sayt yaratish g'oyasi ham yo'q emas va kompyuter o'yinlari ko'rinishdagi dasturlarni tiziga qo'yib ishlatish ham yahshi g'oya. Lekin biz hammasidan ham optimal va tezkor jarayonni amalga oshirishimiz zarur. Shu nuqtai nazardan, bizga udemy, Pythonda dasturlashtirish, web sayt yaratish kabi jarayonni amalga oshirish maqsadimizga muvofiqdir. dasturlashtirish, web sayt yaratish kabi jarayonni amalga oshirish maqsadimizga muvofiqdir.

Matematika fanidan o'rganilishi qiyin bo'lgan mavzularni tanlab olishda pedagogikadagi izchillik, ketma-ketlilik, tushunarlilik va boshqa tamoyillarga bog'liqligi asosida tanlab olamiz. Yana matematikani o'qitishda o'zlashtirilishi qiyin bo'lgan mavzularni fandan ajratib olishda ular quyidagi mezonlarga javob berishi zarur:

- 1) birinchidan, tanlab olingan mavzularning hammasi matematika fanining fundamental mavzulariga doir bo'lishi zarur;
- 2) matematikani insonlar tomonidan o'rganilganda qaysi mavzularni o'rganishida qiyinchilik ro'y bersa, shu mavzularni ajratib olish;

3) inson hayoti davomida mavzularni bilishda zaruriyat his qiladigan mavzularni ajratib olish;

4) o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilishida va o'qituvchi tomonidan o'rgatilishida qiyinchilik ro'y beruvchi mavzularni ajratib olish.

Bu mezonlarni tayyorlashda izchillik, ketma-ketlik, ilmiylik, ko'rgazmalilik kabi tamoyillariga asoslanib, ajratilgan mavzularga kompyuter dasturlarini yaratishga qaror qilindi va ularni yagona tizimga qo'yishni amalga oshirish uslublari va dasturiy muhitlari haqida tadqiqotni amalga oshirishga kirishdik.

Xulosa

Yaratilgan kompyuter dasturlari majmuasini matematikani o'rganmoqchi bo'lgan barcha insonlarga qo'llashga tavsiya etamiz. O'zlashtirilishi va o'qitilishi qiyin bo'lgan mavzular zanjirini yana son va jihat yuzasidan ko'paytirish, uni yanada takomillashtirish maqsadga muvofiqdir.

LITERATURE:

1. Gulshod Nazihxovna Yunusova, Shahlo Ibraximovna Abdullayeva., Creation and application of three educational platforms in the process of strengthening steam learning., URL: https://scholar.google.ru/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=78l4d2AAAAAJ&citation_for_view=78l4d2AAAAAJ:9yKSN-GCB0IC. Google Scholar.

2. Гулшода Назиховна Юнусова., Три платформы для развития в непрерывном steam образовании., URL: https://scholar.google.ru/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=78l4d2AAAAAJ&citation_for_view=78l4d2AAAAAJ:9yKSN-GCB0IC.

3. Yunusova Gulshod Nazihovna., Creating a platform using html, css and java script methods and strengthening education with this steam., URL: https://scholar.google.ru/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=78l4d2AAAAAJ&citation_for_view=78l4d2AAAAAJ:9yKSN-GCB0IC. Google Scholar.

7. Yunusova G.N., Python dasturlash tili., Effective innovation practice, experience and solutions of pedagogical activity., Xalqaro ilmiy-amaliy onlayn konferentsiya.,, -b.11167-170., ,URL: https://scholar.google.ru/citations?View_op=view_citation&hl=ru&user=78l4d2aaaaaj&citation_for_view=78l4d2aaaaaj:9yksen-GCB0IC. Google Scholar.

4. Nazihovna, Y. G., & Odiljon o'g'li, N. O. (2022). ORGANIZATION OF CONTINUOUS LEARNING AND LEARNING IN PROGRAMMING AND

ROBOTICS USING THE CONCEPT OF A PERSON'S WHOLE LIFE COURSE. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(11), 587-604.

ORGANIZATION OF ANALYSIS OF CASH FLOWS OF SANATORIUM-WELLNESS INSTITUTIONS

Shafkarov Fahriddin Khudaiberdievich

National Research University "TIIAME"

Senior teacher of the department "Accounting and audit"

faxriddinshafkarov@gmail.com

Abstract. *This article is aimed at analysis the movement of cash flows and funds of a sanatorium-wellness institution.*

Sanatorium-wellness institution in the current activity analyzed the penetration and outflow of funds and cash flow. Defined the flow of funds in the main indicators and the analysis of each type of income and output of funds. The institution is analyzed by the movement of funds in economic activities.

Keywords: *sanatorium-wellness institution, cash flow, cash funds movement, cash funds inflow, cash funds output, analysis, financial analysis, economic.*

Introduction.

Sanatorium-wellness resources used in the management of the institution's activities include information about the movement of funds. Information about the flow of funds plays an important role in the effective management of the institution's activities. Information about cash flows is widely used by businessmen of all levels in international practice, it is necessary for both the civil service of enterprises and external users. Sanatorium-wellness managers can use this information to study the liquidity of the enterprise, set dividends, take advantage of the possibility of timely accounting with the salary guarantee and budget.

Where there is production for the market, funds will be an extremely important economic tool. Funds serve the reproduction of production, promote economic growth. Funds in the form of money are converted into resources through the market, goods are created with the participation of resources, goods are sold and money is taken again. The reversion of such an action means that an economic process has occurred. Each economic entity assumes that there will be a certain amount of cash in order for it to continue its economic process on a regular basis.

The balance in the substances "cash funds" of the balance sheet reflects all types of funds that enter into monetary accounts.

Monetary equivalents are assets that resemble but are classified differently. They consist of treasury bills, commercial papers and certificates of deposit. Delays and penalty sanctions can affect the exchange of monetary equivalents for monetary funds. Therefore, equivalents are obtained from the Cash Account. Often there is no need to convert monetary equivalents into an accounting tool, equivalents are usually taken to a short-term investment account.

The organization of the effective use of funds largely depends on the organization and improvement of control over the optimal management of the movement of funds in enterprises. One of the main elements of the organization of monetary control, is a company's current account, i.e. it is more efficient than a current account. That is, to ensure the most efficient use of the current account, to take into account all incoming funds through the bank of course, to make all types of payments through checks issued by banks or similar written assignments and their special cash fund. If the specified procedure is strictly followed, then the accounting of funds will be bilateral: the first - in the institution itself, the second - in the bank.

One of the most important aspects of working with financial information is its analysis. When analyzing, a number of indicators are used, which will be the basis for studying economic activity as well as drawing conclusions.

Each employee who is engaged in the analysis of the financial situation of the institution should be able to freely read the forms of financial statements, including the form "cash flow report", understand its articles, and also know how to draw conclusions and make recommendations.

Using the articles of financial reporting, it is possible to obtain a large volume of information about the enterprise, analyze its financial situation for service and market activity.

In the "report on cash flows", all changes in the financial resources of the institution are reflected in terms of funds: movement of money received in economic activities; interest and dividends received and paid; taxes paid; received and invested; receipts and payments on shares and bonds, as well as rental obligations.

The definition of the cash flow of a commercial organization has been clarified, in which the emphasis is argumentatively placed on the fact that this is the cash flow for a certain period of time, which is influenced by the time factor, which most fully reflects its importance in the process of accounting and analysis of funds [1].

All changes in funds that occur in the process of daily economic activity are reflected in such an order that it makes it possible to determine mutual virginity between the balance of funds and those equivalent to them, that is, between short-term high liquid investments, free-exchange funds.

Analysis of the literature on the topic.

Reporting on cash flows in the context of economic reforms sanatorium-wellness is necessary for the management leadership of the institution and external user investors, creditors, enterprise managers. For management management, this report is a resource for determining the liquidity of the enterprise, the amount of dividends, placing additional investments in other biases. A cash flow statement is a necessary resource for designing projects that bring high income to the enterprise in cases where it is necessary. For the management management of the institution, this report is necessary to resolve such issues as insufficient or insufficient available funds to disconnect the short-term creditor debts of the enterprise, increasing or reducing the amount of dividends paid to the contributors, and policy on investment and financial issues of the enterprise.

Based on sources on cash flows, investors study the activities of the company and evaluate their activities.

Foreign and Republican scientists on cash flows have implemented in their scientific work.

Effective management of the company's cash flows contributes to the formation of additional investment resources for financial investments that are a source of profit [2].

The interest of users in the cash flows of penitentiary institutions is steadily increasing. The above strengthens the information and analytical functions of cash flow statements [3].

We worked out scheme interaction of separate blocks in system of the complex economic analysis of cash-flow on the enterprises of sanatorium sphere [4].

That cash flow and financial flow are not identical concepts. The ratio of monetary relations and finance as part of them determines the measure of comparability of financial and cash flows. The financial flow external to the organization causes the movement of funds between counterparties, in turn, the internal financial flow associated with the formation of trust funds is accompanied by the movement of funds on the accounts of the organization [5].

Calculation of the effective (real) annual interest rate on transactions related to the attraction and placement of funds by banks [6].

The management of the institution determines the possibility of managing the movement of funds, severing creditor debts from the institution's account and paying dividends to contributors, accumulating a sufficient amount of money for additional financing purposes. The form of this report can be determined by the differences between the movement of pull funds and the profit of or tales. The report on cash flows reflects the results of investment and financial activities of the institution. When analyzing the cash flow of an institution, financial analysis performs the following tasks: correct, accurate and objective assessment of the movement of funds; assessment of the movement of monetary funds in operational activities; determination and assessment of the net income and output of funds on current, investment and financial activities of the institution; an in-depth study of the composition of the sources on the entry of funds, their actions on the exit; determination of the optimal option of the amount of funds; study the movement of foreign exchange funds of the institution and evaluate the factors affecting it; determination of the possibilities of increasing positive balance in net cash flows of the institution, etc.

Material. The effectiveness of the work of the institution, stable financial condition can be achieved as a result of the timely and full-fledged receipt and payment of cash funds to the accounting and other accounts of the institution.

To analyze the flow of cash funds, the Financial Report Form 4 "report on cash funds", as well as the Statistical Report Form 1 "on the main indicators of the financial activity of the institution", serve as the main source of information.

Cash flow reporting is a document of financial reporting, which reflects the receipt, expenditure of cash funds in the process of current economic activity and their balance at the beginning and end of the year, as well as cash funds that are subject to investment and financial activity.

In the flow of monetary funds and in the currency, the dollar is entered. Thanks to this, Form 4 in the Financial Report "report on monetary funds" is a special "information on the movement of foreign exchange funds", which indicates the balance at the beginning and end of the period and the amount of their origin and expenditure.

The main terms used in the study of cash funds flow include:

Cash flows are the entry (receipt) and exit (expenditure) of money and monetary funds and dollars and other equivalents.

Monetary equivalents are short-term liquidity investments that are freely exchanged for monetary funds, less prone to the risk of change in value.

Cash funds means cash on hand, and demand deposits, as well as funds in settlement, currency and other bank accounts.

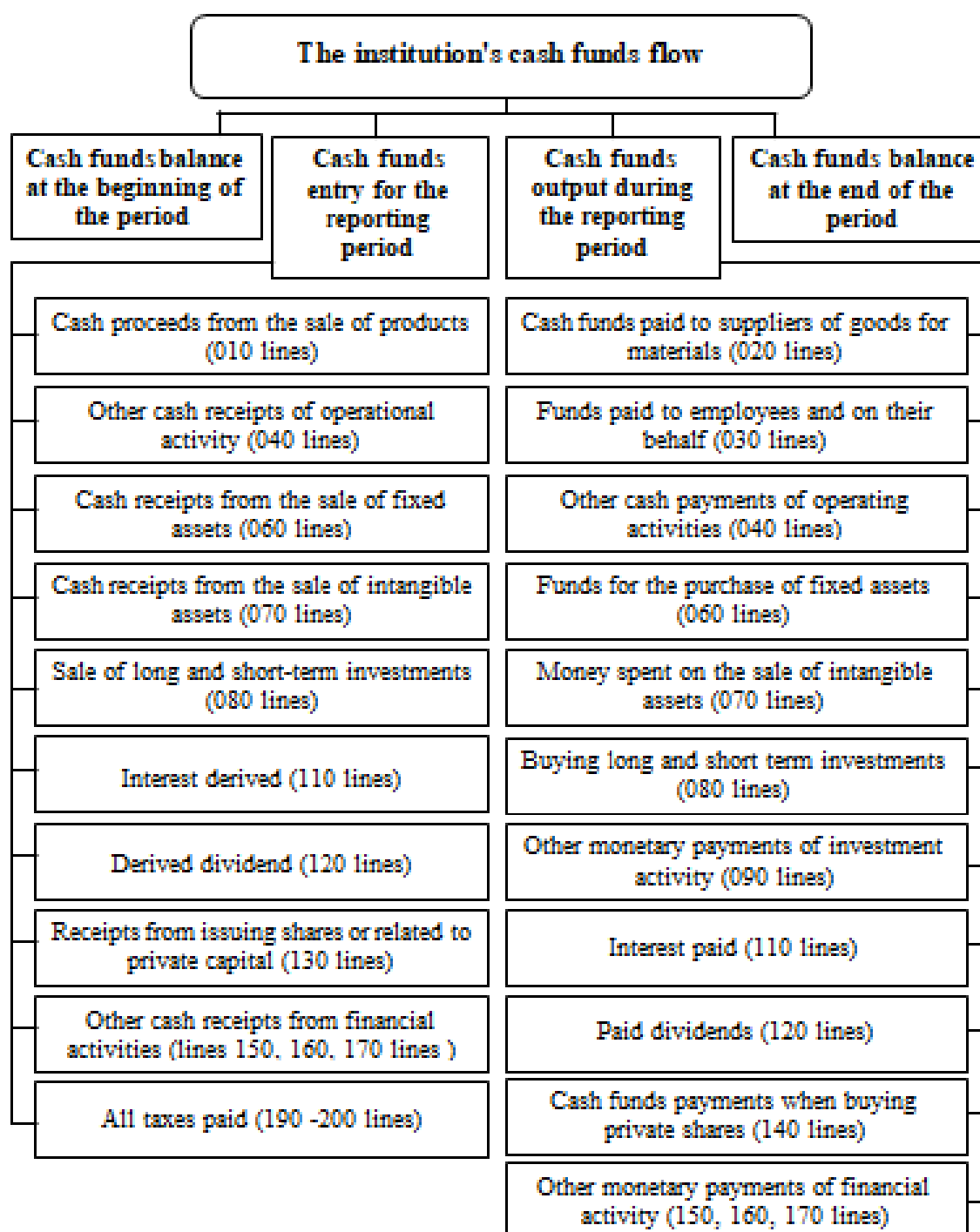

Figure 1. Sanatorium-wellness institution the flow of cash funds flow¹.

¹Source: Compiled on the basis of the author's scientific research.

Operation activities are the main and other activities of the enterprise that generate income, excluding investment and financial activities.

Investment activities-the purchase and sale of long-term assets and other investments that are not included in monetary equivalents.

Financial activity is the activity of a business entity, which, as a result, leads to a change in the size and composition of its investment and borrowed funds.

The following main indicators describe the flow of cash funds:

1. The amount of origin and expenditure of cash funds.
2. The structure of the money funds received and spent.
3. Mutual balance of money funds received and spent.

4. The coefficient of the ratio of cash funds received and spent (the coefficient of cash funds flow). The amount of money funds received and spent is grouped into four groups according to the Form 4 "Cash Flow Report", a form of financial reporting.

Each type of receipt and payment of funds is reflected in figure 1.

The receipt of cash funds, the receipt of money from buyers, that is, the receipt, indicates the amount of funds received for the bank accounts of the institution during the reporting period, or for the goods, work performed and services provided, downloaded in the form of a bill. This amount can be obtained from the Financial Report Form 4 "Statement of cash funds" (4-F below) and from the Statistical Report Form 1.

From other cash receipts and royalties, various view premiums, the commission shows the sum of the money funds received from the levies and their equivalents.

Table 1.

Sanatorium-wellness institution analysis of cash flows⁸.

№	Indications.	Cash funds entry		Cash funds output	
		Sum, dollar	In relatively to the total potential, %	Sum, dollar	In relatively to the total potential, %
1	The balance of money and equivalent funds at the beginning of the reporting year	8000	0,25		
2	Input of funds in economic activities (+), output (-)	4000000	99,95	3000000	80,09

⁸Source: Compiled on the basis of the author's scientific research.

3	Taxes paid	-	-	999800	24,99
4	Input or output of net cash flows in investment activities	2000	0,05	200	0,001
5	In financial activity pure input or output	-	-	-	-
Movement of total cash funds:					
Pure increase or decrease		10000	0,20		

The movement of cash funds in a sanatorium-wellness institution occurs according to several processes. Today, cash flow in an institution occurs mainly in four processes. These include: net income of cash funds in the operation activities (+), output (-); entry or exit of the net money flow in investment activities; net cash funds inflow or outflow from financing activities; taxation (taxes paid).

In table 1, on the example of a sanatorium-wellness institution, it is possible to see the movement of funds on the above processes.

Based on the data of the table above, we will be able to evaluate the movement of funds of the sanatorium-wellness institution that we are analyzing. From the data, it can be seen that in the current period, the total cash funds entry at the enterprise amounted to \$ 4002,000, of which 99.95% and the entry of cash funds in economic activities are in line with the entry. The remaining 0.05% of the money funds was credited to investment activities. The total cash output of the sanatorium-wellness facility was \$ 4,000,000, of which \$ 3,000,000 or 80.09% and the output of cash funds from farm activities, \$ 999,800 or 24.99%, and the taxpayer contribution paid. As a result of this, the balance of the enterprise's funds increased from \$ 8,000 at the beginning of the year to \$ 10,000 by the end of the year. Such results can also be assessed positively for the enterprise as a whole. In conclusion, it can be said that the movement of funds in the institution was only in the main economic activities.

Analysis and discussion.

The report on cash flows expresses the input and output of cash funds on current (operation), investment, financial and taxation activities.

Current activity-represents the impact of economic processes on the monetary funds of the institution, the amount of profit. This section includes:

- cash funds received for goods shipped and services provided;
- cash funds paid to goods suppliers and contractors;
- cash funds paid to employees and on their behalf;
- other cash receipts and fees of operational activities.

The movement of cash funds in a sanatorium-wellness institution occurs mainly in the economic activities of the institution. In order for us to analyze the movement of cash funds from economic activity, we will need to study its data in table 2.

According to the data of Table 2, in the sanatorium-wellness care institution that is analyzing, cash funds from the activities of the farm (operation) have a net income of \$ 999,800. The total income in the institution was \$ 4,000,000, of which 95.50 percent was due to cash funds proceeds from the sale of products, and the remaining 4.50 percent was due to other paid receipts of operational activities. The total expenditure of the institution in its economic activities was \$ 3,000,000, of which 76.67% was paid to the suppliers of goods, 10.0% was paid to the employees, and the remaining 13.33% was spent on other paid payments of the operational activities. The net income of monetary funds in economic (operation) activities at the institution was \$ 999,800. This figure was 24.96% of the total receipts. Such results should be assessed as positive for the enterprise.

Table 2

Sanatorium-wellness analysis of the movement of cash funds in the economic activity of the institution⁹.

№	Indications	Row number	Cash funds entry		Cash funds output	
			Sum, dollar	In relatively to the total potential, %	Sum, dollar	In relatively to the total potential, %
1	Cash proceeds from the sale of products (work, services)	010	3820000	95,50		
2	Cash funds paid to suppliers of goods for Material, goods, work and services	020			2300000	76,67
3	Cash funds paid to employees and on their behalf	030			300000	10,00
4	Other cash receipts and fees for operational activities	040	180000	4,50	400000	13,33
Total:		-	4000000	100,0	3000000	100,0
Net monetary input or output of operational activity		050	999800	24,99	-	-

⁹Source: Compiled on the basis of the author's scientific research.

Conclusions and recommendations.

On the basis of scientific research in institutions, the following conclusions and recommendations were developed.

Summing up, we can say that the financial condition of a sanatorium depends largely on the real money turnover. This leads to the fact that the receipt and expenditure of funds passing through the settlement and other account numbers of the institution is called cash funds flow.

Sanatorium-wellness institution recommended giving a general tariff on the term funds as follows.

Sanatorium-wellness institution funds-include funds of a kind that can be used to pay off obligations immediately. Cash funds include balances in current accounts in financial institution, cash notes, coins, currencies, cash of a small cash desk and accepted by financial institution for term deposits and withdrawal from circulation, in concrete transferable money documents at the cash desk of the institution. Money documents that are transferred include ordinary checks, cash orders, customer checks, money transfers, and other accounting tools.

REFERENCES

1. Silaeva Yu.A. (2009) Organization and methodology of economic analysis of cash flows of enterprises in the sanatorium and resort sector. The abstract. Voronezh State University.
2. Efimov, O.N. (2014) Financial flow management of a sanatorium institution / O.N. Efimov, I.S. Kalinina. - Text: electronic // Nova Info, - No. 28. URL: <https://novainfo.ru/article/2664>
3. Arbatskaya T. G. (2021) Accounting and analysis of cash flows of state penitentiary institutions // Financial Journal. Vol. 13. No. 1. - Pp. 107-124 DOI: 10.31107/ 2075-1990-2021-1-107-124
4. Endovitsky D.A., Silaeva Yu.A. (2008) Implementation of a systematic approach to the analysis of cash flows of sanatorium-resort enterprises//Audit n Financial analysis. 2008. No.5. – Pp. 168-177.
5. Kovaleva, N.A. (2014) The place of the analysis of the organization's cash flows in complex economic analysis / N.A. Kovaleva. - Text: electronic // Nova Info, - No. 22. URL: <https://novainfo.ru/article/2042>
6. Artamonova T.A., Kozinova A.T. (2014) Assessment of cash flows: A textbook. Nizhny Novgorod: Nizhny Novgorod State University, – 84 p.

THE EFFECT OF ELECTRONIC CIGARETTES ON THE BODY

G.J.Abilova

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor

Saparbaeva Azada

3 years students, Undergraduate degree

*Nukus Branch of Tashkent University of Information Technologies Named
After Muhammad Al-Khwarizmi
(Nukus, Republic of Karakalpakstan)*

Introduction. The debate about the dangers and benefits of electronic cigarettes (e-cigarettes) continues to this day. On the one hand, manufacturers and marketers convince consumers of the safety of the system and the advantages over regular smoking. And on the other hand, there are people who are concerned about the rapid growth in popularity of a little-studied hobby. Vaping is positioned as a safer alternative to smoking cigarettes, but there is no safety data available.

The purpose of the study. To study the effect of vaping vapors on the human body.

Materials and methods. The analysis of medical and scientific research aimed at studying the composition of the ES liquid and its effect on the human body has been carried out. Analytical and systematic methods were used.

Results. The main danger of e-cigarettes is what is contained in the inhaled vapor of these cigarettes. These devices have the same principle of operation — they heat the liquid in the combustion chamber, which leads to the formation of steam. This solution consists of glycerin and propylene glycol, as well as aromatic additives, some contain nicotine. Thus, the principle of operation of a vape is similar to an inhaler: liquid heats up inside the device, which leads to the formation of steam, which contains toxic substances. The danger is precisely the compounds that are formed when propylene glycol and glycerin are heated: formaldehyde, acetaldehyde, acrolein and glyoxal. Formaldehyde and acetaldehyde are dangerous carcinogens.

Acrolein can irritate the respiratory tract, and glyoxal has mutagenic activity. In addition, glycerin and propylene glycol, after entering the alveoli, lead to the destruction of the surfactant, which prevents the adhesion of the alveoli.

Glycerin stimulates peristalsis, leading to diarrhea. Propylene glycol is also a stimulating factor for the formation of squamous cell metaplasia of the larynx, that is, an oncological disease. Currently, the disease "EVALI" has been isolated — pulmonary damage associated with electronic cigarettes and vaping products." Respiratory manifestations range from mild respiratory symptoms to respiratory failure ending in death. This disease was first diagnosed in the USA.

At the same time, the disease was widespread. The first case of this disease in Russia occurred in the summer of 2021 in the Morozov Children's Hospital, such a diagnosis was made to a 17-year-old teenager. Doctors found that the cause of the disease was inflammation in the bronchioles, which caused the use of vaping. And this is not the only case of this diagnosis in Russia.

Conclusions. Despite the perceived safety of ES compared to tobacco cigarettes, their harmful effects have been proven. They have not only a dangerous effect on the development of diseases with their direct use, such as inflammatory lung disease, the development of addiction, the explosive nature of the device, but also have a delayed negative effect – the appearance of cancer, decreased libido in men and infertility in women.

AHMONIYLAR DAVLAT BOSHQARUVI VA MADANIYATNING RIVOJLANISHI

X.Primov

Kòkdala tumani MMTB ga qarashli 76 maktab Tarix Fani o'qituvchisi

Boltayeva Dilnoza Botirovna (Shov qishlo'gi) direktori,

metod birlashma rahbari **D.Boltayeva**

Annotasiya: Ushbu maqolada Ahmoniyalar imperiyasi, bu davrda xalqimizning turmush tarzi, adolat va barqarorlik, ma'naviyat, madaniyat, huquqlar hamda taraqqiyotning kuchayishidagi ahamiyatlari to'g'risida so'z yuritildi.

Kalit so'zlar: Ahmoniyalar davlat boshqaruvi, adolat va barqarorlik, madaniyat, huquq erkinligi, demokratiya, san'at va madaniyat sohalari.

Ahmoniyalar davlat boshqaruvi va madaniyatning rivojlanishi, bir qancha muhim omillar bilan bog'liqdir. Ahmoniyalar davlat boshqaruvi, inson haqiqiy erkinligini ta'minlash, adolat va barqarorlikni ta'minlash, xalqaro hamkorlikni rivojlantirish, demokratik institutlar va qonun tizimlarini mustahkamlash, shuningdek, insoniyat va ekologik muamolarni hal qilishga qaratilgan jarayonlardan iborat. Madaniyatning rivojlanishi esa insoniyatning ruhini rivojlantirish, ijtimoiy aloqalarni kuchaytirish, san'at, madaniyat va tarixga oid qadriy qadriyatlar va qiymatlar orqali insonlarni bir-biriga yaqinlashtirishni ta'minlashni maqsad qiladi. Madaniyatning rivojlanishi, xalqaro muloqotlarni kuchaytirish, ko'ngil ochish va ma'naviyatni oshirish orqali insonlarning o'zaro munosabatlari va dunyoqarashini rivojlantirish uchun muhimdir. Ahmoniyalar davlat boshqaruvi va madaniyatning rivojlanishi, insoniyatning yaxshilik va barqarorlikka erishishini ta'minlash uchun zarurdir. Bu jarayonlar davlatlar, jamiyatlar va insonlar o'rtasidagi munosabatlarni mustahkamlash, demokratiya va insonga qarshi kurashni mustahkamlash, ijtimoiy va madaniy aloqalarni kuchaytirish, san'at va madaniyat sohasini rivojlantirish bilan bog'liqdir. Ahmoniyalar davlat boshqaruvi va madaniyatning rivojlanishi, insoniyatning yuksak qiymatlari va maqsadlari uchun muhimdir. Bu jarayonlar insonlarning erkinlik va huquqlarini himoya qilish, adolat va barqarorlikni ta'minlash, ijtimoiy taraqqiyotni kuchaytirish va insonlarning ma'naviy zamonaviylikka erishishini ta'minlash maqsadida amalga oshiriladi.

Ahmoniyalarni boshqarish murakkab jarayon bo'lib, bu xalq hayotining turli tomonlarini tashkil etish va muvofiqlashtirishni o'z ichiga oladi. Ahmonitlarning o'z madaniyati, an'analari, tili va urf-odatlar bor, ular boshqaruv strategiyasini ishlab chiqishda hisobga olinishi kerak. Ahmoniyalarni

boshqarishning muhim jihatlari ularning huquq va erkinliklarini ta'minlash, madaniy merosini saqlash va targ'ib qilish, jamoalarining ijtimoiy infratuzilmasi va iqtisodiyotini rivojlantirishdan iborat. Qaror qabul qilish va siyosatni ishlab chiqishda Ahmonitlarning xususiyatlari va ehtiyojlarini hisobga olish ham muhimdir. Ahmoniylarning boshqaruvi hukumat va bu xalq vakillari o'rtasidagi muloqot, hurmat va sheriklikka asoslangan bo'lishi kerak. Ahmoniylarning qaror qabul qilish jarayonlarida ishtirok etishi uchun sharoit yaratish, ular o'z fikrlari va ehtiyojlarini ifoda etishlari uchun muhim ahamiyatga ega. Bundan tashqari, Ahmoniylarning hayot sifatini yaxshilash uchun ta'lim, sog'liqni saqlash, uy-joy va boshqa asosiy xizmatlardan foydalanish imkoniyatini ta'minlash kerak. Ahmoniylarning boshqaruvi bu xalqning jamiyat hayotida teng ishtirok etishi uchun shart-sharoit yaratishga, barcha fuqarolar uchun adolat va tenglikka erishishga qaratilishi kerak.

Fors imperiyasi deb ham ataladigan Ahamoniylar imperiyasi qadimgi tarixdagi eng kuchli va ta'sirli imperiyalardan biri edi. U eramizdan avvalgi VI asrda Buyuk Kir tomonidan asos solingan va miloddan avvalgi IV asrda Makedoniyalik Iskandar tomonidan zabt etilgunga qadar davom etgan. Ahamoniylar imperiyasi o'zining eng yuqori cho'qqisida hozirgi Eron, Iroq, Turkiya, Misr va Gretsiyaning bir qismini o'z ichiga olgan ulkan hududiy kengayishi bilan mashhur edi. Imperiya markazlashgan hukumat, murakkab ma'muriy tizim va turli millat va dinlarning birgalikda yashashiga imkon beradigan ko'p madaniyatli jamiyat bilan ajralib turardi. Ahamoniylar saltanatining eng ko'zga ko'ringan yutuqlaridan biri imperiyaning turli hududlarini bog'lovchi, aloqa va savdo-sotiqni osonlashtirgan "Qirollik yo'li" yo'l tarmog'ining barpo etilishi bo'ldi. Imperiya, shuningdek, standartlashtirilgan valyuta tizimini joriy qildi va turli madaniyatlar va dinlarga nisbatan bag'rikenglik siyosati orqali madaniy almashinuvni targ'ib qildi. Ahamoniylar imperiyasi, ehtimol, o'zining mashhur shohlari, jumladan, Buyuk Kir, Doro va Kserks I bilan tanilgan. Bu hukmdorlar harbiy bosqinchiliklari, me'moriy yutuqlari, fors madaniyati va sivilizatsiyasi rivojiga qo'shgan hissalarini bilan yodda qolgan. Umuman olganda, Ahamoniylar imperiyasi qadimgi dunyo tarixini shakllantirishda muhim rol o'ynagan va uning merosi bugungi kungacha tarixchilar va olimlar tomonidan o'rganilib, hayratda qolmoqda.

Umumiy ravishda, Ahmoniylar imperiyasi qadimgi dunyo tarixini shakllantirishda muhim rol o'ynagan va uning mirasi bugungi kunda tarixshunoslar va ilmiy kadrlar tomonidan o'rganiladi va baholanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. "O'zME", Birinchi jild, Toshkent. 2000.
2. G'ofurova D, Dilmurod V, Toshkent. 2003.

SMM TADQIQOT LOYIHALARINI BOSHQARISH HAMDA ÒQUVCHILARGA FACEBOOK TARMOĞIDA SAHIFA OCHISHNI ÒRGATISH

Erkinova Odinaxon Kozimjon qizi

Andijon davlat pedagogika instituti Aniq fanlar fakulteti Matematika va informatika yònalishi 2 – bosqich talabasi

Alijonov Shohruhbek Akramjon o`g`li

Andijon davlat pedagogika instituti Aniq fanlar fakulteti Matematika va informatika yònalishi 1 – bosqich talabasi

Ismoilova Mohlaroyim Muhammadishoq qizi

Andijon davlat pedagogika instituti Aniq fanlar fakulteti Matematika va informatika yònalishi 1 – bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktab òquvchilariga SMM loyihalarini qanday boshqarish va Facebook ilovasida sahifa ochish haqida ma'lumotlar berilgan. Maqola davomida Facebookning yaratish tarixi va u haqida qiziqarli faktlarga guvoh bòlasiz.

Kalit sózlar: SMM, marketing, ilova, facebook, tugma, sign up, elektron manzil, sahifa, yangi oyna ochish.

Annotation: In this article, schoolchildren are given information about how to manage SMM projects and how to open a page in the Facebook application. During the article, you will witness the history of the creation of Facebook and interesting facts about it.

Keywords: SMM, marketing, application, facebook, button, sign up, e-mail address, page, opening a new window.

Аннотация: В этой статье школьникам дается информация о том, как управлять SMM-проектами и как открыть страницу в приложении Facebook. В ходе статьи вы станете свидетелями истории создания Facebook и интересных фактов о нем.

Ключевые слова: SMM, маркетинг, приложение, Facebook, кнопка, регистрация, адрес электронной почты, страница, открытие нового окна.

KIRISH: Facebook— 2004-yilda Harvard universiteti talabasi Mark Zuckerberg tomonidan va qo'shni xonadagi Eduardo Saverin, Dustin Moskovitz va Chris Hughes tomonidan asos solingan ijtimoiy tarmoq. Saytning butun dunyoda ommalashib ketgani bois, Mark Zuckerberg 23 yoshida dunyoning eng yosh milliarderi deya tan olindi.

Facebook panellari haqida

“Feed Filter Bar” paneli.

Facebook foydalanuvchilarga yangiliklar tasmaida xronologik ketma-ketlikka o'tishni osonlashtiruvchi yangi funksiyani e'lon qildi. Algoritmli yangiliklar tasmaidan xronologik tartiblangan tasmaga o'tishni osonlashtirishuvchi maxsus „Feed Filter Bar“ paneli ishga tushadi. U yangiliklar tasmaining tepa qismida, tasma qayta yuklanganda chiqadi.

Izoh qoldiruvchi auditoriyani sozlash

Facebook foydalanuvchilari uchun nashr qilgan posti ostiga kim izoh qoldirishini tanlash imkoniyati yaratildi. Tarmoqda maxsus menyu paydo bo'ladi. Unda foydalanuvchi keng va cheklangan profil egalariga izoh qoldirish imkonini beradi. Auditoriyani foydalanuvchining o'zi tanlaydi.

Ta'kidlanishicha, funksiya izoh qoldiruvchi auditoriyani sozlash orqali istalmagan aloqalarni cheklash imkonini beradi. Shu bilan birga, tasmadagi izohlarning ko'payish ehtimolini kamaytiradi[1].

Hotline dasturi

Facebook tinglovchilar bilan aloqa o'rnatish imkonini beruvchi yangi Hotline dasturini sinovdan o'tkazdi. Yangi dastur mualliflarga o'z auditoriyasi bilan muloqot qilish imkonini beradi. Ilovaning auditoriyasi soni cheklanmagan, ulanish xizmati esa bepul. Ammo tajriba davomida ushbu imkoniyat o'zgarishi mumkinligi aytilgan. Foydalanuvchilar kameradan foydalanish va jarayonni yozib olishi mumkin[2].

Ayni paytda Facebook eng ko'p tashrif buyuriladigan saytlarning beshtasidan biri hisoblanadi.

- Mark Sukerberg, 23 yoshda, dunyodagi eng yosh milliarderga aylangan.

- Agar siz “Facebook”ning display tilini o'zgartirishingiz kerak bo'lsa, uni sozlamalarda qilishingiz mumkin.

Facebook haqida qiziqarli ma'lumotlar

- Mashhur Facebook-ning “Like” tugmachasi dastlab “Awesome” deb nomlangan (o'zbekcha tarjimai “Ajoyib”). Ushbu tugmachaning nomi tufayli yangi fe'l paydo bo'ldi.

Har bir Facebook foydalanuvchisi o'rtacha...

130 ta do'sti bor;

Ulardan atigi 4-7 nafari bilan doimiy aloqa olib boradi;

U o'zining va boshqa odamlarning “Facebook”dagi sahifalarini ko'rish uchun 55 daqiqadan ko'proq vaqt sarflaydi;

Oyiga kamida 9 marta va “Like” tugmasini bosishadi;

U har xil mavzu uchun oyiga 25 ta sharh yozadi va kamida 25 ta guruh a'zosi;

Oyiga ikkita yangi sahifaning muxlisiga aylanadi.

“Facebook”ning umumiy statistikasi

Facebook foydalanuvchilarining yarmi unga har kuni tashrif buyurishadi;

35 yoshdan katta odamlar eng tez o'sayotgan yosh toifasi;

Har kuni 35 milliondan ortiq kishi o'zlarining statuslarini yangilaydilar;

Har kuni Facebook ijtimoiy tarmog'ining foydalanuvchilari taxminan 250-350 million fotosuratni yuklashadi.

Har oyda foydalanuvchilar tomonidan 2,5 milliard fotosuratlar va 14 million video yuklanadi;

Har hafta foydalanuvchilar o'rtasida 3,5 milliarddan ortiq kontent (havolalar, fotosuratlar, videolar, hikoyalar, eslatmalar va boshqalar) baham ko'riladi (“Share” tugmachasi yordamida);

Umuman olganda, butun dunyo bo'ylab foydalanuvchilar tomonidan har kuni “Facebook”da olti milliard daqiqadan ko'proq vaqt sarflanadi, bu “Google”dan ikki baravar ko'p;

Facebook ko'plab mashhur kitoblar tarjima qilinganidek, dunyoning 70 dan ortiq tillariga tarjima qilingan;

Ijtimoiy media zamonaviy tendensiyalardan xabardor bo'lishga intiluvchi barcha insonlar hayotida muhim o'rin egallaydi. Dunyo bo'ylab ko'plab insonlar foydalanadigan mashhur media vosita — bu Facebook. Facebook nafaqat do'stlar bilan muloqot qilish, yangi do'stlar orttirish, shuningdek, yangiliklarni ulashish hamda internetda biznes yuritish uchun platforma sifatida ham ishlatiladi.

Facebook tarmog'ida sahifa ochish

1. Facebook tarmog'ida sahifa ochish uchun avval shaxsiy akkauntga kirish talab etiladi.

2. Yangi sahifa ochish uchun Create bo'limi orqali Page ko'rsatmasi tanlanadi (1).

3. Sahifa turlaridan biri loyiha maqsadiga asoslangan holda tanlanadi: Business of Brend, Community of public figure. Loyiha uchun Business of Brend tanlab olinadi va Get started tugmachasi bosiladi (2).

4. Sahifa nomi, kategoriyasi, manzili, telefon raqami kabi maydonlar (foydalanuvchi xohishiga ko'ra manzil ko'rsatilmasin bo'limi tanlanishi ham mumkin) to'ldiriladi va Continue tugmachasi bosiladi.

Facebook tarmog'ida sahifani sozlash

1. Loyihaning maqsadidan kelib chiqib, sahifa profili uchun rasm/video tanlanadi. Tanlangan rasm logotip vazifasini bajarib, qoldirilayotgan xabar va izohlarni ajratib turadi (1).

2. Loyihaning maqsadiga muvofiq sahifani bezash uchun sahifa jildiga rasm/video tanlanadi. Bunda kompaniya, brend, xizmat yoki mahsulot tasvirlangan mukammal tasvir joylashtiriladi (2).

3. Sahifaga kelgan xabarlarni o'qish, ular bilan tanishish uchun Inboxdan foydalaniladi (3). 4. Insights orqali foydalanuvchilar va tashrif buyuruvchilar faoliyatini kuzatib borish, amalga

Oshirgan ishlari bo'yicha statistik ma'lumotlar olish mumkin (4).

5. Edit Page Info yordamida sahifa va ma'lumotlarni tahrirlash mumkin (5).

6. Foydalanuvchilarga yana ham kengroq ma'lumot berish maqsadida sahifaning mazmuni boyitiladi. Xizmat turlari, takliflar, rasm/video, xabarlar, tadbirlardan lavhalar, axborotlar, yangiliklar kiritib boriladi (6).

7. Add a button yordamida sahifada tugmachalar yaratish mumkin. Ular yordamida boshqaruvchi bilan bog'lanish, xabarlar yuborish, boshqa sahifaga o'tish, ilovalarni yuklab olish, o'yinlar o'ynash va boshqa amallarni bajarish mumkin (7).

8. "... " tugmachasi orqali sahifani tahrirlash, guruh ochish, reklama yaratish, sahifa qo'shish, do'stlarni taklif etish kabi amallarni bajarish mumkin (8).

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. „Facebook яна бир янги функцияни ишга туширди“. Bugun.uz. 2021-yil 13-avgustda asl nusxadan arxivlangan. Qaraldi: 2021-yil 3-aprel.

2. „Facebook янги дастурни синовдан ўтказишни бошлади“. Bugun.uz. 2021-yil 20-avgustda asl nusxadan arxivlangan. Qaraldi: 2021-yil 8-aprel.

LEARNING SMM RESEARCH PROJECTS AND TEACHING YOUNGSTERS HOW TO OPEN A YOU TUBE CHANNEL

Erkinova Odinakhan Kozimjonovna

Andijan State Pedagogical Institute "Mathematics and Informatics"

2nd year student

Alijonov Shohruhbek Akramjonovich

Andijan State Pedagogical Institute "Mathematics and Informatics"

1nd year student

Ismailova Mohlaroyim Muhammadishoqovna

Andijan State Pedagogical Institute "Mathematics and Informatics"

1nd year student

Annotation: *this article provides information about the possibilities of the Youtube Videohosting platform, and covers the methodology for using the capabilities of the Youtube Videohosting platform when teaching the chapter "SMM-social media marketing" on 8th grade Informatics and Information Technology in general secondary education schools.*

Keywords: *modern digital technologies, the content of education and its quality, informatization of Education, internet, Informatics and Information Technology, YouTube, video files, use in the educational process, exhibitionism.*

Аннотация: *В данной статье будет представлена информация о возможностях платформы видеохостинга YouTube и освещена методика использования возможностей платформы видеохостинга YouTube при преподавании главы "SMM-маркетинг в социальных сетях" по информатике и информационным технологиям 8 класса в общеобразовательных школах.*

Ключевые слова: *современные цифровые технологии, содержание образования и его качество, информатизация образования, интернет, Информатика и информационные технологии, YouTube, видеофайлы, использование в учебном процессе, наглядность.*

ENTRANCE: *YouTube is the perfect platform to attract new audiences and increase brand awareness. More than 80% of Internet users worldwide watch online videos every day to learn about brands and products. To subscribe to channels and click "Like" on YouTube, it is enough to have a Google account. However, if you want to take full advantage of YouTube,*

then you should create your own channel. Only then you can upload videos, add them to playlists, leave comments and do many other things.

YouTube is a video hosting service. Its users will be able to review, comment or add to a video. Due to its simplicity and ease of use, YouTube has become the third most visited public video hosting in the world.

YouTube is written entirely in the Python programming language.

The longest running video on YouTube (596 hours, 31 minutes and 21 seconds) was uploaded by MoldytoasterMedia on December 14, 2011.

The first uploaded video on YouTube is Me at the zoo.

The very first comment on YouTube was made by COBALTGRUV on the very first uploaded video. The text of the comment was as follows: "Interesting....". On April 1, 2011, the YouTube logo was changed to YouTube 1911, referring to the service's founding date (1911).

YouTube, LLC is an online video sharing and social media platform. Headquartered in San Bruno, California. YouTube is very popular due to its user-friendliness and ease of viewing, and is the third most visited site in the world. The number of video viewers on the site is more than 2 billion per day. The site offers everything from professional videos to amateur videos and video blogs.

In March 2021, YouTube announced that it would make a change to one of its features. The number of likes placed on the content will be hidden. Only the video blogger can see the negative ratings under the content. The management of YouTube made this decision based on the complaint of video bloggers about the negative impact caused by the number of dislikes under the content. YouTube plans to monetize shorts videos in early February 2023.

Today's education system is moving away from the old curricula and into a training system that provides the opportunity to train personnel for the innovative digital economy and information society. Accordingly, approaches to education are also changing, thanks to the possibilities of the Internet and information technologies, teachers are turning from a simple educator to the main organizer .

Based on these, in order to improve the quality of education, modern information technologies have been used effectively in the entire system of education in recent years. Especially the use of Internet technologies in the educational process gives more effective results. Let's talk about YouTube.

YouTube is a site with a large collection of video files. From professional videos to amateur videos and video bloggers' materials, the system can be found. With the help of the YouTube site, you can open a channel and run

business projects through it. YouTube is a project by Steve Chen, Chad Hurley, and Jawed Karim, registered on February 14, 2005.

YouTube is the third most visited site in the world due to its ease of use and convenience. In 2006, YouTube was bought by Google. You can get acquainted with videos and watch them even without registering on YouTube.

As soon as a video file on YouTube is deleted, it is not completely deleted and can be viewed using special programs. To use the YouTube site, visit the official address www.youtube.com.

YouTube is very popular due to its user-friendliness and ease of viewing, and is the third most visited site in the world. The number of video viewers on the site is more than 2 billion per day. The site offers everything from professional videos to amateur videos and video blogs.

The YouTube domain was registered on February 14, 2005, where users can upload, view, and share videos with each other. Videos can be evaluated by rating. YouTube completely written in the Python programming language. The members of this project are Steve Chen, Chad Hurley, Jawed Karim. Before creating the YouTube site, these people worked at Paypal.

Originally, YouTube was created for video dating, and later became a video hosting site. 70% of registered YouTube users are US citizens. Americans upload the most video files to the site, followed by Great Britain. The country that watches the most videos is the USA, followed by Japan. In 2006, Google bought YouTube. Currently, the site is translated into about 30 languages.

Below we have presented an example of using the opportunities of the YouTube Videohosting platform to implement the principles of demonstration in the teaching of the "SMM – social media marketing" chapter from the subject of "Informatics and information technologies" and imparting theoretical knowledge.

Informatics and IT educational subject is a component of general secondary education subjects, introducing students to the practical knowledge of the basics of science, human activity, and the formation of types of general, digital and material culture. General principles, mastering specific skills, as well as finding and implementing innovative solutions to practical problems based on digital technologies .

According to the curriculum of Informatics and IT in general secondary schools, it is planned to hold 34 hours of training for a total of 1 hour per week in the 8th grade. Of this, 5 hours are planned for chapter I – "SMM – social media marketing" chapter:

Chapter I. SMM – SOCIAL MEDIA MARKETING

About SMM (Social Media Marketing – social media marketing). Possibilities of SMM: advantages, disadvantages. Brand concept. The main tasks of SMM. Practical training.

Familiarity with SMM platforms. Facebook network. Register on Facebook. Working with Facebook Network Sections. Practical training.

Familiarity with SMM platforms. YouTube site. Sign up and use YouTube. Practical training.

Familiarity with SMM platforms. Telegram network. Register on the Telegram network. Setting up the Telegram network. Practical training.

Familiarity with SMM platforms. Instagram network. Sign up for Instagram. Using the Instagram network. Browse Instagram pages and read posts. Practical training .

Below, let's consider the sequence of using the YouTube site in training in order to use the possibilities of visualization and digital technologies in covering these topics.

We prepare our videos in advance for each topic of the chapter. We open a channel on YouTube and place them in the following order:

1. Click on the avatar in the upper right corner of the YouTube site, select Your Channel, and then select Customize channel in the window that opens .

2. Go to Google+ by selecting a layer above the avatar, clicking the Edit button in the Edit channel icon window, and set an image suitable for the channel (personal photo, company or brand logo) .

3. Using Add channel art, you can set an image created by yourself or taken from the YouTube gallery for the top of the channel. Recommended image size is 2048 × 1152 pixels

4. The "Overview" page is turned on with the help of the setting button. It is with this page that the following menus are opened: main, video, playlist, channels and about the channel .

5. Brief information about the channel, e-mail address for various requests, social networks and site address are entered through the About section .

To place videos prepared for the chapter "SMM – social media marketing" on the channel, click on the Video camera icon and select the Upload video instruction.

In classes, you can download demonstration videos from the address https://www.youtube.com/channel/UCNX7xhUPW6_SHaGz5RDQEfA and use them to explain theoretical materials. Trainings with the use of such

modern technologies are aimed at the learners to search for knowledge by themselves, study and analyze it independently, and even draw their own conclusions.

One of the important requirements for the organization of modern education is to achieve highly guaranteed results in a short time without spending too much mental and physical effort.

In general, it can be concluded that the most optimal way to increase the effectiveness of education in modern conditions is to organize classes with the help of modern information technologies and use them in the educational process.

LIST OF LITERATURES:

1. National curriculum of general secondary education. Informatics and IT. 2021 year.
2. Informatics and information technologies. Grade 8: Instructional manual for teachers. M. R. Fayziyeva, D. M. Sayfurov. – Tashkent: Tasvir, 2020. – 112 p.
3. M. R. Fayziyeva, D. M. Sayfurov. "Informatics and information technologies": textbook for the 8th grade of general secondary schools: - Tashkent: "Tasvir", 2020. – 112 p.

TURIZMDA IJTIMOY MEDIA MARKETINGIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI VA MAVJUD MUAMMOLARI

Mirhamidova Gulibonu Mirabdullajon qizi

*Namangan davlat universiteti, "Iqtisodiyot" fakulteti qoshidagi
"Yosh olimlar" maktabi a'zosi, Turizm yo'nalishi 3-bosqich talabasi*

Annotatsiya. Elektron axborot almashinuviga kompyuter texnologiyalardan foydalanish, interaktiv video, tezkor bank va investisiya xizmatlari, uyda xarid qilish, elektron pochta va ma'lumotlar bazasi almashinuvlari kiradi. Ushbu texnologik o'zgarishlar natijasida ko'plab mamlakatlar xalqaro miqyosda iqtisodiy raqobatlashish uchun telekommunikatsiya infratuzilmasini rivojlantirish va yangilashga e'tibor qaratmoqdalar. Shuning uchun telekommunikatsiya sohasi xorijiy investorlarga juda istiqbolli bozorni taklif etadi, bu ham davlat tomonidan tartibga solinishi, ham ko'p millatli biznes imkoniyatlarini kengaytirishi bilan bog'liq hisoblanadi. Ushbu maqolada turizmga ijtimoiy medianing ahamiyati, uning dunyo turizmida tutgan o'rnini atroflicha yoritib berilgan.

ВОЗМОЖНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МАРКЕТИНГА В СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЯХ В СФЕРЕ ТУРИЗМА

Мирхамидова Гулибону

*Наманганский государственный университет, Экономический
факультет,*

Студент 3-го курса туристского направления

Аннотация. Электронный обмен информацией включает использование компьютерных технологий, интерактивное видео, мгновенные банковские и инвестиционные услуги, покупки на дому, электронную почту и обмен базами данных. В результате этих технологических разработок многие страны сосредоточились на развитии и модернизации своей телекоммуникационной инфраструктуры для экономической конкуренции на международном уровне. Таким образом, телекоммуникационная отрасль предлагает иностранным инвесторам очень перспективный рынок, который считается связанным как с государственным регулированием, так и с расширением возможностей многонационального бизнеса. В этой

статье подробно рассматривается важность социальных сетей в туризме, их роль в мировом туризме.

THE POSSIBILITIES OF USING SOCIAL MEDIA MARKETING IN THE FIELD OF TOURISM

Mirhamidova Gulibonu Mirabdullajan

*Namangan State University, Faculty of Economics, Tourism direction 3-
Stage Student,
Daughter of*

Annotation. *Electronic information exchange includes the use of computer technology, interactive video, instant banking and Investment Services, Home Shopping, email and database exchanges. As a result of these technological changes, many countries are focusing on developing and upgrading telecommunications infrastructure to compete economically internationally. Therefore, the telecommunications sector offers a very promising market to foreign investors, which is considered both to be regulated by the state and to expand the capabilities of multinational business. This article covers the importance of social media in tourism, its role in World Tourism in detail.*

Kalit so'zlar: *Turizm, ijtimoiy media, dunyo turizmi, reklama imkoniyatlari, ijtimoiy medianing turlari, rivojlangan mamlakatlar strategiyasi*

Kirish. Bugungi kunda texnologiya va ijtimoiy media juda tezlik bilan rivojlanmoqda. Ijtimoiy tarmoqlar hayotimizning bir bo'lagiga aylandi desak aslo mubolag'a bo'lmaydi.

2023 yilda dunyo bo'ylab taxminan 4,9 milliard kishi ijtimoiy tarmoqlardan foydalanayotgan bo'lsa, ijtimoiy media foydalanuvchilari soni esa dunyo bo'ylab rekord darajada ya'ni 4,9 milliard kishiga yetdi. Jahon ijtimoiy media bozori 2022 yilda jami 193,5 milliard dollardan 2023 yilga kelib 231,1 milliard dollarga o'sdi va yillik yillik o'sish sur'ati 19.4% ni tashkil etmoqda.

Instagram, Telegram, Facebook, Twitter va YouTube kabi ijtimoiy media veb-saytlari dunyoga katta ta'sir ko'rsatadigan juda mashhur tarmoqlardir. Ular orasida Instagram va Youtube eng rivojlangan tarmoqlardir.

-YouTube bu-foydalanuvchilar kuniga bir milliard soatlik videolarni tomosha qiladigan video almashish platformasi hisoblanadi. Ikkinchi yirik

ijtimoiy media sayti bo'lishdan tashqari, YouTube ko'pincha uning bosh kompaniyasi Googledan keyin ikkinchi yirik qidiruv tizimi deb ataladi.

-Instagram bu-vizual ijtimoiy tarmoq platformasi sifatida Instagram sizning mahsulotlaringiz yoki xizmatlaringizni fotosuratlar yoki videolar bilan namoyish qilish joyidir. Ilovada siz uzoqroq shakldagi videolar uchun fotosuratlar, videolar, hikoyalar, haqiqiy, hayotiy videolar va IGTV kabi keng doiradagi tarkibni baham ko'rishingiz mumkin bo'ladi. Bu tarmoqdan dunyodagi 2 mlrd odamlarni muammolarini bartaraf etish uchun xizmat qilmoqda.

Ushbu veb-saytlar juda mashhur bo'lganligi sababli, sayohat va turizm sanoatiga katta ta'sir ko'rsatadi. Sayyohlik agentliklari o'z takliflari va sayohat yo'nalishlari haqida osongina ushbu tarmoqlarda e'lon qilishlari mumkin.

Hozirgi kunda insonlar sayohat joyini qidirganlarida ular odatda do'stlari, tanishlari yoki bloggerlarning tavsiyalariga quloq solishadi. Bundan tashqari turizm sohasini rivojlanishida, sayyohlarni jalb qilishda ijtimoiy reklamalarning o'ni beqiyosdir.

Ijtimoiy tarmoqlar (Instagram, YouTube, Telegram) orqali o'zlarining ta'tildan olingan suratlarini, video roliklarini o'z sahifa(blog, vlog)lariga joylaydilar. Bloggerlar sayohatlari haqida yetarli tarzda sharhlar berib, tashrif buyurgan joylarini online tanishtirib boradilar.

Ijtimoiy tarmoqlar turizm sanoatiga juda ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Ajoyib, o'ziga tortuvchi sayyohlik yo'nalishlari endi do'stlar, qarindoshlar tomonidan jadallik bilan mashhur bo'lib, sayyohlik agentliklariga bepul reklama vazifasini o'tamoqda va ko'plab mijozlar bilan ta'minlamoqda.

Ijtimoiy media hodisasi turli sohalarga ta'sir ko'rsatadigan ajoyib kuchga ega. Turizm sohasi ijtimoiy media platformalarining ta'siriga juda sezgir ko'rinadi. Garchi qay darajada?

Sayyohlik sanoati yangi texnologiyalar va echimlarni erta qabul qiluvchilar qatoriga kiradi. Ijtimoiy media tarmoqlari sektorga turli jarayonlarni takomillashtirish va butun dunyo bo'ylab sayohatchilarga yaxshi tajribalarni taqdim etish imkoniyatini berdi.

Turizmda ijtimoiy tarmoqlarning imkoniyatlari

Marketing: Twitter, Facebook va Instagram kabi ijtimoiy media saytlari sayohat yo'nalishlari, tovarlar va xizmatlarni targ'ib qilish uchun samarali vositadir. Sayyohlik kompaniyalari o'z mahsulotlarini ta'kidlaydigan va potentsial mijozlarni jalb qiladigan qiziqarli tarkib, rasmlar, videolar va ertaklarni ishlab chiqarish va tarqatish uchun ijtimoiy tarmoqlardan foydalanishlari mumkin.

* Mijozlarni jalb qilish: ijtimoiy tarmoqlar turistik firmalarga o'z mijozlari bilan Real vaqtda muloqot qilish va munosabatlarni o'rnatish imkonini beradi. Korxonalar o'zlarining sharhlariga, so'rovlariga va tashvishlariga javob berish va ularga yaxshiroq moslashtirilgan tajriba berish orqali o'z iste'molchilarini qadrlashlarini namoyish etishlari mumkin.

* Foydalanuvchi tomonidan yaratilgan tarkib: ijtimoiy media foydalanuvchilari ushbu platformalarda sayohat tajribalarini tez-tez baham ko'rishadi, bu esa UGCNING foydali manbasini yaratadi, bu esa sayyohlik agentliklari o'z xizmatlarini bozorga chiqarishi mumkin. Korxonalar o'z mijozlarining haqiqiy tajribalarini ta'kidlashlari mumkin foydalanuvchi tomonidan yaratilgan materiallarni qayta joylashtirish orqali o'z mahsulotlari va xizmatlari bilan bo'lgan.

* Influencer Marketing: yaqinda turizm sanoatida influencer marketingidan foydalanish ko'paygan. Turizm korxonalari o'z xizmatlarini reklama qilish va ko'proq odamlar oldida turish uchun ijtimoiy tarmoqlarga ta'sir o'tkazuvchilar bilan birgalikda ishlashlari mumkin.

* Mijozlarning fikr-mulohazalari: ijtimoiy media platformalari mijozlarga turizm xizmatlari to'g'risida o'z fikrlarini bildirish usulini taqdim etadi. Korxonalar ushbu ma'lumotni o'z tovarlari va xizmatlarini yaxshilash va iste'molchilar tajribasini oshirish uchun ishlatishlari mumkin.

* Brendlash: sayohat va sayyohlik sohasida ijtimoiy tarmoqlar brend yaratish uchun kuchli vositaga aylanishi mumkin. Korxonalar kuchli onlayn ishtirokga ega bo'lishi va qiziqarli ma'lumotlarni almashish va mijozlar bilan bog'lanish orqali o'zlarini sanoat rahbarlari sifatida ko'rsatishi mumkin.

Metodlar bo'limi. Ushbu tadqiqot ham miqdoriy, ham sifat ma'lumotlariga asoslanadi. Birlamchi ma'lumotlar Google formasi, shuningdek, boshqa sayohat sahifalarining bevosita kuzatuvlari orqali to'plangan. Ushbu tadqiqot shuningdek, sayohat mazmunini yaratuvchilar o'rtasidagi munosabatlarni taqdim etish uchun bir nechta turli modellarni aks ettiruvchi ikkilamchi ma'lumotlarni, sayohat va turizm marketingini o'z ichiga oladi.

Google shakllaridan foydalangan holda ikkita turli so'rovnoma yaratildi: biri Instagram va YouTube sayohatiga ta'sir qiluvchilar uchun, ikkinchisi esa YouTube yoki Instagram uchun sayohatga ta'sir qiluvchi izdoshlar. Ikkala anketa ham ochiq tadqiqotga asoslangan edi. Savollar (ism, ism maxfiyligi va amaliy tadqiqotlarga qiziqish bundan mustasno). Javoblar Ularni Excel ish varag'iga kiritish, umumiy javoblarni turkumlash va ularning javoblarida ma'lum mavzular necha marta eslatilganligini hisoblash orqali raqamlarga aylantirildi. Ma'lumotlar yaratuvchiga va tomoshabinga alohida ta'sir qilish,

shuningdek, ikkita o'zgaruvchining qanday bog'lanishini aniqlash uchun ishlatiladi.

Xabarlarini to'ldirishni so'rash uchun har bir kishiga alohida yuborilishi kerak edi shakl. Anketaga qo'shimcha ravishda sayohat mazmunini kuzatish Instagram sahifalari va YouTube kanallari ko'rib chiqiladi. Ijodkorlar bor edi. O'z ismlarini maxfiy saqlashni tanlash, barcha izdoshlarning ismlari esa maxfiy. Ushbu so'rovnomalar 23 kun ichida o'tkazildi va tavsifiy va induktiv usullar orqali tahlil qilinadi.

Munozaralar bo'limi. Keling, eng muhim ijtimoiy media turizm statistikasini, so'ngra ijtimoiy tarmoqlarning turizmga ta'sirini va ushbu sohada ijtimoiy tarmoqlardan foydalanishning eng diqqatga sazovor misollarini ko'rib chiqaylik.

Ijtimoiy media platformalari va sayyohlik sanoati o'rtasidagi munosabatlar tegishli statistikalar orqali eng yaxshi tushuniladi. Bu erda eng qiziqarli ijtimoiy media turizm statistikasi.

Sayohatchilar va ijtimoiy tarmoqlar haqida gap ketganda, ming yilliklarning deyarli 85% ta'tilni rejalashtirishda boshqa birovning ijtimoiy postlaridan foydalanishini aniqlash ajablanarli. Ularning 43% atrofida ta'tilga chiqmaydilar, agar ular izdoshlari ta'til xabarlarini ko'rishlari mumkinligiga amin bo'lmasalar, 34% mehmonxonani foydalanuvchi tomonidan yaratilgan tarkib orqali ko'rgani uchun bron qilishadi.

Dunyoning turli burchaklaridan kelgan odamlar o'z sayohatlari haqida gapirish uchun ijtimoiy media kanallaridan foydalanishda davom etadilar. Darhaqiqat, sayohat qilganlarning 74% ta'til paytida ijtimoiy tarmoqlardan foydalanadilar. 2019 yil davomida ijtimoiy tarmoq foydalanuvchilari har hafta sayohat bilan bog'liq hashtag qidirish hajmini 1 millionga etkazishdi.

So'nggi tadqiqotlarga ko'ra, ijtimoiy tarmoqlar pandemiya davrida sayyohlik kompaniyalarining strategik operatsiyalarining muhim qismiga aylandi va iste'mol 72 foizga oshdi.

Ijtimoiy media turizm statistikasi, shuningdek, sayyohlik agentliklari, mehmonxonalar, sayyohlik agentliklari va OTAs tomonidan olib boriladigan turizm marketing strategiyalaridagi ba'zi qiziqarli o'zgarishlarni aniqlaydi.

Sayyohlik sanoati Instagram-dagi eng jozibali sanoat bo'lib qolmoqda, o'rtacha jalb qilish darajasi 1,41%. Twitterdagi jalb qilish stavkalari 0,04%, TikTok 8,74% va Facebook 0,27%. TikTok sayyohlik sohasidagi postlarni jalb qilishning ko'payishi shuni ko'rsatadiki, ushbu ijtimoiy media kanali kelajakda sayyohlik sohasiga juda foydali imkoniyatlar yaratishi mumkin.

Turistik biznes vakillari o'zlarining aralashmalarida turli xil marketing kanallaridan foydalanadilar. Biroq, xalqaro sayyohlik tadqiqot markazlari

sayyohlik korxonalarining 88 foizi ijtimoiy tarmoqlardan yo'nalishlar va takliflarni targ'ib qilish va iste'molchilarning munosabatini tushunish uchun faol foydalanishini aniqladilar.

Pulli reklamalar sayohat sotuvchilari uchun sevimli ijtimoiy media marketing strategiyasi bo'lib qolmoqda va eng jozibali platforma bu Facebook. So'nggi tadqiqotlarga ko'ra, sayohat sotuvchilarining deyarli 80% Facebook-dan xabardorlikni oshirishdan tortib bron qilish stavkalarini oshirishgacha bo'lgan bir qator maqsadlarga erishish uchun pullik reklama kampaniyalarini boshlash uchun foydalanadilar.

Ijtimoiy tarmoqlarning turizm sohasidagi ahamiyati Yuqoridagi statistikasi hisobga olgan holda, ijtimoiy tarmoqlar turizm sohasi uchun juda muhim boylik ekanligi aniq.

Ijtimoiy tarmoqlarning turizm sohasidagi ahamiyati haqida gap ketganda, avvalo, ijtimoiy media platformalari mehmonxonalar, sayyohlik agentliklari, agentliklar va otalarga etkazib beradigan imkoniyatlarni tan olishimiz kerak. Ijtimoiy tarmoqlarning kuchi uni har kuni ishlatadigan odamlarning ko'pligidadir:

Facebook oylik 2,93 milliard faol foydalanuvchiga ega;

Instagram-da oylik 1 milliard faol foydalanuvchi bor;

Twitterda oylik 290,5 million faol foydalanuvchi bor;

TikTok oyiga 1 milliard faol foydalanuvchiga ega.

Turizm sohasi bilan shug'ullanadigan har qanday biznes yoki shaxs ushbu ijtimoiy media platformalarini bepul yaratishi va ishlatishi mumkin. Ular rasmiy profillarni yaratishi va ulardan tegishli ma'lumotlarni taqdim etish, foydalanuvchilarning savollariga javob berish yoki ko'plab izdoshlarni yaratish uchun foydalanuvchilar bilan aloqada bo'lishlari mumkin. Ko'pgina sotuvchilar mehmonxonalar va sayyohlik agentliklariga ko'rinishni oshirishda yordam berish uchun ijtimoiy tarmoqlardan foydalanishlari ajablanarli emas.

Eng muhimi, ijtimoiy media platformalari pullik marketing imkoniyatlarini taklif etadi. Ular o'z foydalanuvchilari haqida kulgili miqdordagi ma'lumotlarga ega. Bu juda muhim, chunki u sayohat sotuvchilariga keng qamrovli marketing strategiyalarini ishga tushirishga imkon beradi. Platformalarda marketologlarga juda aniq demografik maqsadlarni belgilashga imkon beradigan rivojlangan maqsadli variantlar mavjud.

Yana bir muhim omil-bu jalb qilish va o'zaro ta'sir. Ijtimoiy media platformalari ham aloqa kanallari. Shuningdek, ular sayyohlik kompaniyalari muhim savollarga javob berish yoki onlayn bron qilishni yoqish uchun foydalanishi mumkin bo'lgan AI va chatbotlarning integratsiyasini qo'llab-quvvatlaydi.

Va nihoyat, sayyohlik kompaniyalari ijtimoiy media tahlil dasturlari bilan ijtimoiy tarmoqlardan foydalanishlari mumkin. Bu ularga ma'lumotlarni tushunishga, jalb qilish va bosish tezligi kabi Kpilarni o'lchashga va izdoshlarning kayfiyatini o'lchashga yordam beradi.

Ijtimoiy tarmoqlarning turizmga ta'siri

Ijtimoiy tarmoqlarning turizmga ta'siri juda katta. Tushunishning eng yaxshi usuli-sayohatga chiqishdan oldin odamlar nima qilishlarini aniqlash. Ijtimoiy tarmoqlar ushbu muhitni yaratishga yordam berdi, bu erda odamlar sayyohlik yo'nalishini o'rganishga va shaxsiy fotosuratlar va videolarni baham ko'rishga taklif qilinadi. Boshqacha qilib aytganda, ijtimoiy tarmoqlar odamlarning sayohat qarorlarini qabul qilish usullarini butunlay o'zgartirdi.

Aslida, GlobalData ma'lumotlariga ko'ra, Gen Z ning 30% va millenniallarning 32% brend bilan bevosita aloqani sotib olishning eng muhim omili sifatida ko'rishadi. Xuddi shu hisobot ijtimoiy media ham eng yaxshi mijozlarga xizmat ko'rsatish paradigmagini o'zgartirganligini ko'rsatadi. Sayyohlik kompaniyalari endi mijozlarga xizmat ko'rsatishni yaxshilash va 24/7/365 mavjudligini taklif qilish uchun ijtimoiy media kanallaridan foydalanadilar.

Ijtimoiy tarmoqlar sayohatchilarga yo'nalishlar bo'yicha keng qamrovli tadqiqotlar o'tkazish imkonini berdi. O'rtacha sayohatchiga bron qilish to'g'risida qaror qabul qilishdan oldin o'rtacha 400 raqamli lahzalar mavjud va bu tajribalarning deyarli 90% mobil tajribalardir.

Tadqiqotlardan biri shuni ko'rsatadiki, sayohatchilarning 27 foizi Facebook postlari tufayli ma'lum bir manzilga sayohat qilish to'g'risida dastlabki qarorni qabul qilishadi.

Ijtimoiy media nafaqat sayohat va mehmondo'stlik kompaniyalari o'z takliflarini qanday sotishlarini, balki to'g'ridan-to'g'ri bron qilishni osonlashtirish uchun mijozlar bilan qanday munosabatda bo'lishlarini ham o'zgartirdi. GuestCentric tomonidan o'tkazilgan so'nggi so'rov shuni ko'rsatdiki, mehmonxonachilarning 49% ijtimoiy tarmoqlarni ikkinchi eng muhim marketing va savdo ustuvorligi deb bilishadi. Biz bir yil ichida 4,5% o'sish haqida gapiramiz.

Va nihoyat, bizda ijtimoiy tarmoqlar orqali sharhlar mavjud. Sayohatchilar bir xil narxdagi boshqa mehmonxonalarga qaraganda sharhlari yuqori bo'lgan mehmonxonani to'rt baravar ko'proq tanlaydilar. Sayohatchilarning 76 foizi mehmonxonani bron qilishda ko'proq pul sarflashga tayyor, agar ko'pchilik sharhlar ijobiy bo'lsa va ball yuqori bo'lsa.

Eng muhimi, ustidan javob xususiyatlari 50% ijtimoiy media orqali posted baholash bir ajoyib tomonidan ish stavkalari oshirish imkoniyatiga ega bo'ldi 6.4%.

Ijtimoiy media ta'sirchanlarining turizmga ta'siri

Influencer marketingi eng samarali raqamli marketing strategiyalaridan biridir. Ta'sirchilar turizm sohasi uchun muhim ahamiyat kasb etdi. Biroq, ular hali ham organik ijtimoiy media sharhlari va postlari kabi muhim emas.

Haqiqiy fotosuratlar va videolar sayohatchilar uchun pullik va sahnalashtirilgan vizual ta'sir ko'rsatuvchilar yaratadigan va baham ko'radigan narsalarga qaraganda ko'proq ahamiyatga ega. Odamlarning deyarli 40 foizi ta'sirchan fotosuratlar va videolar mehmonxona yoki kurort tanlashda ularning qarorlariga ta'sir qilmasligini aytishadi.

Biroq, yaqinda o'tkazilgan tadqiqotlardan biri shuni ko'rsatadiki, bu yaqin kelajakda o'zgarishi mumkin, chunki ijtimoiy media ta'sir ko'rsatuvchilari sayohatchilarning qaror qabul qilish jarayonining barcha bosqichlariga ta'sir qilish imkoniyatiga ega, jumladan:

Istak, Axborot qidirish, Muqobil variantlarni baholash, Xarid qilish qarorlari, Qoniqish, Tajriba almashish.

Bu qisman yosh sayohatchilarni jalb qilishdan manfaatdor bo'lgan turizm biznesiga tegishli. Ko'rinib turibdiki, yosh sayohatchilar ijtimoiy media ta'sirchanlariga, xususan Instagram ta'sirchanlariga ijobiy javob berishadi. Ta'sirchilar o'z izdoshlarining tarkibidagi joylarga tashrif buyurish niyatiga ta'sir qilish qobiliyatiga ega.

Shu bilan birga, turizmning mahalliy jamoalarga qanday ijobiy ta'sir ko'rsatishi va foyda keltirishi haqida o'ylash bir xil darajada muhimdir. Bizning yo'naltirilgan parcha turizm va jamiyat rivojlanishi o'rtasidagi sinergiya o'rganing, biz sayyohlik mahalliy imkoniyatlarini kengaytirish uchun kuch bo'lishi mumkin ko'p yo'llarini yuzaga chiqarish qaerda.

Ijtimoiy media ta'sirchanlarining turizmga sezilarli ta'siridan tashqari, sayyohlik korxonalarini mijozlarning xotiralarida saqlanib qolgan sayohat tajribalarini yaratish uchun juda muhimdir. Sayohat va turizm sohasidagi mijozlarning sayohatlari haqidagi keng qamrovli qo'llanmamizni o'rganish orqali bunga erishish uchun samarali strategiyalar va amaliy maslahatlarni oching.

Ijtimoiy tarmoqlarning turizm sohasiga salbiy ta'siri: Ijtimoiy tarmoqlar nafaqat turizm sohasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bundan tashqari, unga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Turizm brendlari uchun eng katta tashvishlardan biri bu brend imidjini saqlab qolishdir. Biroq, qiyosiy tadqiqotlardan biri

aniqlaganidek, rasmiy ijtimoiy tarmoqlardagi salbiy o'zaro ta'sirlar sayohat brendining imidjiga zarar etkazishi mumkin.

Ijtimoiy tarmoqlardagi muammo shundaki, salbiy sharhlar nafaqat izdoshlar orasida tarqaladi. Potentsial mijozlar ushbu sharhlarni ko'rishlari va kompaniya bilan sayohat qilish yoki u orqali bron qilish bo'yicha qarorlarini ikkinchi marta taxmin qilishlari mumkin.

Va nihoyat, o'tmishda ko'rganimizdek, ijtimoiy tarmoqlar bitta geografik joylashuvda turizm sohasiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Aqlga keladigan voqea Maldiv orollari sayyohlik ma'muriyatining twitter kampaniyasi g'oyasi. Turizm sanoatini targ'ib qilish o'rniga, kompaniya teskari natija berdi va Maldiv orollaridagi butun sektor zarar ko'rdi.

Sayohat, turizm va mehmondo'stlik uchun ijtimoiy tarmoqlardagi yutuqlar

Turizm va mehmondo'stlik sohalari ijtimoiy tarmoqlardan faqat milliardlab odamlar foydalanganligi sababli foydalanishga qiziqish bildirmadi. Bu pullik reklama va ta'sir ko'rsatuvchilar orqali maqsadli marketingdan tashqariga chiqadi. So'nggi o'n yil ichida ijtimoiy tarmoqlarda butun sayyohlik sanoatiga foyda keltiradigan muhim yutuqlar mavjud.

Misol uchun, Facebook-ni oling. Platforma sayohat kompaniyalari Facebook-da reklamani soddalashtirish uchun foydalanishi mumkin bo'lgan Marketing API-ni chiqardi. Bundan tashqari, kompaniyalar o'zlarining ichki marketing ma'lumotlarini Facebook ma'lumotlari bilan boyitish uchun konversion API-dan foydalanishlari mumkin. Bu ularga reklama maqsadlarini optimallashtirishga, tejamkor operatsiyani bajarishga va aniq maqsadlarga erishishga yordam beradi.

Avanslar Facebook reklama platformasini eng keng qamrovli pullik reklama platformalaridan biriga aylantirishga yordam berdi.

Zamonaviy sayohatchilarning umidlarini aks ettirish uchun yo'nalishlarni targ'ib qilish haqida gap ketganda, Instagram 2020 Reels yangilanishi bilan shirin joyni urdi. Instagram foydalanuvchilari, shu jumladan ta'sir o'tkazuvchilar, ba'zi yo'nalishlar, tadbirlar yoki xizmatlarni ta'kidlash uchun ajoyib 15 soniyali videolarni yaratishi mumkin.

Turizm ijtimoiy media kampaniyalariga misollar- Ijtimoiy tarmoqlarning kuchini tushunishning eng yaxshi usuli bu ba'zi kampaniyalarga va ularning muvaffaqiyat darajasiga qarashdir.

ArtsinLB-maqsadli ijtimoiy media marketingi. Long Beach san'ati va madaniyati ushbu joyning asosiy sayyohlik joylaridan biridir. Biroq, Los-Anjeles shahri Markaziy o'rinni egallashga muvaffaq bo'ldi. Madaniyat va san'atni diqqat markaziga qaytarish uchun Long Beach CVB har bir yirik ijtimoiy

kanal, jumladan Facebook, Twitter, Instagram va YouTube uchun ijtimoiy media ta'sirchanlaridan foydalanishga qaror qildi.

Ayni paytda ijtimoiy tarmoqlar va turizm sohasi o'rtasidagi aloqalar ajralmas bo'lib qoldi. Ijtimoiy tarmoqlarning turizm va mehmondo'stlikka ta'siri juda katta. Bugungi kunda bizda xabardorlikni oshirish, potentsial mehmonlar bilan muloqot qilish va buyurtmalarni yaxshilash uchun ijtimoiy tarmoqlardan foydalanadigan barcha o'lchamdagi sayyohlik korxonalari mavjud.

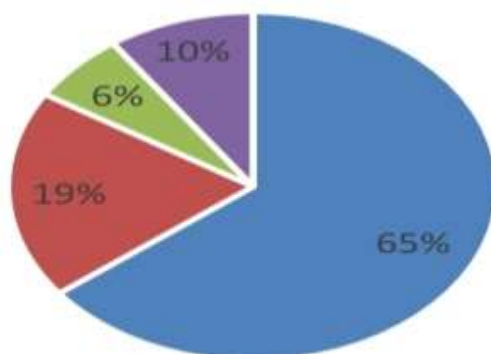
Mavjud vaziyatni hisobga olgan holda, biz maqsadli bozorda yaxshiroq pozitsiyani o'rnatish uchun ijtimoiy tarmoqlardan foydalanadigan sayyohlik kompaniyalarini ko'rishda davom etamiz deb taxmin qilish mumkin.

Birlamchi va ikkinchi darajali tadqiqotlar katta hajmdagi ma'lumotlarni berishga muvaffaq bo'ldi. Ko'rib chiqishda tadqiqot ma'lumotlari quyidagicha umumlashtiriladi. Birlamchi tadqiqot ma'lumotlari tahlillari shuni ko'rsatadiki, kontent yaratuvchilar uchun Instagram va YouTube'da sayohat kontentini yaratish: Sayohatlarini hayot tarzi sifatida hujjatlashtirish va nashr etish, shuningdek, sayohat bo'yicha maslahatlarini baham ko'rish va global yo'lbo'shchi va o'qituvchi sifatida xizmat qilish uchun auditoriyaga ega bo'lish orqali ta'sir qiluvchiga bevosita ta'sir qiladi.

Sayohat sanoatiga qiziquvchilarni jalb qiladi va butun onlayn hamjamiyatni yaratadi. Kontent yaratish ijtimoiy media platformasi orqali sayohat turizmi sanoatining yana bir tarmog'ini yaratadi, bu esa ta'sir o'tkazuvchilarga shaxsiy yoki biznes-tashkilot bilan bog'liq bo'ladimi, turli xil aloqalarni o'rnatishga imkon beradi.

Natijalar bo'limi. Jami 70 ta YouTube va Instagram sayohatchilarining izdoshlari bilan bog'lanishdi, Anketa so'rovlarining 31 tasi bajarilgan. Bu javob darajasi 44,3 foizni tashkil qiladi. Quyidagi savol tomoshabin buni qiladimi, deb so'raydi manzilga sayohat qilishdan oldin Instagram yoki YouTube-da tadqiqot qiling. Respondentlarning 65 foizi YouTube va Instagramda tadqiqot olib borishini, 19 foizi esa vaqti-vaqti bilan tadqiqot o'tkazsa, 6 foizi ko'p tadqiqot qilmaydva 10 foizi yo umuman tadqiqot qilmaydi yoki sayohat qilmasligini da'vo qiladi.

1-rasm. Mualliya tomonidan ishlab chiqilgan

Yakuniy miqdoriy o'lchanadigan savol sayohat mazmuni sayohatchining jinsiy tajribasini buzishi mumkinmi yoki yo'qligini so'raydi. Ko'rsatilgandek 1-rasm, respondentlarning o'n to'qqiz foizi eslatib o'tadi. Tarkib tajribani buzishi mumkin, deydi 13 foiz, bu tarkib vaqti-vaqti bilan tajribani buzishi mumkin, 19 foiz. Tarkib haqiqatan ham tajribani buzmasligini va 49 foizi sayohat tajribasini buzmasligini ta'kidlaydi.

Xulosa. Bugungi kunda jamiyatimizda blogging eng rivojlangan sohadir. Kattalar va yoshlar orasida bu soha birdek rivojlanmoqda. Blog tushunchasi mazmuniga to'xtaladigan bo'lsak, blog - bu shaxsiy bolgan veb site yoki sahifa hisoblanadi.

Hozirgi kunda deyarli har bir sohada bloglar yaratilmoqda. Blogger bu - shaxsiy blogni yaratgan insondir. Turizm bo'yicha bloglar kundan kunga ko'payib bormoqda. Bunday bloglarda ular tunab qolgan mehmonhonalardan tortib o'zlari foydalanadigan sayyohlik agentligigacha bo'lgan shuningdek turistik joylar to'g'risida aniq va lo'nda ma'lumotlar berib tasvirlab berishadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, sayohat blogi bo'lgan kompaniyalar yo'q bo'lganlarga qaraganda 88% ko'proq kiruvchi mijozlarni ega bo'lishmoqda.

Hozirgi kunda texnologiyalar butun sohalarni qamrab olgan. Ayniqsa mehmonxonalar, restoranlar, sayyohlik joylar, muzeylar uchun maxsus dasturlar ishlab chiqarilgan.

Ko'plab so'rovnomalar shuni ko'rsatadiki, insonlarning katta qismi sayohat ma'lumotlari va ma'lum bir joy haqida yaxshiroq bilimga ega bo'lishlari uchun ilovalardan foydalanishadi. Ko'plab sayyohlik rivojlangan mamlakatlar mamlakatlarda bunday ilovalarni ko'plab uchratish mumkin. Xususan shunday ilovalardan biri "**KLOOK**" hisoblanadi. Bu ilova orqali sayyohlar boradigan joylari haqida atroflicha ma'lumotlar olishi mumkin. Xususan turistik joylar, transport tizimi, transport vositalari narxlari shuningdek chiptalarni buyurtma qilish imkoniyati ham mavjuddir. Ushbu turli xil ilovalar va ijtimoiy tarmoqlar tufayli ko'plab odamlar o'zlari uchun yangi joylarni kashf qilishmoqda.

Hozirgi kunda turizm rivojlanishi uchun ta'sir ko'rsatayotgan yana bir muhim vosita bu "sharhlardir". Minglab insonlar o'zlari tashrif buyurgan joylari haqida sharhlar yozadilar. Asosan ular tashrif buyurgan joylari, mehmonxona, tadbirlar, restoranlar va boshqa ko'p narsalar haqida sharhlar

yo'zishadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, sayohatchilarning 74% dan ortig'i sharhlar yozadilar sababi ular sayohat tajribasini boshqa odamlar bilan baham ko'rishni xohlashadi. 53% sayyohlar sharhlari yaxshi bo'lmagan sayyohlik joylari, mehmonxonalariga hech qachon tashrif buyurishmaydi.

Sayyohlik oqimini rivojlantirishda eng katta ta'sir ko'rsatayotgan ijtimoiy tarmoqlar bu: You tube va Instagram hisoblanadi. Ushbu ikki platforma dunyo bo'ylab millionlab insonlarning hayotining bir qismiga aylangan.

You tube ushbu platforma o'ziga katta hajmli videolar va shuningdek short (qisqa) hajmli videolar jamlagan. Vloggerlar ya'ni You tube da sahifa ochgan insonlardir. You tube da turli xil mavzulardagi vloglarni topishingiz mumkin. Xususan turizm sohasiga oid sahifalar ham talaygina. Bu sahifarda sayyohlik joylari, mehmonxonalar, aeroportlar va boshqa sayohat uchun muhim bo'lgan mavzular haqida videolar joy olgan. Tashrif buyuruvchilar tomosha qilib yetarlicha ma'lumot olib shuningdek video ostidagi izohlarni o'qib ishonch hosil qilishlari mumkin bo'ladi.

Ikkinchi tarmoq bu Instagram hisoblanadi. Instagram hozirgi kunda reels lar orqali rivojlanmoqda. Bir necha soniyali reels lar orqali bir qarashda inson u joy haqida ma'lumot olishlari mumkin.

Instagramda eng mashhur bo'lgan travel bloglarga haqida to'xtalib o'tmoqchiman.

1. **@earthpix** ushbu sahifa instagramda 24,6 Million obunachiga ega. Ushbu sahifa dunyo bo'ylab sayyohlik yo'nalishlari, turizm sohasining foyda va zararli tomonlari haqida foydali video, rasm va ma'lumotlarni obunachilari bilan baham ko'radi.

2. **@loic.lagarde** ushbu sahifa 186 K obunachilarga ega bo'lib u mashhur fotograf tomonidan olib boriladi. U o'zi tashrif buyurgan jozibador joylarni suratga olib o'z instagram sahifasiga joylaydi.

3. **@beautifuldestinations** ushbu sahifa instagram 26 million obunchiga ega. Ushbu sahifa muallifi o'zi tashrif buyurgan dunyodagi eng go'zal joylar haqida turli xil postlar va videolar tayyorlab o'z sahifasiga joylaydi.

Hozirgi rivojlangan zamonda bunday sayohat bloglari va vloglari judayam ko'p va bu sahifalar orqali sayyohlar o'zlari tashrif buyuradigan joylar haqida osongina bilib olishlari mumkin. Ijtimoiy mediya insonlar hayotiga juda katta yengillik olib kirmoqda. Insonlar uyda o'tirgan holatda o'zlari tashrif buyuradigan joylarni osongina tanlab u joylarga online bilek sotib olmoqdalar. Ijtimoiy medianing o'rni bizning hayotimizda beqiyosdir..

Turizmdagi ijtimoiy tarmoqlarning muammolari

Ijtimoiy tarmoqlar odamlarning sayohat qilish va o'z tajribalarini boshqalar bilan bo'lishish usullarini inqilob qildi. Shu bilan birga, u maqsadli turizm uchun ba'zi muammolarni keltirib chiqardi. Mana ba'zi qiyinchiliklar:

* **Olomon:** ijtimoiy media bir joyga atrofida bir buzz yaratishingiz mumkin, turizm o'sishiga etakchi. Bu atrof-muhitga, mahalliy infratuzilmaga va turistik tajriba sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan haddan tashqari ko'plikka olib kelishi mumkin.

* **Overtourism:** ijtimoiy media ham turizm ustidan hissa qo'shishi mumkin, sayyohlar soni barqaror ularni band qilish uchun bir maqsad salohiyatini yakson qaerda. Bu atrof-muhitga zarar etkazishi, resurslarning zo'riqishi va mahalliy aholi bilan nizolarga olib kelishi mumkin.

* **"Instagrammable"** tajribalarini yaratish uchun bosim: ijtimoiy tarmoqlar "Instagrammable" tajribalari madaniyatini yaratdi, bu erda sayyohlar o'zlarining ijtimoiy media profillari uchun manzilni boshdan kechirishdan ko'ra mukammal suratga olishni birinchi o'ringa qo'yadilar. Bu turizmning bir hil bo'lishiga olib kelishi mumkin tajribalar va haqiqiyiligini yo'qotish.

* **Kiberhujum:** ijtimoiy tarmoqlar bezorilik va ta'qibning yangi shakllarini, shu jumladan kiberhujumni ham yaratdi. Belgilangan joyda salbiy tajribaga ega bo'lgan sayyohlar ijtimoiy tarmoqlardan salbiy sharhlar va sharhlarni tarqatish uchun foydalanishi mumkin, bu esa obro'ga zarar etkazadi.

* **Maxfiylik bilan bog'liq muammolar:** ijtimoiy tarmoqlar maxfiylik haqida ham tashvish tug'dirishi mumkin, chunki sayyohlar beixtiyor shaxsiy ma'lumotlarini yoki ularning joylashuvini begonalar bilan baham ko'rishlari mumkin, bu esa xavfsizlik muammolariga olib keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining "Turizm to'g'risida"gi qonuni. // "Xalq so'zi"
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "O'zbekiston
3. Respublikasida xalqaro turizmning zamonaviy infrastrukturasini barpo qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori. // «Xalq so'zi» gazetasi, 1995-yil 4-iyun.
4. Soliev A.S., Usmonov M.R. Turizm geografiyasi. -Samarqand: SamDU, 2005. -131 b.
5. Tashmurodov T. Xalqaro turizm. -T.: Turon – Iqbol, 2007.- 320 b.
6. Tuxliev I.S. Turizm asoslari: Uslubiy qo'llanma – Samarkand: SamISI, 2008- 226 b.
7. Tuxliev N.T., Abdullaeva T. Natsionalnie modeli razvitiya turizma. –

T.: GNI «O'zbekiston milliy ensiklopediyasi», 2006.

8. Qudratov G'.X., Tuxliev I.S. Turizm iqtisodiyoti. – Samarqand, SamISI, 2007.

9. Turizmni rivojlantirishda xalqaro ilg'or tajriba va uni O'zbekistonda

10. qo'llash muammolari" mavzusidagi ilmiy-amaliy anjuman materiallari. - Samarqand, 2011.

11. Mirzaev Q.J., Musaev B.Sh. Mehmonxona xo'jaligi menejmenti. - Samarqand, 2010

12. Usmonova Z.I. Turizm marketingi. - Samarqand, 2009

INNOVATIVE METHODS OF TEACHING READING IN 6TH FORM

Diyorabonu Kurgonova

Chirchik State Pedagogical University

Faculty of Tourism

student of foreign languages and literature

Abstract *This article explores innovative methods of teaching reading in 6th form education. The ability to comprehend and analyze complex texts is a crucial skill for students at this stage, as it lays the foundation for academic success and lifelong learning. Traditional teaching approaches often focus on passive reading comprehension, but with the advent of new technologies and pedagogical strategies, educators now have a wide range of innovative methods at their disposal. This article highlights some effective approaches, including digital literacy, active reading strategies, and collaborative learning, that can enhance reading skills and foster a deeper understanding of texts among 6th form students.*

Key words: *Innovative methods, reading, teaching, digital technology, innovation, collaborative learning, classroom integration, tools, e - books, strategies*

In the 21st century, reading has evolved beyond the traditional notion of deciphering words on a page. It has become an essential skill that demands critical thinking, analysis, and interpretation. To meet these demands, educators must embrace innovative teaching methods that empower 6th form students to become active, engaged readers. This article examines three innovative approaches that have shown promise in enhancing reading skills among students: digital literacy, active reading strategies, and collaborative learning.

The integration of technology in the classroom has opened up new avenues for teaching reading effectively. Digital literacy encompasses the ability to evaluate, comprehend, and create digital texts. In 6th form education, educators can leverage various digital tools and platforms to engage students and enhance their reading skills. For instance, e-books, online articles, and multimedia resources provide opportunities for interactive learning experiences. Additionally, online annotation tools, collaborative writing platforms, and virtual discussion boards facilitate critical analysis and comprehension of texts. By incorporating digital literacy into the curriculum, educators can create a dynamic learning environment

that aligns with the reading preferences and technological fluency of 6th form students.

Methods. To explore the effectiveness of innovative methods of teaching reading in 6th form education, a mixed-methods approach was employed. A sample of 100 6th form students from diverse backgrounds was selected for the study. The students were divided into two groups: an experimental group and a control group. The experimental group received instruction using the innovative methods, including digital literacy, active reading strategies, and collaborative learning, while the control group received traditional instruction.

The study spanned a period of six months, during which reading assessments were conducted at the beginning and end of the intervention. In addition, qualitative data, such as student feedback and observations, were collected to provide insights into the students' experiences with the innovative methods.

Results. The results of the study demonstrated the positive impact of the innovative methods on the reading skills of 6th form students. Students in the experimental group showed significant improvements in their reading comprehension abilities compared to the control group.

In terms of digital literacy, students who engaged with digital texts and online resources demonstrated increased engagement, motivation, and critical thinking skills. The interactive nature of digital platforms allowed students to annotate texts, collaborate with peers, and access supplementary materials, all of which contributed to a deeper understanding of the reading material.

Active reading strategies proved to be effective in promoting critical thinking and comprehension. Students who actively engaged with texts through pre-reading activities, annotation, and post-reading discussions exhibited higher levels of text analysis and interpretation. These strategies helped students develop metacognitive skills, enabling them to monitor their understanding and adjust their reading strategies accordingly.

Collaborative learning fostered a sense of community and provided students with opportunities for peer interaction and feedback. Group discussions and collaborative projects encouraged students to articulate their thoughts, defend their viewpoints, and consider alternative perspectives. This collaborative approach not only enhanced reading comprehension but also nurtured communication and critical thinking skills, which are essential for academic success and beyond.

The findings of this study support the notion that innovative methods of teaching reading can significantly enhance the reading skills of 6th form students. The integration of digital literacy, active reading strategies, and collaborative learning proved to be effective in promoting deeper comprehension, critical thinking, and engagement.

The use of digital resources and platforms allowed for a more interactive and personalized learning experience. Students had access to a wide range of multimedia materials, which catered to different learning styles and preferences. Moreover, the integration of technology in reading instruction aligned with the technological fluency of 6th form students, making the learning process more relevant and engaging.

Active reading strategies encouraged students to become active participants in the reading process. By incorporating pre-reading, during-reading, and post-reading activities, educators provided students with a structured framework to approach texts critically and analytically. These strategies empowered students to extract meaning from complex materials and develop a deeper understanding of the content.

Collaborative learning created an environment that fostered social interaction and knowledge construction. Through group discussions and collaborative projects, students had the opportunity to learn from their peers, share their interpretations, and engage in meaningful dialogue. This collaborative approach not only enhanced reading comprehension but also developed important skills such as communication, teamwork, and perspective-taking.

Active reading strategies encourage students to approach texts as active participants rather than passive recipients. These strategies involve pre-reading, during-reading, and post-reading activities that foster deeper comprehension and critical thinking. Some effective techniques include:

- a) Pre-reading activities: Encouraging students to preview the text, activate prior knowledge, and set reading goals.
- b) During-reading activities: Teaching students to annotate, highlight key information, ask questions, and make connections while reading.
- c) Post-reading activities: Engaging students in discussions, debates, and written reflections that require them to analyze, synthesize, and evaluate the text.

By implementing active reading strategies, educators can empower 6th form students to actively engage with texts, develop metacognitive skills, and extract meaning from complex materials.

Collaborative learning promotes active engagement and social interaction among students, both of which are instrumental in developing reading skills. Group discussions, peer feedback, and cooperative projects provide opportunities for students to share their interpretations, exchange ideas, and construct meaning collectively. Collaborative learning also nurtures communication and critical thinking skills, as students engage in dialogue, defend their viewpoints, and consider alternative perspectives. By fostering a collaborative learning environment, educators enable 6th form students to develop a deeper understanding of texts through shared exploration and interaction.

Conclusion. Innovative methods of teaching reading in 6th form education are essential for equipping students with the necessary skills to comprehend and analyze complex texts. By incorporating digital literacy, active reading strategies, and collaborative learning, educators can create engaging and dynamic learning experiences that foster critical thinking, comprehension, and a lifelong love for reading. Embracing these innovative approaches will empower 6th form students to become active, independent readers who can navigate the vast sea of knowledge in today's information-rich world.

REFERENCES

1. Clark, C., & Teravainen-Goff, A. (2018). Exploring the Digital Reading Habits of Sixth Form Students in the UK: From Personal to Academic Reading. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, 61(3), 311-320.
2. Duke, N. K., & Pearson, P. D. (2002). Effective Practices for Developing Reading Comprehension. In A. E. Farstrup & S. J. Samuels (Eds.), *What Research Has to Say About Reading Instruction* (3rd ed., pp. 205-242). International Reading Association.
3. Fisher, D., & Frey, N. (2018). *Better Learning Through Structured Teaching: A Framework for the Gradual Release of Responsibility* (2nd ed.). ASCD.
4. Guthrie, J. T., & Klauda, S. L. (2014). Effects of Classroom Practices on Reading Comprehension, Engagement, and Motivations for Adolescents. *Reading Research Quarterly*, 49(4), 387-416.
5. Hmelo-Silver, C. E., Duncan, R. G., & Chinn, C. A. (2007). Scaffolding and Achievement in Problem-Based and Inquiry Learning: A Response to Kirschner, Sweller, and Clark (2006). *Educational Psychologist*, 42(2), 99-107.

6. Leu, D. J., Forzani, E., Rhoads, C., Maykel, C., Kennedy, C., & Timbrell, N. (2015). The New Literacies of Online Research and Comprehension: Rethinking the Reading Achievement Gap. *Reading Research Quarterly*, 50(1), 1-23.
7. Moss, B. (2013). *Teaching Reading in the Content Areas: If Not Me, Then Who?* (3rd ed.). Harvard Education Press.
8. National Council of Teachers of English. (2018). NCTE Framework for 21st Century Curriculum and Assessment. Retrieved from <https://ncte.org/statement/framework-for-21st-century-curriculum-and-assessment/>
9. Rosenblatt, L. M. (1995). *Literature as Exploration* (5th ed.). Modern Language Association.
10. Tovani, C. (2000). *I Read It, But I Don't Get It: Comprehension Strategies for Adolescent Readers*. Stenhouse Publishers.

ВЛИЯНИЯ СПЕЦИФИЧЕСКОЙ АНТИГЕНЕМИИ НА БИОХИМИЧЕСКИЕ СДВИГИ У ДЕТЕЙ, ВЫЗВАННЫМИ САЛЬМОНЕЛЛАМИ, ЭШЕРИХИЯМИ И ПРОТЕЯМИ

Худоярова Г.Н.

Анормуродова Севинч, Асатова Фарангиз, Сирожидинова Мадина
(студенты педиатрического факультета)

Самаркандский государственный медицинский университет

Аннотация. Это исследование выявило, что у детей, заболевших пищевыми токсикоинфекциями, вызванными сальмонеллами, эшерихиями и протейями, отмечается выраженная антигенемия, которая изменяется в зависимости от степени тяжести заболевания и его длительности. Это сопровождается снижением уровня общего белка и альбумина, а также незначительным повышением уровня алат и асат. Таким образом, наличие антигенемии и изменений в биохимии может служить дополнительным критерием для оценки тяжести патологического процесса и интоксикационного синдрома у детей с пищевыми токсикоинфекциями. Обнаруженная обратная корреляционная связь между антигеном и уровнем общего белка и альбумина, а также положительная корреляционная связь между антигеном и алат, асат указывают на важность специфических токсинов в развитии интоксикационного синдрома у детей с этими заболеваниями.

Ключевые слова: интоксикация, биохимические сдвиги, специфическая антигенемия, эшерихии, сальмонелла, гемоглобин, эритроцит, возбудитель.

Актуальность. Пищевая токсикоинфекция является актуальной проблемой инфектологии в Узбекистане. Несмотря на предпринимаемые меры по профилактике и лечению, данная инфекция все еще регистрируется в отдельных регионах страны. Кроме того, отмечается увеличение тяжелых и осложненных форм заболевания. Большинство случаев пищевой токсикоинфекции приходится на детский возраст от 3 до 7 лет. Заболевание начинается остро с признаками интоксикации и диареи, что может привести к нежелательным осложнениям. Неправильная тактика в диагностике и оценке интоксикационного синдрома, а также отсутствие этиотропной терапии, могут быть причиной такого развития событий. Изучение

специфической антигенемии и биохимических сдвигов у больных с пищевой токсикоинфекцией вызванной сальмонеллами, эшерихиями и протейями может стать дополнительным критерием для оценки тяжести заболевания и интоксикационного синдрома. На данный момент глубокое изучение связи между специфической антигенемией и некоторыми биохимическими показателями в периферической крови у детей с пищевой токсикоинфекцией осталось недостаточно изученным. Изучение сдвигов некоторых биохимических показателей на различных этапах заболевания может предоставить дополнительную информацию о выраженности интоксикационного синдрома и помочь предотвратить развитие тяжелых осложнений.

Цель исследования: изучение специфической антигенемии и биохимических сдвигов у детей, страдающих пищевыми токсикоинфекциями (ПТИ), вызванными различными видами бактерий.

Материалы и методы исследования включают 26 больных детей (от 3 до 14 лет) средней и тяжелой степенью ПТИ, которые находились под наблюдением в клинике № 1 СамМУ в период с 2009 по 2013 годы. В 13 случаях (50,0%) у этих детей была обнаружена сальмонелла тифимуриум, энтеридитис, в остальных случаях - эшерихии и протейи. В качестве контроля использовались 20 здоровых детей аналогичного возраста.

Было проведено биохимическое исследование крови, включающее определение уровня билирубина и его фракций, печеночных ферментов (АлАТ, АсАТ, ГГТ, ЩФ), общего количества белка и его фракций, а также уровня глюкозы. Также был определен титр специфических антигенов сальмонелл, эшерихий и протейи в динамике заболевания, при поступлении больных детей в стационар и перед выпиской. Для этого использовалась реакция гемагглютинации аутоэритроцитов.

Учитывая загруженность эритроцитов больных детей специфическими антигенами возбудителей ПТИ, также исследовались показатели уровня гемоглобина, эритроцитов и СОЭ (скорость оседания эритроцитов) в динамике заболевания. Полученные результаты были обработаны статистически с использованием метода вариационной статистики.

Результаты и обсуждение данного исследования показывают, что у всех обследованных детей был обнаружен гастроэнтерический вариант поражения желудочно-кишечного тракта. Они также имели диарею и

интоксикационный синдром. Характерные особенности заболевания у детей включали более острое начало заболевания с повышением температуры тела, рвоту, боли в области живота, а также симптомы интоксикации.

Все дети получали дезинтоксикационную и симптоматическую терапию в соответствии с рекомендациями лечения. Исследования показали, что на мембране эритроцитов у всех детей была обнаружена высокая концентрация специфического антигена в высоких титрах. У детей с тяжелым течением заболевания концентрация антигена была выше, чем у детей со среднетяжелым течением.

После проведения дезинтоксикационной терапии уровень антигена на мембране эритроцитов снизился в 1,5-2 раза через 3 дня после начала заболевания. Перед выпиской из стационара уровень антигена был обнаружен только в единичных случаях и в очень низких титрах.

Таким образом, исследование показывает, что у детей с гастроэнтерическим вариантом поражения желудочно-кишечного тракта на фоне интоксикации наблюдается высокий уровень антигена, зависящий от тяжести и продолжительности заболевания. Часть результатов исследования показала, что у детей, пострадавших от пищевых токсикоинфекций (ПТИ) вызванных сальмонеллами, эшерихиями и протейями, наблюдались изменения в гемограмме и биохимических показателях крови. Увеличение числа эритроцитов и уровня гемоглобина, а также повышение СОЭ свидетельствовали о тяжести заболевания, согласуясь с работами Фокиной Е.Г. и соавт. (2012). Это связано с отрицательным влиянием токсинов на эритроциты, что ограничивает транспорт кислорода и снижает метаболические процессы. Корреляционный анализ показал прямую связь между уровнем гемоглобина и количеством токсинов на мембране эритроцитов у больных ($r = + 0,65-0,78$), подтверждая влияние специфических токсинов на гемоглобин.

Анализ содержания общего белка и альбумина показал, что их снижение коррелировало с тяжестью и периодом заболевания, также отражая степень интоксикации. Усиление снижения общего белка и альбумина было замечено у больных с тяжелым течением, а их уровень был значительно ниже, чем у детей со среднетяжелым течением ($p < 0,01$). Снижение белков сопровождалось повышением содержания АлАТ и АсАТ, что является показателем детоксикационной функции печени. Уровень повышения АлАТ и АсАТ коррелировал с тяжестью интоксикации. Повышение температуры тела у пациентов

соответствовало увеличению АсАТ, указывая на цитолиз гепатоцитов. Тимоловая и сулемовая пробы оказались в пределах нормы, что свидетельствует о быстрой утилизации денатурированных белков из плазмы крови.

Часть результатов исследования показала, что у детей, пострадавших от пищевых токсикоинфекций (ПТИ) вызванных сальмонеллами, эшерихиями и протейями, наблюдались изменения в гемограмме и биохимических показателях крови. Увеличение числа эритроцитов и уровня гемоглобина, а также повышение СОЭ свидетельствовали о тяжести заболевания, согласуясь с работами Фокиной Е.Г. и соавт. (2012). Это связано с отрицательным влиянием токсинов на эритроциты, что ограничивает транспорт кислорода и снижает метаболические процессы. Корреляционный анализ показал прямую связь между уровнем гемоглобина и количеством токсинов на мембране эритроцитов у больных ($r = + 0,65-0,78$), подтверждая влияние специфических токсинов на гемоглобин.

Анализ содержания общего белка и альбумина показал, что их снижение коррелировало с тяжестью и периодом заболевания, также отражая степень интоксикации. Усиление снижения общего белка и альбумина было замечено у больных с тяжелым течением, а их уровень был значительно ниже, чем у детей со среднетяжелым течением ($p < 0,01$). Снижение белков сопровождалось повышением содержания АлАТ и АсАТ, что является показателем детоксикационной функции печени. Уровень повышения АлАТ и АсАТ коррелировал с тяжестью интоксикации. Повышение температуры тела у пациентов соответствовало увеличению АсАТ, указывая на цитолиз гепатоцитов. Тимоловая и сулемовая пробы оказались в пределах нормы, что свидетельствует о быстрой утилизации денатурированных белков из плазмы крови.

Это выражение подчеркивает важность специфических токсинов в развитии интоксикационного синдрома у детей, больных пищевыми токсикоинфекциями (ПТИ). Установленная обратная корреляция между уровнем антигена и общим содержанием белка и альбумина, а также положительная корреляция с уровнем АлАТ и АсАТ, свидетельствуют о роли специфических токсинов в развитии интоксикационного состояния у этих детей.

Выводы:

1. Дети, страдающие пищевыми токсикоинфекциями, вызванными сальмонеллами, эшерихиями и протейями, часто начинают заболевание

остро с ярко выраженными симптомами интоксикации, высокой температурой и проявлениями гастрита и гастроэнтерита.

2. У больных детей с пищевыми токсикоинфекциями, находящимися в состоянии интоксикации, наблюдается значительная антигенемия, которая изменяется в зависимости от тяжести и продолжительности заболевания.

3. При интоксикационном синдроме, связанном с пищевыми токсикоинфекциями, отмечается снижение уровня общего белка и альбумина, а также незначительное увеличение содержания АлАТ и АсАТ. Эти показатели являются дополнительными критериями для оценки тяжести как патологического процесса, так и самого интоксикационного синдрома.

4. Установлена обратная корреляционная связь между уровнем антигена и общим количеством белка и альбумина в организме, в то время как имеется положительная корреляционная зависимость между уровнем антигена и содержанием АлАТ и АсАТ. Эти результаты подтверждают важное патогенетическое значение специфических токсинов в развитии интоксикационного синдрома у детей, страдающих пищевыми токсикоинфекциями.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Худоярова Г.Н, Эркинов Акбар, Кувондикова Орзигул, & Абдухакимова Сарвиноз. В ЛАБОРАТОРНЫХ УСЛОВИЯХ ОПРЕДЕЛЕНИЕ В ЭХИНОКОККОВОЙ ЖИДКОСТИ СМЕШАННЫХ БАКТЕРИАЛЬНЫХ МИКРООРГАНИЗМОВ. Ta'lim Innovatsiyasi Va Integratsiyasi, 8(1), 53–55. Retrieved from.

2. Вахидова А.М., Худоярова Г.Н. ОПРЕДЕЛЕНИЕ СОДЕРЖАНИЯ СМЕШАННОЙ БАКТЕРИАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ В ЭХИНОКОККОВОЙ ЖИДКОСТИ. Биология ва тиббиёт муаммолари 1 (3), 55-57.

3. ГН Худоярова, М Шаропова, Ш Метинова. ПРОВЕДЕННЫЕ ИССЛЕДОВАНИЕ НА КАФЕДРЕ ХИРУРГИИ У БОЛЬНЫХ С ЭХИНОКОККОЗОМ ПЕЧЕНИ

ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ 30 (1), 129-130

4. ХГ Нурмаматовна ЛЕЧЕНИЯ АСКАРИДОЗА АНТИГЕЛЬМИНТНЫМ ПРЕПАРАТОМ И ВИТАМИНАМИ. Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi 1 (3), 134–139.

5. Xudoyarova G.N., Abdusalomova F.O., & Tolibova J.J. (2023). SHIFOXONADA PNEVMONIYA KASALLIGINING KLINIK KECISHI. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 33(2), 18–23. Retrieved from
6. Вахидова А.М., Худоярова Г.Н., & Саъдуллаев Лазизбек. (2023). ВАКЦИНАЦИЯ ПРИ МЕНИНГОКОККОЙ ИНФЕКЦИИ. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 33(2), 24–26. Retrieved from
7. Худоярова Г.Н., Сувонов Азизбек, Урокова Ферузабону, & Усмонова Севара. (2023). СТАФИЛОКОККОВАЯ ИНФЕКЦИЯ КИШЕЧНИКА У ДЕТЕЙ . Лучшие интеллектуальные исследования, 8(3), 85–87. Retrieved from
8. Xudoyarova G.N. (2023). TITANIUM DIOKSIDINING ORGANIZMGA TA'SIR MEKANIZMI. Лучшие интеллектуальные исследования, 8(3), 91–94. Retrieved from
9. Xudoyarova G.N. Musayev Muhammadjon. Blastocystislarni mikrobiologik tekshirishlar asosida o'rganish natijalar // «Yosh olimlar» ilmiy-amaliy konferensiyasi -2024.-с.32-34.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ЭХИНОКОККОВОЙ ЖИДКОСТИ В ЛАБОРАТОРНЫХ УСЛОВИЯХ

Асс.Худоярова Г.Н.

Абдурашидова Зебинисо

Зафарова Мехрангиз

студенты 2-курса педиатрического факультета СамГМУ

Аннотация. Аномальные биоэкологические условия в различных уголках планеты негативно влияют на здоровье животных и людей. В последнее время было проведено значительное количество исследований по изучению эхинококкоза у обитателей животного и растительного мира. На сегодняшний день в ряде стран активно идет поиск эффективных диагностических методик и вакцин для профилактики личиночных цестодозов, включая эхинококковые гидатидозы, для этого требуется проведение типирования штаммов и выявление генетических особенностей возбудителя.

Ключевые слова: животные, микробная флора, эхинококковый пузырь, бактериологические исследования, ларвальных цестодозов, люди.

Keywords: *microbial flora, echinococcal vesicle, bacteriological studies, animals, larval cestodoses, humans.*

Цель исследования. В лабораторных условиях определение эхинококковой жидкости.

Материалы и методы исследований. Для исследования микробной флоры в содержимом эхинококковых пузырей были проведены бактериологические исследования содержимого 13 эхинококковых пузырей, взятых в лабораторных условиях при районных поликлиник от 7 животных, из них: -3 пробы от 5 голов крупного рогатого скота; -4 пробы от 5 голов мелкого рогатого скота; и 7 проб от 5 голов других убойных животных (4 свиньи и 1 лошадь). По видам животных: от крупного рогатого скота - 3 проб, от мелкого рогатого скота - 2, от прочих животных - 4. По локализации паразита: в легких - 3 проб, в печени - 7, в других органах - 4 пробы. По морфологической модификации паразита: *E.acephalocysticus* – 1 проба, *E.veterinorum* – 4, *E. hominis* – 5, при альвеококке – 1 проб.

Из приведенного можно подчеркнуть следующие особенности:

1. Разнообразная смешанная микрофлора значительно чаще встречается в эхинококковой жидкости пузырей у мелкого рогатого скота и реже у крупного рогатого скота.

2. Наибольшая часть таких проб выделена при локализации паразита в печени.

3. Все исследованные пробы, выделенные при альвеококкозе, содержали смешанную бактериальную флору.

При модификации *E. hominis* смешанная инфекция была обнаружена в 4-х пробах, из 5, при *E. aserphalocysticus* – в 1 из 3 и наиболее редко смешанная инфекция имела место при модификации *E. veterinorum* (4 из 5).

Результаты исследований. Мы обнаружили в пробах эхинококковой жидкости, содержащие смешанную микробную флору, характеризовались следующими сочетаниями различных видов микробов:

1. Бактерии группы кишечной палочки со стафилококками – 5 проб.

2. Бактерии группы кишечной палочки со стафилококками и стрептококками – 1 проб.

3. Бактерии группы кишечной палочки со стафилококками и диплококками – 3 проб.

4. Бактерии группы кишечной палочки со стафилококками и микробами группы протей – 4 пробы.

5. Бактерии группы кишечной палочки со стрептококками – 1 пробы.

6. Бактерии группы кишечной палочки со стрептококками и микробами группы протей – 3 пробы.

7. Стафилококки со стрептококками – 3 пробы.

8. Стафилококки с диплококками – 2 пробы.

9. Бактерии группы кишечной палочки с диплококками – 2 пробы.

10. Бактерии группы кишечной палочки со стафилококками, диплококками и микробами группы протей – 2 пробы.

11. Бактерии группы кишечной палочки с микробами группы протей – 2 пробы.

Выводы: Таким образом, во всех инфицированных пробах эхинококковой жидкости, содержащих как монокультуру, так и смешанную инфекцию были обнаружены типичные представители микробов, вызывающие нагноительные процессы. Среди указанных

сочетаний различных видов микробов в 30-ти пробах было отмечено сочетание двух видов микробов, в 22-сочетание трех видов микробов и в двух - четырех видов микробов.

ИСПОЛЬЗОВАННЫЕ ЛИТЕРАТУРЫ.

1. Xudoyarova G.N. Musayev Muhammadjon. Blastocystislarni mikrobiologik tekshirishlar asosida o'rganish natijalar // «Yosh olimlar» ilmiy-amaliy konferensiyasi -2024.-с.32-34.

2. Vaxidova A.M., Xudoyarova G.N., Djumanova N.E. Изискание наиболее эффективних препаратов для лечения бронхиальной астмы при эхинококкозе, осложненной пециломикозом. Tezis. Международная научно-практическая интернетконференция. Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації 30 март 2018 г. Выпуск-34. 582-584 стр.

3. Vaxidova A.M, Xudoyarova G.N.,Mamurova G.N. Экспериментальный эхинококкоз у поросят. Tezis. Международная научно-практическая интернетконференция. Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації 30 март 2018 г. Выпуск-34.584-587 стр.

4.Худаярова Г.Н., Мурадова Э.В., Муратова З.Т., Вахидова А.М., Исмоилова.Н.А.. Микробиологические и морфологические исследования эхинококков от прооперированных больных. Журнал Вопросы науки и образования 28 (77). Страницы110-118. 2019.

5. Вахидова А.М., Худаярова Г.Н. , Болтаев К.С. Исследование микрофлоры содержимого эхинококковых пузырей по морфологическому соотношению и определение ее чувствительности к антибиотикам. Журнал Academy 7 (58) Страницы 8-10. 2020.

6. Achilov O.E. Bacterial damage to carcasses and internal organs in cattle echinococcosis. International Multidisciplinary Conference on Scientific Developments and Innovations in Education Hosted Thiva,Greece. January 28th 2022.

7. АИ Жуков, ХБ Юнусов, ША Джаббаров, ДН Федотов, АС Даминов, МП Кучинский Морфологическое проявление патологических процессов в органах животных.2020. ИздательНавруз

8. Худоярова Г.Н. Патогенез эхинококкоза. « Zamonaviy dunyoda tabiiy fanlar: Nazariy va amaliy izlanishlar» nomli ilmiy, masofaviy, onlayn konferensiyasi. 2022/10/9

9. Yunusov X.B., Vaxidova A.M., Khudoyarova G.N.. Эпидемиология и иммунный статус при эхинококкозе легких, осложненного псисиломикозом. Veterinariya meditsinasi" journalining 2021 yil № 915-22 стр

10. AM Vakhidova, GN Khudoyarova, MA Khudzhanova, A Mamedov. Immunorehabilitation of Patients with Echinococcosis, Complicated by the Satellites of Echinococcal Cysts-Bacteria. International Journal of Virology and Molecular Biologi. 11-1. 2022.

11. Chylak J. Bacterial flora of recurrent acute inflammation of upper respiratory tractinfections in children. Med-Dosw-Mikrobiol. 2017; 46: 1–2: 29–33.

12. Raybak M.I. The efficacy and safety of daptomycin: first in a new class of antibiotics for Gram-positive bacteria. Clin. Microbiol. Infect. 2006; 12: 1: 24–32.

SUV OBIHAYOT HISOBLANADI.

Tôlanova Munojatxon

*Andijon davlat pedagogika insituti
Fizika va astranomiya yo'nalishi 1-bosqich talabalari*

Mahkamova Madina

*Andijon davlat pedagogika insituti
Fizika va astranomiya yo'nalishi 1-bosqich talabalari*

Avazhonova Mohinisobonu

*Andijon davlat pedagogika insituti
Fizika va astranomiya yo'nalishi 1-bosqich talabalari*

Dehqonova Gulmira

*Andijon davlat pedagogika insituti
Fizika va astranomiya yo'nalishi 1-bosqich talabalari*

Annotatsiya: Ushbu maqolada suvsiz hayotimizni tassovur qila olmasligimiz va hozirgi kunda dolzarb muamoga aylanb qolganligi yoritilgan.. Suvni avaylashimiz kerak. Suv obihayot xisoblanadi.

Kalit so'zlar: yer xazina, suv gavhar, global isish, BMT, suv, olov, tuproq, havo, chuchuk suv, okean, daryo.

Suv yer yuzidagi har bir tirik jonzo uchun eng muhim hayot manbai hisoblanadi. Yer xazina ,suv gavhar ,deb bejiz aytishmagan dono xalqimiz.

Yer ham, suv ham odamlarni oziq ovqat maxsulotlari, noz ne'matlar bilan

taminlaydi, salomatlikni asraydi shu bois ham azal azaldan xalqimizda suv

manbalaridan oqilona foydalanishga va uni asrashga jiddiy etibor qaratishgan.Suv keng tarqalganligi va uning insonlar hayotidagi ahamiyati

kattaligi tufayli qadimda hayot manbai xisoblanadi. Qadimgi

dunyo faylasuflari fikricha, suv uchun zarur bolgan 4 unurning biridir bular olov, havo, tuproq, suv hisoblanadi deb qarashgan.

Shu bilan birgalikda suv sovuqlik va namlik eltuvchisi deb ham qaralgan.

XVIII asirning oxirgacha suvni individual kimyoviy element deb kelindi.

Olimlarimiz suvning vodorot va kisloroddan tarkib topganligini tasdiqladi. Sayyoramizdagi toza ichimlik suvi zaxirasini asrash ,undan oqilona foydalanish ,sanoat va ishlab chiqarish jarayonini tabiatga zarar yetkazmaydigan tarzda "ekologik toza " innovatsion uslublar bilan yôlga qôyish va turli ta'lim usullaridan foydalanib ,aholining ekologik madaniyati

yuksaltirish kabi dolzarb muammolarga insoniyat e'tiborini qaratish maqsadida har yili 22-mart -Butunjahon suv zaxirasi kuni sifatida dunyoning

deyarli barcha davlatlarda keng nishonlanadi .Sayyoramizda global isish,

issiqhona effekti ,cho'llanish kabi iqlim ozgarishlar bilan bog'liq muammolarni hal etishda suvning ahamiyati va tasirini chetlab ôtib bôlmaydi .Iqlim ôzgarishiga doir muammolarning kelib chiqishi suvning ifloslanishi va chôllanish darajasi bilan chambarchas bog'liq.BMT ma'lumotlariga kôra ,dunyo aholisining qariyb 40 foizi toza ichimlik suvi yetishmaydigan hududlarda yashaydi.2025 yilga kelib 10 kishidan 6 nafari

yoki 5,5 milliard aholi chuchuk suv tanqisligidan aziyat chekishi mumkin.Mazkur muammoga qôshimcha ravishda ta'kidlab ôtish joizki, yuqumli kassaliklarning 80 foizdan ortig'i aynan ichimlik suv sifatining pastligi hamda suv ta'minotida sanitar gigeynik qoidalarining buzilishi bilan

bog'liq .Chuchuk suv zahiralarini yildan -yilga kamayib borayotgani,aholining

iste'mol suviga talabi kun sayin oshayotgani tufayli tanqislik kelib chiqayotgani haqida yozishmoqda. Xorij matbuotidatalkidlanishicha,bunday

holat yuzaga kelishining asosiy sababi ,yer yuzining 71 foizini daryo va okean suvlari ishg'ol qilgan bo'lsada ,undagi chuchuk suv miqdori atigi 2,5foizini tashkil etar ekan.Jami suvning 96,5 foizi dengiz yoki okeanlarda bôlib ,shôr suvdan iborat. Orol dengizi -Ôrta Osiyodagi eng katta berk kôl.Ma'muriy jihatdan orol dengizining yarmidan kôproq janubi-g'arbiy qismi Ôzbekiston, shimoli sharqiy qismi Qozogiston hududida joylashgan.

Havzassining kattaligi uchun dengiz deb atalgan..Dengiz chôl zônasida joylashganligidan uning yuzasidan har yili 1 m qalinlikdagi suv bug'lanadi.Bu esa keyingi davrda dengizga daryolar olib kelgan suv, yog'in

va yer osti suvlaridan ortiqdir. Shuning uchun iqlimiy ôzgarishlar natijasida Orol dengizi suvining sathi yillar ôzgarib turgan. Orol dengizida suv sathining yil davomida ôzgarib turishi Amudaryo va Sirdaryoning bahor - yoz

paytlarida toshishi bilan bog'liq. Suvdagi tuzlarning kôp qismini osh tuzi va

sulfatli magniy tuzi tashkil etadi. Yana bir dolzarb masala Orol dengizining

qurishi. Bunga juda kôp narsalar sabab deb kôp narsalar sabab deb kôrsatishmoqda. Bulardan eng asasiysi: Qadimda Amudaryo Uzboy orqali

Kaspiyga, Tôrg'ay daryosi esa Orol dengiziga quyilgan. Orol dengizi 1573-

yilgacha Kaspiy dengizi bilan bog'lanib bolgan. Paleontologlar Orol dengizi

qirg'oqlaridan kit, akula va dengizda yashaydigan qizil baliq qoldiqlarini topishgan. 1850-yilda Rossiya buyurtmasi asosida Shvesiyada qurilgan paraxod Orol dengiziga tushirilgan. 1965-yilga Aralsk, Móynoq, Xójayli, Chórxóy órtasida yólovchi va yuk tashuvchi paraxodlar qatnagan.

20 asr órtalarida Orol bôyida 10ta baliq zavodi va baliq kanservalash kombinati ishlab turgan, Orol dengizidan yiliga 450 ming sentenergacha baliq ovlagan. 1981-yilda Amudaryoda kema va parom qatnovi tóxtatilgan.

Orol dengizining yuz km dan kôproq ichkariga chekinishi natijasida kemalar

quruq qum ustida qolib ketdi. 20 asr ôrtalarida Orol bôyida umurtqali hayvonlarning 178 turi, ósimliklarning 1200 turi aniqlangan. Amudaryo qirg'oqlaridan yiliga 1 mln dan ortiq ondatra móynasi tayyorlangan. Ótgan

asrning 90-yillarga kelib, móyna tayyorlash butunlay barham topdi. Tuproqning kuchli shórlanishi oqibatida qishloq xójalik mahsulotlari yetishtirish bir necha marta kamayib ketdi. Yerlarning shórlanishi, turar joylar, ma'muriy binolar va asfaltlangan yólarga katta ziyon keltirmoqda. 1986-yilda 78% turar joylar foydalanishga yaroqsiz bólib qolgan. Bu halokat ichimlik suvlarni ifloslantirib, aholi órtasida kasallikni kichayishiga olib keldi. Amudaryo va Sirdaryo suvidan foydalanishda yól qóyilgan xatoliklar Orol bôyida ekologik falokatni keltirib chiqargan. Yana ungga sabab ekologik tabiat ham deyish mumkin. Suvni tejash maqsadida

mamlakatimizda bir qancha samarali ishlar olib borilmoqda. Misol uchun:qishloq hōjaligida tomchilatib sug'orish tehnalogiyalari yōlga qōyildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1."Inson falsafasi" Choriyev. A.
- 2.Egamberdiyev R." Inson va suv "1971
- 3.Tojiyev .O. "Suv ulug' ne'mat"

PEDAGOGICAL SIGNIFICANCE OF A DIFFERENTIATED APPROACH IN
TEACHING ECONOMETRICS.

Ravshanova Mukhayyo Makhmanazarovna

University of Economics and Pedagogy

Annotation. *This article presents the researcher explains the concepts of individual and stratified approaches, which are one of the scientific approaches in pedagogy, and their application in the science of econometrics in accordance with the goals and objectives of the research.*

Keywords: *approach, scientific approach, teaching, individual, stratified, technology, economics, econometrics, system*

There are different approaches to scientific and methodological analysis in pedagogy, and the following individual and differentiated approaches are mainly based on the individual characteristics of students.

In the scientific and methodical literature, there are different points of view on the definition of individual and differentiated approaches to the educational process.

For a long time, individualization and segregation were seen as a means of preventing underachievement and class-to-class retention. I. E. Unt, individual education means the desire to the content, technologies and organization of the educational process, which is carried out in all its forms and methods, regardless of what characteristics and to what extent the individual characteristics of students are taken into account. gives He sees differentiation as taking into account the individual characteristics of students in a way that they are grouped together based on their characteristics for special education.

Single order and differentiation of education are the most commonly used concepts in communication, but they are interpreted differently by scholars. For example, while describing the individual approach to students, he writes that its essence is to clearly know the weak and strong aspects of the student and to create optimal conditions for the development of the weak aspects that hinder his excellent studies. The term "educational differentiation" and "differentiated approach" in education are different from each other. According to the author, in the second situation, first of all, it is necessary to reveal the individual ability of the student, and then to choose the optimal conditions for his development according to the proposed differentiated forms of education, and not vice versa. In

particular, he sees the differentiated approach in the educational process as a special approach of the teacher to separate groups of students or to individual students involved in the organization of educational activities that differ in terms of content, complexity, scope, methods and forms of work.

The conceptual rule about the two levels of mental development has become important and important for individual and differentiated education. The first of them is the level of actual development characterized by the stock of knowledge and skills, the extent and level of literacy, which has already turned into the internal competence of the student, the ability to independently perform educational tasks. The second - "zone (area) of proximal development" - is defined as a greater or lesser possibility of transition from what the student can do independently to what he can do collaboratively. "Area of proximal development" is focused on the student's perspective, it determines the future of the student, the dynamic state of his development. The territory should be determined by the student himself, taking into account his needs and capabilities.

The conceptual rule about the two levels of mental development has become important and important for individual and differentiated education. The first of them is the level of actual development characterized by the stock of knowledge and skills, the extent and level of literacy, which has already turned into the internal competence of the student, the ability to independently perform educational tasks. The second - "zone (area) of proximal development" - is defined as a greater or lesser possibility of transition from what the student can do independently to what he can do collaboratively. "Area of proximal development" is focused on the student's perspective, it determines the future of the student, the dynamic state of his development. The territory should be determined by the student himself, taking into account his needs and capabilities.

The student's professional skills are manifested in the system of interests in certain fields of knowledge, which are formed during the interaction of the internal resources of the individual, as well as the enthusiastic pedagogical influence and general social conditions. Professional skill is a system of motives, a sequence of actions, a ratio of goals and ideals, a component of a person's general aspiration. The positions of scientists on one issue - the concept of "professional skill" is considered in the aspect of description of activity. Any qualities of a person, his interests and abilities are formed precisely in educational activities. How well the educational process is organized, how interesting and effective it is, depends on the individual's aspirations, including how his professional skills are formed. It is necessary to

rely on these conclusions when teaching econometrics to students of pedagogical higher educational institutions in conditions of low motivation not only for learning the subject, but also for future pedagogical activities.

The following definitions of individualized and differentiated approaches to education are given:

Individualization of education is a didactic principle that is designed to fully reveal the individual abilities and abilities of an individual student in all aspects, and provides for the creation of optimal, sufficiently favorable conditions for the development of his personality and for the achievement of educational goals.

Differentiation of education is a didactic principle of influence on a separate group of students, which is designed to fully reveal the individual abilities and skills of each student of these groups, and provides for the creation of optimal and sufficiently favorable conditions for the personal development of each student of the groups and for the achievement of educational goals.

According to the authors, the technology for realizing the didactic principle of individualization is called the individual approach. This technology includes the following steps:

- 1) setting the problem, educational goals and ensuring transparency and mutual understanding between the teacher and the student;
- 2) studying the characteristics of the student taking into account the approach;
- 3) organizing and managing the educational process, that is, choosing the methods, forms and means of education, building the individual trajectory of the student taking into account the approach;
- 4) analysis and examination of the results, correction (when necessary);
- 5) conclusion (conclusions regarding the student's achievement of the goal and the goal of his activity as a pedagogue).

The authors call the technology of implementing the didactic principle of individualization a differentiated approach, which includes the following stages:

setting the problem, educational goals and ensuring transparency and mutual understanding between teachers and students;

study the characteristics of each student, taking into account the approach;

dividing the class into groups based on the characteristics that are considered a priority for these groups, which are optimal for achieving the goal in the best way;

organizing and managing the educational process, that is, choosing the methods, forms and means of education, building the individual trajectory of individual groups of students taking into account the approach;

analysis and examination of the results, correction (if necessary);

conclusion (conclusions on the issues of achieving the goal of each student and the goal of his activity as a pedagogue).

The psychological-pedagogical basis of the approach to activities in the conditions of differentiated education requires taking into account the age-related and individual characteristics of students, as well as the character of the teacher's communication with students belonging to different categories, typological characteristics that determine the method of their education. In this way, the use of individual and differentiated approaches to the process of teaching econometrics to students of pedagogical higher educational institutions allows to reduce the workload of students, helps to reveal individual abilities and form their professional skills.

To sum up, individualized and differentiated approach to teaching econometrics based on the characteristics of the student can be used to improve his literacy and professional skills.

LIST OF REFERENCES:

1. Лаврентьева, Н. Б. Педагогические основы разработки модульной технологии обучения [Текст] : монография / Н. Б. Лаврентьева. - Барнаул : Изд-во АГТУ и ААЭП, 1998. - 252 с.
2. Бабанский, Ю. К. Оптимизация процесса обучения [Текст]/Ю. К. Бабанский. - М.: Педагогика, 1997. - 184 с.
3. Лузик, Э. В. Подходы к диагностике качества обучения [Текст] /Э. В. Лузик, Д. В. Чернилевский. - М.: МГТА, 2000. - 27 с.
4. Maxmanazarovna R. M. ECONOMETRIC MODELS, THE ESSENCE OF THEIR USE AND THE NEED FOR ECONOMETRIC ANALYSIS //Intent Research Scientific Journal. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 5-9.
5. Ravshanova M. M. System and integrated approach to econometric training //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2021. – Т. 11. – №. 4. – С. 1803-1806.
6. Журяев Ф. Д., Рахимов А. Н. ВВЕДЕНИЕ В МАТЕМАТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ И НЕКОТОРЫЕ ТОПОЛОГИЧЕСКИЕ ПОНЯТИЯ, РАСКРЫВАЕМЫЕ С

ПОМОЩЬЮ МЕТРИКИ //Вестник науки и творчества. – 2017. – №. 6 (18). – С. 21-27.

7. Набиев, О. А. (2023). ПЕРСПЕКТИВЫ УВЕЛИЧЕНИЯ ДОХОДОВ МЕСТНЫХ БЮДЖЕТОВ НА ОСНОВЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНА. Экономика и социум, (6-2 (109)), 882-887

QO'QON XONLIGIDA HARBIY KUCHLAR VA QO'SHINNING TARKIBIY TUZILISHI

Sultonov Abdullaziz Jamshid o'g'li

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabasi

Tel: +998915852470

e-mail: abdulazizsultonov0103@gmail.com

Usmonova Maxfirat Murodullo qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabasi

Tel: +998993119815

e-mail: mardonovshaxzodbek19@gmail.com

Annotatsiya: Har bir davlatning muhim belgilaridan biri bu uning o'z armiyasining mavjudligidadir. Armiya kuchi davlat kuchiga parallel bo'lib u bilan birga rivojlanadi. Bu har qanday davlatda legitimlikni saqlashda muhim omil hisoblanadi.

O'rta asrlarda aniqroq qilib aytganda jahon tarixida "yangi davr" jarayoni ketayotganda Markaziy Osiyoda "so'ngi o'rta asrlar" vaqtida hukmronlik qilgan minglar sulolasi ham har qanday davlat singari o'z qurolli kuchlariga ega va ularni saqlash uchun katta sarf xarajatli buyjetga ega davlat edi. Qo'qon xonligi harbiy san'ati tarixi o'z atrofidagi qo'shni davlatlar singari tartibda bir xil ketgan, hatto ba'zi vaqtlar ulardan o'zib ham ketgan. Ammo davr taqozosi va boshqa ko'plab sabablar tufayli ular zamonaviy armiya qura olishmagan. Ammo ular mavjud sharoitlardan foydalangan holda garchi eskiroq bulsa ham boy tajribalardan unumli foydalanishgan. Buni Rossiya bosqini davrida ham ko'rish mumkin.

Ushbu maqolada Qo'qon xonligidagi harbiy tizim haqida boradi.

Kalit so'zlar: qo'qon, sipoh, otliq, xon, navkar, muntazom, nomuntazam, qoracherik, otliq, askar, qo'shin, tug', bayroq, qo'rchi.

Kirish

XIX asrdagi ko'plab xorijiy sayyohlar va mualliflari o'z asarlarida Qo'qon xonligi muntazam qo'shinga ega emas, xonlikda nomuntazam qo'shin mavjud bo'lib, u faqat yurishlar oldidan to'plangan, degan ma'lumotlarni keltirib o'tadilar. Qo'qon xonligi harbiy tizimida muntazam qo'shindan soni jihatidan ortiqroq bo'lgan harbiy harakatlar vaqtida to'plangan yordamchi bo'linmalar «qoracherik» va «qoraqozon»ning o'rni katta edi. Tarixiy ma'lumotlarga ko'ra, Qo'qon xonligida Norbo'tabiy davrida mavjud bo'lgan qal'a va chegaradagi bo'linmalar muntazam qo'shinning asosi bo'lib xizmat

qilgan. Tom ma'nodagi muntazam qo'shinga esa hukmronlik yillarida «Sohibqiron» laqabini olgan Qo'qon xoni Olimxon asos solgan. U mavjud qo'shından saralab olingan askarlardan iborat maxsus bo'linma tashkil qilgan va uni galabahodir yoki galabotirlar deb nomlagan. Tashkil qilingan galabotirlar gvardiyasiga tayangan holda Olimxon, g'alayon ko'targan viloyatlar qarshiligini sindirardi. Shundan so'ng, u o'zining jasurligi bilan ma'qul bo'lgan ko'histonliklardan iborat ikkita bo'linma tashkil qilgan. Ulardan birinchisiga 3700 qorateginliklar, ikkinchi bo'linmaga 2200 kishidan iborat darvozlik, badaxshonlik, sho'g'nonlik, ro'shonlik, eronliklar olingan. «Tarixi Shoxruxiy» bu harbiy tuzilma "eski qo'shinga" qarshi tuzilgan "yangi qo'shin" deb nomlangan.

Asosiy qism

XIX asrga oid tarixiy manbalar ma'lumotlariga ko'ra Qo'qon xonlik qo'shini tarkibi jihatdan: otliqlar sipohlar, artilleriya - to'pchilar, piyoda sarbozlarga bo'lingan. Bu yirik bo'linmalardan tashkari maxsus Gvardiya galabotirlar va merganlar bo'linmasi ham mavjud bo'lgan. Qo'shinning asosiy qismi, ya'ni, yadrosini, otliq askarlar tashkil etgan. Ma'lumotlarga ko'ra, otliq askarlarga hukumat tomonidan xar biri 80 tillagacha baholanadigan otlar berilgan, Qo'qon xoni otxonasida 20 000 askar uchun ot saqlangan. Qo'qon xonligida bo'lgan Filipp Nazarovning: «Otlik askarlar baquvvat otlarda, qimmatbaho to'n va qizil charmdan tikilgan shalvar kiyganlar. Boshlariga qizil salla o'raganlar. Boshqa qo'shin turlari esa, oq salla o'raydilar. Otliqlarning kiyim-boshlari va otda o'zini tutishi kishida salobatli taassurot qoldiradi» deb yozgan fikri ayrim tadqiqotchilarning Qo'qon otliq askarlari maxsus kiyimga ega bo'lmagan degan nuqtai nazarlari noto'g'riligini, ikkinchi tomondan esa Qo'qon qo'shini turli harbiy bo'linmalari o'z kiyimga ega bo'lganligi, otliq askarlar liboslari qisman bo'lsa-da, boshqa qo'shin turlarinikidan farq qilganligini ko'rsatadi¹.

¹Tursunov B.Ya. Qo'qon xonligida harbiy ish va qo'shin: holati, boshqaruvi, an'analar, 2006. 93-96-betlar.

Qo'shinning yirik tarkibiy qismlaridan biri piyoda askarlar bo'linmasi son jihatidan otliq askarlar bilan deyarli barobar bo'lgan. Harbiy harakatlarda faol ishtirok etgan bu qo'shin turi ham o'zining alohida kiyim-boshiga ega bo'lgan. Ularning libosi haqida XIX asr muallifi shunday yozadi: «Sarbozlarning kiyim-boshlari boshqa qo'shin turlari va oddiy fukarolarnikidan farkanib turgan. Sarbozlar kizil matodan tikilgan nimcha, qizil charmdan tikilgan shalvar, boshlariga esa yuqori qismiga qizil mato qo'shib tikilgan qalpoq kiyganlar». Merganlar bo'linmasi boshqa qo'shin turlariga nisbatan son

jihtadan kamchilikni tashkil etgan. Bu tabiiy hol bo'lib, ushbu bo'linma askarlari, qo'shinning boshqa turlari orasidan, xuddi galabotirlar kabi saralab olingan. "Tarixiy Shoxruxiy" asari muallifining ko'rsatishicha, Qo'qon qo'shini tarkibida chopovul va iraul bo'linmalari mavjud bo'lib, ular harbiy yurish natijasida bosib olingan hududdagi o'ljalarni yigish bilan shugullanganlar. Ularning boshligi «qo'rchiboshi» deb atalgan. Qo'rchilarning qurol-yarog'lari saqlanadigan joy «qo'rxona» deyilgan. Xonlik yerlari, ya'ni qo'riqlarni muhofazasi bilan xon qo'rchilari shugullanganlar. Qo'rchilar Amir Temur davrida ham bo'lib ularning asosiy vazifasi ekin maydonlarini muhofaza etish bo'lgan.¹

Xonlik qo'shini tarkibida musiqachilar ham bo'lgan. Ular turli musiqa asboblari yordamida qo'shinni jangga chorlar, galabalarni musiqa yordamida e'lon qilar, askarlarning ruhiyatini ko'tarishga xizmat qilar edilar. Qo'qon xonligida, har bir 20-30 kishilik guruhga ikki yoki uch musiqachi birlashtirilgan. Harbiy musiqachilarning musiqa asboblari do'mbira, nogora, karnay va surnaylardan iborat bo'lgan. Qo'qon xonligida harbiy safarbarlikka barcha yaroqli erkaklar jalb etilganlar. Qaysi hududdan qancha askar safarbar kilinishi hukumat tomonidan belgilab qo'yilgan. Ushbu qoida muntazam qo'shinga ham daxldor bo'lgan. Qo'kon xonligida muntazam qo'shin tarkibiga xizmatga olish merosi bo'lib, xarbiy xizmat qilish otadan o'g'ilga o'tgan. Agar sarboz jang vaqtida halok bo'lsa qurol-yarog'i va o'rni uning o'g'liga, agar o'g'li bo'lmasa yaqin qarindoshlariga berilgan. Chunki sarbozlik tartib-qoidalari qat'iy intizomga asoslangan bo'lib, uni buzgan askarlar qattiq jazolanganlar. Sarbozlikka qabul qilingan bu shaxslarning ko'plari xonlik olib borgan harbiy harakatlar davomida, jumladan, ruslar bilan bo'lgan janglarda jasorat namunalarini ko'rsatganlar. Askarlar xizmat joylarini ruxsatsiz tark etishlari mumkin emasdi. Tinchlik vaqtida har kuni askarlarning 1/10 qismiga oilasi holidan xabar olishga ruxsat berilgan. Askarlik ro'yxatiga tushgan odam o'z xohishiga ko'ra bu ro'yxatdan chiqib ketish huquqiga ega bo'lmagan. Askarlikka safarbarlik qilish tartiblariga binoan oilaning yolgiz boquvchisi bo'lgan erkaklar va jismoniy kamchiliklariga ega bo'lgan shaxslar ro'yxatga kiritilmaganlar. Yordamchi bo'linmalar qoraqozon va qoracherik, qilquyruq zarurat tugilganda bunday bo'linmalar aholi soni, hududlarning iqtisodiy qudratiga karab to'plangan.²

1 Aminov B. Qabrtosh bitiklari qo'shimcha manba // Jamiyat va boshqaruv, 2001. № 1. 32-b , Choriev Z. Tarix atamalarining qisqacha lug'ati. T.: Sharq, 2003. 137-b.

2 Tursunov B.Ya. Qo'qon xonligida harbiy ish va qo'shin: holati, boshkaruvi, an'analar, 2006. 93-101-betlar.

Askarlarning o'z vaqtida safarbar qilinishi, ular qurol-yarog'i, kiyim-kechagi va belgilangan joyda o'z vaqtida hozir bo'lishlariga viloyat hokimlari beklar mas'ul edilar. Bek o'z hududining ham ma'muriy, ham harbiy boshligi hisoblangan. Bek o'z viloyatida to'plangan qo'shinga o'rta va quyi darajali harbiy boshliqlarni tayinlash huquqiga ega bo'lishi bilan bir katorda, umumiy qo'mondon rahbarligida uni jangta ham o'zi olib kirgan. Bek qancha qo'shin to'plashi xon boshlik markaziy hukumat tomonidan belgilangan. Qo'shin o'z bekiga sodiq bo'lgan. Chunki askarlarning barcha ta'minoti bek tomonidan amalga oshirilgan. Askarlarning yaxshi kiyinishi va oziq-ovqati viloyat hokimining boy va saxiyiligiga bog'lik edi. Agar aksincha bo'lsa, askarlar ahvoli yomonlashgan. Bekning uch kishidan iborat xarbiy mirzasi bo'lib, ulardan biri qo'shin ta'minotiga ketadigan xarajatlarni xisob-kitob kilib, daftarga qayd etib borgan. Qozoq va Qirg'iz dashtlarida joylashgan har bir beklilik o'z qo'shini va qal'asiga ega bo'lgan. XIX asr 50-60 yillariga kelib, Qo'qon xonligi qo'shinida afg'onlardan iborat chet ellik yollanma askarlar ham xizmat qila boshlaganlar. Jumladan, «Tarixi Shoxruxiy» asari muallifining ko'rsatishicha, 1864 yilda Qo'qon to'pchilari boshligi sifatida Jamandar afg'on xizmat qilgan. U harbiy sohada Evropa uslubidagi tartiblardan xabardor bo'lgan. «Tarixi Shoxruxiy» asarida yozilishicha Madalixon davrida Qo'qon xonligi bayrogi oq rangda bo'lgan. U ipakdan to'qilgan bo'lib, yuqoridan pastga kokilalar osilib turar edi. Qo'qon xonligi qo'shinida har bir besh yuzlik bo'linma o'z bayrog'iga ega bo'lgan. Har bir yuzlik bo'linmaning o'z ramzi (gerbi) ham mavjud edi. Xonlik qo'shinining turli qism va bo'linmalarida turli ko'rinish va xilma-xil ranglardagi bayroqlar bo'lganligi ayrim manbalarda qayd etilgan. Ruslar tomonidan Turkiston shahrida o'lja olingan bayroqlardan biri qizil rangli, Oqbuloqdan o'lja olingan bayrok esa yaltiroq tovlanuvchi jilvaga ega edi. 1842 yilda Madalixon Buxoro amiri Nasrulloqa qarshi besh tug'li lashkar bilan jangga kirgan. Bu tug'larning rangi ko'k, oq, sariq, qizil ranglarda va bir bayroq qora bo'lgan.¹

Xonlikda harbiy ta'lim beradigan va harbiylar tayyorlaydigan maxsus o'quv yurti bo'lmagan. Biroq yangi askarlarga harb ilmini har tomonlama o'rgatishga harakat qilingan. Xususan, O'rta Osiyo xonliklarida qo'shinga yangi chaqirilgan yigitlarning bir qismiga moxir va tajribali harbiylar jang qilish san'atini o'rgatganlar va ularni «shogirdpeshalan» deb nomlaganlar. «Tarixi Shoxruxiy» asarida qayd etilishicha «Normuhammad qushbegi» ismli shaxs o'z yaqinlari va qarindosh-urug'larining farzandlaridan 500 kishidan iborat shogirdpeshalarni o'z tarbiyasiga olgan. Bu bilan xonliklarda faqat

shogirdlikka olingan yigitlarga harbiy tayyorgarlikdan o'tganlar, degan xulosaga bormaslik kera.²

1Tursunov B.Ya. Qo'qon xonligida harbiy ish va qo'shin: holati, boshqaruvi, an'analar, 2006. 105-6.

2 O'sha asar. 102-105-betlar.

Qo'qon xonligida askarlar yilda ikki marotaba harbiy ko'rikdan o'tqazilgan. Bu ko'riklarda askarlarga faqat kiyim-bosh tarkatibgina qolmasdan, ularning jangovar va taktik tayyorgarligi, qurol-yarog'lari ham ko'zdan kechirilgan. Xonlikning muntazam qo'shniniga safarbar qilingan yosh askar yigitlar quroldan foydalanish sirlarini o'zlashtirgunga qadar, tajribali askarlar rahbarligida tanlangan yo'nalishlari bo'yicha harbiy tayyorgarlikdan o'tganlar.¹

Qo'shinga yangi chaqirilgan askarlar bilan shug'ullangan tajribali askarlar, yuzboshi va o'nboshilar ularga turli an'anaviy usullarda ta'lim berganlar. Jumladan, ular muayyan harbiy taktik tayyorgarlikni mukammal o'zlashtirish uchun ovdan keng foydalanganlar. Ov vaqtida askarlar qurshovga olish, ommaviy hujum qilish, tartibli chekinish kabi saboqlarni o'rganishgan. Merganlar bo'linmasi safiga o'tishni istagan askarlarga miltiqlardan mashq qilish imkoniyati yaratib berilgan va buning uchun xonlik xazinasidan mablag' ajratilgan. To'pchilar o'z navbatida to'plarda mashk qilganlar. Vaqti-vaqti bilan barcha qo'shin turlari birgalikda umumiy mashhulotlarda ham ishtirok etganlar. Askarlar o'qotar qurollar, to'plardan foydalanish, ular yordamida jang olib borish usullarini o'rganganlar. Shu bilan bir qatorda mudofaa tizimida muhim o'rin tutgan qal'alarni qurshovga olish, hujum qilish kabi ko'plab mashqlarni ham o'tkazganlar. Harbiy ko'rik paytida maxsus tayyorgarlikni o'tagan askarlar harbiy boshliqlar bilan saf bo'lib o'tganlar. Saf boshida dastlab artilleriya, so'ngra har bir bo'linmaning 20-30 kishidan iborat guruhi, guruh oldida esa zobit va uning yonida 2-3 kishidan iborat harbiy musiqachilar joylashganlar. Qo'qon xonligida qo'shin tarkibiy bo'linishi markaziy Osiyoda keng tarkalgan an'analar asosida amalga oshirilgan.²

Xonliklarda qadimiy qo'shin bo'linishi saqlanib qolgan bo'lib, ko'p sonli qo'shin tumanga (10 000 kishidan iborat), tuman o'z navbatida hazorga (1000 kishidan iborat, Qo'qon xonligida tug'), xazor dastaga (1000-500 kishi), dasta yuzlikka (Qo'qon xonligida bayroq), yuzlik ellikka, ellik o'nlikka bo'lingan. Qo'qon qo'shini harbiy safarga chikkanda har bir bo'linma qoshida harbiy sohaga aloqador bo'lmagan 5 kishidan iborat gurux hamrohlik qilgan. Ularning vazifalaridan biri yaralangan askarlarini jang maydonidan olib chiqib aravalarga joylashtirish va halok bo'lgan askarlarni

(dushmanmi yoki o'zlarining askarimi farqi bo'lmagan, musulmon bo'lsa bo'ldi) dafn etishdan iborat bo'lgan.³

1Tursunov B.Ya. Qo'qon xonligida harbiy ish va qo'shin holati, boshqaruvi, an'analar i, 2006, 106-6.

2O'sha asar. 106-107-betlar.

3O'sha asar. 108-b.

Markaziy Osiyo xonliklarida qo'shinning xarbiy tuzilishi va xarbiy taktika, jang olib borish masalalarida Amir Temur qo'shinida mavjud bo'lgan an'analarning kuchli ta'siri borligini ko'rish mumkin. Harbiy harakatlar chogida barcha qo'shin jamlanib, askarlar safarbarlikka chaki rilgan hudud va millatlariga ko'ra tomon va kanotlarga bo'linganlar. Ka- notlar o'ng, chap va o'rta markazdan iborat bo'lgan. Bunday bo'linish jang larda turli harbiy uslublarni amalga oshirish imkonini bergan. Bunday bo'linish uslubi yukorida aytilganidek, askarlarga ov va uloq ko'pkari orqali o'rgatilgan. XIX asrda bu uslubdagi bo'linish ko'pkari musobaka- sida o'z aksini topgan. Unga ko'ra o'ng va so'l taraf bir-biri bilan muso bakalashib, markaz o'rta miri deb atalib, xakam vazifasini bajargan Chap kanot obro' va jangovar shon-shuhrat masalasida o'ng kanotga nisbatan yukorirok darajali bo'lgan. Qo'qon xonligida qo'shinning markaz kismini O'zbek urug'i vakillari tashkil etgan. Chap va o'ng kanotga joylashish turli xonlar davrida turlicha kechgan. Jangovar harakatni odatda markaz bosh- lab bergan va jangning taqdiri ko'proq ularga bog'lik bo'lgan. Zarbdor kism zarbasidan so'ng o'ng va so'l kanot askarlari hujumga o'tib, dushmanii qurshovga olgan. Pistirmadagi lashkarlar esa dushmanga qo'kkisdan hujum kilib, uning mag'lubiyatini tezlashtirgan. Qo'shindagi to'plar esa dushman istehkomlarini vayron qilishda ishlatilgan.¹

1.Tursunov B.Ya. Qo'qon xonligida harbiy ish va qo'shin holati, boshqaruvi, an'analari, 2006. 108-110-betlar

Xulosa: Qo'shin tuzilishi, uning tarkibi, turi , yoshi, qo'shin saqlash uchun ketadigan mablag' va harbiy mahoratning o'rgatilish maktabiga sinchiklab nazar solsak quyidagi xulosalar keladi :

-qo'qon xonlari, va yuqori davlat ayonlari va qisman yoki yarim mustaqil bol'gan beklklarda ham holat bir xil edi. Yani bo'lishi muqarrar bulgan imqiroz. Muqarrar deyishimizga asos bor, albatta. Ko'pchilik o'ylaganidek O'rta Osiyo xonliklarida fan va ilm qoloq bulmagan. Yani qoloqlik XVI asr oxiridan emas XIXasr o'rtalaridan boshlangan. Buning isboti o'laroq Buxoro, Samarqand, Xiva, Qo'qon Toshkentlar yaqin yaqingacha musulmon olamida mutaxasis chiqaruvchi ilm markazlari edi. Ular nafaqat diniy ilmda(o'zi ilmni ikkiga bo'lish ancha nisbiydir), dunyoviy fanlarda ham

renesans merosi saqlanar, hech bo'lmaganda o'qilar edi. E'tibor berish kerakki G'arb tamaddini ham aynat anashu asarni o'qishdan boshlangan. Muammo esa u ilmlarning amaliyotga tadbiq etilmaganida. Yani aniq, tabiiy va ijtimoiy fanlar yutuqlari jamiyat va taraqqiyotga tadbiq etilmadi. Va u faqat tor doira vakillarida qolib ketdi. Bu doira doimo torayib borar, va urushlar va sovet davrida juda kamayib ketdi.

-nega davlat rahbarlari zamonaviy qo'shin tuzishga "e'tibor" bermagan, degan savol tug'iladi. Nahotki ularning orasidan bironta ham bu jabhalarni tushunadigan hukumdor bulmasa. Albatta, bunday shaxslar bulgan, bu muammoli savolga ancha ko'proq tomonlarni hisobga olib javob beramiz. Birinchida: sharoit, mintaqa davlatlarida, xususan Qo'qonning ham atrofida u ergashadigan kuchli davlat yuq edi. Ikinchidan, qo'shin mustahkamlash uchun g'arb bilan aloqa qilish uchun masofa ancha uzoq va xatarli edi. Harakatlar bulgan ammo natija juda kichik. Yordam taklifini cho'zgan inglizlar esa albatta ancha xafli edi.

-Q'qon xonligi o'z qo'shnilari bilan mos rivojlandi, yana uning qo'shini o'zi va atrofidagi davlatlar uchun kifoya qilar edi. Bu jihatiga alohida e'tibor berish kerak. Sababi shusiz ham katta xarajat talab etadigan qo'shin bundan ortig'ini ko'tara olomasdi.

So'ng xulosa o'rnida shuni aytamizki, xonlik qo'shini tuzilmasi yaxshi bo'lgan. Muammo tuzilmada emas shaxslarda va tafakkurda edi.

FOYDALANILGAN ADABIYOT:

1. O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI FANLAR AKADEMIYASI, O'ZFA TARIX INSTITUTI, O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVASIYALAR VAZIRLIGI, O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI PREZIDENTI HUZURIDAGI DAVLAT BOSHQARUVI AKADEMIYASI, O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MUDOFAA VAZIRLIGI QUROLLI KUHLAR AKADEMIYASI, TOSHKENT AMALIY FANLAR UNIVERSITETI O'ZBEKISTON TARIXI (O'ZBEKISTON HARBIY SAN'ATI TARIXI) VIII JILD (O'ZBEKISTON TARIXI VA MANBALARI) TOSHKENT «MA'NAVİYAT» 2023

2. Tursunov B.Ya. Qo'qon xonligida harbiy ish va qo'shin holati, boshqaruvi, an'analari

3. Aminov B. Qabrtosh bitiklari qo'shimcha manba // Jamiyat va boshqaruv, 2001. № 1. 32-b , Choriev Z. Tarix atamalarining qisqacha lug'ati. T.: Sharq, 2003.

4.

SIYOSATNING GLOBALLASHUVI: AMERIKA QO'SHMA SHTATLARINING YANGI ASRDAGI TASHQI SIYOSATI

Mustafoqulov Otabek Panji o'g'li

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

3-bosqich talabasi

E-mail

mustafoqulovotabek001@gmail.com

Saidmurudov Javohir Hojimurot o'g'li

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

3-bosqich talabasi

E-mail

Saimurudov447@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Amerika Qo'shma Shtatlarining XXI asrda tashqi siyosati to'g'risida gap boradi. Dunyoda Amerika gegemonligi shakllanishi va unga kimlar asosiy raqib bo'lishga davogar ekanligi to'g'risida ma'lumot berilgan. Bundan tashqari kelajakdan AQSHning siyosiy o'rnini boshqa davlat tortib olishi mumkinmi? Shu to'g'risida ham bo'ladi.

Kalit so'zlar: Amerika Qo'shma Shtatlari, Xitoy, Rossiya, Yevropa Ittifoqi, NATO, g'arb, yaqin sharq, uzoq sharq, globallashuv, Jozef Nay, geosiyosat, telegraf, Yaponiya, Janubiy Koreya, Filippin, Indoneziya, Tayvanda, yumshoq kuch.

Kirish

Globallashuv nafaqat iqtisodiy, balki siyosiy, madaniy, harbiy va ekologik hodisadir. Globallashuv ham yangi emas; Birinchi jahon urushidan oldingi o'n yilliklarda qit'alarni qamrab olgan o'zaro bog'liqlik tarmoqlari tez sur'atlar bilan o'sib bordi, chunki bug' mashinasi va telegraf transport va ma'lumot narxini pasaytirdi. Bugungi globallashuvni ajratib turadigan narsa bu transchegaraviy aloqalarning tezligi va hajmidir.¹⁰

Tashqi siyosatda globallashuv

Globallashuv oqimlarining o'zaro bog'liqligi va o'zaro bog'liqligini oshirishga intiladi

odamlar, tovarlar, xizmatlar, axborot, texnologiya va kapital. Texnologik tomonidan qo'llab-quvvatlanadi

¹⁰ H. Daalder and J. Lindsey. The globalization of politics: Amerikan foreign Policy for a New Century. 2003

21-asrdagi inqilob, to bozor va global o'lchovlar madaniyatini shakllantirish

savdo va tarmoq ishlab chiqarishni ko'paytirish. Globallashuv a ning keng dinamikasiga ega

yerning barcha hududlarini asta-sekin o'z ichiga olgan geografik tabiat. U o'zini ko'paytirishga intiladi

har bir mamlakatga nisbatan ichki ta'sirlar, tashqi siyosatni shakllantirish va amalga oshirishni o'zgartirish.

Globallashgan dunyoda texnologik taraqqiyot va unga deyarli cheksiz kirish

ma'lumotlar mamlakatlarning o'zaro bog'liqligi va o'zaro bog'liqligidan tashqari o'sib borayotganiga misoldir

davlat-hukumat darajasi. Bu jismoniy shaxslar, kompaniyalar va fuqarolik jamiyatini tobora ko'paytirmoqda

o'z davlatlarining tashqi siyosati kontekstida o'z ovozi bildirish. Bunda asr, yuqorida aytilganlar "chet elning beqarorlashuvi" deb atash mumkin bo'lgan hodisaga olib keladi

siyosat"Davlat-davlat va hukumat-hukumat aloqalari tobora uzilib bormoqda

eksklyuziv (Sachs 1998). Manfaatlari o'z manfaatlari bilan kesishadigan boshqa transmilliy ishtirokchilar

oldingi, xalqaro siyosatni shakllantirishda tobora ko'proq bevosita ishtirok etmoqda. Lekin bu "de-

Barqarorlik" nafaqat "aktyorlar", balki "mavzular" ni ham anglatadi. Bu nafaqat davlatlararo.

xalqaro kun tartibini egallaydigan munosabatlar masalalari, ammo muammolar yoki hodisalar

aytilgan sohadan qochish. To bir nechta misollarni keltiring; global isish, tabiiy ofatlar,

giyohvand moddalar savdosi, transchegaraviy birdamlik harakatlari, internet va kiber jinoyatlar.

An'anaviy tamoyillar, e'tiqodlar va qadriyatlarning yaqqol yo'qolishi universal va doimiy deb hisoblanib, kelgusi o'n yilliklarning aksiologik muqobillarini yaratadi

muqobil va tegishli xalqaro siyosatning paydo bo'lishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. The

diversifikatsiya va yangi xalqaro aktyorlar va muammolarni kiritish tartibsizlik qo'rquvini keltirib chiqarishi mumkin

davlatlar orasida. Masalan, so'nggi paytlarda iqlim o'zgarishi "yo'qotish" taassurofini beradi

shimol" mavzusida xalqaro qonunlar ishlab chiqilishiga olib kelgan qizg'in bahs-munozaralarni keltirib chiqardi

iqlim (Harris, 2007).

Ushbu asrdagi tashqi siyosat aloqalarida qarorlar asosiy universal tamoyillarga asoslanadi

birgalikda yashash - bag'rikenglik, birdamlik, tenglik, erkinlik, tabiatga hurmat, mas'uliyat -

barcha mamlakatlar his qilgan narsaga muvaffaqiyatli qarshi turishga qaratilgan "harakat dasturi"ni kristallashtirdi

yangi 21-asr o'zi bilan olib keladigan o'zgarishlar edi. Chet elni shakllantirishda

siyosati, mamlakatlar "globallashuv"dan kelib chiqadigan ushbu muammolarga qarshi turish uchun o'z mas'uliyatini tan oladi

Bu katta imkoniyatlarni taqdim etsa-da, uning foydalari ham juda notekis taqsimlangan

xarajatlar." Bu mas'uliyat, asosan, "iqtisodiyot" boshqaruviga yo'naltirilishi kerak

va dunyodagi ijtimoiy rivojlanish" va "xalqaro tinchlikka tahdidlarga qarshi kurash"

va xavfsizlik." (Teng, Quoquab, Hussin, & Mohammad, 2016) Asosiy maqsadlari shunday.

tashqi siyosat globallashuv muammolariga qarshi o'zgardi. Tinchlik, xavfsizlik va

Quolsizlanish qashshoqlikka barham berish va kurashning muqarrar ustuvor vazifalari sifatida tasdiqlandi

Kattaroq rivojlanish, bunga misol sifatida AQSh-Shimoliy Koreya yadroviy muzokaralarini keltirish mumkin.

Boshqa tomondan, tashqi siyosat atrof-muhit va uning ahamiyatini tan oladi

muhofaza qilish, uni himoya qilish bo'yicha ko'rsatmalarni belgilash, yuzaga keladigan qiyinchiliklarni bilvosita ta'kidlash

barqaror rivojlanishdan. Shuningdek, u demokratiyaga erishish uchun ideal mexanizm sifatida ham to'xtalib o'tadi

Biz duch kelayotgan globallashgan dunyoda boshqaruv, inson huquqlariga hurmatni ta'kidlab, a

shart. Bundan tashqari, inson shaxsini, ayniqsa, eng himoyasiz va o'rnatadi

zaif, xalqaro yordam va himoya oluvchi sifatida, bu tendentsiyani yana bir bor tasdiqlaydi

shaxsni xalqaro huquq subyekti va sub'ekti sifatida ko'rib chiqish. Nihoyat, eslatib o'tadi

Birlashgan Millatlar Tashkilotini keng qamrovli isloh qilish, unda eng ko'p va ko'p tomonlamalikni tan olish

3

21-asr muammolariga birgalikda qarshi turish uchun tegishli mexanizmlar. Shu munosabat bilan u

nodavlat notijorat tashkilotlari, fuqarolik jamiyati va xususiy sektor kabi "yangi aktyorlar" muhimligini tan oladi,

ularga "Tashkilotning maqsad va dasturlariga hissa qo'shish imkoniyatini taqdim etish orqali.

Bu "harakat rejasi" ko'proq ishtirokchi xorijiy davlat uchun asos yaratishga intilayotganidan dalolat beradi

siyosat.

Ve ishonamizki, bizning mamlakatlarimiz uchun muammolardan biri globallashtirishni boshqarishdir.

Bu, albatta, bo'shliqlarni saqlash, rivojlantirish va o'rnatishni talab qiladi - keng va ochiq va

mexanizmlar - universal va konsensual - uni turli darajalarda tartibga solishga qodir. tomonidan

bir qancha erkin savdo bitimlarini tuzib, AQSh buni amalga oshirish mumkinligiga ishonchini ko'rsatdi

globallikni ta'minlash va boshqa davlatlar bilan tashkilot uchun vositalar bilan almashish va

siyosat va harakatlarni uyg'unlashtirish (Latham, 2011). Bu ko'proq e'tiborni anglatadi

o'z zimmlariga olgan majburiyatlar, yuqori professional darajaga ega Tashqi aloqalar vazirligi va an

Hukumat darajasida ham, qurilishda ham ichki ishning integratsion usuli bu vazifalarni o'z zimmasiga olishga qodir siyosiy va ijtimoiy konsensus.

Global yoki mintaqaviy bo'ladimi, ko'p tomonlama tashkilotlar boshqa ideal joylarni tashkil qiladi

davlatlarning siyosiy irodasi birlashadi. Ular eng munosib bo'lishda davom etadilar

xalqaro xulq-atvor va birgalikda yashash normalarini ishlab chiqish va kodlashtirish uchun asos. Bunda

harakat, xalqaro siyosat eng mos mexanizmdir. Uning ortib borayotgan kengayishi

qo'llanish doirasi va uning progressiv kodifikatsiyasi mustaqil davlatlar uchun asos yaratdi

bu ularga yuqorida ta'kidlanganidek, "shimolni yo'qotmaslikka" yordam beradi. Shunday qilib, "zahiralangan domen"

Shu tarzda yaxshiroq ta'riflangan davlat endi qidiruvga qarshi bo'lishi shart emas

"umumiy domen" foydalari, bu erda barcha xalqaro ishtirokchilarning manfaatlari yonma-yon mavjud.

4

Xalqaro siyosat, tdemak, o'z qoidalarini moslashtirish uchun rivojlanishda davom etadi

globallashuvning doimiy o'zgaruvchan talablari. Shu ma'noda, ikkita hodisa ko'proq bo'ladi

va yuqorida aytib o'tilganidek, evolyutsiyaning muhim elementlari yanada mustahkamlangan: bitta

xalqaro siyosatning milliy qonunlar bilan birlashtirilishi va milliy qonunlar tomonidan qo'llanilishi

sudlar va boshqa tomondan, xalqaro nizolarni hal qilish tizimlaridan ko'proq foydalanish

(majburiy yurisdiksiya), shaxsning huquqlarini himoya qilishda bo'lgani kabi yoki

xalqaro savdo.

Bu hukumatlarning faol xorijlik an'analarini saqlab qolish qaroridir

siyosat, xalqaro huquq tamoyillaridan ilhomlangan va avlodni shakllantirishga hissa qo'shishda davom etish

uning rivojlanishi va tinch yo'l bilan kiritilishini qo'llab-quvvatlaydigan rejimlar va tamoyillar. 21-asr bu

Biz endigina o'rganishni boshladik, har qanday loyihalashtirishga urinish bizga shunday katta qiyinchiliklarni taklif qiladi

yoki davlatlar tashqi siyosatini tor, qismlarga bo'lingan yoki ajratilgan tarzda tushunish

Bizni o'rab turgan muhit, albatta, muvaffaqiyatsizlikka olib keladi. Aksincha, ochiq va

a.da xalqaro munosabatlar yuzaga keladi degan nuqtai nazarni o'zida mujassam etgan keng qamrovli munosabat

muvozanat va nomutanosibliklarga ega dinamik tizim inklyuziv tashqi siyosat olib borishga yordam beradi.

Hukumatlar o'z g'oyalari bilan hamkorlik qilish va hissa qo'shish istagini bildirishi kerak

barcha manfaatdor tomonlarga foyda keltiradigan aniq harakatlar, barcha kuchimizni mumkin bo'lgan zararsizlantirishga sarflaymiz.

mintaq va sayyoramizning qolgan qismi bilan integratsiya manfaati uchun bizga tahdid solayotgan xavf-xatarlar.

10. Diplomatiya va mudofaa

Diplomatiya va mudofaa davlat tashqi siyosatining ikki yuzidir. An'anaviy tarzda

ular qo'shimcha edi, lekin 20-asr ularni qilish uchun bu munosabatlarni o'zgartirdi

ajralmas. Ikkala tomonni umumiy sohada birlashtirgan mudofaa diplomatiyasi ham shulardan biridir

V tomonidan qabul qilingan hujjatlarga'arbiy mamlakatlar yangi xavfsizlik muhitini engish uchun

5

Sovet davri tugaganidan keyin paydo bo'ldi. Xulosa qilib aytganda, xalqaro terrorizmning dolzarb tahdidi

energiya ishlab chiqaruvchilari, distribyutorlari va iste'molchilari o'rtasidagi qarama-qarshilik, immigratsiya jihati,

oziq-ovqat narxlarining ko'tarilishining hanuzgacha ko'rinmas oqibatlari va asosiy resurslarning tanqisligi;

va turli intensivlik va xususiyatlarga ega bo'lgan to'qnashuvlarga to'la kelajak.

Ko'p qirralilikka asoslangan global boshqaruv tizimining yo'qligi, ijobiy va umuminsoniy huquqiy tartib va qonuniy millatlar ustidagi tashkilot murakkab ziddiyatga chaqiradi

oldini olish yondashuvi. So'nggi yillarda turli mamlakatlar harbiy hamkorlikni rivojlantirmoqda

va boshqalarni mudofaa tuzilmasini isloh qilishda, masalan, asosiy vosita sifatida qo'llab-quvvatlash

demokratik normallashtirish, birgalikda yashash qadriyatlarini kengaytirish va ichki yoki

mintaqaviy keskinliklar. Va 1 sentyabr hujumlaridan keyin ham 2001 yil 1-sonli qisqacha ma'lumot bo'ldi

tizimli ravishda urush foydasiga tizimli ravishda ikkinchi o'rinni egallagan davr

terrorizm (Heymann, 2003). Janubdagi ijtimoiy inqiroz va boshqa omillar e'tiborni qayta tikladi

mojarolarning oldini olish va tinchlik o'rnatishga e'tibor qaratdi.

Amerika va Evropada mavjud foydalanish tahlilidan shuni ko'rish mumkinki,

"mudofaa diplomatiyasi" iborasi an'anaviy bo'lgan keng ko'lamli faoliyatni o'z ichiga oladi

harbiy hamkorlik sifatida belgilangan (Kotti, 2013). Biroq, bu faoliyatlarning bir nechtasi yangi

o'zlari (Kottey, 2013)); yangi bo'lgan narsa - bu yondashuv, chunki ko'pchilikda

amalga oshirilgan harakatlar to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita ularning hissasida aniq uchrashuv nuqtasi aniqlanishi mumkin;

nizolarning oldini olish uchun. Boshqa tomondan, ikkita faoliyat bir-biriga bog'langan degan konsensus mavjud

qurol eksporti va operativ va profilaktik joylashtirish kabi harbiy hamkorlikka

mudofaa diplomatiyasi kontseptsiyasining bir qismi emas.

Shu tarzda, defiMudofaa diplomatiyasining mohiyati shundan iboratki, umumiy ma'noda,

turli milliy ma'nolar uchun amal qilishi mumkin. Mudofaa diplomatiyasi - bu bo'lmagan narsalar to'plami.

6

vazirligiga qaram bo'lgan tashkilotlar va bo'linmalar tomonidan amalga oshiriladigan tezkor tadbirlar

An'anaviy diplomatiya manfaati uchun mudofaa, mojarolarning oldini olish uchun

ishonch chora-tadbirlarini belgilash va har tomonlama barkamol rivojlanishini qo'llab-quvvatlash

Davlatning o'zi yoki milliy manfaatlar uchun ishtirok etayotgan mamlakatlarning Qurolli Kuchlari

biriktirilgan tashkilotlar (Kottey, 2013). Mudofaa diplomatiyasi, shuning uchun, dan oshib ketadi

tashqi siyosatga an'anaviy yondashuv va militarizm.

Tarixiy jihatdan, harbiy hamkorlik xalqaro siyosatning bir qismi bo'lgan. Ta'minlangan davlatlar

Ushbu yordam dushmanlarga qarshi muvozanat yoki to'sqinlik qilish, sohalarni saqlash

ta'sir o'tkazish, do'stona rejimlarni qo'llab-quvvatlash yoki qurol sotish kabi iqtisodiy manfaatlarni ilgari surish

(Mutanna, 2011). Bu yordam Sovuq V davrida ustunlik qilgan mantiq ediar. Wg'arbiy

blokning ustuvor strategiyasi Sovet Ittifoqiga qarshi turish edi, garchi bu qo'llab-quvvatlashni nazarda tutsa ham

avtoritar rejimlar (Larson, 2000). Ushbu yangi rolning bevosita natijasi bo'ldi

V. tarkibida kelishilgan diplomatik-harbiy harakatlarning keng maydonining paydo bo'lishig'arbiy ma'muriyatlar.

Eksponensial rivojlanayotgan soha mudofaadagi xalqaro missiyalarning ahamiyatidir

tashkilotlar va tashqi ishlar vazirliklari tarkibidagi siyosiy-harbiy jihatyarmarkalar, juda ko'p

mudofaa diplomatiyasi kontseptsiyasini qo'llab-quvvatlash.

Mudofaa diplomatiyasining yangi kontseptsiyasining paydo bo'lishi ortida, har xillari bor

kabi sabablar, masalan, bir tomondan, xorijiy harakatlarda ko'proq izchillikni izlash

Davlat. Boshqa tomondan, bu tashabbusning amaliy jihatlarini ham inkor etib bo'lmaydi, chunki u

"an'anaviy mudofaaga qaraganda ancha arzon bo'lgan mojarolarning oldini olishga yordam berishga intiladi

tadbirlar. Garchi 1990-yillardan beri hamkorlik va harbiy yordam siyosati Vg'arbiy

mamlakatlar asosan ushbu yangi uslubga, ba'zilarining qat'iyligiga moyil bo'ldi

ba'zi V.larning doimiy qo'llab-quvvatlashi kabi amaliyotlarga'arbiy mamlakatlar bilan ittifoqchi rejimlarga

7

avtoritar xarakterga ega (Ottaway, 2013), bizga yangi mudofaa diplomatiyasi ekanligini tekshirishga imkon beradi

eskisi bilan birga yashaydi va ikkalasi o'rtasida keskinlik mavjud.

Chuqurlikda, realistik va idealistik nazariyalar o'rtasida uzoq munozaralar davom etmoqda

xalqaro munosabatlar. Y. davrida Rossiyaning xalqaro tanazzulga uchrashielsin uchun ruxsat etilgan siyosiy va

sharqqa harbiy kengayish, ba'zilar buni cheksiz deb hisoblardi (Burchill va boshq., 2013). Lekin ichida

hozirgi vaziyat, unda Vest beqarorga xavotir bilan qaraydijanubdagi shtatlar. Da

Shu bilan birga, Rossiya Atlantika ekspansiyasini o'zining yaqin hududlarida to'xtata boshladi

ta'sir qilish; Rossiya va Birlashgan davlatlar o'rtasidagi to'xtatib turishning yangilangan xalqaro stsenariysida

Davlatlar (Laksmanna, 2012), shuni aytish mumkinki, yangi mudofaa diplomatiyasi qayta tiklanmoqda.

an'anaviy va noan'anaviy holatlarda keskinlashuvning oldini olishning muhim vositasi sifatida ahamiyat kasb etadi

ziddiyatlar.

Tashqi siyosatni qo'llab-quvvatlashda mudofaa diplomatiyasining maqsadlari juda ko'p.sifatida

Mudofaa diplomatiyasi ishonch va xavfsizlikni mustahkamlash vositasi sifatida turli yo'llar bilan ishlaydi

turli darajalar. Bu boshqa mamlakatlarda mavjud bo'lishi mumkin bo'lgan ishonchsizlikni yo'qotishga yordam beradi

umumiy manfaatlar bo'yicha pozitsiyalarni mustahkamlash va ilgari surish yoki mudofaada shaffoflikni joriy etish

munosabatlar, xususan, har bir davlatning mudofaa niyatlari va imkoniyatlariga tegishli. Biroq,

foydalanishning maqsadga muvofiqligiga shubha tug'dirishi mumkin bo'lgan holatlar mavjud

mudofaa diplomatiyasi, masalan, authoritar rejimlar. Dilemma o'rtasida bo'lishi mumkin

sohasida uzoq muddatda o'z mevasini berishi mumkin bo'lgan hamkorlikni davom ettirish qulayligi

inson huquqlari va demokratlashtirish, ba'zi bir bilvosita yordam berish xavfi bilan

rejim yoki ushbu hamkorlikni ushbu sohalardagi yutuqlarga bo'ysundirish. Birinchisiga misol

variant ko'plab g'arb davlatlarining yondashuvidir.

8

Kuchli dushmanlik yoki mojaro holatlarida, ishonchga intilayotgan mudofaa diplomatiyasi

harakatlar juda qiyin va agar amalga oshirilsa, muvaffaqiyatsiz bo'lishi mumkin. Davlatlarning qarama-qarshi holatida

barqaror va tinch munosabatlar bilan, ular, ehtimol, keraksizdir. Biroq, ko'p ikki tomonlamal yoki

ko'p tomonlama munosabatlar dushmanlik yoki do'stlikning ikki chegarasi o'rtasida joylashgan (Kotti, 2013).

Bunday hollarda mudofaa diplomatiyasi "o'zaro xotirjamlikni ta'minlash uchun kuchli vosita bo'lishi mumkin

tarixiy ishonchsizlikni bartaraf etishga yordam beradi.

Hozirgi mudofaa diplomatiyasining yana bir faoliyat sohasi salohiyatini oshirishga intiladi

qo'llab-quvvatlanadigan mamlakatlarning Qurolli Kuchlari, asosan standartlashtirish orqali

protseduralar va resurslar. Yangilik shundan iboratki, hamkorlik endigina emas

umumiy tashqi yoki ichki dushman qarshisida o'z salohiyatini kuchaytirishga intiladi, aksincha,

1990-yillardan buyon ushbu Qurolli Kuchlarning salohiyatini mustahkamlash va rivojlantirish uchun foydalaniladi.

global boshqaruvni rivojlantirishga qaratilgan global sa'y-harakatlar kontekstida tinchlik operatsiyalarida ishtirok etish

ishonchga asoslangan tizim, yaxshi boshqaruvni rag'batlantirish, demokratiklikni universallashtirish

qadriyatlar va inson huquqlarini hurmat qilish (Muthanna, 2011). Maqsad aniq: qilish

tinchlikparvar operatsiyalar yanada samarali va eng katta qo'shin yukini kamaytiradi

hissa qo'shuvchilar.

Mudofaa diplomatiyasi tashqi va xavfsizlik siyosatini qo'llab-quvvatlovchi faoliyat turlaridan biridir

maqsadlar. U inqirozlar va mojarolarning oldini olish uchun davlatlar uchun mavjud bo'lgan asosiy vositalardan birini tashkil etadi,

zaif davlatlarni barqarorlashtirish va demokratiyani rivojlantirish. Mudofaa diplomatiyasi tushunchasi o'z ichiga oladi

g'oyasi Qurolli Kuchlar va mudofaa yokitashkilotlar xalqaro xavfsizlikka hissa qo'shishi mumkin

oldini olish orqali yoki kerak bo'lganda, jangovar vositalardan foydalanish va ko'proq hamkorlikni targ'ib qilish

va xavfsiz muhit. Mudofaa diplomatiyasi, shuning uchun, ko'proq an'anaviy uchun muqobil emas

9

Qurolli Kuchlarning roli yoki tashqi va xavfsizlik siyosatining boshqa vositalari, balki a

ularning barchasini to'ldiradi. Hukumatlar oldidagi vazifa bu salohiyatdan qat'iyat bilan foydalanishdir.

10

Malumot

Anheier, HK va Isar, Y. R. (Tahrirlar). (2012). Madaniyatlar va globallashuv: shaharlar, madaniy siyosat va boshqaruv. Sage.

Burchill, S., Linklater, A., Devetak, R., Donnelly, J., Nardin, T., Paterson, M., ... & To'g'ri, J.

(2013). Xalqaro munosabatlar nazariyalari. Makmillan xalqaro oliy ta'lim. dan olindi

[https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/5454290/mod_resource/content/1/Theories-of-](https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/5454290/mod_resource/content/1/Theories-of-IR_Scott%20Burchill.pdf)

[IR_Scott%20Burchill.pdf](https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/5454290/mod_resource/content/1/Theories-of-IR_Scott%20Burchill.pdf)

Kottey, A. (2013). Mudofaa diplomatiyasini qayta shakllantirish: harbiy hamkorlik uchun yangi rollar va yordam. Routledge.

Xarris, P. G. (Tahr.). (2007). Evropa va global iqlim o'zgarishi: siyosat, tashqi siyosat va mintaqaviy hamkorlik. Edvard Elgar nashriyoti.

Heyman, P. B. (2003). Terrorizm, erkinlik va xavfsizlik: Urushsiz g'alaba qozonish. MIT matbuoti.

Laksmann, EA (2012). Boshqa yo'llar bilan mintaqaviy tartib? Himoya kuchayishini tekshirish

Janubi-Sharqiy Osiyodagi diplomatiya. Osiyo xavfsizligi, 8(3), 251-270.

Larson, D.V. (2000). Ishonchsizlik anatomiyasi: Sovuq urush davridagi AQSh-Sovet munosabatlari. Kornel Universitet matbuoti.

Latham, ME (2011). To'g'ri turdagi inqilob: modernizatsiya, rivojlanish va AQSh

Sovuq V dan tashqi siyosatar hozirgi kungacha. Kornell universiteti matbuoti.

Mutanna, KA (2011). Harbiy diplomatiya. Mudofaa tadqiqotlari jurnali, 5(1), 1-15.

Ottavey, M. (2013). Demokratiyaga qarshi kurash: yarim avtoritarizmning kuchayishi.

Tashqi siyosatda globallashuv

Globallashuv oqimlarining o'zaro bog'liqligi va o'zaro bog'liqligini oshirishga intiladi

odamlar, tovarlar, xizmatlar, axborot, texnologiya va kapital. Texnologik tomonidan qo'llab-quvvatlanadi

21-asrdagi inqilob, to bozor va global o'lchovlar madaniyatini shakllantirish

savdo va tarmoq ishlab chiqarishni ko'paytirish. Globallashuv a ning keng dinamikasiga ega

yerning barcha hududlarini asta-sekin o'z ichiga olgan geografik tabiat. U o'zini ko'paytirishga intiladi

har bir mamlakatga nisbatan ichki ta'sirlar, tashqi siyosatni shakllantirish va amalga oshirishni o'zgartirish.

Globallashgan dunyoda texnologik taraqqiyot va unga deyarli cheksiz kirish

ma'lumotlar mamlakatlarning o'zaro bog'liqligi va o'zaro bog'liqligidan tashqari o'sib borayotganiga misoldir

davlat-hukumat darajasi. Bu jismoniy shaxslar, kompaniyalar va fuqarolik jamiyatini tobora ko'paytirmoqda

o'z davlatlarining tashqi siyosati kontekstida o'z ovoziini bildirish. Bunda asr, yuqorida aytilganlar "chet elning beqarorlashuvi" deb atash mumkin bo'lgan hodisaga olib keladi

siyosat"Davlat-davlat va hukumat-hukumat aloqalari tobora uzilib bormoqda

eksklyuziv (Sachs 1998). Manfaatlari o'z manfaatlari bilan kesishadigan boshqa transmilliy ishtirokchilar

oldingi, xalqaro siyosatni shakllantirishda tobora ko'proq bevosita ishtirok etmoqda. Lekin bu "de-

Barqarorlik" nafaqat "aktyorlar", balki "mavzular" ni ham anglatadi. Bu nafaqat davlatlararo.

xalqaro kun tartibini egallaydigan munosabatlar masalalari, ammo muammolar yoki hodisalar

aytilgan sohadan qochish. To bir nechta misollarni keltiring; global isish, tabiiy ofatlar,

giyohvand moddalar savdosi, transchegaraviy birdamlik harakatlari, internet va kiber jinoyatlar.

An'anaviy tamoyillar, e'tiqodlar va qadriyatlarning yaqqol yo'qolishi universal va doimiy deb hisoblanib, kelgusi o'n yilliklarning aksiologik muqobillarini yaratadi

muqobil va tegishli xalqaro siyosatning paydo bo'lishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. The

diversifikatsiya va yangi xalqaro aktyorlar va muammolarni kiritish tartibsizlik qo'rquvini keltirib chiqarishi mumkin

2

davlatlar orasida. Masalan, so'nggi paytlarda iqlim o'zgarishi "yo'qotish" taassurotini beradi

shimol" mavzusida xalqaro qonunlar ishlab chiqilishiga olib kelgan qizg'in bahs-munozaralarni keltirib chiqardi

iqlim (Harris, 2007).

Ushbu asrdagi tashqi siyosat aloqalarida qarorlar asosiy universal tamoyillarga asoslanadi

birgalikda yashash - bag'rikenglik, birdamlik, tenglik, erkinlik, tabiatga hurmat, mas'uliyat -

barcha mamlakatlar his qilgan narsaga muvaffaqiyatli qarshi turishga qaratilgan "harakat dasturi"ni kristallashtirdi

yangi 21-asr o'zi bilan olib keladigan o'zgarishlar edi. Chet elni shakllantirishda

siyosati, mamlakatlar "globallashuv"dan kelib chiqadigan ushbu muammolarga qarshi turish uchun o'z mas'uliyatini tan oladi

Bu katta imkoniyatlarni taqdim etsa-da, uning foydalari ham juda notekis taqsimlangan

xarajatlar." Bu mas'uliyat, asosan, "iqtisodiyot" boshqaruviga yo'naltirilishi kerak

va dunyodagi ijtimoiy rivojlanish" va "xalqaro tinchlikka tahdidlarga qarshi kurash"

va xavfsizlik." (Teng, Quoquab, Hussin, & Mohammad, 2016) Asosiy maqsadlari shunday.

tashqi siyosat globallashuv muammolariga qarshi o'zgardi. Tinchlik, xavfsizlik va

Qurolsizlanish qashshoqlikka barham berish va kurashning muqarrar ustuvor vazifalari sifatida tasdiqlandi

Kattaroq rivojlanish, bunga misol sifatida AQSh-Shimoliy Koreya yadroviy muzokaralarini keltirish mumkin.

Boshqa tomondan, tashqi siyosat atrof-muhit va uning ahamiyatini tan oladi

muhofaza qilish, uni himoya qilish bo'yicha ko'rsatmalarni belgilash, yuzaga keladigan qiyinchiliklarni bilvosita ta'kidlash

barqaror rivojlanishdan. Shuningdek, u demokratiyaga erishish uchun ideal mexanizm sifatida ham to'xtalib o'tadi

Biz duch kelayotgan globallashtgan dunyoda boshqaruv, inson huquqlariga hurmatni ta'kidlab, a

shart. Bundan tashqari, inson shaxsini, ayniqsa, eng himoyasiz va o'rnatadi

zaif, xalqaro yordam va himoya oluvchi sifatida, bu tendentsiyani yana bir bor tasdiqlaydi

shaxsni xalqaro huquq subyekti va sub'ekti sifatida ko'rib chiqish. Nihoyat, eslatib o'tadi

Birlashgan Millatlar Tashkilotini keng qamrovli isloh qilish, unda eng ko'p va ko'p tomonlamalikni tan olish

3

21-asr muammolariga birgalikda qarshi turish uchun tegishli mexanizmlar. Shu munosabat bilan u

nodavlat notijorat tashkilotlari, fuqarolik jamiyati va xususiy sektor kabi "yangi aktyorlar" muhimligini tan oladi,

ularga "Tashkilotning maqsad va dasturlariga hissa qo'shish imkoniyatini taqdim etish orqali.

Bu "harakat rejasi" ko'proq ishtirokchi xorijiy davlat uchun asos yaratishga intilayotganidan dalolat beradi

siyosat.

Ve ishonamizki, bizning mamlakatlarimiz uchun muammolardan biri globallashtuvni boshqarishdir.

Bu, albatta, bo'shliqlarni saqlash, rivojlantirish va o'rnatishni talab qiladi - keng va ochiq va

mexanizmlar - universal va konsensual - uni turli darajalarda tartibga solishga qodir. tomonidan

bir qancha erkin savdo bitimlarini tuzib, AQSh buni amalga oshirish mumkinligiga ishonchini ko'rsatdi

globallikni ta'minlash va boshqa davlatlar bilan tashkilot uchun vositalar bilan almashish va

siyosat va harakatlarni uyg'unlashtirish (Latham, 2011). Bu ko'proq e'tiborni anglatadi

o'z zimmalariga olgan majburiyatlar, yuqori professional darajaga ega Tashqi aloqalar vazirligi va an

Hukumat darajasida ham, qurilishda ham ichki ishning integratsion usuli bu vazifalarni o'z zimmasiga olishga qodir siyosiy va ijtimoiy konsensus.

Global yoki mintaqaviy bo'ladimi, ko'p tomonlama tashkilotlar boshqa ideal joylarni tashkil qiladi

davlatlarning siyosiy irodasi birlashadi. Ular eng munosib bo'lishda davom etadilar

xalqaro xulq-atvor va birgalikda yashash normalarini ishlab chiqish va kodlashtirish uchun asos. Bunda

harakat, xalqaro siyosat eng mos mexanizmdir. Uning ortib borayotgan kengayishi

qo'llanish doirasi va uning progressiv kodifikatsiyasi mustaqil davlatlar uchun asos yaratdi

bu ularga yuqorida ta'kidlanganidek, "shimolni yo'qotmaslikka" yordam beradi. Shunday qilib, "zahiralangan domen"

Shu tarzda yaxshiroq ta'riflangan davlat endi qidiruvga qarshi bo'lishi shart emas

"umumiy domen" foydalari, bu erda barcha xalqaro ishtirokchilarning manfaatlari yonma-yon mavjud.

4

Xalqaro siyosat, tadamak, o'z qoidalarini moslashtirish uchun rivojlanishda davom etadi

globalashuvning doimiy o'zgaruvchan talablari. Shu ma'noda, ikkita hodisa ko'proq bo'ladi

va yuqorida aytib o'tilganidek, evolyutsiyaning muhim elementlari yanada mustahkamlangan: bitta

xalqaro siyosatning milliy qonunlar bilan birlashtirilishi va milliy qonunlar tomonidan qo'llanilishi

sudlar va boshqa tomondan, xalqaro nizolarni hal qilish tizimlaridan ko'proq foydalanish

(majburiy yurisdiksiya), shaxsning huquqlarini himoya qilishda bo'lgani kabi yoki

xalqaro savdo.

Bu hukumatlarning faol xorijlik an'analari saqlab qolish qaroridir

siyosat, xalqaro huquq tamoyillaridan ilhomlangan va avlodni shakllantirishga hissa qo'shishda davom etish

uning rivojlanishi va tinch yo'l bilan kiritilishini qo'llab-quvvatlaydigan rejimlar va tamoyillar. 21-asr bu

Biz endigina o'rganishni boshladik, har qanday loyihalashtirishga urinish bizga shunday katta qiyinchiliklarni taklif qiladi

yoki davlatlar tashqi siyosatini tor, qismlarga bo'lingan yoki ajratilgan tarzda tushunish

Bizni o'rab turgan muhit, albatta, muvaffaqiyatsizlikka olib keladi. Aksincha, ochiq va

a.da xalqaro munosabatlar yuzaga keladi degan nuqtai nazarni o'zida mujassam etgan keng qamrovli munosabat

muvozanat va nomutanosibliklarga ega dinamik tizim inklyuziv tashqi siyosat olib borishga yordam beradi.

Hukumatlar o'z g'oyalari bilan hamkorlik qilish va hissa qo'shish istagini bildirishi kerak

barcha manfaatdor tomonlarga foyda keltiradigan aniq harakatlar, barcha kuchimizni mumkin bo'lgan zararsizlantirishga sarflaymiz.

mintaq va sayyoramizning qolgan qismi bilan integratsiya manfaati uchun bizga tahdid solayotgan xavf-xatarlar.

10. Diplomatiya va mudofaa

Diplomatiya va mudofaa davlat tashqi siyosatining ikki yuzidir. An'anaviy tarzda

ular qo'shimcha edi, lekin 20-asr ularni qilish uchun bu munosabatlarni o'zgartirdi

ajralmas. Ikkala tomonni umumiy sohada birlashtirgan mudofaa diplomatiyasi ham shulardan biridir

V tomonidan qabul qilingan hujjatlarg'arbiy mamlakatlar yangi xavfsizlik muhitini engish uchun

5

Sovet davri tugaganidan keyin paydo bo'ldi. Xulosa qilib aytganda, xalqaro terrorizmning dolzarb tahdidi

energiya ishlab chiqaruvchilari, distribyutorlari va iste'molchilari o'rtasidagi qarama-qarshilik, immigratsiya jihati,

oziq-ovqat narxlarining ko'tarilishining hanuzgacha ko'rinmas oqibatlari va asosiy resurslarning tanqisligi;

va turli intensivlik va xususiyatlarga ega bo'lgan to'qnashuvlarga to'la kelajak.

Ko'p qirralilikka asoslangan global boshqaruv tizimining yo'qligi, ijobiy va umuminsoniy huquqiy tartib va qonuniy millatlar ustidagi tashkilot murakkab ziddiyatga chaqiradi

oldini olish yondashuvi. So'nggi yillarda turli mamlakatlar harbiy hamkorlikni rivojlantirmoqda

va boshqalarni mudofaa tuzilmasini isloh qilishda, masalan, asosiy vosita sifatida qo'llab-quvvatlash

demokratik normallashtirish, birgalikda yashash qadriyatlarini kengaytirish va ichki yoki

mintaqaviy keskinliklar. Va 1 sentyabr hujumlaridan keyin ham 2001 yil 1-sonli qisqacha ma'lumot bo'ldi

tizimli ravishda urush foydasiga tizimli ravishda ikkinchi o'rinni egallagan davr

terrorizm (Heymann, 2003). Janubdagi ijtimoiy inqiroz va boshqa omillar e'tiborni qayta tikladi

mojarolarning oldini olish va tinchlik o'rnatishga e'tibor qaratdi.

Amerika va Evropada mavjud foydalanish tahlilidan shuni ko'rish mumkinki,

"mudofaa diplomatiyasi" iborasi an'anaviy bo'lgan keng ko'lamli faoliyatni o'z ichiga oladi

harbiy hamkorlik sifatida belgilangan (Kotti, 2013). Biroq, bu faoliyatlarning bir nechitasi yangi

o'zlari (Kottey, 2013)); yangi bo'lgan narsa - bu yondashuv, chunki ko'pchilikda

amalga oshirilgan harakatlar to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita ularning hissasida aniq uchrashuv nuqtasi aniqlanishi mumkin;

nizolarning oldini olish uchun. Boshqa tomondan, ikkita faoliyat bir-biriga bog'langan degan konsensus mavjud

qurol eksporti va operativ va profilaktik joylashtirish kabi harbiy hamkorlikka

mudofaa diplomatiyasi kontseptsiyasining bir qismi emas.

Shu tarzda, defiMudofaa diplomatiyasining mohiyati shundan iboratki, umumiy ma'noda,

turli milliy ma'nolar uchun amal qilishi mumkin. Mudofaa diplomatiyasi - bu bo'lmagan narsalar to'plami.

6

vazirligiga qaram bo'lgan tashkilotlar va bo'linmalar tomonidan amalga oshiriladigan tezkor tadbirlar

An'anaviy diplomatiya manfaati uchun mudofaa, mojarolarning oldini olish uchun

ishonch chora-tadbirlarini belgilash va har tomonlama barkamol rivojlanishini qo'llab-quvvatlash

Davlatning o'zi yoki milliy manfaatlar uchun ishtirok etayotgan mamlakatlarning Qurolli Kuchlari

biriktirilgan tashkilotlar (Kottey, 2013). Mudofaa diplomatiyasi, shuning uchun, dan oshib ketadi

tashqi siyosatga an'anaviy yondashuv va militarizm.

Tarixiy jihatdan, harbiy hamkorlik xalqaro siyosatning bir qismi bo'lgan. Ta'minlangan davlatlar

Ushbu yordam dushmanlarga qarshi muvozanat yoki to'sqinlik qilish, sohalarni saqlash

ta'sir o'tkazish, do'stona rejimlarni qo'llab-quvvatlash yoki qurol sotish kabi iqtisodiy manfaatlarni ilgari surish

(Mutanna, 2011). Bu yordam Sovuq V davrida ustunlik qilgan mantiq ediar.Wg'arbiy

blokning ustuvor strategiyasi Sovet Ittifoqiga qarshi turish edi, garchi bu qo'llab-quvvatlashni nazarda tutsa ham

avtoritar rejimlar (Larson, 2000). Ushbu yangi rolning bevosita natijasi bo'ldi

V. tarkibida kelishilgan diplomatik-harbiy harakatlarning keng maydonining paydo bo'lishig'arbiy ma'muriyatlar.

Eksponensial rivojlanayotgan soha mudofaadagi xalqaro missiyalarning ahamiyatidir

tashkilotlar va tashqi ishlar vazirliklari tarkibidagi siyosiy-harbiy jihatyarmarkalar, juda ko'p

mudofaa diplomatiyasi kontseptsiyasini qo'llab-quvvatlash.

Mudofaa diplomatiyasining yangi kontseptsiyasining paydo bo'lishi ortida, har xillari bor

kabi sabablar, masalan, bir tomondan, xorijiy harakatlarda ko'proq izchillikni izlash

Davlat. Boshqa tomondan, bu tashabbusning amaliy jihatlarini ham inkor etib bo'lmaydi, chunki u

"an'anaviy mudofaaga qaraganda ancha arzon bo'lgan mojarolarning oldini olishga yordam berishga intiladi

tadbirlar. Garchi 1990-yillardan beri hamkorlik va harbiy yordam siyosati Vg'arbiy

mamlakatlar asosan ushbu yangi uslubga, ba'zilarining qat'iyligiga moyil bo'ldi

ba'zi V.larning doimiy qo'llab-quvvatlashi kabi amaliyotlarg'arbiy mamlakatlar bilan ittifoqchi rejimlarga

7

avtoritar xarakterga ega (Ottaway, 2013), bizga yangi mudofaa diplomatiyasi ekanligini tekshirishga imkon beradi

eskisi bilan birga yashaydi va ikkalasi o'rtasida keskinlik mavjud.

Chuqurlikda, realistik va idealistik nazariyalar o'rtasida uzoq munozaralar davom etmoqda

xalqaro munosabatlar. Y. davrida Rossiyaning xalqaro tanazzulga uchrashieltsin uchun ruxsat etilgan siyosiy va

sharqqa harbiy kengayish, ba'zilar buni cheksiz deb hisoblardi (Burchill va boshq., 2013). Lekin ichida

hozirgi vaziyat, unda Vest beqarorga xavotir bilan qaraydijanubdagi shtatlar. Da

Shu bilan birga, Rossiya Atlantika ekspansiyasini o'zining yaqin hududlarida to'xtata boshladi

ta'sir qilish; Rossiya va Birlashgan davlatlar o'rtasidagi to'xtatib turishning yangilangan xalqaro stsenariysida

Davlatlar (Laksmana, 2012), shuni aytish mumkinki, yangi mudofaa diplomatiyasi qayta tiklanmoqda.

an'anaviy va noan'anaviy holatlarda keskinlashuvning oldini olishning muhim vositasi sifatida ahamiyat kasb etadi

ziddiyatlar.

Tashqi siyosatni qo'llab-quvvatlashda mudofaa diplomatiyasining maqsadlari juda ko'p.sifatida

Mudofaa diplomatiyasi ishonch va xavfsizlikni mustahkamlash vositasi sifatida turli yo'llar bilan ishlaydi

turli darajalar. Bu boshqa mamlakatlarda mavjud bo'lishi mumkin bo'lgan ishonchsizlikni yo'qotishga yordam beradi

umumiy manfaatlar bo'yicha pozitsiyalarni mustahkamlash va ilgari surish yoki mudofaada shaffoflikni joriy etish

munosabatlar, xususan, har bir davlatning mudofaa niyatlari va imkoniyatlariga tegishli. Biroq,

foydalanishning maqsadga muvofiqligiga shubha tug'dirishi mumkin bo'lgan holatlar mavjud

mudofaa diplomatiyasi, masalan, authoritar rejimlar. Dilemma o'rtasida bo'lishi mumkin

sohasida uzoq muddatda o'z mevasini berishi mumkin bo'lgan hamkorlikni davom ettirish qulayligi

inson huquqlari va demokratlashtirish, ba'zi bir bilvosita yordam berish xavfi bilan

rejim yoki ushbu hamkorlikni ushbu sohalardagi yutuqlarga bo'ysundirish. Birinchisiga misol

variant ko'plab g'arb davlatlarining yondashuvidir.

8

Kuchli dushmanlik yoki mojaro holatlarida, ishonchga intilayotgan mudofaa diplomatiyasi

harakatlar juda qiyin va agar amalga oshirilsa, muvaffaqiyatsiz bo'lishi mumkin. Davlatlarning qarama-qarshi holatida

barqaror va tinch munosabatlar bilan, ular, ehtimol, keraksizdir. Biroq, ko'p ikki tomonlamal yoki

ko'p tomonlama munosabatlar dushmanlik yoki do'stlikning ikki chegarasi o'rtasida joylashgan (Kotti, 2013).

Bunday hollarda mudofaa diplomatiyasi "o'zaro xotirjamlikni ta'minlash uchun kuchli vosita bo'lishi mumkin

tarixiy ishonchsizlikni bartaraf etishga yordam beradi.

Hozirgi mudofaa diplomatiyasining yana bir faoliyat sohasi salohiyatini oshirishga intiladi

qo'llab-quvvatlanadigan mamlakatlarning Qurolli Kuchlari, asosan standartlashtirish orqali

protseduralar va resurslar. Yangilik shundan iboratki, hamkorlik endigina emas

umumiy tashqi yoki ichki dushman qarshisida o'z salohiyatini kuchaytirishga intiladi, aksincha,

1990-yillardan buyon ushbu Qurolli Kuchlarning salohiyatini mustahkamlash va rivojlantirish uchun foydalaniladi.

global boshqaruvni rivojlantirishga qaratilgan global sa'y-harakatlar kontekstida tinchlik operatsiyalarida ishtirok etish

ishonchga asoslangan tizim, yaxshi boshqaruvni rag'batlantirish, demokratiklikni universallashtirish

qadriyatlar va inson huquqlarini hurmat qilish (Muthanna, 2011). Maqsad aniq: qilish

tinchlikparvar operatsiyalar yanada samarali va eng katta qo'shin yukini kamaytiradi

hissa qo'shuvchilar.

Mudofaa diplomatiyasi tashqi va xavfsizlik siyosatini qo'llab-quvvatlovchi faoliyat turlaridan biridir

maqsadlar. U inqirozlar va mojarolarning oldini olish uchun davlatlar uchun mavjud bo'lgan asosiy vositalardan birini tashkil etadi,

zaif davlatlarni barqarorlashtirish va demokratiyani rivojlantirish. Mudofaa diplomatiyasi tushunchasi o'z ichiga oladi

g'oyasi Qurolli Kuchlar va mudofaa yokitashkilotlar xalqaro xavfsizlikka hissa qo'shishi mumkin

oldini olish orqali yoki kerak bo'lganda, jangovar vositalardan foydalanish va ko'proq hamkorlikni targ'ib qilish

va xavfsiz muhit. Mudofaa diplomatiyasi, shuning uchun, ko'proq an'anaviy uchun muqobil emas

Qurolli kuchlarning roli yoki tashqi va xavfsizlik siyosatining boshqa vositalari, balki a

ularning barchasini to'ldiradi. Hukumatlar oldidagi vazifa bu salohiyatdan qat'iyat bilan foydalanishdir.

10

Malumot

Anheier, HK va Isar, Y. R. (Tahrirlar). (2012). Madaniyatlar va globallashuv: shaharlar, madaniy siyosat va boshqaruv. Sage.

Burchill, S., Linklater, A., Devetak, R., Donnelly, J., Nardin, T., Paterson, M., ... & To'g'ri, J.

(2013). Xalqaro munosabatlar nazariyalari. Makmillan xalqaro oliy ta'lim. dan olindi

[https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/5454290/mod_resource/content/1/Theories-of-](https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/5454290/mod_resource/content/1/Theories-of-IR_Scott%20Burchill.pdf)

[IR_Scott%20Burchill.pdf](https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/5454290/mod_resource/content/1/Theories-of-IR_Scott%20Burchill.pdf)

Kottey, A. (2013). Mudofaa diplomatiyasini qayta shakllantirish: harbiy hamkorlik uchun yangi rollar va yordam. Routledge.

Xarris, P. G. (Tahr.). (2007). Evropa va global iqlim o'zgarishi: siyosat, tashqi siyosat va mintaqaviy hamkorlik. Edvard Elgar nashriyoti.

Heyman, P. B. (2003). Terrorizm, erkinlik va xavfsizlik: Urushsiz g'alaba qozonish. MIT matbuoti.

Laksmanna, EA (2012). Boshqa yo'llar bilan mintaqaviy tartib? Himoya kuchayishini tekshirish

Janubi-Sharqiy Osiyodagi diplomatiya. Osiyo xavfsizligi, 8(3), 251-270.

Larson, D.V. (2000). Ishonchsizlik anatomiyasi: Sovuq urush davridagi AQSh-Sovet munosabatlari. Kornel Universitet matbuoti.

Latham, ME (2011). To'g'ri turdagi inqilob: modernizatsiya, rivojlanish va AQSh

Sovuq V dan tashqi siyosatar hozirgi kungacha. Kornell universiteti matbuoti.

Mutanna, KA (2011). Harbiy diplomatiya. Mudofaa tadqiqotlari jurnali, 5(1), 1-15.

Ottavey, M. (2013). Demokratiyaga qarshi kurash: yarim avtoritarizmning kuchayishi.

11-sentabr geosiyosat asri tugashi va yangi davr – global siyosat davri boshlanishidan darak berdi. Bugungi kunda AQSh siyosatchilari oldida turgan muammo jahon siyosatidagi tub o'zgarishlarni tan olish va Amerikaning tengsiz harbiy, iqtisodiy va siyosiy qudratidan uning manfaatlari va qadriyatlariga mos keladigan xalqaro muhitni shakllantirish uchun foydalanishdan iborat. XX asrning katta qismida geosiyosat Amerika tashqi siyosatini boshqargan. Sovet imperiyasining qulashi Evroosiyo ustidan hududiy hukmronlik uchun so'nggi jiddiy muammoni tugatdi. Amerika tashqi siyosatining asosiy maqsadiga erishildi. 1990-yillarda Amerika tashqi siyosati muvaffaqiyatini mustahkamlashga qaratilgan edi. Qo'shma Shtatlar o'zining Yevropadagi ittifoqchilari bilan birgalikda tarixda birinchi marta tinch, bo'linmagan va demokratik Yevropani yaratishga kirishdi. Bu harakat endi tugallandi. 2004 yilda 10 ta yangi a'zoning qo'shilishi kutilayotgan Yevropaning katta qismini qamrab oladigan Yevropa Ittifoqi keng ko'lamli masalalar bo'yicha Yevropa siyosatining markaziga aylandi. Shimoliy Atlantika Shartnomasi Tashkiloti jamoaviy mudofaa ittifoqidan Yevropaning asosiy xavfsizlik institutiga aylandi.

Taraqqiyot Osiyoda sekinroq bo'lsa-da, sezilarli bo'ldi. AQShning ikki asosiy mintaqaviy hamkorlari - Yaponiya va Janubiy Koreya bilan munosabatlari mintaqaviy barqarorlikning asosi bo'lib qolmoqda. Janubiy Koreya, Filippin, Indoneziya va Tayvanda demokratiya ildiz otib bormoqda.¹¹

Amerika Qo'shma Shtatlar bugungi kunda yagona haqiqiy global kuchdir. Uning harbiy ta'siri - quruqlikda, dengizda yoki havoda - dunyoning barcha nuqtasiga tarqaladi. Uning iqtisodiy qudrati jahon savdosi va sanoatini faollashtiradi. Uning siyosiy va madaniy jozibadorligi - Jozef Nay yumshoq kuch deb atagan narsa - shunchalik kengki, aksariyat xalqaro institutlar Amerika manfaatlarini aks ettiradi. Amerikaning dunyodagi mavqei o'ziga xosdir - tarixda boshqa hech bir davlat yaqinlashmagan.

Asosiy qism

Harbiy jihatdan Qo'shma Shtatlar va boshqalar o'rtasidagi katta tafovut o'sib bormoqda. Aksariyat boshqa mamlakatlarda mudofaa xarajatlari qisqarayotgan bo'lsa, AQSh mudofaa xarajatlari tez sur'atlar bilan o'sib bormoqda. Bu yil mudofaa xarajatlarini oshirish so'ralgan Xitoy mudofaa byudjetidan ko'proq. Eng e'tiborlisi, Amerika ko'proq pul sarflashga qodir. Mudofaa xarajatlari AQSh yalpi ichki mahsulotining o'n yil oldingiga nisbatan kichikroq ulushini oladi va hatto Bush ma'muriyatining prognoz qilgan o'sishlari ham YalMning atigi 3,5 foizini, ya'ni Sovuq urush davridagi eng

¹¹ Xarris. G. Yevropa va iqlim o'zgarishlar: tashqi siyosat va mintaqaviy hamkorlik. New York 2007.

yuqori ko'rsatkichlarning yarmiga teng umumiy byudjet ishlab chiqaradi. Har qanday mamlakat yoki mamlakatlar guruhi Qo'shma Shtatlar bilan harbiy raqobatni boshlash uchun zarur bo'lgan resurslarni sarflash, undan oshib ketish uchun juda kam istiqbolga ega. Iqtisodiy jihatdan Qo'shma Shtatlar o'z raqobatchilaridan ustunligini kengaytirmasligi mumkin, ammo ortda qolishi ham mumkin emas. AQSH iqtisodiyoti axborot texnologiyalari tufayli mumkin bo'lgan samaradorlikni oshirishda o'zini hech bo'lmaganda o'zining asosiy raqobatchilari kabi mahoratli ekanligini isbotladi. Evropa va Yaponiya jiddiy demografik muammolarga duch kelmoqda, chunki ularning aholisi tez qariydi, bu esa ishchi kuchi tanqisligi va jiddiy byudjet bosimini keltirib chiqaradi. Xitoy jadallik bilan modernizatsiya qilinmoqda va Rossiya burilib ketgan bo'lishi mumkin, ammo bugungi kunda ularning iqtisodlari ishlab chiqarish hajmi bo'yicha Italiya va Belgiya bilan solishtirish mumkin - va ular hali barqaror iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlaydigan siyosiy infratuzilmani rivojlantirmagan.¹²

Amerika qudratining barqarorligi oxir-oqibatda boshqalarning bu nafaqat AQSh manfaatlari, balki ularning manfaatlari yo'lida qo'llanilishiga qanchalik ishonishiga bog'liq. Ikkinchi Jahon urushidagi g'alabadan so'ng, Qo'shma Shtatlar nafaqat Birlashgan Millatlar Tashkiloti va NATO kabi yangi xavfsizlik institutlarini, balki Marshall rejasi kabi iqtisodiy tiklanish, rivojlanish va farovonlikni rag'batlantirish uchun yangi rejimlarni yaratishga harakat qildi. Bretton-Vuds pul tizimi va erkin savdoni rivojlantirish uchun Savdo va tariflar bo'yicha Bosh kelishuv. Ushbu institutlar va kelishuvlar Amerika kuchini saqlab qoldi va kengaytirdi, ammo ishtirok etganlarning barchasiga foyda keltiradigan tarzda. Amerika Qo'shma Shtatlari oldida turgan muammo bugun ham xuddi shunday qilishdir.

Amerikaliklar Amerikaning ustunligida ikkita buyuk fazilatni ko'rish mumkin. Birinchidan, bu Qo'shma Shtatlarga o'zining tashqi siyosiy maqsadlarini belgilash va boshqalarga tayanmasdan ularga erishish imkonini beradi. Natijada, Amerikaning harakat qilish qobiliyatini cheklab qo'yadigan xalqaro shartnomalar yoki institutlar bilan bog'lanmagan bir tomonlama harakatlarga ustunlik beriladi. Charlz Krauthammer aytganidek, "Misli ko'rilmagan hukmron Qo'shma Shtatlar ... o'zining tashqi siyosatini shakllantirishga qodir bo'lgan noyob holatda edi. Ikkinchidan, Amerika qudrati Qo'shma Shtatlarga o'z manfaatlarini xohlagancha amalga oshirish imkonini berganligi sababli, Amerika tashqi siyosati hokimiyatning nisbiy mavqeini saqlab qolish, kengaytirish va mustahkamlashga intilishi kerak.

¹² Saks. J. Xalqaro iqtisodiyot: globallashuv sirlarini ochish. 1998

Qo'shma Shtatlar manfaatlar to'qnash kelganda boshqalarning unga samarali qarshilik ko'rsatish uchun zarur kuchga ega bo'lishiga to'sqinlik qila olsa, o'z siyosat maqsadlariga eng yaxshi tarzda erisha oladi. Bu Amerika imperiyasini nima tashkil etishi mumkin bo'lgan darajada yaxshi ta'rifdir.¹³

Demokratiya va ochiq bozorlarga bo'lgan sadoqatning global miqyosda g'alaba qozonishini ta'minlash to'rtta keng strategiyani o'z ichiga oladi. Birinchidan, Amerika qudrati asoslarini saqlab qolish va mustahkamlash kerak. Bu, eng avvalo, mamlakat iqtisodiyoti asoslari mustahkam bo'lib qolishini ta'minlashni taqozo etadi. Ertaga mamlakatga kerak bo'lishi mumkin bo'lgan narsalarni bugun sarflamaslik kerak. Bu, shuningdek, Amerikaning harbiy ustunligini, ham texnologik, ham Amerika tanlagan vaqt va joyda kuch ishlatish uchun umumiy salohiyat jihatidan saqlab qolishni talab qiladi. Va bu chet elda sodir bo'layotgan va boshqalar uchun muhim bo'lgan voqealar mamlakatdagi xavfsizlik va farovonlikka ham chuqur ta'sir ko'rsatishi mumkinligini anglash uchun Vashingtondan doimiy diplomatik ishtirokni talab qiladi. Ikkinchidan, AQSh siyosati isbotlangan xalqaro institutlar va kelishuvlarni kengaytirish va moslashtirishga intilishi kerak. NATOning so'nggi o'zgarishlari bunga yorqin misol bo'la oladi. 1990-yillarda Sovet Ittifoqiga qarshi qirq yil davomida o'z a'zolarining hududiy yaxlitligini himoya qilgan jamoaviy mudofaa tashkiloti asta-sekin yangi vazifani oldi: tobora kengayib borayotgan shimoliy Atlantika hududida har bir davlat va uning fuqarolari uchun xavfsizlikni ta'minlash. Bolqon kabi mojarolar hukm surayotgan hududlarni barqarorlashtirishda yetakchilikni o'z zimmasiga olib, shuningdek, yangi a'zolarga o'z eshiklarini ochish orqali NATO Yevropaning g'arbiy qismi uchun qilgan ishlarini Yevropaning sharqi uchun ham qila boshladi. Jahon savdo tizimi ham o'zgarishlarga tayyor. Tovarlar, kapital va xizmatlarning erkin aylanishiga to'siqlar yillar davomida barqaror ravishda pasayib bordi va tobora ko'proq mamlakatlar erkin savdo rejimiga qo'shildi. Endi eng zararli to'siqlarni, ayniqsa, qishloq xo'jaligi tovarlari uchun to'siqlarni kamaytirish va qashshoq mamlakatlarni global iqtisodiy tizimga jalb qilish vaqti keldi. Uchinchidan, AQSh siyosati mavjud xalqaro shartnomalarga rioya qilishni ta'minlashi va institutlarning rioya etilishini nazorat qilish va majburlash qobiliyatini kuchaytirishi kerak. Hech qanday oqibatlariga olib kelmaydigan yomon xatti-harakatlar taqlid qilinadi. Nihoyat, AQSh siyosati yangi muammolarni, ayniqsa globallashtirishning salbiy oqibatlaridan kelib chiqadigan muammolarni hal qilish uchun samarali xalqaro institutlar va tartiblarni yaratishda yetakchilik qilishi kerak. Qo'shma

¹³ Rosenau. J. Jahon siyosatini o'rganish. 2005

Shtatlar nafaqat xalqaro hamjamiyatga o'zining jamoaviy muammolarini yengib o'tishda yordam bera olgani uchun emas, balki harakatsizlikdan zarar ko'rishi mumkinligi uchun ham yetakchilik qilishi kerak.¹⁴

Xulosa

AQSH jahon urushlari davrida olib borgan oqilona siyosati natijasida iqtisodiy jihatdan gegemon davlatga aylanib oldi. Xususan ikkinchi jahon urushidan keyin AQSHda dunyo oltin zaxiralarining 65% ini o'zida jamlagan edi. Buning oqibatida dollar dunyoda asosiy valyutaga aylanib qoldi. Harbiy jihatdan ham ustunlikni qo'lga kiritdi. Har bir sohaning yuqori darajada rivojlanishi AQSHni dunyo ustun hukmronga aylantirdi. Bu holat go'yoki endi yetakchilikni hech kimga bermaydigandek. Ammo hozirgi kunda Xitoy, Hindiston, Yevropa davlatlarinig shiddat bilan rivojlanmoqda. Bu kelajakda yetakchilikni qo'ldan boy berilishi mumkinligini anglatadi.

FOYDALANUVCHI ADABIYOTLAR

1. H. Daalder and J. Lindsey. The globalization of politics: Amerikan foreign Policy for a New Century. 2003
2. Xarris. G. Yevropa va iqlim o'zgarishlar: tashqi siyosat va mintaqaviy hamkorlik. New York 2007.
3. Saks. J. Xalqaro iqtisodiyot: globallashuv sirlarini ochish. 1998
4. S. Linklater, A. Devetak. Xalqaro munosabatlar nazariyasi. 2013
5. Rosenau. J. Jahon siyosatini o'rganish. 2005
6. Deybil. T. Xorijiy ishlar strategiyasi. 2007
7. Freedman. L. Strategik ishlarda inqilob. 1998
8. <https://www.brookings.edu/articles/the-globalization-of-politics-american-foreign-policy-for-a-new-century/>

¹⁴ H. Daalder and J. Lindsey. The globalization of politics: Amerikan foreign Policy for a New Century. 2003

QADIMGI XITOIY HARBIY SAN'ATINING O'ZIGA XOSLIGI

Mustafoqulov Otabek Panji o'g'li

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

3-bosqich talabasi

E-mail

mustafoqulovotabek001@gmail.com

Saidmurudov Javohir Hojimurol o'g'li

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

3-bosqich talabasi

E-mail

Saimurudov447@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada qadimgi Xitoyning eramizdan avvalgi va o'rta asrlardagi harbiy harbiy san'ati to'g'risida gap boradi. Qadimgi Xitoyning harbiy qurol aslahalari va harbiy taktikalari to'g'risida bo'ladi.

Kalit so'zlar: Qadimgi Xitoy, harbiy san'at, Shang, Lu, Yang Jian Syanbey, Yi(Varvarlar), Vu Ding, An Lushan, Sui, Tang, arbaletlar, bronza, Xinlar, Shilar, Qin, Xan.

Kirish

Xitoyning qayd etilgan harbiy tarixi miloddan avvalgi 2200 yildan hozirgi kungacha davom etadi. Xitoylar arbaletlardan foydalanish, qurol va zirh uchun ilg'or metallurgiya standartlashtirish, erta porox qurollari va boshqa ilg'or qurollarni qo'llashda kashshof bo'lishdi, lekin ko'chmanchi otliqlarni va G'arb harbiy texnologiyasini o'zlashtirdilar.

Xitoyning harbiy tarixi miloddan avvalgi 2500 yildan hozirgi kungacha davom etadi. Xitoy qo'shinlari rivojlangan va kuchli edi, ayniqsa urushayotgan davlatlar davridan keyin. Bu qo'shinlar Xitoy va unga bo'ysunuvchi xalqlarni chet ellik bosqinchilardan himoya qilish hamda Xitoy hududi va ta'sirini butun Osiyo bo'ylab kengaytirish vazifasini qo'ygan edi. Dastlabki Xitoy qo'shinlari nisbatan kichik ishlar edi. Dehqon yig'implaridan , odatda o'z davlatining qiroliga yoki feodaliga qaram bo'lgan serflardan tashkil topgan bu qo'shinlar nisbatan kam ta'minlangan edi. Davlat bilan bir qatorda uyushgan harbiy kuchlar mavjud bo'lsa-da, bu dastlabki qo'shinlar haqida ozgina ma'lumotlar saqlanib qolgan. Bu qo'shinlar armiyaning asosiy jangovar kuchi bo'lganligi sababli, yevropalik ritsarga o'xshab rol o'ynagan aravachali zodagonlar atrofida joylashgan edi. Nayza va qilich kabi bronza qurollar ham piyodalar, ham aravachilarning asosiy jihozi edi. Bu qo'shinlar

yaxshi tayyorgarlikdan o'tmagan va tasodifiy ta'minlangan bo'lgan, ya'ni ular bir necha oydan ko'proq yurish qila olmasdilar va ko'pincha ta'minot yo'qligi sababli o'z yutuqlaridan voz kechishga majbur bo'ldilar. Shi ritsarlari qattiq ritsarlik qoidalariga ega edilar.¹⁵

Asosiy qism

Ilk bronza davri Xitoy shaharlari katta mudofaa devorlari bilan ajralib turardi. Erlitou madaniyatining bronza ustaxonalari, ehtimol, unga raqobatdosh guruhlar ustidan hal qiluvchi ustunlik bergan. Qo'shinlar, ehtimol, keng qamrovli istehkomlarning tarqalishini hisobga olgan holda, nisbatan samarasiz edi, garchi Erlitou madaniyati, ehtimol, ularni nazorat qilish hududini kengaytirishga muvaffaq bo'lganligi sababli, ularni vaqti-vaqti bilan buzishga muvaffaq bo'lgan. Miloddan avvalgi 3-ming yillikdan boshlab va eramizdan avvalgi 2-ming yillikda qabr artefaktlarida elita maqomi va harbiy maqom o'rtasida bog'liqlik mavjud.¹⁶

Shi, bronza ishlov berishning yangi texnologiyasini nazorat qilish orqali hokimiyatga ko'tarildi. Miloddan avvalgi 1300-yildan boshlab shilar piyoda ritsarlikdan asosan aravada kamonchi bo'lishga o'tdilar, ular kompozit o'ralgan kamon, jian deb nomlanuvchi ikki qirrali qilich va zirh bilan kurashdilar.

Shang sulolasida harbiy ishlarga ustuvor ahamiyat berilgan va Shang elitasi klanga asoslangan boshliqlar boshchiligidagi jangchilar sinfi edi. Jang qadriyatlari va kuchli jismoniy faoliyat Shang madaniyatining zaruriyati edi. Boshqa joylardagi jangchilar sinflari singari, er ham harbiy muvaffaqiyat uchun mukofot sifatida qirol tomonidan berilgan va muvaffaqiyatsizlikka uchragan taqdirda bekor qilingan. Hatto so'nggi Shang imperatori Xin, go'yo dekadent bo'lgan bo'lsa ham, jismoniy jangovar qobiliyati bilan shuhrat qozongan. Shang haqida yozgan keyingi olimlarning tinchlantiruvchi taxminlaridan farqli o'laroq, Shang harbiylarni eng muhim va fuqarolik funksiyalarini bo'ysunuvchi sifatida ko'rgan. Shang qirollari bosh qo'mondon, mudofaa vaziri, shuningdek, dala qo'mondoni rollarini o'z zimmalariga olishgan, qirol oilasi a'zolari, boshqa zodagon urug'lar a'zolari va yuqori amaldorlarga ham jang maydoni qo'mondonligi topshirilgan. Qadimgi yunonlar singari, Shang harbiy harakatlar to'g'risida qaror qabul qilish uchun folbinlikka tayangan. Shi yoki armiya allaqachon alohida birlik bo'lgan va bu generallarni belgilash uchun oldingi unvon sifatida ham ishlatilgan. Lü yoki brigada ham umumiy jangovar birlik bo'lgan va shuning uchun osilgan yoki chiziq qilgan. Jang maydonidagi qo'shinlar chap, o'ng va markazga

¹⁵ HG Creel: "Xitoy tarixida otning o'rni", Amerika tarixiy sharhi, jild. 70, 3-son (1965), 647–672-betlar (649f.)

¹⁶ Frederik E. Ueykman: Buyuk korxona: XVII asrda Xitoyda imperatorlik tartibini Manchu qayta qurish, jild. 1 (1985).

bo'lingan. Harbiy tayinlanishlarning ixtisoslashuvi Shan sulolasi davrida allaqachon namoyon bo'lgan. Shi Chjan yoki qo'shinlar rahbari, harbiy tashkilot juda rasmiylashgan keyingi davrda funktsional unvon bo'lgan bo'lishi mumkin. Ma (ot), ya (qo'mondon), fu (qo'riqchi), she (kamonchi), wei (himoyachi), ch'üan (it) va shu (chegara himoyasi) kabi aniq belgilangan postlar edi. tuo bilan (ko'p), "rejalashtirish" uchun yuqori maqom va mou ko'rsatadi. Qabrlardan bir nechta aravalarning topilishi, shuningdek, butunlay otlar va aravalardan iborat qabrlarning topilishi aravadan nafaqat obro'-e'tiborni yuklash uchun emas, balki janglarda ishlatilganligini ko'rsatadi. Ot zobitlari ayniqsa qadrlangan va urushda otning ahamiyati tufayli muhim qo'mondonlik rolini o'ynagan. Vu Ding boshchiligidagi Shang tezda Que, Chji va Yue shtatlari kabi mag'lubiyatga uchragan dushmanlar ustidan hukmronlikni o'rnatdi va o'z resurslarini sarf qilmasdan fathlarini davom ettirish uchun o'z ishchi kuchlarini jalb qildi. Nikoh ittifoqlari bo'ysungan davlatlarning sodiqligini ta'minlash uchun ishlatilgan va bo'ysungan vassallar ba'zan Shan hukumatida yuqori lavozimlarni egallagan. Janubdagi Yi (varvarlar) jangchilari kamondan otish mahorati tufayli Shang birliklariga birlashgan.¹⁷

Harbiy qo'mondonlik aristokratik martabaga ko'ra bo'lingan, hokimiyat esa feodallar o'rtasida bo'lingan. Vassal davlatlar qirol saroyiga parallel ravishda kichikroq harbiy kuchlarga ega bo'lish huquqiga ega bo'lib, yirik davlatlar 3 ta armiyaga, o'rta shtatlarga 2 ta va kichik shtatlarga 1 ta armiyaga ega bo'lish huquqiga ega edi. Yuqori vazirlarning ham shaxsiy qo'shinlari bo'lib, ular 100 ta chavandoz bilan chegaralangan va ular ham xuddi shunday edi. Taishi vazirlik roli kabi harbiy kampaniyalarda va fiftlarda qatnashishi kutilmoqda. Biroq, rahbariyatning yuqori pog'onasidan tashqari, quyi rasmiy lavozimlar fuqarolik-harbiy chiziq bo'yicha ajratila boshlandi. Huchen lavozimi qirol saroyining piyoda mudofaasini boshqargan, shishi mahalliy shahar garnizoni qo'mondonlari edi, sima esa armiyaning barcha darajadagi amaldorlari tomonidan qo'llaniladigan umumiy unvon bo'lib, chaqiruv va soliqlar uchun javobgar edi. Askarlar Chjou hukmron tabaqasining urug'laridan tashkil topgan shahar aholisidan chaqirilib, yiliga har to'rt fasldan birida xizmat qilishlari kerak edi. Dvoryanlar Chjou armiyasining jang aravalari yadrosini tashkil qiladi.

Milodiy 581 yilda Xitoy Yang Jian Syanbey hukmdorini taxtdan voz kechishga majbur qildi, Suy sulolasiga asos soldi va Shimolda Xitoy hukmronligini tikladi. Milodiy 589 yilga kelib u Xitoyning katta qismini birlashtirdi.¹⁸

¹⁷ Sharqiy Osiyo an'alarining manbalari, Teodor De Bari (Kolumbiya universiteti nashriyoti, 2008 yil), p. 119

¹⁸ Mayor, Jon S.; Kuk, Konstans A. (2016). Qadimgi Xitoy: tarix . Teylor va Frensis. 71–72-betlar.

Suyning Xitoyni birlashtirishi yangi oltin davrni boshlab berdi. Suy va Tang davrida Xitoy qo'shinlari bo'linish davrida ixtiro qilingan Fubing tizimiga asoslanib, Xan sulolasi imperiyasini tiklagan va Xitoy kuchini qayta tiklagan harbiy muvaffaqiyatlarga erishdi. Tang kuchli og'ir otliq qo'shinlarning katta kontingentlarini yaratdi. Sui va Tang qo'shinlari muvaffaqiyatining asosiy tarkibiy qismi, xuddi oldingi Qin va Xan qo'shinlari kabi, otliqlarning yirik elementlarini qabul qilish edi. Bu qudratli otliqlar Xitoy piyoda askarlarining kuchli otishma kuchi bilan (kuchli raketa qurollari, masalan, arbaletlar) Xitoy qo'shinlarini kuchli qildi.

Biroq, Tang sulolasi davrida fubing (kín) tizimi buzilib keta boshladi. Xuntian tuzumidagi yerga davlat mulki bo'lishiga asoslanib, Tang sulolasining gullab-yashnashi davlat yerlarining tobora ko'payib borayotgan miqdorda sotib olinishini anglatardi. Binobarin, davlat endi dehqonlarga yer bera olmadi, juntiy tuzum buzildi. VIII asrga kelib, tanlar Xanning markazlashgan harbiy tizimiga qaytdilar. Biroq, bu ham davom etmadi va ko'plab fanzhenlar yoki mahalliy generallar favqulodda kuchga ega bo'lgan An Lushan tartibsizliklari paytida buzildi. Bu fanzhenlar shunchalik kuchli ediki, ular soliq yig'ishdi, qo'shinlar ko'tarishdi va o'z pozitsiyalarini meros qilib oldilar. Shu sababli Tangning markaziy armiyasi juda zaiflashdi. Oxir-oqibat, Tang sulolasi qulab tushdi va turli fanchjenlar alohida shohliklarga aylantirildi, bu holat Song sulolasigacha davom etadi.

Tang davrida zobitlarni tayyorlash uchun professional harbiy yozuvlar va maktablar tashkil etila boshlandi, bu muassasa Qo'shiq davrida kengaytiriladi.

Tibet an'analari ko'ra, Tang sulolasi 650 yilda Lxasadagi Tibet poytaxtini egallab olgan. 763 yilda tibetliklar An Shi qo'zg'oloni paytida o'n besh kun davomida Chang'an shahridagi Tang poytaxtini egallab olishgan.

756 yilda 4000 dan ortiq arab yollanma askarlari An Lushanga qarshi xitoylarga qo'shilishdi. Ular Xitoyda qolishdi va ularning ba'zilari Xuy xalqining ajdodlari edi. Tang sulolasi davrida 3000 xitoy askari va 3000 musulmon askarlari o'zaro kelishuv asosida almashishgan.¹⁹

Xulosa

Xitoy harbiy san'ati tarixi miloddan avvalgi asrlarga borib taqalishidan ma'lumki eng qadimgi harbiy san'at tarixiga ega xalqlardan biri hisoblanadi. Xitoy tarixi davomida yuqorida darajada rivojlanish sharmandali mag'lubiyatlarni boshidan kechirgan. Xitoyliklarning o'ziga yarasha dunyoqarashi, madaniyati bilan bir qatorda harbiy salohiyati jihatidan katta tarixga ega hisoblanadi. Xitoy bugungi kunda yuqori rivojlanish darajasiga

¹⁹ Soyer, Ralf D.; Soyer, Mey-Chun Li (1994), Sun Tzuning "Urush san'ati", Nyu-York: Barns va Nobl, 33-34-betlar,

yetgan. Harbiy qudrati jihatidan dunyoning eng kuchli to'rt davlatidan biri hisoblanadi. Dunyoda eng ko'p qo'shinga hisoblanadi. Ya'ni 2 mln qo'shinga ega hisoblanadi.

FOYDALANUVCHI ADABIYOTLAR

1. HG Creel: "Xitoy tarixida otning o'rni", Amerika tarixiy sharhi , jild. 70, 3-son (1965), 647–672-betlar (649f.)
2. Frederik E. Ueykman: Buyuk korxona: XVII asrda Xitoyda imperatorlik tartibini Manchu qayta qurish, jild. 1 (1985).
3. Sharqiy Osiyo an'alarining manbalari, Teodor De Bari (Kolumbiya universiteti nashriyoti, 2008 yil), p. 119
4. Mayor, Jon S.; Kuk, Konstans A. (2016). Qadimgi Xitoy: tarix . Teylor va Frensis. 71–72-betlar.
5. Kempbell, Roderik (2018). Zo'ravonlik, qarindoshlik va dastlabki Xitoy davlati: Shang va ularning dunyosi. Kembrij universiteti matbuoti.
6. Soyer, Ralf D. (2011). "12-bob". Qadimgi Xitoy urushi . Asosiy kitoblar.
7. Soyer, Ralf D. (2011). "9-bob". Qadimgi Xitoy urushi . Asosiy kitoblar.
8. Soyer, Ralf D.; Soyer, Mey-Chun Li (1994), Sun Tzuning "Urush san'ati" , Nyu-York: Barns va Nobl, 33-34-betlar,

XVII – XVIII ASRLARDA O'RTA OSIYO XONLIKLARI HARBIY SAN'ATI

Boboraxmatova Dilshoda Ismailovna

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Tarix yo'nalishi talabasi

Tel: +998919677977

e-pochta dilshodaboboraxmatova@gmail.com

Qobilboyeva Zarnigor Bobomurod qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Tarix yo'nalishi talabasi

Tel: +998940879747

e-pochta zarnigorqobilboyeva030307@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'rta Osiyo xonliklarida mudofaa inshootlari, qurol aslahalar, ularning qay tarzda ishlatilishi, harbiy askarlarning taqdimlanishi, himoya istehkomlarining qurilishi haqida ma'lumotlar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Xorazm, Baqtriya, Marg'iyona, Mirza Maxdixon, Xiva, O'ratepa, Amir Nasrullo, Samarqand, Termiz, Qo'qon xonligi, Buxoro, Olloqulixon.

Аннотация: В данной статье приведены сведения об оборонительных сооружениях, оружии, способах его применения, обеспечении воинской частью, строительстве оборонительных укреплений в среднеазиатских ханствах.

Ключевые слова: Хорезм, Бактрия, Маргиена, Мирза Махдихан, Хива, Оратепа, Амир Насрулла, Самарканд, Термез, Коканское ханство, Бухара, Оллокули-хан.

Annotation: This article provides information about defense structures, weapons, how they are used, provision of military soldiers, construction of defense fortifications in Central Asian khanates.

Keywords: Khorezm, Bactria, Marghiyona, Mirza Makhdikhan, Khiva, Oratepa, Amir Nasrullah, Samarkand, Termiz, Kokan Khanate, Bukhara, Olloquli Khan.

O'rta Osiyo xonliklarida bo'lgani kabi Buxoro amirligida ham mudofaa va hujum bilimida turli uslub va yo'nalishlar vujudga keldi va shu asosda qurol-aslahalar ham takomillashib harbiy mudofaa xarakteriga ega bo'lib borgan. Harbiy qurollar va ulardan foydalanish tarixiga nazar tashlasak quyidagilarga guvoh bo'lamiz. Nayza-qadimiy qurollardan biri bo'lib, O'rta Osiyoda yashagan qabilalarda miloddan avvalgi V ming yillikdan boshlab qo'llanila boshlangan. Nayza uchi o'tkir holda, daraxt yaprog'i shaklida,

dastasi yogʻochdan boʻlib, uning uzunligi 1 m boʻlgan. Xanjar – qadimiy qurol-aslahalardan boʻlib, insoniyat bronza davridan buyon foydalanib kelgan. Dastlab bronzadan keyin esa temirdan qilingan bu qurol yaqin masofada urush harakatlarida ishlatilib, asosan piyoda va otliq askarlarda boʻlgan.

Qilich - Xorazm vohasidagi qabilalar miloddan avvalgi I ming yillik oʻrtalaridan harbiy va mudofaa ishlarda ishlatganlar. Qilich va xanjarni xorasmiylar oʻzi bilan birga olib yurib, qilichni soʻl, xanjarni oʻng tomonga taqib yurishgan. Qalqon – mudofaa qurollaridan biri boʻlib, miloddan avvalgi I ming yillik oʻrtalaridan foydalanilgan. Bu qurol yogʻoch, bronza, temirdan yasilib, kichik va katta hajmda boʻlgan. Piyoda va otliq askarlarni old koʻkrak qismini berkitgan. Qadimgi Xorazm aholisining mudofaa qurollari va ularning takomillashuvi haqida “Xorazmning qishloq va shaharlari mudofaa inshootlari” kitobida keng qamrovli tahliliy maʼlumotlar keltirilgan. Oʻrta Osiyo mudofaa tizimi tarixi boʻyicha keltirilgan maʼlumotlar va tahlillarga asoslangan holda shuni aytish kerakki, shaharlar rivoji natijasida miloddan avvalgi VI-IV asrlarda murakkab mudofaa tizimi yaʼni mudofaa inshootlari va harbiy bilimlar taraqqiyoti oʻzining yuqori pogʻonasiga koʻtarildi. Ilk yozma manbalari qadimgi Sharq va dunyo tarixida birinchi boʻlib oʻlkamizdagi elatlarning, alohida joylar, togʻlar, daryolar va koʻllarning, afsonaviy qahramonlar va podsholarning nomlarini, aholining turmushi, dini, madaniyati, ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy tuzumi toʻgʻrisidagi maʼlumotlarni oʻz ichiga oladi. Bu manbalar toʻliq boʻlmaganligi uchun qadimgi iqtisodiy va siyosiy jarayonlarni oʻrganishda yozma va arxeologik manbalarni bir-biriga solishtirish zarurati kelib chiqadi. Arxeologik maʼlumotlar yozma manbalarni kengaytirib, tarixiy taraqqiyotning aniq yoʻnalishlarini koʻrsatadi²⁰.

Xorazmning qadimgi davr shaharlarining rejalashtirilishi Soʻgʻd, Fargʻona, Baqtriya va Margʻiyona shaharlari qurilishida qoʻllanilgan usulga oʻxshaydi. Aylana va toʻgʻri burchakli shakldagi burjlar Xorazm vohasidagi shaharlar tarixida eng qadimgisi hisoblanadi. Koʻzaliqir, Xiva, Baqtriyada Hayitobodtepa, Fargʻona vodiysidagi Eylatan shular jumlasidandir. Qadimgi davr shaharlari mudofaa tizimida yetakchi himoya uslublaridan biri burjlardir. Shahar mudofaa tizimida uch xil shakldagi burjlar qurilishi amalga oshirilgan, yarim aylana, toʻgʻri toʻrtburchak, kvadrat. Devor va burjlar shaxmat usulda qoʻyilgan, toʻgʻri burchakli shinaklarga ega. Qadimgi davr shaharlari mudofaa tizimida shinaklar alohida oʻrin egallaydi. SHahar mudofaasida

²⁰ Сагдуллаев А. Қадимги Ўрта Осиё тарихи. Тошкент: Университет, 2004. – Б 32.

qatnashgan jangchi yo'lakning ma'lum bir belgilangan joyida turib, uch shinak orqali dushmanga zarba berish imkoniyati bo'lib, faol hujumni olib borish bilan birga, mudofaasi o'z joyga tez yetib borish imkoniyati bo'lgan²¹.

Miloddan avvalgi VI asr o'rtalaridan urbanizatsiya jarayoni qamrab olishi natijasida jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy va etnomadaniy munosabatlari rivojlanishida chuqur o'zgarishlarga olib keldi, bu esa o'z navbatida shaharsozlik va davlatchilik asoslarining vujudga kelishiga asos bo'ldi²². Shuni aholida qayd etish lozimki, O'rta Osiyo xonliklarida aholi yashaydigan manzillar atroflarini devorlar va o'z navbatida, ularning ham atroflarini suv to'ldirilgan handaqlar bilan o'rab olish an'anasi amalda keng qo'llanilgan. Bu o'rinda so'nggi o'rta asr shaharlarini misol keltirish mumkin. Shahar devorlari ular atrofidagi handaqlar bilan birgalikda eng yaxshi himoya vositasi hisoblangan.

Bunga XVIII asr muarixi Mirza Maxdixon Astrabodiyning Xiva xonligiga qarashli Hazorasp haqida yozgan quyidagi so'zlarini eslash o'rinlidir: "Bu qal'a handaqqa ega bo'lganligi va mahkam devor bilan mustahkamlanganligi uchun ... bu qal'aga hujum qilish sog'lom fikrdan uzoq ish edi"²³. Muarrixning qayd etishicha, aynan shuning uchun Eron shohi Nodir shoh (1736-1747) XVIII asr 40-yillarida qal'ani ishg'ol qilishdan voz kechgan. XVIII asr muarrixining bu fikrini XIX asrga oid quyidagi ma'lumot ham tasdiqlaydi. Unga muvofiq, Hazorasp "Xivadan keyin xonlikning eng yaxshi himoyalangan shahri hisoblangan; ancha baland va qalin devorga ega" edi²⁴. XIX asr birinchi yarmida mustahkam himoya istehkomlariga ega shaharlardan biri O'ratepa edi. Shu davr manbalaridan birida xabar berilishicha, shahardan chorak chaqirim²⁵ narida joylashgan uncha katta bo'lmagan tog'da qal'a-minora mavjud bo'lib, u devor va xandaq bilan o'rab olingan edi.

Bu qal'ani 1858 yili ikki oy qamal qilgan Qo'qon qo'shini uni qo'lga kiritgan olmagan. Bu qal'ada birorta ham to'p bo'lmagan, uning 200 nafardan iborat himoyachilari Buxoro amiri Nasrulloning butun boshli qo'shiniga 4 soat davomida qarshi tura olganlar. Amirning agar qal'a zabt etilmasa, lashkarboshilarning qatl etilishi haqidagi do'q-po'pisalaridan keyingina

²¹ А.Аскарлов Қадимги Хоразм тарихига оид баъзи бир масалалар. Илмий тўплам. Ўзбек этнологияси: янгича қарашлар ва ёндошувлар. Тошент, 2004. – Б 39.

²² Собиров Қ. Хоразмнинг қишлоқ ва шаҳарлари мудофаа иншоотлари. Т.: Фан, 2009. – Б.56. Яна қаранг: Сағдуллаев А., Мавлонов Ў. Ўзбекистонда давлат бошқаруви тарихи. Тошкент: Академия, 2006. – Б 39.

²³ Зиёва Д. Муҳаррирлиги остида нашр этилган «Ўзбекистонда харбий иш тарихидан». Тошкент: Шарк, 2012.- Б. 141. Мирза Меҳди-хан Астрабадский. Тарих-и Надири. Перевод извлечений под ред. А.Н. Болдырева // МИТТ. Т. II. С. 138.

²⁴ Зиёва Д. Муҳаррирлиги остида нашр этилган «Ўзбекистонда харбий иш тарихидан». Тошкент: Шарк, 2012.- Б. 141. Очерки Хивинского ханства // Туркестанский сборник. Т. 72. – Спб. 1873. С. 5.

²⁵ Chaqirim – 1,06 km.

qal'ani egallashga muvaffaq bo'lganlar. Bu jangda buxoroliklar 150 nafar askarni yo'qotgan edilar. Qal'ada esa faqat ikki kishi omon qolgan edi. Shaharlarni devorlar va handaqlar bilan o'rab olish an'anasi barcha O'rta Osiyo xonliklari uchun xos edi. Buni nafaqat Buxoro, balki Xiva va Qo'qon xonliklariga mansub ma'lumotlar ham tasdiqlaydi. Masalan, Buxoro xonligida Buxoro, Samarqand, Termiz kabi shaharlari bilan bir qatorda, Kattaqo'rg'on, Karmana, Yangiqo'rg'on, Miton, Kerki, Qarshi, Jizzax kabi shaharlari ham devor bilan o'rab olingan edi²⁶.

O'rta Osiyo shaharlarida qal'alar ham mavjud bo'lib, ular turli nomlar bilan ark, o'rda, qo'rg'on, qal'a nomlari bilan atalgan. Bunday inshootlar shaharlar himoyasida muhim o'rin tutgan. Masalan. Qo'qon xonligida "O'rda" deb atalgan bunday inshootlar tinchlik davrida oliy hukmdor yoki shahar hokimi yashaydigan va turli harbiy anjomlar, qurol-aslahalar saqlanadigan joy vazifasini ham o'tagan. Buxoro xonligi chegaralarda joylashgan shaharlarni juda mustahkam himoyalashga alohida e'tibor qaratilgan. Shunday shaharlardan biri Amudaryoning ikki qirg'og'ida joylashgan Kerki shahri edi. Buxoroning "chegara qal'asi" hisoblangan bu shahar XIX asr ma'lumotlariga ko'ra, daryoning o'ng qirg'og'ida joylashgan bo'lib, unda faqat to'rtta to'p bor edi. Shaharning asosiy qismi esa daryoning chap qirg'og'ida joylashgan bo'lib, u "uch qavat loy devor va o'n oltita cho'yan va oltita mis to'plar" bilan himoyalangan edi²⁷. Xiva xonligi shaharlarning ham devorlar bilan himoyalanganligini XVIII asrda Xivada bo'lgan rus tadqiqotchisi I.Muravinning yozicha, "Xivaliklar hukmronligi ostida sakkizta loydan qurilgan shahar bor; ularning devorlarining balandligi besh va olti sarjin; atrofida kanallar (xandaqlar – G.A.) qazilgan"²⁸.

Bu ma'lumotni XIX asr 20-yillariga oid materiallar ham tasdiqlaydi. Ularga ko'ra, Xiva xonliging yirik shaharlari jumlasiga Hazorasp, Xonqa, Gurlan, Xo'jaylilar ham kirgan bo'lib, o'sha yerdagi boshqa shaharlar kabi, ularning hammasi loy devor va xandaqlar bilan o'ralgan edi²⁹. Xonlik poytaxti – "Xiva zabt etib bo'lmaydigan qal'a" sifatida mashhur bo'lgan ikkita devorga ega edi. Shaharning asosini tashkil etgan ichki shahar – Ichanoqal'ani qamrab olgan devor haqida 1753 yil Xivada bo'lgan rus savdogari Danila Rukavkin

²⁶ Зиёва Д. Мухаррирлиги остида нашр этилган Ўзбекистонда ҳарбий иш тарихидан. Тошкент: Шарк, 2012.- Б. 141. Галкин М.Н. Показания русских пленных. ... С. 64.

²⁷ Вамбери А. Путешествие по Средней Азии. ... С. 191. Зиёва Д. Мухаррирлиги остида нашр этилган Ўзбекистонда ҳарбий иш тарихидан. Тошкент: Шарк, 2012.- Б. 144.

²⁸ Гладышев и Муравин... Приложения к показаниям Муравина... Журнал описаниям киргиз-кайсакам, каракалпакам, аральцам и хивинцам... Описаниемесяца ноября 1740 г. ... С. 74.

²⁹ О нынешнем состоянии некоторых областей и городов в Средней Азии // Азиатский вестник. ... Спб., 1826. ... С. 26.

shunday ta'riflaydi: "shahar to'rtburchak shaklidagi loydan qurilgan devor bilan himoyalangan; burchaklarda, shuningdek, havfli yerlarda "qorovullar uchun budkalar (minoralar) o'rnatilgan"³⁰. XIX asr 20-yillarida esa "Xiva shahri, atrofi uchta darvozali g'isht devor bilan o'ralgan bo'lib, kengligi 10 sarjin³¹, chuqurligi 2 sarjin Amudaryo suvi bilan to'ldirilgan kanal (xandaq) bilan", - deb qayd qilinadi³². Xivaning tashqi qismi – "Dishan qal'a" devori Olloqulixonning 1842 yilda Buxoroga yurishdan bir oy oldin qurilgan edi. Bu devorning atrofi ham xandaq bilan o'ralgan bo'lib, suv to'ldirilgan edi. Qo'qon xonligida esa ayrim shaharlarga himoya devorlari bilan o'rab olingan edi.

1735 yil Nur Muhammad Alimov degan shaxsning Toshkentga oid ma'lumotlardan shu narsa ayon bo'ladiki, "shahar to'rtburchak g'ishtin devor bilan o'ralgan" bo'lib, "shahar devori shunday kengdirki, unda ikki otliq kishi bemalol yura oladi; qorovullar hujumi qilib kelayotgan dushmani ko'rishlari bilan otda chopib, himoyaga tayyorgarlikka chaqiradilar", - deb qayd etadi³³. Shaharda 1800 yilda bo'lgan tog' muhandislari M.Pospelov va T.Burnashevlar uning devorining "balandligi 26 fut³⁴, qalinligi tepasida 3 fut, pasta esa 6 futga etuvchi devor bilan o'ralgan; uning aylanasi 18 chaqirimga ega", - deb ko'rsatganlar³⁵. Xonlikning poytaxti Qo'qon dastlab devor bilan o'rab olinmagan edi. Poytaxt shahar faqat 1842 yilga kelib devor bilan o'raldi. Mamlakatdagi siyosiy hayot taqozosi hamda tashqi xavf kuchaygan davrlarda ayrim kichik shaharlar va qishloqlar ham devorlar bilan o'rab olishga harakat qilingan.

Jumladan, XIX asr 40 yillarida Buxoro amirligi bilan munosabatlari keskinlashib ketgan Xiva xoni Ollaqulixon devori bo'lmagan ayrim Xiva shaharlarini devorlar bilan o'rab olish haqida buyruq bergan. Masalan, Pitnak shahri Olloqulixon buyrig'i bilan 1842 yilda devor bilan o'rab olingan³⁶. Bunday holatni Buxoro xonligi shaharlari misolida ham kuzatish mumkin. Xususan, turli o'zbek ulug'larining siyosiy chiqishlari kuchaygan davr - XVIII asrning 60-80- yillarida hokimyat tepasida turgan Doniyolbiy tomonidan "Zarafshonda talonchilar to'dasi hujumidan saqlanish maqsadida juda

³⁰ Путешествие из Оренбурга в Хиву самарского купца Рукавкина в 1753 году с приложением разных известий о Хиве с отдаленных времен доныне // Туркестанский сборник. Т. 386. Спб. 1883. С. 389.

³¹ Sarjin – 2,134 m

³² Краткое описание Бухари и Хивы // Сибирский вестник. 1823. Ч. 1. С. 13.

³³ Рассказ сарта Нур-Мухамета. С. 57

³⁴ Fut – 30,48 sm.

³⁵ Поездка Пospelова и Бурнашева в Ташкент. С.27

³⁶ Даниелевский Г.И. Описание Хивинского ханства. С. 103.

ko'p qo'rg'onlar qurilgan. Hatto kichkina qishloqlar ham devorlar bilan o'ralgan edi"³⁷.

Xulosa o'rnida quyidagilarni keltirib o'tamiz. Buxoro amirligida hukmron sulola mang'itlar davrida amirlikning ma'muriy tuzulishi, Buxoro va Qo'qon xonliklar bilan qiyoslab o'rganildi. Shuningdek amirlik boshqaruvining asosiy qismi bo'lgan harbiy boshqaruv, mansab va ularning egalarining vazifalari harbiy mansab egasi bo'lgan tarixiy shaxslarning ismshariflari nomlari o'rganildi va ushbu maqolada yoritildi. Rossiya imperiyasining mustamlakachilik davrida harbiy o'zgarishlar harbiy qism boshliqlari va ularning mahalliy aholiga munosabati ko'rsatib o'tildi, asoslandi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Баҳодир Э. Ўзбекистонда давлат ва маҳаллий бошқарув тарихи». Тошкент: Янги аср авлоди, 2012.- Б. 352. Яна қаранг: Ўзбекистонда ҳарбий иш тарихидан (Қадимги даврдан ҳозиргача). Д. Зиёва масъул муҳаррирлиги остида. Тошкент : Шарқ, 2012. – Б.
2. Зиёва Д. Муҳаррирлиги остида нашр этилган Ўзбекистонда ҳарбий иш тарихидан. Тошкент: Шарқ, 2012.- Б. 141. Галкин М.Н. Показания русских пленных. .. С. 64.
3. Вамбери А. Путешествие по Средней Азии. ... С. 191. Зиёва Д. Муҳаррирлиги остида нашр этилган Ўзбекистонда ҳарбий иш тарихидан. Тошкент: Шарқ, 2012.- Б. 144.
4. Зиёва Д. Муҳаррирлиги остида нашр этилган «Ўзбекистонда ҳарбий иш тарихидан». Тошкент: Шарқ, 2012.- Б. 141. Записки о Бухарском ханстве... С.71.
5. Гребенкин А.Г. Родословная Мангытской династии // Туркестанские ведомости. 1871. № 4.
6. Каршиев, А. А. (2021). О денауских событиях в позднее Средневековье. Бюллетень науки и практики, 7(3), 333-336.
7. Путешествие из Оренбурга в Хиву самарского купца Рукавкина в 1753 году с приложением разных известий о Хиве с отдаленных времен доныне // Туркестанский сборник. Т. 386. Спб. 1883. С. 389.
8. Firdavs Ulug'bek o'gli, S. (2023). SALJUQIYLAR SULOLASINING O'RTA OSIYODA TUTGAN O'RNINI VA SIYOSIY TARIXI HAQIDA. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 3(1), 71-76.

³⁷ Гребенкин А.Г. Родословная Мангытской династии // Туркестанские ведомости. 1871. № 4.

9. Мухаммал Али Балжувоний. Тарихи нофеи. Тоҷик тилидан таржима, сўзбоши ва изоҳлар. муаллифи Ш.Воҳидов ва З.чориевлар. Тошкент,демия, 2001.- 94 б.
10. Краткое описание Бухари и Хивы // Сибирский вестник. 1823. Ч. 1. С. 13.
11. Воҳидов Ш., Холикова Р. Марказий Осиёдаги давлат бошқаруви тарихидан. Тошкент : Янги аср авлоди, 2006. – Б. 33. Азамат Зиё Ўзбек давлатчилиги тарихи. Тошкент, 2000.- Б. 47.
12. Холиқова Р. Амирликдаги амаллар ва унвонлар // Фан ва турмуш. 2000. – № 4.
13. Ўзбекистонда ҳарбий иш тарихидан (Қадимги даврдан ҳозиргача). Д. Зиёва масъул муҳаррирлиги остида. Тошкент : Шарқ, 2012. – Б. 130.
14. XIX аср Хива давлат хужжатлари. II жилд.-Тошкент Фан, 1960. 213-бет.
15. Зияева.Х Ўзбекистонда ҳарбий иш тарихидан.-Тошкент: Шарқ, 2012.Б.254.
16. Firdavs Ulug'bek o'g'li, S., & Fayzullojon o'g'li, R. J. (2023). GEOSIYOSIY JARAYONLARDA O 'RTA OSIYODA BUYUK BRITANIYA VA ROSSIYA MANFAATLARI DOIRASINING TO'QNASHUVI VA UNING ASOSIY SABABLARI. ZAMONAVIY TA'LIM TIZIMIDA INNOVATSIYA , 3 (35), 170-174.

BUXORO AMIRLIGIDA HARBIY ISH VA TAKTIKA

Abdiyeva Odina Xolnazar qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Tarix yo'nalishi talabasi

Tel: +998907217539

e-pochta abdiyevaodina2000@gmail.com

Mamataliyeva Mohidil O'rol qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Tarix yo'nalishi talabasi

Tel: +998905222405

e-pochta mamataliyevamohidil6@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Buxoro amirligida harbiy unvon va mansabdor shaxslarning vazifalari, mansabdorlarning harbiy ishi haqida, harbiy taktika, rus sayyohalari va elchilarning ma'lumotlarida keltirilgan unvonlar haqida ma'lumot beradi.

Kalit so'zlar: Buxoro, E.K.Meyendorf, "polk komandiri", qozi, muftiy, Amir Haydar, Amir Muzaffar, Muhammad inoq Qo'shbegi.

Аннотация: В данной статье приводятся сведения о воинских званиях и обязанностях чиновников в Бухарском эмирате, о боевой работе чиновников, военной тактике, а также о титулах, перечисленных в сведениях российских туристов и послов.

Ключевые слова: Бухара, Е.К.Мейендорф, «комполка», судья, муфтий, Амир Хайдар, Амир Музаффар, Мохаммад Инак Кошбеги.

Annotation: This article provides information about military ranks and duties of officials in the Emirate of Bukhara, about the military work of officials, military tactics, and about the titles listed in the information of Russian tourists and ambassadors.

Keywords: Bukhara, E.K. Meyendorff, "regimental commander", judge, mufti, Amir Haydar, Amir Muzaffar, Mohammad Inaq Koshbegi.

Buxoro amirligida harbiy kuchlarning boshqaruvini muayyan tizimi shakllangan edi. Bu tizimning eng yuqori pog'onasida oliy hukmdor amir turgan. U qo'shinning rasman oliy ko'mondoni hisoblangan sanalsa-da, ko'p hollarda amalda qo'shinga boshchilik qilish boshqa amaldorlar orqali amalga oshirilgan. Buxoro amirligida qo'shin parvonachi tomonidan boshqarilgan bo'lib, u bosh ko'mondon mavqeiga ega bo'lgan hollarni

tasdiqlovchi holatlar ham tarixiy adabiyotlarda keltirilgan³⁸. Xonliklarda harbiy unvonlar deyarli bir xil bo'lgan. Buxoro va Qo'qon xonligiga oid ma'lumotlar ya'ni XIX asr birinchi yarmida har ikki davlatda ham besh yuz askardan iborat bo'linmaga pansodboshi, yuz askarga – yuzboshi, ellik askarga – panjaboshi, o'nlikka – dahboshi rahbarlik qilgan³⁹. O'rta Osiyo xonliklarida harbiylarni taqdirlash borasida an'analariga ko'ra, janglarda alohida xizmat ko'rsatgan harbiylar, harbiy mansab va unvon egalari ma'lum miqdordagi pul, yer, mol-mulk va qimmatbaho buyumlar bilan taqdirlanganlar. Jumladan, harbiy harakatlar davrida o'zini ko'rsatgan harbiylar ularning mansabi va xizmatiga mos ravishda turli-tuman tortiqlar: zarbof, shoyi, ip matodan tikilgan to'nlar, sallalar, pichoq, kamar, qilichlar bilan mukofatlananganlar. Yuqori mansab egalari oltin va qimmatbaho toshlar bilan bezatilgan kamar, pichoq va qilichlar taqdim etilgan. Amirlikda harbiy harakatlarni rejalashtirish, harbiy kuchlarni jang maydonida to'g'ri taqsimlash ishi naqiblar zimmasiga yuklatilgan edi.

O'ziga xos shtab boshlig'i sifatidagi bu shaxs XVIII asr oxirida Buxoroda bitilgan manba ma'lumotlariga ko'ra, harbiy yurishlar paytida qo'shinning tuzilishi, qurollanishi va joylashuvi, uning harakatlanishi va urush olib borishi borasida yetarli darajada bilimga ega bo'lib, u qo'shinning avangardi, uning o'ng va so'l qanoti, markazi va pistirmalari haqida yetarlicha ma'lumotga ega bo'lgan. Amirliklarning markaziy boshqaruv tizimida muhim o'rinni egallagan ko'pgina mansab egalari harbiy sohada ham muayyan unvonlarga ega edilar. Jumladan, XIX asrning 20-yillarida Buxoroda bo'lgan E.K. Meyendorfnings iborasi bilan aytganda, amirlikda "polk komandiri" mavqeiga ega – to'qsoba, "bir necha polklar komandiri" – dodxoh, qo'shin qo'mondoni yoki marshali mavqeiga ega parvonachi kabilar mavjud edi.

Xonlikdagi bunday harbiy unvonlar va mansablar egalari umumiy nom bilan "sarkarda" deb ham atalgan⁴⁰. Amirlikda harbiylar tomonidan sodir etilgan jinoyatlar va ularning shikoyatlarini shu masalalar bilan shug'ullanuvchi maxsus amaldor qozi askar ko'rib chiqqan. Harbiy jinoyatlar bo'yicha fatvo tayyorlash muftiy askar zimmasida bo'lgan. Demak, amirlikdagi harbiylar va fuqarolik ishlari alohida – alohida mahkamalar tomonidan ko'rib chiqilgan⁴¹. Qozi – askar – bu mansab egalari qo'shinda

³⁸ Д. Зиёва масъул мухаррирлиги остида. Ўзбекистонда ҳарбий иш тарихидан (Қадимги даврдан ҳозиргача). Тошкент : Шарқ, 2012. – Б. 130. Яна қаранг: Меендорф Е.К. Путешествие из Оренбурга в Бухару. М.:Наука, 1975. С. 139.

³⁹ Ўша жойда. Б – 130. Тошкент : Шарқ, 2012. – Б. 130. Яна қаранг: Баҳодир Э. Ўзбекистонда давлат ва маҳаллий бошқарув тарихи. Тошкент: Янги аср авлоди, 2012.- Б. 352.

⁴⁰ Д. Зиёва масъул мухаррирлиги остида. Ўзбекистонда ҳарбий иш тарихидан (Қадимги даврдан ҳозиргача). Тошкент : Шарқ, 2012. – Б. 130.

⁴¹ Баҳодир Э. Ўзбекистонда давлат ва маҳаллий бошқарув тарихи». Тошкент: Янги аср авлоди, 2012.- Б. 352.

sudlov ishlari uchun mas'ul bo'lganlar. Harbiy sohada vujudga kelgan huquqiy masalalar yechimi shu shaxsning hukmi bilan belgilanar edi. Muftiy - askarlar esa harbiy sohada qozilar chiqargan hukmlarning to'g'riligini shariat asosida tekshirib chiqqanlar⁴². Amir Shohmurod davrida qo'shin ikki qanotdan iborat bo'lgan. So'l qanotida mang'it, kenagas, durman, qo'ng'iroq, xitoy, qipchoq, o'taji, turkman, arlot, qiyot, qirgiz, qalmoq, hofiz, o'rlon, tilod dastalari bo'lgan. Chap qanotida saroy, bahrin, jaloyir, qangli, yuz, ming, nayman, qarluq, berqut, qushchi, arron, orlon, qalmaq, fulodchi, qirq, olchin, major, chinboy, badiyil, as, jibbirin, qilgiy, timoy, masid, tatar, barlon, iloji, tangut, va shogirdpesha guruhlari joylashgan Amir Nasrullo davrida amirlikdagi muntazam qo'shin-sarbozlar qo'shini tashkil etilgan.

Eng yuqori harbiy unvonlar sarkarda, amiri lashkar, dodxoh (qo'shin boshlig'i) kabilar bo'lib, qushbegi, to'qsabo, mingboshi kabi oliy toifali harbiy amaldorlar ham faoliyat yuritgan. Bekliklar hududidagi qo'shinga beklarning o'zlari rahbarlik qilganlar. Bekning eng yaqin yordamchilari yasovulboshi boshchiligidagi yasovullar bo'lgan. Qo'shinda ponsadboshi, yuzboshi, ellikboshi, o'nboshi, miroxur kabi bo'linma boshliqlari ham bo'lgan. Mingboshi bayroq (tug') ko'tarib yurish huquqiga ega edi⁴³. Buxoro amirligida harbiy unvon va ularning egalarining vazifalari o'ziga xos tartibda belgilangan. Quyida Amir Haydar (1800-1825 yy.), Amir Muzaffar (1860-1885 yy.), Amir Abdulahad (1885-1910 yy.) va Amir Olimxon (1910-1920 yy.) davridagi ayrim mansab va unvon egalarining nomlarini keltirish bilan birga ularning vazifalariga to'xtalamiz⁴⁴. Amirlikning a'lam va qozilik lavozimida ishlagan kishilarning ba'zilarini ismi va otasining ismlarini keltiramiz.

Qozilar: A'lam Domullo Avaz Muhammad turkman. A'lam Ataulloh xoja sadr- "Mahdumi chapnavis".

Amir Haydar davrida xoja Davlat, Madrasai Shoh madrasalarida mudarris bo'lgan. Amir G'iyosiddin Badahshiy qozi Domullo mahzum oxund, Oxund mullo Mahmud, qozi Mullo Boqi Muhammad, qozi Muhammad Aziz, qozi Tursunboy, qozi Mullo Inoyatulloh, qozi Mirzo Umid, qozi Abdurahim, qozi Mullo Odina, qozi Mullo Nuhsin, qozi Niyozberdi, qozi Abdulg'ani, Ibrohim Hayol, Yaxshibek Udaychi, Muhammadi Qushbegi Vazir, Ostanaqul qushbegi (Hisor hokimi), Abbosbiy, Muhammad Sharif Devonbegi bin

⁴² Ўша жойда. Б – 131.

⁴³ Вохидов Ш., Холикова Р. Марказий Осиёдаги давлат бошқаруви тарихидан. Тошкент : Янги аср авлоди, 2006. – Б. 33.

⁴⁴ Баҳодир Э. Ўзбекистонда давлат ва маҳаллий бошқарув тарихи». Тошкент: Янги аср авлоди, 2012.- Б. 352. Яна қаранг: Ўзбекистонда ҳарбий иш тарихидан (Қадимги даврдан ҳозиргача). Д. Зиёва масъул муҳаррирлиги остида. Тошкент : Шарқ, 2012. – Б. 131. Вохидов Ш., Холикова Р. Марказий Осиёдаги давлат бошқаруви тарихидан. Тошкент : Янги аср авлоди, 2006. – Б. 33. Азамат Зиё Ўзбек давлатчилиги тарихи. Тошкент, 2000.- Б. 47.

Muhammadi Qushbegi, Abdurahimbek inoq lashkarboshi bin Abdusattor inoq, Haydarqul inoq ibn Muhammad Sharif devonbegi, Mo'minbek inoq, Mirzo Salimbek inoq, Haydarqul inoq, Xudoynazar otaliq, G'ulom Haydar Devonbegi Afg'on, Muhammad Yusuf devonbegi, Tursunxo'ja Mir ibn Najmiddin xoja Mirasad, To'raxo'ja Sadr, Bahodirbek inoq, Mirzo Sayidbek Mushrif, Shukuriy inoq vazir, Rahmatcha Miroxo'r, Sulayonxo'ja o'roq, Rahmatulloh dodxoh, Xoji Abulfayzxo'ja o'roq, Mirzo Munir Munshi, Alimadad inoq lashkarboshi, Mullo Muhammad inoq lashkarboshi, Abdulkarim devonbegi, To'raqul devonbegi ibn Abdulkarim, Borotbek inoq lashkarboshi devonbegi, Abdulloxo'ja Sudur Jo'yboriy. Buxoro amirligida vazir lavozimida⁴⁵ ishlagan kishilarning ismi va otasining ismlari⁴⁶: Muhammad inoq Qushbegi (Samarqand hokimi), Ya'qub Qushbegi (Jizzax hokimi), Olloyorbek Devonbegi (O'ratepa hokimi), Mullo Sadriddin Xatloniy Qozikalon, Yahyoxo'ja Fayzi A'lam Oxund, Eshon Nuxsunxo'ja A'lam, Eshon Sultonxon Muftiy, Eshon Sofixo'ja Muftiy, Eshon Ixtiyorxon Muftiy, (Amir Abdulahadxon (1885-1910yy.) davridagi vazirlar) Muhammadiy Qushbegi g'ulom, Eshon Mirza Qushbegi, Ostonaqul Qushbegi Muhammad Sharif Devonbegi zakotchining o'g'li, Mirza Nasrulloh Buxoro Qushbegisi. Amirlikning davlat ishlaridan biri qozi kalon vazifasida ishlagan kishilarga to'etalamiz. Bular Domullo Abdushukur Sadr, Mullo Badridin sadr Mullo Sadriddin qozikalon Xatloni o'g'li, Mullo Baqoxo'ja sadr Qozixo'ja sadr mufti o'g'li. Haydarqul inoq ibn Muhammad Sharif devonbegi, Mo'minbek inoq, Mirzo Salimbek inoq, Haydarqul inoq, Xudoynazar otaliq, G'ulom Haydar Devonbegi Afg'on, Muhammad Yusuf devonbegi, Tursunxo'ja Mir ibn Najmiddin xoja Mirasad, To'raxo'ja Sadr, Bahodirbek inoq, Mirzo Sayidbek Mushrif, Shukuriy inoq vazir, Rahmatcha Miroeo'r, Sulayonxo'ja o'roq, Rahmatulloh dodxoh, Eoji Abulfayzxo'ja o'roq, Mirzo Munir Munshi, Alimadad inoq lashkarboshi, Mullo Muhammad inoq lashkarboshi, Abdulkarim devonbegi, To'raqul devonbegi ibn Abdulkarim, Borotbek inoq lashkarboshi devonbegi, Abdulloxo'ja Sudur Jo'yboriy.

Xulosa. Buxoro amirligi boshqaruv ishlarida yirik sarkardalar, qo'shin boshliqlari, qo'mondonlar va amirlarning harbiy mahorati katta ahamiyatga

⁴⁵ Вазир – арабча соъз боълиб, ёрдам коърсатувчи, ёрдамчи деган маънони англатади. Биринчи бор вазир унвони ВИИИ асрда аббосийлар сулоласи даврида пайдо боълган. Шундан бошлаб мусулмон давлатларининг ҳукуматлари таркибида олий мансаб егаси сифатида вазирлар фаолият коърсатишган. Улар подшоҳлар, хонлар ва вилоят ҳокимлигига тайинланган шахзодаларнинг ёрдамчилари ҳисобланган.

⁴⁶ Ушбу маълумот Воҳидов Ш., Холикова Р. Марказий Осиёдаги давлат бошқаруви тарихидан китобидан олинди. Профессор Ш.Воҳидов амирлик давлат бошқаруви мансаб ва унвонлар ҳамда ҳарбий иш тарихи бўйича кўпгина тадқиқотлар олиб борди ва илмий нашрларни амалга оширди. Муаллиф ўз тадқиқотида Бухоро козикалони Муҳаммад Шарифхон – Садри Зиё асарларини таржима қилиб амирлик тарихи, унда давлат бошқаруви ва ҳарбий кучларни бошқару тизими ҳақидаги маълумотларни бериб ўтган. Садри Зиё. Зикри Салтанати подшоҳони мангитдир. Мавороуннахр // Кулёзма, ЎзРФА ШИИ № 2241. раками остида сақланади.

ega. Amirlikda ichki va tashqi eavfni bartaraf etish, davlat sarhadlarini kengaytirish hamda qilinadigan yurishlarda qo`shinlarning soni, harbiy tayyorgarligi, jang usullari, qurol-yarog`lar, qo`shin boshliqlarining harbiy mahorati kabilarga katta e'tibor qaratganlar. Davlatda qo`shin to`plash, qo`shinning ta'minoti, uning tarkibi, qo`shinni jangga tayyorlash, qurol-aslahalar, harbiy va qorovullik eizmatini o`tash, harbiy harakatlarni olib borish odat tusiga kirgan. Amirlikning siyosiy hayoti, boshqaruv tartibi, ma'muriy tuzilishi va harbiy siyosati to`g`risida tarieiy manbalarda ma'lumotlar keltirib o`tilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

17. Баҳодир Э. Ўзбекистонда давлат ва маҳаллий бошқарув тарихи». Тошкент: Янги аср авлоди, 2012.- Б. 352. Яна қаранг: Ўзбекистонда ҳарбий иш тарихидан (Қадимги даврдан ҳозиргача). Д. Зиёва масъул муҳаррирлиги остида. Тошкент : Шарқ, 2012. – Б.
18. Воҳидов Ш., Холикова Р. Марказий Осиёдаги давлат бошқаруви тарихидан. Тошкент : Янги аср авлоди, 2006. – Б. 33. Азамат Зиё Ўзбек давлатчилиги тарихи. Тошкент, 2000.- Б. 47.
19. Троицкая А.А. Военное дело в Бухаре в первой половине XIX века. ... С. 312.
20. Холиқова Р. Амирликдаги амаллар ва унвонлар // Фан ва турмуш. 2000. – № 4.
21. XIX аср Хива давлат хужжатлари. II жилд.-Тошкент Фан, 1960. 213-бет.
22. Холиқова Р. Амирликдаги амаллар ва унвонлар // Фан ва турмуш. 2000. – № 4.
23. Ўзбекистонда ҳарбий иш тарихидан (Қадимги даврдан ҳозиргача). Д. Зиёва масъул муҳаррирлиги остида. Тошкент : Шарқ, 2012. – Б. 130.
24. XIX аср Хива давлат хужжатлари. II жилд.-Тошкент Фан, 1960. 213-бет.
25. Каршиев, А. А. (2021). О денауских событиях в позднее Средневековье. Бюллетень науки и практики, 7(3), 333-336.
26. Firdavs Ulug'bek o'g, S. (2023). SALJUQIYLAR SULOLASINING O'RTA OSIYODA TUTGAN O'RNINI VA SIYOSIY TARIXI HAQIDA. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 3(1), 71-76.
27. Записки о Бухарском ханстве... С. 114
28. Мулла Маҳдум Ҳожи. Тарихи Туркистон. – Қарши, 1992. 50-бет.

29. Зияева.Х Ўзбекистонда ҳарбий иш тарихидан.-Тошкент: Шарқ, 2012.Б.254.

AMERIKA QO'SHMA SHTATLARIDA OLIMPIADA VA PARALIMPIADA
O'YINLARIDA

Raximjonov Jamshidbek Fayzullojon o'g'li

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Tarix yo'nalishi talabasi

Tel: +998934988887

e – pochta jamshidbek.rahimjonov01@gmail.com

Ochildiyev Ibrohim Usmon o'g'li

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti Tarix yo'nalishi talabasi

Tel: + 998882428040

e – pochta ochildiyivibrohim@gamil.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada AQSHning Olimpiada o'yinlarida ishtiroki, Sovet Ittifoqi bilan Olimpiadadagi raqobati, vengerlarning Sovet Ittifoqi bilan Olimpiadada urushi, AQSHning Olimpiadada qo'lga kiritgan medallar soni, o'yinlarda olgan o'rinlari haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: AQSH, Sovet Ittifoqi, Myunxen, Jeyms Konnoli, Gretsiya, Xelsinki, Sent – Luis.

Аннотация: В данной статье содержатся сведения об участии США в Олимпийских играх, соревновании с Советским Союзом на Олимпийских играх, войне венгров и Советского Союза на Олимпийских играх, количестве медалей, завоеванных США на Олимпийских играх, и места, которые они заняли в играх.

Ключевые слова: США, Советский Союз, Мюнхен, Джеймс Коннолли, Греция, Хельсинки, Сент-Луис.

Annotation: This article contains information about the participation of the USA in the Olympic Games, the competition with the Soviet Union in the Olympics, the war between the Hungarians and the Soviet Union in the Olympics, the number of medals won by the USA in the Olympics, and the places they took in the games.

Keywords: USA, Soviet Union, Munich, James Connolly, Greece, Helsinki, St. Louis.

Amerika Qo'shma Shtatlari 1896 yilda bo'lib o'tgan birinchi zamonaviy Olimpiadadan boshlab ko'plab sportchilarni Olimpiya o'yinlarini nishonlashga yubordi. Qo'shma Shtatlar vakili bo'lgan sportchilar har birida qatnashdilar. Olimpiya o'yinlari bundan mustasno 1980 yil yozgi Olimpiya o'yinlari, bu davrda sovet Ittifoqining Afg'onistonga

bostirib kirishiga norozilik sifatida boykot olib keldi⁴⁷. Amerikalik sportchilar yozgi Olimpiya o'yinlarida jami 2629 medalni (ulardan 1061 tasi oltin), qishki Olimpiya o'yinlarida yana 330 (114 tasi oltin) qo'lga kiritishdi. Bu Qo'shma Shtatlarni Olimpiada tarixidagi eng samarali medalni qo'lga kiritgan davlatga aylantiradi. Qo'shma Shtatlar dunyodagi hukumat tomonidan mablag' olmagan yagona yirik jamoalardan biri bo'lib qolmoqda⁴⁸.

Amerika Qo'shma Shtatlari o'zining Olimpiya debyutini 1896 yilda Afinada o'tkazgan, bu zamonaviy o'yinlarning birinchi nashri. Xalq birinchi Jahon urushidan oldingi davrda, birinchi navbatda, mezbon mamlakatlarga qaraganda ancha kam sportchilarni maydonga tushirgani uchun nomuvofiq harakat qildi, bundan mustasno 1904 yilgi Olimpiada Sent-Luis, Missuri, bu erda AQSh tarixdagi eng yirik medallarni qo'lga kiritdi, bu rekord bugungi kunda ham saqlanib kelmoqda. Urushlararo davrda AQSh o'zining eng katta muvaffaqiyatidan zavqlanib, to'rtta yozgi o'yinlarda oltin va umumiy medallarni hisoblab chiqdi. Keyingi yozgi Olimpiya o'yinlari 1948 yilda ikkinchi Jahon urushidan keyin bo'lib o'tdi. 1952 yilda Sovet Ittifoqi Olimpiadada debyut qildi va ijtimoiy-siyosiy ustunlikni loyihalashga qaratilgan xalqaro sportga davlat tomonidan homiylik qilingan yondashuvni boshladi⁴⁹. Sovet Ittifoqining tez ko'tarilishi etakchi Olimpiya kuchi sifatida Qo'shma Shtatlarga qarshi chiqish, bunga erishish uchun ishlatiladigan vositalar, shu jumladan havaskor maqomiga ega bo'lgan professional sportchilarning da'volari va davlat homiyligidagi doping da'volari to'g'risida savollar va shubhalarni keltirib chiqardi.

Olimpiya sahnasidagi 20 yillik musobaqadan so'ng SSSR 1972 yilda Myunxendagi yozgi Olimpiya o'yinlarida medallar jadvalida ishonchli tarzda birinchi o'rinni egalladi. Shundan so'ng, AQSh boykot qilinmagan o'yinlarda medallar jadvalida yuqoriga ko'tarilmaydi. 1996 yil yozgi Olimpiya o'yinlari, SSSR parchalanganidan besh yil o'tgach. 1990-yillardan boshlab xalqaro Olimpiya qo'mitasining gender tengligiga intilishi bilan tasodifan AQShning boyliklari yaxshilandi va millat medallar jadvalida birinchi o'rinni egalladi⁵⁰. Yozgi Olimpiya o'yinlari 1992 yildan beri olti marta va ikki marta ikkinchi o'rinni egalladi.

⁴⁷ Amerika Qo'shma Shtatlari Olimpiya Va Paralimpiya Qo'mitasi. OlinganAprel9,2024. Ko'pgina mamlakatlardan farqli o'laroq, AQSh jamoasi davlat tomonidan moliyalashtirilmaydi.

⁴⁸ Crookston, Pol (Avgust 10, 2016). "AQSh hukumat Sport Departamentisiz yaxshi ish qildi". *Milliy Sharh*

⁴⁹ Xart, Torrey (7 Yil 2020 Avgust). "AQSh Olimpiya sportchilari Olimpiada, tadbirlarsiz moliyaviy cheklovda"

⁵⁰ Baxman, Reychel(12 Yil 2020 Aprel). "Vsi yangiliklari eksklyuziv | AQSh Olimpiya Sport guruhlar hukumat yordamiga murojaat qilishadi". Uoll-Strit jurnali-orqali www.wsj.com.

Yozgi Olimpiya o'yinlari maqomidan farqli o'laroq, Qo'shma Shtatlar 2002 yilgi Solt-Leyk-Siti Olimpiadasiga qadar qishki o'yinlarda kuch emas edi. 2002 yilda o'yinlarga mezbonlik qilish AQShning qishki sport turlari dasturini kuchaytirdi; o'shandan beri mamlakat sportchilari doimiy ravishda yaxshi natijalarga erishdilar va hech qachon medallar soni bo'yicha to'rtinchi o'rinni egallamadilar. Millat eng ko'p medallarni qo'lga kiritdi (37) 2010 yilgi qishki Olimpiya o'yinlari Vankuverda, ammo Pxyonchxandagi eng so'nggi 23 o'yinlarida 2018 medalga tushdi. Afina, Gretsiya, amerikaliklar uchta sport turida qatnashgan 14 sportchini maydonga tushirishdi. Boshqa tomondan, mezbonlar 169 sportchi bilan raqobatlashdilar va 46 medalni qo'lga kiritdilar. Amerika jamoasi ulkan yunon jamoasi tomonidan mitti bo'lgan atigi 20 ta medalni qo'lga kiritishga muvaffaq bo'ldi. Biroq, Qo'shma Shtatlar 11 ta oltin medalni qo'lga kiritib, 10 ta oltinni qo'lga kiritgan Gretsiyani chetlab o'tdi va AQSh jamoasiga oltin medallar hisobida birinchi o'rinni egallashga imkon berdi⁵¹. Jeyms Konnoli uch marta sakrashda g'alaba qozonib, birinchi zamonaviy Olimpiya chempioni bo'ldi va Tomas Burk 1896 yilgi o'yinlarning eng muvaffaqiyatli sportchisi unvonini qo'lga kiritib, turli trek musobaqalarida uchta oltin medalni qo'lga kiritdi. 1900 yilda Parij Olimpiadasi, AQSh jamoasi 75 sportchini namoyish etdi, bu 1896 yilga nisbatan sezilarli o'sish, ammo baribir 720 raqibini maydonga tushirgan frantsuz mezbonlaridan ancha kam. Amerikalik ishtirokchilarning eng e'tiborlisi Margaret Abbott bo'lib, u ayollar golfida g'alaba qozonib, birinchi ayol Amerika Olimpiya chempioni bo'ldi. Amerika medallarining aksariyati yengil atletika sportida qo'lga kiritildi, bu yerda AQSh sportchilari 16 oltin va 39 medalni qo'lga kiritishdi. AQSh jamoasi yengil atletikadan tashqarida atigi 8 medalni qo'lga kiritdi, ulardan to'rttasi golfda⁵². Umuman olganda, Frantsiya medallar jadvalida ustunlik qildi va 29 ta oltin va 112 ta medalni qo'lga kiritdi. Qo'shma Shtatlar 19 va 48 bilan ikkinchi o'rinni egallab, sezilarli darajada kamroq sportchilarga ega bo'lishiga qaramay, katta samaradorlikni namoyish etdi. 1904 yil yozgi Olimpiya o'yinlari Sent-Luis, Missuri, Evropadan tashqarida o'tkazilgan birinchi Olimpiya o'yinlari edi⁵³.

1948 yil London Olimpiadasi birinchi marta sovet Ittifoqi tomonidan bosib olingan yangi kommunistik mamlakatlar birinchi jahon urushi, o'yinlarda raqobatlashdi. Sovet rahbarini ko'rgan uzoq ikkilanishdan keyin Sovetlarning o'zlari raqobatlashishdan bosh tortdilar. Jozef Stalin SSSR

⁵¹ "Sovet Havaskor Sportchisi: Haqiqiy Pro" J. N. Vashburn (Iyul 21, 1974). . *Nyu-York Tayms*.

⁵² "Amerika Qo'shma Shtatlari 1896 yilda Athina yozgi o'yinlari / Olimpiadasida Sports-Reference.com". 17 yil 2020 aprel. Asl nusxadan 17 yil 2020 aprelda Arxivlangan.

⁵³ "Amerika Qo'shma Shtatlari 1900 yilgi Parijdagi yozgi o'yinlar / Olimpiada o'yinlarida Sports-Reference.com". 17 yil 2020 aprel. Asl nusxadan 17 yil 2020 aprelda Arxivlangan.

medallar jadvalida AQShni mag'lub etishiga uning sport rasmiylaridan kafolat talab qildi. Sovet rasmiylari unga imkoniyat 50/50 ekanligini aytishdi va Stalin oxir-oqibat 1948 yilda raqobatlashish g'oyasini rad etdi. Eng yangi siyosiy raqibi yo'qligi sababli, Qo'shma Shtatlar o'yinlarda bemalol ustunlik qildi va 38 ta Oltin va 84 ta umumiy medalni, 22 ta oltin va 40 ta umumiy medalni qo'lga kiritdi. Eng ko'p medallar yengil atletika, 27 va 15 ta suzish⁵⁴. AQSh basketbol jamoasi ketma-ket ikkinchi oltin medalni qo'lga kiritdi va finalda Frantsiyani 65-21 hisobida mag'lub etdi.

1952 yilda Xelsinki sovetlarning birinchi marta jamoani yuborayotganini ko'rdi. Bu yangi davrning boshlanishi edi, chunki Sovet Ittifoqi keyingi qirq yillikda Olimpiadada ustunlik qiladi. Sovetlar Olimpiadani xalqaro jang maydoni sifatida ko'rib chiqdilar, bu erda ular medallarni qo'lga kiritish orqali siyosiy maqsadlariga erishishlari mumkin va shu bilan o'z tizimlarining ustunligini isbotlaydilar. Bu muhim tortishuvlarni boshlaydi, natijada havaskorlik qoidalari bekor qilinadi, garchi faqat 1990-yillarda, Sovet Ittifoqi qulaganidan keyin, ya'ni Sovetlar ushbu qoidalaridan butun Olimpiya tarixi davomida foydalanishgan. Qo'shma Shtatlar hali ham ushbu o'yinlarda medallar sonini ko'paytirib, ikkinchi o'rinni egallagan Sovetlarga qaraganda 40 ta oltin va 76 ta umumiy medal, 22 ta oltin va 5 ta medalni qo'lga kiritdi. Amerikalik sportchilar yengil atletika bo'yicha 31 medalni qo'lga kiritishdi, bu ularning eng muvaffaqiyatli sport turi bu AQSh basketbol jamoasi⁵⁵. AQSh basketbol jamoasi ketma-ket uchinchi oltinni qo'lga kiritdi, bu jarayonda Sovetlarni ikki marta mag'lubiyatga uchratdi, amerikalik bokschilar ular kiritgan barcha beshta finalda g'olib bo'lishdi va amerikalik og'ir atletikachilar sovet raqiblarini oltin medallar bo'yicha 4-3 tomon yo'naltirishdi, ikki mamlakat barcha etti tadbirni supurib tashladilar.

1956 yil Melburnda Olimpiada bo'lib o'tdi. Vengriyaga bostirib kirgandan keyin Sovet Ittifoqini quvib chiqarishga chaqiriqlar bo'lgan, ammo xalqaro Olimpiya qo'mitasi hech qanday chora ko'rmaslikka qaror qilgan. Natijada, ba'zi xalqlar sovetlarning mavjudligiga norozilik sifatida o'yinlarni boykot qildilar va vengerlarning o'zlari suv polosi o'yinida Sovet hamkasblari bilan shiddatli janjalga kirishdilar, bu voqea bir zumda suvdagi qon deb nomlandi. AQShning o'yinlardagi ko'rsatkichlari nisbatan muvaffaqiyatli bo'ldi, ammo sovet mashinasi bilan raqobatlashish tobora qiyinlashib bordi. Natijada amerikaliklar 32 ta oltin va 78 ta umumiy medalni (medallar jadvalida ikkinchi o'rin), 5 ta oltin va 24 ta umumiy

⁵⁴ Baxman, Reychel(12 Yil 2020 Aprel). "Vsj yangiliklari eksklyuziv | AQSh Olimpiya Sport guruhlar hukumat yordamiga murojaat qilishadi". Uoll-Strit jurnali-orqali www.wsj.com.

⁵⁵ Benson, Tayler. "Sovet Ittifoqida sportning o'rni / boshqariladigan Tarix"

medalni birinchi o'rinni egallagan. Sovetlarga qaraganda kamroq qo'lga kiritishdi⁵⁶. Amerikalik sportchilar 31 medalni to'plagan yengil atletika bo'yicha AQSh kontingenti ayniqsa muvaffaqiyatli bo'ldi. Boshqa tomondan, AQSh suzish bo'yicha atigi 2 ta oltin medalni qo'lga kiritdi va bu o'yinlarda suzish tadbirlarida Avstraliya hukmronligini to'xtata olmadi. Og'ir atletika bo'yicha amerikaliklar va Sovetlar yana yetti musobaqaning barchasida g'alaba qozonishdi, yana 4-3 nisbatda AQSh jamoasi foydasiga. Boksda Sovetlar 3 ta oltinni qo'lga kiritishdi, amerikaliklar esa faqat ikkita musobaqada g'alaba qozonishdi. Biroq, aynan gimnastika SSSR o'zining eng katta muvaffaqiyatiga erishdi, 11 ta tadbirdan 17 tasida g'alaba qozondi va medallar reytingida birinchi o'rinni kafolatladi.

Xulosa. 1960 yil Rim Olimpiadasi amerikaliklarning an'anaviy ravishda muvaffaqiyatli sport turlari, masalan, yengil atletika va og'ir atletika. Boshqa tomondan, boks, suzish (bu erda amerikaliklar 9 ta oltin medalni qo'lga kiritishdi, shu bilan birga eng yaxshi vaqtni ko'rsatganiga qaramay, 100 metrga erkin uslubda oltin rad etishdi) va kurash kutilmaganda yaxshi natijalarga erishdi, bu esa boshqa sport turlarida yo'qolgan narsalarning o'rnini qoplashga yordam berdi. Yengil atletika bo'yicha Sovetlar 11 ta oltin yutishdi, bu amerikaliklardan atigi bittasi kam. Bu AQSh terma jamoasi bunday ularning oltin medal sovrindori erkaklar 4x100 o'z o'ni jamoasi bir munozarali diskvalifikatsiya sifatida uchrashuv davomida ko'p muammolarga duch ta'kidlash joiz. Og'ir atletika bo'yicha Sovetlar o'zlarining zamonaviy doping dasturi yordamida etti tadbirdan beshtasida g'alaba qozonib, AQShga faqat bitta oltin qoldirdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. "AQSh jamoasi". Amerika Qo'shma Shtatlari Olimpiya Va Paralimpiya Qo'mitasi. Olingan Aprel 9, 2024. Ko'pgina mamlakatlardan farqli o'laroq, AQSh jamoasi davlat tomonidan moliyalashtirilmaydi.
2. ▲ Crookston, Pol (Avgust 10, 2016). "AQSh hukumat Sport Departamentisiz yaxshi ish qildi". Milliy Sharh.
3. ▲ Xart, Torrey (7 Yil 2020 Avgust). "AQSh Olimpiya sportchilari Olimpiada, tadbirlarsiz moliyaviy cheklovda".
4. ▲ Baxman, Reychel (12 Yil 2020 Aprel). "Vsj yangiliklari eksklyuziv | AQSh Olimpiya Sport guruhlar hukumat yordamiga murojaat qilishadi". Uoll-Strit jurnali-orqali www.wsj.com.

⁵⁶ "Sovet Havaskor Sportchisi: Haqiqiy Pro" J. N. Vashburn (Iyul 21, 1974).. Nyu-York Tayms.

5. ▲ Karter Vaughn Findley; Jon Aleksandr Rothney (Yanvar 1, 2011). Yigirmanchi Asr Dunyosi. Cengage O'rganish. p. 4. ISBN 978-1-133-16880-5.
6. "Jim Torpning Biografiyasi". Biography.com. OlindiFevral 9,2009.
7. ▲ (PDF) "ma'lumot". www.cia.gov.
8. ▲ Vashburn, JN (Iyul 21, 1974). "Sovet Havaskor Sportchisi: Haqiqiy Pro". Nyu-York Tayms.
9. ▲ "Sovet Ittifoqida sport faqat elita uchun: eng yaxshi sportchilar bor , keyin Quyosh botadigan va ko'priklarning ko'tarilishini tomosha qiladiganlar bor". Los Anjeles Tayms. Iyul 22, 1986.

TANGALAR TARIXDAN XABAR BERADI

Nasullayeva Navbahor Narzullo qizi

O'zbekiston Davlat Jahon tillari universiteti 1-bosqich talabasi

Google account:nasullaevnozim74@gmail.com

Annotatsiya: *Bu maqolani yozishdan maqsad bir qator talaba,o'quvchi yoshlarga shuningdek,tarixga qiziqishi bo'lgan insonlar uchun tangalar haqida ma'lumotga ega bo'lishi uchun.*

Kalit so'zlar:*Tanga ,tarix, avers, revers, gurt, unvon, ahamoniylar, hukmdor,gerb.*

Tangalar-tarixning bizga bergan buyuk kashfiyotlaridan biri. Biz tangalarsiz tarixni tasavvur qilishimiz qiyin.Darhaqiqat,sizga avvalo tangalar haqida ma'lumot bermoqchiman.Tanga so'zi turkiy tilga tegishli bo'lib,metall ya'ni oltin,kumush,mis,nikel va alyuminiydan yasalgan pul birligi,muomala va to'lov vositasi.Tangalarning shakli tuxumsimon va dumaloq bo'ladi.

Tangalarning aversi,reversi,gurti bo'ladi va mana shu jihati orqali ham bir-biridan farq qiladi.

Tangalar miloddan avvalgi 8-7 asrlarda Lidiya va Egina orolida vujudga kelgan.Tovar ayirboshlashda ekvivalent rolini o'ynagan boshqa buyumlardan farqli ravishda tangalar qulay va universal to'lov vositasi hisoblangan.

Shuningdek,tangalar o'sha davlatning ijtimoiy-siyosiy,ma'naviy hayotidan ham so'zlaydi.Masalan,tangalarga hukmdor tasviri tushirilgan,tanga joriy etilgan yili yozilgan,davlatning gerbi,hukmdor ismi,unvoni,izohlari ham keltirilgan.O'zbekiston hududida tangalarning zarb etilishi Ahamoniylar podshosi Doro-1 davriga to'g'ri keladi.Uning nomi "darik" deb nomlangan tilla tangalar bo'lgan.Lekin bu taxmin albatta.Tarix hech bir narsaga aniq javob topmaguncha doim izlanishda bo'ladi.Qadimgi Xitoyda ham tangalar bilan bog'liq bo'lgan ajoyib ma'lumot uchraydi.Ya'ni o'sha davrdagi Xitoy tangalarining o'rtasida teshiklar mavjud bo'lib,ip uning o'rtasidan o'tkazilgan.Shu orqali ular bo'yinlariga tangalarni taqib yurishgan.Keyinchalik,Temuriylar davrida ham mis fuluslari deb atalgan tangalar muomalada bo'lgan.XIX asrda ham Buxoro,Xiva,Qo'qon xonliklarida ham tilla,kumush,mis tangalar mavjud bo'lgan.Qog'oz pullar paydo bo'lishi tangalarning rolini keskin pasayishiga olib keldi.O'zbekiston Respublikasi o'z milliy valyutasi-so'm muomalada bo'lsa ham tangalar ham

o'z faoliyatini davom ettirmoqda. Hozirda 50,100,200,500,1000 so'mlik tanga pullar mavjud. Bu tangalarda davlat gerbi zarb etilgan sanasi aks etgan ettirilgan. Shuningdek, yubilyar tangalar ham mavjud bo'lib, ularga Alisher Navoiy, Abu Ali ibn Sino, Ahmad Farg'oniy, Abu Rayhon Beruniy, Muso al-Xorazmiy kabi buyuk allomalar portreti tushirilgan.

Tangalarni numizmatika fani o'rganadi.

Tangalar tilla, kumush, mis va boshqa metallardan yasaladi. Hozirgi kunda qadimiy tangalarning narxi yuqori hisoblanadi. Dunyodagi eng qimmat tangalarni ba'zilarini sizga havola etamiz.

Ular: Yoyilgan sochli ozodlik tangasi-100000000 dollar.

Brasher tangasi-7400000 dollar.

Qirol Edvard tangasi florini -6800000 dollar.

Kumush dollar-4100000 dollar.

Sen-Goden ikki boshli burgut tangasi-3000000.

Hoshimiylar dinori-1000000 dollar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. <http://sinaps.uz>

2. arxiv.uz

PHYSICAL CHARACTERISTICS OF SOUND. USE OF SOUND IN MEDICINE

Azimov Jurabek Shavkatjon O'g'li

*2 st year student of Tashkent Medical Academy, Faculty of Medicine
No. 2*

Elmurodova Zarina Ravshan qizi

3st year student of Tashkent Medical Academy, Faculty of Medicine №2

Izzatullayev Javoxirbek Botirovich

2st year student of Tashkent Medical Academy ,

*Scientific supervisor: TTA asistent **Raximov Bobur Turg'unovich***

Abstract USE OF SOUND IN MEDICINE

We receive the basic information around us through the organs of hearing and sight. In both cases, we receive information about objects without physical contact with them. Although sound and light are different physical phenomena, they are both waves. The energy carried by the waves stimulates our sensory mechanisms.

Sound is a mechanical wave emitted by a vibrating body. For example, when a tuning fork or human vocal chords vibrate, the air molecules around them move and change in response to the motion of the vibrating body. Oscillating molecules, in turn, transmit their motion to neighboring molecules. When the air vibrations reach the ear, they cause the drum to vibrate, which in turn causes nerve impulses that are received by the brain[1].

Keywords *The physical properties of sound, the acoustic spectrum, noise and its types, and the factors that cause it are discussed.*

Enter

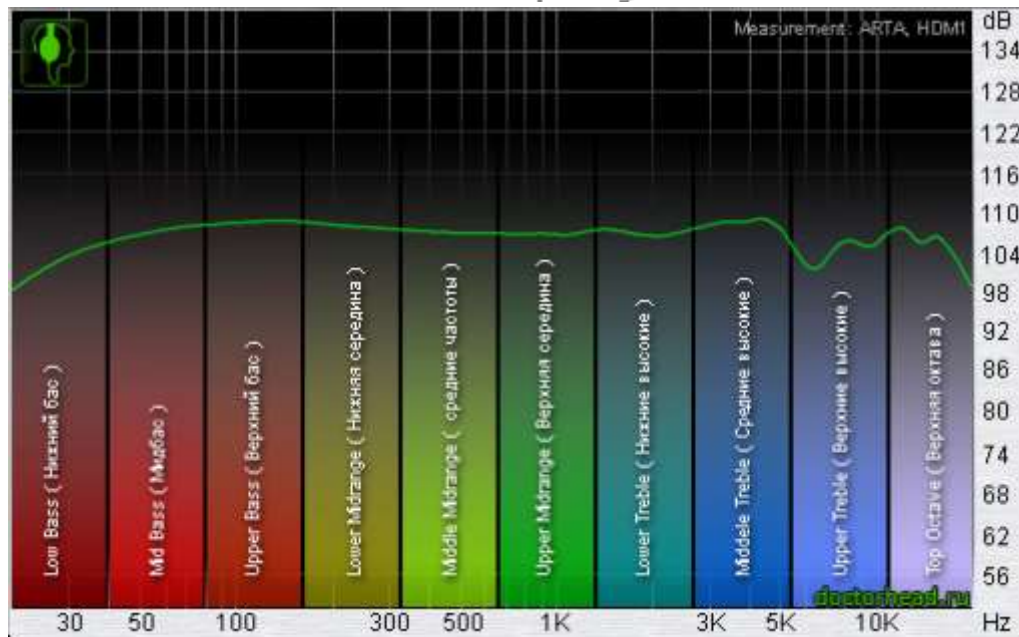
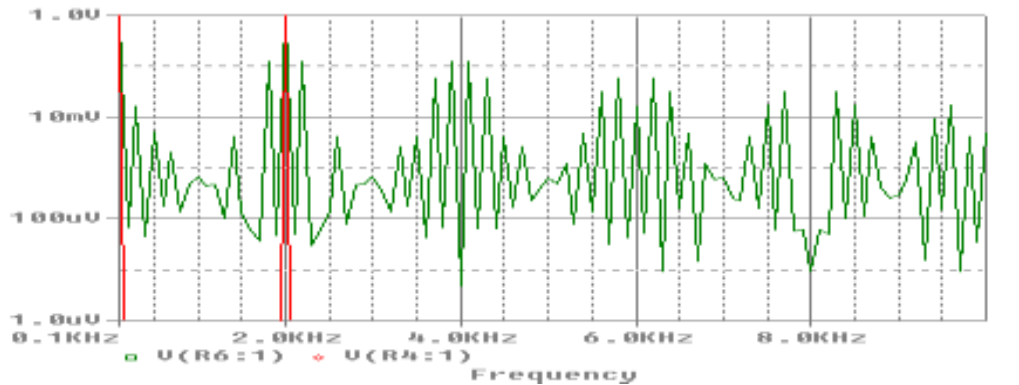
PHYSICAL CHARACTERISTICS OF SOUND.

*If the frequency of the elastic waves propagating in the air is in the range of about 20 to 20,000 Hz, then they cause the sensation of sound in the human ear. Therefore, elastic waves in any medium with the specified frequency are called sound waves or direct sound . Elastic waves with a frequency less than 20 Hz are called *infrasound* : waves with a frequency greater than 20,000 Hz are called *ultrasound* . Infrasound and ultrasound cannot be heard by the human ear.*

In gases and liquids, a sound wave can only be a longitudinal wave and consists of alternating compressions and rarefactions. Waves propagating in solids can be both longitudinal and transverse.

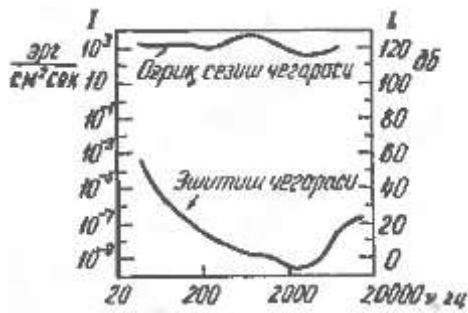
Humans perceive sounds differently in terms of pitch, timbre and loudness. Each subjective assessment corresponds to a specific physical characteristic of the sound wave.

Any real sound is not a simple harmonic vibration, but a collection of harmonic vibrations with a certain set of frequencies. The set of frequencies of vibrations involved in a given sound is called **the acoustic spectrum of the sound [2]**.

. Spectral view of the amplitude-frequency relationship

The intensity of sound waves is the average value of the energy carried by the wave. A wave must have a certain minimum intensity, called the threshold of hearing, to evoke the sensation of sound. The threshold of hearing is different for everyone and depends on the frequency of the sound. The human ear is very sensitive to sounds with frequencies between 1000-4000 Hz. At this frequency, the hearing threshold is about $10^{-9} \text{ erg/cm}^2 \text{ sec}$. At other frequencies, the hearing threshold is higher.

Human ear hearing and pain thresholds

the intensity is around $10^{-3} - 10^{-4} \text{ erg/cm}^2 \text{ s}$, the wave becomes imperceptible as sound and causes only pain and pressure sensation in the ear. The value of the intensity that evokes such sensation is called the threshold of pain perception.

Sound vibrations and waves are special cases of mechanical vibrations and waves. However, considering the importance of acoustic concepts in the assessment of auditory perception and its applications in medicine, it is appropriate to consider some issues. It is accepted to distinguish the following sounds from each other: 1) tones or musical sounds; 2) noises; 3) sound beats[3].

Tones and noises

Tones and Noises – These sounds can be characterized by pitch, frequency and amplitude. Here is a brief overview of each:

1. Tones: Tones are sounds that have definition, meaning they can be described as high or low. The pitch of a tone is determined by its frequency, with higher frequencies corresponding to higher pitches and lower frequencies corresponding to lower frequencies. Tones are often associated with musical notes and can be produced by musical instruments or the human voice.

2. Noises: Noises are sounds that do not have a specific pitch and are characterized by randomness and complexity. Noise can be classified into different types such as squelch (a random signal with equal intensity at all frequencies), pink noise (a signal with equal energy per octave), and brown noise (a signal whose intensity decreases with increasing frequency). . Noises can be found in everyday environments such as traffic, wind or the sound of machinery.

Both tone and noise play an important role in our auditory experience and can have different effects on our emotions, behavior and well-being.

Understanding the characteristics of tones and noises helps us to evaluate and analyze the sounds around us.

A sound consisting of a periodic process is called a *tone*. If this process is harmonic, then the current is said to be simple or pure. The main physical characteristic of a pure tone is its frequency. A complex tone corresponds to anharmonic vibrations. A simple tonal sound is produced, for example, by a tuning fork, and a complex tonal sound is produced by musical instruments, light apparatus (vowel sounds), etc.

A complex tone can be divided into simple tones. The smallest frequency of the separated tones corresponds to the fundamental tone, and the remaining harmonics (overtones) have frequencies $2\nu_0$, $3\nu_0$ and so on.

A sound that does not repeat itself over time and differs in complexity is called *noise*.

Vibrations of machines, clapping, the noise of a burner flame, ghosting, rattling, consonant sounds when speaking, etc. belong to noise.

Noise spectrum

Noise can be thought of as a combination of complex tones that vary irregularly. If we try to spread the noise into a spectrum with some degree of convention, then this spectrum will be continuous, for example, the spectrum formed by noise during the burning of a gasoline gas burner.

Sound shock is a short-term effect of sound: it is produced when clapping, when there is an explosion, etc.

Shock waves and sound waves should not be confused with each other

Sound intensity. The energy characteristic of sound is measured by its intensity, like a mechanical wave. It can also be expressed in vectorial form. In practice, it is possible to evaluate the sound not by its intensity, but by the additional sound pressure generated when the sound wave passes through the liquid and gas medium. Plane wave intensity is related to sound wave pressure as follows:

$$I = p^2 / (2 r c)$$

Here r is the density of the environment; c is the speed of sound. The normal human ear perceives a fairly wide range of sound intensities: for

example, at a frequency of 1 kHz, $I_0 = 10^{-12} \text{ W/m}^2$ or $P_0 = 2 \cdot 10^{-5} \text{ Pa}$ (hearing threshold) to I can receive sound intensities up to $I_{\max} = 10 \text{ W/m}^2$ or $P_{\max} = 60 \text{ Pa}$ (pain threshold). The ratio of these intensities is equal to 10, so it is convenient to use logarithmic units and logarithmic scales when characterizing sound intensities. The scale of sound intensity levels is made in the following form. The value of I_0 is the initial level of the scale, and any other intensity I is expressed by the decimal logarithm of its ratio to I_0 :

$$L_B = \lg(I/I_0) \quad (5.1)$$

As for sound pressure

$$L_B = 2\lg(P/P_0)$$

Expressing the above expressions in decibels corresponding to them, we write in the following form:

$$L_{DB} = 10 \lg(I/I_0) \text{ and } L_{DB} = 20 \lg(P/P_0) \quad (5.2)$$

REFERENCES:

- 1 Nuruzova ZA, Faizullayeva ZR, Yodgorova NT, Mamatmusayeva F.Sh. / *Microbiology, virology and immunology / textbook.*, 2023, P. 303
 - 2 *Medical Atlas microbiology*. Vorobev AA and dr. 2015
 - 3 "Medical microbiology, virology and immunology". Pod editorial Borisova LB i Smirnova AMM 1983
 - 4 *Medical microbiology*. Pokrovsky VI Pozdneev OKM 2005.
 - 5 *Microbiology, virology and immunology*. Mukhamedov I., Eshboev E., Zakirov N. Stone. 2006
- Internet information the following from sites received:
6. <http://www.medline.ru>.
 7. <http://www.freebooks4doctors.com/fl/spec4.htm>;
 8. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/entrez/>

STYLISTIC ASPECTS FOUND IN TRANSLATION FROM ENGLISH TO UZBEK IN JOURNALISTIC TEXTS

Mustaqova Madina Sherzod qizi

Jizzax Davlat Pedagogika Universiteti

*Maktabgacha va boshlang'ich ta'limda xorijiy til
yo'nalishi talabasi*

Email : madinamustaqova@gmail.com

Annotation *In this article, you will learn about the stylistic aspects of journalistic texts and the importance of lexicographical and visual features of the Uzbek language, ways of expressing meaning, preserving the color of the word, text structure and methods of expression during translation from English to Uzbek.*

Keywords : *tone, accuracy, localisation, style, clarity, cultural sensitivity, lexical and grammatical features.*

Аннотация *В этой статье вы узнаете о стилистических аспектах публицистических текстов и значении лексикографических и изобразительных особенностей узбекского языка, способах выражения смысла, сохранении цвета слова, структуре текста и способах выражения при переводе с английского на Узбек.*

Ключевые слова: *тон, точность, локализация, стиль, ясность, культурная чувствительность, лексико-грамматические особенности.*

Annotatsiya *Siz bu maqolada Ingliz tilidan o'zbek tiliga tarjima qilish paytida, publitsistika matnlarda stilistika jihatlari hamda o'zbek tilining leksikogrammatik va ko'rgazmali xususiyatlari, ma'noni ifodalash usullari, so'zning rangini saqlash, matn tuzilishi va ifoda usullarining ahamiyati haqida bilib olishingiz mumkin.*

Kalit so'zlar : *ohang, aniqlik, lokalizatsiya, uslub, ravshanlik, ma'daniy sezgirlik, leksik va grammatik xususiyatlar.*

Introduction

When translating from English to Uzbek in journalistic texts, it is crucial to consider various stylistic aspects to ensure the accuracy, clarity, and cultural sensitivity of the translation. By paying attention to tone, clarity, cultural nuances, accuracy, style, and localisation, translators can effectively convey the intended message of the original text to an Uzbek-speaking audience. These stylistic considerations help maintain the integrity of the journalistic content while making it accessible and engaging for readers in

Uzbekistan. In this introduction, we will explore how these stylistic aspects play a key role in producing high-quality translations of journalistic texts from English to Uzbek. The translation of journalistic texts plays a vital role in disseminating accurate and reliable information to a broader audience. As the global community becomes more interconnected, the need for accurate translations has become increasingly important in breaking down language barriers. English and Uzbek, two distinct yet influential languages, often require skillful translation to maintain the essence and style of the original text. Within this context, the focus on stylistic aspects found in translating English to Uzbek in journalistic texts remains a key concern for both translators and readers alike.

Language and its nuances have the power to shape perceptions, influence opinions, and evoke emotions within readers. Translating journalistic texts requires more than a mere understanding of the vocabulary; it necessitates capturing the essence and style of the original piece in order to resonate with the target audience. As such, stylistic aspects such as tone, register, idiomatic expressions, and cultural references play a crucial role in achieving effective translation.

Main body

One of the main challenges in translating stylistic aspects lies in navigating the differences between English and Uzbek language structures. English is known for its concise and straightforward sentence structure, whereas Uzbek, belonging to the Turkic language family, often employs a more complex and descriptive style. Translators must strike a balance between preserving the original meaning of the text and adapting it to the stylistic norms of the target language. This requires a deep understanding of both languages and a keen awareness of cultural contexts.

Furthermore, idiomatic expressions pose another hurdle in the translation process. These phrases, deeply rooted in the culture and context of the source language, often lose their impact or become incomprehensible when translated directly. Translators must possess a vast knowledge of both languages' idiomatic expressions and their respective cultural significance to ensure the preservation of intended meanings.

Cultural references, whether historical or current, are also crucial in journalistic texts. These references provide readers with a deeper understanding of the context and contribute to the overall tone of the piece. When translating these references, it is necessary to find equivalent terms or events in the target language that have comparable cultural

significance. A single misinterpretation can result in a loss of accuracy and cultural resonance.

As the field of translation continues to evolve, technological advancements are aiding translators in overcoming these challenges. Machine translation and computer-assisted translation tools have become invaluable resources for translators, enabling them to work swiftly and efficiently. However, it is important to remember that these tools should be used as aids and not as substitutes for human translators, as the nuances of stylistic aspects often require a human touch.

In journalistic texts, it is important to convey information clearly and concisely. This means that the translator should strive to use simple and straightforward language in the translation, avoiding overly complex or technical terms that may not be easily understood by the target audience. Additionally, the translator should pay attention to the structure of sentences and paragraphs, ensuring that they flow smoothly and logically in Uzbek.

Another important stylistic aspect to consider is the use of idiomatic expressions and cultural references. When translating from English to Uzbek, the translator should be aware of any idioms or cultural references that may not have direct equivalents in the target language. In such cases, the translator may need to find creative ways to convey the intended meaning while still preserving the style and tone of the original text.

Furthermore, it is important to pay attention to the use of language register in journalistic texts. Depending on the audience and purpose of the text, the translator may need to adjust the level of formality or informality in the translation. For example, a news article may require a more formal tone, while a feature story may allow for a more conversational style.

Conclusion

In conclusion, the translation of journalistic texts from English to Uzbek entails a meticulous focus on the stylistic aspects that contribute to effective communication. Translators must strike a balance between preserving the original meaning and adapting it to the cultural and linguistic norms of the target language. As global interconnectivity continues to grow, the demand for well-executed translations becomes even more paramount, ensuring that readers across language barriers receive accurate and engaging information. By carefully considering these factors, the translator can ensure that the translated text effectively conveys the intended message while also maintaining the stylistic integrity of the original text.

REFERENCES

1. M.T. Tajigalieva. (2022). STYLISTIC ASPECT OF TRANSLATION. *Current Research Journal of Philological Sciences*,
2. Routledge Encyclopedia of Translation Studies. London: Routledge, 185-190
3. Boase-Beier, J. (2006). Stylistic Approaches to Translation. Manchester: St Jerome Publishing.
4. Gaddis Rose, M. (1997). Translation and Literary Criticism. Manchester:
5. Cyberleninka.ru
6. Yandex.ru

TA'LIM JARAYONI PSIXOLOGIK ASOSLARI

Abdurahmonova Malika Baxtiyor qizi

Islomova Sevinch Islomovna

Termiz davlat pedagogika instituti Boshlang'ich

ta'lim fakulteti 1-bosqich talabalari

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'limning yosh psixologiyasi taraqqiyotda tutgan o'rnini, o'qish faoliyati va uning turlari, dars jarayonida o'quvchilarni boshqarish usullari haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: O'quv faoliyati, ta'lim, o'qish, o'rganish motivlari, aqliy taraqqiyot.

Odatda ta'lim talabaga muayyan ko'lamda bilim, ko'nikma va malaka berishga, shuningdek, shaxsning aqliy faoliyatini rivojlantirishga qaratilgan murakkab jarayon hisoblanadi. Ta'lim haqida gapiradigan bo'lsak, o'qituvchining ta'lim jarayonidagi maxsus funksiyalarga e'tibor qaratiladi. O'qish ham o'quv faoliyatiga taalluqli bo'lib, lekin ko'proq bu tushuncha ishlatilganda o'quv faoliyatida o'quvchiga tegishli faoliyat nazarda tutiladi.

Ta'lim ikki tomonlama xarakterga ega bo'lib, o'qituvchi (ta'lim beradi) va talaba (ta'lim oladi) larning hamkorlikdagi faoliyati natijasida amalga oshiriladi. Ta'limning muvaffaqiyati, birinchidan o'qituvchi bilan talabalar jamoasi hamkorligidagi faoliyatning faol tarzda o'tishiga, ikkinchidan, nimalardan saboq berishga, kim tomonidan tashkil qilishga, uni qanday metodlar bilan amalga oshirishga va kimlarni o'qitishga ko'p jihatdan bog'liqdir. Oliy ta'lim tizimida o'qish o'qituvchi rahbarligidagi o'qitish jarayonining bir tomonini xarakterlaydi, xolos. O'qishdagi muvaffaqiyatni obyektiv/o'quv materialini, o'qitish sur'ati, metodi, darsliklar va boshqalar va sub'yektiv/talabaning o'quv motivi, qiziqishi, mayli kabilari/sabablariga ta'sir qiladi. Bu o'rinda ta'sir o'tkazish, ta'sirlanish, o'z-o'zini qo'lga olish, o'z-o'ziga buyruq berish holatlari muhim rol o'ynaydi.

Pedagogik psixologiyada ta'lim/o'qitish/o'quv faoliyati/ bilan bir qatorda o'zlashtirish tushunchasi ham qo'llaniladi.

O'quv faoliyati- inson yangi bilim, ko'nikma va malakalar egallaydigan, yoki mavjudlarini o'zgartiradigan, o'z qobiliyatlarini rivojlantiradigan, takomillashtiradigan jarayondir.

Ta'lim- o'qituvchi va o'quvchining birgalikdagi o'quv faoliyatidan iborat bo'lib, bilim, ko'nikma va malakalarni uzatish jarayonidir, hayotiy tajribani o'qituvchidan o'quvchiga uzatishdir.

Talim haqida gapirilganda o'qituvchining talim jarayonidagi maxsus funksiyalariga etibor qaratiladi. O'qish ham oquv faoliyatiga taalluqli bolib, lekin koproq bu tushuncha ishlatilganda oquv faoliyatida o'quvchiga tegishli faoliyat nazarda tutiladi.

O'qish- bunda bilim, ko'nikma va malakalarni egallash uchun qobiliyatlarni rivojlantirishga qaratilgan o'quvchi tomonidan amalga oshiriladigan o'quv harakatlari nazarda tutiladi.

Yuqorida ko'rib o'tilgan uch tushuncha ham o'quv faoliyati mazmuniga taalluqlidir. O'qishning natijasi haqida gapirilganda o'rganish tushunchasidan foydalaniladi.

O'rganish- insonning o'quv faoliyati natijasida yangi psixologik sifat va xususiyatlarini o'zlashtirilganini bildiradi. Etimologik jihatdan bu tushuncha "o'rganmoq" tushunchasidan kelib chiqqan bo'lib, individning ta'lim va o'qish natijasida o'rganishi mumkin bo'lgan barcha narsalarni o'z ichiga oladi. O'quv faoliyati bu shunday faoliyatni, unda shaxsning psixik jarayonlari shakllanadi va rivojlanadi, uning asosida yangi faoliyatlar yuzgaa keladi. O'quv faoliyati insonning butun hayoti davomida namoyon bo'luvchi uzluksiz jarayondir.

Rus psixologi A.N.Leontov inson faoliyatining psixik va amaliy shakllari mavjudligini, bola ongi aynan o'quv faoliyatida o'sishini ta'kidlaydi.

Elkoninning ta'kidlashicha, o'quv faoliyatining shakllantirilishi bu faoliyat ayrim kishilar bajarilishini asta-sekinlik bilan o'quvchining o'ziga o'qituvchining ishtirokisiz mustaqil bajarish uchun o'tkazilishdir. O'quv faoliyatining beshta elementi mavjud:

- o'quv motivlari
- o'quv topshiriqlari
- o'quv harakatlari
- o'qituvchining nazorati
- O'qituvchining baholashi

Motiv-Motiv inson xulq-atvorining ichki barqarorligi, harakatga undovchi tushunchadir.

V.A.Krutetskiy o'spirinlarda uchraydigan motivlarning quyidagilarini alohida ifodalaydi:

- a) Biror oquv faniga qiziqish;
- b) Yatanga foyda keltirish istagi;
- d) Shaxsiy qobiliyatini rokach qilish;

- e) Oilaviy an'analarga rioya qilish;
- f) Do'st-birodarlarga ergashish;
- g) Moddiy taminlash va hokazolar.

Shveytsariyalik psixolog J. Piajening fikricha, bolaning aqliy o'sishi o'zining ichki qonunlari asosida rivojlana borib, sifat jihatdan o'ziga xos bir qator genetik bosqichlarni bosib o'tadi. Ta'lim va aqliy etilish jarayonini faqat bir qadar tezlatishga yoki sekinlashtirishga qobildir, lekin u aqliy jihatdan etilish jarayoniga hech qanday jiddiy tasir ko'rsata olmaydi. Demak, ta'lim rivojlanish qonunlariga bo'ysunish kerak. Masalan: bolada mantiqiy tafakkur etilmay turib, uni mantiqiy fikr yuritishga o'rgatish foydasizdir. Talimning turli bosqichlari bolaning tegishli psixologik imkoniyatlari pishib etiladigan muayyan yoshidan qat'iy nazar bog'liqligi shundan kelib chiqadi. Ta'kidlash joizki, talim etakchi rolni bajaradi, ta'lim va rivojlanish esa ozaro bir-biriga bogliqdir; ular alohida sodir boladigan ikki jarayon bo'lmay, balki bir butun jarayondir. Talimsiz bola aqliy rivojlanish bo'lishi mumkin emas. Talim rivojlanishiga turtki bo'ladi, rivojlanishni o'z ortidan ergashtirib boradi. Zarur sharoit tug'ilganda talim mantiqiy fikrlash malakasini tarkib toptiradi va tegishli aqliy rivojlanish uchun zamin bo'ladi.

Aqliy rivojlanish tushunchasining o'zi turli tadqiqotchilar tomonidan har xil talqin qilinmoqda. C. L. Rubinshteyn bilan B. G. Ananov birinchilar qatori aqliy rivojlanishni, umumiy intellektni tadqiq qilish bilan shug'ullanishga da'vat etib maydonga chiqdilar. Ananov bu kategoriyalar odamning shunday murakkab psixik xususiyatidirki, o'qish va mehnatdagi muvaffaqiyat ana shu xususiyatga bog'liqdir, deb gapirdi. Olim bu kategoriyalarni bilishga oid turli vazifalarning qo'yilishi va hal etilishi bilan bog'langan, yani hodisaga eng umumiy mo'ljallovchi xarakteristika bergan bo'lib, bu xarakteristika uni hal etishning mumkin bo'lgan yo'llarini ko'rsatib beradi. O'quvchining darsga bo'lgan qiziqishini orttirish uchun o'qituvchi quyidagi qoidalarga tayanishi lozim:

1. O'quv jarayonini shunday tashkil etish lozimki, bunda o'quvchi faol harakat qilishi, mustaqil izlanishi, yangi bilimlarni o'zi kashf etishi va muammoli xarakterdagi masalalarni yechish uchun sharoit izlashi kerak.
2. O'quvchilarga bir xil o'qitish usullari va bir turdagi ma'lumotlarni berishdan qochish kerak.
3. O'rgatilayotgan fanga nisbatan qiziqishning namoyon bo'lishi uchun ayni shu fan yoki bilim, o'quvchining o'zi uchun qanchalik ahamiyatli va muhim ekanligini bilishi kerak.

4. Yangi material qanchalar o'quvchi tomonidan avval o'zlashtirilgan bilimlar bilan bog'liq bo'lsa, u o'quvchi uchun shunchalik qiziqarli bo'ladi.

5. Haddan ziyod qiyin material o'quvchida qiziqish uyg'otmaydi.

Berilayotgan bilimlar o'quvchining kuchi yetadigan darajada bo'lishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, o'qituvchi har tomonlama ideal bo'lishi kerak. Ta'lim jarayonini muvaffaqiyatli amalga oshirish o'qituvchiga bog'liq jarayon hisoblanadi. Aniqroq qilib aytadigan bo'lsak, ta'limdan samarali natija kutilmoqda. Shuning uchun o'qituvchi o'quv jarayonini to'g'ri tashkil eta olishi, o'quvchilarning shaxsiy qiziqishi va ehtiyojlarini qondirishi, ularda yaxwi kayfiyat va o'quv jarayonida ishchanlikni yuzaga keltirishi yaxshi natijalar beradi deb o'ylayman.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. qizi Ashurova, S. F. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK QO 'LLAB-QUVVATLASHDA PSIXOLOGIK XIZMATNING O 'ZIGA XOS JIHATLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(9 SPECIAL), 418-421.

2. Ashurova, S., & Numonova, A. (2023). THE ROLE OF PSYCHOLOGY IN FORMING TEACHERS' PEDAGOGICAL ABILITY. Academia Repository, 2(11), 46-53.

1. 2. Ashurova Sh. F. (2023) SOG`LOM PSIXOLOGIK TURMUSH TARZI TO`G`RISIDAGI TASVVURLARNING SHAKLLANISHI "Zamonaviy ta'limda pedagogika va psixologiya fanlari <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/8314/5746>

2. qizi Ashurova, S. F. (2023). OILADA YOSHLARNING SOG 'LOM TURMUSH TARZIGA MUNOSABAT SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI MUAMMO SIFATIDA. Educational Research in Universal Sciences, 2(10 SPECIAL), 32-35.

3. Ashurova Sh.F. .(2022) A HEALTHY LIFESTYLE IN UZBEK FAMILIES FROM THE POINT OF VIEW OF ISLAM RELIGION Emergent: JOURNAL OF EDUCATIONAL DISCOVERIES AND LIFELONG LEARNING (EJEDL) <https://ejedl.academiascience.org/index.php/ejedl/article/view/369> (52-56 p)

4. Ashurova, S. F., & qizi Karimova, M. N. (2023). OILADA O 'SMIRLARNING SOG 'LOM TURMUSH TARZI VA OILAVIY HAYOT HAQIDAGI TASAVVURLARI SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 363-368.

5. qizi Karimova, M. N., & Ashurova, S. F. (2023). PROFESSIONAL TA'LIMDA TAHSIL OLAYOTGAN QIZLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASH VA ULARDA SOG'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 369-373.
6. Ашурова, Ш. (2023). Оилада эр–хотин муносабатларини мувофиқлаштиришнинг ўзбек психологлари томонидан таҳлил қилиниши. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 67-71.21.
7. Karimova M.N. Ashurova.Sh.F, (2023) Professional ta'limda tahsil olayotgan qizlarni oilaviy hayotga tayyorlash va ularda sog'lom turmush tarzini shakllantirishning psixologik asoslari. Educational Research in Universal Sciences. OAK. 369-373-b
8. qizi Imonova, MB (2023). MUSIQANING INSON HISSIYOTIGA TASIRI. National Scientific Research International Journal natijalari , 2 (3), 156-161.
9. Иманов, Б., & Имонова, М. (2021). Развитие творческих способностей учеников при выполнении проблемных экспериментов по физике с помощью инновационных технологий. *Общество и инновации*, 2(2), 222-227.
10. Imonova, M. B. (2023). Oila tinchligi-jamiyat faravonligi asosi. Finland academic research science publisher, 1148-1151.
11. Имонова, М., & Тожиева, Д. (2023). Роль сиблинговых отношений в когнитивном развитии детей. *Традиции и инновации в исследовании и преподавании языков*, 1(1), 447-453.
12. Имонова, М. (2023). Musiqiy tarbiya–qudratli quroldir yohud musiqiy tarbiyaning shaxs shakllanishiga tasiri. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 35-37.
13. Имонова, М., & Таджиева, Д. (2023). Boshlangich sinf oquvchilarida milliy tarbiyani pedagogik va psixologik rivojlanishi qonuniyatlari. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 74-76.
14. Иманова, М. Б. (2021). ШАХС ХАРАКТЕРИ АКЦЕНТУАЦИЯСИ ВА ДЕКТРУКТИВ ХУЛҚ-АТВОР. Academic research in educational sciences, 2(11), 1399-1403.
15. Imanov, B. (2023). NEGATIVE FACTORS AFFECTING THE QUALITY OF EDUCATION AND WAYS TO ELIMINATE THEM. Science and innovation, 2(B3), 355-358.

16. Имонова, М. Б. (2023). ВАЖНОСТЬ СЕСТРОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В ЛИЧНОМ РАЗВИТИИ. FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES, 2(22), 120-123.
17. Imonova, M. B. (2023). Causes of Suicide Tendency in Adolescents. Journal of Discoveries in Applied and Natural Science, 1(1), 62-67.
18. Иманов, Б., & Иманова, М. Б. Қ. (2021). ДАРС ТУЗИЛМАСИ ВА УНГА ТАЙЁРГАРЛИК. Academic research in educational sciences, 2(5), 1158-1162.
19. Имонова, М. Б. (2023). РОЛЬ ОТНОШЕНИЯ СИБЛИНГА В ПРОБУЖДЕНИИ МОТИВОВ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(10), 101-104.
20. Ньёматуллаева, С. (2020). Психология детей в возрасте 5-7 лет. Студенческий вестник, (5-1), 62-63.
21. Ne'Matullayeva, S. (2022). MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA O 'YIN TERAPIYASINI QO'LLASHGA OID QARASHLAR. Science and innovation, 1(B4), 444-449.
22. Nematullaeva, S. (2023). DEVELOPING COMMUNICATION SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN THROUGH GAME THERAPY. Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence, 2(4), 86-88.
23. Ne'matullayeva, S. (2022). Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida oyin terapiyasini qo'llashda innovatsion usullar. O 'zbekiston milliy universiteti xabarlari, 1(6).
24. Nematullaeva, S. (2023, April). The role of play therapy in a child's life. In Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education (Vol. 1, No. 1, pp. 9-10).
25. Ньёматуллаева, С. Х. (2023). Влияние Игровой Терапии В Формировании Личности Детей. Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture, 4(2), 31-33.
26. Kizi, N. S. K. (2022). Use of Game Therapy in Preschool Educational Organizations.
27. Нематуллаева, С. (2023). Maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxs sifatida kamolotida o'yin terapiyasining ahamiyati .Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 43–46. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/psychological-service-education/article/view/23475>

TARBIYA PSIXOLOGIYASI

Abduqayumova Mavludabonu

To'xtasheva Dilafroz

*Termiz davlat pedagogika instituti Boshlang'ich ta'lim fakulteti 1-
bosqich talabalari*

Annotatsiya: ushbu maqolada tarbiya psixologiyasi va insonlardagi psixologik holatlar, xususiyatlar haqidagi dastlabki bilimlar, shaxs tarbiyasida madaniyatning, oilaning ta'siri yoritilgan.

Kalit so'zlar: tarbiya, pedagogika, ijtimoiy, psixologik kategoriya, konkret omillar, shaxsiy sifatlar, kauzal, funksional, strukturaviy, tarbiyachi, Kadrlar tayyorlash milliy dasturi, ommaviy axborot vositalari.

Insonning o'zini anglashi, o'z navbatida, shaxsning muhim belgisi hisoblanadi. Inson o'z tevarak atrofidagi olamni biluvchi va shu olamga ta'sir etuvchi sub'ektdir. Odamning idrok etadigan, tasavvur qiladigan narsalari uning uchun ob'ektdir. Ana shu nuqtai nazardan olganda odamning o'zini anglashi sub'ektiv ravishda o'zini "men" deb his qilishida ifodalanadi.

Tarbiya tarbiyachi tomonidan tarbiyalanuvchida barqaror axloqiy hislat va xulqiy fazilatlarni tarkib toptirish, shakllantirish maqsadida tarbiyalanuvchining ongiga aniq maqsad yo'lida tarbiyaviy ta'sir etish jarayonidir. Tarbiya psixologiyasi maqsadga muvofiq ravishda tashkil etilgan pedagogic jarayon sharoitida inson shaxsi shakllanishining qonuniyatlarini o'rganadi, tarbiya har qanday jamiyatning muhim vazifasidir.

Tarbiya – bu shaxsning ijtimoiy, ma'naviy va ishlab chiqarish faoliyatiga tayyorlash maqsadida uning ma'naviy, jismoniy kamolotiga muntazam ravishda ta'sir ko'rsatish jarayoni. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SHavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga murojaatnomasida: "Faqat ma'rifat insonni kamolga, jamiyatni taraqqiyotga yetaklaydi", deb ta'kidlaganlaridek yoshlar ta'lim-tarbiyasini to'g'ri, milliy manfaatdorchilik nuqtai nazaridan qayta qurish jiddiy masaladir. Chunki ta'lim-tarbiya sifati va tarkibi har qanday mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasini belgilaydigan eng asosiy omillardan biridir.

Inson shaxsi juda murakkab psixologik kategoriya bo'lib, u kishining individual hayoti davomida ma'lum konkret omillarning ta'siri ostida asta-sekin tarkib topadi. Inson-jamiyat-tabiati-turmush munosabatlarini tekshirgan tus olimlari **S.L.Rubinshteyn** , **L.S.Vigotskiy** , **A.N.Leontev** , **B.G.Anan'ev** odamning ular bilan har xil turdagi va ko'rinishdagi kauzal, strukturaviy,

funksional, fazoviy va makoniy aloqalar tizimi mavjudligini ta'kidlab o'tganlar.

Birinchidan, inson u yoki bu aloqalar tizimiga binoan biologik mahsuli "Homo Sapiens" sifatida o'rganiladi. Ikkinchidan, tarixiy jarayonning ham ob'ekti, ham sub'ekti tariqasida shaxs tadqiq etiladi. Uchinchidan, individ muayyan ko'lamda o'zgaruvchan, taraqqiyotning genetik dasturiga asoslanuvchi alohida xususiyatli jonzot tarzida ilmiy jihatdan tekshiriladi.

Tarbiya- bolaning ijtimoiy muhitda o'z o'rnini topishni o'rganishi hamda insonning hayotiy ko'nikma va malakaga ega bo'lishidir. Ta'lim jarayonining markazida shaxsning bilish va anglash jarayonini, uning qobiliyati, ilm o'rganishi yotsa, undan farqli o'laroq tarbiya insonni shaxs sifatida shakllanishiga, uning dunyoqarashi va jamiyatga munosabatiga quriladi. Tarbiya- bu alohida jarayon emas, balki o'qitishning bir tomoni bo'lib, u bilan umumiy va farqli tomonlarga ega. Bilim berish va tarbiyaga asosan insonning ijtimoiy ko'nikma olish mexanizmining o'ziga xos jihatlarini kiritish mumkin. Tarbiya jarayonida shaxsning sifat va xossasi, ijtimoiy xulq-atvori va shakllari nazarda tutilsa, o'qitishda bilim, ko'nikma va malakalar inobatga olinadi.

Tarbiya jarayonining texnologiyasini quyidagicha sharxlash mumkin:

1. Tarbiyalanuvchini alohida, takrorlanmas individuallik sifatida tushunish lozim. Uning ehtiyojlari strukturasi aniqlash kerak.
2. Ijobiy emotsiyalar vositasida ijobiy xulq-atvor odatlarini shakllantirish kerak. Bir ehtiyojning o'rnini faqat boshqa ehtiyojgina egallashi mumkin.
3. Shu ehtiyojlarni qondirish vositalari bilan bolani qurollantirish zarur.

Mustaqillikning dastlabki yillaridanoq butun mamlakat miqyosida ta'lim-tarbiya, ilm-fan, kasb-hunarga o'rgatish sohalarini isloh qilishga nihoyatda katta zarurat sezila boshladi. Shuni ta'kidlash lozimki, ma'rifat xalqimiz, millatimiz qonidadir. An'anaviy sharqona qarashga ko'ra , ma'rifatlilik faqat bilim va malaka emas, ayni paytda chuqur ma'naviyat va go'zal axloq degani hamdir. Ma'lumki, yoshlarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi bilan oila, mahalla, ta'lim muassasalari, ommaviy axborot vositalari, huquqni muhofaza qiluvchi tashkilotlar, ilmiy-pedagogik kadrlar shug'ullanadilar. Tarbiya jarayonida barcha ishtirokchilarning bahamjihatlik bilan olib boradigan ishlarigina o'zining ijobiy natijalarini berishi mumkin. "Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi"ni amalga oshirish vazifalari ana shuni taqozo qiladi. **Konfutsiy** ta'kidlaganidek: "Eskini o'zlashtirgan va Yangini tushunishga qodir insongina tarbiyachi bo'la oladi ".

Xulosa o'rnida shuni aytib o'tish joizki, insonning psixik taraqqiyotida va shaxsiy sifatlarining tarkib topishida tarbiyaning roli ham hal etuvchi

ahamiyatga egadir. Ayniqsa, o'zbek oilasida tarbiya mohiyati, mazmuni, uning kundalik rejasi, bolalarga ta'sir vositasini tanlash va undan unumli foydalanish o'ziga xos xususiyatga ega, chunki uning asosida xalq an'analari yotadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

3. qizi Ashurova, S. F. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK QO 'LLAB-QUVVATLASHDA PSIXOLOGIK XIZMATNING O 'ZIGA XOS JIHATLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(9 SPECIAL), 418-421.
4. Ashurova, S., & Numonova, A. (2023). THE ROLE OF PSYCHOLOGY IN FORMING TEACHERS' PEDAGOGICAL ABILITY. Academia Repository, 2(11), 46-53.
28. 2.Ashurova Sh. F. (2023) SOG`LOM PSIXOLOGIK TURMUSH TARZI TO`G`RISIDAGI TASVVURLARNING SHAKLLANISHI "Zamonaviy ta`limda pedagogika va psixologiya fanlari <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/8314/5746>
29. qizi Ashurova, S. F. (2023). OILADA YOSHLARNING SOG 'LOM TURMUSH TARZIGA MUNOSABAT SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI MUAMMO SIFATIDA. Educational Research in Universal Sciences, 2(10 SPECIAL), 32-35.
30. Ashurova Sh.F. .(2022) A HEALTHY LIFESTYLE IN UZBEK FAMILIES FROM THE POINT OF VIEW OF ISLAM RELIGION Emergent: JOURNAL OF EDUCATIONAL DISCOVERIES AND LIFELONG LEARNING (EJEDL) <https://ejedl.academiascience.org/index.php/ejedl/article/view/369> (52-56 p)
31. Ashurova, S. F., & qizi Karimova, M. N. (2023). OILADA O 'SMIRLARNING SOG 'LOM TURMUSH TARZI VA OILAVIY HAYOT HAQIDAGI TASAVVURLARI SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 363-368.
32. qizi Karimova, M. N., & Ashurova, S. F. (2023). PROFESSIONAL TA'LIMDA TAHSIL OLAYOTGAN QIZLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASH VA ULARDA SOG 'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 369-373.
33. Ашурова, Ш. (2023). Оилада эр–хотин муносабатларини мувофиқлаштиришнинг ўзбек психологлари томонидан таҳлил қилиниши. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 67-71.21.

34. Karimova M.N. Ashurova.Sh.F, (2023) Professional ta'limda tahsil olayotgan qizlarni oilaviy hayotga tayyorlash va ularda sog'lom turmush tarzini shakllantirishning psixologik asoslari. Educational Research in Universal Sciences. OAK. 369-373-b
35. qizi Imonova, MB (2023). MUSIQANING INSON HISSIYOTIGA TASIRI. National Scientific Research International Journal natijalari , 2 (3), 156-161.
36. Иманов, Б., & Имонова, М. (2021). Развитие творческих способностей учеников при выполнении проблемных экспериментов по физике с помощью инновационных технологий. Общество и инновации, 2(2), 222-227.
37. Imonova, M. B. (2023). Oila tinchligi-jamiyat faravonligi asosi. Finland academic research science publisher, 1148-1151.
38. Имонова, М., & Тожиева, Д. (2023). Роль сиблинговых отношений в когнитивном развитии детей. Традиции и инновации в исследовании и преподавании языков, 1(1), 447-453.
39. Имонова, М. (2023). Musiqiy tarbiya-qudratli quroldir yohud musiqiy tarbiyaning shaxs shakllanishiga tasiri. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 35-37.
40. Имонова, М., & Таджиева, Д. (2023). Boshlangich sinf oquvchilarida milliy tarbiyani pedagogik va psixologik rivojlanishi qonuniyatlari. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 74-76.
41. Иманова, М. Б. (2021). ШАХС ХАРАКТЕРИ АКЦЕНТУАЦИЯСИ ВА ДЕСТРУКТИВ ХУЛҚ-АТВОР. Academic research in educational sciences, 2(11), 1399-1403.
42. Imanov, B. (2023). NEGATIVE FACTORS AFFECTING THE QUALITY OF EDUCATION AND WAYS TO ELIMINATE THEM. Science and innovation, 2(B3), 355-358.
43. Имонова, М. Б. (2023). ВАЖНОСТЬ СЕСТРОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В ЛИЧНОМ РАЗВИТИИ. FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES, 2(22), 120-123.
44. Imonova, M. B. (2023). Causes of Suicide Tendency in Adolescents. Journal of Discoveries in Applied and Natural Science, 1(1), 62-67.
45. Иманов, Б., & Иманова, М. Б. Қ. (2021). ДАРС ТУЗИЛМАСИ ВА УНГА ТАЙЁРГАРЛИК. Academic research in educational sciences, 2(5), 1158-1162.

46. Имонова, М. Б. (2023). РОЛЬ ОТНОШЕНИЯ СИБЛИНГА В ПРОБУЖДЕНИИ МОТИВОВ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(10), 101-104.
47. Ньматуллаева, С. (2020). Психология детей в возрасте 5-7 лет. Студенческий вестник, (5-1), 62-63.
48. Ne'Matullayeva, S. (2022). MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA O 'YIN TERAPIYASINI QO'LLASHGA OID QARASHLAR. Science and innovation, 1(B4), 444-449.
49. Nematullaeva, S. (2023). DEVELOPING COMMUNICATION SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN THROUGH GAME THERAPY. Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence, 2(4), 86-88.
50. Ne'matullayeva, S. (2022). Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida oyin terapiyasini qo'llashda innovatsion usullar. O 'zbekiston milliy universiteti xabarлари, 1(6).
51. Nematullaeva, S. (2023, April). The role of play therapy in a child's life. In Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education (Vol. 1, No. 1, pp. 9-10).
52. Ньматуллаева, С. Х. (2023). Влияние Игровой Терапии В Формировании Личности Детей. Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture, 4(2), 31-33.
53. Kizi, N. S. K. (2022). Use of Game Therapy in Preschool Educational Organizations.
54. Нематуллаева, С. (2023). Maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxs sifatida kamolotida o'yin terapiyasining ahamiyati . Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 43-46. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/psychological-service-education/article/view/23475>

PSIXIK RIVOJLANISH VA UNI DAVRLASHTIRISH MUAMMOSI

Almardonova Yulduzxon

Xoliqulova Nilufar

Termiz davlat pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lim fakulteti 1-bosqich talabalari

Annotatsiya: *ushbu maqolada shaxsning psixik rivojlanishi, tarkib topishi va bu haqida psixolog, olimlarning fikrlari, bola aql-idrokining psixologik rivojlanishi, yoshlarni davrlashtirish masalalari va ularning yetakchi faoliyat turi, psixik rivojlanish qonuniyatlari, psixik rivojlanishning notekisligi yoritib o'tilgan.*

Kalit so'zlar: *rivojlanish, senzitiv davr, pubertat davr, inqiroz, ta'lim, biogenetik ta'limot, sotsiagenetik ta'limot, sensomotor intellekt, faoliyatning yetakchi turi.*

Inson shaxsining psixik rivojlanishi va uning shakllanishi murakkab tadqiqot jarayonidir. Zero, uning o'ziga xos xususiyatlari va qonuniyatlarini asosli ilmiy bilish, o'quvchi shaxsiga pedagogik jihatdan ta'sir ko'rsatishning zarur shartidir.

Inson shaxsining tarkib topishi va psixik rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillarning muammosi o'z mohiyati jihatidan g'oyaviy xarakterga ega. Shu bois, bu masalani hal qilishda bir-biriga qarama-qarshi bo'lgan turli oqimlar, yo'nalishlar maydonga kelgan. Inson shaxsining tarkib topishini tushuntirishda maydonga kelgan birinchi oqim **biogenetik konsepsiya**, nazariy bo'lsa, ikkinchi oqim **sotsiagenetik konsepsiyadir**.

Biogenetik ta'limot, inson qobiliyatlarining rivojlanish darajasi (chunonchi, imkoniyatlarning chegarasi, uning eng yuksak nuqtasi) taqdir tomonidan belgilanib qo'yilganligini, o'quvchi imkoniyatlari va qobiliyatlarini maxsus testlar yordamida aniqlab, undan so'ng ta'lim jarayonini uning irsiyat tomonidan belgilangan taraqqiyot darajasiga moslashtirish, ularning aqliy istedod darajalariga qaraab turli mavqedagi maktablarda tehsil olishi zarur deb ta'kidlashadi. Amerikalik pedagog va psixolog Dj.Dyui-inson tabiatini o'zgartirib bo'lmaydi, odam irsiyat vositasida hosil qilingan ehtiyojlari va psixik xususiyatlari bilan tug'iladi. Bu ehtiyojlar va psixik xususiyatlar tarbiya jarayonida namoyon bo'lib, ba'zida o'zgarish, tarbiyaning esa miqdorini belgilab beruvchi mezondir, deb hisoblaydi. Inson shaxsini tarkib topishini o'rganish davomida yuzaga kelgan yana bir ta'limot-**sotsiogenetik konsepsiya** qobiliyatlarning taraqqiyotini, faqat, tevarak-atrofdagi muhitning

ta'siri bilan tushuntiradi. Bu yo'nalish o'z zamonasi uchun ilg'or hisoblangan XVIII asr fransuz olimi K.Gelvesiy talimotidan boshlangan. K.Gelvesiyning ta'limotiga ko'ra, barcha odamlar aqliy va axloqiy rivojlanishi uchun tug'ulishidanoq mutlaqo bir xil tabiiy imkoniyatga ega bo'ladilar, shuning uchun odamlarning psixik xususiyatlaridagi farq, faqatgina muhit va tarbiyaning turlicha ta'sir qilishi bilan vujudga keladi, deb tushuntiriladi. Bu nazariya odamlarning psixik, ruhiy, oqibatda ijtimoiy tengsizligi ularning tug'ma xususiyatlari degan ta'limotga qarshi qaratilgan edi. Bu nazariyaning xorijiy mamlakatlardagi hozirgi turli namoyondalaripsixikaning rivojlanishida ijtimoiy muhitning g'oyat darajada muhim roli borligini e'tirof etadilar. Har bir davr o'zining muhim hayotiy sharoitlari, ehtiyojlari va faoliyati, o'ziga xos qarama-qarshiliklari, psixikasining sifat xususiyatlari va psixik jihatdan xarakterli yangi sifatning hosil bo'lishi bilan ajralib turadi. Har bir davr o'zidan oldingi davr tomonidan tayyorlanib, uning asosida shakllanishi va o'z navbatida, o'zidan keying davrning paydo bo'lishi uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Shvetsariyalik psixolog J.Piajening aql-idrok nazariyasi, aql-idrok funksiyalari hamda uning davrlari haqidagi ta'limotni o'z ichiga oladi. Aql-idrokning asosiy vazifalari, moslashish va ko'nikishdan iborat bo'lib, bu uning doimiy vazifalar turkumini tashkil etadi.

Muallif, bola aql-idrokini quyidagi **psixik rivojlanish davrlariga** tasniflaydi:

- 1) Sensomotor intellekti-tug'ilgandan 2 yoshgacha;
- 2) Operatsiyagacha tafakkur davri-2 yoshda 7 yoshgacha;
- 3) Aniq operatsiyalar davri-7, 8 yoshdan=11, 12 yoshgacha;
- 4) Rasmiy operatsiyalar davri.

L.S.Vigotskiy psixologlarning yosh davrlarini quyidagi bosqichlarga ajratadi

1. Chaqaloqlik davri inqirozi.
2. Go'daklik davri – 2 oylikdan 1 yoshgacha. Bir yosh inqirozi.
3. Ilk bolalik davri – 1 yoshdan 3 yoshgacha. 3 yoshdagi inqirozi.
4. Maktabgacha davr – 3 yoshdan 7 yoshgacha. 7 yosh inqirozi.
5. Maktab yoshi davri – 8 yoshdan 12 yoshgacha, 13 yoshdagi inqiroz.
6. Pubertat (jinsiy yetilish) davri – 14 yoshdan 18 yoshgacha, 17 yoshdagi inqiroz.

L.S.Vigotskiy o'zining yosh davrlarini tabaqalash nazariyariyasini ilmiy asoslab, ta'riflab bera olgan. Olim eng muhim psixik yangilanishlar haqida ilmiy va amaliy ahamiyatga molik mulohazalar bildirgan. Biroq, bu mulohazalarda ancha munozarali, bahsli o'rinlar ham mavjud. Umuman L.S.Vigotskiyning yosh davrlarini tabaqalash nazariyasi ilmiy-tarixiy

ahamiyatga ega, uning rivojlanishni amalga oshiruvchi inqirozlar to'g'risidagi mulohazali va olg'a surgan g'oyalari hozirgi kunning talablariga mosdir.

D.B.Elkoninning tasnifi yetakchi faoliyat (A.N.Leontov) nazariyasiga, har qaysi rivojlanish pallasida biror faoliyatning ustunlik qilishi mumkinligiga asoslanadi. Yetakchi faoliyatning inson shaxs sifatida kamol topishidagi roli, nazariyaning asosiy mohiyatini tashkil etadi. D.B.Elkoninning tasnifi yetakchi faoliyat nazariyasiga, har qaysi rivojlanish pallasida faoliyatning biror turi ustunlik qilishi mumkimligiga asoslanadi. Yetakchi faoliyatning inson shaxs sifatida kamol topishidagi roli nazariyaning negizizni tashkil qiladi.

D.B.Elkonin bo'yicha yoshni davrlashtirish

1. Go'daklik 0-1 yosh. Bevosita emotsional muloqot.
2. Ilk bolalik 1 yoshdan 3 yoshgacha. Predmetli faoliyat.
3. Kichik va o'rta maktabgacha yosh davri 3 yoshdan 5 yoshgacha. O'yin faoliyati.
4. Kata maktabgacha yosh davri 5 yoshdan 7 yoshgacha. Rolli-syujetli o'yinlar.
5. Kichik maktab yosh davri 7 yoshdan 11 yoshgacha. O'qish faoliyati.
6. O'smirlik yosh davri 11 yoshdan 15 yoshgacha. Muloqot.
7. Ilk o'spirinlik davri 15 yoshdan 18 yoshgacha. O'quv-kasbiy faoliyat.

E.G'.G'oziyev bo'yicha:

- 1) Chaqaloqlik va go'daklik davri – tug'ilgandan 1 yoshgacha.
- 2) Ilk bolalik davri – 1-3 yoshgacha.
- 3) Maktabgacha yosh davri – 3-6 yoshgacha.
- 4) Kichik maktab yosh davri – 6-10 yoshgacha.
- 5) O'smirlik davri – 10-11 yoshdan 14-15 yoshgacha.
- 6) Ilk o'spirinlik davri – 15-18 yoshgacha.
- 7) O'spirinlik davri – 18-22 yoshgacha (talabalik).
- 8) Yoshlik davri – 23-28 yoshgacha .
- 9) Yetuklik davri 1-bosqichi – 28-35 yoshgacha.
- 10) Yetuklik davri 2- bosqichi – 36-55(60) yoshgacha.
- 11) Keksayish davri – 61 (56)-74 yoshgacha.
- 12) Keksalik – 75-90 yoshgacha.
- 13) Uzoq umr ko'ruvchilar – 90 dan yuqori.

Z.Freyd bo'yicha psixoseksual rivojlanish bosqichlari

1. Orol bosqich tug'ilgandan 1-1.5 yoshgacha. Bu davrda go'dak og'iz va lab sohalarining stimulyatsiyasidan qoniqish va lazzat oladi.

2. Anal bosqich (1-1.5 yoshdan 3 yoshgacha) chiqaruv funksiyasi orqali qoniqish oladi.
3. Fallik bosqich (3 yoshdan 5-6 yoshgacha) erogen zona genitalliy sohasida joylashgan (Edipov kompleks yoki elektro kompleksi).
4. Latent bosqich (5-6 yoshdan 12 yoshgacha). Bunda jinsiy mayllar ikkinchi darajaga o'tib, o'zini namoyon qilmaydi.
5. Genital bosqich (12 yosh va undan yuqori) jinsiy mayllar pubertat va o'smirlik davrida yana 1 darajaga o'tadi.

Bir davrdan ikkinchi davrga o'tishda psixologik krizislar ontogenezdagi o'ziga xos davr bo'lib psixologik o'zgarishlarning yuzaga kelishi bilan xarakterlanadi. Krizislarning yuzaga kelishi va davomiyligi individual ravishda bo'ladi. **Rivojlanish** – inson psixikasida son va sifat o'zgarishlarning, yangilanishlarning yuzaga kelishi.

Faoliyatning yetakchi turi – ma'lum yosh davrida bolaning psixikasida, uning psixik xususiyatlarida muhim o'zgarishlarni vujudga keltiruvchi faoliyat turidir. Har bir yosh davrida faoliyatning bir turi uchun ehtiyoj seziladi. Masalan: go'daklik davridagi yetakchi faoliyat turi – bevosida **emotsional muloqot** bo'lib, uning asosida orientirovka va sensomotor-monipulyativ harakatlar, ya'ni ko'rish, eshitish, muskul-harakat sezgilari, idrok bilan boshqariladigan harakatlar shakllanadi.

Bu yosh davridagi eng muhim yangilik – boshqa kishilar bilan bo'ladigan muloqotga ehtiyoj va ularga muayyan emotsional munosabatning shakllanishidir. Ilk bolalik davrida faoliyatning yetakchi turi – **predmetli harakatlar**. U orqali bola kattalar bilan hamkorlikda predmetlar bilan bajariladigan harakatlarni o'zlashtiradi. Bu davrdagi yangilik – nutqning rivojlanishi va ko'rgazmali harakatli tafakkurining taraqqiyotidir.

Maktabgacha bo'lgan yosh davrida **rolli o'yinlar** faoliyatning yetakchi turi bo'lib qoladi. Kichik maktab yoshida faoliyatning yetakchi turi – **o'yin faoliyati** hisoblanadi. O'qish faoliyatida xotira shakllanadi, predmetlar va tashqi dunyo haqida bilimlar o'zlashtiriladi.

Psixik rivojlanish qonuniyatlari

1. **Psixik rivojlanishning notekisligi.** Har qanday sharoitda, hatto ta'lim va tarbiyaning eng qulay sharoitlarida ham shaxsning turli psixik belgilari, xususiyatlar va sifatlarning rivojlanishi uchun eng qulay sharoitlar bo'lgan yosh davrlari senzitiv davr deyiladi. (L.S.Vigotskiy, A.N.Leontov). Masalan: 1 yoshdan 5 yoshgacha nutqning rivojlanishi, kichik maktab yoshida o'qituvchining so'zi, 15-20 yosh matematik tafakkur rivojlanishi uchun senzitiv davr hisoblanadi.

2.Psixikaning integratsiyasi qonuni. Inson psixikasi o'z taraqqiyoti davomida tobora ko'proq yaxlitlik, birlik, mustahkamlik va doimiylik xususiyatlarini kasb eta boradi. N.D.Levitovning ko'rsatishicha, kichkina bola psixik jihatdan turli fragmentlar psixik holatning kichik bir sistemaga uyushtirilganidan iboratdir. Psixik rivojlanish psixik holatning asta-sekin o'sib, shaxs xislatlariga aylanishini anglatadi.

3.Plastiklik va kompensatsiya imkoniyati. I.P.Pavlov faqatgina tegishli ta'sir ko'rsatilsa, hamma narsani yaxshi tomonga o'zgartirish mumkinligini ta'kidlab, nerv plastikligini ko'rsatib o'tgan. Ta'lim-tarbiya sharoitida bolaning psixikasini maqsadga muvofiq o'zgartirish imkoniyati nerv sistemasining ana shu plastikligiga asoslanadi. Plastiklik kompensatsiya uchun ham yo'l ochib beradi.

Psixik taraqqiyot va ta'limning o'zaro munosabati

Psixologiya fani zamonaviy ta'limotga asoslangan holda inson shaxsining tarkib topishini asosan **3 ta** omilning ta'siriga bog'liqligini dalillar asosida izohlab beradi. **-birinchi**-inson tug'ilib voyaga yetadigan tashqi ijtimoiy muhitning ta'siri; **-ikkinchisi**-odamga uzoq vaqt davomida muntazam tarzda beriladigan ta'lim va tarbiyaning ta'siri;

-uchinchisi-odamga tug'ma ravishda, tayyorholda beriladigan nasliy xususiyatlarning ta'siridir.

Shaxsning mohiyati o'z tabiati jihatidan ijtimoiy xarakterga egadir. Shaxsdagi barcha psixik xususiyatlari, ijodiy faolligining rivojlanish manbalari uning tevarak-atrofidagi ijtimoiy muhitda, jamiyatdadir. Inson shaxsi sababiy bog'liqlikda bo'lib, uning ijtimoiy turmushi bilan belgilanadi. Mana shu ma'noda shaxsning taraqqiyoti odamlar bilan munosabatda yuzaga keladigan ijtimoiy tajribani egallash jarayonidan iboratdir. Buning natijasida insonning psixik xususiyatlari, axloqiy fazilatlar, xarakteri, irodaviy sifat, qiziqishlari, e'tiqod va dunyoqarashi tarkib topadi. Rivojlanish deganda odatda hodisalarning har ikki turi tushuniladi va bu tushunchalar bir-biri bilan chambarchas bog'liqdir: 1)miyaning biologik, organik yetilishi, uning anatomik fiziologik tuzilishi jihatidan yrtilishidir; 2) psixik(aqliy) rivojlanishning ma'lum o'sish darajalari sifatidagi, o'ziga xos aqliy yetilish sifatidagi psixik rivojlanishi, o'z-o'zidan ma'lumki, aqliy rivojlanish miya tuzilishining biologik yetilishi bilan bog'liqdir va bu xususiyat ta'lim-tarbiya ishlarida, albatta, hisobga olinishi lozim, chunki ta'lim miyaning organik jihatdan yetilishini inkor qila olmaydi. Biroq miya tuzilishining organik jihatdan yetilishini muhitga, ta'lim-tarbiyaga mutlaqo bog'lanmagan holda o'zining qat'iy biologik qonunlari asosida sodir bo'ladi, deb bo'lmaydi. Muhit ta'lim-tarbiya va tegishli mashq, miya tuzilishining organik jihatdan yetilishiga yordam beradi.

Psixologlar psixik rivojlanishning umumiy qonuniyatlari borligini qatd etib ko'rsatmoqdalar. Biroq muhit ta'siriga nisbatan bu qonuniyatlar ikkilamchidir, chunki bu qonuniyatlarning o'ziga xos xususiyatlari hayot sharoitiga, faoliyatga va tarbiyaga bog'liqdir. Mana shunday umumiy qonuniyatlarga birinchi navbatda, **psixik rivojlanishning notekisligi** kiradi. Buning mohiyati shundan iboratki, har qanday sharoitda, hatto ta'lim va tarbiyaning eng qulay sharoitlarida ham shaxsning turli psixik belgilari, funksiyalari va xususiyatlari rivojlanishning bitta darajasida to'xtab turmaydi. bolaning ayrim yosh davrlarida psixikaning u yoki bu yo'nalishlarida rivojlanish chun nihoyatda qulay sharoitlar paydo bo'ladi va bu sharoitlarning ba'zilari vaqtinchalik, o'tkinchi xarakterda bo'ladi. U yoki bu psixik xususiyatlar va sifatlarning rivojlanishi uchun eng qulay sharoitlar bo'lgan ana shunday yosh davrlari **senzitiv davrlar** deb ataladi. (L.S.Vigotskiy, A.N.Leontov). bunday senzitiv davrining mavjudligiga miyaning organik jihatdan yetilish qonuniyati ham, ayrim psixik jarayonlar, xususiyatlar, hayotiy tajriba ham sabab bo'ladi.

Shunday qilib, bolaning, maktab o'quvchisining psixik rivojlanishi – murakkab taraqqiyot jarayonidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.Sh.A.Do'stmuhammedova, X.A.Tillashayxeva. "Umumiy psixologiya (yosh davrlari va pedagogic psixologiya) . Toshkent-2020;

5. qizi Ashurova, S. F. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK QO'LLAB-QUVVATLASHDA PSIXOLOGIK XIZMATNING O'ZIGA XOS JIHATLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(9 SPECIAL), 418-421.

6. Ashurova, S., & Numonova, A. (2023). THE ROLE OF PSYCHOLOGY IN FORMING TEACHERS' PEDAGOGICAL ABILITY. Academia Repository, 2(11), 46-53.

55. Ashurova Sh. F. (2023) SOG'LOM PSIXOLOGIK TURMUSH TARZI TO'G'RISIDAGI TASVURLARNING SHAKLLANISHI "Zamonaviy ta'limda pedagogika va psixologiya fanlari <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/8314/5746>

56. qizi Ashurova, S. F. (2023). OILADA YOSHLARNING SOG'LOM TURMUSH TARZIGA MUNOSABAT SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI MUAMMO SIFATIDA. Educational Research in Universal Sciences, 2(10 SPECIAL), 32-35.

57. Ashurova Sh.F. .(2022) A HEALTHY LIFESTYLE IN UZBEK FAMILIES FROM THE POINT OF VIEW OF ISLAM RELIGION Emergent: JOURNAL OF

EDUCATIONAL DISCOVERIES AND LIFELONG LEARNING (EJEDL) <https://ejedl.academiascience.org/index.php/ejedl/article/view/369> (52-56 p)

58. Ashurova, S. F., & qizi Karimova, M. N. (2023). OILADA O 'SMIRLARNING SOG 'LOM TURMUSH TARZI VA OILAVIY HAYOT HAQIDAGI TASAVVURLARI SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 363-368.

59. qizi Karimova, M. N., & Ashurova, S. F. (2023). PROFESSIONAL TA'LIMDA TAHSIL OLAYOTGAN QIZLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASH VA ULARDA SOG 'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 369-373.

60. Ашурова, Ш. (2023). Оилада эр–хотин муносабатларини мувофиқлаштиришнинг ўзбек психологлари томонидан таҳлил қилиниши. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 67-71.21.

61. Karimova M.N. Ashurova.Sh.F, (2023) Professional ta'limda tahsil olayotgan qizlarni oilaviy hayotga tayyorlash va ularda sog'lom turmush tarzini shakllantirishning psixologik asoslari. Educational Research in Universal Sciences. OAK. 369-373-b

62. qizi Imonova, MB (2023). MUSIQANING INSON HISSIYOTIGA TASIRI. National Scientific Research International Journal natijalari , 2 (3), 156-161.

63. Иманов, Б., & Имонова, М. (2021). Развитие творческих способностей учеников при выполнении проблемных экспериментов по физике с помощью инновационных технологий. *Общество и инновации*, 2(2), 222-227.

64. Imonova, M. B. (2023). Oila tinchligi-jamiyat faravonligi asosi. Finland academic research science publisher, 1148-1151.

65. Имонова, М., & Тожиева, Д. (2023). Роль сиблинговых отношений в когнитивном развитии детей. *Традиции и инновации в исследовании и преподавании языков*, 1(1), 447-453.

66. Имонова, М. (2023). Musiqiy tarbiya–qudratli quroldir yohud musiqiy tarbiyaning shaxs shakllanishiga tasiri. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 35-37.

67. Имонова, М., & Таджиева, Д. (2023). Boshlangich sinf oquvchilarida milliy tarbiyani pedagogik va psixologik rivojlanishi qonuniyatlari. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 74-76.

68. Иманова, М. Б. (2021). ШАХС ХАРАКТЕРИ АКЦЕНТУАЦИЯСИ ВА ДЕСТРУКТИВ ХУЛҚ-АТВОР. Academic research in educational sciences, 2(11), 1399-1403.
69. Imanov, B. (2023). NEGATIVE FACTORS AFFECTING THE QUALITY OF EDUCATION AND WAYS TO ELIMINATE THEM. Science and innovation, 2(B3), 355-358.
70. Имонова, М. Б. (2023). ВАЖНОСТЬ СЕСТРОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В ЛИЧНОМ РАЗВИТИИ. FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES, 2(22), 120-123.
71. Imonova, M. B. (2023). Causes of Suicide Tendency in Adolescents. Journal of Discoveries in Applied and Natural Science, 1(1), 62-67.
72. Иманов, Б., & Иманова, М. Б. Қ. (2021). ДАРС ТУЗИЛМАСИ ВА УНГА ТАЙЁРГАРЛИК. Academic research in educational sciences, 2(5), 1158-1162.
73. Имонова, М. Б. (2023). РОЛЬ ОТНОШЕНИЯ СИБЛИНГА В ПРОБУЖДЕНИИ МОТИВОВ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(10), 101-104.
74. Нетьматуллаева, С. (2020). Психология детей в возрасте 5-7 лет. Студенческий вестник, (5-1), 62-63.
75. Ne'Matullayeva, S. (2022). MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA O 'YIN TERAPIYASINI QO'LLASHGA OID QARASHLAR. Science and innovation, 1(B4), 444-449.
76. Nematullaeva, S. (2023). DEVELOPING COMMUNICATION SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN THROUGH GAME THERAPY. Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence, 2(4), 86-88.
77. Ne'matullayeva, S. (2022). Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida oyin terapiyasini qo'llashda innovatsion usullar. O 'zbekiston milliy universiteti xabarlari, 1(6).
78. Nematullaeva, S. (2023, April). The role of play therapy in a child's life. In Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education (Vol. 1, No. 1, pp. 9-10).
79. Нетьматуллаева, С. Х. (2023). Влияние Игровой Терапии В Формировании Личности Детей. Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture, 4(2), 31-33.
80. Kizi, N. S. K. (2022). Use of Game Therapy in Preschool Educational Organizations.
81. Нематуллаева, С. (2023). Maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxs sifatida kamolotida o'yin terapiyasining ahamiyati . Современные

тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 43–46. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/psychological-service-education/article/view/23475>

PEDAGOG FAOLIYATIDA PSIXOLOGIYANING O'RNI

Amirqulova Muhayyo Abdisattor qizi
Bekmirzayeva Marjona Shonazar qizi

Termiz davlat pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lim fakulteti

1-bosqich talabalari

Muhayyoamirqulova5@gmail.com

bekmirzayevamarjona6@gmail.com

Annotatsiya: *Har bir pedagog faoliyatida psixologiyaning o'rni muhim hisoblanadi. Binobarin, bolalar bilan ishlash jarayonida pedagog nimalarga e'tibor berishi kerakligi, bolani psixologiyasi bilan ishlash usullari va metodlarini bilishi shart. Ushbu maqolada pedagog faoliyatida psixologiyaning o'rni, uning o'rganilishi va qo'llanilishini o'rganish haqida batafsil ma'lumot berib o'tiladi.*

Kalit so'zlar: *ijtimoiy psixolog, pedagog, bolalar, o'rganish, psixologiya, tarbiya psixologiyasi, ta'lim psixologiyasi.*

Zamonaviy o'qituvchi ijtimoiy psixolog bo'lmagligi mumkin emas. Chunki u o'quvchilar o'rtasidagi o'zaro ijobiy munosabatlarni yo'lga sola olishi, bolalar jamoasida ijtimoiy-psixologik mexanizmlardan foydalanishni bilishi zarurdir. Bosh, asosiy talablar singari, ikkinchi darajali talablar ham pedagogning faoliyati psixologiyasiga ya'ni, uning muloqoti, qobiliyati, bilimi, malaka va ko'nikmasi, mahorati, bolalarni tarbiyalash va ta'lim berish uchun zarur bo'lgan sifatlarga bog'liqdir. Asosiylari orasida ham, qo'shimcha psixologik xossalarni ichida ham o'zgarish, ya'ni har bir davrda, vaqt va xalqlarda doimo o'qituvchi va tarbiyachilar uchun, malakali pedagoglar uchun zarur bo'lgan hamda o'zgaruvchan, ya'ni muayyan davr ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti talablaridan kelib chiqadigan, jamiyat qaror topgan sharoitda yashaydigan va pedagog ishlaydigan muhit talablaridir. Pedagog faoliyatida psixologiyaning o'rni beqiyosdir. Chunki har bir pedagog dars o'tish jarayonida o'quvchilarining individual psixologik xususiyatlarini bilishi, yangi mavzuni tushuntirayotganda ham umumpsixologik qonuniyatlarni hisobga olgan holda darsni tashkil etishi ta'limning sifatiga ijobiy ta'sir etadi. Hozirgi jamiyatimizda o'qituvchining mustaqil ravishda bilimlarni egallab, o'z malakasini oshirib borishi bir tomondan o'qituvchilik faoliyatining borgan sari naqadar muvaffaqiyatli borayotganligini ko'rsatsa, ikkinchi tomondan muhim vazifa ekanligidan

dalolat beradi. Chunki bu kechiktirib bo'lmas jarayon shaxsni intellektual qashshoqlikdan qutqarib qoladi. Psixologik nuqtayi nazardan o'qituvchi doimiy ravishda o'z bilimlarini oshirish bilan shug'ullanishi zarurdir. Chunki o'qituvchilik mehnatining asosiy xususiyati ham shudir. Pedagog har doim odamlar orasida, u birinchidan, odamlarni ko'pdan beri qiziqtirib kelayotgan haqiqatni o'z qarashlari bo'yicha to'g'ri tushuntirib berishi lozim. Albatta, o'qituvchidagi bu tariqa qarashlar ko'p yillar davomidagi mehnat va hayot faoliyati jarayonida shakllanadi; ikkinchidan, o'qituvchining o'zi axborotlar olish uchun o'quvchilarga nisbatan cheklangan vaqt imkoniyatiga ega; uchinchidan, u o'ta tor doiradagi tengqurlari bilangina muloqotda bo'lish imkoniyatiga ega bo'lib, ko'pincha o'z kasbiga xos qiziqishlar bilangina cheklanib qoladi.

Ta'limning barcha ko'rsatkichlari, Z.I.Kalmikovaning ta'kidlashicha, anglash tezligi, yangi vazifalar hal qilinishiga erishish mumkin bo'lgan aniq ma'lumotlar hajmi, uni bevosita hal qilishdagi bosqichlar soni, natijaga erishishga yordam beruvchi ma'lumotlar miqdori, shuningdek, masalani hal qilish uchun sarflangan vaqt miqdori, o'z-o'zining bilimini oshirish qobiliyati, ishchanlik va chiniqqanlik darajasiga bogliq. O'qituvchining mustaqil bilim egallashi deganda, uning o'z bilimlarini doimiy ravishda kasbiy va umummadaniy axborotlar bilan toldirib, o'zining individual ijtimoiy tajribasini keng miqyosda doimo yangilab borishi tushuniladi. Odatda aksariyat o'qituvchilar mustaqil bilim egallash zarurligini tushungan holda, undan muvaffaqiyatli foydalanadilar. Buning motivlari odatda pedagogik faoliyat jarayonida o'qituvchi oldida yuzaga keladigan muammolarni anglab olish natijasida shakllanadi. Ko'p hollarda bunday motivlar «o'qituvchilarni qanday o'qitib va qanday tarbiyalash kerak?» degan xohish-istaklar tariqasida, fanning oxirgi yutuqlari, o'zining pedagogik mahoratini takomillashtirish ehtiyoji tug'ilishi munosabati bilan shakllana boradi. Shu bilan birga yaqqol ko'zga tashlanib turgan ayrim hollardan ko'z yuma olmaymiz. Masalan, o'qituvchilar ommasining ma'lum qismi mustaqil izlanishda bo'lib, o'z bilim saviyasini oshirish bilan faol shug'ullanmaydi, malakasini oshirishga intilmaydi, ba'zilar muayyan bilimlar sohasida taraqqiyotdan butunlay ortda qolmoqdalar. Bunday o'qituvchilar o'sib kelayotgan yosh avlodning ta'lim va tarbiya taraqqiyotiga jiddiy zarar keltiradilar. Bu muammoni hal etishda asosiy vazifa malaka oshirish tizimi zimmasiga tushadi. Respublikamizda xalq ta'limi xodimlarining malakasini oshirish institutlarining tarmoqlari joriy etilgan, bular Avloniy nomidagi xalq ta'limi xodimlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish Markaziy instituti, Toshkent shahar, viloyatlardagi xalq ta'limi xodimlarining malakasini oshirish

institutlaridir. Xalq ta'limidagi bu tizimning asosiy vazifasi doimiy ravishda o'qituvchi kadrlarning malakasini oshirish, o'qituvchi kadrlarni o'zlarining kasbiga xos bilim saviyasini, ko'nikma, malakalarini, ma'naviyat va ma'rifatini, shu bilan bir qatorda iqtisodiy, ekologik va huquqiy ma'lumotini oshirishga da'vat etuvchi ijtimoiy psixologik sohalarni rivojlantirib borishdan iboratdir. O'qituvchining mustaqil bilim egallashi va malakasini oshirish pedagogik faoliyatning samaradorligini oshirishda zaruriy shartlardandir. Shu bilan birga o'qituvchi doimiy ravishda o'z malakasini oshirib, o'z ishining muvaffaqiyatini yuqori darajada ta'minlashga yordam beradigan shaxsiy xislatlarini tarbiyalab borishi zarur. Bu borada hazrati Bahouddin Naqshband «Chaqmoq tosh qo'limizga berilgan, faqat harakat qilish kerak, toki natija hosil bo'lsin» deb ta'kidlaganlar. Bu fikr bilan u ijtimoiy tarbiyaning o'rniga ishora qiladi, to'g'ri tarbiyaning mohiyatini, uning samarasini aniq o'xshatishlar bilan asoslab beradi. Ota-onalar o'qituvchining ish staji va yoshi qanday bo'lishidan qat'i nazar undan farzandlarini tarbiyalash va o'qitish mahoratini kutadilar. O'qituvchilar esa o'qituvchilarni uch xil xislatlari bo'yicha xarakterlab beradilar. Jumladan, birinchidan, o'qituvchining odamgarchiligi, adolatliligi, sof vijdonliligi, bolalarni yaxshi ko'rish xislatlari; ikkinchidan, o'qituvchining sezgirliigi, talabchanligi bilan bog'liq tashqi xislatlari va xulq-atvoriga qarab; uchinchidan, o'qituvchining o'z fanini bilishi, uni tushuntira olishi kabi ta'lim jarayoni bilan bog'liq xislatlariga qarab xarakterlab beradilar. Shuni ta'kidlab o'tish kerakki, tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishga qo'yiladigan talablar bilan birga, o'qituvchi shaxsi va uning faoliyatiga nisbatan qo'yiladigan ijtimoiy talablar ham o'sib bormoqda. O'qituvchiga jamiyat tomonidan qo'yiladigan talablar, turli xilda ijtimoiy kutishlar, pedagogning individualligi, uning shu tariqa talablarga javob berishga subyektiv tayyorligi muayyan o'qituvchining pedagogik faoliyatga naqadar tayyorligidan dalolat beradi. Ijtimoiy taraqqiyotning hozirgi tarixiy bosqichi kelajakda buyuk davlat egasi bo'ladigan komil inmonni tarbiyalab voyaga yetkazishni ma'naviyatimiz zimmasiga yuklatilgan. Jamiyatimizning ma'naviy yangilanishi ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotini shakllantirish jahon hamjamiyatiga qo'shilishini ta'minlaydigan demokratik huquqiy davlat qurish kadrlar tayyorlashning milliy masalasi ustivor mezon sifatida muhim rol o'ynaydi. Shuning uchun ham O'zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti I.A. Karimov : "Inson, uning har tomonlama kamol topishi va farovonligi, shaxs manfaatlarini ro'yobga chiqarishning sharoitlarini va ta'sirchan mexanizmlarini yaratish, eskirgan tafakkur va ijtimoiy xulq - atvorning andozalarini o'zgartirish respublikada amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy maqsadi va

harakatlantiruvchi kuchidir", - deb juda to'g'ri aytgan edi. Chunki xalqning boy intellektual merosi va umuminsoniy qadriyatlar asosida, zamonaviy madaniyat, iqtisodiyot, fan, texnika va texnologiyaning yangi yutuqlari asosida mukammal tayyorgarlikdan o'tgan kadrlarni tayyorlashning yangi tizimini shakllantirish O'zbekiston Respublikasi taraqqiyotining muhim shartlaridan biri bo'lib qoldi.

Pedagog doimo psixologik jihatdan o'z ustifa ishlashi kerak. Uni muntazam ravishda psixologiya fanining turli yo'nalishlardagi eng yangi yutuqlar bilan tanishib borishi maqsadga muvofiq, negaki ular tarbiya va ta'lim bilan bevosita va bilvosita bog'liqdir. Bu ta'lim psixologiyasi, tarbiya psixologiyasi, yosh davrlar psixologiyasi, differensial psixologiya, ijtimoiy psixologiya, shaxs psixologiyasi shuningdek, psixologiya va noshqa fanlar chegarasidagi tibbiyot, patopsixologiya, psixofiziologiya va psixoterapiya. Pedagogning kasbiy faoliyati davomida juda zarur jiddiy jihat-bu o'z-o'zini boshqarishdir, ya'ni o'z psixik holati va xulq-atvorini boshqara olish qobiliyati, murakkab pedagogic holatlarda muqobil harakatlana olishidir. O'z-o'zini boshqarishning psixologik asoslari quyidagi bilish jarayonlarini o'z ichiga oladi: sezgi, idrok, diqqat, xayol, tafakkur, xotira, nutq shuningdek, shaxs xislatlari – xulq-atvori, emotsional holati, vaziyatga munosabati. Yuqorida qayd etib o'tilgan psixik jarayonlarda o'z-o'zini boshqarish odam xususiyatlari va holatlari, uning irodasi va ichki tuyg'ulari bilan bog'liqdir.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, Pedagog psixologiyasi, pedagogikning psixologiya ilmi bilan o'qitish, o'qitish jarayonida murabbiy-psixolog sifatida faoliyat ko'rsatishning asosiy metodologik qobiliyatidir. Bu sohadagi ilmiy tadqiqot, o'quv jarayonini tashkil qilishning, boshqa so'z bilan, o'quvchilar bilimini oshirishning psixologik asoslarini o'rganish bilan shug'ullanadi. Pedagogikning psixologiya bilan o'qitish imkoniyatlari o'quvchi va o'qituvchi o'rtasida ishonch va fikr almashishni yuqori darajada oshiradi. Pedagog psixologiyasi o'quvchilar o'rtasida o'zaro munosabatlarni o'rganish, o'quvchilarni o'zlashtirish va har bir o'quvchining shaxsiy talablariga mos maqsadli ravishda tegishli ta'lim yo'nalishlarini tanlashni ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

7. qizi Ashurova, S. F. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK QO'LLAB-QUVVATLASHDA PSIXOLOGIK XIZMATNING O'ZIGA XOS JIHATLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(9 SPECIAL), 418-421.

8. Ashurova, S., & Numonova, A. (2023). THE ROLE OF PSYCHOLOGY IN FORMING TEACHERS' PEDAGOGICAL ABILITY. Academia Repository, 2(11), 46-53.
82. 2.Ashurova Sh. F. (2023) SOG`LOM PSIXOLOGIK TURMUSH TARZI TO`G`RISIDAGI TASVVURLARNING SHAKLLANISHI "Zamonaviy ta`limda pedagogika va psixologiya fanlari <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/8314/5746>
83. qizi Ashurova, S. F. (2023). OILADA YOSHLARNING SOG`LOM TURMUSH TARZIGA MUNOSABAT SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI MUAMMO SIFATIDA. Educational Research in Universal Sciences, 2(10 SPECIAL), 32-35.
84. Ashurova Sh.F. .(2022) A HEALTHY LIFESTYLE IN UZBEK FAMILIES FROM THE POINT OF VIEW OF ISLAM RELIGION Emergent: JOURNAL OF EDUCATIONAL DISCOVERIES AND LIFELONG LEARNING (EJEDL) <https://ejedl.academiascience.org/index.php/ejedl/article/view/369> (52-56 p)
85. Ashurova, S. F., & qizi Karimova, M. N. (2023). OILADA O`SMIRLARNING SOG`LOM TURMUSH TARZI VA OILAVIY HAYOT HAQIDAGI TASAVVURLARI SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 363-368.
86. qizi Karimova, M. N., & Ashurova, S. F. (2023). PROFESSIONAL TA`LIMDA TAHSIL OLAYOTGAN QIZLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASH VA ULARDA SOG`LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 369-373.
87. Ашурова, Ш. (2023). Оилада эр–хотин муносабатларини мувофиқлаштиришнинг ўзбек психологлари томонидан таҳлил қилиниши. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 67-71.21.
88. Karimova M.N. Ashurova.Sh.F, (2023) Professional ta'limda tahsil olayotgan qizlarni oilaviy hayotga tayyorlash va ularda sog'lom turmush tarzini shakllantirishning psixologik asoslari. Educational Research in Universal Sciences. OAK. 369-373-b
89. qizi Imonova, MB (2023). MUSIQANING INSON HISSIYOTIGA TASIRI. National Scientific Research International Journal natijalari , 2 (3), 156-161.
90. Иманов, Б., & Имонова, М. (2021). Развитие творческих способностей учеников при выполнении проблемных экспериментов по физике с помощью инновационных технологий. *Общество и инновации*, 2(2), 222-227.

91. Imonova, M. B. (2023). Oila tinchligi-jamiat faravonligi asosi. Finland academic research science publisher, 1148-1151.
92. Имонова, М., & Тожиева, Д. (2023). Роль сиблинговых отношений в когнитивном развитии детей. *Традиции и инновации в исследовании и преподавании языков*, 1(1), 447-453.
93. Имонова, М. (2023). Musiqiy tarbiya–qudratli quroldir yohud musiqiy tarbiyaning shaxs shakllanishiga tasiri. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 35-37.
94. Имонова, М., & Таджиева, Д. (2023). Boshlangich sinf oquvchilarida milliy tarbiyani pedagogik va psixologik rivojlanishi qonuniyatlari. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 74-76.
95. Иманова, М. Б. (2021). ШАХС ХАРАКТЕРИ АКЦЕНТУАЦИЯСИ ВА ДЕСТРУКТИВ ХУЛҚ-АТВОР. Academic research in educational sciences, 2(11), 1399-1403.
96. Imanov, B. (2023). NEGATIVE FACTORS AFFECTING THE QUALITY OF EDUCATION AND WAYS TO ELIMINATE THEM. Science and innovation, 2(B3), 355-358.
97. Имонова, М. Б. (2023). ВАЖНОСТЬ СЕСТРОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В ЛИЧНОМ РАЗВИТИИ. FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES, 2(22), 120-123.
98. Imonova, M. B. (2023). Causes of Suicide Tendency in Adolescents. Journal of Discoveries in Applied and Natural Science, 1(1), 62-67.
99. Иманов, Б., & Иманова, М. Б. Қ. (2021). ДАРС ТУЗИЛМАСИ ВА УНГА ТАЙЁРГАРЛИК. Academic research in educational sciences, 2(5), 1158-1162.
100. Имонова, М. Б. (2023). РОЛЬ ОТНОШЕНИЯ СИБЛИНГА В ПРОБУЖДЕНИИ МОТИВОВ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(10), 101-104.
101. Неъматуллаева, С. (2020). Психология детей в возрасте 5-7 лет. Студенческий вестник, (5-1), 62-63.
102. Ne'Matullayeva, S. (2022). МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ ТАШКИЛОТЛАРИДА О 'YIN ТЕРАПИЯСИНИ ҚО'ЛЛАШГА ОИД ҚАРАШЛАР. Science and innovation, 1(B4), 444-449.
103. Nematullaeva, S. (2023). DEVELOPING COMMUNICATION SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN THROUGH GAME THERAPY. Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence, 2(4), 86-88.

104. Ne'matullayeva, S. (2022). Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida o'yin terapiyasini qo'llashda innovatsion usullar. O'zbekiston milliy universiteti xabarlari, 1(6).
105. Nematullaeva, S. (2023, April). The role of play therapy in a child's life. In Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education (Vol. 1, No. 1, pp. 9-10).
106. Нейматуллаева, С. Х. (2023). Влияние Игровой Терапии В Формировании Личности Детей. Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture, 4(2), 31-33.
107. Kizi, N. S. K. (2022). Use of Game Therapy in Preschool Educational Organizations.
108. Нематуллаева, С. (2023). Maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxs sifatida kamolotida o'yin terapiyasining ahamiyati .Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 43–46. Извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/psychological-service-education/article/view/23475>

KICHIK MAKTAB YOSHIDA BOLA SHAXSI RIVOJLANISHINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Atajanova Marjona G'ayrat qizi

Axmadova Sevinch

TerDPI Boshlang'ich ta'lim fakulteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 1-bosqich talabalari

Annotatsiya: *kichik maktab yoshida bola shaxsi rivojlanishining psixologik xususiyatlari to'g'risida ma'lumot berilgan.*

Kalit so'zlar: *shaxs, biologik, psixika, faoliyat, affect, intellect, bilish jarayonlari, yoshga xos xususiyatlari, ehtiyojlar.*

Kichik maktab davri 6-7 Yoshdan 9-10 Yoshgacha davom etadi. Ayrim 6 Yoshli bolalar ota-onasining xohishi bilan hali o'qishga tayyor bo'lmay turib, maktab ostonasiga qadam qo'yishadi. Afsuski, o'qish davomida aqliy-ruhiy zo'riqish oqibatida turli xil kasalliklarga chalinib, jismoniy va psixik rivojlanishda nuqsonlar paydo bo'ladi. Bunday bolalarda eng avvalo miya strukturasining va nerv psixik jarayonlarining maktabda o'qish uchun to'liq etishmaganligi, ko'ruv harakat koordinatsiyasi va kichik motorikaning rivojlanmaganligi, mantiqiy fikr mahsuldorligining pastligi kuzatiladi. Undan tashqari motivatsiya, irodaviy jihatlarining ayniqsa, ixtiyoriy diqqat va xotiraning shakllanmaganligi, xatti-harakatlarni ixtiyoriy boshqaruvdagi muammolar, bir so'z bilan aytganda hali "O'quvchi ichki pozitsiya"sining shakllanmaganligi maktabda o'qishga tayyor bo'lmagan bolalarning muqaffaqiyatli o'zlashtirib ketishlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Pedagoglar, ota-onalar, bolalarni erta maktabga berishning foyda yoki zarari to'g'risida o'ylaganlarida inson miyasi rivojlanishining neyrofiziologik qonuniyatlarini ham alohida e'tiborga olishlari lozim. Bolani erta o'qish, yozish, sanashga o'rgatib uning bilish jarayonlari zo'riqtirilsa, bolaning emotsional hissiy rivojlanishi uchun zarur bo'lgan miya quvvatining tanqislashuviga sabab bo'ladi. Bundan bolalarning emotsional hissiy jarayonlarining kechishida yoki jismoniy rivojlanishida kamchiliklar sodir bo'ladi. Bunday xolatda energiya taqsimlanishining majburan buzilishi sodir bo'lib, u 7-8 Yoshli bolalarni qo'rquv, agressivlik yoki giperaktivlik holatlariga olib keladi. Bu bolani maktabda o'qishga tayyorlash kerak emas degan fikr emas, lekin bolaning aqliy rivojlanishiga erta o'qishni, sanashni, yozishni o'rgatish bilangina erishib bo'lmaydi.

6-7 Yoshli maktabga tayyor bolada **"Men shuni xohlayman"** motividan **"Men shuni bajarishim kerak"** motivi ustunlik qila boshlaydi. Maktabda birinchi sinfga kelgan har bir o'quvchida psixik zo'riqish kuchayadi. Bu nafaqat uning jismoniy salomatligida, balki xatti-harakatida ham, masalan, ma'lum darajada qo'rqqovni kuchayishi, irodaviy faollikning susayishida namoyon bo'ladi.

Jismoniy faollik - sog'lom organizmning harakat qilishga bo'lgan turli mavjud to'siqlarni engishdagi tabiiy ehtiyojdir. Bu Yoshdagi bolalar nihoyatda serharakat bo'ladilar. Bu jismoniy harakat bolaning atrofdagi narsalarga qiziqish bilan qarayotganligi, ularni o'rganishga intilayotgani bilan ham bog'liqdir. Bolaning jismoniy va psixik faolligi o'zaro bog'liqdir. Chunki, psixik sog'lom bola harakatchan bo'ladi, charchagan, siqilgan bola esa deyarli hech narsa bilan qiziqmaydi. **Psixik faollik** - bu normal rivojlanayotgan bolaning atrof olamdagi predmetlarni, insoniy munosabatlarni bilishga nisbatan qiziqishdir. Psixik faollik deganda, bolani o'zini bilishga nisbatan ehtiyoji ham tushuniladi.

Kichik maktab davrida o'qish faoliyati bilan shug'ullanish, jumladan, moddiy narsalarning har xil xossalari bilan tanishish sezgilarning o'sishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Kichik maktab Yoshidagi o'quvchilarda asosan farq qila olish, ko'rish va eshitish sezgilari ayniqsa tez o'sadi. 7-10 Yoshli bolalarda ranglarning tuslarini sezish 45% ortishi, 10-12 Yoshgacha bolalarda esa 65%gacha ortishi rus olimlari tomonidan aniqlanilgan. Kichik maktab o'quvchilarini rasm chizishga o'rgatish ranglarni farqlash sezgirligining o'sishiga katta ta'sir ko'rsatadi.

Kichik maktab davrida bolaning boshqa insonlar bilan munosabatlarida katta o'zgarishlar ro'y beradi. Bolaning muloqoti endi aniq maqsadga qaratilgan bo'ladi. Bunga sabab bir tomondan o'qituvchining doimiy ravishda unga ko'rsatadigan faol ta'siri bo'lsa, ikkinchi tomondan o'quv jamoasining ko'rsatadigan ta'siridir. O'qituvchining dars jarayonida har bir o'quvchiga ta'sir ko'rsatishi uchun qulay imkoniyati bor. O'quv faoliyatining boshlanishi jarayonida bolaning kattalar va tengdoshlari bilan qiladigan muomala-munosabatlari yangicha tus ola boshlaydi. "Bola-katta" munosabati "bola-ota-ona" munosabatidan tashqarida yuzaga keladi. Chunki, o'qituvchi bolaga ota-onaga nisbatan ko'proq ravishda normativ talablar qo'yadi. Bundan tashqari bolaning oilasi va tevarak atrofdagi odamlar bilan ham muloqotida katta o'zgarishlar bo'ladi. Oilada endi bolani ma'lum bir majburiyat va huquqlari bo'lgan shaxs sifatida qabul qilinadi va bu o'z-o'zidan bola bilan bo'lgan munosabatlarda o'z aksini topadi. Atrofdagilar bilan

munosabatda esa bola o'z "Men"ini namoyon etishga harakat qiladi. L.S. Vigotskiyning ta'kidlashicha, faqat jamoaviy hayot ichida va ijtimoiy munosabatlar ta'sirida bolaning individual xulq-atvori shakllanadi. Faqat o'qituvchigina o'quvchisiga turli qat'iy talablar qo'yib, ularning xatti-harakatlarini baholay oladi, bolaning ijtimoiylashuviga sharoit yaratib, uni huquq va burchlar-ijtimoiy maqoni tizimida standartlashuviga olib kela oladi. Kichik maktab Yoshidagi bolalar ta'lim olish munosabati bilan mantiqiy, ya'ni ma'nosiga tushunib esda qoldirish qobiliyati o'sib boradi. Esda qoladigan materialning hajmi kengayib boradi, materialning mazmunini tushunish ham chuqurlashadi va murakkablashadi. Ba'zan boshlang'ich sinf o'quvchilari, hatto mazmuni tushunarli bo'lgan materialni ham ma'nosiga e'tibor bermasdan, mexanik ravishda o'rganib oladilar. Respublikamizning psixolog olimi E.G'.G'ozievning fikriga ko'ra, buning sabablari quyidagilar:

1) ularning mexanik xotirasi boshqa xotira turlariga qaraganda yaxshiroq rivojlangani uchun ham ma'lumotlarni aynan, o'zgarishsiz eslab qolish imkonini beradi;

2) o'quvchilar o'qituvchi qo'ygan vazifani anglab etmaydilar, natijada uning "to'g'ri tushuntirib ber" degan talabini so'zma-so'z takrorlash deb biladilar; 3) ularning nutq boyligini etishmasligi (ilmiy atamalar, til qonuniyatlarini bilmasligi) materialni ijodiy to'ldirish, unga qo'shimcha qilish imkoniyati yo'qligi uni so'zma-so'z qaytarishni osonlashtiradi;

4) o'quvchilar matnni to'g'ri usullar bilan eslab qolishni bilmaydilar. Bunday holat shu Yoshdagi bolalarda albatta bo'lishi kerak emas. Mexanik esda qoldirish ko'pincha o'qituvchilar o'quvchilarida mantiqiy xotirani o'stirishga etarli e'tibor bermagan hollarda bo'lishi mumkin.

O'qituvchining o'quvchilarga ta'sir ko'rsatishi va munosabatining quyidagi uslublari mavjud. **Avtoritar uslubdagi** o'qituvchining o'quvchilari o'qituvchi sinfda bo'lmagan vaqtlarda o'z-o'zini boshqarish malakasi bo'lmaganligi uchun ham intizomga mutlaqo bo'ysunmaydilar. Bu asosan, to'polonda namoyon bo'ladi. Bu uslub o'qituvchining mustahkam irodasini ko'rsatadi, lekin bu iroda natijasida o'quvchida "ustozim meni yaxshi ko'radi" degan fikri emas, balki qo'rquv hissi mavjud bo'ladi.

Demokratik uslub o'qituvchi bilan o'quvchi o'rtasida do'stona munosabat o'rnatilishiga asos bo'ladi. Darsdagi intizom majburiy emas, balki muvaffaqiyatga erishish garovi sifatida bolalar ijobiy emotsiyani,

o'ziga ishonch, o'z muvaffaqiyati, yutuqlaridan quvonishi, do'stlari bilan faoliyatda hamkorlik hissini beradi. Demokratik uslub bolalarni birlashtiradi. SHu bilan birga o'zining faoliyati natijalariga qiziqish uyg'otgan holda, o'zi uchun o'zi harakat qilishi lozimligini anglatadi, o'zini-o'zi boshqarishga, o'z xatti-harakatini o'zi nazorat qilishga o'rgatadi. Har bir ishga mas'uliyat bilan yondoshish hissi o'qituvchining shu Yoshdagi bolalar bilan demokratik muomala munosabati asosidagina shakllanadi.

Liberal uslub kasbiy layoqati yo'q bo'lgan o'qituvchilarga xos bo'lgan uslubdir. Bunday o'qituvchi dars jarayonini yaxshi tashkil eta olmaydi. Bunday darslarda har bir bola o'z tarbiyalanganlik darajasiga qarab o'zini tutadi. Bola o'z majburiyatlarini yaxshi his qilmaydi. Muomala munosabatdagi liberal uslub psixologiya va pedagogika fanlariga mutlaqo zid uslub hisoblanib, bolalar shaxsini shakllantirish va tarbiyalash jarayonida bu usulni qo'llab bo'lmaydi.

Xulosa o'rnida shni aytish mumkinki, Shunday qilib, boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan muomala-munosabatdagi imperativ uslub, asosan, ma'lum bir chegaralarga asoslangan holda bola shaxsi rivojiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Demokratik uslub o'qituvchidan muomala-munosabatda juda katta kasbiy mahoratni talab etgan holda, bola shaxsining ijobiy tomonlarini rivojlantiruvchi yagona uslub hisoblanadi. Liberal uslub esa o'quvchini emotsional zo'riqtirmaydi, lekin uning shaxsi rivojiga ham samarali ta'sir ko'rsatmaydi. Boshlang'ich maktabda bolalar yangi talablarni qabul qiladilar va ularga qat'iyatlilik bilan amal qilishga harakat qiladilar. Bola uchun o'qituvchi uning psixologik holatini belgilab beruvchi asosiy figura hisoblanadi. CHunki uning bolaga bo'lgan munosabati uning nafaqat sinfdagi, balki, umuman tengdoshlari bilan bo'ladigan munosabatiga, bu munosabat esa o'z-o'zidan oilasidagi munosabatlariga ham bevosita ta'sirini ko'rsatadi. Shuningdek, bu munosabatlar uning o'quv faoliyati muvaffaqiyatini ham belgilab beradi. Kichik maktab yosh davri bolalardagi asosiy faoliyat o'qish hisoblanadi. Ular bu yoshda diqqatlarini tez jamlay olmaydi uzoq vaqt diqqatini bir joyda ushlab turolmaydi. Kichik maktab davriga kelib idrokning hamma turlari asosan ta'lim- tarbiya tufayli mazmun, aniqlik, ravshanlik jihatdan ko'p darajada takomillashadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

9. qizi Ashurova, S. F. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK QO 'LLAB-QUVVATLASHDA PSIXOLOGIK

XIZMATNING O'ZIGA XOS JIHATLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(9 SPECIAL), 418-421.

10. Ashurova, S., & Numonova, A. (2023). THE ROLE OF PSYCHOLOGY IN FORMING TEACHERS' PEDAGOGICAL ABILITY. Academia Repository, 2(11), 46-53.

109. 2.Ashurova Sh. F. (2023) SOG'LOM PSIXOLOGIK TURMUSH TARZI TO'G'RISIDAGI TASVURLARNING SHAKLLANISHI "Zamonaviy ta'limda pedagogika va psixologiya fanlari <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/8314/5746>

110. qizi Ashurova, S. F. (2023). OILADA YOSHLARNING SOG'LOM TURMUSH TARZIGA MUNOSABAT SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI MUAMMO SIFATIDA. Educational Research in Universal Sciences, 2(10 SPECIAL), 32-35.

111. Ashurova Sh.F. .(2022) A HEALTHY LIFESTYLE IN UZBEK FAMILIES FROM THE POINT OF VIEW OF ISLAM RELIGION Emergent: JOURNAL OF EDUCATIONAL DISCOVERIES AND LIFELONG LEARNING (EJEDL) <https://ejedl.academiascience.org/index.php/ejedl/article/view/369> (52-56 p)

112. Ashurova, S. F., & qizi Karimova, M. N. (2023). OILADA O'SMIRLARNING SOG'LOM TURMUSH TARZI VA OILAVIY HAYOT HAQIDAGI TASAVVURLARI SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 363-368.

113. qizi Karimova, M. N., & Ashurova, S. F. (2023). PROFESSIONAL TA'LIMDA TAHSIL OLAYOTGAN QIZLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASH VA ULARDA SOG'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 369-373.

114. Ашурова, Ш. (2023). Оилада эр–хотин муносабатларини мувофиқлаштиришнинг ўзбек психологлари томонидан таҳлил қилиниши. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 67-71.21.

115. Karimova M.N. Ashurova.Sh.F, (2023) Professional ta'limda tahsil olayotgan qizlarni oilaviy hayotga tayyorlash va ularda sog'lom turmush tarzini shakllantirishning psixologik asoslari. Educational Research in Universal Sciences. OAK. 369-373-b

116. qizi Imonova, MB (2023). MUSIQANING INSON HISSIYOTIGA TASIRI. National Scientific Research International Journal natijalari , 2 (3), 156-161.

117. Иманов, Б., & Имонова, М. (2021). Развитие творческих способностей учеников при выполнении проблемных экспериментов

по физике с помощью инновационных технологий. Общество и инновации, 2(2), 222-227.

118. Imonova, M. B. (2023). Oila tinchligi-jamiyat faravonligi asosi. Finland academic research science publisher, 1148-1151.

119. Имонова, М., & Тожиева, Д. (2023). Роль сиблинговых отношений в когнитивном развитии детей. Традиции и инновации в исследовании и преподавании языков, 1(1), 447-453.

120. Имонова, М. (2023). Musiqiy tarbiya-qudratli quroldir yohud musiqiy tarbiyaning shaxs shakllanishiga tasiri. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 35-37.

121. Имонова, М., & Таджиева, Д. (2023). Boshlangich sinf oquvchilarida milliy tarbiyani pedagogik va psixologik rivojlanishi qonuniyatlari. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 74-76.

122. Иманова, М. Б. (2021). ШАХС ХАРАКТЕРИ АКЦЕНТУАЦИЯСИ ВА ДЕКТРУКТИВ ХУЛҚ-АТВОР. Academic research in educational sciences, 2(11), 1399-1403.

123. Imanov, B. (2023). NEGATIVE FACTORS AFFECTING THE QUALITY OF EDUCATION AND WAYS TO ELIMINATE THEM. Science and innovation, 2(B3), 355-358.

124. Имонова, М. Б. (2023). ВАЖНОСТЬ СЕСТРОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В ЛИЧНОМ РАЗВИТИИ. FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES, 2(22), 120-123.

125. Imonova, M. B. (2023). Causes of Suicide Tendency in Adolescents. Journal of Discoveries in Applied and Natural Science, 1(1), 62-67.

126. Иманов, Б., & Иманова, М. Б. Қ. (2021). ДАРС ТУЗИЛМАСИ ВА УНГА ТАЙЁРГАРЛИК. Academic research in educational sciences, 2(5), 1158-1162.

127. Имонова, М. Б. (2023). РОЛЬ ОТНОШЕНИЯ СИБЛИНГА В ПРОБУЖДЕНИИ МОТИВОВ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(10), 101-104.

128. Неъматуллаева, С. (2020). Психология детей в возрасте 5-7 лет. Студенческий вестник, (5-1), 62-63.

129. Ne'Matullayeva, S. (2022). МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ ТАШКИЛОТЛАРИДА О 'YIN ТЕРАПИЯСИНИ ҚО'ЛЛАШГА ОИД ҚАРАШЛАР. Science and innovation, 1(B4), 444-449.

130. Nematullaeva, S. (2023). DEVELOPING COMMUNICATION SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN THROUGH GAME THERAPY. Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence, 2(4), 86-88.

131. Ne'matullayeva, S. (2022). Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida oyin terapiyasini qo'llashda innovatsion usullar. O'zbekiston milliy universiteti xabarlari, 1(6).

132. Nematullaeva, S. (2023, April). The role of play therapy in a child's life. In Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education (Vol. 1, No. 1, pp. 9-10).

133. Нейматуллаева, С. Х. (2023). Влияние Игровой Терапии В Формировании Личности Детей. Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture, 4(2), 31-33.

134. Kizi, N. S. K. (2022). Use of Game Therapy in Preschool Educational Organizations.

135. Нематуллаева, С. (2023). Maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxs sifatida kamolotida o'yin terapiyasining ahamiyati . Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 43–46. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/psychological-service-education/article/view/23475>

KICHIK MAKTAB DAVRIDA PSIXIK RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI.

Eshdavlyatova Bibizaynab Ismoilovna

Keldiyorova Sojida

TerDPI.Boshlang'ich ta'lim fakulteti .1-bosqich talabalari

Annotatsiya: *Ushbu maqolada kichik maktab o'quvchilarning psixik rivojlanish xususiyatlari, maktabga moslashi maktab ta'limiga psixik tayyorgarlik va rivojlanishning ijtimoiy shart-sharoitlari, kichik maktab yoshida yetakchi faoliyati ,o'smialik davriga o'tishdagi inqirozi haqida fikr yuritilgan.*

Kalit so'zlari: *maktab, hissiyot, xulq-atvori, ta'lim-tarbiya, o'quv faoliyati, o'qish.*

Kichik maktab davri 6-7 yoshdan 9-10 yoshgacha davom etadi. Uning psixikasi bilim olishga yetadigan darajada rivojlanadi. Kichik maktab yoshidagi bolaning muhim xususiyatlaridan biri, unda o'ziga xos ehtiyojlarning mavjudligidir. Shu ehtiyojlar asosida bolaning o'z portfeliga, shaxsiy o'quv qurollariga, dars tayyorlash stoliga, kitob qo'yish javobiga ega bo'lish, kattalardek har kuni maktabga borishga istagi yotadi. Ana shu ehtiyoj bola shaxsining shakllanishida, shuningdek uning ijtimoiylashuvida katta ahamiyatga ega hisoblanadi.

Bu davrda bola, fan asoslarini o'rganish uchun biologik va psixologik jihatdan tayyor bo'ladi. Fiziologlarning fikriga ko'ra, 7 yoshga kelib bolaning katta miya yarim sharlari ma'lum darajada rivojlangan bo'ladi. Lekin bu yoshda inson miyasining psixik faoliyatni rejalashtirish, boshqarish, nazorat qilish kabi murakkab shakllariga javob beradigan maxsus bo'limlari hali to'liq shakllanib bo'lmagan bo'ladi. (miyaning bu qismlari 12 yoshda rivojlanib bo'ladi.) Miyaning boshqaruv funksiyalarini to'liq shakllanib bo'lmaganligi kichik maktab yoshidagi bolalarning xulq-atvorida, faoliyatlarini tashkil etishlarida va emotsional sohalarida yaqqol namoyon bo'ladi. Ya'ni shu yoshda bola 45 minutlik aqliy mehnatga tayyor bo'ladi.

Maktabda o'qishning boshlanishi 7 yoshda bo'ladigan uchinchi fiziologik krizis bilan mos keladi (bola organizmida jadal bo'yning o'sishi, ichki organlarning kattalashuvi, vegetativ o'zgarishlar bilan bog'liq bo'lgan keskin endokrin o'zgarishlar ro'y beradi).

6-7 yoshli maktabga tayyor bolada "Men shuni xohlayman" motividan "Men shuni bajarishim kerak" motivi ustunlik qila boshlaydi. Maktabda birinchi sinfga kelgan har bir o'quvchida psixik zo'riqish kuchayadi. Bu nafaqat uning jismoniy salomatligida, balki xatti-harakatida ham, masalan, ma'lum

darajada qo'rqo'vni kuchayishi, irodaviy faollikning susayishida namoyon bo'ladi. Bolaning ijtimoiy munosabatlar tizimi va faoliyatidagi kardinal o'zgarishlar uning organizmidagi barcha tizimlar va funksiyalaridagi o'zgarishlarga to'g'ri kelib, boladan kuchli zo'riqish va o'z ichki imkoniyatlaridan to'liq foydalanish zaruriyatini taqozo etadi. Ushbu yoshdagi o'zgarishlar salbiy oqibatlarini olib kelmay, aksincha uning yangi sharoitlarga muvaffaqiyatli moslashuviga yordam beradi. O'qituvchining munosabat uslubi o'quvchining faolligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchi faolligining asosan uch xil ko'rinishi mavjud bo'lib, bular: jismoniy, psixik va ijtimoiy faollikdir. Jismoniy faollik - sog'lom organizmning harakat qilishga bo'lgan turli mavjud to'siqlarni yengishdagi tabiiy ehtiyojdir. Bu yoshdagi bolalar nihoyatda serharakat bo'ladilar. Bu jismoniy harakat bolaning atrofdagi narsalarga qiziqish bilan qarayotganligi, ularni o'rganishga intilayotgani bilan ham bog'liqdir. Bolaning jismoniy va psixik faolligi o'zaro bog'liqdir. Chunki, psixik sog'lom bola harakatchan bo'ladi, charchagan, siqilgan bola esa deyarli hech narsa bilan qiziqmaydi. Psixik faollik - bu normal rivojlanayotgan bolaning atrof olamdagi predmetlarni, insoniy munosabatlarni bilishga nisbatan qiziqishdir. Psixik faollik deganda, bolani o'zini bilishga nisbatan ehtiyoji ham tushuniladi. Maktabga birinchi bor kelgan bolada qator qiyinchiliklar yuzaga keladi. Ularning, avvalo, bir qancha maktab qoidalariga bo'ysunishi qiyin kechadi. Boshlang'ich sinf o'quvchisi uchun eng qiyin qoida bu dars vaqtida jim o'tirishdir. O'qituvchilar o'quvchilarning doimo jim o'tirishlariga harakat qilishadi, lekin kamharakatli, passiv, quvvati kam bo'lgan o'quvchigina dars jarayonida uzoq vaqt jim o'tira oladi. O'g'il bolalar va qizlar rivojlanish tempidagi o'zgarishlar saqlanib qoladi. Qiz bolalar hamma tomondan rivojlanishda o'g'il bolalardan oldinga o'tib oladilar. Kichik maktab yoshidagi bolalarning asosiy faoliyati o'qish hisoblanadi. Bolaning maktabga borishi, uning psixologik rivojlanishi va xulq-atvoridagi o'rni nihoyatda katta. Bu davrda axloqiy xatti-harakat qoidalari o'zlashtiriladi, shaxsning ijtimoiy yo'nalishi tarkib topa boshlaydi.

O'qish faoliyati kichik maktab yoshidagi o'quvchining aql-idroki, sezgirligi, kuzatuvchanligi, eslab qolish va esga tushirish imkoniyatlarining rivojlanishi uchun muhim shart-sharoitlar yaratadi, hisoblash malakalarini shakllantiradi. Shu yoshdagi bola idrokining o'tkirligi, ravshanligi, sofliqi, aniqligi, xayolining yorqinligi, xotirasining kuchliligi, tafakkurining yaqqolligi o'zining qiziquvchanligi, ishonuvchanligi bilan boshqa yoshdagibolalardan ajralib turadi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda asosan farq qilaolish, ko'rish va eshitish sezgilari ayniqsa tez o'sadi. 7-10 yoshli

bolalarda ranglarning tuslarini sezish 45% ortishi, 10-12 yoshgacha bolalarda esa 65% gacha ortishi rus olimlari tomonidan aniqlanilgan.

Birinchi sinfga kelgan bola predmetlarning rangi, shakli va kattaligini, ularni maqonda joylashishini bilish bilan, birga ularni taqqoslay oladi. Maktabda muvaffaqiyatli o'qish uchun bola sensor rivojlanganlik darajasining yuqori bo'lishi juda muhim hisoblanadi. Maktab yoshiga kelib, normal rivojlanayotgan bolalar rasm va suratlar real hayotni aks ettirayotganligini yaxshi tushunadilar. Shuning uchun ham surat va rasmlarda nimalar aks etganini real hayotga taqqoslagan holda bilishga harakat qiladilar. Bola rasmlarda atrof-hayotdagi narsalarni kichiklashtirib tasvirlanganligini anglay biladi. Bu tasvirlar bolalarda estetik va badiiy didni rivojlantiradi. Chunki, bola shu rasmlar orqali olam go'zalligini, uning turfa ranglardan iborat ekanligini anglaydi, ajratadi va o'z munosabatini bildiradi. Ta'lim-tarbiya jarayonida bolalarda ixtiyoriy idrok va kuzata olish qobiliyati o'sadi. Kuzata bilish muvaffaqiyatli o'qish uchun zarur shartlardan biridir. O'quvchilarda kuzata bilish qobiliyati ularning tafakkuri, irodasi, qiziqish, havaslari bilan birgalikda o'sib boradi. Bu yoshdagi o'quvchilar o'z idroklarini mustaqil idora eta oladilar. Boshlang'ich sinf o'quvchilari katta yoshdagi odamlardan deyarli qolishmasdan to'g'ri chiziqni ko'z bilan chamalab teng ikki bo'lakka bo'la oladilar, narsa va chiziqlarni katta-kichikligiga qarab taqqoslay oladilar, narsalarning fazoda turgan o'rnini, ularning qaysi biri yaqinroq yoki uzoqroq, qaysi biri balandroq yoki pastroq joylashganini ko'z bilan chamalab, shu masofani bosib o'tish uchun talab qilinadigan vaqtni ham taxminan hisoblay oladilar. Maktabning birinchi sinfiga kelgan bolada xayol etarli darajada rivoj topgan bo'ladi va u xilma-xil tasavvurlarning kattagina zaxirasiga ega bo'ladi. O'qish jarayonida u faqat idrok va xotira tasavvurlariga tayanib qolmasdan, balki shu bilan birga, xayolida yaratilgan tasavvurlarga ham tayanib, o'rgatilayotgan materialni yaqqol tarzda o'zlashtira boradi. Bolaning xayoli tevarak-atrof taassurotlari, tasviriy san'at asarlarini yetarli darajada aks ettirishda vujudga keladi. N.S.Leytes mulohazalariga ko'ra, inson yoshi ulg'aygan sari aqliy rivojlanish darajasi birmuncha ko'tariladi, uquvchanlik xususiyati esab birmuncha pasayadi. Kichik maktab yoshidagi bolalarning uquvchanligi, albatta, o'smir va o'spirinlarga nisbatan yuqori, lekin o'smir va o'spirinlarning aqliy rivojlanganligi boshlang'ich sinf o'quvchilariga nisbatan yuqoridir. Bu holat kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning yetakchi faoliyati – o'qish bo'lishi bilan, lekin bilish jarayonlari hali hamma tomonlama rivojlanib bo'lmaganligi bilan bog'liq hisoblanadi.

Kichik maktab davridagi bolalarning aqliy rivojlanishi ijtimoiy omillar bilan belgilanadi. Individ ijtimoiy munosabatlar ta'sirida o'zgaradi. Bolaning maktabda muntazam ravishda o'qishga o'tishi uning barcha bilish jarayonlarini rivojlanishiga va o'z-o'zidan atrof-hayotdagi narsa-hodisalarga nisbatan fikrini, munosabatlarni o'zgarishiga olib keladi.

Kichik maktab yoshidagi bola o'qituvchisi bilan yaxshi emotsional munosabatda bo'ladi. Ta'limning mazmuni o'quvchining bilimlarni egallashga qiziqishi, o'z aqliy mehnati natijasidan qanoatlanish hissi bilan uzviy bog'liqdir. Bu his o'qituvchining rag'batlantirishi bilan yuzaga keladva o'quvchida samaraliroq ishlash mayli, istak va ishtiyoqini shakllantiradi. Bolada paydo bo'lgan faxrlanish, o'z kuchiga ishonch hislari bilimlarni o'zlashtirish va malakalarni rivojlanishiga xizmat qiladi. Kichik maktab yoshidagi bolalarni o'qitish jarayoni, o'quv faoliyatining asosiy komponentlari: o'quv masalalari, o'quv vaziyatlari, o'quv harakatlari, nazorat etish va baholash bilan (V.V.Davidov bo'yicha) tanishtirishdan boshlanadi. O'qishga nisbatan ijobiy munosabat kichik maktab davrining oxirlariga kelib, birmuncha pasayish ko'zga tashlanadi. O'quv faoliyatiga qiziqish – 1-2 sinflarda ko'tarilib, 3-4 sinflarda pasayadi. O'quv faoliyatiga qiziqishning pasayishida o'qituvchining tayyor materialni bayon etishi va o'quvchilarning yodlab olishlari ustanovkasi ustunlik qiladi va o'quvchilarning faolliklari taqlid qilish xarakterida bo'ladi. 3-4 sinf o'quvchilari odatda o'qilganlarni qayta hikoya qilib berishni, doskada yozilgan mashqni ko'chirib yozishni, qoidalar va she'rlarni yodlashni yoqtirmaydilar va aksincha, misol va masalalarni mustaqil ravishda yechishni, tabiat hodisalarini kuzatishni, rasm chizish va plastilin va loydan narsalar yasash ishlarini yaxshi ko'radilar. Boshqacha aytganda, kichik maktab yoshidagi o'quvchilar tashabbus va mustaqillik imkoniyati bor bo'lgan ishlarga ko'proq qiziqish bildiradilar. Kichik maktab yoshida o'qishga qiziqishning pasayish sabablaridan biri sifatida V.A.Suxomlinskiy o'qituvchi tomonidan past bahoning ko'p qo'yilishi, bu esa bolada o'qishga nisbatan qiziqishning pasayishi va o'z imkoniyatlariga nisbatan bo'lgan ishonchning pasayishida deb biladi. F.I.Ivashchenko tomonidan o'tkazilgan tekshirishlarning ko'rsatishicha, o'qishsharoitida o'quvchilarning o'zlariga ishon-maslik holatlari asosan quyidagi sabablar tufayli yuzaga keladi:" a) o'qishda izchillik prinsipiga rioya qilmaslik tufayli; b) o'quvchilarga kuchlari yetmaydigan, ya'ni ortiqcha talab qo'yib yuborish orqali; v) ayrim pedagoglar, ota-onalar va shuning bilan birga sinfdoshlarning o'quvchilar kuchiga, xotira qobiliyatlari va fahm-farosatlariga ishonchsizlik bildirishi tufayli; g) ana shunday o'quvchilarni yomon baho olganliklarini uchun qo'rqitish va jazolashni orqali".

O'qish jarayonida yoshi kattalashib, tajribasi orta borgan sari, oqilona urinchoqlik rivoj topa boradi. Bu his odamning ilmiy tadqiqot ishlari bilan samarali shug'ullanishini rag'batlantiradi. Bilishga qiziqish maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarga xos bo'lgan xususiyatlardandir. Bilishga qiziqish kichik maktab davrida o'ziga xos yo'nalishni oladi. Ular har bir o'rgangan narsalariga taajjublanish bilan qaraydilar. Shunday qilib, kichik maktab yoshi 7—11 yoshli bolalarni o'z ichiga oladi. Bu davrda o'qish yetakchi faoliyatga aylanadi, o'qituvchining so'zi bola uchun senzitiv hisoblanadi. Intellektual refleksiya bu davrda paydo bolgan yangi psixologik tuzilmadir.[2]

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, maqoladagi fikrlarga qo'shilgan holda kichik maktab yoshidagi bolalarni fizalogik, psixologik xususiyatlarini hisobga olib maktabga kelgan bolalarni maktab ichki tartib qoidalariga, o'qiluvchilarga moslashi qiyin bo'ladi. Shuni hisobga olgan holda o'qituvchi o'quvchilar bilan do'stona munosabatda bo'lishi, ularni o'ziga o'rgata bilishi, yangi muhitdan moslashtira olishi kerak. Bundan tashqari o'qituvchi fanlarni qiziqarli, mazmunli, hayotiy misollar bilan tushuntirib ularga motivatsiyalar bergan holda bolalarni tarbiyalay olishi, vaqtida rag'batlantirishi, vaqtida tartibga chaqirishi kerak bo'ladi. Shundagina o'qituvchi o'quvchilarni o'ziga o'rgata oladi va yuqori natijalarga erisha oladi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR.

11. qizi Ashurova, S. F. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK QO 'LLAB-QUVVATLASHDA PSIXOLOGIK XIZMATNING O 'ZIGA XOS JIHATLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(9 SPECIAL), 418-421.

12. Ashurova, S., & Numonova, A. (2023). THE ROLE OF PSYCHOLOGY IN FORMING TEACHERS' PEDAGOGICAL ABILITY. Academia Repository, 2(11), 46-53.

136. 2. Ashurova Sh. F. (2023) SOG`LOM PSIXOLOGIK TURMUSH TARZI TO`G`RISIDAGI TASVVURLARNING SHAKLLANISHI "Zamonaviy ta`limda pedagogika va psixologiya fanlari <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/8314/5746>

137. qizi Ashurova, S. F. (2023). OILADA YOSHLARNING SOG 'LOM TURMUSH TARZIGA MUNOSABAT SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI MUAMMO SIFATIDA. Educational Research in Universal Sciences, 2(10 SPECIAL), 32-35.

138. Ashurova Sh.F. .(2022) A HEALTHY LIFESTYLE IN UZBEK FAMILIES FROM THE POINT OF VIEW OF ISLAM RELIGION Emergent: JOURNAL OF EDUCATIONAL DISCOVERIES AND LIFELONG LEARNING (EJEDL) <https://ejedl.academiascience.org/index.php/ejedl/article/view/369> (52-56 p)
139. Ashurova, S. F., & qizi Karimova, M. N. (2023). OILADA O 'SMIRLARNING SOG 'LOM TURMUSH TARZI VA OILAVIY HAYOT HAQIDAGI TASAVVURLARI SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 363-368.
140. qizi Karimova, M. N., & Ashurova, S. F. (2023). PROFESSIONAL TA'LIMDA TAHSIL OLAYOTGAN QIZLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASH VA ULARDA SOG 'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 369-373.
141. Ашурова, Ш. (2023). Оилада эр–хотин муносабатларини мувофиқлаштиришнинг ўзбек психологлари томонидан таҳлил қилиниши. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 67-71.21.
142. Karimova M.N. Ashurova.Sh.F, (2023) Professional ta'limda tahsil olayotgan qizlarni oilaviy hayotga tayyorlash va ularda sog'lom turmush tarzini shakllantirishning psixologik asoslari. Educational Research in Universal Sciences. OAK. 369-373-b
143. qizi Imonova, MB (2023). MUSIQANING INSON HISSIYOTIGA TASIRI. National Scientific Research International Journal natijalari , 2 (3), 156-161.
144. Иманов, Б., & Имонова, М. (2021). Развитие творческих способностей учеников при выполнении проблемных экспериментов по физике с помощью инновационных технологий. *Общество и инновации*, 2(2), 222-227.
145. Imonova, M. B. (2023). Oila tinchligi-jamiyat faravonligi asosi. Finland academic research science publisher, 1148-1151.
146. Имонова, М., & Тожиева, Д. (2023). Роль сиблинговых отношений в когнитивном развитии детей. *Традиции и инновации в исследовании и преподавании языков*, 1(1), 447-453.
147. Имонова, М. (2023). Musiqiy tarbiya–qudratli quroldir yohud musiqiy tarbiyaning shaxs shakllanishiga tasiri. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 35-37.
148. Имонова, М., & Таджиева, Д. (2023). Boshlangich sinf oquvchilarida milliy tarbiyani pedagogik va psixologik rivojlanishi

qonuniyatlari. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 74-76.

149. Иманова, М. Б. (2021). ШАХС ХАРАКТЕРИ АКЦЕНТУАЦИЯСИ ВА ДЕСТРУКТИВ ХУЛҚ-АТВОР. Academic research in educational sciences, 2(11), 1399-1403.

150. Imanov, B. (2023). NEGATIVE FACTORS AFFECTING THE QUALITY OF EDUCATION AND WAYS TO ELIMINATE THEM. Science and innovation, 2(B3), 355-358.

151. Имонова, М. Б. (2023). ВАЖНОСТЬ СЕСТРОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В ЛИЧНОМ РАЗВИТИИ. FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES, 2(22), 120-123.

152. Imonova, M. B. (2023). Causes of Suicide Tendency in Adolescents. Journal of Discoveries in Applied and Natural Science, 1(1), 62-67.

153. Иманов, Б., & Иманова, М. Б. Қ. (2021). ДАРС ТУЗИЛМАСИ ВА УНГА ТАЙЁРГАРЛИК. Academic research in educational sciences, 2(5), 1158-1162.

154. Имонова, М. Б. (2023). РОЛЬ ОТНОШЕНИЯ СИБЛИНГА В ПРОБУЖДЕНИИ МОТИВОВ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(10), 101-104.

155. Ньёматуллаева, С. (2020). Психология детей в возрасте 5-7 лет. Студенческий вестник, (5-1), 62-63.

156. Ne'Matullayeva, S. (2022). МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ ТАШКИЛОТЛАРИДА О 'YIN ТЕРАПИЯСИНИ ҚО'ЛЛАШГА ОИД ҚАРАШЛАР. Science and innovation, 1(B4), 444-449.

157. Nematullaeva, S. (2023). DEVELOPING COMMUNICATION SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN THROUGH GAME THERAPY. Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence, 2(4), 86-88.

158. Ne'matullayeva, S. (2022). Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida oyin terapiyasini qo'llashda innovatsion usullar. O 'zbekiston milliy universiteti xabarлари, 1(6).

159. Nematullaeva, S. (2023, April). The role of play therapy in a child's life. In Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education (Vol. 1, No. 1, pp. 9-10).

160. Ньёматуллаева, С. Х. (2023). Влияние Игровой Терапии В Формировании Личности Детей. Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture, 4(2), 31-33.

161. Kizi, N. S. K. (2022). Use of Game Therapy in Preschool Educational Organizations.

162. Нематуллаева, С. (2023). Maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxs sifatida kamolotida o'yin terapiyasining ahamiyati . Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 43–46. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/psychological-service-education/article/view/23475>

O'SMIRLIK DAVRIDA PSIXIK RIVOJLANISH JARAYONLARI

Haitova Sevinch Jomurod qizi

Choriyeva Sevinch to'liq qizi

Termiz davlat pedagogika instituti Boshlang'ich ta'lim fakulteti

1- bosqich talabarlari

haitovasevinch05@icloud.com

sevinchc329@gmail.com

Annotatsiya: O'smirlik - bu odamlarning jismoniy, hissiy va kognitiv rivojlanishining muhim bosqichidir. Bu shaxsiyatning shakllanishi, mustaqillikning kuchayishi va o'z-o'zini identifikatsiya qilishni o'rganish bilan tavsiflangan davr. Psixologik nuqtai nazardan, o'smirlik o'z-o'zini anglash va tengdoshlar bilan munosabatlarning o'z-o'zini hurmat qilishiga ta'siri bilan ajralib turadi. Bu davrda kognitiv rivojlanish yanada murakkab fikrlash va mavhum tushunchalarni ko'rib chiqish qobiliyatini beradi

Kalit so'zlar: o'smirlik, kognitiv rivojlanish, o'z-o'zini anglash, gormonal o'zgarishlar, jismoniy va hissiy o'zgarishlar, ruhiy salomatlik, shaxsiyat, biologik o'zgarishlar, ijtimoiy rivojlanish, tengdoshlarining ta'siri, xavfli xatti-harakatlar,

O'smirlik davri bu bolalikdan kattalikka o'tish davri bo'lib va bu davrda shaxsning jismoniy, psixologik va ijtimoiy rivojlanishi tezlashadi. Bu davrda o'smirlar jinsiy yetilish, ijtimoiylashuv jarayoni psixik o'sish kabi muhim o'zgarishlarni boshidan kechiradilar. O'smirlik davrida psixik rivojlanish, ya'ni psixologik o'sish va o'zgarishlar juda muhimdir. Bu davrda o'smirlar o'zligini anglash, ijtimoiy munosabatlar va mustaqillik kabi turli psixologik jihatlarini rivojlantiradilar. O'smirlik davrida shaxsning shakllanishi, ilk o'spirinlik davrining psixik xususiyatlari muhim ahamiyat kasb etadi. O'smirlik davri odatda 10-11 yoshdan 14-15 yoshgacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi va bu davrda o'smirlar o'zlarining jismoniy, aqliy va siyosiy jihatdan rivojlanishida o'tmishdagi tengdoshlariga nisbatan ustunlikka ega bo'lishadi. O'smirning aqliy rivojlanishi - bu bilish, his-tuyg'ular va ijtimoiy o'zaro munosabatlardagi chuqur o'zgarishlar bilan tavsiflangan muhim bosqich. Bu davr mavhum fikrlash, o'zini o'zi anglash va hissiy tartibga solishni rivojlantirishni o'z ichiga oladi. Muammolarni hal qilish, qaror qabul qilish va kelajakni rejalashtirish kabi kognitiv qobiliyatlar o'smirlik davrida sezilarli darajada yaxshilanadi. Bu davr, shuningdek, shaxsiy e'tiqod va qadriyatlarni o'rganish, shuningdek, axloqiy fikrlash va empatiyani rivojlantirish bilan ajralib turadi. O'smirning miyasi sezilarli tarkibiy va funktsional o'zgarishlarga uchraydi, buning

natijasida ijtimoiy ta'sirlarga nisbatan sezgirlik va foydali tajribalarga nisbatan sezgirlik kuchayadi. Ushbu aqliy rivojlanish davri butun umr davomida hissiy va kognitiv faoliyat uchun asos yaratadi. O'smirlik davridagi biologik o'zgarishlar organizmning etukligi bilan sodir bo'ladigan jismoniy o'zgarishlarni, masalan, balog'at yoshining boshlanishi, gormonlar darajasining o'zgarishi va ikkilamchi jinsiy xususiyatlarning rivojlanishini o'z ichiga oladi. Bu davrda o'smirlarda tez o'sish sur'atlari, tana tarkibidagi o'zgarishlar va reproduktiv tizimning rivojlanishi kuzatiladi. Ushbu biologik o'zgarishlar o'smirlarning umumiy jismoniy rivojlanishiga yordam beradi. Biologik o'zgarishlar, shuningdek, kognitiv va hissiy funktsiyalarga ta'sir qiladi, o'smirlarning atrofdagi dunyoni idrok etishi va o'zaro munosabatiga ta'sir qiladi. Bu o'zgarishlar o'smirlik davrida umumiy aqliy rivojlanishni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Bundan tashqari, ularning kognitiv rivojlanishi o'smirlarga ilg'or fikrlash va mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga imkon beradi. Ular sabab-oqibat munosabatlarini tushunish va o'z harakatlarning oqibatlarini tushunishda ko'proq mohir bo'lib, qaror qabul qilish qobiliyatini oshiradi. O'smirlarda kognitiv rivojlanish umuman olganda, ushbu bosqichda o'smirlarning kognitiv rivojlanishi ularning intellektual qobiliyatlarini shakllantirish va ularni kattalar mas'uliyatiga tayyorlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Bu ularni atrofdagi dunyoning murakkabliklarida harakat qilish va to'g'ri mulohazalar va mulohazalarni o'rnatish uchun o'smirlik davrida o'smirlarning kognitiv rivojlanishi fikrlash qobiliyatlari va muammolarni hal qilish qobiliyatlaridagi sezilarli o'zgarishlar bilan tavsiflanadi. O'smirlar ko'proq mavhum va tanqidiy fikrlashni boshlaydilar, bu ularga murakkab tushunchalarni tahlil qilish va oqilona qarorlar qabul qilish imkonini beradi. O'smirlik davrida hissiy tartibga solish kognitiv va ijtimoiy rivojlanishda muhim rol o'ynaydi. O'smirlar turli xil his-tuyg'ularni boshdan kechiradilar va ularni samarali boshqarishni o'rganishlari kerak. Ushbu davrda his-tuyg'ularni tartibga solish qobiliyati qaror qabul qilish, munosabatlar va umumiy farovonlikka ham ta'sir qilishi mumkin. O'smirning ijobiy ruhiy salomatligi uchun hissiy rivojlanishni tushunish va tarbiyalash juda muhimdir. O'smirlik davridagi ijtimoiy rivojlanish shaxsiyatni o'rganish, yangi munosabatlarni shakllantirish va mustaqillikka erishishni o'z ichiga oladi. Bu davrda tengdoshlar ta'sirining kuchayishi va ijtimoiy ko'nikmalarning rivojlanishi ham kuzatiladi. O'smirlar tegishlilik, qabul qilish va tengdoshlarini ma'qullash tuyg'usini shakllantirishga intiladi. Ular kuchli his- tuyg'ularni, tengdoshlarning bosimini va ijtimoiy qabul qilish zaruratini boshdan kechirishlari mumkin. Bu bosqich, shuningdek, shaxsni shakllantirish va o'zini namoyon qilishni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, o'smirlarda yuqori ijtimoiy ong va jamiyat

normalari va qadriyatlarini tushunish rivojlanadi. Ular ijtimoiy faoliyat bilan shug'ullanadilar, yangi tajribalarni izlaydilar va tengdoshlar guruhlari ichidagi ijtimoiy o'zaro munosabatlarning murakkabligini boshqaradilar. Ijobiy oila dinamikasi o'z-o'zini hurmat qilish, hissiy barqarorlik va sog'lommunosabatlarni rivojlantirishi mumkin, salbiy dinamika esa tashvish, ruhiy tushkunlik va xatti-harakatlar muammolariga olib kelishi mumkin. Shunday qilib, ota-onalar ushbu muhim bosqichda qo'llab-quvvatlovchi va tarbiyalovchi oila muhitini yaratishlari juda muhimdir. O'smirlik davrida aqliy rivojlanishni shakllantirishda oila dinamikasi hal qiluvchi rol o'ynaydi. Oila ichidagi qo'llab-quvvatlash, muloqot va nizolarni hal qilish o'smirning hissiy va kognitiv rivojlanishiga katta ta'sir qiladi. Bundan tashqari, o'smirlar o'z oilalariga namuna, yo'l-yo'riq va hissiy barqarorlikka tayanadilar. Ota-onalar o'rtasidagi munosabatlarning sifati va ota-onalarning ishtiroki darajasi o'smirlarning kognitiv va ijtimoiy rivojlanishiga sezilarli darajada ta'sir qiladi, ularning umumiy ruhiy farovonligiga ta'sir qiladi. O'smirlik davrida tengdoshlarning ta'siri aqliy rivojlanishning muhim omiliga aylanadi. O'smirlarga tengdoshlarining fikri, xatti-harakati va tanlovi katta ta'sir ko'rsatadi. Tengdoshlarning ijobiy ta'siri ruhiy salomatlikni yaxshilashga yordam beradi, salbiy ta'sir esa xavfli xatti-harakatlar va ruhiy salomatlik muammolariga olib kelishi mumkin. Ijobiy aqliy rivojlanishni rag'batlantirish uchun ijobiy xatti-harakatlar va hissiy farovonlikni rag'batlantiradigan qo'llab-quvvatlovchi va sog'lom tengdoshlar muhitini yaratish juda muhimdir. O'smirlar o'zlarining afzalliklari va qadriyatlarini tushunishga intilayotganda turli rollar va faoliyatlar bilan tajriba o'tkazishlari mumkin. Bu jarayon qiyin bo'lishi mumkin, chunki ular jamiyatning umidlari va o'zlarining ichki istaklarini boshqarib, potentsial mojaro va chalkashliklarga olib keladi. O'smirlik davrida shaxsiyatni shakllantirish asosiy e'tiborga aylanadi, chunki odamlar o'zini his qilish va dunyoda o'z o'rnini yaratishga intiladi. Bu bosqich izlanish, e'tiqod va qadriyatlarni so'roq qilish va o'ziga xos o'ziga xoslikni rivojlantirish bilan ajralib turadi. O'smirlik davrida shaxsiyatning shakllanishiga turli omillar, jumladan, oila, tengdoshlar, madaniyat va shaxsiy tajribalar ta'sir qiladi. Bu o'z-o'zini kashf qilish va o'sishning hal qiluvchi davri bo'lib, kelajakdagi munosabatlar va hayot tanlovlari uchun poydevor qo'yadi. O'smirlik davridagi aqliy rivojlanish xususiyatlariga o'z-o'zini anglashning kuchayishi, hissiy murakkablikning kuchayishi va mavhum fikrlash qobiliyatining o'sishi kiradi. Ushbu o'zgarishlar muhim ta'limga ta'sir qiladi, chunki o'qituvchilar o'smir o'quvchilarining noyob kognitiv va hissiy ehtiyojlarini tan olishlari va qo'llab-quvvatlashlari kerak. O'smirlarning aqliy rivojlanishini tushunish orqali o'qituvchilar o'qitish usullarini moslashtira oladilar, tegishli hissiy yordam beradilar va qulay o'quv muhitini yaratadilar. O'smirlik

davrida aqliy rivojlanish kognitiv o'sishni, hissiy etuklikni va ijtimoiy munosabatlarni o'z ichiga oladi. O'smirlarda tanqidiy fikrlash, empatiya va o'z-o'zini anglash rivojlana boshlaydi. Ushbu davrda o'smirlarni ochiq muloqotni targ'ib qilish, ruhiy salomatlikdan xabardor bo'lish uchun resurslar bilan ta'minlash va kerak bo'lganda professional yordam taklif qilish orqali qo'llab-quvvatlash juda muhimdir, biroq, bu bosqich ruhiy o'zgarishlar, tashvish va shaxsiyat muammolari kabi ruhiy salomatlik muammolarini ham keltirib chiqaradi. O'smirlar stress, tengdoshlarning bosimi va tana qiyofasi bilan bog'liq muammolar bilan kurashishi mumkin. O'smirlik davrida chidamlilik va engish strategiyalari aqliy rivojlanishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. O'smirlar ko'pincha turli qiyinchiliklar va muvaffaqiyatsizliklarga duch kelishadi va chidamlilikni rivojlantirish ularga orqaga qaytish va rivojlanishga yordam beradi. Bardoshlilik o'smirlarga qiyin vaziyatlarga moslashish, qiyinchiliklarni engish va ijobiy ruhiy dunyoqarashni saqlab qolish imkonini beradi. Oila va do'stlardan yordam so'rash, sevimli mashg'ulotlari bilan shug'ullanish va diqqat bilan shug'ullanish kabi kurash strategiyalari ham ularning ruhiy farovonligini oshirishi mumkin. Bardoshlilikni rivojlantirish va samarali kurashish strategiyalarini qabul qilish orqali o'smirlar o'zlarining aqliy rivojlanishi uchun mustahkam poydevor yaratishlari mumkin, bu ularga qiyinchiliklar va o'tishlarni ishonch va hissiy barqarorlik bilan boshqarishga imkon beradi. Nevrologik rivojlanish kognitiv funktsiyalarni yaxshilash, miyelinatsiyani va sinaptik kesishni o'z ichiga oladi. O'smirlar miyaning etukligi va gormonal o'zgarishlar ta'sirida murakkab his-tuyg'ularni boshqaradi.

Ushbu nevrologik jihatlarni tushunish o'smirning aqliy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash uchun juda muhimdir. U hayotning ushbu muhim bosqichida kognitiv va hissiy farovonlikni oshirish uchun samarali strategiyalar haqida ma'lumot beradi.

O'smirlar fikr yuritish va qaror qabul qilish uchun mas'ul bo'lgan prefrontal korteks hali ham rivojlanayotganligi sababli giyohvand moddalarni suiiste'mol qilish, ehtiyotsiz haydash va himoyalangan jinsiy aloqa kabi xavfli xatti-harakatlar bilan shug'ullanishi mumkin. Xavfli xatti-harakatlar va o'smirlar miyasining rivojlanishi o'rtasidagi bog'liqlikni tushunish, ushbu muhim davrda ijobiy qarorlar qabul qilish va sog'lom rivojlanishga yordam beradigan samarali aralashuvlar va qo'llab-quvvatlash tizimlarini yaratish uchun juda muhimdir.

O'smirlik davrida xavfli xatti-harakatlar ko'pincha o'smir miyasining rivojlanishi bilan bog'liq. Bu xavfli qarorlar qabul qilish va xatti-harakatlarga olib kelishi mumkin bo'lgan qiziqish, sensatsiya izlash va impulsivlik davri. Bundan tashqari, o'smirlik davrida texnologiyaga ta'sir qilish ijodkorlikni

rivojlantiradi va muloqot qobiliyatlarini oshiradi. Ijtimoiy media platformalari va raqamli vositalar shaxsiyatni shakllantirish va o'zini namoyon qilishda yordam beradi, aqliy o'sishga ijobiy ta'sir qiladi. 12-18 yoshdagi o'smirlar tez aqliy rivojlanishni boshdan kechiradilar, shu jumladan tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalari. Texnologiya integratsiyasi kognitiv rivojlanishga ta'sir qiladi, ma'lumotlarni qayta ishlash va qaror qabul qilish qobiliyatini yaxshilaydi biroq, ekranni haddan tashqari ko'p ishlatish diqqatni jamlash va hissiy tartibga solishga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ushbu shakllanish bosqichida sog'lom aqliy rivojlanishni ta'minlash uchun texnologiyadan foydalanishni muvozanatlash juda muhimdir. O'smirlik davrida aqliy rivojlanishni shakllantirishda madaniy ta'sirlar katta rol o'ynaydi. Madaniy me'yorlar, qadriyatlar va an'analar o'smirlarning shaxsiyatini shakllantirish va kognitiv jarayonlarga ta'sir qiladi. Bundan tashqari, madaniy e'tiqod va amaliyotlar o'smirlarning hissiy va ijtimoiy rivojlanishiga ta'sir qiladi. Madaniy xilma-xillik o'smirlarga turli nuqtai nazarlarni ochib beradi, ularning kognitiv moslashuvchanligi va tanqidiy fikrlash qobiliyatini oshiradi. Turli madaniy qadriyatlar va me'yorlarga ta'sir qilish empatiya va ko'p madaniyatli tushunishni rivojlantiradi, o'smirlarning ijtimoiy va hissiy intellektini rivojlantirishga yordam beradi. Bundan tashqari, o'smirning aqliy rivojlanishiga madaniy ta'sirlar o'ziga xos kurash mexanizmlari va chidamlilikni shakllantirishga olib kelishi mumkin. O'smirlar o'zlarining madaniy kelib chiqishidan kuch oladilar, qiyinchiliklar va qiyinchiliklarni engib o'tishadi va madaniy kontekstda tegishlilik va o'ziga xoslik hissini rivojlantiradilar. Ochiq muloqotni rag'batlantirish, qo'llab-quvvatlash tarmoqlarini ta'minlash va o'z-o'zini parvarish qilishni rag'batlantirish o'smirlarda ijobiy ruhiy salomatlikni rivojlantirish uchun muhim ahamiyatga ega. Xavfsiz va tanqidiy bo'lmagan muhitni yaratish ularga o'z fikrlari va his-tuyg'ularini ifoda etish imkonini beradi, bu esa hissiy farovonlikni yaxshilashga olib keladi. O'smirlik davrida aqliy rivojlanish o'z-o'zini anglash, ijtimoiy o'zaro munosabatlar va hissiy tartibga solishni o'z ichiga oladi. Bu o'smirlarda ijobiy ruhiy salomatlikni rivojlantirish uchun juda muhim davr, chunki ular turli qiyinchiliklar va o'zgarishlarga duch kelishadi. O'smirlarni engish qobiliyati, chidamlilik va tegishlilik hissi bilan kuchaytirish ijobiy ruhiy salomatlikka hissa qo'shadi. Ularning noyob ehtiyojlarini qondirish va ijobiy fikrlashni targ'ib qilish orqali biz ularga o'smirlik davridagi qiyinchiliklarni engishda yordam bera olamiz.

Xulosa qilib aytganda, o'smirlik davri - bu shaxsning hayotidagi muhim bosqich bo'lib, unda jismoniy, psixologik va ijtimoiy o'zgarishlar tez sur'atlarda sodir bo'ladi. Bu davrda o'smirlar o'zlarining shaxsiyati va mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradilar, jinsiy etilish va ijtimoiylashuv

jarayonlari kuzatiladi. O'smirlik davrida kognitiv qobiliyat va mavhum fikrlashning jadal rivojlanishi kuzatiladi. Bu davr, shuningdek, o'z-o'zini aks ettirish va qaror qabul qilish qobiliyatining ortishi bilan tavsiflanadi. Hissiy tartibga solish va ijtimoiy tushunish ham o'smirlik davridagi aqliy rivojlanishning asosiy xususiyatlari hisoblanadi. O'smirlar o'zlarining va boshqalarning his-tuyg'ularini yaxshiroq tushunishni boshlaydilar, bu ularning ijtimoiy o'zaro munosabatlari va munosabatlarini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. shunday qilib o'smirlik davridagi aqliy rivojlanish xususiyatlarini tushunish bizga hayotning ushbu qiyin bosqichida harakat qilishda yoshlarni yaxshiroq qo'llab-quvvatlashga yordam beradi. Tadqiqotning kelajakdagi yo'nalishlari texnologiya va ijtimoiy medianing o'smirlarning aqliy rivojlanishiga ta'siriga qaratilishi mumkin. Shuningdek bu davrda o'smirlar o'zlarining qadr-qimmatlari va hayotdagi maqsadlarini aniqlab oladilar va kelajakdagi kasb tanlash yo'nalishlarini belgilashga intiladilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

13. qizi Ashurova, S. F. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK QO 'LLAB-QUVVATLASHDA PSIXOLOGIK XIZMATNING O 'ZIGA XOS JIHATLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(9 SPECIAL), 418-421.
14. Ashurova, S., & Numonova, A. (2023). THE ROLE OF PSYCHOLOGY IN FORMING TEACHERS' PEDAGOGICAL ABILITY. Academia Repository, 2(11), 46-53.
163. 2.Ashurova Sh. F. (2023) SOG`LOM PSIXOLOGIK TURMUSH TARZI TO`G`RISIDAGI TASVVURLARNING SHAKLLANISHI "Zamonaviy ta`limda pedagogika va psixologiya fanlari <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/8314/5746>
164. qizi Ashurova, S. F. (2023). OILADA YOSHLARNING SOG 'LOM TURMUSH TARZIGA MUNOSABAT SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI MUAMMO SIFATIDA. Educational Research in Universal Sciences, 2(10 SPECIAL), 32-35.
165. Ashurova Sh.F. .(2022) A HEALTHY LIFESTYLE IN UZBEK FAMILIES FROM THE POINT OF VIEW OF ISLAM RELIGION Emergent: JOURNAL OF EDUCATIONAL DISCOVERIES AND LIFELONG LEARNING (EJEDL) <https://ejedl.academiascience.org/index.php/ejedl/article/view/369> (52-56 p)
166. Ashurova, S. F., & qizi Karimova, M. N. (2023). OILADA O 'SMIRLARNING SOG 'LOM TURMUSH TARZI VA OILAVIY HAYOT HAQIDAGI

- TASAVVURLARI SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 363-368.
167. qizi Karimova, M. N., & Ashurova, S. F. (2023). PROFESSIONAL TA'LIMDA TAHSIL OLAYOTGAN QIZLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASH VA ULARDA SOG 'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 369-373.
168. Ашурова, Ш. (2023). Оилада эр–хотин муносабатларини мувофиқлаштиришнинг ўзбек психологлари томонидан таҳлил қилиниши. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 67-71.21.
169. Karimova M.N. Ashurova.Sh.F, (2023) Professional ta'limda tahsil olayotgan qizlarni oilaviy hayotga tayyorlash va ular da sog'lom turmush tarzini shakllantirishning psixologik asoslari. Educational Research in Universal Sciences. OAK. 369-373-b
170. qizi Imonova, MB (2023). MUSIQANING INSON HISSIYOTIGA TASIRI. National Scientific Research International Journal natijalari , 2 (3), 156-161.
171. Иманов, Б., & Имонова, М. (2021). Развитие творческих способностей учеников при выполнении проблемных экспериментов по физике с помощью инновационных технологий. *Общество и инновации*, 2(2), 222-227.
172. Imonova, M. B. (2023). Oila tinchligi-jamiyat faravonligi asosi. Finland academic research science publisher, 1148-1151.
173. Имонова, М., & Тожиева, Д. (2023). Роль сиблинговых отношений в когнитивном развитии детей. *Традиции и инновации в исследовании и преподавании языков*, 1(1), 447-453.
174. Имонова, М. (2023). Musiqiy tarbiya–qudratli quroldir yohud musiqiy tarbiyaning shaxs shakllanishiga tasiri. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 35-37.
175. Имонова, М., & Таджиева, Д. (2023). Boshlangich sinf oquvchilarida milliy tarbiyani pedagogik va psixologik rivojlanishi qonuniyatlari. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 74-76.
176. Иманова, М. Б. (2021). ШАХС ХАРАКТЕРИ АКЦЕНТУАЦИЯСИ ВА ДЕКТРУКТИВ ХУЛҚ-АТВОР. Academic research in educational sciences, 2(11), 1399-1403.

177. Imanov, B. (2023). NEGATIVE FACTORS AFFECTING THE QUALITY OF EDUCATION AND WAYS TO ELIMINATE THEM. *Science and innovation*, 2(B3), 355-358.
178. Имонова, М. Б. (2023). ВАЖНОСТЬ СЕСТРОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В ЛИЧНОМ РАЗВИТИИ. *FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES*, 2(22), 120-123.
179. Imonova, M. B. (2023). Causes of Suicide Tendency in Adolescents. *Journal of Discoveries in Applied and Natural Science*, 1(1), 62-67.
180. Иманов, Б., & Иманова, М. Б. Қ. (2021). ДАРС ТУЗИЛМАСИ ВА УНГА ТАЙЁРГАРЛИК. *Academic research in educational sciences*, 2(5), 1158-1162.
181. Имонова, М. Б. (2023). РОЛЬ ОТНОШЕНИЯ СИБЛИНГА В ПРОБУЖДЕНИИ МОТИВОВ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ. *Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры*, 3(10), 101-104.
182. Ньѣматуллаева, С. (2020). Психология детей в возрасте 5-7 лет. *Студенческий вестник*, (5-1), 62-63.
183. Ne'Matullayeva, S. (2022). MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA O 'YIN TERAPIYASINI QO'LLASHGA OID QARASHLAR. *Science and innovation*, 1(B4), 444-449.
184. Nematullaeva, S. (2023). DEVELOPING COMMUNICATION SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN THROUGH GAME THERAPY. *Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence*, 2(4), 86-88.
185. Ne'matullayeva, S. (2022). Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida oyin terapiyasini qo'llashda innovatsion usullar. *O 'zbekiston milliy universiteti xabarlari*, 1(6).
186. Nematullaeva, S. (2023, April). The role of play therapy in a child's life. In *Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education* (Vol. 1, No. 1, pp. 9-10).
187. Ньѣматуллаева, С. Х. (2023). Влияние Игровой Терапии В Формировании Личности Детей. *Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture*, 4(2), 31-33.
188. Kizi, N. S. K. (2022). Use of Game Therapy in Preschool Educational Organizations.
189. Нематуллаева, С. (2023). Maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxs sifatida kamolotida o'yin terapiyasining ahamiyati . *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 43–46. извлечено от

<https://inlibrary.uz/index.php/psychological-service-education/article/view/23475>

ILK ÒSPIRINLIK VA ÒSPIRINLIK DAVRIDA PSIXIK RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI

Yoqubjonova Gulchiroy

Shoyimova Ruxsora

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 1 - kurs talabalari

gulchiroyyoqubjonova620@gmail.com

ruxsorashoyimova70@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada ilk òspirinlik va òspirinlik yosh davrlarining rivojlanishi keng yoritib beriladi. Bu davrning òziga xos nazaryalari bòlib, bu nazaryalarning bu davr uchun qanday ahamiyat kasb etishi, kamolot bòsağasining inqirozlarni qanday yengiz, bu davrdan inson o'z oldiga qanday maqsad qòyishi va kelajakka bòlgan intilishlari haqida ma'lumot beriladi.

Kalit sòzlar. Postpubertad davr, prepubertad davr, pubertad davr, kamolot bòsağasi, romantizm davri, biogenetik nazariya, satsiogenetik nazariya, psixogenetik nazariya,

Yosh psixologiyasida G'oziyev yosh davrlarini òn uchga bòlib òrgangan. Bu davrlar esa, òzining ichiga ma'lum bir yosh chegarasini qamrab oladi. Bu yosh davrlaridan oltinchisi ilk òspirinlik davri bòlib u 15-18 yoshlarni òz ichiga qamrab oladi. Òspirinlik davri esa, ilk òspirinlik davrining davomi hisoblanib, G'oziyev ta'limotida yettinchi yosh davridir. U òzining ichiga 18-22 yoshlarni oladi. İlk òspirinlik davri turli manbalarda turlicha nomlar bilan atalib keladi. Manbalarda bu davr asosan „kamolot bòsağasi“, „romantizm davri“ deb keltiriladi. O'spirinlik davr - bu odamning fuqaro sifatida shakllanishi uning ijtimoiy jihatdan yetilishi o'z taqdirini o'zi hal qilishi, ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishi, davri fuqarolik va vatanparvarlik kabi ma'naviy sifatlari tarkib topadigan davrdir. Kamolot bo'sag'asida mehnat va o'qish asosiy faoliyat sifatida muhim o'rin egallaydi. Hozirgi texnologiyalaridan davrimizga yoshlarda kamolot bo'sag'asi 2-3 yil avval sodir bòlmoqda. İlk o'spirinlik yoshida jo'shqin kuch-g'ayrat shijoat, mardlik katta va qahramonona ishlarga romantik ravishda intilishlari avj oladi. Romantizm davri òzichiga fiziologik, psixologik, ijtimoiy chegaralarni oladi. Bu davrida psixik rivojlanishni xarakterga keltiruvchi kuch maktab jamoasi va o'quv faoliyati tomonidan qo'yiladigan talablar darajasining keskin ortishi bilan u erishgan psixik rivojlanish darajasi o'rtasidagi qarama-qarshilikdan iboratdir. Bu davrda yigit-qizlarda dunyoqarashning shakllanishida, bilimlarning hajmi bir qator òzgarishlar bòladi. Bilimlarning turli

sohalari ularning ijodiy qobiliyatini avj oldirishga katta ta'sir kòrsatadi. Ilk o'spirinlik yoshidagi bolalar bu 15 yoshdan 17—18 yoshgacha bolgan akademik litsey va kasb-hunar kollejlari o'quvchilaridir. Ilk o'spirinlar mustaqil hayot sohasida yaqin istiqbolga ega bòlar ekanlar, o'zlarining hayot yo'llarini belgilab olishga, o'zlarining kelgusi hayotlarini tanlashga intiladilar. Shu sabab bilan kasb-hunarga oid qiziqishlar tarkib topadi va yanada barqarorroq bo'lib qoladi, yigit va qizlar o'z kelajaklari haqida jiddiyoq o'ylay boshlaydilar. Bo'yning o'sishi o'spirin qizlarda 15—16 yoshgacha, o'g'il bolalarda 17—18 yoshgacha davom etadi. Bu yoshda muskullar kuchi tez o'sadi. Masalan, 18 yoshli bola muskul kuchi 12 yoshli bolaga nisbatan 2 baravar ko'p bo'ladi. Jismoniy taraqqiyot, asosan, to'g'ri ovqatlanish rejimiga va jismoniy tarbiya bilan shug'ullanishiga ko'p jihatdan bog'liq. Jinsiy taraqqiyot jihatdan bu yoshdagi ko'pchilik yigit va qizlar postpubertad (tugallanuvchi) davrda bo'ladilar. Shu bilan birgalikda rivojlanish 3 bosqichga bòlinadi:

1. Prepubertad davr — 11-14 yosh
2. Pubertad davr — 14-15 yosh
3. Postpubertad davr — 16-18 yosh

Pubertad davr Jinsiy yetilish, voyaga yetish, pubertat davr (lotincha: pubertas — bo'yiga yetish, jinsiy yetilish) — odam (qarang Balog'atga yetish) va hayvonlarda organizmning jinsiy ko'payish qobiliyatiga ega bo'lgan individual rivojlanish davri.

Ilk o'spirinlik yoshidagi insonning jismoniy rivojlanishi katta yoshdagi odamning jismoniy rivojlanishidan kam farq qiladi. O'spirinlik davrida o'zi ko'zlagan maqsadlariga erishishga asoslangan motivlar birinchi o'ringa ko'tariladi. O'smirlar o'zlarining o'qishga bo'lgan munosabatlari va ularning o'qish-o'rganishga undovchi sabablarni yaxshi anglaydilar. Rus psixologi Bojovich ilk o'spirinlik davrida shaxs motivatsion sohasining rivojlanishiga alohida urg'u beradi. Ularning hoyptda òz òrni va ichki pozitsiyasi aniqlashi, dunyoqarashining shakllanishi va ularning bilish faoliyatidagi òz-òzini anglashga va axloqiy ongga ta'siri nazarda tutilgan. O'spirinlik yoshida boshdan kechiriladigan his-tuyg'ularning boyligi, xilma-xilligi bilan, hayotning turli tomonlariga emotsional munosabatda bo'lishi bilan ajralib turadi. Axloqiy va ijtimoiy, siyosiy hislarning rivojlanishi ayniqsa xarakterlidir. Ular odatda muayyan axloqiy talablar bilan o'zaro to'g'ri munosabatda bo'ladilar. Boshdan kechirgan histuyg'ularni anglab yetish mahorati ham rivojlanadi. O'spirinlik yoshida o'quvchilarda o'rtoklik hissining rivoj topishi xarakterlidir. Rossiya psixologlari I.V. Straxov bilan A.L. Shnirman tadqiqotlarining ko'rsatishicha, o'spirinlik yoshidagi do'stlik, o'smirlik

yoshidagi do'stlikdan ba'zi bir xususiyatlari bilan farq qiladi. O'spirinlarda do'stlik motivlari ancha chuqurroq bo'ladi. O'spirinlik yoshidagi do'stlik ko'pincha butun umr bo'yi davom etadi. O'rtoqlik munosabatlari jamoani jipslashtirishga yordam beradi, uning hayotiy faoliyatini oshiradi. Yoningda o'rtog'ing borligini his qilishning o'ziyoq qiyinchiliklarni yengishga yordam beradi. O'spirinlar do'stlik, samimiylilik, emotsional sofdillik kabi xislatlarni birinchi o'ringa qo'yishadi. Do'stlar birbirlari bilan yuraklarini bo'shatadilar. Do'stlarga samimiy mehribonlik shaxsining reflektivlik darajasiga hamda uning emotsional hayot xususiyatlariga bog'liqdir. O'spirin hamma vaqt rostgo'y, samimiy bo'lishni istaydi. O'spirinlik yoshi o'qish, menat, muloot singari yetakchi faoliyatlar asosida umumiy va maxsus layoatlarning rivojlanayotganligi bilan xarakterlanadi. O'spirinlik davrida bilish jarayonlarining rivojlanishi faol kechadi. Lekin, bu rivojlanish o'spirinning o'ziga va uning atrofidagi kuzatuvchilarga kam seziladi. O'spirinlik davriga kelib, juda ko'p bolalarda o'z faoliyatlarini oldindan rejalashtirish layoqati yaxshi rivojlangan bo'ladi. Shuningdek, o'zo'zini boshqarish ham o'spirinlik yoshidagi bolalarda yaqqol ko'zga tashlanadi. O'spirinlar ongli ravishda egallangan axloq normalari asosida o'z hattiharakatlarini yo'lga solishga intiladilar. Bu esa, avvalo o'spirinning o'zini anglashining o'sishida namoyon bo'ladi. O'zini anglash murakkab psixologik struktura bo'lib, quyidagilarni o'z ichiga oladi:

—bolada tashqi olamdagi predmet ta'siridan paydo bo'lgan sezgilari o'z tanasi bilan farq qila boshlaganda vujudga keladi;

— o'zining shaxsiy "Men" ligini aktiv faoliyati asosida anglashi;

— o'zining psixik xususiyati va xislatlarini anglashi;

—ijtimoiy, axloqiy o'z-o'ziga baho berishning ma'lum sistemasini anglashi.

O'spirinlar shaxsining shakllanishi jarayonida jamoat tashkilotlarining roli alohida ahamiyat kasb etadi. Ularda faollik, tashabbuskorlik, mustaqillik, qat'iyatlilik, mas'uliyatlilik, o'z harakatlarini tanqidiy baholash singari fazilatlari barqaror xususiyat kasb etib boradi. O'spirin yigit va qizlarning jamoatchilikda faol ishtirok etishi orqali muayyan tashkilotchilik qobiliyati namoyon bo'ladi. O'zining kimligi, qandayligi, qobiliyatlari, o'zini nimaga hurmat qilishini aniqlashga intiladilar. O'spirinlar ongli ravishda egallangan axloq normalari asosida o'z xattiharakatlarini yo'lga solishga intiladilar. Bu esa, awalo o'spirin o'zini anglashining o'sishida namoyon bo'ladi. Bu narsa ularning alohida shaxs ekanligini tan olishga intilishida o'z ifodasini topadi. Buning uchun ayrim yoshlar turli modalarga mayl qo'yish, tasviriy san'atga, musiqaga, kasbhunarga, tabiatga maftunkor qiziqishlarini namoyish qilishga harakat

qiladilar. Òquv va mehnat jamoalari ta'sirida matonat, jasurlik, sabr-toqat, kamtarlik, intizomlilik, halollik kabi insoniy fazilatlar takomillashadi. Xudbinlik, loqaydlik, munofiqlik, laganbardor èlik, dangasalik, qo'rqqoqlik, g'ayirlik singari illatlarning barham topishi tezlashadi. O'spirinlar shaxsining shakllanishi jarayonida jamoat tashkilotlarining roli alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki ayni bu davrda ular òzgaruvchan fe'l atvorli bòlishadi. Qonlari qaynoq ba'zida shijoatga boy va harakatchan bòlishadi. Ba'zida esa, ularda bu davrning òtishi juda qiyin kechadi. òspirinlik davri ba'zida 22-25 yoshgacha bòlgan davrni ham o'z ichiga qamrab oladi. Buni ingliz psixologi Xol òrganib chiqqan. Rus psixologi Vigotskiy 1920-yilda yoq ilk òspirinlik haqidagi nazaryalar ko'pligini ta'kidlab òtgan. Bu davrni asosan uchta nazarya qamrab oladi. Ular biogenetik, satsiogenetik, psixogenetik nazaryalardir. Biogenetik nazarya— biologik òzgarishlarni òz ichiga qamrab oladi. Barcha tabiatdagi uchraydigan insonga ta'sir etuvchi omillarning barchasi biogenetik nazaryaning ichiga kiradi. Satsiogenetik nazaryalar òzining ichiga barcha ijtimoiylashuv jarayonlarini qamrab oladi. Psixogenetik nazaryalar insonga ta'sir etuvchi psixik jarayonlarni o'zida namoyon etadi. Bundan kelib chiqadiki, insonning rivojlanishida bu nazaryalarning òrni òzgacha. Chunki insonda har bir davr har xil òtadi. Bu davrlarning òziga xos inqirozlarni mavjud bòlib, insonga ta'sir etuvchi omillar va jamiyat uning bu davrdan (inqirozdan) qanday òtishini belgilab beradi.

Xulosa o'rnida shuni aytishimiz mumkunki, ilk òspirinlik va òspirinlik davri bu insonning asosiy fe'l-atvorini belgilab beruvchi davr hisoblanadi. Bu davrda sòng yoshlik, yetuklik davrlari keladi. Tabiiyki bu davrning qanday kelishi ham qisman òspirinlik davrlariga bog'liqdir. Ularning har xil holatlari ularda bu davrning qanday òtayorganini belgilab beradi. òspirinlik davridan boshlab insonlar kelajakka intilishni ayni shu davrda boshlaydilar. Kelajakka hayotiy rejalar tuzishadi, ular o'zlarining kasbiy holatini ham shu davrda belgilaydilar. Bu davrda inson tanholik istaganlar buning ustidan chiqishi, e'tibor hohlaganda esa yaqinlari tomonidan unga e'tibor va mehr berilishi kerak. Ularga o'zlari istagan narsalar berilishi kerak.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

15. qizi Ashurova, S. F. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK QO 'LLAB-QUVVATLASHDA PSIXOLOGIK XIZMATNING O 'ZIGA XOS JIHATLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(9 SPECIAL), 418-421.

16. Ashurova, S., & Numonova, A. (2023). THE ROLE OF PSYCHOLOGY IN FORMING TEACHERS' PEDAGOGICAL ABILITY. Academia Repository, 2(11), 46-53.
190. 2.Ashurova Sh. F. (2023) SOG`LOM PSIXOLOGIK TURMUSH TARZI TO`G`RISIDAGI TASVVURLARNING SHAKLLANISHI "Zamonaviy ta`limda pedagogika va psixologiya fanlari <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/8314/5746>
191. qizi Ashurova, S. F. (2023). OILADA YOSHLARNING SOG 'LOM TURMUSH TARZIGA MUNOSABAT SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI MUAMMO SIFATIDA. Educational Research in Universal Sciences, 2(10 SPECIAL), 32-35.
192. Ashurova Sh.F. .(2022) A HEALTHY LIFESTYLE IN UZBEK FAMILIES FROM THE POINT OF VIEW OF ISLAM RELIGION Emergent: JOURNAL OF EDUCATIONAL DISCOVERIES AND LIFELONG LEARNING (EJEDL) <https://ejedl.academiascience.org/index.php/ejedl/article/view/369> (52-56 p)
193. Ashurova, S. F., & qizi Karimova, M. N. (2023). OILADA O 'SMIRLARNING SOG 'LOM TURMUSH TARZI VA OILAVIY HAYOT HAQIDAGI TASAVVURLARI SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 363-368.
194. qizi Karimova, M. N., & Ashurova, S. F. (2023). PROFESSIONAL TA'LIMDA TAHSIL OLAYOTGAN QIZLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASH VA ULARDA SOG 'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 369-373.
195. Ашурова, Ш. (2023). Оилада эр–хотин муносабатларини мувофиқлаштиришнинг ўзбек психологлари томонидан таҳлил қилиниши. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 67-71.21.
196. Karimova M.N. Ashurova.Sh.F, (2023) Professional ta'limda tahsil olayotgan qizlarni oilaviy hayotga tayyorlash va ularda sog'lom turmush tarzini shakllantirishning psixologik asoslari. Educational Research in Universal Sciences. OAK. 369-373-b
197. qizi Imonova, MB (2023). MUSIQANING INSON HISSIYOTIGA TASIRI. National Scientific Research International Journal natijalari , 2 (3), 156-161.
198. Иманов, Б., & Имонова, М. (2021). Развитие творческих способностей учеников при выполнении проблемных экспериментов по физике с помощью инновационных технологий. Общество и инновации, 2(2), 222-227.

199. Imonova, M. B. (2023). Oila tinchligi-jamiat faravonligi asosi. Finland academic research science publisher, 1148-1151.
200. Имонова, М., & Тожиева, Д. (2023). Роль сиблинговых отношений в когнитивном развитии детей. *Традиции и инновации в исследовании и преподавании языков*, 1(1), 447-453.
201. Имонова, М. (2023). Musiqiy tarbiya–qudratli quroldir yohud musiqiy tarbiyaning shaxs shakllanishiga tasiri. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 35-37.
202. Имонова, М., & Таджиева, Д. (2023). Boshlangich sinf oquvchilarida milliy tarbiyani pedagogik va psixologik rivojlanishi qonuniyatlari. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 74-76.
203. Иманова, М. Б. (2021). ШАХС ХАРАКТЕРИ АКЦЕНТУАЦИЯСИ ВА ДЕСТРУКТИВ ХУЛҚ-АТВОР. Academic research in educational sciences, 2(11), 1399-1403.
204. Imanov, B. (2023). NEGATIVE FACTORS AFFECTING THE QUALITY OF EDUCATION AND WAYS TO ELIMINATE THEM. *Science and innovation*, 2(B3), 355-358.
205. Имонова, М. Б. (2023). ВАЖНОСТЬ СЕСТРОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В ЛИЧНОМ РАЗВИТИИ. FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES, 2(22), 120-123.
206. Imonova, M. B. (2023). Causes of Suicide Tendency in Adolescents. *Journal of Discoveries in Applied and Natural Science*, 1(1), 62-67.
207. Иманов, Б., & Иманова, М. Б. Қ. (2021). ДАРС ТУЗИЛМАСИ ВА УНГА ТАЙЁРГАРЛИК. Academic research in educational sciences, 2(5), 1158-1162.
208. Имонова, М. Б. (2023). РОЛЬ ОТНОШЕНИЯ СИБЛИНГА В ПРОБУЖДЕНИИ МОТИВОВ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ. *Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры*, 3(10), 101-104.
209. Неъматуллаева, С. (2020). Психология детей в возрасте 5-7 лет. *Студенческий вестник*, (5-1), 62-63.
210. Ne'Matullayeva, S. (2022). МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ ТАШКИЛОТЛАРИДА О 'YIN ТЕРАПИЯСИНИ ҚО'ЛЛАШГА ОИД ҚАРАШЛАР. *Science and innovation*, 1(B4), 444-449.
211. Nematullaeva, S. (2023). DEVELOPING COMMUNICATION SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN THROUGH GAME THERAPY. *Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence*, 2(4), 86-88.

212. Ne'matullayeva, S. (2022). Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida o'yin terapiyasini qo'llashda innovatsion usullar. O'zbekiston milliy universiteti xabarlari, 1(6).
213. Nematullaeva, S. (2023, April). The role of play therapy in a child's life. In Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education (Vol. 1, No. 1, pp. 9-10).
214. Нейматуллаева, С. Х. (2023). Влияние Игровой Терапии В Формировании Личности Детей. Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture, 4(2), 31-33.
215. Kizi, N. S. K. (2022). Use of Game Therapy in Preschool Educational Organizations.
216. Нематуллаева, С. (2023). Maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxs sifatida kamolotida o'yin terapiyasining ahamiyati .Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 43–46. Извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/psychological-service-education/article/view/23475>

KICHIK VA KATTA GURUHLAR PSIXOLOGIYASI

Jo'rayeva Dildora Davron qizi
Yo'ldosheva Sevinch Ravshan qizi

Termiz davlat pedagogika instituti
Boshlang'ich ta'lim fakulteti
1-bosqich talabalari

Annotatsiya: *Har bir shaxs o'z faoliyatini turli guruhlar sharoitida yoki turli guruhlar ta'sirida amalga oshiradi, chunki jamiyatdan chetda qolgan yoki insonlar guruhiga umuman qo'shilmaydigan individning o'zi yo'q. kishi jamiyatda yashar ekan, u doimo turli insonlar bilan muloqotda, o'zaro ta'sirda bo'ladi, bu muloqot jarayonlari esa doimo kishilar guruhida ro'y beradi. Shuning uchun ham guruhlar muammosi, uni o'rganish va guruhlarning shakllanishiga oid ilmiy xulosalar chiqarish ijtimoiy psixologiyaning asosiy mavzularidan va muammolaridan biridir.*

Kalit so'zlar: *guruh, katta guruh, kichik guruh, psixologiya, individ.*

KIRISH: Psixologik ma'noda guruh – bu umumiy belgilar, faoliyat, muloqot hamda maqsadlar asosida birlashgan kishilar uyushmasidir. Umuman odamlar guruhi tashkil topishi uchun albatta, qandaydir umumiy maqsad yoki tilaklar, umumiy belgilar bo'lishi shart. Masalan, talabalar guruhi uchun umumiy narsalar ko'p (o'quv faoliyati, bilim olish, yoshlarga xos birliklar (o'spirin, yoshlar, ma'lum o'quv yurtida ta'lim olish istagi va hokazo). Ko'chada biror tasodif ro'y berganligi uchun to'plangan kishilar uchun ham umumiy bo'lgan narsa bor – bu qiziquvchanlik bo'lib o'tgan hodisaga guvohlik, unga umumiy munosabatdir. Guruhni alohida shaxslar tashkil etadi, lekin har bir guruh psixologiyasi uni tashkil etuvchi alohida shaxslar psixologiyasidan farq qiladi va o'ziga xos qonuniyatlarga bo'ysunadi. Ayni shu qonuniyatlarni bilish esa turli tipli guruhlarini boshqarish va ana shu guruhlarini tashkil etuvchilarni tarbiyalashning asosiy mezonidir.

Guruhlar tarkibidagi odamlar soniga ko'ra katta va kichik guruhlariga bo'linadi. Psixologiyada ko'proq kichik guruhlar o'rganiladi. Uni necha nafar kishi tashkil etishi, necha nafar kishining hamkorlikdagi faoliyati ko'proq samara berishi masalasi amaliy ahamiyatga egadir. Ko'pchilik olimlar guruhning boshlang'ich nuqtasi sifatida miqdor jihatdan ikki kishini – diadani tan olishadi. Polyak olimi Yan Shepanskiy bunga qo'shilmasa-da (uning fikricha kamida uch kishi – triadadan boshlanadi), har qalay diada o'ziga xos uyushma sifatida tan olingan. Masalan, yangi oila qurib, birga

yashayotgan kishilar, sevishtganlar, ikki do'st – o'ziga xos kichik guruh. Har qanday kichik guruhga xos sifat shuki, uning a'zolari bir-birlari bilan bevosita muloqotga kirishish, "yuzma-yuz" bo'lish imkoniyatga ega bo'ladi. Har bir kishi uchun shu guruh juda ahamiyatli bo'lib, uning normalariga o'zi xohlab-xohlamay bo'ysuna boshlaydi. Kichik guruhning chegarasi masalasi ham ko'p muhokama qilinadi. G.M. Andreyeva bu chegarani 12-15 kishi deb hisoblasa, amerikalik J.Moreno o'z vaqtida bu chegarani 30-40 gacha surgan edi. Lekin bizningcha, uning yuqori chegarasi necha kishi bo'lishidan qat'iy nazar, o'zaro bevosita muloqot imkoniyatini berishi va har bir a'zo bir-biriga ta'sir ko'rsata olishi kerak. Katta guruhlar psixologiyasi va unga xos xususiyatlarni aytib o'tadigan bo'lsak katta guruhlar miqdor jihatdan ko'pchilikni o'z ichiga olgan insonlar jamoasi bo'lib, ularning har bir a'zosi kichik guruhdagilardan farqli o'zaro bir-birlari bilan muloqatda bo'lish imkoniyatiga ega bo'lavermaydi. Masalan, O'zbekiston Milliy universiteti jamoasi katta guruh. Uni tashkil etuvchi talabalar, magistrantlar, aspirantu-doktorantlar, professor-o'qituvchilar, texnik xodimlar va xo'jalik xodimlari – bu minglab insonlar guruhidir. Ularning barchasini birlashtiruvchi maqsadlar mushtarak, umumiy makon borligi uni yaxlit guruh deb atashga imkon beradi. Shunday bo'lsa-da, uning barcha a'zolari bir-birlarini tanimasliklari, hamkorlikda bir-birlariga ta'sir ko'rsata olmasliklari mumkin. Xuddi shunday – katta guruhlariga yana O'zbekiston aholisini, o'zbek yoshlarini, bayramda ko'chaga chiqqan xaloyiqni misol sifatida keltirsa bshladi. Demak, katta guruhlarining boshlang'ich chegarasi 30-40 kishidan ortiq bo'lsa, uning oxirgi ko'rsatgichi haqida gapirish ancha mushkul bo'ladi. Katta guruhlar kishilarning shunday birlashmalariki, undagi odamlar soni ko'pchilikni tashkil etib, ma'lum sinfiy, ilmiy, irqiy, professional belgilar ularning shu guruhga mansubligini ta'minlaydi. Katta guruhlarni tashkil etuvchilar ko'p sonli bo'lganligi va ular xulq-atvorini belgilovchi mexanizmlarning o'ziga xosligi tufayli bo'lsa kerak, ijtimoiy psixologiyada olimlar ko'pincha kichik guruhlarda ish olib borishni afzal ko'radilar. Lekin katta kishilar uyushmasining psixologiyasini bilish juda katta tarbiyaviy va siyosiy-mafkuraviy ahamiyatga ega. Bu sohadagi tadqiqotlarning kamligi bir tomondan, aytib o'tilganidek ko'pchilikni qamrab olishda qiyinchiliklar bo'lsa, ikkinchi tomondan, katta guruhlar psixologiyasini o'rganishga qaratilgan metodik ishlar zahirasining kamligidir. Masalan, ishchilar yoki ziyolilar sinfi psixologiyasi o'rganilishi kerak deylik, avvalo o'sha ishchilarning soni ko'p, qolaversa, ishchilarning o'zi turli ishlab chiqarish sharoitlarida ishlayotgan, turli iqlim sharoitlarida yashayotgan turli millatga mansub kishilardir. Ularning barchasini qamrab oladigan yagona ishonchli usulni topish masalasi juda jiddiy muammo

bo'lganligi uchun ham har bir katta guruhga taalluqli bo'lgan asosiy, yetakchi sifatni topish va shu asosda uning psixologiyasini o'rganish hozircha ijtimoiy-psixologiyadagi asosiy metodologik yo'llanma bo'lib kelmoqda. Qolaversa, katta guruhlar jamiyatning tarixiy taraqqiyoti mobaynida shakllangan guruhlar bo'lgani uchun ham har qanday guruhni o'rganishdan oldin, xoh bu sinflar bo'lsin, xoh millatlar yoki xalqlar psixologiyasi bo'lsin, uning hayot tarzi, unga xos bo'lgan odatlar, udumlar, an'analar o'rganiladi. Ijtimoiy-psixologik ma'noda, hayot tarzini o'rganish deganda, u yoki bu guruhga taalluqli bo'lgan kishilar o'rtasida amalga oshiriladigan muloqot tiplari, o'zaro munosabatlarda ustun bo'lgan psixologik omillar, qiziqishlar, qadriyatlar, ehtiyojlar va boshqalar nazarda tutiladi. Ana shularning umumiyliги tufayli har bir shaxsda, ya'ni u yoki bu katta guruhga mansub bo'lgan shaxsda tipik xislatlar shakllanadi. Masalan, 90-yillar yoshlariga xos bo'lgan tipik sifatlar ana shu yoshlar o'rtasida keng tarqalgan urf-odatlar, moda, so'zlashish xususiyatlari, qadriyatlar, qiziqishlar va hokazolar tufayli shakllanadi. Shuning uchun ham 20 yoshli kishining psixologiyasini to'liq ravishda o'rganish uchun undagi bilish jarayonlarining o'ziga xosligi, shaxsi, xarakteri va boshqa individual-psixologik xususiyatlaridan tashqari, yana unga o'xshash yoshlarda ustun bo'lgan psixologik xislatlarning qanchalik namoyon bo'lishini, u mansub bo'lgan va asosan vaqtini o'tkazadigan guruhlar psixologiyasini, milliy sifatlarini ham nazarda tutish va ularni o'rganish zarur. Bu degani, har bir shaxs ongida uning yakka, alohida o'rttirgan shaxsiy tajribasiga aloqador psixologik tizimlardan tashqari, uning qaysi millatga, elat, sinfga mansubligidan singdirilgan psixologik tizimlar ham mavjuddir va uni ilmiy tadqiqotchi inkor etmasligi kerak.

Kichik guruhlar muammosi ijtimoiy psixologiyada eng yaxshi ishlangan va ko'plab ilmiy tadqiqotlar o'tkazilgan obyektlardandir. Bu muammoni tadqiq etishda olimlar o'z oldiga shunday masalani qo'yganlar, ya'ni, individ yakka holda yaxshi ishlaydimi yoki guruhda yaxshiroq samara beradimi, boshqa odamlarning yonida bo'lishi uning faoliyatiga qanday ta'sir ko'rsatadi. Shuni ta'kidlash lozimki, bunday sharoitlardaindividlarning o'zaro hamkorligi emas, balki ularning bir vaqtda bir yerda birga bo'lganligi faktining ta'siri o'rganildi. Olingan ma'lumotlar shuni ko'rsatdiki, boshqalar bilan hamkorlikda bo'lgan individ faoliyatining tezligi oshadi. lekin harakatlar sifati ancha pasayishi aniqlandi. Bunday ma'lumotlar amerikalik N.Triplett, nemis olimlari A.Mayer, V.Myode, rus olimi V.Bexterev va boshqalarning tadqiqotlarida ham qayd etildi. Bu psixologik hodisa ijtimoiy psixologiyada ijtimoiy fasilitasiya nomini oldi, uning mohiyati shundan iborat ediki, individning faoliyat mahsullariga

uning yonida bo'lgan boshqa individlarning bevosita ta'siri bo'lib bu ta'sir avvalo sensor kuchayishlar hamda ish-harakatlarning, fikrlashlarning tezligida namoyon bo'ladi. Lekin ayrim eksperimentlarda teskari effekt ham kuzatildi, ya'ni boshqalar ta'sirida individ reaksiyalaridagi tormozlanish faoliyatining susayishi holatlari; bu narsa fanda ingibisiya deb ataladi.

Birinchidan, kichik guruhlarining hajmi, uni tashkil etuvchi shaxslar soni xususida shunday fikrga kelindiki, kichik guruh "diada" ikki kishidan tortib, to maktab sharoitida 30-40 kishigacha deb qabul qilindi. Ikki kishilik guruh deyilganda, avvalo oila – yangi shakllangan oila ko'proq nazarda tutiladi. Lekin samarali o'zaro ta'sir nazarda tutilganda 7-2 kishi ko'zlanadi. Bunday guruh turli ijtimoiy psixologik tadqiqotlar uchun ham, ijtimoiy-psixologik treninglar o'tkazish uchun ham qulay hisoblanadi.

Ikkinchidan, guruhning o'lchami qanchalik katta bo'lsa, uning alohida olingan shaxslar uchun qadrsizlanib borish xavfi kuchayadi. Ya'ni, shaxsning ko'pchilikdan iborat guruhdan o'zini tortish va uning normalarini buzishga moyilliga ortib boradi.

Uchinchidan, guruhning hajmi kichiklashib borgan sari shaxslararo o'zaro munosabatlar taranglashib boradi. Chunki, shaxslarning bir-birlari oldida mas'uliyatlarining oshishi va yaqindan bilishlari, ularning o'rtasidagi aloqalarda doimo aniqlik bo'lishini talab qiladi. Munosabatlardagi har qanday disbalanslar, ya'ni nomutanosibliklar ochiq holdagi ziddiyatlarni keltirib chiqaradi.

To'rtinchidan, agar guruh a'zolarining soni toq bo'lsa, ular o'rtasidagi o'zaro munosabatlar juft bo'lgan holdagidan ancha yaxshi bo'ladi. Shundan bo'lsa kerak, boshqaruv psixologiyasida odamlarni biror nimaga saylashda va umuman rasmiy tanlovlarda guruhdagi odamlar soni toq qilib olinadi.

Beshinchidan, shaxsning guruh taz'yiqa berilishi va bo'ysunishi ham guruh a'zolarining soniga bog'liq. Guruh soni 4-5 kishi bo'lgunga qadar, uning ta'siri kuchayib boradi, lekin undan ortib ketgach, ta'sirchanlik kamayib boradi. Masalan, ko'chada sodir bo'lgan baxtsiz hodisaning guvohlari soni ortib borgan sari, jabrlanganga yordam berishga intilish, masuliyat hissi pasayib boradi. Bu qonuniyatlarni bilish esa, o'z navbatida tabiiy guruhlarini boshqarish ishini ancha yengillashtiradi.

Xulosa o'rnida shini aytishmiz mumkinki, demak guruh - bu ma'lum bir belgilar asosida ijtimoiy yaxlitlikdan ajralib turadigan, hajmi cheklangan odamlar jamoasi. Agregatsiya - olomon, tasodifiy hodisaning tomoshabini. Guruhning o'lchami qanchalik katta bo'lsa, uning alohida olingan shaxslar uchun qadrsizlanib borish xavfi kuchayadi yani, shaxsning ko'pchilikdan

iborat guruhdan o'zini tortish va uning normalarini buzishga moyilliga ortib boradi. Guruhning hajmi kichiklashib borgan sari shaxslararo o'zaro munosabatlar taranglashib boradi. Chunki, shaxslarning bir-birlari oldida mas'uliyatlarining oshishi va yaqindan bilishlari ularning o'rtasidagi aloqalarda doimo aniqlik bo'lishini talab qiladi. Munosabatlardagi har qanday disbalanslar, yani nomutanosibliklar ochiq holdagi ziddiyatlarni keltirib chiqaradi. Agar guruh a'zolarining soni toq bo'lsa, ular o'rtasidagi o'zaro munosabatlar juft bo'lgan holdagidan ancha yaxshi bo'ladi. Boshqaruv psixologiyasida odamlarni biror nimaga saylashda va umuman rasmiy tanlovlarda guruhdagi odamlar soni toq qilib olinadi. Shaxsning guruh tazyiqiga berilishi va boysunishi ham guruh a'zolarining soniga bog'liq. Guruh soni 4-5 kishi bo'lgunga qadar, uning tasiri kuchayib boradi, lekin undan ortib ketgach, ta'sirchanlik kamayib boradi. Guruhni alohida shaxslar tashkil etadi, lekin har bir guruh psixologiyasi uni tashkil etuvchi alohida shaxslar psixologiyasidan farq qiladi va o'ziga xos qonuniyatlariga bo'ysunadi. Ayni shu qonuniyatlarni bilish esa turli tipli guruhlargi boshqarish va ana shu guruhlarini tashkil etuvchilarni tarbiyalashning asosiy mezonidir. Guruhlarning turlari ko'p, shuning uchun ham ularni turli olimlar turlicha klassifikatsiya qiladilar. Bizning nazarimizda, G.M.Andreyevaning "Ijtimoiy psixologiya" darsligidagi klassifikatsiya guruhlarning asosiy turlarini o'z ichiga qamrab olgan. U har qanday kishilar guruhini avvalo shartli va real guruhlariga bo'ladi. Real guruhlar aniq tadqiqot maqsadlarda to'plangan laboratoriya tipidagi hamda tabiiy guruhlariga bo'linadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

17. qizi Ashurova, S. F. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK QO 'LLAB-QUVVATLASHDA PSIXOLOGIK XIZMATNING O 'ZIGA XOS JIHATLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(9 SPECIAL), 418-421.

18. Ashurova, S., & Numonova, A. (2023). THE ROLE OF PSYCHOLOGY IN FORMING TEACHERS' PEDAGOGICAL ABILITY. Academia Repository, 2(11), 46-53.

217. 2.Ashurova Sh. F. (2023) SOG`LOM PSIXOLOGIK TURMUSH TARZI TO`G`RISIDAGI TASVVURLARNING SHAKLLANISHI "Zamonaviy ta`limda pedagogika va psixologiya fanlari <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/8314/5746>

218. qizi Ashurova, S. F. (2023). OILADA YOSHLARNING SOG 'LOM TURMUSH TARZIGA MUNOSABAT SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-

PSIXOLOGIK OMILLARI MUAMMO SIFATIDA. Educational Research in Universal Sciences, 2(10 SPECIAL), 32-35.

219. Ashurova Sh.F. .(2022) A HEALTHY LIFESTYLE IN UZBEK FAMILIES FROM THE POINT OF VIEW OF ISLAM RELIGION Emergent: JOURNAL OF EDUCATIONAL DISCOVERIES AND LIFELONG LEARNING (EJEDL) <https://ejedl.academiascience.org/index.php/ejedl/article/view/369> (52-56 p)

220. Ashurova, S. F., & qizi Karimova, M. N. (2023). OILADA O 'SMIRLARNING SOG 'LOM TURMUSH TARZI VA OILAVIY HAYOT HAQIDAGI TASAVVURLARI SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 363-368.

221. qizi Karimova, M. N., & Ashurova, S. F. (2023). PROFESSIONAL TA'LIMDA TAHSIL OLAYOTGAN QIZLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASH VA ULARDA SOG 'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 369-373.

222. Ашурова, Ш. (2023). Оилада эр–хотин муносабатларини мувофиқлаштиришнинг ўзбек психологлари томонидан таҳлил қилиниши. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 67-71.21.

223. Karimova M.N. Ashurova.Sh.F, (2023) Professional ta'limda tahsil olayotgan qizlarni oilaviy hayotga tayyorlash va ular da sog'lom turmush tarzini shakllantirishning psixologik asoslari. Educational Research in Universal Sciences. OAK. 369-373-b

224. qizi Imonova, MB (2023). MUSIQANING INSON HISSIYOTIGA TASIRI. National Scientific Research International Journal natijalari , 2 (3), 156-161.

225. Иманов, Б., & Имонова, М. (2021). Развитие творческих способностей учеников при выполнении проблемных экспериментов по физике с помощью инновационных технологий. *Общество и инновации*, 2(2), 222-227.

226. Imonova, M. B. (2023). Oila tinchligi-jamiyat faravonligi asosi. Finland academic research science publisher, 1148-1151.

227. Имонова, М., & Тожиева, Д. (2023). Роль сиблинговых отношений в когнитивном развитии детей. *Традиции и инновации в исследовании и преподавании языков*, 1(1), 447-453.

228. Имонова, М. (2023). Musiqiy tarbiya–qudratli quroldir yohud musiqiy tarbiyaning shaxs shakllanishiga tasiri. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 35-37.

229. Имонова, М., & Таджиева, Д. (2023). Boshlangich sinf oquvchilarida milliy tarbiyani pedagogik va psixologik rivojlanishi qonuniyatlari. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 74-76.
230. Иманова, М. Б. (2021). ШАХС ХАРАКТЕРИ АКЦЕНТУАЦИЯСИ ВА ДЕСТРУКТИВ ХУЛҚ-АТВОР. Academic research in educational sciences, 2(11), 1399-1403.
231. Imanov, B. (2023). NEGATIVE FACTORS AFFECTING THE QUALITY OF EDUCATION AND WAYS TO ELIMINATE THEM. Science and innovation, 2(B3), 355-358.
232. Имонова, М. Б. (2023). ВАЖНОСТЬ СЕСТРОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В ЛИЧНОМ РАЗВИТИИ. FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES, 2(22), 120-123.
233. Imonova, M. B. (2023). Causes of Suicide Tendency in Adolescents. Journal of Discoveries in Applied and Natural Science, 1(1), 62-67.
234. Иманов, Б., & Иманова, М. Б. Қ. (2021). ДАРС ТУЗИЛМАСИ ВА УНГА ТАЙЁРГАРЛИК. Academic research in educational sciences, 2(5), 1158-1162.
235. Имонова, М. Б. (2023). РОЛЬ ОТНОШЕНИЯ СИБЛИНГА В ПРОБУЖДЕНИИ МОТИВОВ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(10), 101-104.
236. Нетьматуллаева, С. (2020). Психология детей в возрасте 5-7 лет. Студенческий вестник, (5-1), 62-63.
237. Ne'Matullayeva, S. (2022). МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ ТАШКИЛОТЛАРИДА О 'YIN ТЕРАПИЯСИНИ ҚО'ЛЛАШГА ОИД ҚАРАШЛАР. Science and innovation, 1(B4), 444-449.
238. Nematullaeva, S. (2023). DEVELOPING COMMUNICATION SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN THROUGH GAME THERAPY. Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence, 2(4), 86-88.
239. Ne'matullayeva, S. (2022). Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida oyin terapiyasini qo'llashda innovatsion usullar. O 'zbekiston milliy universiteti xabarлари, 1(6).
240. Nematullaeva, S. (2023, April). The role of play therapy in a child's life. In Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education (Vol. 1, No. 1, pp. 9-10).
241. Нетьматуллаева, С. Х. (2023). Влияние Игровой Терапии В Формировании Личности Детей. Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture, 4(2), 31-33.

242. Kizi, N. S. K. (2022). Use of Game Therapy in Preschool Educational Organizations.

243. Нематуллаева, С. (2023). Maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxs sifatida kamolotida o'yin terapiyasining ahamiyati . Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 43–46. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/psychological-service-education/article/view/23475>

KICHIK MAKTAB DAVRIDA PSIXIK RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI.

Mamatov Shuhrat

Ter.DPI Boshlan'gich ta'lim fakulteti

1-bosqich talabasi

shuhratmirzayev@44gmail.com

Urinova Saodat

Ter.DPI Boshlan'gich ta'lim fakulteti

1-bosqich

Annonatsiya: Ushbu maqolada kichik maktab yoshidagi bolalarning psixologik xususiyatlarining rivojlanishi haqida ma'lumot beriladi. Jumladan, maqolada kichik maktab yoshidagi bolalarning maktabga berish jarayonida sodir bo'ladigan psixologik o'zgarishlar haqida ma'lumotlar yoritilgan.

Kalit so'zlar: Kichik maktab yoshi, bolalar psixologiyasi, intellekt, Krizis, ta'lim, psixik rivojlanish, bola psixikasi, xarakter xususiyatlari, psixik tasir, tarbiya, odob-axloq, o'sish.

Odatda psixologik adabiyotlarda keltirilishicha kichik maktab yosh davri 6-7 yoshdan 10-11 yoshgacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi, lekin bu yosh davrga ajratish prinsipi qat'iy va mutlaq degan fikr emas, albatta. Chunki, xalq ta'limi tizimida yuz beradigan ayrim o'zgarishlar bunga u yoki bu tarzda o'z ta'sirini o'tkazadi. Jumladan, bola maktab ta'limiga bog'chada tarbiyalanayotgan paytdan boshlab tayyorgarlik ko'ra boradi, buning uchun u, dastavval ta'lim tarbiya tomonidan o'quvchi shaxsi oldiga qo'yiladigan turli mazmundagi talablar bilan tanishadi, undan tashqari u fan asoslarini egallash uchun ham biologic jismoniy, ham psixologik jihatdan qariyb yetilgan, jismoniy va aqliy mehnat qilish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Kichik maktab yoshi bir qancha bosqichlarni o'z ichiga oladi.

-Maktab ta'limiga psixologik tayyorgarlik va rivojlanishning ijtimoiy shart-sharoitlari,

-Maktabga moslashish,

-Kichik maktab yoshida yetakchi faoliyat,

-Kichik maktab yoshida asosiy psixologik yangilik,

Bolaning maktabda muvaffaqiyatli o'qishi ko'p jihatdan ularning maktabga tayyorgarlik darajalariga bog'liq. Bolaning maktabda o'qishga tayyorligi quyidagilarni o'z ichiga oladi.

I Shaxsiy tayyorgarlik. Motivatsion sohaning rivojlanganlik darajasi. Bilishga qiziqishning mavjudligi. Ijtimoiy munosabatlar tizimida o'zining maxsus o'rni bolishiga intilish, muhim baholanadigan faoliyatni bajarish ya'ni o'quvchi bo'lish.

II Intellektual tayyorgarlik. Tevarak-atrofdagi ma'lumotlarni bilish, bilimlar zaxirasining mavjudligi. Idrok va ko'rgazmali-obrazl tafakkurning ma'lum darajada rivojlanganligi. Umumlashtirish darajasi — narsa va hodisalarni farqlash va umumlashtira olish ko'nikmasi. Nutqining ma'lum darajada rivojlanganligi; ko'pincha aqliy tayyorgarlik deyilganda bolaning dunyoqarashi, jonli tabiat, insonlar va ularning mehnatlari haqidagi bilimlari tushuniladi. Ushbu bilimlar maktab beradigan ta'limga asos bo'lishi mumkin, lekin so'z boyligi, ma'lum xatti-harakatlarni bajara olish layoqati bolaning maktabga aqliy tayyorgarligining asosiy ko'rsatkichi bo'la olmaydi. Kichik maktab yoshidagi bolalarning asosiy faoliyati o'qish hisoblanadi. Bolaning maktabga borishi, uning psixologik rivojlanishi va shaxs bo'lib shakllanishidagi o'rni nixoyatda katta. Bola o'quv faoliyatida o'qituvchi rahbarligida inson ongining turli asosiy shakllarining mazmunini egallaydi va insoniy an'analar asosida harakat qilishni o'rganadi. O'quv faoliyatida bola o'z irodasini o'quv maqsadlariga erishish uchun mashk kildiradi. O'quv faoliyati boladan nutq, diqqat, xotira, tasavvur va tafakkurini kerakli darajada rivojlanishini talab etgan holda, bola shaxsi rivojlanishi uchun yangi sharoitlarni yaratadi. Birinchi bor maktabga kelgan bola o'z atrofdagilari bilan psixologik jihatdan yangi munosabat tizimiga o'tadi. U hayotining tubdan o'zgarganini, unga yangi majburiyatlar, nafaqat, har kuni maktabga borish, balki o'quv faoliyati talablariga buysunish ham yuklatilganligini xis eta boshlaydi. Oila a'zolarining bola o'quv faoliyati, yutuklari bilan qiziqayotganligi, shuningdek, uni nazorat qilayotganligi, unga qilinayotgan yangi muomala, munosabat uning ijtimoiy mavkei o'zgarganligini tula xis. Etishiga, o'ziga nisbatan munosabatining o'zgarishiga asos bo'ladi, Kattalar bolalarni amaliy jihatdan o'z vaqtlarini to'g'ri taksimlash borasida yaxshi o'qish, o'ynash, sayr qilish va boshqa narsalar bilan shug'ullanishga urgatadilar. Demak, oilada bola u bilan hisoblashadigan, maslaxatlashadigan yangi bir urinni egallaydi. O'quvchining maktabdagi muvaffaqiyati uning keyingi psixik rivoji va shaxsining shakllanishida to'liq ijobiy asos bo'ladi. Kichik maktab yoshidagi bolalar tez chalg'iydilar, uzoq vaqt diqqatlarini bir narsaga qarata olmaydilar ta'sirchan hamda emotsional bo'ladilar. Kichik maktab yoshidagi o'quvchi faolligining asosan uch xil ko'rinishi mavjud bo'lib ular jismoniy, ijtimoiy va psixik, faollikdir. Jismoniy faollik-sog'lom organizmning harakat qilishga bo'lgan turli mavjud to'siqlarni yengishda tabbiy

ehtiyojdir. Psixik faollik-bu normal rivojlanayotgan bolaning atrof olamdagi predmetlarni o'rganishidir. Kichik maktab yoshidagi bolalar kattalarning u haqidagi fikr va bergan baholariga qarab, o'zlariga o'zlari baho beradilar. Shuningdek, o'quvchining o'ziga-o'zi beradigan bahosi, turli faoliyatlaridagi muvaffaqiyatlariga ham bog'liq bo'ladi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda o'z-o'ziga beradigan baholari turlicha - yuqori, adekvat - mos yoki past bo'lishi mumkin. Bu yoshdagi bolalarda mavjud bo'lgan ishonuvchanlik, ochiqlik, tashqi ta'sirlarga beriluvchanlik, itoatkorlik kabi xususiyatlari ularni shaxs sifatida shakllantirish uchun yaxshi imkoniyat yaratadi. Kichik maktab davrida boshqarishdan o'z-o'zini boshqarishga o'tishi nihoyatda muhimdir. Maktab ta'limiga tayyorlanayotgan bolada diqqat nisbatan uzoq muddatli va shartli barqaror bo'ladi. "Kichik maktab yoshidagi bolalarning asosiy faoliyati o'qish hisoblanad". Bolaning maktabga borishi, uning psixologik rivojlanishi va shaxsining shakllanishidagi o'rnini nihoyatda katta. Bola o'quv faoliyatida o'qituvchi rahbarligida inson ongining turli asosiy shakllarining mazmunini egallaydi va insoniy an'analar asosida harakat qilishni organadi. O'quv faoliyatida bola o'z irodasini o'quv maqsadlariga erishish uchun mashq qildiradi. O'quv faoliyati boladan nutq, diqqat, Xotira, tasavvur va tafakkurini kerakli darajada rivojlanishini talab etgan holda, bola shaxsi rivojlanishi uchun yangi sharoitlarni yaratadi. Birinchi bor maktabga kelgan bola o'z atrofdagilari bilan psixologik jihatdan yangi munosabat tizimiga o'tadi. U hayotining tubdan o'zgarganini, unga yangi majburiyatlar. nafaqat, har kuni maktabga borish, balki o'quv saoliyati talablariga bo'ysunish ham yuktilganligini his eta boshlaydi. Kattalar bolalarni amaliy jihatdan o'z vaqtlarini to'g'ri taqsimlash borasida yaxshi o'qish, o'ynash, sayr qilish va boshqa narsalar bilan shug'ullanishga o'rgatadilar. Demak, oilada bola u bilan hisoblashadigan, maslahatlashadigan yangi bir urinni egallaydi. O'quvchining maktabdagi muvaffaqiyati uning keyingi psixik rivoji va shaxsining shakllanishida to'liq ijobiy asos bo'ladi. Bola insoniy munosabatlar tizimida ham alohida o'rin egallayotganini, ota-onasi, yaqinlari, atrofdagilari unga yosh boladek emas, balki o'z vazifalari, majburiyatlari bor bo'lgan, o'z faoliyat natijasiga ko'ra hurmatga sazovor bo'lishi mumkin bo'lgan alohida shaxs sifatida munosabatda bo'ladilar. Buning natijasida bolaning o'z-o'zidan oilasi, sinfi va boshqa jamoalardagi o'z o'rnini anglay boshlaganini ko'rish mumkin. Bu davrda bolaning "Men shuni xohlayman" motividan "Men shuni bajarishim kerak" motivi ustunlik qila boshlaydi. Maktabda birinchi sinfga kelgan har bir o'quvchida psixik zo'riqish kuchayadi, Bu nafaqat uning jismoniy salomatligida, balki xatti-harakatida ham, ya'ni ma'lum darajada qo'rquvni

kuchayishi, irodaviy faollikning susayishida namoyon bo'ladi. O'quvchi maktab ta'limiga keng ma'noda obektiv tayyor bo'ladi. Binobarin, uning psixikasi bilim olishga yetarli darajada taraqqiyot bosqichiga erishadi. Ushbu yoshdagi bola idrokining o'tkirligi, ravshanligi, sofliqi, aniqligi, uning qiziquvchanligi, dilkashligi, xayrixohligi, ishonuvchanligi, xayolining yorqinligi, xotirasining kuchliligi bilan boshqa yoshdagi o'quvchilardan ajralib turadi. Maktab ta'limiga tayorgarlik ko'rayotgan bolada diqqat nisbatan uzoq muddatli va shartli ravishda barqaror ko'rinishga ega, deb hisoblash mumkin. Diqqatning xususiyatlari uning ro'lli va syujetli o'yin faoliyatlarida, rasm chizish va ko'rish, loy hamda plastilindan narsa yasashda, katta yoshdagi va tengqurlari nutqini idrok etishlarida, matematik amallarni bajarishlarida, hikoya tinglash va o'zi haqida tuzishda ham bevosita namoyon bo'ladi. Bu davrga kelib bola o'z diqqatini muayyan obyektga, narsa va hodisalarga yo'naltirishga, to'plashda va uni mustahkamlashda, hamda taqsimlashda malum darajada ko'nikmalarni egallagan bo'lib, o'z diqqatini boshqarish zarur paytda uni o'zi tashkil qilishga intiladi. Uning xotirasi qiziqarli ajiyibotlarga, g'aroyibotlarga boy, voyaga yetgan kishini taajubga soladigan vaziyatlar va ma'lumotlarni puxta eslab qolish, esda saqlash, esga tushirish imkoniyatiga egadir. Shu davrgacha faqat kattalar yordamida u yoki bu axborotlarni egallab kelgan bo'lsa, endi u o'z xohish irodasi bilan, muayyan motivatsiyaga asoslangan holda ma'lumotni olishga, o'z oldiga yaqqol maqsad va aniq vazifa qo'yishga harakat qiladi. Bolaning muayyan taraqqiyot darajasiga erishganini uning xotirasi faolligi namoyish qiladi. Bola nutqining tuzilishi milliy til grammatikasi qoidalariga mos, mantiqan izchil, ifodali, rang-barang tushunchalarga boy, miqdor va ko'lam jihatdan har qanday kimsa bilan fikr almashish, muloqotga kirishish uchun mutlaqo yetarlidir. O'quvchi o'zi eshitgan narsalarni, voqelik haqidagi ma'lumotlarni to'g'ri tushuna oladi, o'zida mavjud bo'lgan axborotlarni, taassurotlarni muayyan tartib bilan bayon qila oladi, aqliy faoliyat operatsiyalaridan o'rinli foydalanadi, narsalarni tasdiqlaydi, yaqqollashtiradi, guruhlarga ajratadi, hukm chiqaradi. Yirik chet etva sobiq sovet psixologlari tadqiqotlarining ko'rsatishicha, oqilona tashkil qilingan ta'lim jarayoni mazkur yoshdagi bolalar tafakkurini jadal sur'atlar bilan rivojlantiradi, aqliy imkoniyatlarini ertaroq ishga tushishiga, ro'yobga chiqishiga imkon beradi. Chunonchi, bolalar matematik, fizik, ximik, politexnik, lingvistik tushunchalarni o'zlashtiradilar, mustaqil ravishda uncha murakkab bo'lmagan masalalar tuzadilar, oddiyroq mashqlarni bajara oladilar, ijodiy va mahsuldor fikr yuritishga intiladilar. Boshlang'ich sinf o'quvchilari, ko'pincha yaqqol obrazli xotiraga suyangan holda kognitiv faoliyatni tashkil etsa ham biron bir narsani

eslashda xotiraning boshqa turlarini sira istisno qilmaydi, aksincha, ta'lim shaxsdan so'z mantiq xotirasini taqazzo qiladi, ijodiy produktiv yo'l bilan bilimlarni egallashni talab qiladi. So'z-mantiq xotirasining mavjudligi matnning ma'nosiga tushunib esda olib qolish samaradorligini oshirishga keng imkoniyat yaratadi. Tajribalardan shu narsa malumki, bola ma'nosiz soz'lardan ko'ra ko'proq ma'nodor ilmiy tushunchalarni yaratish, tuzish va mustaxkamroq esda olib qolish xususiyatiga ega. O'quvchi o'zi eshitgan narsalarni, voqelik haqidagi ma'lumotlarni to'g'ri tushuna oladi, o'zida mavjud bo'lgan axborotlarni, taassurotlarni muayyan tartib bilan bayon qila oladi, aqliy faoliyat operatsiyalaridan o'rinli foydalanadi, narsalarni tasdiqlaydi, yaqqollashtiradi, guruhlarga ajratadi, hukm chiqaradi. Yirik chet etva sobiq sovet psixologlari tadqiqotlarining ko'rsatishicha, oqilona tashkil qilingan ta'lim jarayoni mazkur yoshdagi bolalar tafakkurini jadal sur'atlar bilan rivojlantiradi, aqliy imkoniyatlarini ertaroq ishga tushishiga, ro'yobga chiqishiga imkon beradi.

Xulosa qilib aytishimiz mumkinki, kichik maktab yoshida bolada ko'pgina o'zgarishlar ro'y beradi. Bu o'quv faoliyati ko'nikmalarining shakllanishi, o'z-o'zini boshqarish, dunyoni bilish munosabati shakllanishi uchun senzitiv davr hisoblanadi. Bola o'z xulq-atvorini boshqara boshlaydi. Uyda va jamoat joylarida o'zini qanday tutish kerakligi haqida xulq-atvor normalarini aniq tushunadi, kattalar va tengdoshlari bilan shaxslararo munosabatda o'z emotsiyalarini boshqara oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

19. qizi Ashurova, S. F. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK QO 'LLAB-QUVVATLASHDA PSIXOLOGIK XIZMATNING O 'ZIGA XOS JIHATLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(9 SPECIAL), 418-421.

20. Ashurova, S., & Numonova, A. (2023). THE ROLE OF PSYCHOLOGY IN FORMING TEACHERS' PEDAGOGICAL ABILITY. Academia Repository, 2(11), 46-53.

244. 2.Ashurova Sh. F. (2023) SOG`LOM PSIXOLOGIK TURMUSH TARZI TO`G`RISIDAGI TASVVURLARNING SHAKLLANISHI "Zamonaviy ta'limda pedagogika va psixologiya fanlari <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/8314/5746>

245. qizi Ashurova, S. F. (2023). OILADA YOSHLARNING SOG 'LOM TURMUSH TARZIGA MUNOSABAT SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-

PSIXOLOGIK OMILLARI MUAMMO SIFATIDA. Educational Research in Universal Sciences, 2(10 SPECIAL), 32-35.

246. Ashurova Sh.F. .(2022) A HEALTHY LIFESTYLE IN UZBEK FAMILIES FROM THE POINT OF VIEW OF ISLAM RELIGION Emergent: JOURNAL OF EDUCATIONAL DISCOVERIES AND LIFELONG LEARNING (EJEDL) <https://ejedl.academiascience.org/index.php/ejedl/article/view/369> (52-56 p)

247. Ashurova, S. F., & qizi Karimova, M. N. (2023). OILADA O 'SMIRLARNING SOG 'LOM TURMUSH TARZI VA OILAVIY HAYOT HAQIDAGI TASAVVURLARI SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 363-368.

248. qizi Karimova, M. N., & Ashurova, S. F. (2023). PROFESSIONAL TA'LIMDA TAHSIL OLAYOTGAN QIZLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASH VA ULARDA SOG 'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 369-373.

249. Ашурова, Ш. (2023). Оилада эр–хотин муносабатларини мувофиқлаштиришнинг ўзбек психологлари томонидан таҳлил қилиниши. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 67-71.21.

250. Karimova M.N. Ashurova.Sh.F, (2023) Professional ta'limda tahsil olayotgan qizlarni oilaviy hayotga tayyorlash va ular da sog'lom turmush tarzini shakllantirishning psixologik asoslari. Educational Research in Universal Sciences. OAK. 369-373-b

251. qizi Imonova, MB (2023). MUSIQANING INSON HISSIYOTIGA TASIRI. National Scientific Research International Journal natijalari , 2 (3), 156-161.

252. Иманов, Б., & Имонова, М. (2021). Развитие творческих способностей учеников при выполнении проблемных экспериментов по физике с помощью инновационных технологий. *Общество и инновации*, 2(2), 222-227.

253. Imonova, M. B. (2023). Oila tinchligi-jamiyat faravonligi asosi. Finland academic research science publisher, 1148-1151.

254. Имонова, М., & Тожиева, Д. (2023). Роль сиблинговых отношений в когнитивном развитии детей. *Традиции и инновации в исследовании и преподавании языков*, 1(1), 447-453.

255. Имонова, М. (2023). Musiqiy tarbiya–qudratli quroldir yohud musiqiy tarbiyaning shaxs shakllanishiga tasiri. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 35-37.

256. Имонова, М., & Таджиева, Д. (2023). Boshlangich sinf oquvchilarida milliy tarbiyani pedagogik va psixologik rivojlanishi qonuniyatlari. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 74-76.
257. Иманова, М. Б. (2021). ШАХС ХАРАКТЕРИ АКЦЕНТУАЦИЯСИ ВА ДЕСТРУКТИВ ХУЛҚ-АТВОР. Academic research in educational sciences, 2(11), 1399-1403.
258. Imanov, B. (2023). NEGATIVE FACTORS AFFECTING THE QUALITY OF EDUCATION AND WAYS TO ELIMINATE THEM. Science and innovation, 2(B3), 355-358.
259. Имонова, М. Б. (2023). ВАЖНОСТЬ СЕСТРОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В ЛИЧНОМ РАЗВИТИИ. FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES, 2(22), 120-123.
260. Imonova, M. B. (2023). Causes of Suicide Tendency in Adolescents. Journal of Discoveries in Applied and Natural Science, 1(1), 62-67.
261. Иманов, Б., & Иманова, М. Б. Қ. (2021). ДАРС ТУЗИЛМАСИ ВА УНГА ТАЙЁРГАРЛИК. Academic research in educational sciences, 2(5), 1158-1162.
262. Имонова, М. Б. (2023). РОЛЬ ОТНОШЕНИЯ СИБЛИНГА В ПРОБУЖДЕНИИ МОТИВОВ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(10), 101-104.
263. Ньёматуллаева, С. (2020). Психология детей в возрасте 5-7 лет. Студенческий вестник, (5-1), 62-63.
264. Ne'Matullayeva, S. (2022). МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ ТАШКИЛОТЛАРИДА О 'YIN ТЕРАПИЯСИНИ ҚО'ЛЛАШГА ОИД ҚАРАШЛАР. Science and innovation, 1(B4), 444-449.
265. Nematullaeva, S. (2023). DEVELOPING COMMUNICATION SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN THROUGH GAME THERAPY. Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence, 2(4), 86-88.
266. Ne'matullayeva, S. (2022). Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida oyin terapiyasini qo'llashda innovatsion usullar. O 'zbekiston milliy universiteti xabarлари, 1(6).
267. Nematullaeva, S. (2023, April). The role of play therapy in a child's life. In Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education (Vol. 1, No. 1, pp. 9-10).
268. Ньёматуллаева, С. Х. (2023). Влияние Игровой Терапии В Формировании Личности Детей. Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture, 4(2), 31-33.

269. Kizi, N. S. K. (2022). Use of Game Therapy in Preschool Educational Organizations.

270. Нематуллаева, С. (2023). Maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxs sifatida kamolotida o'yin terapiyasining ahamiyati . Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 43–46. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/psychological-service-education/article/view/23475>

PEDAGOGIKA QOBILIYATLAR

Urozova Sevinch

Izatullayeva Sabrina

TerDPI instituti Boshlang' ta'lim fakulteti

103-guruh talabalari

Annotatsiya Ushbu maqolada Pedagogik faoliyatda, shaxslararo munosabatlar jarayonidagi muloqot ko'nikmalarini shakllantirish. Bo'lajak o'qituvchilarda pedagogik mahorat, pedagogik nazokat kabi sifatlarini tarbiyalash haqida ma'lumot.

Kalit so'zlar: Pedagogik qobiliyat, didaktik qobiliyatlar, akademik qobiliyatlar, perseptiv qobiliyatlar.

Pedagogik qobiliyat – bu qobiliyat turlaridan biri bo'lib, kishining pedagogik faoliyatga yaroqliligini va shu faoliyat bilan muvaffaqiyatli shug'ullana olishini aniqlab beradi. Uzoq yillar olib borilgan tadqiqotlar pedagogik qobiliyatlar murakkab va ko'pqirrali psixologik bilimlardan iboratligini ko'rsatib berdi. Ana shu tadqiqot ma'lumotlaridan foydalanib, pedagogik qobiliyatlar tuzilishida muhim o'rin egallaydigan qator komponentlarni ajratib ko'rsatish mumkin:

1. **Didaktik qobiliyatlar.** Bu bolaga o'quv materialini aniq va ravshan tushuntirib, oson qilib yetkazib berish, bolalarda fanga qiziqish uyg'otib, ularda mustaqil faol fikrlashni uyg'ota oladigan qobiliyatdir. Didaktik qobiliyatga ega bo'lgan o'qituvchi zarurat tug'ilganda qiyin o'quv materialini osonroq, murakkabrog'ini soddaroq, tushunish qiyin bo'lganini tushunarliroq qilib, o'quvchilarga moslashtirib bera oladi. Ana shunday pedagogik qobiliyatni aniqlash uchun psixolog N.Gonobolin juda qulay test tavsiya etadi. Bu testga ko'ra bilish xarakteridagi matnda o'qituvchining fikri bo'yicha ayrim sinf o'quvchilari uchun qiyin deb hisoblangan qismlarni alohida ko'rsatib, nima uchun bu qismlarning qiyinligini tushuntirib berish, shundan so'ng esa matnni o'quvchilarga yengil va ularning o'zlashtirishlari uchun qulay qilib qayta tuzish tavsiya etiladi. Qobiliyatli o'qituvchi shu bilan bir qatorda materialni o'zlashtirish, o'quvchilarni diqqat e'tiborini jalb qilishni ham nazarda tutadi. Bunday o'qituvchi zarur sharoit yaratilmaguncha darsni boshlamaydi. Haddan tashqari shiddat bilan boshlangan dars o'quvchilarda himoya qiluvchi tormozlanishni vujudga keltirib, miya faoliyatini tormozlaydi va o'qituvchining so'zlari yetarlicha idrok qilinmaydi.

2. **Akademik qobiliyatlar** – matematika, fizika, biologiya, ona tili, adabiyot, tarix va boshqa shu kabi fanlar sohasiga xos qobiliyatlardir. Qobiliyatli o'qituvchi o'z fanini faqat fan doirasidagina emas, balki atroflicha keng, chuqur bilib, bu sohada erishilgan yutuqlar va kashfiyotlarni doimiy ravishda kuzata borib, o'quv materialini mutlaqo egallab, unga katta qiziqish bilan qaraydi hamda ozgina bo'lsa-da tadqiqot ishlarini olib boradi. Ko'pchilik tajribali pedagoglarning aytishlaricha, o'qituvchi o'z fani bo'yicha bunday yuksak bilim saviyasiga erishish, boshqalarni qoyil qilib hayratda qoldirish, o'quvchilarda katta qiziqish uyg'ota olish uchun u yuksak madaniyatli, har tomonlama mazmunli keng dunyoqarashli odam bo'lmog'i lozim.

3. **Perseptiv qobiliyatlar** – bu psixologik kuzatuvchanlik, o'quvchi shaxsining individual psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda yondoshish, o'quvchining vaqtinchalik psixik holatlari bilan bog'liq nozik tomonlarini tushuna bilishdan iborat qobiliyatdir.

4. **Nutq qobiliyati** – kishining o'z tuyg'u-hislarini nutq yordamida, shu bilan birga mimika va pantomimika yordamida aniq va ravshan qilib ifodalab berish qobiliyatidir. Bu o'qituvchilik kasbidagi muhim hislatlardan biri hisoblanadi. Chunki o'qituvchidan o'quvchilarga uzatiladigan axborot asosan ikkinchi signal tizimi – nutq orqali beriladi. Bunda mazmun jihatidan uning ichki va tashqi xususiyatlari nazarda tutiladi. O'qituvchi nutqi, uning talaffuzi aniq-ravshan, oddiy va o'quvchilar uchun tushunarli bo'lishi kerak. Beriladigan axborotlar shunday tuzilishi kerakki, bunda o'quvchilarning diqqat-e'tibori yuqori darajada faollashtirilishi lozim. Qobiliyatli o'qituvchining nutqi jonli, obrazli, aniq-ravshan, intonatsiyali va ifodali, emotsiyaga boy bo'lib, bunda stilistik va grammatik xatolar mutlaqo bo'lmasligi lozim. Bir xil ohangdagi nutq o'quvchilarni juda tez toliqtiradi. Shu bilan birga bunday nutq I.P. Pavlovning fiziologik ta'limotiga ko'ra, doimiy ta'sir etuvchi qo'zg'atuvchiga aylanib, bosh miya katta yarim sharlarpo'stlog'ida tormozlanish jarayonini yuzaga keltiradi va o'quvchida diqqat tarqalishiga sabab bo'ladi. Nutq tezligi ko'p jihatdan o'qituvchining individual psixologik xususiyatlariga bog'liq. Shoshqaloq nutq bilim o'zlashtirishga halaqit berib, bolalarni tez toliqtiradi va muhofaza qiluvchi tormozlanishni yuzaga keltiradi. O'ta sekin nutq lanjlik va zerikishga sabab bo'ladi. Nutqning balandligi - qattiq gapirish ham xuddi shu singari hollarga olib keladi. Haddan tashqari qattiq, keskin, baqirib gapirish o'quvchilarning asabiga tegib, ularni tez toliqtiradi.

5. **Tashkilotchilik qobiliyati** -bu birinchidan, o'quvchilar jamoasini uyushtira bilish, bunda jamoani jipslashtira olish va ikkinchidan, o'zining

shaxsiy ishini to'g'ri tashkil qila olish qobiliyatidir. O'qituvchining o'z ishini tashkil qila bilishi deganda, uning o'z ishini to'g'ri rejalashtirib, uni nazorat qila olishi nazarda tutiladi. Tajribali o'qituvchilarda vaqtda nisbatan o'ziga xos sezuvchanlik - ishni vaqt bo'yicha to'g'ri taqsimlab, mo'ljallangan vaqtdan to'g'ri foydalana olish ko'nikmasi paydo bo'ladi. Dars davomida, albatta, ko'p hollarda vaqtni behuda yo'qotish ham mumkin. Lekin bu yo'qolgan dars rejasini tuzatish zaruriyati tuzilgan hollarda bo'lishi mumkin. Tajribali o'qituvchilar vaqtni seza bilishni o'rganish uchun dars rejasini yoki matnda vaqtni nazorat qilish uchun belgilar olib borishni tavsiya etadilar. Jumladan: darsning 10, 20, 30 va boshqa daqiqalari davomida mabodo, ko'zda tutilmagan vaqt ortib qolgan taqdirda foydalanish uchun qanday qo'shimcha materiallarni tayyorlash yoki vaqt yetmay qolgan taqdirda qanday materialni keyingi darsga qoldirish mumkinligi haqida maslahat beradilar.

Maxsus pedagoglik qobiliyatlari ichida shundaylari ham borki, ularni aniq o'qituvchilik yoki tarbiyachilik faoliyatiga mansub deb ajratib bo'lmaydi. Negaki, ular har ikkalasi uchun ham bir xilda zarurdir. Bu narsa - pedagogik muloqot, muomaladir. Psixolog olim V.A.Kan-Kalik bunday qobiliyatni tadqiq qilib shunday yozgan edi. Pedagoglik ishi o'z tuzilishida ikki yuzdan ortiq tuzilmani tashkil qiladi. Muloqot uning eng murakkab tomonlaridan biridir, negaki u orqali pedagogik faoliyatning eng asosiy maqsadi - o'qituvchi shaxsining o'quvchi shaxsiga ta'siri amalga oshiriladi. Pedagogning muhim mahoratlaridan yana biri o'quvchilar bilan uzoq va samarali ta'sir o'tkazishni tashkil etishidir. Odatda bu mahoratni pedagogning kommunikativ qobiliyati bilan bog'laydilar. Kasbiy pedagoglik muloqotiga ega bo'lish - shaxslararo muloqotga tegishli bo'lgan pedagog shaxsining muhim tomonidir. Aytib o'tish joizki, pedagogik muloqot chog'ida namoyon bo'ladigan kommunikativ qobiliyat - bu bolalar ta'lim va tarbiyasi bilan bog'liq pedagogik ta'sir doirasida o'ziga xos ravishda namoyon bo'luvchi muomala qobiliyatidir. Shulardan kelib chiqqan holda, shunday xulosa qilish mumkin: Birinchidan, insoning barcha kommunikativ qobiliyatlari ham birdek namoyon bo'lavermaydi va pedagog uchun birdek zarur bo'lmaydi. Ikkinchidan, pedagog egallashi lozim bo'lgan bir qator kommunikativ malaka va ko'nikmalar borki, ular boshqa kasbdagi kishilar uchun muhim ahamiyatga ega emas. Jumladan, insonning boshqa kishilarni tushuna olishi, o'z-o'zini anglashi, muloqot jarayonida to'g'ri baholashi, to'g'ri qabul qilishi, boshqa odamlar bilan to'g'ri munosabatga kirisha olishi, o'z-o'ziga nisbatan talabchan bo'lishidir. Har bir ajratilgan kommunikativ qobiliyatlar guruhini batafsil ko'rib chiqib, shu bilan birga pedagogik

muloqot davrida bu qobiliyatlarning yaxshi rivojlanmaganligi sababli yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolarni ko'rsatib o'tamiz. Insonni inson tomonidan bilish - insonni shaxs sifatida umumiy baholashdir. U odatda bir ko'rishda olingan taassurotlar natijasida jamlanib, uning shaxsini ayrim tomonlari, motivlari, va kelgusi rejalarini baholash; tashqi ko'rinish va odamning ichki hissiyotlari o'zaro bog'liqligini baholash; jestlari, imo-ishoralari, mimika va pantomimikalarni o'qib bilishda namoyon bo'ladi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, ushbu maqolada Pedagogik qobiliyatlar ya'ni O'qituvchining pedagogik mahorati haqida so'z yo'ritilgan. Bunda Oqituvchi dars jarayonini qay darajada samarali olib borishi, barcha pedagogik qobiliyatlarini namoyon eta olishi ya'ni memika va pantomemika qobiliyatlaridan foydalanishi nazarda tutiladi. O'qituvchi dars jarayonida memika va pantomemikalardan qanchalik ustalik bilan dars o'tish jarayonini tashkil qilsa va o'quvchiga o'zining mutaxassisligi doirasidagi fanni oddiy va tushunarli tarzda darsni olib borsa, har-xil metodlardan foydalansa, shunchalik o'quvchi nazariy va amaliy bilimlarga ko'proq ega bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

21. qizi Ashurova, S. F. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK QO'LLAB-QUVVATLASHDA PSIXOLOGIK XIZMATNING O'ZIGA XOS JIHATLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(9 SPECIAL), 418-421.

22. Ashurova, S., & Numonova, A. (2023). THE ROLE OF PSYCHOLOGY IN FORMING TEACHERS' PEDAGOGICAL ABILITY. Academia Repository, 2(11), 46-53.

271. 2. Ashurova Sh. F. (2023) SOG'LOM PSIXOLOGIK TURMUSH TARZI TO'G'RISIDAGI TASVURLARNING SHAKLLANISHI "Zamonaviy ta'limda pedagogika va psixologiya fanlari <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/8314/5746>

272. qizi Ashurova, S. F. (2023). OILADA YOSHLARNING SOG'LOM TURMUSH TARZIGA MUNOSABAT SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI MUAMMO SIFATIDA. Educational Research in Universal Sciences, 2(10 SPECIAL), 32-35.

273. Ashurova Sh.F. (2022) A HEALTHY LIFESTYLE IN UZBEK FAMILIES FROM THE POINT OF VIEW OF ISLAM RELIGION Emergent: JOURNAL OF EDUCATIONAL DISCOVERIES AND LIFELONG LEARNING (EJEDL) <https://ejedl.academiascience.org/index.php/ejedl/article/view/369> (52-56 p)

274. Ashurova, S. F., & qizi Karimova, M. N. (2023). OILADA O 'SMIRLARNING SOG 'LOM TURMUSH TARZI VA OILAVIY HAYOT HAQIDAGI TASAVVURLARI SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 363-368.
275. qizi Karimova, M. N., & Ashurova, S. F. (2023). PROFESSIONAL TA'LIMDA TAHSIL OLAYOTGAN QIZLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASH VA ULARDA SOG 'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 369-373.
276. Ашурова, Ш. (2023). Оилада эр–хотин муносабатларини мувофиқлаштиришнинг ўзбек психологлари томонидан таҳлил қилиниши. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 67-71.21.
277. Karimova M.N. Ashurova.Sh.F, (2023) Professional ta'limda tahsil olayotgan qizlarni oilaviy hayotga tayyorlash va ular da sog'lom turmush tarzini shakllantirishning psixologik asoslari. Educational Research in Universal Sciences. OAK. 369-373-b
278. qizi Imonova, MB (2023). MUSIQANING INSON HISSIYOTIGA TASIRI. National Scientific Research International Journal natijalari , 2 (3), 156-161.
279. Иманов, Б., & Имонова, М. (2021). Развитие творческих способностей учеников при выполнении проблемных экспериментов по физике с помощью инновационных технологий. *Общество и инновации*, 2(2), 222-227.
280. Imonova, M. B. (2023). Oila tinchligi-jamiyat faravonligi asosi. Finland academic research science publisher, 1148-1151.
281. Имонова, М., & Тожиева, Д. (2023). Роль сиблинговых отношений в когнитивном развитии детей. *Традиции и инновации в исследовании и преподавании языков*, 1(1), 447-453.
282. Имонова, М. (2023). Musiqiy tarbiya–qudratli quroldir yohud musiqiy tarbiyaning shaxs shakllanishiga tasiri. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 35-37.
283. Имонова, М., & Таджиева, Д. (2023). Boshlangich sinf oquvchilarida milliy tarbiyani pedagogik va psixologik rivojlanishi qonuniyatlari. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 74-76.
284. Иманова, М. Б. (2021). ШАХС ХАРАКТЕРИ АКЦЕНТУАЦИЯСИ ВА ДЕКТРУКТИВ ХУЛҚ-АТВОР. Academic research in educational sciences, 2(11), 1399-1403.

285. Imanov, B. (2023). NEGATIVE FACTORS AFFECTING THE QUALITY OF EDUCATION AND WAYS TO ELIMINATE THEM. *Science and innovation*, 2(B3), 355-358.
286. Имонова, М. Б. (2023). ВАЖНОСТЬ СЕСТРОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В ЛИЧНОМ РАЗВИТИИ. *FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES*, 2(22), 120-123.
287. Imonova, M. B. (2023). Causes of Suicide Tendency in Adolescents. *Journal of Discoveries in Applied and Natural Science*, 1(1), 62-67.
288. Иманов, Б., & Иманова, М. Б. Қ. (2021). ДАРС ТУЗИЛМАСИ ВА УНГА ТАЙЁРГАРЛИК. *Academic research in educational sciences*, 2(5), 1158-1162.
289. Имонова, М. Б. (2023). РОЛЬ ОТНОШЕНИЯ СИБЛИНГА В ПРОБУЖДЕНИИ МОТИВОВ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ. *Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры*, 3(10), 101-104.
290. Неъматуллаева, С. (2020). Психология детей в возрасте 5-7 лет. *Студенческий вестник*, (5-1), 62-63.
291. Ne'Matullayeva, S. (2022). MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA O 'YIN TERAPIYASINI QO'LLASHGA OID QARASHLAR. *Science and innovation*, 1(B4), 444-449.
292. Nematullaeva, S. (2023). DEVELOPING COMMUNICATION SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN THROUGH GAME THERAPY. *Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence*, 2(4), 86-88.
293. Ne'matullayeva, S. (2022). Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida oyin terapiyasini qo'llashda innovatsion usullar. *О 'zbekiston milliy universiteti xabarleri*, 1(6).
294. Nematullaeva, S. (2023, April). The role of play therapy in a child's life. In *Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education* (Vol. 1, No. 1, pp. 9-10).
295. Неъматуллаева, С. Х. (2023). Влияние Игровой Терапии В Формировании Личности Детей. *Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture*, 4(2), 31-33.
296. Kizi, N. S. K. (2022). Use of Game Therapy in Preschool Educational Organizations.
297. Нематуллаева, С. (2023). Maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxs sifatida kamolotida o'yin terapiyasining ahamiyati . *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 43–46. извлечено от

<https://inlibrary.uz/index.php/psychological-service-education/article/view/23475>

TARBIYA PSIXOLOGIYASI

Muhammadiyeva Mehrona

*TerDPI instituti Boshlang'ich ta'lim
yo'nalishi 1 bosqich talabasi*

Annotatsiya: *Ushbu maqola boshlang'ich maktab yoshdagi bolalar tarbiya psixologik holati ta'lim-tarbiya olish jarayonida qanday namoyon bo'lishi va psixik taraqqiyoti, bilish jarayonlarining rivojlanishi hamda shaxs xususiyatlari haqida so'z yuritilgan. Maqolada boshlang'ich maktab yoshdagi bolalarning tarbiya psixologiyasi yoritib berilgan.*

Kalit so'z: *Boshlang'ich sinf, tarbiya, ta'lim, maqsad, vazifa*

Farzand tarbiyasi murakkab, nozik va mas'uliyatli jarayon ekanligiga shubha yo'q. Ayniqsa, boshlang'ich maktab yoshidagi bolani tarbiyalash, oila, o'qituvchi, tizimli ta'lim va bolalar jamoasi ta'siri ostida bolaning shaxsiyatining rivojlanishini u yoki bu darajada belgilaydigan asosiy xususiyatlar shakllanadi va mustahkamlanadi. ,

Boshlang'ich sinf o'quvchisini tarbiyalashning maqsad va vazifalari

Maktab o'quvchisini tarbiyalashning asosiy maqsadi shaxsga har tomonlama rivojlanishda yordam berishdir, ya'ni. oliy maqsad Uzbekistonning ma'naviy va madaniy an'analari tarbiyalangan yuksak axloqiy fuqaroga aylanadi. Boshlang'ich maktab o'quvchilarining ta'lim jarayoni oldida milliy ta'lim ideali kontekstida hal qilinadigan bir qator umuminsoniy vazifalar tanishamiz

Shaxsning tabiiy va ijtimoiy imkoniyatlarini hisobga olgan holda, jamiyat talablarini hisobga olgan holda barkamol rivojlanishi; tashabbuskor, mas'uliyatli va barkamol fuqaroni tarbiyalash; axloq asoslarini va ma'naviy rivojlanish qobiliyatini shakllantirish; maktab o'quvchilariga asosiy milliy qadriyatlarni singdirish; estetik qadriyatlar va his-tuyg'ularni shakllantirish; qattiq ishlash va qiyinchiliklarni engish qobiliyatini rivojlantirish.

Boshlang'ich sinf o'quvchisini oilada tarbiyalash: An'anaga ko'ra, bolani tarbiyalash va rivojlantirishning asosiy instituti oila hisoblanadi. Bolaning oila muhitida olgan poydevori u bilan bir umr qoladi. Oilada to'laqonli shaxsni yaratish uchun poydevor qo'yiladi, ular birinchi sinfga kirganlarida deyarli yarmi shakllanadi. Oila asosiy ta'lim muassasasi sifatida ham katta rol o'ynaydi, chunki bola uzoq vaqt davomida oila muhitida bo'ladi.

Ota-onalarning asosiy vazifasi bola bilan ma'naviy uyg'unlik va axloqiy birlikka erishishdir. Tarbiya jarayoni ota-onalar tomonidan tasodifga

qoldirilmاسligi, bolani o'z holiga, o'zi bilan yolg'iz qoldirmاسligi kerak. Sevgi va quvonch, mehr va g'amxo'rlik, nekinlik va samimiylilik hukm surayotgan oilada bola har tomonlama barkamol, aqlan sog'lom, axloqiy jihatdan barkamol shaxs bo'lib kamol topadi. Bola ota-onasidan mutlaqo hamma narsani o'rganadi: e'tibor va xayrixohlik, shuningdek, hurmatsizlik, qo'pollik, g'azab, g'azab.

Barcha ota-onalar farzandining yuksak axloqli, mas'uliyatli, ehtiyotkor va odobli inson bo'lib ulg'ayishini istaydi. Ota-onalar o'zlarining xatti-harakatlari bilan yaxshi o'rnak bo'lishlari, chaqaloqqa sevgi, rahm-shafqat va g'amxo'rlik ko'rsatish orqali unga yordam berishlari mumkin.

Maktabda kichik o'quvchini tarbiyalash 6-7 yoshda bolaning hayoti keskin o'zgaradi - u maktabga boradi. Shu paytdan boshlab uning hayotining barcha sohalarida o'zgarishlar yuz beradi - uning atrofidagi odamlar bilan munosabatlar, tengdoshlar bilan muloqot, faoliyat turlari. Kichik maktab o'quvchisining asosiy mashg'uloti endi yangi vazifalarning paydo bo'lishi tufayli uning hayotini tashkil qilishni o'zgartiradigan o'qishdir. Bolaning qarindoshlari va do'stlari ham chaqaloqni boshqacha qabul qila boshlaydilar. Ta'limning boshlanishi munosabati bilan bolaning barcha kognitiv jarayonlarini qayta qurish, kattalarga xos xususiyatlarni olish sodir bo'ladi. Boshlang'ich sinf o'quvchisining o'quv va darsdan tashqari faoliyatida bolada muloqot qobiliyatlari, moslashish qiyinchiliklari va tashvishlarini engish qobiliyatini rivojlantirish uchun jamoaviy ishning turli shakllari talab qilinadi. Va bu ish qanchalik qiziqarli va rang-barang bo'lsa, bola taqqoslash, muloqot va umumlashtirish kabi fikrlash jarayonlarini tezroq o'zlashtiradi.

Bolaning o'yinlari ham ta'limning boshlanishi bilan o'zgaradi, chunki bola ularga mashg'ulot davomida to'plagan tajribasi, yangi kashfiyotlar va bilimlarni kirita boshlaydi. Maktabgacha yoshda bola rolli, faol va vaziyatli o'yinlarga qiziqdi. Maktab o'quvchilari o'zlarining intellektual qobiliyatlarini namoyish etadigan o'yinlarni yaxshi ko'radilar. Shuning uchun boshlang'ich sinf o'quvchisini muvaffaqiyatli o'qitish uchun dars jarayonida o'yin elementlaridan maksimal darajada foydalanish muhimdir.

Maktab ostonasini kesib o'tgan bola, albatta, o'qishda muvaffaqiyat kutadi, agar bu sodir bo'lmasa, bolada bir qator salbiy his-tuyg'ular paydo bo'ladi va bu bolaning idrokiga, xotirasiga, tafakkuriga, o'z-o'ziga salbiy ta'sir qiladi. - xabardorlik. Shu sababli, boshlang'ich sinf o'quvchisida ijobiy rangli his-tuyg'ularni qo'llab-quvvatlash va o'quv jarayonida ajablanish-quvonch-qiziqish zanjirini qurish muhimdir.

Bolani tarbiyalash har kungi, uzluksiz jarayondir. Shuning uchun chaqaloq turli xil, mazmunli va ta'limli hayot kechirishi muhimdir. Dunyoni muqarrar qiyinchiliklari bilan tushunish, yangi ko'nikma va qobiliyatlarga ega bo'lish, do'stlar bilan muloqot qilish, mehnat va ijtimoiy foydali mashg'ulotlarga kirishish - bu jarayonlar bola uchun quvonchli va hayajonli bo'lishi kerak. Shundagina bola tarbiyasi samarali bo'ladi. Farzand tarbiyasida oilaning rolini ortiqcha baholash qiyin, lekin maktabning ta'lim jarayonida ishtirok etishi ham muhimdir. Va faqat ota-onalar va o'qituvchilarning birgalikdagi, mashaqqatli mehnati bilan yuksak axloqiy shakllanadi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ashurova, S., & Numonova, A. (2023). THE ROLE OF PSYCHOLOGY IN FORMING TEACHERS' PEDAGOGICAL ABILITY. Academia Repository, 2(11), 46-53.
2. Ashurova Sh. F. (2023) SOG'LOM PSIXOLOGIK TURMUSH TARZI TO'G'RISIDAGI TASVURLARNING SHAKLLANISHI "Zamonaviy ta'limda pedagogika va psixologiya fanlari <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/8314/5746>
3. Ashurova Sh.F. .(2022) A HEALTHY LIFESTYLE IN UZBEK FAMILIES FROM THE POINT OF VIEW OF ISLAM RELIGION Emergent: JOURNAL OF EDUCATIONAL DISCOVERIES AND LIFELONG LEARNING (EJEDL) <https://ejedl.academiascience.org/index.php/ejedl/article/view/369> (52-56 p)
4. Ашурова, Ш. (2023). Оилада эр–хотин муносабатларини мувофиқлаштиришнинг ўзбек психологлари томонидан таҳлил қилиниши. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 67-71.21.
5. Karimova M.N. Ashurova.Sh.F, (2023) Professional ta'limda tahsil olayotgan qizlarni oilaviy hayotga tayyorlash va ularda sog'lom turmush tarzini shakllantirishning psixologik asoslari. Educational Research in Universal Sciences. OAK. 369-373-b
6. Ashurova.Sh.F Karimova M.N. (2023) Oilada o'smirlarning sog'lom turmush tarzi va oilaviy hayot haqidagi tasavvurlari shakllanishining pedagogik-psixologik omillari. Educational Research in Universal Sciences. OAK. Impact factor 363-368-b
7. Imonova, M. B. (2023). Oila tinchligi–jamiyat faravonligi asosi. Finland academic research science publisher, 1148-1151.

8. Имонова, М., & Тожиева, Д. (2023). Роль сиблинговых отношений в когнитивном развитии детей. *Традиции и инновации в исследовании и преподавании языков*, 1(1), 447-453.
9. Иманова, М. Б. (2021). Шахс характери акцентуацияси ва деструктив хулқ-атвор. *Academic research in educational sciences*, 2(11), 1399-1403.
10. Имонова, М. Б. (2023). Важность сестровых отношений в личном развитии. *formation of psychology and pedagogy as interdisciplinary sciences*, 2(22), 120-123.
11. Imonova, M. B. (2023). Causes of Suicide Tendency in Adolescents. *Journal of Discoveries in Applied and Natural Science*, 1(1), 62-67.
12. Имонова, М. Б. (2023). Роль отношения сиблинга в пробуждении мотивов обучения детей. *Евразийский журнал*
13. Неъматуллаева, С. (2020). Психология детей в возрасте 5-7 лет. *Студенческий вестник*, (5-1), 62-63.
14. Ne'Matullayeva, S. (2022). МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ TASHKILOTLARIDA O'YIN TERAPIYASINI QO'LLASHGA OID QARASHLAR. *Science and innovation*, 1(B4), 444-449.
15. Nematullaeva, S. (2023). DEVELOPING COMMUNICATION SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN THROUGH GAME THERAPY. *Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence*, 2(4), 86-88.
16. Ne'matullayeva, S. (2022). Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida oyin terapiyasini qo'llashda innovatsion usullar. O'zbekiston milliy universiteti xabarlari, 1(6).
17. Nematullaeva, S. (2023, April). The role of play therapy in a child's life. In *Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education* (Vol. 1, No. 1, pp. 9-10).
18. Неъматуллаева, С. Х. (2023). Влияние Игровой Терапии В Формировании Личности Детей. *Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture*, 4(2), 31-33.
19. Kizi, N. S. K. (2022). Use of Game Therapy in Preschool Educational Organizations.
20. Нематуллаева, С. (2023). Maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxs sifatida kamolotida o'yin terapiyasining ahamiyati .Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 43–46. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/psychological-service-education/article/view/23475>

ILK O'SPIRINLIK DAVRINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Nazirova Shahzoda

Mamadaminova Muxlisa

*Termiz Davlat Pedagogika
Instituti Boshlang'ich ta'lim
fakulteti 1-bosqich talabalari*

Annotatsiya: Ushbu maqolada ilk o'spirinlik davrining psixologik xususiyatlari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: O'spirinlik, kasb tanlash muammosi, kuzatuvchanliksezgirlik, o'z kuchiga ishonch va boshqalar.

Ilk o'spirinning psixik rivojlanishini harakatga keltiruvchi kuch jamoat tashkilotlari, maktab jamoasi, ta'lim jarayoni qo'yadigan talablar darajasining oshishi bilan u erishgan psixik kamolot o'rtasidagi ziddiyatdir. Turli qarama-qarshiliklar, ziddiyatlar o'spirinning ahloqiy, aqliy, estetik jihatdan tez o'sishi orqali bartaraf qilinadi. Ilk o'spirinlik davri "kamolot bo'sag'asi" deb ta'riflanadi. Bu kamolot bosqichi fiziologik, psixologik va ijtimoiy chegaralarini o'z ichiga oladi. Ilk o'spirinlik Yoshidagi bolalar 15 yoshdan 17-18 yoshgacha bo'lgan akademik litsey va kasb- hunar kollejlari o'quvchilaridir. O'spirinlik –bu odamning fuqaro sifatida shakllanishi, uning ijtimoiy jihatdan yetilishi, o'z taqdirini o'zi hal qilishi, ijtimoiy hayotga faol ishtirok etishi davri, fuqaro va vatanparvarning ma'naviy sifatleri tarkib topadigan davridir. Ilk o'spirinlar ma'naviy xislatlarga, axloqiy mezonlar mohiyatiga jiddiy munosabatda bo'ladilar. Masalan, burch, vijdon, g'urur, or-nomus, mas'uliyat, faxrlanish kabi tushunchalarni chuqur tahlil qila oladilar. O'spirin har bir ishda yetakchi, birinchi bo'lish istagi bilan yashaydi. O'spirin o'quvchida o'zini anglash zamirida o'z-o'zini tarbiyalash istagi tug'iladi va bu ishning yo'llarini topish, ularni kundalik turmushga tadbiq qilish ehtiyoji vujudga keladi. O'zlariga ma'qul ma'naviy-psixologik qiyofaga ega bo'lish uchun oqilona o'lcham, mezon, vazifalarini bajaruvchi barkamol, mukammal timsol, namuna, yuksak orzu tasvirini qidiradilar. O'spirinlarda sezgirlik, kuzatuvchanlik takomillashib boradi, mantiqiy xotira, eslab qolishning yo'l va vositalari ta'lim jarayonida yetkchi rol o'ynay boshlaydi. O'spirinlar topshiriqlarni bajarishda, ularning ma'nosi hamda mohiyatini to'la anglab ish tutadilar, eslab qolish, saqlash, esga tushirish jarayonlarining samarali usullaridan unumli foydalanadilar.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, ilk o'spirinlar mustaqil hayot sohasida yaqin istiqbolga ega bo'ladilar, ular o'zlarining hayot yo'llarini belgilab olishga, o'zlarining kelgusi ixtisoslarini tanlashga intiladilar. O'spirinlar ulg'aygan sayin ularda emotsional qo'zg'alish hosil qiluvchi omillar ko'payib boradi.

O'spirinlar barcha faoliyat bosqichlarida mustaqil fikrlay olmaydi, bu ularning jiddiy kamchilligi hisoblanadi. Bu kamchillikni bartaraf etish uchun dars jarayoni muhim ahamiyatga ega. Sababi o'quvchi darsda mavzuni kitobdagiday yodlabgina qolmay o'zining fikrini ham so'z bilan ifodalay olishi kerak. Ilk o'spirinlik eng muhim psixologik xususiyati – o'z ichki dunyosini kashf etadilar. Ular o'zlarining kuchli va zaif tomonlarini anglaydilar, aqliy va jismoniy imkoniyatlarini qiyosiy baholay oladilar. Ularning yana bir xususiyati murakkab shaxslararo munosabatlarda aks etuvchi burch-vijdon hissi, o'z qadr-qimmatini sezish kabi xislatlardir. O'spirinlar uchun yana bir muhim kechinma o'zining tashqi ko'rinishi haqidagi o'ylardir. O'spirinlar aql-idrokining xususiyatlari. Bu yoshda o'quvchilarda bilish jarayonlari kichik yoshdagilar kabi intensev o'smasa-da, lekin mustahkamlanib, stabillashib boradi. Kasb tanlash muommosi. Albatta, kasb tanlash muommosi o'spirinlikda hal qilishi kerak bo'lgan eng muhim muommolardan biridir. Maktabni bitirguncha hamma o'quvchilar ham bo'lajak kasbni aniq tanlaydi deb bo'lmaydi. O'spirinlarning o'zaro munosabatlari. O'spirinlar do'stlik tuyg'usini insoniy munosabatlarning eng muhimi deb hisoblaydilar. Ular do'stlikka juda katta talablar qo'yadilar. O'spirin o'z “men”ining hurmat qilinishini, qo'llab – quvvatlanishini do'stidan kutadi. O'spirinlar odatda o'z jinsidan, tengdoshlaridan do'st tanlaydi. Qizlarning va yigitlarning do'stligi orasidagi tafovutlar hali to'liq o'rganilmagan. Bu yoshda yigit va qizlar o'rtasida ilk romantik munosabatlar paydo bo'ladi. Shunisi qiziqarliki, bu munosabatlar “epidemiya” xarakteriga ega. Ba'zi guruhlarda hamma shu “kasallik” bilan og'risa, ba'zilarida umuman bunday munosabatlar bo'lmaydi.

Xulosa shuki, o'spirinlik davrida yoshlarga tajribasi bor, yoshi ulug' insonlar o'zlarining nasihatlarini berishi kerak, o'shanda ular yaxshi tarbiya bilan ulg'ayadi. Hamda olga nasihatlarini kelajakda o'zlari bemaolol qo'llashi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

23. qizi Ashurova, S. F. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK QO'LLAB-QUVVATLASHDA PSIXOLOGIK

XIZMATNING O'ZIGA XOS JIHATLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(9 SPECIAL), 418-421.

24. Ashurova, S., & Numonova, A. (2023). THE ROLE OF PSYCHOLOGY IN FORMING TEACHERS' PEDAGOGICAL ABILITY. Academia Repository, 2(11), 46-53.

298. 2.Ashurova Sh. F. (2023) SOG'LOM PSIXOLOGIK TURMUSH TARZI TO'G'RI SIDAGI TASVURLARNING SHAKLLANISHI "Zamonaviy ta'limda pedagogika va psixologiya fanlari <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/8314/5746>

299. qizi Ashurova, S. F. (2023). OILADA YOSHLARNING SOG'LOM TURMUSH TARZIGA MUNOSABAT SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI MUAMMO SIFATIDA. Educational Research in Universal Sciences, 2(10 SPECIAL), 32-35.

300. Ashurova Sh.F. .(2022) A HEALTHY LIFESTYLE IN UZBEK FAMILIES FROM THE POINT OF VIEW OF ISLAM RELIGION Emergent: JOURNAL OF EDUCATIONAL DISCOVERIES AND LIFELONG LEARNING (EJEDL) <https://ejedl.academiascience.org/index.php/ejedl/article/view/369> (52-56 p)

301. Ashurova, S. F., & qizi Karimova, M. N. (2023). OILADA O'SMIRLARNING SOG'LOM TURMUSH TARZI VA OILAVIY HAYOT HAQIDAGI TASAVVURLARI SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 363-368.

302. qizi Karimova, M. N., & Ashurova, S. F. (2023). PROFESSIONAL TA'LIMDA TAHSIL OLAYOTGAN QIZLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASH VA ULARDA SOG'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 369-373.

303. Ашурова, Ш. (2023). Оилада эр–хотин муносабатларини мувофиқлаштиришнинг ўзбек психологлари томонидан таҳлил қилиниши. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 67-71.21.

304. Karimova M.N. Ashurova.Sh.F, (2023) Professional ta'limda tahsil olayotgan qizlarni oilaviy hayotga tayyorlash va ularda sog'lom turmush tarzini shakllantirishning psixologik asoslari. Educational Research in Universal Sciences. OAK. 369-373-b

305. qizi Imonova, MB (2023). MUSIQANING INSON HISSIYOTIGA TASIRI. National Scientific Research International Journal natijalari , 2 (3), 156-161.

306. Иманов, Б., & Имонова, М. (2021). Развитие творческих способностей учеников при выполнении проблемных экспериментов

по физике с помощью инновационных технологий. Общество и инновации, 2(2), 222-227.

307. Imonova, M. B. (2023). Oila tinchligi-jamiyat faravonligi asosi. Finland academic research science publisher, 1148-1151.

308. Имонова, М., & Тожиева, Д. (2023). Роль сиблинговых отношений в когнитивном развитии детей. Традиции и инновации в исследовании и преподавании языков, 1(1), 447-453.

309. Имонова, М. (2023). Musiqiy tarbiya–qudratli quroldir yohud musiqiy tarbiyaning shaxs shakllanishiga tasiri. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 35-37.

310. Имонова, М., & Таджиева, Д. (2023). Boshlangich sinf oquvchilarida milliy tarbiyani pedagogik va psixologik rivojlanishi qonuniyatlari. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 74-76.

311. Иманова, М. Б. (2021). ШАХС ХАРАКТЕРИ АКЦЕНТУАЦИЯСИ ВА ДЕКТРУКТИВ ХУЛҚ-АТВОР. Academic research in educational sciences, 2(11), 1399-1403.

312. Imanov, B. (2023). NEGATIVE FACTORS AFFECTING THE QUALITY OF EDUCATION AND WAYS TO ELIMINATE THEM. Science and innovation, 2(B3), 355-358.

313. Имонова, М. Б. (2023). ВАЖНОСТЬ СЕСТРОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В ЛИЧНОМ РАЗВИТИИ. FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES, 2(22), 120-123.

314. Imonova, M. B. (2023). Causes of Suicide Tendency in Adolescents. Journal of Discoveries in Applied and Natural Science, 1(1), 62-67.

315. Иманов, Б., & Иманова, М. Б. Қ. (2021). ДАРС ТУЗИЛМАСИ ВА УНГА ТАЙЁРГАРЛИК. Academic research in educational sciences, 2(5), 1158-1162.

316. Имонова, М. Б. (2023). РОЛЬ ОТНОШЕНИЯ СИБЛИНГА В ПРОБУЖДЕНИИ МОТИВОВ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(10), 101-104.

317. Неъматуллаева, С. (2020). Психология детей в возрасте 5-7 лет. Студенческий вестник, (5-1), 62-63.

318. Ne'Matullayeva, S. (2022). МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ ТАШКИЛОТЛАРИДА О 'YIN ТЕРАПИЯСИНИ ҚО'ЛЛАШГА ОИД ҚАРАШЛАР. Science and innovation, 1(B4), 444-449.

319. Nematullaeva, S. (2023). DEVELOPING COMMUNICATION SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN THROUGH GAME THERAPY. Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence, 2(4), 86-88.

320. Ne'matullayeva, S. (2022). Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida oyin terapiyasini qo'llashda innovatsion usullar. O'zbekiston milliy universiteti xabarlari, 1(6).

321. Nematullaeva, S. (2023, April). The role of play therapy in a child's life. In Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education (Vol. 1, No. 1, pp. 9-10).

322. Нейматуллаева, С. Х. (2023). Влияние Игровой Терапии В Формировании Личности Детей. Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture, 4(2), 31-33.

323. Kizi, N. S. K. (2022). Use of Game Therapy in Preschool Educational Organizations.

324. Нематуллаева, С. (2023). Maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxs sifatida kamolotida o'yin terapiyasining ahamiyati . Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 43–46. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/psychological-service-education/article/view/23475>

PEDAGOGIK QOBILIYATLAR O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Norboyeva Feruza

Ter.DPI Boshlang'ich ta'lim fakulteti

1-bosqich talabasi

norboyeva453@gmail.com

Qarshiyeva Sarvara

Ter.DPI Boshlang'ich ta'lim fakulteti

1-bosqich talabasi

qarshiyevasarvara129@gmail.com

Annonatsiya; Ushbu maqolada o'qituvchining va o'quvchining pedagogik qobiliyatlar didaktik qobiliyat, akademik qobiliyatlar, perseptiv qobiliyatlar, nutq qobiliyati, tashkilotchilik qobiliyati, avtoritar qobiliyat, kommunikativ qobiliyatlar, pedagogik xayol diqqatni taqsimlay olish qobiliyatlar haqida malumotlar berildi.

Kalit so'zlar: pedagogik qobiliyatlar didaktik qobiliyat, akademik qobiliyatlar, perseptiv qobiliyatlar, nutq qobiliyati, tashkilotchilik qobiliyati, avtoritar qobiliyat, kommunikativ qobiliyatlar, pedagogik xayol diqqatni taqsimlay olish qobiliyatlar psixolog xususiyatlar, irodaviy uddaburonlik va kuzatuvchanlik.

Pedagogik qobiliyat — bu qobiliyat turlaridan biri bo'lib, kishining pedagogik faoliyatga yaroqliligini va shu faoliyat bilan muvaffaqiyatli shug'ullana olishini aniqlab beradi. Uzoq yillar davomida olib borilgan tadqiqotlar pedagogik qobiliyatlar murakkab va ko'pqirrali psixologik bilimlardan iboratligini ko'rsatib berdi. Ana shu tadqiqot ma'lumotlaridan foydalanib, pedagogik qobiliyatlar tuzilishida muhim o'rin egallaydigan qator komponentlarni ajratib ko'rsatish mumkin:

- Didaktik qobiliyatlar.
- Akademik qobiliyatlar.
- Perseptiv qobiliyatlar.
- Nutq qobiliyati
- Tashkilotchilik qobiliyati
- Avtoritar qobiliyat
- Kommunikativ qobiliyatlar.
- Pedagogik xayol.
- Diqqatni taqsimlay olish qobiliyati

Didaktik qobiliyatlar. Bu bolaga o'quv materialini aniq va ravshan tushuntirib, oson qilib yetkazib berish, bolalarda fanga qiziqish uyg'otib, ularda mustaqil faol fikrlashni rivojlantira oladigan qobiliyatdir. Didaktik qobiliyatga ega bo'lgan o'qituvchi zarurat tug'ilganda qiyin o'quv materialini osonroq, murakkabrog'ini soddaroq, tushunish qiyin bo'lganini tushunarliroq qilib, o'quvchilarga moslashtirib yetkazib bera oladi. Ana shunday pedagogik qobiliyatni aniqlash uchun psixolog N. Gonobolin juda qulay test tavsiya etadi. Bu testga ko'ra bilish xarakteridagi matnda o'qituvchining fikri bo'yicha ayrim sinf o'quvchilari uchun qiyin deb hisoblangan qismlarni alohida ko'rsatib, nima uchun bu qismlarning qiyinligini tushuntirib berish, shundan so'ng esa matnni o'quvchilarga yengil va ularning o'zlashtirishlari uchun qulay qilib qayta tuzish tavsiya etiladi.

Qobiliyatli o'qituvchi shu bilan bir qatorda materialni o'zlashtirish, o'quvchilarni diqqat-e'tiborini jalb qilishni ham nazarda tutadi. Bunday o'qituvchi zarur sharoit yaratilmaguncha darsni boshlamaydi. Haddan tashqari shiddat bilan boshlangan dars o'quvchilarda himoya qiluvchi tormozlanishni vujudga keltirib, miya faoliyatini tormozlaydi va o'qituvchining so'zlari yetarlicha idrok qilinmaydi.

Akademik qobiliyatlar — o'qituvchining o'zi o'qitadigan fani, shuningdek, boshqa fanlar sohasiga xos boigan chuqur va keng bilimlarga ega bo'lish qobiliyatidir.

Akademik qobiliyatli o'qituvchi faqat o'z fani doirasidagina emas, balki atroflicha keng, chuqur bilimlarga ega bo'lib, bu sohalarda erishilgan yutuqlar va kashfiyotlarni doimiy ravishda kuzata borib, ularni dars jarayonida o'quv materiali sifatida qoily oladi, hamda kichik tadqiqot ishlarini olib boradi. Ko'pchilik tajribali pedagoglarning aytishlaricha, o'qituvchi o'z fani bo'yicha bunday yuksak bilim saviyasiga erishishi, boshqalarni qoyil qilib hayratda qoldirishi, o'quvchilarda katta qiziqish uyg'ota olishi uchun yuksak madaniyatli, har tomonlama mazmunli keng dunyoqarashli odam bo'lmog'i lozim.

Perseptiv qobiliyatlar — bu psixologik kuzatuvchanlik, o'quvchi shaxsining individual psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda yondashish, o'quvchining vaqtinchalik psixik holatlarini tushuna bilishdan iborat qobiliyatdir.

Nutq qobiliyati — o'qituvchining o'z his-tuyg'ularini nutq yordamida, shu bilan birga mimika va pantomimika yordamida aniq va ravshan qilib ifodalab berish qobiliyatidir. Bu o'qituvchilik kasbidagi muhim xislatlardan biri hisoblanadi. Chunki o'qituvchidan o'quvchilarga

uzatiladigan axborot asosan ikkinchi signal tizimi — nutq orqali beriladi. Bunda mazmun jihatidan uning ichki va tashqi xususiyatlari nazarda tutiladi. O'qituvchi nutqi, uning talaffuzi aniq-ravshan, oddiy va o'quvchilar uchun tushunarli bo'lishi kerak. Beriladigan axborotlar shunday tuzilishi kerakki, bunda o'quvchilarning diqqat-e'tibori yuqori darajada faollashtirilishi lozim. Qobiliyatli o'qituvchining nutqi jonli, obrazli, intonatsiyali va ifodali, emotsiyaga boy bo'lib, bunda stilistik va grammatik xatolar mutlaqo boimasligi lozim. Bir xil ohangdagi nutq o'quvchilarni juda tez toliqtiradi. Shu bilan birga bunday nutq I.P. Pavlovning fiziologik ta'limotiga ko'ra, imiy ta'sir etuvchi qo'zg'atuvchiga aylanib, bosh miya katta yarim sharlar po'stlog'ida tormozlanish jarayonini yuzaga keltiradi.

Nutq tezligi ko'p jihatdan o'qituvchining individual psixologik xususiyatlariga bog'liq. Shoshqaloq nutq bilim o'zlashtirishga xalaqit berib, bolalarni tez toliqtiradi va muhofaza qiluvchi tormozlanishni yuzaga keltiradi. O'qituvchi sekin nutq lanjlik va zerikishga sabab bo'ladi. Nutqning balandligi qattiq gapirish ham xuddi shu singari hollarga olib keladi. Haddan tashqari qattiq, keskin, baqirib gapirish o'quvchilarning asabiga tegib, ularni tez toliqtiradi.

Tashkilotchilik qobiliyati — bu dars jarayoni va darsdan tashqari faoliyatlarni tashkil eta bilish, o'quvchilar jamoasini uyushtira bilish va jipslashtira olish, shuningdek, o'z shaxsiy ishlarini to'g'ri tashkil qila olish qobiliyatidir.

O'qituvchining o'z ishini tashkil qila bilishi deganda, uning o'z ishini to'g'ri rejalashtirib, uni nazorat qila olishi nazarda tutiladi. Tajribali o'qituvchilarda vaqtga nisbatan o'ziga xos sezuvchanlik — ishni vaqt bo'yicha to'g'ri taqsimlab, moljallangan vaqtdan to'g'ri foydalana olish ko'nikmasi paydo boladi. Dars davomida, albatta, ko'p hollarda vaqtni behuda yo'qotish ham mumkin. Lekin bu yo'qolgan dars rejasini tuzatish zaruriyati tuzilgan hollarda bo'lishi mumkin. Tajribali o'qituvchilar vaqtni seza bilishni o'rganish uchun dars rejasini yoki matnda vaqtni nazorat qilish uchun belgilar olib borishni tavsiya etadilar. Jumladan: darsning 10, 20, 30 va boshqa daqiqalari davomida ma'bodo, ko'zda tutilmagan vaqt ortib qolgan taqdirda foydalanish uchun qanday qo'shimcha materiallarni tayyorlash yoki vaqt yetmay qolgan taqdirda qanday materialni keyingi darsga qoldirish mumkinligi haqida maslahat beradilar.

Avtoritar qobiliyati — bu o'quvchilarga bevosita emotsional-irodaviy ta'sir etib, ular o'rtasida obro' orttira bilishdan iborat qobiliyatdir.

Avtoritar qobiliyat o'qituvchining rostgo'yligi, irodaviy uddaburonligi, o'zini tuta bilishi, farosatligi, talabchanligi kabi irodaviy xislatlar hamda qator shaxsiy fazilatlariga, shu bilan birga o'quvchilarning ta'lim-tarbiyasida javobgarlikni his etish, uning e'tiqodi, o'quvchilarga ma'naviy va ma'rifiy e'tiqodni singdira olish kabi xislatlarga ham bog'iliqdir.

Kommunikativ qobiliyati — bu bolalar bilan muloqotda bo'lishga, o'quvchilarga bo'lgan munosabatda to'g'ri yo'l topa bilishga, ular bilan pedagogik nuqtayi nazardan maqsadga muvofiq o'zaro aloqa bog'lashda pedagogik taktning mavjudligiga qaratilgan qobiliyatdir.

Pedagogik takt psixologiyasini o'rganishda psixolog I.V.Straxov benihoyat katta hissa qo'shgan. Uning fikricha, bunda muhimi — o'quvchilarga ta'sir etishning eng qulay usullarini topa bilish, tarbiyaviy ta'sirni qo'llashda maqsadga muvofiq pedagogik choralarga e'tibor berish, aniq pedagogik vazifalarni hisobga olish, o'quvchi shaxsining psixologik xususiyatlari va uning imkoniyatlari hamda mazkur pedagogik holatlarni hisobga olish zarurdir.

Pedagogik taktning yaqqol ifodalaridan biri — har qanday pedagogik ta'sirga nisbatan qo'llaniladigan chora-tadbirlarni (rag'batlantirish, jazolash, pand-nasihati) his eta bilishdan iboratdir. Mahoratli o'qituvchi bolalarga e'tibor berib, ziyraklik bilan

qaraydi, ularning individual psixologik xususiyatlari bilan hisoblashadi.

Pedagogik taktning yoqligi ko'pincha og'ir oqibatlariga olib keladi. O'qituvchining pedagogik takti masalasi haqida so'z ketganda shuni ham aytish joizki, qachon o'quvchilar o'qituvchining ijobiy xislatlari to'g'risida gapirar ekanlar, ular hamisha o'qituvchining adolatligi kabi xislatlarini birinchi o'ringa qo'yadilar.

Pedagogik xayol — bu kishining o'quvchilar shaxsini tarbiyaviy tomondan loyihalashtirishda o'z ish-harakatlarining natijasini oldindan ko'ra bilishda namoyon bo'ladigan qobiliyatdir. Bu qobiliyat o'qituvchi ma'lum o'quvchidan kelgusida kim chiqishini ko'z oldiga keltirishida, tarbiyalanuvchilarda u yoki bu xildagi xislatlarning rivojlanishini oldindan ko'ra bilishda namoyon bo'ladi. Bu qobiliyat pedagogik optimizm, tarbiyaning kuchiga, o'quvchilarga bo'lgan ishonch bilan bog'liqdir.

Diqqatni taqsimlay olish qobiliyati — bu qobiliyat bir vaqtning o'zida diqqatni bir qancha faoliyatga qarata olishda namoyon bo'lib, o'qituvchi ishida g'oyat muhim ahamiyatga egadir.

Qobiliyatli, tajribali o'qituvchi bir vaqtning o'zida o'z diqqat-e'tiborini o'quv materialining mazmuniga, uning qanday bayon etilishiga, o'quvchi fikriga qaratadi va shu bilan bir qatorda barcha o'quvchilarni

kuzatib, ularning hissiy-emotsional holatlariga, e'tiborli yoki e'tiborsizligiga, darsni tushunish-tushunmasligiga ahamiyat berib, o'quvchilarning intizomini kuzatadi hamda oqibat natijada o'zining shaxsiy xulq-atvoriga ham (yurish-turishiga, o'zini tutishiga, mimika va pantomimikasiga) e'tibor beradi. Tajribasiz o'qituvchi, ko'pincha o'quv materialini bayon etishga berilib ketib, o'quvchilarning nima qilayotganliklarini sezmay qoladi va nazoratdan chiqarib qo'yadi, agar, bordi-yu, o'quvchilarni diqqat-e'tibor bilan kuzatishga harakat qilsa, bunday hollarda o'z bayonotining izchilligini yo'qotib qo'yadi.

Yuqorida ko'rsatib o'tilgan qobiliyatlardan tashqari, o'qituvchi inson shaxsining maqsad sari intilishi, uddaburonlik, mehnatsevarlik, kamtarlik kabi qator ijobiy xislatlariga ega bo'lishi lozim. U o'quvchilarni tarbiyalar ekan, o'zining xulq-atvori, yurish-turishi, xullas, butun o'qituvchilik shaxsi bilan o'quvchilarga o'rnak bo'lishi kerak. O'qituvchining o'zini qo'lga ola bilishi muhim ahamiyatga egadir.

Xulosa qilib, shuni aytish joizki, o'qituvchining barcha ijobiy, umuminsoniy axloq me'yorlariga mos keluvchi xislatlari o'quv-tarbiyaviy jarayonda katta ahamiyatga ega. N.V.Kuzmina o'qituvchi faoliyatidagi ba'zi qobiliyatlarga muvofiq keluvchi asosiy tarkibiy qismlarga konstruktivlik (pedagogik maqsadga mos keluvchi materialni tanlay olish va uni namoyon etish vositalarida aks etadi), tashkillashtirish, kommunikativlik (tarbiyalanuvchilar bilan muloqot o'rnatish olish qobiliyati) va gnostik (bilimlardan foydalanish va qo'llay olish qobiliyati) qobiliyatlarini kiritadi. Bundan tashqari, N.V.Kuzmina pedagogik qobiliyatlarga pedagogik kuzatuvchanlik, pedagogik tasavvur, pedagogik takt, diqqatning taqsimlanishi, talabchanlikni ham kiritadi.

O'z ishini muvaffaqiyat bilan olib borishi uchun pedagog bir qator zarur bo'lgan umumiy va maxsus qobiliyatlarga ega bo'lishi kerak. Umumiy qobiliyat deganda, har qanday inson faoliyatida yuqori natijalarga erishish mumkin bo'lgan, maxsus qobiliyat esa bolalarga ta'lim va tarbiya berishda yutuqlarga erishish mumkin bo'lgan pedagog faoliyati davomidagi kerakli qobiliyat tushuniladi. Umumiy qobiliyatlar faqatgina pedagogik faoliyat bilan bog'liq bo'lib qolmaydi, maxsus qobiliyatlar esa pedagogik faoliyat samaradorligiga bevosita to'liq ta'sir ko'rsatadi.

Bu barcha maxsus qobiliyatlar — ta'lim berish, o'qitish, o'rgatish uchta o'zaro bog'langan bilim olish, malaka oshirish va ko'nikma hosil qilishning jihatlaridir. Ular ontogeneza qachon va qanday shakllana boshlanishini, shuningdek, qanday qonuniyatlar bo'yicha rivojlanishini aniq aytish qiyin. Ulardan qaysilaridir tug'ma hisoblanib, zehni ko'rinishida

mavjud boiadi, holbuki hozirgacha ilm-fan bu narsalar to'g'risida aniq ma'lumot bera olmaydi. Boshqa qobiliyatlar kabi pedagogik qobiliyat ham tarbiyalanadi va ularni ongli ravishda bolalarda shakllantirish hamda rivojlantirish mumkin.

Maxsus pedagogik qobiliyatlar ichida bolalarni tarbiyalash qobiliyati o'ziga xos sinfni tashkil etadi. Ular ichida asosiylari deb quyidagilarni ko'rsatish mumkin:

Boshqa odamning ichki kechinmalarini to'g'ri baholay olish, hamdardlik, hamfikrlik (empatiya) qobiliyati.

Bolalar uchun qilayotgan ishlarida namuna va o'rnak bo'la olish qobiliyati.

Bolalarda oliyjanoblik hissini, yaxshi inson bolishga xohish va intilishni, yuqori axloqiy maqsadlarga erishishni shakllantirish qobiliyati.

Tarbiyalanuvchi bolaning o'ziga xos xususiyatlariga tarbiya ta'sirlarini moslashtira olish qobiliyati.

Odanda ishonch hissini uyg'ota olish, uni tinchlantira olish, o'z-o'zini rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash qobiliyati.

Har bir bola bilan muomala qilishning kerakli usulini topa bilishi, o'zaro tushunishga erisha olish qobiliyati.

Tarbiyalanuvchi tomonidan o'ziga nisbatan hurmat uyg'ota olish, bolalar orasida hurmat qozona olish qobiliyati.

Pedagogning tarbiyachi sifatidagi qobiliyati ham uning o'qituvchilik qobiliyatiga muvofiqdir. Ammo shuni ta'kidlash lozimki, yaxshi o'qituvchi bo'lishdan ko'ra yaxshi tarbiyachi bo'lish birmuncha murakkabroqdir.

Ba'zan yaxshi o'qituvchi bo'lib, nisbatan kuchsiz tarbiyachi bo'lish mumkin. Ba'zan esa yaxshi tarbiyachi bo'lib, yaxshi o'qituvchi bo'lish murakkablik qiladi. Bu holat ayrimlarda o'qituvchilik, ayrimlarda esa tarbiyachilik faoliyat doirasining asosiy ekanligini anglatadi.

Bolalarga mehr - o'qituvchining muhim shaxsiy va professional xususiyatidir. U siz samarali pedagogik faoliyat yo'q.

O'qituvchi o'quvchilar hayoti va faoliyatining tashkilotchisi bo'lishi, har bir bolaning psixologiyasini yaxshi bilishi va o'zi ham etarlicha pedagogik qobiliyatga ega bo'lishi kerak.

Pedagogik qobiliyat – o'qituvchi shaxsining ma'lum bir psixologik xususiyatlari bo'lib, bolalarga ta'lim berish va ularni tarbiyalashda Yuqori natijalarga erishish shartidir.

O'qituvchi o'quvchilarini, ularning o'zaro munosabatlarini barobar qabul qilish va ko'rish qobiliyatini doimo mukammallashtirishi zarur, o'zining ular bilan munosabatlarini ayni paytda qanday bo'lsa shunday, ya'ni o'quv-

tarbiyaviy jarayonda sodir bo'layotgan voqealarni tashqi ta'sir emas, balki ichki sabab natijasida qabul qila olishi zarur. Bu oson emas. Gap shundaki, o'qituvchi o'quvchilarga munosabatda har doim tashqi pozisiyada qoladi, har doim u yoki bu darajada ulardan, ularning hayoti va faoliyatidan chetda turadi, vaholanki, u bularning tashkilotchi-sidir.

O'qituvchi uchun zarur bo'lgan boshqa sifatlar orasidan yana pedagogik taktni, madaniyatni ajratib ko'rsatish mumkin. O'qituvchidan yoshlarning murabbiyi sifatida adekvat, to'g'ri qabul qilish yoki ijtimoiy umidlarga mos xatti-harakat qilish talab etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

25. qizi Ashurova, S. F. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK QO'LLAB-QUVVATLASHDA PSIXOLOGIK XIZMATNING O'ZIGA XOS JIHATLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(9 SPECIAL), 418-421.

26. Ashurova, S., & Numonova, A. (2023). THE ROLE OF PSYCHOLOGY IN FORMING TEACHERS' PEDAGOGICAL ABILITY. Academia Repository, 2(11), 46-53.

325. 2.Ashurova Sh. F. (2023) SOG'LOM PSIXOLOGIK TURMUSH TARZI TO'G'RISIDAGI TASVVURLARNING SHAKLLANISHI "Zamonaviy ta'limda pedagogika va psixologiya fanlari <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/8314/5746>

326. qizi Ashurova, S. F. (2023). OILADA YOSHLARNING SOG'LOM TURMUSH TARZIGA MUNOSABAT SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI MUAMMO SIFATIDA. Educational Research in Universal Sciences, 2(10 SPECIAL), 32-35.

327. Ashurova Sh.F. .(2022) A HEALTHY LIFESTYLE IN UZBEK FAMILIES FROM THE POINT OF VIEW OF ISLAM RELIGION Emergent: JOURNAL OF EDUCATIONAL DISCOVERIES AND LIFELONG LEARNING (EJEDL) <https://ejedl.academiascience.org/index.php/ejedl/article/view/369> (52-56 p)

328. Ashurova, S. F., & qizi Karimova, M. N. (2023). OILADA O'SMIRLARNING SOG'LOM TURMUSH TARZI VA OILAVIY HAYOT HAQIDAGI TASAVVURLARI SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 363-368.

329. qizi Karimova, M. N., & Ashurova, S. F. (2023). PROFESSIONAL TA'LIMDA TAHSIL OLAYOTGAN QIZLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASH VA

ULARDA SOG 'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 369-373.

330. Ашурова, Ш. (2023). Оилада эр-хотин муносабатларини мувофиқлаштиришнинг ўзбек психологлари томонидан таҳлил қилиниши. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 67-71.21.

331. Karimova M.N. Ashurova.Sh.F, (2023) Professional ta'limda tahsil olayotgan qizlarni oilaviy hayotga tayyorlash va ularda sog'lom turmush tarzini shakllantirishning psixologik asoslari. Educational Research in Universal Sciences. OAK. 369-373-b

332. qizi Imonova, MB (2023). MUSIQANING INSON HISSIYOTIGA TASIRI. National Scientific Research International Journal natijalari , 2 (3), 156-161.

333. Иманов, Б., & Имонова, М. (2021). Развитие творческих способностей учеников при выполнении проблемных экспериментов по физике с помощью инновационных технологий. *Общество и инновации*, 2(2), 222-227.

334. Imonova, M. B. (2023). Oila tinchligi-jamiyat faravonligi asosi. Finland academic research science publisher, 1148-1151.

335. Имонова, М., & Тожиева, Д. (2023). Роль сиблинговых отношений в когнитивном развитии детей. *Традиции и инновации в исследовании и преподавании языков*, 1(1), 447-453.

336. Имонова, М. (2023). Musiqiy tarbiya-qudratli quroldir yohud musiqiy tarbiyaning shaxs shakllanishiga tasiri. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 35-37.

337. Имонова, М., & Таджиева, Д. (2023). Boshlangich sinf oquvchilarida milliy tarbiyani pedagogik va psixologik rivojlanishi qonuniyatlari. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 74-76.

338. Иманова, М. Б. (2021). ШАХС ХАРАКТЕРИ АКЦЕНТУАЦИЯСИ ВА ДЕСТРУКТИВ ХУЛҚ-АТВОР. Academic research in educational sciences, 2(11), 1399-1403.

339. Imanov, B. (2023). NEGATIVE FACTORS AFFECTING THE QUALITY OF EDUCATION AND WAYS TO ELIMINATE THEM. *Science and innovation*, 2(B3), 355-358.

340. Имонова, М. Б. (2023). ВАЖНОСТЬ СЕСТРОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В ЛИЧНОМ РАЗВИТИИ. FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES, 2(22), 120-123.

341. Imonova, M. B. (2023). Causes of Suicide Tendency in Adolescents. *Journal of Discoveries in Applied and Natural Science*, 1(1), 62-67.
342. Иманов, Б., & Иманова, М. Б. Қ. (2021). ДАРС ТУЗИЛМАСИ ВА УНГА ТАЙЁРГАРЛИК. *Academic research in educational sciences*, 2(5), 1158-1162.
343. Имонова, М. Б. (2023). РОЛЬ ОТНОШЕНИЯ СИБЛИНГА В ПРОБУЖДЕНИИ МОТИВОВ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ. *Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры*, 3(10), 101-104.
344. Неъматуллаева, С. (2020). Психология детей в возрасте 5-7 лет. *Студенческий вестник*, (5-1), 62-63.
345. Ne'Matullayeva, S. (2022). MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA O'YIN TERAPIYASINI QO'LLASHGA OID QARASHLAR. *Science and innovation*, 1(B4), 444-449.
346. Nematullaeva, S. (2023). DEVELOPING COMMUNICATION SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN THROUGH GAME THERAPY. *Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence*, 2(4), 86-88.
347. Ne'matullayeva, S. (2022). Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida oyin terapiyasini qo'llashda innovatsion usullar. *O'zbekiston milliy universiteti xabarлари*, 1(6).
348. Nematullaeva, S. (2023, April). The role of play therapy in a child's life. In *Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education* (Vol. 1, No. 1, pp. 9-10).
349. Неъматуллаева, С. Х. (2023). Влияние Игровой Терапии В Формировании Личности Детей. *Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture*, 4(2), 31-33.
350. Kizi, N. S. K. (2022). Use of Game Therapy in Preschool Educational Organizations.
351. Нематуллаева, С. (2023). Maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxs sifatida kamolotida o'yin terapiyasining ahamiyati . *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 43–46. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/psychological-service-education/article/view/23475>

PEDAGOGIK QOBILIYATNING PSIXOLOGIK ASOSLARI

Qalandarova Mahliyo

Boybo'riyeva Munira

Termiz davlat pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lim fakulteti 1-bosqich talabalari

Annotatsiya: Ushbu mavzuda pedagogik qobiliyatning psixologik asoslari, o'qituvchi kasbiga xos sifatlar va xislatlar, o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi munosabatlar yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: pedagogik faoliyat, shaxs, intellekt, motiv, jamiyat, ijtimoiylashuv, pedagogik qobiliyat.

Pedagogik faoliyat o'qituvchining oquvchiga uni shaxs va intellektual jihatdan rivojlanishiga yordam beruvchi talimiy va tarbiyaviy tasirini o'z ichiga qamrab oladi. Pedagogik faoliyat ham inson faoliyatining boshqa jabhalari kabi tavsiflanadi. Bu eng avvalo maqsadga yo'nalganlik, motivlashganlik, predmetlilikdir. N.V. Kuzmina tarifiga ko'ra, pedagogik faoliyatning muhim jihati bu uning mahsuldorligidir.

Pedagogik faoliyat mahsuldorligining 5 ta darajasi ajratib ko'rsatiladi:

I (minimal) reproduktiv: pedagog o'zi bilgan narsalarni boshqalarga yetkazib bera oladi;

II (quyi) moslashgan: pedagog o'z fikrlarini auditoriyaga o'ziga xos jihatlari bilan ma'lum qila oladi.

III (orta) lokal modellashtirish: o'qituvchi fanning ma'lum bir bolimi bo'yicha oquvchilarda bilim, ko'nikma va malakalarning strategiyasini egallaydi.

IV (yuqori) oquvchilar bilimini sistemali modellashtirish; o'qituvchi oquvchilarda fan malakalarini shakllantirishning yol-yoriqlarini biladi.

V (eng yuqori) modellashtirilgan tizimli faoliyat va o'quvchilari xulq-atvori. Bunda pedagog o'z fanini o'rgatishdagi yol-yoriqlarni shunday egallaydiki, natijada u oquvchi ehtiyojlarida o'z-o'zini tarbiyalash, o'z-o'ziga ta'lim berish, o'z-o'zini rivojlantirish vositasi sifatida xizmat qiladi. Pedagogik faoliyat borasida soz yuritilganda yuqori mahsuldorlik tushunchasi asosiy o'rinni ifodalaydi. Pedagogik faoliyatning predmeti bo'lib, shaxs rivojlanishining sharti va asosi bo'lmish ijtimoiy madaniyatni singdirishga qaratilgan oquv faoliyatining manbayi hisoblanadi. Pedagogik faoliyatning vositalari sifatida ilmiy (nazariy va empirik)

bilimlarni ko'rish mumkin. Yordamchi vositalarga esa texnik, kompyuter, grafik vositalarni kiritish mumkin.

Pedagog faoliyatidagi ijtimoiy-madaniy malakani yetkazish bu tushuntirish, ko'rsatish (illyustratsiya), darslik mashqlarini tahsil oluvchilar bilan birga ishlash, tahsil oluvchini bevosita amaliyoti (laboratoriya, amaldagi) va treningdan iborat. Pedagogik faoliyatning mahsuli bo'lib oquvchining aksiologik, emotsional-mazmuniy, predmetli, baholash mezonlarini aks ettiruvchi individual malakasining shakllanganligi hisoblanadi. Pedagogik faoliyatning natijasi asosiy maqsaddan kelib chiqqan holda oquvchilarning shaxsiy, intellektual rivojlanishi, ularni oquv faoliyatining subyekti va shaxs sifatida shakllanishi hisoblanadi. Pedagogik faoliyatning muhim tarkibiy qismlaridan biri bu motivatsiya hisoblanadi. Pedagogik faoliyatda ham oquv faoliyatdagi kabi motivatsion soha ajratilib ko'rsatiladi. Bu tashqi va ichki motivlardir. Tashqi motiv sifatida biror-bir narsaga erishish istagini, ichki motiv sifatida esa oz faoliyatining jarayoni va natijasiga e'tibor berishni misol qilish mumkin. Pedagogik faoliyat pedagogik vaziyatdagi turli-tuman xatti-harakatlarning umumlashmasidan iborat: perseptiv, mnemik, kommunikativ, izlanuvchanlik, nazorat qilish, baholash va h.k. Ushbu turli-tuman faoliyatlarning jamlanmasi bir qancha psixologik-pedagogik funksiyalarni belgilab beradi.

P.F.Kapterev o'qituvchiga xos bo'lgan obyektiv va subyektiv xususiyatlarni ko'rsatib otadi. Umumiy ko'rinishda u quyidagicha aks etadi:

O'qituvchi xususiyati:

1. shaxsiy

2. maxsus

Shaxsiy

-obyektiv

-subyektiv

Maxsus

-hissiy-irodaviy

L.Ya.Kolominskiy o'z tadqiqotida o'qituvchining o'quvchilarga munosabati so'zsiz muallim mehnati muvaffaqiyatlarida hal qiluvchi rol o'ynashini ta'kidlagan edi. Uning fikricha, bu pedagogik mahoratning muhim tomoni bolib, o'qituvchi bilan o'quvchilarning o'zaro munosabati ko'p jihatdan aynan mana shu jarayonga bog'liqdir. Muallifning ko'rsatishicha, o'zaro munosabatni o'qituvchi shaxsining faolligi va

jamoadagi tasirlashuv nuqtayi nazaridan yondashgan holda o'rganish ham mumkin ekan.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinmi ushbu mavzu o'qituvchi va o'quvchilar orasidagi muloqotni yaxshilaydi, pedagog doimo psixologik jihatdan o'z ustida ishlashi lozim. Uni muntazam ravishda psixologiya fanining turli yo'nalishlaridagi eng yangi yutuqlar bilan tanishib borishi darkor, ular tarbiya va ta'lim bilan bevosita va bilvosita bog'liqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

27. qizi Ashurova, S. F. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK QO'LLAB-QUVVATLASHDA PSIXOLOGIK XIZMATNING O'ZIGA XOS JIHATLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(9 SPECIAL), 418-421.

28. Ashurova, S., & Numonova, A. (2023). THE ROLE OF PSYCHOLOGY IN FORMING TEACHERS' PEDAGOGICAL ABILITY. Academia Repository, 2(11), 46-53.

352. 2.Ashurova Sh. F. (2023) SOG'LOM PSIXOLOGIK TURMUSH TARZI TO'G'RIDAGI TASVURLARNING SHAKLLANISHI "Zamonaviy ta'limda pedagogika va psixologiya fanlari <https://ppmedu.idpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/8314/5746>

353. qizi Ashurova, S. F. (2023). OILADA YOSHLARNING SOG'LOM TURMUSH TARZIGA MUNOSABAT SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI MUAMMO SIFATIDA. Educational Research in Universal Sciences, 2(10 SPECIAL), 32-35.

354. Ashurova Sh.F. .(2022) A HEALTHY LIFESTYLE IN UZBEK FAMILIES FROM THE POINT OF VIEW OF ISLAM RELIGION Emergent: JOURNAL OF EDUCATIONAL DISCOVERIES AND LIFELONG LEARNING (EJEDL) <https://ejedl.academiascience.org/index.php/ejedl/article/view/369> (52-56 p)

355. Ashurova, S. F., & qizi Karimova, M. N. (2023). OILADA O'SMIRLARNING SOG'LOM TURMUSH TARZI VA OILAVIY HAYOT HAQIDAGI TASAVVURLARI SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 363-368.

356. qizi Karimova, M. N., & Ashurova, S. F. (2023). PROFESSIONAL TA'LIMDA TAHSIL OLAYOTGAN QIZLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASH VA ULARDA SOG'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 369-373.

357. Ашурова, Ш. (2023). Оилада эр-хотин муносабатларини мувофиқлаштиришнинг ўзбек психологлари томонидан таҳлил қилиниши. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 67-71.21.

358. Karimova M.N. Ashurova.Sh.F, (2023) Professional ta'limda tahsil olayotgan qizlarni oilaviy hayotga tayyorlash va ularda sog'lom turmush tarzini shakllantirishning psixologik asoslari. *Educational Research in Universal Sciences*. OAK. 369-373-b

359. qizi Imonova, MB (2023). MUSIQANING INSON HISSIYOTIGA TASIRI. *National Scientific Research International Journal natijalari* , 2 (3), 156-161.

360. Иманов, Б., & Имонова, М. (2021). Развитие творческих способностей учеников при выполнении проблемных экспериментов по физике с помощью инновационных технологий. *Общество и инновации*, 2(2), 222-227.

361. Imonova, M. B. (2023). Oila tinchligi-jamiat faravonligi asosi. *Finland academic research science publisher*, 1148-1151.

362. Имонова, М., & Тожиева, Д. (2023). Роль сиблинговых отношений в когнитивном развитии детей. *Традиции и инновации в исследовании и преподавании языков*, 1(1), 447-453.

363. Имонова, М. (2023). Musiqiy tarbiya-qudratli quroldir yohud musiqiy tarbiyaning shaxs shakllanishiga tasiri. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 35-37.

364. Имонова, М., & Таджиева, Д. (2023). Boshlangich sinf oquvchilarida milliy tarbiyani pedagogik va psixologik rivojlanishi qonuniyatlari. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 74-76.

365. Иманова, М. Б. (2021). ШАХС ХАРАКТЕРИ АКЦЕНТУАЦИЯСИ ВА ДЕСТРУКТИВ ХУЛҚ-АТВОР. *Academic research in educational sciences*, 2(11), 1399-1403.

366. Imanov, B. (2023). NEGATIVE FACTORS AFFECTING THE QUALITY OF EDUCATION AND WAYS TO ELIMINATE THEM. *Science and innovation*, 2(B3), 355-358.

367. Имонова, М. Б. (2023). ВАЖНОСТЬ СЕСТРОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В ЛИЧНОМ РАЗВИТИИ. *FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES*, 2(22), 120-123.

368. Imonova, M. B. (2023). Causes of Suicide Tendency in Adolescents. *Journal of Discoveries in Applied and Natural Science*, 1(1), 62-67.
369. Иманов, Б., & Иманова, М. Б. Қ. (2021). ДАРС ТУЗИЛМАСИ ВА УНГА ТАЙЁРГАРЛИК. *Academic research in educational sciences*, 2(5), 1158-1162.
370. Имонова, М. Б. (2023). РОЛЬ ОТНОШЕНИЯ СИБЛИНГА В ПРОБУЖДЕНИИ МОТИВОВ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ. *Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры*, 3(10), 101-104.
371. Неъматуллаева, С. (2020). Психология детей в возрасте 5-7 лет. *Студенческий вестник*, (5-1), 62-63.
372. Ne'Matullayeva, S. (2022). MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA O'YIN TERAPIYASINI QO'LLASHGA OID QARASHLAR. *Science and innovation*, 1(B4), 444-449.
373. Nematullaeva, S. (2023). DEVELOPING COMMUNICATION SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN THROUGH GAME THERAPY. *Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence*, 2(4), 86-88.
374. Ne'matullayeva, S. (2022). Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida oyin terapiyasini qo'llashda innovatsion usullar. *О 'zbekiston milliy universiteti xabarлари*, 1(6).
375. Nematullaeva, S. (2023, April). The role of play therapy in a child's life. In *Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education* (Vol. 1, No. 1, pp. 9-10).
376. Неъматуллаева, С. Х. (2023). Влияние Игровой Терапии В Формировании Личности Детей. *Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture*, 4(2), 31-33.
377. Kizi, N. S. K. (2022). Use of Game Therapy in Preschool Educational Organizations.
378. Нематуллаева, С. (2023). Maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxs sifatida kamolotida o'yin terapiyasining ahamiyati . *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 43–46. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/psychological-service-education/article/view/23475>

PSIXIK RIVOJLANISH VA UNI DAVRLASHTIRISH MUAMMOSI

Xolmurotova Mahfuza

Qo'ziboyeva Rahima

*Termiz davlat pedagogika instituti
Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 1-bosqich
talabalari*

Annotatsiya. *Mazkur maqolada Psixik rivojlanish va uni davrlashtirish muammosi*

Kalit so'zlar: *psixika, rivojlanish, shaxs, omillar, yosh davrlari, axloq, ijtimoiy muhit.*

Inson psixik funksiyalarining rivojlanish mohiyati shundan iboratki, ular bolaning ijtimoiy-tarixiy tajribani o'zlashtirish jarayonida rivojlanadi. Bola insonlar orasida, insoniy predmetlar hamda munosabatlar dunyosida olamga keladi va yashaydi. Bu predmet va munosabatlarda esa ijtimoiy amaliyot tajribasi qayd etilgan. Bolaning rivojlanishi esa mana shu tajribani o'zlashtirish jarayonidir. Bu jarayon kattalar tomonidan doimiy rahbarlik qilish sharoitlarida, ya'ni ta'lim, tarbiya orqali amalga oshiriladi. Insonda biologik va ijtimoiy tomonlar munosabati haqidagi masala psixologiyada dialektik ta'limotga asosan hal qilinadi. Bu ta'limotga binoan inson "barcha ijtimoiy munosabatlar majmuidan iborat". Dialektik materializm insonga ijtimoiy-tarixiy mavjudot sifatida, shu bilan bir vaqtda tabiatning bir bo'lagi, deb qaraydi. Inson biologik va ijtimoiy tomonlar munosabati haqidagi masala psixologiyada dialektik ta'limotga asosan hal qilinadi. Bu ta'limotga binoan inson "barcha ijtimoiy munosabatlar majmuidan iborat". Dialektik materializm insonga ijtimoiy-tarixiy mavjudot sifatida, shu bilan bir vaqtda tabiatning bir bo'lagi, deb qaraydi. Inson-biosotsial mavjudot. Shuning uchun ham uning psixik taraqqiyotiga ikki asosiy omil:

1. Biologik tabiiy.
2. Ijtimoiy-hayot sharoitlari, jamiyat tomonidan tashkil etiladigan ta'lim va tarbiya ta'sir ko'rsatadi.

Biologik oqim namoyondalari insondagi tug'ma, hayotiy jarayonlarni uni rivojlanishiga hal qiluvchi ta'sir qiladi, deb tan oladilar. Sotsial oqim namoyondalari esa, aksincha, asosiy omil -tashqi ta'sir, deb hisoblaydilar va biologik faktorning rolini inkor etadilar. Nerv sistemasi, sezgi organlari, bosh miyaning tabiiy, tug'ma psixofiziologik va anotomik xususiyatlari layoqat deb

ataladi. Layoqat asosida esa insoniy, intellektual xususiyatlar, shakllanadi va rivojlanadi.

Bolaning psixik taraqqiyotiga tabiiy muhit muayyan ta'sir ko'rsatadi. Ammo bolaning psixik taraqqiyotiga uning insoniy jamiyatidagi hayoti asosiy turtki beradi. Boshqa kishilar bilan muloqotda bo'lmasa, bolada psixik taraqqiyot ham bo'lmaydi. Bunga misol, hayvonlar orasida yashab, tarbiyalangan bola: (nutqi rivojlanmagan, aqliy qobiliyatlari yo'q insoniy his-tuyg'u, o'z-o'zini anglash mavjud emas).

Rivojlanish jarayonida bola shaxsining o'zgarishi ham ro'y beradi. Bu o'zgarishlarni 3 ta guruhga bo'lish mumkin.

1. Shaxs yo'nalishining rivojlanishi.
2. Faoliyatlarning psixologik strukturasiidagi xususiyatlar.
3. O'ng mexanizmlarining rivojlanish darajasi.

Rivojlanish jarayonida bolalarda shakllanuvchi motivlar turli-tumandir. Shunga muvofiq ularning yo'nalishi yetakchilik qiladi: bu bolalar uchun yaxshi o'qish, o'qituvchi talabalarini bajarish muhimdir, ularni o'zlashtirish baholari tashvishlantiradi. Boshqa bolalar o'zlarining bilishga bo'lgan yo'nalishlari bilan ajralib turadilar. Ular masalalar yechish, yangi bilimlar olishni yoqtiradilar. Biroq barcha predmetlarga ham o'qituvchilar bir xilda munosabatda bo'lmaydilar. Ular uchun baho emas, darslarning qiziqarliligi muhimdir. Bolalarning psixik jihatidan o'sishida ta'lim va tarbiya g'oyatda muhim ahamiyatga ega ekanligi XIX asrlarning o'rtalaridan tobora ko'p ta'kidlana boshlandi. Bolaning psixikasining o'sishi bilan ta'lim va tarbiyaning o'zaro munosabati haqidagi masalalarini hal etishga urinayotgan nazariyalar hozir ko'p topiladi. Hozirgi pedagogika va psixologiyada shu masalaga doir uch xil nazariya bor. Ulardan birida ta'lim-tarbiya va taraqqiyot jarayonlari bir-biridan mustaqil mavjuddir, degan g'oya olg'a suriladi. Ikkinchi nazariyada ta'lim-tarbiya ayni vaqtda taraqqiyotidir, ya'ni ta'lim bilan taraqqiyotning o'rtasida asos e'tibori bilan sezilarli tafovut yo'qdir, deb da'vo qilinadi. Nihoyat, uchinchi xil nazariya bo'yicha ta'lim-tarbiya va taraqqiyot jarayonlari, garchi boshqa-boshqa jarayonlar bo'lsa ham, bir-biriga mos kelar va bir-biriga ta'sir o'tkazar ekan.

Nemis psixologi V. Shtern ta'lim psixik taraqqiyotning orqasidan boradi va unga moslashadi, degan fikrni ilgari suradi. Uning ta'kidlashicha, bola tomonidan narsalar bilan tanishish va ularni bilib olish o'z-o'zidan amalga oshadigan taraqqiyotga moslashadi.

Bunga qarama-qarshi fikrni rus psixologi L.S. Vigotskiy bildiradi. U bolaning psixik rivojlanishida ta'lim va tarbiyaning yetakchi roli haqidagi qoidani

birinchi bo'lib ilgari surdi. Uning fikricha, ta'lim taraqqiyotdan oldinda boradi va uni o'z orqasidan ergashtiradi.

Birinchi fikrga binoan, ta'lim uchun imkoniyat etguncha, aqliy jihatidan yetilish jarayoni kelguncha, passiv ravishda kutib turish lozim.

Ta'lim yetakchilik ro'lini bajaradi. Ikkala jarayon bir-biri bilan bog'liq: rivojlanish bo'lishi mumkin emas. Ta'lim rivojlanishga stimul -turtki beradi, rivojlanishni o'z orqasidan ergashtirib boradi. Lekin rivojlanishga stimul bo'lish bilan bir vaqtda ta'lim o'zi rivojlanishga tayanadi, erishilgan taraqqiyot darajasining xususiyatlarini hisobga oladi.

Shuningdek, L.S.Vigotskiyning taraqqiyotning ikki zonasi haqidagi g'oyasi ham rivojlanish jarayonini boshqarish uchun katta ahamiyat kasb etadi. L.S.Vigotskiy bola taraqqiyotining ikki zonasini ajratib ko'rsatadi:

1. Aktual taraqqiyot zonasi.

2. Yaqin kelajak taraqqiyot zonasi.

Agar bola biror ishni kattalar yordami bilan bajara olsa, bu uning yaqin rivojlanish darajasi, zonasidan dalolat beradi. Yaqin kelajak zonasi bizga bolaning ertangi kunini, rivojlanishining dinamik holatini aniqlashga yordam beradi. Agar bola topshiriqni mustaqil ravishda bajara olsa, bu uning aktual taraqqiyot zonasini ko'rsatadi. Shu bilan birga L.S.Vigotskiy ta'lim-tarbiya jarayonida bir tomondan, bolaga kuchi yetmaydigan talablar qo'ymaslik kerakligini ta'kidlaydi. Boshqa tomonidan esa, mustaqil tarzda bajara olishini bilsa, bola taraqqiyotini jamiyat talablariga mos ravishda, maqsadga muvofiq tarzda takomillashtirib borishi mumkin.

Bolaning rivojlanishi murakkab dialektik jarayondir. U taraqqiyotning turli yosh davrlarida o'zining sifat xususiyatlariga ega bo'ladi. Psixologiyada bir nechta yosh davrlari farqlanadi.

D.B.Elkonin bo'yicha yoshni quyidagi davrlarga bo'lish mumkin:

1. Go'daklik davri - tug'ilgandan 1 yoshgacha.

2. Ilk bolalik davri - 1-3 yosh.

3. Maktabgacha yosh davri - 3-7 yosh.

3a. Kichik va o'rta maktabgacha yosh davri - 3 dan 4-5 yoshgacha.

3b. Katta maktabgacha yosh davri - 4-5 dan 6-7 yoshgacha.

4. Kichik maktab Yoshi - 7 -yoshdan 11 yoshgacha .

5. O'smirlik yosh davri - 11- 15 yosh.

6. Ilk o'spirinlik davri - 16- 18 yosh.

Inson umrining barcha yosh davrlarini qamrab olgan davrlashtirish E.G'.G'oziyev, G.S.Abramova hamda xorij psixologlari Greys Krayg, Don Bokumning nazariyalarida keltiriladi.

E.G' .G'oziyev bo'yicha:

1. Chaqaloqlik va go'daklik davri – tug'ilgandan 1 yoshgacha.
2. Ilk bolalik davri – 1-3 yoshgacha.
3. Maktabgacha yosh davri – 3-6 yoshgacha.
4. Kichik maktab yosh davri – 6- 10 yoshgacha.
5. O'smirlik davri – 10- 11 yoshdan 14- 15 yoshgacha.
6. Ilk o'spirinlik davri – 15 -18 yoshgacha.
7. O'spirinlik davri – 18- 22 yoshgacha (talabalik)
8. Yoshlik davri – 23-28 yoshgacha.
9. Yetuklik davri 1-bosqichi – 28- 35 yoshgacha.
10. Yetuklik davri 2 – bosqichi – 35 – 55 (60) yoshgacha.
11. Keksayish davri – 61 (56) – 74 yoshgacha.
12. Keksalik – 75- 90 yoshgacha.
13. Uzoq umr ko'ruvchilar – 90 dan yuqori.

Xulosa o'rnida aytishimiz mumkinki, har bir yosh davri o'zining muhim hayotiy sharoitlari, ehtiyojlari va faoliyati, xarakterli qarama- qarshiliklari, psixikaning sifat xususiyatlari, psixik jihatdan yangi hislatlarning hosil bo'lishi bilan ajralib turadi. Har bir davr o'zidan oldingi davr tomonidan tayyorlanib, uning asosida vujudga keladi va o'z navbatida, o'zidan keyingi davrning paydo bo'lishi uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

29. qizi Ashurova, S. F. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK QO'LLAB-QUVVATLASHDA PSIXOLOGIK XIZMATNING O'ZIGA XOS JIHATLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(9 SPECIAL), 418-421.
30. Ashurova, S., & Numonova, A. (2023). THE ROLE OF PSYCHOLOGY IN FORMING TEACHERS' PEDAGOGICAL ABILITY. Academia Repository, 2(11), 46-53.
379. 2. Ashurova Sh. F. (2023) SOG'LOM PSIXOLOGIK TURMUSH TARZI TO'G'RISIDAGI TASVURLARNING SHAKLLANISHI "Zamonaviy ta'limda pedagogika va psixologiya fanlari <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/8314/5746>
380. qizi Ashurova, S. F. (2023). OILADA YOSHLARNING SOG'LOM TURMUSH TARZIGA MUNOSABAT SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI MUAMMO SIFATIDA. Educational Research in Universal Sciences, 2(10 SPECIAL), 32-35.
381. Ashurova Sh.F. .(2022) A HEALTHY LIFESTYLE IN UZBEK FAMILIES FROM THE POINT OF VIEW OF ISLAM RELIGION Emergent: JOURNAL OF

EDUCATIONAL DISCOVERIES AND LIFELONG LEARNING (EJEDL) <https://ejedl.academiascience.org/index.php/ejedl/article/view/369> (52-56 p)

382. Ashurova, S. F., & qizi Karimova, M. N. (2023). OILADA O 'SMIRLARNING SOG 'LOM TURMUSH TARZI VA OILAVIY HAYOT HAQIDAGI TASAVVURLARI SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 363-368.

383. qizi Karimova, M. N., & Ashurova, S. F. (2023). PROFESSIONAL TA'LIMDA TAHSIL OLAYOTGAN QIZLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASH VA ULARDA SOG 'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 369-373.

384. Ашурова, Ш. (2023). Оилада эр–хотин муносабатларини мувофиқлаштиришнинг ўзбек психологлари томонидан таҳлил қилиниши. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 67-71.21.

385. Karimova M.N. Ashurova.Sh.F, (2023) Professional ta'limda tahsil olayotgan qizlarni oilaviy hayotga tayyorlash va ularda sog'lom turmush tarzini shakllantirishning psixologik asoslari. Educational Research in Universal Sciences. OAK. 369-373-b

386. qizi Imonova, MB (2023). MUSIQANING INSON HISSIYOTIGA TASIRI. National Scientific Research International Journal natijalari , 2 (3), 156-161.

387. Иманов, Б., & Имонова, М. (2021). Развитие творческих способностей учеников при выполнении проблемных экспериментов по физике с помощью инновационных технологий. *Общество и инновации*, 2(2), 222-227.

388. Imonova, M. B. (2023). Oila tinchligi-jamiyat faravonligi asosi. Finland academic research science publisher, 1148-1151.

389. Имонова, М., & Тожиева, Д. (2023). Роль сиблинговых отношений в когнитивном развитии детей. *Традиции и инновации в исследовании и преподавании языков*, 1(1), 447-453.

390. Имонова, М. (2023). Musiqiy tarbiya–qudratli quroldir yohud musiqiy tarbiyaning shaxs shakllanishiga tasiri. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 35-37.

391. Имонова, М., & Таджиева, Д. (2023). Boshlangich sinf oquvchilarida milliy tarbiyani pedagogik va psixologik rivojlanishi qonuniyatlari. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 74-76.

392. Иманова, М. Б. (2021). ШАХС ХАРАКТЕРИ АКЦЕНТУАЦИЯСИ ВА ДЕСТРУКТИВ ХУЛҚ-АТВОР. Academic research in educational sciences, 2(11), 1399-1403.
393. Imanov, B. (2023). NEGATIVE FACTORS AFFECTING THE QUALITY OF EDUCATION AND WAYS TO ELIMINATE THEM. Science and innovation, 2(B3), 355-358.
394. Имонова, М. Б. (2023). ВАЖНОСТЬ СЕСТРОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В ЛИЧНОМ РАЗВИТИИ. FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES, 2(22), 120-123.
395. Imonova, M. B. (2023). Causes of Suicide Tendency in Adolescents. Journal of Discoveries in Applied and Natural Science, 1(1), 62-67.
396. Иманов, Б., & Иманова, М. Б. Қ. (2021). ДАРС ТУЗИЛМАСИ ВА УНГА ТАЙЁРГАРЛИК. Academic research in educational sciences, 2(5), 1158-1162.
397. Имонова, М. Б. (2023). РОЛЬ ОТНОШЕНИЯ СИБЛИНГА В ПРОБУЖДЕНИИ МОТИВОВ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(10), 101-104.
398. Нетьматуллаева, С. (2020). Психология детей в возрасте 5-7 лет. Студенческий вестник, (5-1), 62-63.
399. Ne'Matullayeva, S. (2022). MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA O 'YIN TERAPIYASINI QO'LLASHGA OID QARASHLAR. Science and innovation, 1(B4), 444-449.
400. Nematullaeva, S. (2023). DEVELOPING COMMUNICATION SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN THROUGH GAME THERAPY. Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence, 2(4), 86-88.
401. Ne'matullayeva, S. (2022). Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida oyin terapiyasini qo'llashda innovatsion usullar. O 'zbekiston milliy universiteti xabarlari, 1(6).
402. Nematullaeva, S. (2023, April). The role of play therapy in a child's life. In Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education (Vol. 1, No. 1, pp. 9-10).
403. Нетьматуллаева, С. Х. (2023). Влияние Игровой Терапии В Формировании Личности Детей. Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture, 4(2), 31-33.
404. Kizi, N. S. K. (2022). Use of Game Therapy in Preschool Educational Organizations.
405. Нематуллаева, С. (2023). Maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxs sifatida kamolotida o'yin terapiyasining ahamiyati . Современные

тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 43–46. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/psychological-service-education/article/view/23475>

O'SMIRLIK DAVARIDA PSIXIK RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI

Salimova Ruxshona

Termiz Davlat Pedagogika Instituti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi

1-bosqich talabasi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada o'smirlik davrida psixik rivojlanishning turli xil xususiyatlarini o'rganish haqida so'z yurutilgan.*

Hozirgi davrda o'smirlarni voyaga yetkazishning o'ziga xos xususiyatlari qonuniyatlari, imkoniyatlari, xatti harakat motivlarining murakkab mexanizmlari mavjud. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, o'smirlarni kamol toptirishda ularning xususiyatlarini to'la hisobga olgan holda ta'limiy-tarbiyaviy tadbirlarni qo'llash shaxslararo munosabatda anglashilmovchilikni vujudga keltirmaydi sinf jamoani o'rtasida iliq psixologik muhitni yaratadi.

Turg'unlik yillaridagi so'z bilan ishning nomuvofiqligi, axloq tarbiyasida qo'pol xatolar o'smirlarning ruhiy dunyosiga salbiy ta'sir ko'rsatadi muammolarining ijtimoiy hayotga chuqur kirib borayotgani, o'quvchilar uchun mustaqil bilim olish, ijodiy fikr yuritish, o'zini o'zi boshqarish, anglash, baholash va nazorat qilishga keng imkoniyat yaratilgani. O'smirlik yoshida bolalikdan kattalik holatiga ko'chish jarayoni sodir bo'ladi. O'smirda psixik jarayonlar keskin o'zgarishi bilan aqliy faoliyat ham burilishlar seziladi. Suning uchun shaxslararo munosabatda o'quvchi bilan o'qituvchining muloqotida, kattalar bilan o'smirlarning muomalasida qat'i nazar o'zgarishlar vujudga keladi. Bu o'zgarishlar jarayonida qiyinchiliklarga uchrashi tayin. Hozirgi davrlarda o'smirlarni voyaga yetkazishning o'ziga xos xususiyatlari, qonuniyatlari, imkoniyatlari, xatti-harakatlari motivlarining ifodalanishi va vujudga kelishining murakkab mexanizmlari mavjud. Shuni alohida takidlash kerakki o'smirlarni kamol toptirishda ularning xususiyatlarini to'la hisobga olgan holda ta'limiy tarbiyaviy tadbirlarni qo'llash shaxslararo munosabatda, insonning ruhiy dunyosini tubdan qayta qurish, shaxsni shakllantirish insonparvarlantirish harakati boshlangan hozirgi kunda o'smirlar taqdiri masalasi ham g'oyat jiddiy tus oldi. O'smirlik davri taqlidchanligi, muhim nuqtai nazarningshakllanmaganligi hissiyotliligi, mardligi, tantiligi bilan farqlanadi. Shuning uchun tashqi ta'sirlarga beriluvchan o'smir o'g'il-qizlarga alohida e'tibor berish zarur.

O'smirlar muammosiga e'tiborni kuchaytirish zarurliginingasosiy sabablari :

1. Fan va texnika rivojlanishi natijasida madaniyat , san'at va adabiyot ijtimoiy-iqtisodiy shart sharoitlarning o'zgarayotgani;
2. Ommaviy axborot tizimining kengayishi tufayli o'smirlar ongliligi darajasining ko'tarilgani ;
3. O'g'il va qizlarning dunyo voqealaridan , tabiat va jamiyat qonunlaridan , tarixdan yetarli darajada xabardorligi;
4. Ularning jismoniy va aqliy faoliyatini jadallashgani;
5. O'smirlar bilan ishlashda g'oyaviy siyosiy , vatanparvarlik va baynalmilal tajribaga yondashish zarurligi;
6. Oshkoralik, ijtimoiy adolat, demokratiya tufayli o'smirlar ongliligi darajasining ko'tarilgani.

O'g'il va qizlarning dunyo voqealari tabiat va jamiyat qonunlaridan tarixdan va jamiyat qonunlaridan tarixdan yetarli darajada xabardorligi. Ularning jismoniy va aqliy kamoloti jadallashgan. O'smirlar bilan ishlashda g'oyaviy siyosiy, vatanparvarlik va baynalmilal tarbiyaga alohida yondashish zarurligi.

Oshkoralik, ijtimoiy adolat, demokratiya muammolarining ijtimoiy hayotga chuqur kirib borayotgani. O'quvchilar uchun mustaqil bilim olish, jiddiy fikr yuritish, o'zini o'zi boshqarish anglash va nazorat qilishga keng imkoniyat yaratilgani.

O'smirlik Yoshida bolalikdan kattalik holatiga ko'chish jarayoni sodir bo'ladi, o'smirlarda psixik jarayonlar keskin aqliy faoliyatid ham burilishlar seziladi . Shuning uchun shaxslararo munosabatda o'quvchi bilan o'qituvchining muloqotida , kattalar bilan o'smirlarning muomalasidan qat'iy nazar o'zgarishlar vujudga keladi. Bu o'zgarish jarayonida qiyinchiliklar anglashilmovchiliklarni vujudga keltirmaydi, sinf jamoasi o'rtasida iliq psixologik muhitni yaratadi. Turg'unlik yillaridagi so'z bilan ishning nomunofiqligi axloq tarbiyasidagi qo'pol xatolar o'smirlarning ruhiy dunyosiga salbiy ta'sir ko'rsatadi Insonning ruhiy dunyosiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Insonning ruhiy dunyosini tubdan qayta qurish, shaxsni shakllantirish insonparvarlantirish harakati boshlangan hoizrgi kunda o'smirlar taqdiri masalasi ham g'oyat jiddiytus oldi. O'smirlik davri taqlidchanligi , muqim nuqtai nazardan shakllanganligi , hissiyotliligi , mardligi , tantiligi bilan farqlanadi. Shuning uchun tashqi ta'sirlarga beriluvchan o'smir o'g'il - qizlarga alohida e'tibor berish zarur. O'smirlar muammosiga e'tiborni kuchaytirish zarurligining asosiy sabablari.

Fan va texnika rivojlanishi natijasida madaniyat , san'at va adabiyot ijtimoiy – iqtisodiy shart-sharoitlarning o'zgarayotgani.ommaviy axborot tizimining kengayishi tug'iladi. Bular avvalo ta'lim jarayonida qiyinchiliklar

tug'iladi ro'y beradi, yangi axborot, ma'lumotlarni bayon qilish shakli, uslubi va usullari o'smirni qoniqtirmay qo'yadi. O'qituvchining yangi mavzuni batafsil tushuntirishda darslar ma'ruza shaklida olib borilishi o'quvchilarni zeriktiradi ularga o'qishga loqaydlik tug'iladi. Ilgari o'quv materialni ma'nosiga tushunmay yodlab olishga odatlangan o'smir endi zarur o'rinlarni mantiqiy xotira va tafakkurga suyangan holda o'zlashtirishga bilimlarni talab qilinganda o'quvchi bilan o'qituvchi o'rtasida anglashilmovchilik paydo bo'ladi, tahsil oluvchi unga qarshilik ko'rsata boshlaydi. Odobli, dilkash o'smir kutilmaganda qaysar, intizomsiz qo'pol, serzarda bo'lib qoladi.

Kattalarning yo'l yo'riqlariga, talablariga muloyimlik bilan javob qaytarib yurgan o'smir ularga tanqidiy munosabatda bo'ladi. Uning fikricha, kattalarning talablari ko'rsatmalari mantiqan ixcham dalillarga asoslangan yetarli obyektiv va subyektiv omillarga ega bo'lishi kerak. O'smirda shaxsiy nuqtai nazarda vujudga kelishi sababli u kattalarning, o'qituvchining qayg'urishi koyishiga qaramasdan o'zining fikrini o'tqazishga harakat qiladi. Uning o'z qadr-qimmatini haqidagi tasavvurini, narsa va hodisalarga munosabati oqilonalikdan uzoqlasha boshlaydi. U ayrim ma'lumotlarni tushuntirib berishi yoqtirmaydigan bo'lib qoladi.

Serzardalik kundalik xatti-harakat asosi ya'ni ajralmas qismiga aylanib qoladi. O'smir xulqidagi bunday o'zgarishlar tajribasiz o'qituvchi yoki ota onani qattiq tashvishga soladi, asabiylashtiradi va ularning o'quvchiga munosabati o'zgaraqadi. Natijada kelishmovchilik anglashilmovchilik paydo bo'ladi. Tinimsiz nizolar kelib chiqadi. Ayrim pedagoglar o'smirlik davri inqirozi to'g'risida kuyunib gapiradi ba'zi illatlarni tanqid qiladi va ularning ijtimoiy-psixologik ildizni topishga intiladi. Aslida esa o'smirlarga yondashishda metodologik kamchiliklarga yo'l qo'yadilar. Mazkur illatlarni oldini olish tadbirlarini ishlab chiqa olmaydilar. Bu masalaga to'g'ri yondashish ayrim ilmiy tadqiqotlarda asoslab berilgan va o'smirlik davri inqirozi haqida mulohaza yuritishdan ko'ra, kattalar bilan o'smirlar davri inqirozi haqida so'z yuritish to'g'riroq bo'ladi deb xulosa chiqarilgan.

O'smirlarning psixik o'sishini harakatga keltiruvchi kuchning faoliyatini vujudga keltirganligini ehtiyojlar bilan ularni qondirish imkoniyatlari o'rtasidagi qarama-qarshilik tizimining namoyon bo'lishidir. Mana shu dialektik qarama-qarshilik ortib borayotgan jismoniy, aqliy hamda axloqiy imkoniyatlar bilan barqarorlashgan stereotipga aylangan tashqi olamni aks ettirishning shakllari vujudga kelgan ziddiyatlar va qarama-qarshililarni, psixologik kamolotni ta'minlash, faoliyat turlarini murakkablashtirish orqali o'smir shaxsda yangi psixologik fazilatni tarkib toptirish bilan asta-sekin yo'qotish mumkin.

Maktab va bilim yurtida oilada mustaqil faoliyatga keng imkoniyatlar bo'lsa , o'quvchi muayyan vazifa va topshiriqlarni bajara boshlaydi. Natijada o'smirning ijtimoiy mavqii ortib, faoliyatni takomillashtirish, psixikasi har tomonlama rivojlanib boradi.

Hozirgi o'smirlar o'tmishdoshlariga nisbatan jismoniy , aqliy va siyosiy jihatdan birmuncha ustinlikka ega. Ularda jinsiy yetilishi , ijtimoiylashuv jarayoni, psixik o'sish oldinroq namoyon bo'lganda shu sababli bizda o'g'il va qizlarni 10-11 dan 14-15 yoshigacha o'smirlik yoshda deb hisoblanadi.

Venalik psixolog Z.Freyd va uning shogirtlari o'smirlik davrida baholashda insonga azaldan berilgan qandaydir ilk mayl , nishonasi sifatida vujudga keladigan o'z mavqeyini belgilashga ongsiz intilishni eng muhuimi asos deb hisoblaydi. Bu intilish go'yoki xudbinlik , boshqa kishilarni mensimaslik paydo bo'lishiga , atrof-muhit bilan kelisha olmaslikka hatto nizolarga olib kelar, ongsizlik ehtiyojlari va kelishmovchiliklarga sabab bo'ladi.

Amerikalik psixolog K.Kulen o'smirlik davri haqidagi biogenetik nazariyani qattiq tanqid qilib, o'smirlik davri ijtimoiy-axloqiy kategoriyadir degan fikrni ilgari surgan. Ammo noto'g'ri nuqtai nazardan o'smirlikni biologic va psixologik kategoriyalardan tashqari deb hisoblaydi. K.Kulenning fikricha o'smirlik davri 3 ta asosiy ijtimoiy axloqiy tamoil mavjud bo'lib ular emanspasiya va mustqillikka erishish hayot yo'li va kasb hunar tanlashga jiddiy munosabatda bo'lib , zarur ijtimoiy axloqiy normalarni o'zlashtirishdan iboratdir. Uning fikricha bola yuqoridagi muammolarga e'tibor bermas ekan o'smirlik davri qancha bo'lishidan qat'l nazar u bolaligicha qolaveradi.

Xulosa qilib aytganda o'smirlik davrida o'smirlarni psixologik tomondan yondashib , u bilan ishlab , ularni to'g'ri yo'lga yo'naltirish kelajak poydevorini mustahkam qurish demakdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

31. qizi Ashurova, S. F. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK QO 'LLAB-QUVVATLASHDA PSIXOLOGIK XIZMATNING O 'ZIGA XOS JIHATLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(9 SPECIAL), 418-421.

32. Ashurova, S., & Numonova, A. (2023). THE ROLE OF PSYCHOLOGY IN FORMING TEACHERS'PEDAGOGICAL ABILITY. Academia Repository, 2(11), 46-53.

406. 2.Ashurova Sh. F. (2023) SOG`LOM PSIXOLOGIK TURMUSH TARZI TO`G`RISIDAGI TASVVURLARNING SHAKLLANISHI "Zamonaviy ta`limda

- pedagogika va psixologiya fanlari
<https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/8314/5746>
407. qizi Ashurova, S. F. (2023). OILADA YOSHLARNING SOG 'LOM TURMUSH TARZIGA MUNOSABAT SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI MUAMMO SIFATIDA. Educational Research in Universal Sciences, 2(10 SPECIAL), 32-35.
408. Ashurova Sh.F. .(2022) A HEALTHY LIFESTYLE IN UZBEK FAMILIES FROM THE POINT OF VIEW OF ISLAM RELIGION Emergent: JOURNAL OF EDUCATIONAL DISCOVERIES AND LIFELONG LEARNING (EJEDL) <https://ejedl.academiascience.org/index.php/ejedl/article/view/369> (52-56 p)
409. Ashurova, S. F., & qizi Karimova, M. N. (2023). OILADA O 'SMIRLARNING SOG 'LOM TURMUSH TARZI VA OILAVIY HAYOT HAQIDAGI TASAVVURLARI SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 363-368.
410. qizi Karimova, M. N., & Ashurova, S. F. (2023). PROFESSIONAL TA'LIMDA TAHSIL OLAYOTGAN QIZLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASH VA ULARDA SOG 'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 369-373.
411. Ашурова, Ш. (2023). Оилада эр–хотин муносабатларини мувофиқлаштиришнинг ўзбек психологлари томонидан таҳлил қилиниши. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 67-71.21.
412. Karimova M.N. Ashurova.Sh.F, (2023) Professional ta'limda tahsil olayotgan qizlarni oilaviy hayotga tayyorlash va ularda sog'lom turmush tarzini shakllantirishning psixologik asoslari. Educational Research in Universal Sciences. OAK. 369-373-b
413. qizi Imonova, MB (2023). MUSIQANING INSON HISSIYOTIGA TASIRI. National Scientific Research International Journal natijalari , 2 (3), 156-161.
414. Иманов, Б., & Имонова, М. (2021). Развитие творческих способностей учеников при выполнении проблемных экспериментов по физике с помощью инновационных технологий. *Общество и инновации*, 2(2), 222-227.
415. Imonova, M. B. (2023). Oila tinchligi-jamiyat faravonligi asosi. Finland academic research science publisher, 1148-1151.
416. Имонова, М., & Тожиева, Д. (2023). Роль сиблинговых отношений в когнитивном развитии детей. *Традиции и инновации в исследовании и преподавании языков*, 1(1), 447-453.

417. Имонова, М. (2023). Musiqiy tarbiya–qudratli quoldir yohud musiqiy tarbiyaning shaxs shakllanishiga tasiri. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 35-37.
418. Имонова, М., & Таджиева, Д. (2023). Boshlangich sinf oquvchilarida milliy tarbiyani pedagogik va psixologik rivojlanishi qonuniyatlari. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 74-76.
419. Иманова, М. Б. (2021). ШАХС ХАРАКТЕРИ АКЦЕНТУАЦИЯСИ ВА ДЕСТРУКТИВ ХУЛҚ-АТВОР. Academic research in educational sciences, 2(11), 1399-1403.
420. Imanov, B. (2023). NEGATIVE FACTORS AFFECTING THE QUALITY OF EDUCATION AND WAYS TO ELIMINATE THEM. Science and innovation, 2(B3), 355-358.
421. Имонова, М. Б. (2023). ВАЖНОСТЬ СЕСТРОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В ЛИЧНОМ РАЗВИТИИ. FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES, 2(22), 120-123.
422. Imonova, M. B. (2023). Causes of Suicide Tendency in Adolescents. Journal of Discoveries in Applied and Natural Science, 1(1), 62-67.
423. Иманов, Б., & Иманова, М. Б. Қ. (2021). ДАРС ТУЗИЛМАСИ ВА УНГА ТАЙЁРГАРЛИК. Academic research in educational sciences, 2(5), 1158-1162.
424. Имонова, М. Б. (2023). РОЛЬ ОТНОШЕНИЯ СИБЛИНГА В ПРОБУЖДЕНИИ МОТИВОВ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(10), 101-104.
425. Неъматуллаева, С. (2020). Психология детей в возрасте 5-7 лет. Студенческий вестник, (5-1), 62-63.
426. Ne'Matullayeva, S. (2022). МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ ТASHKILOTLARIDA О 'YIN TERAPIYASINI QO'LLASHGA OID QARASHLAR. Science and innovation, 1(B4), 444-449.
427. Nematullaeva, S. (2023). DEVELOPING COMMUNICATION SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN THROUGH GAME THERAPY. Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence, 2(4), 86-88.
428. Ne'matullayeva, S. (2022). Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida oyin terapiyasini qo'llashda innovatsion usullar. O 'zbekiston milliy universiteti xabarlari, 1(6).

429. Nematullaeva, S. (2023, April). The role of play therapy in a child's life. In Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education (Vol. 1, No. 1, pp. 9-10).
430. Немагуллаева, С. Х. (2023). Влияние Игровой Терапии В Формировании Личности Детей. Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture, 4(2), 31-33.
431. Kizi, N. S. K. (2022). Use of Game Therapy in Preschool Educational Organizations.
432. Нематуллаева, С. (2023). Maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxs sifatida kamolotida o'yin terapiyasining ahamiyati . Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 43–46. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/psychological-service-education/article/view/23475>

PSIXIK RIVOJLANISH VA UNI DAVRLASHTIRISH MUAMMOSI

Shavqatullayev Qandil

Hamraqulov Sanjar

TerDPI Boshlang'ich ta'lim fakulteti

1-bosqich talabalari

Anotatsiya: *Ushbu maqolada bo'lajak pedagoglar tomonidan psixik taraqqiyot mohiyati, unga bo'lgan turli qarashlar, psixik rivojlanish omillari va harakatlantiruvchi kuchlari, yoshni davrlashtirish haqidagi bilim, malaka va ko'nikmalarni shakllantirish haqida malumotlar keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *biogenetik konsepsiya, Go'daklik davri, Ilk bolalik davri, Maktabgacha davr, Maktab yoshi davri, Chaqaloqlik va go'daklik davri, Ilk bolalik davri, Maktabgacha yosh davri, Kichik maktab yosh davri, O'smirlik davri.*

Krish. Psixik rivojlanish va bu o'zgarishlarga sabab bo'ladigan kuchlar o'rtasidagi munosabat qonunlarini o'rganish yosh davrlari psixologiyasi va pedagogik psixologiya fanining muhim va dolzarb muammolaridan biridir. Inson shaxsining psixik rivojlanishi va uning shakllanishi murakkab tadqiqot jarayonidir. Zero, uning o'ziga xos xususiyatlari va qonuniyatlarini asosli ilmiy bilish, o'quvchi shaxsiga pedagogik jihatdan ta'sir ko'rsatishning zarur shartidir.

Inson ~ biosotsial mavjudotdir. Uning birligi, bir tomondan, kishining psixik, tug'ma ravishda tashkil topgan xususiyatlari (masalan, ko'rish yoki eshitish sezgilarining, shuningdek, oliy nerv tuzilishining o'ziga xos xususiyatlari), ikkinchi tomondan esa faoliyatning ongli sub'ekti va ijtimoiy taraqqiyotning faol ishtirokchisi sifatida uning xulq-atvor (masalan, axloqiy odatlar) xususiyatlarida namoyon bo'ladi. Xo'sh, odam psixikasi va hatti-harakatlarida namoyon bo'ladigan bu xususiyatlarni nimalar sirasiga kiritish mumkin? Inson psixikasining tabiati biologikmi yoki inkilobiy xarakterga egami?

Xo'sh, odam psixikasi va hatti-harakatlarida namoyon bo'ladigan bu xususiyatlarni nimalar sirasiga kiritish mumkin? Inson psixikasining tabiati biologikmi yoki inkilobiy xarakterga egami?

Inson shaxsining tarkib topishi va psixik rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillarning muammosi o'z mohiyati jihatidan g'oyaviy xarakterga ega. Shu bois,

bu masalani hal qilishda bir-biriga qarama-qarshi bo'lgan turli oqimlar,

yo'nalishlar maydonga kelgan. Inson shaxsining tarkib topishini tushuntirishda maydonga kelgan birinchi oqim **biogenetik konsepsiya**, nazariya bo'lsa, ikkinchi oqim **sotsiogenetik konsepsiyadir**. Inson shaxsining tarkib topishini tushuntirishga intiluvchi **biogenetik oim** XIX asrning ikkinchi yarmida maydonga kelgan. Bola psixik xususiyatlarining tug'ma tabiati haqidagi ta'limot shu vaqtga qadar aksariyat psixologiya maktablarning asosini tashkil etib kelmoqda. Mazkur ta'limot inson psixikasining barcha umumiy va individual xususiyatlari tabiat tomonidan belgilangan, uning biologik tuzilishiga tenglashtirilgandir, psixik rivojlanish esa, irsiy yo'l bilan azaldan belgilanib, inson organizmiga joylashtirilgan shu xususiyatlarning maromiga yetilish jarayonidan iborat deb ta'kidlaydi. Ma'lumki, nasliy xususiyatlar tug'ma yo'l bilan nasldan naslga tayyor holda beriladi, biroq shunday bo'lishiga qaramay, bu oqim namoyandalari inson haxsi va uning barcha xususiyatlari «**ichki onunlar**» asosida, ya'ni nasliy xususiyatlar negizida maydonga keladigan narsa, biologik omillarga bog'liqdir, deb ta'kidlaydilar.

Psixologiya fanida yosh davrlarini tabaqalash bo'yicha turlicha usullar mavjuddir. Bu inson shaxsini tadqiq qilishga turli nuqtai-nazardan yondashuvi va mazkur muammoning mohiyatini turlicha yoritadi. Ma'lumki, har bir davr o'zining muhim hayotiy sharoitlari, ehtiyojlari va faoliyati, o'ziga xos qarama-qarshiliklari, psixikasining sifat xususiyatlari va psixik jihatdan xarakterli yangi sifatlarning hosil bo'lishi bilan ajralib turadi. Har bir davr o'zidan oldingi davr tomonidan tayyorlanib, uning asosida shakllanishi va o'z navbatida, o'zidan keyingi davrning paydo bo'lishi uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Shu o'rinda psixologiyada mavjud yosh davrlarini tabaqalash

nazariyalariga urg'u berib o'tish maqsadga muvofiqdir.

Shveysariyalik psixolog J.Piajening aql-idrok nazariyasi, aql-idrok funksiyalari hamda uning davrlari haqidagi ta'limotni o'z ichiga oladi. Aql-idrokning asosiy vazifalari, moslashish va ko'nikishdan iborat bo'lib, bu uning doimiy vazifalar turkumini tashkil etadi.

Muallif, bola aql-idrokini quyidagi psixik rivojlanish davrlariga tasniflaydi:

1) sensomotor intellekti - tug'ilgandan 2 yoshgacha; 2) operatsiyagacha tafakkur davri -

2) 2 yoshdan 7 yoshgacha; 3) aniq operatsiyalar davri - 7, 8 yoshdan - 11, 12 yoshgacha; 4) rasmiy operatsiyalar davri.

Fransuz psixologi A.Vallon esa yosh davrlarini quyidagi bosqichlarga ajratadi:

1.homilaning ona qornidagi davri;

2 impulsiv harakat davri - tug'ilgandan 6 oylikkacha;

3.his-tuyg'u davri (emotsional) - 6 oylikdan 1 yoshgacha;

4.sensomotor (idrok bilan harakatning uyg'unlashuvi) davri - 1 yoshdan

3

yoshgacha;

5) personologizm (shaxsga aylanish) davri - 3 yoshdan - 5 yoshgacha;

6) farqlash davri - 6 yoshdan - 11 yoshgacha;

7) jinsiy yetilish va o'spirinlik davri

- 12 yoshdan -18 yoshgacha.

Rus psixologiyasidagi yosh davrlarini tabaqalash muammosi dastlab L.S.Vigotskiy, P.P.Blonskiy, B.G.Ananov singari yirik psixologlarning asarlarida

o'z aksini topa boshlagan. Keyinchalik bu muammo bilan shug'ullanuvchilar safi ortib bordi, shu bois yosh davrlarini tasniflash muammosi o'zining kelib chiqishi, ilmiy manbai, rivojlanish jarayonlariga yondashilishi nuqtai nazaridan bir-biridan keskin farq qiladi. Hozirgi vaqtda yosh davrlarini tabaqalash yuzasidan mulohaza yuritishda olimlarning ilmiy qarashlarini muayyan guruhlarga ajratish va ularning mohiyatini ochish maqsadga muvofiqdir.

L.S.Vigotskiy psixologlarning yosh davrlarini tabaqalash nazariyalarini tanqidiy tahlil kilib, muayyan rivojlanishni vujudga keltiruvchi ruhiy yangilanishlarga tayanib, yosh davrlarini quyidagi bosqichlarga ajratadi;

1.Chaqaloqlik davri inqirozi;

2.Go'daklik davri - 2 oylikdan 1 yoshgacha. Bir yoshdagi inqiroz.

3.Ilk bolalik davri - 1 yoshdan 3 yoshgacha - 3 yoshdagi inqiroz.

4.Maktabgacha davr - 3 yoshdan 7 yoshgacha - 7 yoshdagi inqiroz.

5.Maktab yoshi davri - 8 yosh31dan 12 yoshgacha - 13 yoshdagi inqiroz.

6. Pubertat (jinsiy yetilish) davri - 14 yoshdan 18 yoshgacha, 17 yoshdagi inqiroz.

L.S.Vigotskiy o'zining yosh davrlarini tabaqalash nazariyasini ilmiy asoslab, ta'riflab bera olgan. Olim eng muhim psixik yangilanishlar haqida ilmiy va amaliy ahamiyatga molik mulohazalar bildirgan. Biroq, bu mulohazalarda ancha munozarali, bahsli o'rinlar ham mavjud. Umuman L.S.Vigotskiyning yosh davrlarini tabaqalash nazariyasi ilmiy-tarixiy ahamiyatga ega, uning rivojlanishni amalga oshiruvchi inqirozlar to'g'risidagi mulohazali va olg'a surgan g'oyalari hozirgi kunning talablariga mosdir.

V.A. Kruteskiy bo'yicha: 1. Chaqaloqlik davri - tug'ilgandan 10 kungacha.

2. Go'daklik davri – 1 yoshgacha.

3. Ilk bolalik davri – 1-3 yoshgacha.

4. Maktabgacha yosh davri – 3-5 yoshgacha.
5. Bog'cha yosh davri – 5-7 yoshgacha.
6. Kichik maktab yoshi davri – 7-11 yoshgacha.
7. O'smirlilik davri – 11-15 yoshgacha.
8. Ilk o'spirinlik davri – 15-18 yoshgacha.

Har ikkala tasnif ham puxtaligidan, ularga qanday nuqtai nazardan yondashilganidan qat'iy nazar inson kamolotini to'la ifodalab berishga o'zlik qiladi. Mazkur nazariyalar insonning shaxs sifatida shakllanishi bosqichlari haqida ko'proq ma'lumot beradi. Xullas, ularda yoshlik, yetuklik, qarilik davrlarining xususiyatlari, qonuniyatlari to'g'risida nazariy va amaliy ma'lumotlar yetishmaydi. Shunga qaramay, ular o'rta maktab pedagogik psixologiya fani uchun

aloqida ahamiyat kasb etadi. Inson umrining barcha yosh davrlarini qamrab olgan davrlashtirish E.G'. G'oziev, G.S. Abramova hamda horij psixologlari Greys Krayg, Don Bokumning nazariyalarida keltiriladi.

E.G'. G'oziev bo'yicha:

1. Chaqaloqlik va go'daklik davri – tug'ilgandan 1 yoshgacha.
2. Ilk bolalik davri – 1-3 yoshgacha.
3. Maktabgacha yosh davri – 3-6 yoshgacha.
4. Kichik maktab yosh davri – 6-10 yoshgacha.
5. O'smirlilik davri – 10-11 yoshdan 14-15 yoshgacha.
6. Ilk o'spirinlik davri – 15-18 yoshgacha.
7. O'spirinlik davri – 18-22 yoshgacha (talabalik).
8. Yoshlik davri – 23-28 yoshgacha.
9. Yetuklik davri 1-bosqichi – 28-35 yoshgacha.
10. Yetuklik davri 2-bosqichi – 36-55 (60) yoshgacha.
11. Keksayish davri – 61 (56)- 74 yoshgacha.
12. Keksalik – 75-90 yoshgacha.
13. Uzoq umr ko'ruvchilar – 90 dan yuqori.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, Tarbiya ishlarida o'quvchilarning psixologik va individual psixologik xususiyatlarini hisobga olish zarur, ya'ni mazkur yoshdagi bolalarning talablariga, imkoniyatlari, xususiyatlariga mos keladigan pedagogik ish shakl, metod va vositalarini tanlash va qo'llash lozim. Har qanday sharoitda, hatto ta'lim va tarbiyaning eng qulay sharoitlarida ham shaxsning turli psixik belgilari, fuksiyalari va xususiyatlari rivojlanishning bitta darajasida to'xtab qolmaydi. Bolaning rivojlanishidagi ayrim davrlarda psixikaning u yoki bu yo'nalishlarida rivojlanish uchun

nihoyatda qulay sharoitlar paydo bo'ladi va ularning ba'zilari vaqtinchalik, o'tkinchi xarakterda bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

33. qizi Ashurova, S. F. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK QO'LLAB-QUVVATLASHDA PSIXOLOGIK XIZMATNING O'ZIGA XOS JIHATLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(9 SPECIAL), 418-421.
34. Ashurova, S., & Numonova, A. (2023). THE ROLE OF PSYCHOLOGY IN FORMING TEACHERS' PEDAGOGICAL ABILITY. Academia Repository, 2(11), 46-53.
433. 2.Ashurova Sh. F. (2023) SOG'LOM PSIXOLOGIK TURMUSH TARZI TO'G'RISIDAGI TASVURLARNING SHAKLLANISHI "Zamonaviy ta'limda pedagogika va psixologiya fanlari <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/8314/5746>
434. qizi Ashurova, S. F. (2023). OILADA YOSHLARNING SOG'LOM TURMUSH TARZIGA MUNOSABAT SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI MUAMMO SIFATIDA. Educational Research in Universal Sciences, 2(10 SPECIAL), 32-35.
435. Ashurova Sh.F. .(2022) A HEALTHY LIFESTYLE IN UZBEK FAMILIES FROM THE POINT OF VIEW OF ISLAM RELIGION Emergent: JOURNAL OF EDUCATIONAL DISCOVERIES AND LIFELONG LEARNING (EJEDL) <https://ejedl.academiascience.org/index.php/ejedl/article/view/369> (52-56 p)
436. Ashurova, S. F., & qizi Karimova, M. N. (2023). OILADA O'SMIRLARNING SOG'LOM TURMUSH TARZI VA OILAVIY HAYOT HAQIDAGI TASAVVURLARI SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 363-368.
437. qizi Karimova, M. N., & Ashurova, S. F. (2023). PROFESSIONAL TA'LIMDA TAHSIL OLAYOTGAN QIZLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASH VA ULARDA SOG'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 369-373.
438. Ашурова, Ш. (2023). Оилада эр–хотин муносабатларини мувофиқлаштиришнинг ўзбек психологлари томонидан таҳлил қилиниши. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 67-71.21.
439. Karimova M.N. Ashurova.Sh.F, (2023) Professional ta'limda tahsil olayotgan qizlarni oilaviy hayotga tayyorlash va

ularida sog'lom turmush tarzini shakllantirishning psixologik asoslari. Educational Research in Universal Sciences. OAK. 369-373-b

440. qizi Imonova, MB (2023). MUSIQANING INSON HISSIYOTIGA TASIRI. National Scientific Research International Journal natijalari , 2 (3), 156-161.

441. Иманов, Б., & Имонова, М. (2021). Развитие творческих способностей учеников при выполнении проблемных экспериментов по физике с помощью инновационных технологий. Общество и инновации, 2(2), 222-227.

442. Imonova, M. B. (2023). Oila tinchligi-jamiyat faravonligi asosi. Finland academic research science publisher, 1148-1151.

443. Имонова, М., & Тожиева, Д. (2023). Роль сиблинговых отношений в когнитивном развитии детей. Традиции и инновации в исследовании и преподавании языков, 1(1), 447-453.

444. Имонова, М. (2023). Musiqiy tarbiya-qudratli quroldir yohud musiqiy tarbiyaning shaxs shakllanishiga tasiri. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 35-37.

445. Имонова, М., & Таджиева, Д. (2023). Boshlangich sinf oquvchilarida milliy tarbiyani pedagogik va psixologik rivojlanishi qonuniyatlari. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 74-76.

446. Иманова, М. Б. (2021). ШАХС ХАРАКТЕРИ АКЦЕНТУАЦИЯСИ ВА ДЕСТРУКТИВ ХУЛҚ-АТВОР. Academic research in educational sciences, 2(11), 1399-1403.

447. Imanov, B. (2023). NEGATIVE FACTORS AFFECTING THE QUALITY OF EDUCATION AND WAYS TO ELIMINATE THEM. Science and innovation, 2(B3), 355-358.

448. Имонова, М. Б. (2023). ВАЖНОСТЬ СЕСТРОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В ЛИЧНОМ РАЗВИТИИ. FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES, 2(22), 120-123.

449. Imonova, M. B. (2023). Causes of Suicide Tendency in Adolescents. Journal of Discoveries in Applied and Natural Science, 1(1), 62-67.

450. Иманов, Б., & Иманова, М. Б. Қ. (2021). ДАРС ТУЗИЛМАСИ ВА УНГА ТАЙЁРГАРЛИК. Academic research in educational sciences, 2(5), 1158-1162.

451. Имонова, М. Б. (2023). РОЛЬ ОТНОШЕНИЯ СИБЛИНГА В ПРОБУЖДЕНИИ МОТИВОВ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(10), 101-104.
452. Ньматуллаева, С. (2020). Психология детей в возрасте 5-7 лет. Студенческий вестник, (5-1), 62-63.
453. Ne'Matullayeva, S. (2022). MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA O 'YIN TERAPIYASINI QO'LLASHGA OID QARASHLAR. Science and innovation, 1(B4), 444-449.
454. Nematullaeva, S. (2023). DEVELOPING COMMUNICATION SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN THROUGH GAME THERAPY. Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence, 2(4), 86-88.
455. Ne'matullayeva, S. (2022). Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida oyin terapiyasini qo'llashda innovatsion usullar. O 'zbekiston milliy universiteti xabarлари, 1(6).
456. Nematullaeva, S. (2023, April). The role of play therapy in a child's life. In Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education (Vol. 1, No. 1, pp. 9-10).
457. Ньматуллаева, С. Х. (2023). Влияние Игровой Терапии В Формировании Личности Детей. Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture, 4(2), 31-33.
458. Kizi, N. S. K. (2022). Use of Game Therapy in Preschool Educational Organizations.
459. Нематуллаева, С. (2023). Maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxs sifatida kamolotida o'yin terapiyasining ahamiyati . Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 43-46. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/psychological-service-education/article/view/23475>

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR PSIXOLOGIYASI

Turumbetova Janar Zeylbek qizi

Termiz davlat pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lim fakulteti 1- bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasini rivojlanishi, Yoshi va o'ziga xos xususiyatlarining ahamiyatlari yoritilib berilgan. Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasining o'rganish sabablarini o'rganib tahlil qilingan va shu haqida muhim ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Shaxs, o'yin, faoliyat, estetik did, ijtimoiy axloq, maktabgacha yosh davri, rivojlantirish.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning tafakkur va uning rivojlanishi o'zinga xos xususiyatga ega. Shveysariyalik psixolog filosof olim Piaje bolalarning kognitiv rivojlanishlari bo'yicha ilmiy izlanishlar olib brogan. Tadqiqotlarning birida 4-6 yoshli bolalardan bir-biri bilan teng bo'lgan idishlardagi suvning miqdori so'ralgan. Bolalar "Idishlardagi suv miqdori teng"- deb javob berishgan. Aynan shu miqdordagi suv bolalar ko'z o'ngida turli xil balandlikdagi idishlarga quyilib, so'ngra qaysi idishdagi suv miqdori ko'pligi so'ralganda bolalar ingichka, lekin baland idishdagi suvning miqdori ko'pligini aytishgan. Bolalar aynan o'sh suv miqdorini yana bir-biri bilan teng bo'lgan idishlarda ko'rganlaridan so'nggina o'z javoblari noto'g'riligini bilganlar. Ontogenezda 3 dan 7 Yoshgacha bo'lgan davr bog'cha Yoshi davri yoki maktabgacha Yosh davri hisoblanadi. Maktabgacha Yoshdagi bolalar psixologiyasida juda tez sifat o'zgarishlari bo'lishini inobatga olgan holda 3 davrga: (3-4 Yosh) kichik maktabgacha davr, (kichik bog'cha Yoshi), (4-5 Yosh) o'rta maktabgacha davr, (o'rta bog'cha Yoshi), (6-7 Yosh) katta maktabgacha davr (katta bog'cha Yoshi)ga ajratish mumkin.

Bola rivojlanish jarayonida kishilik avlodi tomonidan yaratilgan predmet va hodisalar olami bilan munosabatga kirishadi.

Bola insoniyat qo'lga kiritilgan barcha yutuqlarni faol ravishda o'zlashtirib, egallab boradi. Bunda predmetlar olamini, ular yordamida amalga oshiriladigan xatti-harakatlarni, tilni, odamlar oradidagi munosabatlarni egallab olishi, faoliyat motivlarining rivojlanishi, qobiliyatlarning o'sib borishi, katta Yoshli kishilarning bevosita yordamida amalga oshirilib borilmog'i kerak. Asosan, shu davrdan boshlab bolaning mustaqil faoliyati kuchaya boshlaydi. Bog'cha yoshdagi bolalarga

beriladigan tarbiya, ularning murakkab harakatlarini oz'lashtirish, elementar gigiena, madaniy va mehnat malakalarini shakllantirish, nutqini rivojlantirish hamda ijtimoiy axloq va estetik didining dastlabki kurtaklarini hosil qilishga qaratilishi lozim. Mashhur rus pedagogi Lesgaftning fikricha, insonning bog'cha yoshdagi davr shunday bir bosqichki, bu davrda bolalarda xarakter xislatlarining namunalari shakllanib, axloqiy harakterning asoslari yuzaga keladi.

Kattalar va tengdoshlari bilan bo'lgan munosabat orqali bola axloq me'yorlari kishilarni anglashi, shuningdek, ijobiy va salbiy munosabatlar bilan tanisha boshlaydi. Bog'cha yoshidagi bola endi o'z gavdasini yaxshi boshqara oladi. Uning harakati muvofiqlashtirilgan holda bo'ladi.

Bog'cha yoshidagi bolalarning ehtiyojlari va qiziqishlari jadal ravishda ortib boradi. 3-7 yoshli davrida bolalarning asosiy faoliyati quyidagi ketma-ketlikda kichadi:

- predmetlarni o'rganishi ;
- individual predmetli o'yinlar, jamoa syujetli-rolli o'yinlar;
- individual va guruhliy ijod;
- musobaqa o'yinlari;
- muloqot o'yinlari;
- uy mehnati.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning yetakchin faoliyati o'yindir. Bu yoshdagi bolalarning o'yinlarini uchga bo'lish mumkin:

- 1) predmetli o'yinlar (15-20 minut o'ynaladi);
- 2) syujetli-rolli o'yinlar (30-60 minut o'ynaladi);
- 3) qoidali o'yinlar (1 soatdan 2-kungacha davom etishi mumkin).

Katta maktabgacha yosh davrida konstruktorlik o'yini mehnat faoliyatiga aylana boshlaydi, o'yin jarayonida bola turmushda zarur bo'lgan nimanidir yasaydi, yaratadi, quradi. Bolalar bunday o'yinlarda oddiy mehnat ko'nikma va malakalarini egallaydilar, ularda amaliy tafakkur faol rivojlanadi. Hech bir yosh davr ushbu yosh davridagidek shaxslararo hamkorlikning turli shakllarini talab qilmaydi, chunki u bola shaxsining turli jihatlarini rivojlanishi zarurati bilan bog'liq. Bu tengdoshlari, kattalar bilan hamkorlik, o'yinlar, muloqot va birlamlikdagi mehnatdir. Maktabga chiqishdan bir yoki ikki yil avval ilarga o'quv faoliyati qo'shiladi va 5-6 yoshli bola eng kamida faoliyatning 7-8 turiga tortiladi, ularning har biri bolani o'ziga xos ravishda intellektual va axloqan rivojlantiradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar shug'ullanadigan ijodiy faoliyatlar orasida tasviriy san'atning ham ahamiyati judda kattadir. Rasm chizish bolalar uchun o'yin faoliyatining o'ziga hos bir shakli bo'lib hisoblanadi. Bola

avvalo ko'rayotgan narsalarini, keyinchalik esa o'zi biladigan, xotirasidagi va ozi o'ylab topgan narsalarni chizadi. Bog'cha yoshdagi bolalar kattalarning yordami bilan suratlarni analitik ravishda idrok qilish qobiliyatiga ega bo'ladilar. Bolalar suratlarni idrok qilayotganlarida kattalar turli xil savollar bilan ularni tahlil qilishga o'rgatishlari lozim. Bunda, asosan, bolalar diqqatini:

1. Suratning mazmunini(syujetini) to'g'ri idrok qilishga;
2. Suratning umumiy lo'rinishida har bir tasvirlangan narsalarning o'rnini to'g'ri idrok qilishga;

Tasvirlangan narsalar o'rtasidagi munosabatlarni to'g'ri idrok qilishga qaratish kerak.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, bolalar ostona hatlab tashqi dunyoga qadam qo'yganida atrof muhit va jamoatchilikning ta'siri sezilarli bo'ladi. Ta'lim muassasalari va mahalla, umuman, ijtimoiy hayot uning hayotini taqib etib boradi har bir daqiqasigacha. Shuning uchun, oilaviy munosabatlarda shaxsning umumummadaniy dunyoqarashini shakllantirishga qaratilgan, shaxsiy hayotda o'zgarishlar va ularning ruhiy va ma'naviy takomilida ham muhim o'rin tutadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

35. qizi Ashurova, S. F. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK QO'LLAB-QUVVATLASHDA PSIXOLOGIK XIZMATNING O'ZIGA XOS JIHATLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(9 SPECIAL), 418-421.

36. Ashurova, S., & Numonova, A. (2023). THE ROLE OF PSYCHOLOGY IN FORMING TEACHERS' PEDAGOGICAL ABILITY. Academia Repository, 2(11), 46-53.

460. 2.Ashurova Sh. F. (2023) SOG'LOM PSIXOLOGIK TURMUSH TARZI TO'G'RISIDAGI TASVVURLARNING SHAKLLANISHI "Zamonaviy ta'limda pedagogika va psixologiya fanlari <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/8314/5746>

461. qizi Ashurova, S. F. (2023). OILADA YOSHLARNING SOG'LOM TURMUSH TARZIGA MUNOSABAT SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI MUAMMO SIFATIDA. Educational Research in Universal Sciences, 2(10 SPECIAL), 32-35.

462. Ashurova Sh.F. .(2022) A HEALTHY LIFESTYLE IN UZBEK FAMILIES FROM THE POINT OF VIEW OF ISLAM RELIGION Emergent: JOURNAL OF EDUCATIONAL DISCOVERIES AND LIFELONG LEARNING (EJEDL)

<https://ejedl.academiascience.org/index.php/ejedl/article/view/369> (52-56 p)

463. Ashurova, S. F., & qizi Karimova, M. N. (2023). OILADA O 'SMIRLARNING SOG 'LOM TURMUSH TARZI VA OILAVIY HAYOT HAQIDAGI TASAVVURLARI SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 363-368.

464. qizi Karimova, M. N., & Ashurova, S. F. (2023). PROFESSIONAL TA'LIMDA TAHSIL OLAYOTGAN QIZLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASH VA ULARDA SOG 'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 369-373.

465. Ашурова, Ш. (2023). Оилада эр–хотин муносабатларини мувофиқлаштиришнинг ўзбек психологлари томонидан таҳлил қилиниши. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 67-71.21.

466. Karimova M.N. Ashurova.Sh.F, (2023) Professional ta'limda tahsil olayotgan qizlarni oilaviy hayotga tayyorlash va ular da sog'lom turmush tarzini shakllantirishning psixologik asoslari. Educational Research in Universal Sciences. OAK. 369-373-b

467. qizi Imonova, MB (2023). MUSIQANING INSON HISSIYOTIGA TASIRI. National Scientific Research International Journal natijalari , 2 (3), 156-161.

468. Иманов, Б., & Имонова, М. (2021). Развитие творческих способностей учеников при выполнении проблемных экспериментов по физике с помощью инновационных технологий. *Общество и инновации*, 2(2), 222-227.

469. Imonova, M. B. (2023). Oila tinchligi-jamiyat faravonligi asosi. Finland academic research science publisher, 1148-1151.

470. Имонова, М., & Тожиева, Д. (2023). Роль сиблинговых отношений в когнитивном развитии детей. *Традиции и инновации в исследовании и преподавании языков*, 1(1), 447-453.

471. Имонова, М. (2023). Musiqiy tarbiya–qudratli quroldir yohud musiqiy tarbiyaning shaxs shakllanishiga tasiri. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 35-37.

472. Имонова, М., & Таджиева, Д. (2023). Boshlangich sinf oquvchilarida milliy tarbiyani pedagogik va psixologik rivojlanishi qonuniyatlari. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 74-76.

473. Иманова, М. Б. (2021). ШАХС ХАРАКТЕРИ АКЦЕНТУАЦИЯСИ ВА ДЕСТРУКТИВ ХУЛҚ-АТВОР. Academic research in educational sciences, 2(11), 1399-1403.
474. Imanov, B. (2023). NEGATIVE FACTORS AFFECTING THE QUALITY OF EDUCATION AND WAYS TO ELIMINATE THEM. Science and innovation, 2(B3), 355-358.
475. Имонова, М. Б. (2023). ВАЖНОСТЬ СЕСТРОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В ЛИЧНОМ РАЗВИТИИ. FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES, 2(22), 120-123.
476. Imonova, M. B. (2023). Causes of Suicide Tendency in Adolescents. Journal of Discoveries in Applied and Natural Science, 1(1), 62-67.
477. Иманов, Б., & Иманова, М. Б. Қ. (2021). ДАРС ТУЗИЛМАСИ ВА УНГА ТАЙЁРГАРЛИК. Academic research in educational sciences, 2(5), 1158-1162.
478. Имонова, М. Б. (2023). РОЛЬ ОТНОШЕНИЯ СИБЛИНГА В ПРОБУЖДЕНИИ МОТИВОВ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(10), 101-104.
479. Нёматуллаева, С. (2020). Психология детей в возрасте 5-7 лет. Студенческий вестник, (5-1), 62-63.
480. Ne'Matullayeva, S. (2022). MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA O 'YIN TERAPIYASINI QO'LLASHGA OID QARASHLAR. Science and innovation, 1(B4), 444-449.
481. Nematullaeva, S. (2023). DEVELOPING COMMUNICATION SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN THROUGH GAME THERAPY. Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence, 2(4), 86-88.
482. Ne'matullayeva, S. (2022). Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida oyin terapiyasini qo'llashda innovatsion usullar. O 'zbekiston milliy universiteti xabarlari, 1(6).
483. Nematullaeva, S. (2023, April). The role of play therapy in a child's life. In Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education (Vol. 1, No. 1, pp. 9-10).
484. Нёматуллаева, С. Х. (2023). Влияние Игровой Терапии В Формировании Личности Детей. Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture, 4(2), 31-33.
485. Kizi, N. S. K. (2022). Use of Game Therapy in Preschool Educational Organizations.
486. Нематуллаева, С. (2023). Maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxs sifatida kamolotida o'yin terapiyasining ahamiyati . Современные

тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 43–46. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/psychological-service-education/article/view/23475>

GLOBALLASHUV JARAYONIDA SIFATLI TA'LIM MUHITINI YARATISHDA PEDAGOGIK FAOLIYATNING PSIXOLOGIK ASOSLARI

Ashuraliyeva Shahlo Ulug'bek qizi

Umbarova Sevara Parda qizi

TerDPI Boshlang'ich ta'lim fakulteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada globallashuv jarayonida sifatli ta'lim muhitini yaratishda pedagogik faoliyatning psixologik asoslari to'g'risida ma'lumotlar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: pedagogik faoliyat, shaxs, intellekt, motiv, jamiyat, ijtimoiylashuv, globallashuv.

KIRISH

Pedagogik faoliyat ham inson faoliyatining boshqa jabhalari kabi tavsiflanadi. Bu eng avvalo maqsadga yo'nalganlik, motivlashganlik, predmetlilikdir. N.V. Kuzmina tarifiga ko'ra, pedagogik faoliyatning muhim jihati bu uning mahsuldorligidir.

Pedagogik faoliyat mahsuldorligining 5 ta darajasi ajratib ko'rsatiladi:

I (minimal) reproduktiv: pedagog o'zi bilgan narsalarni boshqalarga yetkazib bera oladi;

II (quyi) moslashgan: pedagog o'z fikrlarini auditoriyaga o'ziga xos jihatlari bilan malum qila oladi.

III (o'rta) lokal modellashtirish: o'qituvchi fanning malum bir bo'limi bo'yicha o'quvchilarda bilim, ko'nikma va malakalarning strategiyasini egallaydi.

IV (yuqori) o'quvchilar bilimini sistemali modellashtirish; o'qituvchi o'quvchilarda fan malakalarini shakllantirishning yo'l-yo'riqlarini biladi.

V (eng yuqori) modellashtirilgan tizimli faoliyat va o'quvchilar xulq-atvori. Bunda pedagog o'z fanini o'rgatishdagi yo'l-yo'riqlarni shunday egallaydiki, natijada u o'quvchi ehtiyojlarida o'z-o'zini tarbiyalash, o'z-o'ziga ta'lim berish, o'z-o'zini rivojlantirish vositasi sifatida xizmat qiladi.

Pedagogik faoliyat borasida so'z yuritilganda yuqori mahsuldorlik tushunchasi asosiy o'rinni ifodalaydi.

Pedagogik faoliyat boshqa faoliyat turlari kabi o'z motivatsiyasi, maqsadi, predmeti, vositalari, usullari, mahsuli va natijasini aks ettiruvchi psixologik mazmunni ifodalaydi.

Pedagogik faoliyatning predmeti bo'lib, shaxs rivojlanishining sharti va asosi bo'lmish ijtimoiy madaniyatni singdirishga qaratilgan o'quv faoliyatining manbayi hisoblanadi. Pedagogik faoliyatning vositalari sifatida ilmiy (nazariy va empirik) bilimlarni ko'rish mumkin. Yordamchi vositalarga esa texnik, kompyuter, grafik vositalarni kiritish mumkin.

Pedagog faoliyatidagi ijtimoiy-madaniy malakani yetkazish bu tushuntirish, korsatish (illyustratsiya), darslik mashqlarini tahsil oluvchilar bilan birga ishlash, tahsil oluvchini bevosita amaliyoti (laboratoriya, amaldagi) va treningdan iborat. Pedagogik faoliyatning mahsuli bo'lib o'quvchining aksiologik, emotsional-mazmuniy, predmetli, baholash mezonlarini aks ettiruvchi individual malakasining shakllanganligi hisoblanadi. Pedagogik faoliyatning natijasi asosiy maqsaddan kelib chiqqan holda oquvchilarning shaxsiy, intellektual rivojlanishi, ularni oquv faoliyatining subyekti va shaxs sifatida shakllanishi hisoblanadi.

Pedagogik faoliyatning muhim tarkibiy qismlaridan biri bu motivatsiya hisoblanadi. Pedagogik faoliyatda ham o'quv faoliyatdagi kabi motivatsion soha ajratilib korsatiladi. Bu tashqi va ichki motivlardir. Tashqi motiv sifatida biror-bir narsaga erishish istagini, ichki motiv sifatida esa o'z faoliyatining jarayoni va natijasiga e'tibor berishni misol qilish mumkin.

Pedagogik faoliyat pedagogik vaziyatdagi turli-tuman xatti-harakatlarning umumlashmasidan iborat: perseptiv, mnemik, kommunikativ, izlanuvchanlik, nazorat qilish, baholash va h.k. Ushbu turli-tuman faoliyatlarning jamlanmasi bir qancha psixologo-pedagogik funksiyalarni belgilab beradi.

P.F.Kapterev o'qituvchiga xos bo'lgan obyektiv va subyektiv xususiyatlarni ko'rsatib o'tadi. Umumiy ko'rinishda u quyidagicha aks etadi:

O'qituvchi xususiyati:

1. shaxsiy

2. maxsus

Shaxsiy

-obyektiv

-subyektiv

Maxsus

-hissiy-irodaviy

O'zaro munosabat doirasida o'qituvchi bilan o'quvchi o'rtasidagi ta'sirlashuvning emotsional darajasini tadqiqot predmeti tarzida qo'yilishi, xususan, tarbiyachilik faoliyatining yo'nalishida kam uchraydi. Bu

muammoga oid ishlar jumlasiga G.S.Abramova, A.A.Beknazarov, R.Berns, I.B.Shuvanov va boshqalarning tadqiqotlarini kiritish mumkin. Aynan ushbu muammoga aloqador o'zbek o'qituvchisiga bagishlangan ilmiy izlanishlar nihoyatda kamchilikni tashkil etadi. Bu sohada A.A.Beknazarov, F.S.Ismagilova, E.G .Goziyev va boshqalarning ishlarini namuna sifatida sanab o'tish joiz.

L.Ya.Kolominskiy o'z tadqiqotida o'qituvchining o'quvchilarga munosabati so'zsiz muallim mehnati muvaffaqiyatlarida hal qiluvchi rol o'ynashini takidlagan edi. Uning fikricha, bu pedagogik mahoratning muhim tomoni bo'lib, o'qituvchi bilan o'quvchilarning o'zaro munosabati ko'p jihatdan aynan mana shu jara- yonga bog'liqdir. Muallifning ko'rsatishicha, o'zaro munosabatni o'qituvchi shaxsining faolligi va jamoadagi tasirlashuv nuqtayi nazaridan yondashgan holda o'rganish ham mumkin ekan.

Yuqoridagi fikrlarga tayangan holda pedagogning bolalarga nisbatan munosabatidagi emotsional-qadriyatli yondashuvi uning munosabat uslubidagi motivatsion jihatlari, shuningdek, bir vaqtning o'zida uning o'quvchilarga bo'lgan munosabati jarayonida xulqiga tasir ko'rsatuvchi operatsional jihat bilan belgilanishini qayd qilish mumkin.

Qator tadqiqotlarda esa o'qituvchi va o'quvchilarning pedagogik muomaladagi turli xil jihatlari baholash holati ham o'rganilgan.

O'qituvchiga nisbatan o'smirlarning talab va umidlari chet el psixologlari tomonidan tadqiq qilingan bolib, A.Djersildning izlanishlariga binoan bolalar quyida qayd qilingan xarakterga ega bo'lgan o'qituvchilarni afzal hisoblar ekanlar:

1) mehribon, quvnoq, javobgarlikni his qiluvchi, barqaror insoniy sifatli;

2) haqiqatgoy, batartib, halol, boshqalarni hurmatlovchi, tashkilotchilik sifatidagi;

3) boshqalar manfaatini o'ylaydigan, xalqparvar, sinf ishlarida o'quvchilarga erkinlik huquqini beruvchi, qiziquvchan, ishtiyoqli va ishchan;

4) yoqimli ovozli, umumiy yoqimtoylik qiyofasidagi o'qituvchi. V.Kessel tadqiqotlarida o'quvchilarning yosh xususiyatiga bog'liq holda o'qituvchilarning mashhurlik va mashhur emaslik motivlari o'rganilgan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, o'qituvchining mashhurligi ko'p jihatdan uning materiallarni ko'rgazmali, jonli va muammoli tarzda yetkaza olish qobiliyatiga bog'liq ekan. V.S.Abramova, S.M.Illyusizova, V.A.Kan-Kalik va boshqalar «o'qituvchi-o'quvchi» munosabati bo'yicha tadqiqotlar

o'tkazganlar. Tadqiqot natijalariga ko'ra, o'qituvchining muloqotda dost sifatida o'z o'rnini o'quvchilarning tengdoshlari va ularning ota-onalariga berganligi ko'rindi.

Ko'pchilik psixologlar, shu bilan birga o'zbekistonlik psixolog olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar zamonaviy o'qituvchilar uchun eng zarur xislatlarni aniqlab olish imkoniyatini beradi. Rossiya psixologlaridan N.V. Kuzmina, V. Slastenin, F.N. Gonobolin, ozbekistonlik psixologlardan R.Z.Gaynutdinov, M.G.Davletshin, S. Jalilova, A. Jabborov, M. Kaplanova va boshqalar tomonidan olib borilgan ilmiy tadqiqot ishlarida ham o'qituvchilik kasbi va talim jarayoniga doir muammolar keng tadqiq etilgan. Bunda o'qituvchilik kasbiga muvofiq yaratilgan professiogrammani ko'rish mumkin.

O'qituvchi professiogrammasi muayyan fan tomonidan o'qituvchiga qo'yiladigan maxsus talablarni o'z ichiga qamrab olishi lozim.

Bo'lajak o'qituvchi u yoki bu xildagi fan tomonidan qanday talablar qoyilishini bilish va shu asnoda o'quv-tarbiya jarayonini tashkil qilish uchun pedagogik oliy o'quv yurtlarida muayyan mutaxassislik bo'yicha o'qituvchi professiogrammasining ishlab chiqilishi zarurdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

37. qizi Ashurova, S. F. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK QO 'LLAB-QUVVATLASHDA PSIXOLOGIK XIZMATNING O 'ZIGA XOS JIHATLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(9 SPECIAL), 418-421.

38. Ashurova, S., & Numonova, A. (2023). THE ROLE OF PSYCHOLOGY IN FORMING TEACHERS'PEDAGOGICAL ABILITY. Academia Repository, 2(11), 46-53.

487. 2.Ashurova Sh. F. (2023) SOG`LOM PSIXOLOGIK TURMUSH TARZI TO`G`RISIDAGI TASVVURLARNING SHAKLLANISHI "Zamonaviy ta`limda pedagogika va psixologiya fanlari <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/8314/5746>

488. qizi Ashurova, S. F. (2023). OILADA YOSHLARNING SOG 'LOM TURMUSH TARZIGA MUNOSABAT SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI MUAMMO SIFATIDA. Educational Research in Universal Sciences, 2(10 SPECIAL), 32-35.

489. Ashurova Sh.F. .(2022) A HEALTHY LIFESTYLE IN UZBEK FAMILIES FROM THE POINT OF VIEW OF ISLAM RELIGION Emergent: JOURNAL OF EDUCATIONAL DISCOVERIES AND LIFELONG LEARNING (EJEDL)

<https://ejedl.academiascience.org/index.php/ejedl/article/view/369> (52-56 p)

490. Ashurova, S. F., & qizi Karimova, M. N. (2023). OILADA O 'SMIRLARNING SOG 'LOM TURMUSH TARZI VA OILAVIY HAYOT HAQIDAGI TASAVVURLARI SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 363-368.

491. qizi Karimova, M. N., & Ashurova, S. F. (2023). PROFESSIONAL TA'LIMDA TAHSIL OLAYOTGAN QIZLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASH VA ULARDA SOG 'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 369-373.

492. Ашурова, Ш. (2023). Оилада эр–хотин муносабатларини мувофиқлаштиришнинг ўзбек психологлари томонидан таҳлил қилиниши. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 67-71.21.

493. Karimova M.N. Ashurova.Sh.F, (2023) Professional ta'limda tahsil olayotgan qizlarni oilaviy hayotga tayyorlash va ular da sog'lom turmush tarzini shakllantirishning psixologik asoslari. Educational Research in Universal Sciences. OAK. 369-373-b

494. qizi Imonova, MB (2023). MUSIQANING INSON HISSIYOTIGA TASIRI. National Scientific Research International Journal natijalari , 2 (3), 156-161.

495. Иманов, Б., & Имонова, М. (2021). Развитие творческих способностей учеников при выполнении проблемных экспериментов по физике с помощью инновационных технологий. *Общество и инновации*, 2(2), 222-227.

496. Imonova, M. B. (2023). Oila tinchligi-jamiyat faravonligi asosi. Finland academic research science publisher, 1148-1151.

497. Имонова, М., & Тожиева, Д. (2023). Роль сиблинговых отношений в когнитивном развитии детей. *Традиции и инновации в исследовании и преподавании языков*, 1(1), 447-453.

498. Имонова, М. (2023). Musiqiy tarbiya–qudratli quroldir yohud musiqiy tarbiyaning shaxs shakllanishiga tasiri. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 35-37.

499. Имонова, М., & Таджиева, Д. (2023). Boshlangich sinf oquvchilarida milliy tarbiyani pedagogik va psixologik rivojlanishi qonuniyatlari. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 74-76.

500. Иманова, М. Б. (2021). ШАХС ХАРАКТЕРИ АКЦЕНТУАЦИЯСИ ВА ДЕСТРУКТИВ ХУЛҚ-АТВОР. Academic research in educational sciences, 2(11), 1399-1403.
501. Imanov, B. (2023). NEGATIVE FACTORS AFFECTING THE QUALITY OF EDUCATION AND WAYS TO ELIMINATE THEM. Science and innovation, 2(B3), 355-358.
502. Имонова, М. Б. (2023). ВАЖНОСТЬ СЕСТРОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В ЛИЧНОМ РАЗВИТИИ. FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES, 2(22), 120-123.
503. Imonova, M. B. (2023). Causes of Suicide Tendency in Adolescents. Journal of Discoveries in Applied and Natural Science, 1(1), 62-67.
504. Иманов, Б., & Иманова, М. Б. Қ. (2021). ДАРС ТУЗИЛМАСИ ВА УНГА ТАЙЁРГАРЛИК. Academic research in educational sciences, 2(5), 1158-1162.
505. Имонова, М. Б. (2023). РОЛЬ ОТНОШЕНИЯ СИБЛИНГА В ПРОБУЖДЕНИИ МОТИВОВ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(10), 101-104.
506. Нетьматуллаева, С. (2020). Психология детей в возрасте 5-7 лет. Студенческий вестник, (5-1), 62-63.
507. Ne'Matullayeva, S. (2022). МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ ТАШКИЛОТЛАРИДА О 'YIN ТЕРАПИЯСИНИ ҚО'ЛЛАШГА ОИД ҚАРАШЛАР. Science and innovation, 1(B4), 444-449.
508. Nematullaeva, S. (2023). DEVELOPING COMMUNICATION SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN THROUGH GAME THERAPY. Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence, 2(4), 86-88.
509. Ne'matullayeva, S. (2022). Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida oyin terapiyasini qo'llashda innovatsion usullar. O 'zbekiston milliy universiteti xabarlari, 1(6).
510. Nematullaeva, S. (2023, April). The role of play therapy in a child's life. In Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education (Vol. 1, No. 1, pp. 9-10).
511. Нетьматуллаева, С. Х. (2023). Влияние Игровой Терапии В Формировании Личности Детей. Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture, 4(2), 31-33.
512. Kizi, N. S. K. (2022). Use of Game Therapy in Preschool Educational Organizations.
513. Нематуллаева, С. (2023). Maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxs sifatida kamolotida o'yin terapiyasining ahamiyati . Современные

тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 43–46. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/psychological-service-education/article/view/23475>

ILK O'SPIRINLIK VA O'SPIRINLIK DAVRIDA PSIXIK RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI

Begmatova Xolida Botir qizi

Axmadova Sabrina Jamshid qizi

*Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 1-kurs
talabalari*

murodullamahamov56@gmail.com

brandsamsung481@gmail.com

Annotatsiya. *Ushbu maqolada o'spirinlik davrining psixologik xususiyatlari borasida, shuningdek, ilk o'spirinlar aql-idrokining xususiyatlari haqida atroflicha ma'lumotlar berib o'tildi. Ushbu maqolada ilk o'spirinlik va o'spirinlik davrida insonning har tomonlama rivojlanishi va unda bo'layotgan inqirozlar haqida ma'lumot beriladi.*

Kalit so'zlar. *Kamolot bo'sag'asi, prepubertat davr, pubertat davr, postpubertat davr, aql-zakovat, ma'naviy-psixologik qiyofa, ahloqiy xislatlar-jamoatchilik, samimiylilik, tashabbuskorlik, faollik, mehnatsevarlik.*

Ilk o'spirinlik davri "kamolot bo'sag'asi" deb ta'riflanadi. Bu kamolot bosqichi fiziologik, psixologik va ijtimoiy chegaralarni o'z ichiga oladi. Psixologiya fani o'spirinlik muammosini kompleks o'rganishni da'vat etadi. Bu juda qiyin masala, chunki psixofiziologik taraqqiyot sur'ati bilan uning bosqichlari ijtimoiy yetilish muddati bilan hamma vaqt ham to'g'ri kelavermaydi. Akseleratsiya natijasida bugungi ilk o'spirinlarning taraqqiyoti avvalgi avlodlarga nisbatan o'rtacha ikki- uch yil avval yetilmoqda. Fiziologlar bu jarayonni 2- darajali jinsiy belgilarning paydo bo'lishiga qarab, 3 ta bosqichga ajratadilar:

I bosqich- prepubertat

II bosqich- pubertat

III bosqich- postpubertat

Akseleratsiya munosabati bilan o'spirinlik yoshining chigarasi endi 15-16 dan 23 yoshgacha bormoqda. Bunda ilk o'spirinlik 15- 18 yosh, o'spirinlik 18-23 yoshdagi yigit va qizlarni o'z ichiga oladi. Demak, o'spirinlik ham oldin boshlanadi. Lekin, bu taraqqiyot davrining konkret mazmuni birinchi navbatda ijtimoiy sharoitlar bilan belgilanadi. Yoshlarning jamiyatda tutgan o'ri, ularning mavqei, ular egallaydigan bilimlarning hajmi va bir qator boshqa omillar ijtimoiy sharoitlarga bog'liqdir. Ilk o'spirinlik Yoshidagi bolalar bu 15 Yoshdan 17-18 Yoshgacha bo'lgan akademik litsey va kasb-hunar

kollejlari o'quvchilaridir. O'spirinlik – bu odamning fuqaro sifatida shakllanishi, uning ijtimoiy jihatdan etilishi, o'z taqdirini o'zi hal qilishi, ijtimoiy hayotga faol ishtirok etishi davri, fuqaro va vatanparvarning ma'naviy sifatlari tarkib topadigan davrdir. Faol ijtimoiy hayot, o'qishning yangi xarakteri (mustaqil bilim olish) yigit va qizlarda dunyoqarashning shakllanishiga, ularda mustaqillik va burch hissining tarkib topishiga, bilimning turli sohalarida ularning ijodiy qobiliyatini avj oldirishga katta ta'sir ko'rsatadi. Rus psixologi L.I. Bojovich ilk o'spirinlik davrida shaxs motivatsion sohasining rivojlanishiga urg'u beradi: o'quvchilarning hayotda o'z o'rnini va ichki pozitsiyasini aniqlashi, dunyoqarashning shakllanishi va uning bilish faoliyatiga, o'z-o'zini anglashga va axloqiy ongga ta'siri nazarda tutiladi. Ilk o'spirinlar mustaqil hayot sohasida yaqin istiqbolga ega bo'lar ekanlar, o'zlarining hayot yo'llarini belgilab olishga, bundan buyongi mehnat faoliyatlarining aniq istiqbollari aniqlab olishga, o'zlarining kelgusi ixtisoslarini tanlashga intiladilar. SHu munosabat bilan kasb-hunarga oid qiziqishlar tarkib topadi va yanada barqarorroq bo'lib qoladi, yigit va qizlar o'z kelajaklari haqida jiddiyoq o'ylay boshlaydilar. Ilk o'spirinlik davridagi jismoniy rivojlanish ustida to'xtalib o'tamiz, bu narsa quyidagi sabablarga ko'ra muhimdir. Jismoniy rivojlanishning ayrim xususiyatlari ilk o'spirin shaxsining ayrim sifatlari rivojlanishiga ma'lum darajada ta'sir ko'rsatadi va uning bundan keyingi hayot faoliyati sohasidagi imkoniyatlarini bir qadar belgilab beradi. Birinchidan bu o'rinda kasb tanlash nazarda tutiladi, bu esa ma'lum darajada yigit va qizlarning individual jismoniy tuzilishi xususiyatlariga ham bog'liqdir. Ikkinchidan, jinslarning o'zaro mayli ta'sir ko'rsatadiki, bunda jismoniy rivojlanish xususiyatlari ancha muhim rol o'ynaydi. O'zining jismoniy kuchini va jozibadorligini, sog'lomligi va mukammalligini his etish yigit va qizlarda o'ziga ishonch, dadillik, tetiklik, optimizm va xushchaqchqlik singari sifatlarning tarkib topishiga ta'sir ko'rsatadi.

Bo'yning o'sishi o'spirin qizlarda 15-16 Yoshgacha, o'g'il bolalarda 17-18 Yoshgacha davom etadi. Bu Yoshda muskullar kuchi tez o'sadi. Masalan, 18 Yoshli bola muskul kuchi 12 Yoshli bolaga nisbatan 2 baravar ko'p bo'ladi. Jismoniy taraqqiyot, asosan, to'g'ri ovqatlanish rejimiga va jismoniy tarbiya bilan shug'ullanishiga ko'p jihatdan bog'liq. Jinsiy taraqqiyot jihatdan bu Yoshdagi ko'pchilik yigit va qizlar postpubertat (tugallanuvchi) davrda bo'ladilar. Bularning jismoniy rivojlanishi katta Yoshdagi odamning jismoniy rivojlanishidan kam fark qiladi. Bo'yning va organizmning notekis o'sishi va rivojlanish davri tugallanadi hamda jismoniy rivojlanishning nisbatan birmuncha tekis davri boshlanadi. O'spirinlik Yoshida jismoniy sifatlari (bo'y, og'irlik) nisbatan barqaror darajaga etgan bo'ladi. Shuningdek, muskul

kuchi va ishchanlik qobiliyati sezilarli darajada ortadi. Ko'krak qafasining hajmi kengayadi, skelet, naychasimon suyaklar qattiqlashadi, to'qimalar va a'zolarining shakllanishi va funksional taraqqiyoti tugallanadi. Odatda bu Yoshda yurak va qon tomirlarning rivojlanishida o'smirlarga xos bo'lgan notekislik endi tekislashadi, qon bosimi baravarlashadi, ichki sekretsiya bezlari bir me'yorda ishlay boshlaydi. Nerv sistemasining va xususan, miya rivojlanishidagi o'zgarishlar ma'lum bo'lib qoladi. Lekin, bu o'zgarishlar miya massasining ortishi hisobiga emas, balki miyaning ichki hujayralari tuzilishining murakkablashuvi hisobiga ro'y beradi. Katta yarim sharlar qatlamidagi hujayralarning tuzilishi sekin-asta kattta Yoshdagi kishi miyasining hujayralariga xos bo'lgan xususiyatlarga ega bo'ladi. Bosh miya po'stining qismlarida assotsiativ to'qimalarning miqdori ko'payadi. Natijada o'qish va mehnat jarayonida katta (yarim sharlar) qatlamining analitik-sintetik faoliyati murakkablashadi. Ba'zan bu Yoshdagi o'quvchilarda nerv qo'zg'aluvchanligining ortishi, nerv sistemasi normal ishlashining buzilishi ko'pincha noto'g'ri yashash rejimining: tungi mashg'ulotlar, to'yib uxlamaslik, toliqish, chekish, noratsional ovqatlanish, zararli odatlar va boshqa ayrim sabablarning natijasida ro'y beradi. Ilk o'spirlik Yoshining boshlanishida odatda jinsiy etilish tugallanadi, ikkilamchi jinsiy belgilar rivojlanadi, bu hol yigit va qizlarning tashqi ko'rinishida ham sezilarli o'zgarish hosil qiladi. Jinsiy etilish davrining tugallanishi hali jismoniy etuklikni ham, buning ustiga psixik va ma'naviy etuklikni ham anglatmaydi. Faqat 18 Yoshga borib, nikohdan o'tishga ruxsat beriladigan davrda, shu Yosh uchun minimal darajada zarur bo'lgan jismoniy, ma'naviy, fuqarolik etuklik darajasi boshlanadi. 18 Yoshli yigit va qizlar jamiyat tomonidan katta Yoshli kishilar deb e'tirof etiladi.

Ilk o'spirinlik davrini ikkinchi o'tish davri deb hisoblash mumkin. Agar birinchi o'tish davri ko'proq bolalikka yaqin bo'lsa, ikkinchi o'tish davrida bo'lgan o'spirin ko'proq Yoshlik davriga yaqindir va shu jihatidan o'rganiladi hamda tadqiq etiladi. Ilk o'spirinlik davri, asosan, unda mustaqil hayotning boshlanishi (o'rta maktabni tamomlab, litsey, kollejlarga kirishi) bilan xarakterlanadi. Hayotdagi bu o'zgarishlar ilk o'spirinning shaxsiga, o'z-o'zini anglashiga ta'sir ko'rsatadi. O'smirlardan farqli o'laroq ilk o'spirinlar katta hayotni tasavvur etmaydilar, balki unda ishtirok etadilar. Ilk o'spirinlarning mustaqilligi ortishi bilan kattalarning unga munosabatlari ham o'zgaradi. Kattalar o'smirlarga ko'proq bola deb qarasarlar, ilk o'spirin Yoshdagilarga katta odamdek munosabatda bo'ladilar. Ilk o'spirinlar hayotda o'z o'rnini topishga nisbatan intilishi anglangan holatda bo'ladi. U o'z hayotiy rejalarini amalga oshirish uchun harakat qila boshlaydi va ma'lum bir kasbni egallay

boshlaydi yoki shu soha bo'yicha akademik litseylarda o'qishini davom ettiradi. O'spirinlar tanlagan sohalari yoki kasblarida juda katta yangiliklar, kashfiyotlar qilgilari keladi, lekin asta-sekinlik bilan yangilik va kashfiyotlar qilish uchun ularda bilim va tajriba etishmayotganligini, buning uchun ko'prok o'qish va o'rganishlari kerakligini anglay boshlaydilar. Hayot faoliyati kengaygan sari, o'spirinlarda ijtimoiy rollar kengligi faqat miqdor tomondangina kengayib qolmay, balki sifat tomonidan ham o'zgarib boradi. Masalan: 16 Yoshda pasport oladi; 18 Yoshidan faol saylash huquqiga va oila qurish imkoniyatiga ega bo'ladi. O'spirin jinoiy ishlar uchun javobgar bo'ladi. Ba'zi o'spirinlar bu Yoshdan boshlab ishlay boshlaydilar. Kasb tanlash haqida o'ylay boshlaydilar. Lekin, shunga qaramay o'spirinlarda kattalarga qaramlik xususiyatlari saqlanib qoladi.

O'spirinlar (16-18 Yoshlar) o'zlarining psixologik xususiyatlari bilan boshqa Yosh davrdagi bolalardan keskin farq qiladilar. Jismoniy hamda aqliy jihatdan voyaga etgan, kamolotga erishgan, dunyoqarashi, o'z-o'zini boshqarishi kabi etuk insoniy xususiyatlari tarkib topgan bo'ladi. Ular vazmin, mulohazali bo'ladilar, katta Yoshdagilarga hurmat-ehtirom bilan qaraydilar. Ular uzoqni ko'zlaydigan, kelajak uchun qayg'uradigan, ota-onalarining yaqin yordamchisiga aylanadilar. O'quv faoliyati o'spirinning asosiy faoliyati bo'lib qolaveradi, o'qishga nisbatan o'smirlik Yoshiga qaraganda o'spirinlikda bir muncha yuqoriroq bo'ladi. Mustaqil hayotga tayyorgarligini o'z-o'zini anglashi bilan bog'liq motivlar bu davrda etakchi o'rinni egallaydi. Motivlar tizimida jamiyatning to'laqonli a'zosi bo'lishga intilish, insonlarga naf keltirish kabi ijtimoiy motivlar ustunlik qiladi. Bu davrda o'spirinlarning kelgusi hayoti va tanlayotgan kasbiy rejalariga ko'ra fanlarga nisbatan qiziqishlari o'zgaradi. O'spirinning fanlarga hamda shu fan o'qituvchilariga nisbatan munosabati o'zgaradi. O'spirinlik davrida o'zi ko'zlagan maqsadlariga erishishga asoslangan motivlar birinchi o'ringa ko'tariladi. O'smirlar o'zlarining o'qishga bo'lgan munosabatlari va ularning o'qish-o'rganishga undovchi sabablarni yaxshi anglaydilar.

Xulosa. Insonda bòladigan òzgarishlar bu davrda muhim ahamiyat kasb etadi.yetuklik va yoshlik davrining qanday kelishi ayni shu davrga boğliq.Inson hamma narsaga qiziquvchan va òz kelajagi uchun qayğuruvchan bòladi.Ular turli rejalar tuzadilar va turli kasblarga qiziqish bildiradilar.Ayni shu davrda topilgan dòstlar bir umrlik bòladi.Òspirinlar oilaga va yaqinlarga mehribon bòladilar va oilaga shu davrdan boshlab muhabbat qòyadilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

39. qizi Ashurova, S. F. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK QO 'LLAB-QUVVATLASHDA PSIXOLOGIK XIZMATNING O 'ZIGA XOS JIHATLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(9 SPECIAL), 418-421.
40. Ashurova, S., & Numonova, A. (2023). THE ROLE OF PSYCHOLOGY IN FORMING TEACHERS' PEDAGOGICAL ABILITY. Academia Repository, 2(11), 46-53.
514. 2.Ashurova Sh. F. (2023) SOG`LOM PSIXOLOGIK TURMUSH TARZI TO`G`RISIDAGI TASVVURLARNING SHAKLLANISHI "Zamonaviy ta`limda pedagogika va psixologiya fanlari <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/8314/5746>
515. qizi Ashurova, S. F. (2023). OILADA YOSHLARNING SOG 'LOM TURMUSH TARZIGA MUNOSABAT SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI MUAMMO SIFATIDA. Educational Research in Universal Sciences, 2(10 SPECIAL), 32-35.
516. Ashurova Sh.F. .(2022) A HEALTHY LIFESTYLE IN UZBEK FAMILIES FROM THE POINT OF VIEW OF ISLAM RELIGION Emergent: JOURNAL OF EDUCATIONAL DISCOVERIES AND LIFELONG LEARNING (EJEDL) <https://ejedl.academiascience.org/index.php/ejedl/article/view/369> (52-56 p)
517. Ashurova, S. F., & qizi Karimova, M. N. (2023). OILADA O 'SMIRLARNING SOG 'LOM TURMUSH TARZI VA OILAVIY HAYOT HAQIDAGI TASAVVURLARI SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 363-368.
518. qizi Karimova, M. N., & Ashurova, S. F. (2023). PROFESSIONAL TA'LIMDA TAHSIL OLAYOTGAN QIZLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASH VA ULARDA SOG 'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 369-373.
519. Ашурова, Ш. (2023). Оилада эр–хотин муносабатларини мувофиқлаштиришнинг ўзбек психологлари томонидан таҳлил қилиниши. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 67-71.21.
520. Karimova M.N. Ashurova.Sh.F, (2023) Professional ta'limda tahsil olayotgan qizlarni oilaviy hayotga tayyorlash va ularda sog'lom turmush tarzini shakllantirishning psixologik asoslari. Educational Research in Universal Sciences. OAK. 369-373-b

521. qizi Imonova, MB (2023). MUSIQANING INSON HISSIYOTIGA TASIRI. National Scientific Research International Journal natijalari , 2 (3), 156-161.
522. Иманов, Б., & Имонова, М. (2021). Развитие творческих способностей учеников при выполнении проблемных экспериментов по физике с помощью инновационных технологий. Общество и инновации, 2(2), 222-227.
523. Imonova, M. B. (2023). Oila tinchligi-jamiyat faravonligi asosi. Finland academic research science publisher, 1148-1151.
524. Имонова, М., & Тожиева, Д. (2023). Роль сиблинговых отношений в когнитивном развитии детей. Традиции и инновации в исследовании и преподавании языков, 1(1), 447-453.
525. Имонова, М. (2023). Musiqiy tarbiya–qudratli quroldir yohud musiqiy tarbiyaning shaxs shakllanishiga tasiri. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 35-37.
526. Имонова, М., & Таджиева, Д. (2023). Boshlangich sinf oquvchilarida milliy tarbiyani pedagogik va psixologik rivojlanishi qonuniyatlari. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 74-76.
527. Иманова, М. Б. (2021). ШАХС ХАРАКТЕРИ АКЦЕНТУАЦИЯСИ ВА ДЕСТРУКТИВ ХУЛҚ-АТВОР. Academic research in educational sciences, 2(11), 1399-1403.
528. Imanov, B. (2023). NEGATIVE FACTORS AFFECTING THE QUALITY OF EDUCATION AND WAYS TO ELIMINATE THEM. Science and innovation, 2(B3), 355-358.
529. Имонова, М. Б. (2023). ВАЖНОСТЬ СЕСТРОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В ЛИЧНОМ РАЗВИТИИ. FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES, 2(22), 120-123.
530. Imonova, M. B. (2023). Causes of Suicide Tendency in Adolescents. Journal of Discoveries in Applied and Natural Science, 1(1), 62-67.
531. Иманов, Б., & Иманова, М. Б. Қ. (2021). ДАРС ТУЗИЛМАСИ ВА УНГА ТАЙЁРГАРЛИК. Academic research in educational sciences, 2(5), 1158-1162.
532. Имонова, М. Б. (2023). РОЛЬ ОТНОШЕНИЯ СИБЛИНГА В ПРОБУЖДЕНИИ МОТИВОВ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(10), 101-104.

533. Нёматуллаева, С. (2020). Психология детей в возрасте 5-7 лет. Студенческий вестник, (5-1), 62-63.
534. Ne'Matullayeva, S. (2022). MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA O 'YIN TERAPIYASINI QO'LLASHGA OID QARASHLAR. Science and innovation, 1(B4), 444-449.
535. Nematullaeva, S. (2023). DEVELOPING COMMUNICATION SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN THROUGH GAME THERAPY. Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence, 2(4), 86-88.
536. Ne'matullayeva, S. (2022). Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida oyin terapiyasini qo'llashda innovatsion usullar. O 'zbekiston milliy universiteti xabarlari, 1(6).
537. Nematullaeva, S. (2023, April). The role of play therapy in a child's life. In Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education (Vol. 1, No. 1, pp. 9-10).
538. Нёматуллаева, С. Х. (2023). Влияние Игровой Терапии В Формировании Личности Детей. Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture, 4(2), 31-33.
539. Kizi, N. S. K. (2022). Use of Game Therapy in Preschool Educational Organizations.
540. Нематуллаева, С. (2023). Maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxs sifatida kamolotida o'yin terapiyasining ahamiyati . Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 43–46. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/psychological-service-education/article/view/23475>

ILK BOLALIK DAVRINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Xalilova Romina Muslihiddinovna

Murodova Sevara Faxriddinovna

TerDPI boshlang'ich ta'lim fakulteti

1 bosqich -talabalari

email: rominaxalilova14@gmail.com

Go'daklik davridan so'ng rivojlanishning yangi bosqichi — ilk bolalik (1—3 yosh) davri boshlanadi. Ilk bolalik davri bola hayotidagi eng ahamiyatga molik, uning kelajakdagi psixologik rivojlanishini belgilab beruvchi muhim davr hisoblanadi. Bu davrdagi rivojlanishning asosini bolaning to'g'ri yurishi, muloqotga kirishishi va predmetli faoliyatni egallash xususiyatlari tashkil etadi. Tikka va to'g'ri yura olish imkoni bolani doimiy ravishda yangi ma'lumotlarni egallashga zamin bo'ladi. Bu yoshdagi bolalar o'z xatti-harakatlari bilan juda faol va kattalar bilan muloqotga kirishishga intiluvchan bo'ladilar.

Bola psixikasini o'rganishda tadqiqotchi bir qator printsiplar qoidalarga tayanishi, ularga rioya etishi lozim bo'ladi. Bu printsiplar quyidagilardan iborat: Ob'ektivlik prinsipi tadqiqotchidan ma'lumotlar bilan ularning talqinini aralashtirib yubormaslikni talab qiladi. Masalan, mashg'ulot davomida bola oynadan tashqariga qarayotgan edi deb aytilsa, bu muayyan hodisa haqidagi ma'lumot bo'lib hisolanadi. Lekin "bola e'tiborsiz" deb aytish hodisaning talqinidir. Hodisaning o'zi bilan uning talqinini aralashtirib yubormaslik kerak. Chunki yuqoridagi misolda ham bola oynaga qarab turgan esa-da, tarbiyachi so'zlariga katta e'tibor berayotgan bo'lishi mumkin. Sababiylik printsi pi bola shaxsi va ongida yangi sifatlarning hosil bo'lishini ta'minlovchi barcha shart-sharoit va omillarni imkon qadar o'rganishni talab qiladi. Masalan, mashg'ulot davomida bola tez-tez oyna tarafga qarayotgan bo'lsa, bu hodisaning iloji boricha ko'proq sabablarini aniqlashga urinish kerak: ko'chadagi biron narsa bola e'tiborini o'ziga tortdimi, mashg'ulotda bola charchab qoldimi,

o'tilayotgan material bolaga yaxshi tanishmi va hokazo. Sinchkovlik va muntazamlik printsi pi bola psixikasi shakllanishi jarayonini, bunda psixolog va pedagoglar ta'sirini sinchkovlik bilan kuzatib borishni talab qiladi. Ushbu printsiPGA muvofiq oldindan:

a) tadqiqot joyi va vaqti aniqlanishi kerak;

b) tadqiqotda o'rganiladigan sinaluvchilar tanlanmasi tuzilishi lozim; c) tadqiqot qaysi vaqtda va qanday vaqt oraliqlarida o'tkazilishini belgilash zarur.

Ushbu bandlar belgilangach, ulardan chetga chiqmaslik kerak, ya'ni qandaydir sub'ektiv sabablar bilan shoshilinch xulosalar chiqarmaslik, tadqiqotni bevaqt tugatish hollariga yo'l qo'ymaslik kerak. Aks holda ob'ektivlik printsipli buzilgan bo'ladi.

Ilk bolalik davridan boshlab bola uni o'rab turgan predmetlarning xususiyatlarini va ular orasidagi oddiy bog'liqliklarni anglashga harakat qiladi. Bu davr aqliy rivojlanishning asosini, idrok va tafakkur harakatlarining yangi ko'rinishlarini tashkil etadi. 1 Yoshli bola predmetlarni izchil, tizimli ravishda ko'rib chiqa olmaydi. U asosan predmetning qandaydir bir ko'zga tashlanib turadigan belgisiga o'z e'tiborini qaratadi va predmetlarni shu belgilariga ko'ra taniydi. Keyinchalik yangi idrok harakatlarining egallanishi bolaning predmetli harakatlarini bajarishdan ko'z bilan chamalab, harakat qilishiga o'tishda namoyon bo'ladi, endi u predmetning bo'laklarini ushlab ko'rmasdan, balki chamalab idrok eta oladi. 2,5-3 Yoshli bola kattalarning ko'rsatgan namunasi, rangi, shakli va kattaligiga ko'ra, aynan shunday predmetlarni chamalab, idrok etgan holda to'g'ri topa oladi. Bolalar avval shakliga, so'ngra kattaligiga va undan keyingina rangiga qarab ajrata oladilar.

Bu jarayonda bola bir xil xususiyatga ega bo'lgan juda ko'p predmetlar mavjudligini tushuna boshlaydi. Lekin, bola rasm chizishni boshlash davrida predmetlarning rangini e'tiborga olmaydi va o'ziga yoqadigan ranglardan foydalanadi. Tadqiqotlarning ko'rsatishicha 2,5-3 Yoshli bola 5-6 ta shaklni (doira, kvadrat, uchburchak, to'g'riburchak, ko'pburchak) va 8 xil rangni (qizil, olov rang, sariq, yashil, ko'k, siyohrang, oq, qora) idrok etishi mumkin. Rang va shakllarning maqsadga muvofiq ishlatilishi jihatidan har xil narsalarda turlicha namoyon bo'lishi sababli, bu Yoshdagi bolalar ularni idrok etganlari bilan nomlarini aniq bilishlari va o'z nugqlarida ishlata olishlari birmuncha qiyinroq. Kattalarning bu Yoshdagi bolalardan rang va shakllarni eslab qolishlarini talab etishlari noto'g'ridir, buning uchun mos davr 4-5 Yoshlar hisoblanadi.

Ilk bolalik davrida psixik taraqqiyot. 3-7 yoshda kechadigan psixologik o'zgarishlar. Ilk bolalik davri. Go'daklik davridan so'ng rivojlanishning yangi bosqichi ilk (1-3yosh) davri boshlanadi, ilk bolalik davri bola hayotidagi eng ahamiyatga molik, uning kelajakdagi psixologik rivojlanishini belgilab beruvchi muhim davr hisoblanadi. Bu davrdagi rivojlanishning asosini bolaning to'g'ri yurishi, muloqotga kirishishi va predmetlash faoliyatini egallash xususiyatlari tashkil etadi. Tikka va to'g'ri yura olish imkoni bolani, doimiy ravishda yangi ma'lumotlarni egallashga zamin bo'ladi. Bu yoshdagi

bolalar o'z xatti- harakatlari bilan juda faol va kattalar bilan muloqotga kirishishga juda intiluvchan bo'ladilar

3-7 yoshgacha bo'lgan davr bog'cha yoshi davri hisoblanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasida juda tez sifat o'zgarishlari bo'lishini inobatga olgan holda 3 davrga (3- 4 yosh) kichik maktabgacha davri (4-5 yosh kichik) bog'cha yoshi o'rta maktabgacha davr (o'rta bog'cha yoshi) 6-7 yosh va katta maktabgacha davr va katta bog'cha yoshlilarga ajratish mumkin. Bola rivojlanish jarayonida odamlarning ilgari o'tgan avlodi tomonidan predmet va hodisalar olami bilan alohida maxsus munosabatga kirishadi. Bu davrda bola ongida anglash tushunchalari rivojlana boshlaydi.

Predmetli faoliyat ilk bolalik davrida yetakchi faoliyat sifatida

Ilk bolalik davridagi bolalar so'zlay boshlagan bo'lishiga qaramay, ular hali vaqt va fazo kabi murakkab tushunchalarni to'g'ri idrok qila olmaydilar, chunki ularda hali turmush tajribasi yo'q. Bunday murakkab tushunchalar kundalik hayot davomida sekin-asta hosil qilib boriladi.

Bir yoshgacha bo'lgan bolalarning diqqati nihoyatda beqaror va ixtiyorsiz bo'lsa, ikki yoshga to'lgan bolalarning diqqatida yangi sifatlar yuzaga kela boshlaydi. Bola o'sib ulg'aygan sari uning diqqati barqarorroq bo'la boshlaydi. Diqqatning ozmi-ko'pmi barqaror bo'la boshlagani shunda ko'rinadiki, bola o'zini qiziqtirgan biron narsa bilan uzoq vaqt mobaynida shug'ullana oladi. Ikki yoshga to'lib, uch yoshga qadam qo'ygach so'zlarni tushunadi. So'z boyligi orta borgach, bolaning o'ziga xos bo'lgan situativ tili haqiqiy tilga aylanadi.

Bu yoshdagi bolalarning tafakkurlari o'ziga xos xususiyatlarga hamda konkret xarakterga ega. Ular ayni chog'da idrok qilib turgan narsalari haqida juda sodda tafakkur qila oladilar. Bundan tashqari, bu yoshdagi bolalarning tafakkur jarayonlarida harakat elementlari ko'p bo'ladi. Shuning uchun ham ularning tafakkurlari ba'zan harakatli tafakkur deb ham yuritiladi.

Ilk bolalik davridagi bolalarda tafakkurning fikriy operatsiyalari, ya'ni analiz, umumlashtirish kabilarni ko'ramiz. Ular qo'llaridagi o'yinchoqlarini yoki qo'llariga tushgan narsalarni amaliy aylantirib, paypaslab, buzib analiz qiladilar. Lekin sintez qilishga hali qurblari etmaydi. Bu yoshning oxiriga kelib tafakkurning o'sishida nutqning roli juda oshadi. Bola yangi so'zlarni mumkin qadar ko'proq bilib olib, ulardan o'z tafakkurida keng foydalana boshlaydi. Bu esa fiklash operatsiyalarining o'sishiga yordam beradi. Bolada so'zlar vositasi bilan analiz va sintez qilish, abstraksiyalash hamda umumlashtirishning dastlabki alomatlari ko'zga tashlanadi.

Tafakkurning o'sishida yana bir muhim bosqich shundan iboratki, ilk bolalik yoshining oxiriga kelib bola ayrim tushunchalarni bilib olishga va bu

tushunchalarning eng muhim belgilarini o'zlashtirishga muvaffaq bo'ladi. Uch yoshga to'lay deb qolgan bola katta yoshdagi hamma odamlarning ishga barvaqt ketishlarini juda yaxshi biladi. Agar bu yoshdagi bolaga "dadang endi barvaqt ishga ketmaydi" deyilsa, u hayron bo'lib qoladi. Chunki katta odam bo'lgan dadasining ishga bormasligi uning tushunchasiga to'g'ri kelmaydi. Uning tushunchasida hamma katta odamlar barvaqt ishga ketishi kerak. Shuning uchun hech bir o'ylab o'tirmay, "dadam kattalar-ku?" deb javob beradi. Bolalar tushunchalardan foydalanib, sodda xulosalar chiqarishga o'rgana boshlaydilar. Ular bir necha hukmlardan foydalanib katta, kichik, baland, past, ko'p, oz kabi sodda xulosalar chiqara oladilar, bu esa tafakkurning yanada rivojlanishi uchun zamin yaratadi.

Ilk bolalik davridagi bolalarda murakkab psixik jarayonlardan biri bo'lmish xayol anchagina rivojlana boshlaydi. Lekin bu asosan ixtiyorsiz xayol bo'ladi. Ular hali ma'lum maqsad asosida ixtiyoriy tarzda xayol yurgiza olmaydilar.

Bola ikki yoshga to'lgach, uning o'yinlarida jiddiy o'zgarish ro'y beradi. Bolaning o'yiniga endi taqlidiy harakatlar qo'shiladi. Bola kattalardan ko'rgan-bilganlarini o'yinda taqlidan takrorlay boshlaydi. Bu davrda bola mashinasini u yoqdan bu yoqqa siljitish yoki tepalikdan sirg'antirib tushirish bilan cheklanmay, haydovchilarning harakatlarini bajara oladi. Mashinaning motori ovoziga taqlid qilib ovoz chiqaradi, mashinada yuk tashiydi va hokazo. Nutqning o'sishi bola xayolining o'sishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Bolalar kattalarning gaplariga tushunadigan bo'lgach, har xil ertak va hikoyalarni qiziqib tinglaydigan bo'ladi. Bolalar o'zlari biladigan, o'zlariga yaxshi tanish bo'lgan narsalar haqidagi hikoyalarni joni dili bilan eshitadilar. Har bir hikoyani eshitganda bolada xilma-xil tasavvurlar yuzaga keladi. Bola bu tasavvurlari yordamida xayol qilish qobiliyatiga ega bo'ladi. Bola hikoyalarni eshitish orqali olgan tasavvurlarini so'zlar bilan ifodalaydi. So'z esa bolaning narsalarni boshqacha idrok qilishiga, ularning boshqa narsalarga o'xshashligini aniqlashiga va ana shunday o'xshashliklarni aniqlash asosida yangi obrazlar, yangi tasavvurlar yaratishiga yordam beradi. Ilk bolalik davridagi bolalarda barcha psixik jarayonlar ma'lum darajada rivojlanar ekan, bu umuman ular ongining rivojlanishiga zamin yaratadi. Tili chiqib, idrok va tafakkuri anchagina o'sgan bola tevarak-atrofdagi har xil narsalarga ongli munosabatda bo'la boshlaydi. Bola o'zining turli ehtiyojlarini anglab, o'zining shaxsini shakllantira boshlaydi. Mashhur fiziolog I.M.Sechenovning tili bilan aytganda, bola ana shu davrdan boshlab, o'z sezgilarini tevarak-atrofdagi narsalardan ajratib, o'z-o'zini anglay boshlaydi. Bu yoshdagi bolalarning so'z boyligida o'z shaxsini bildiruvchi "men" degan

olmosh tez-tez uchrab turadigan bo'ladi. Ana shu tariqa bola juda elementlar tarzda bo'lsa ham o'zini shaxs sifatida anglay boshlaydi. Binobarin, ana shu davrdan boshlab ilk bolalik davridagi bolalarning shaxsiy (individual) xususiyatlari kamol topa boshlaydi.

Ilk bolalik davrida nutqning o'sishi

Go'daklik davridagi bolalarga nisbatan, ilk bolalik davridagi bolalar atrof-muhitdagi narsa va hodisalarga nisbatan ko'proq qiziqish bilan qaraydilar. Agar, go'dak bola qoliga ushlagan narsani oddiy harakatlar bilan kuzatsa, 2—3 yoshdagi bola shu predmet qismlarini diqqat bilan o'rganganidan so'nggina, o'z amaliy faoliyatida ishlata boshlaydi. Bolani dastlab, ayni shu predmetlarning qollanish vazifasi, mohiyati qiziqtirib, u o'z savoliga javob olish maqsadida ko'pincha kattalarga «Bu nima?» degan savol bilan murojaat qiladi. 1—3 yoshdagi bola shakllanishda psixik rivojlanishning o'ta ahamiyatligini inobatga olgan holda, ayrim psixologlar (R.Zazzo) inson tuglliganidan to yetuklik davrigacha bolgan psixik rivojlanish asosining taxminan o'rtalari, 3 yoshga to'g'ri keladi, degan mulohazani bildiradilar. Bu yoshdan boshlab, bolalar predmetlarni olganish olamiga qadam qo'yadilar. U endi kattalar bilan nutq orqali muomala-munosabatda bola oladi va sodda axloq qoidalariga amal qila boshlaydilar. Kattalar bilan boladigan muloqoti tufayli bola atrof hayot haqida ko'proq ma'lumot oladi. Nutq — bu yoshlarda nafaqat muloqot, balki bola tafakkurining rivojlanishi va o'zini-o'zi, shuningdek, bilish jarayonlarini boshqarish vositasi bolib ham xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

41. qizi Ashurova, S. F. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK QO'LLAB-QUVVATLASHDA PSIXOLOGIK XIZMATNING O'ZIGA XOS JIHATLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(9 SPECIAL), 418-421.

42. Ashurova, S., & Numonova, A. (2023). THE ROLE OF PSYCHOLOGY IN FORMING TEACHERS' PEDAGOGICAL ABILITY. Academia Repository, 2(11), 46-53.

541. 2.Ashurova Sh. F. (2023) SOG'LOM PSIXOLOGIK TURMUSH TARZI TO'G'RISIDAGI TASVVURLARNING SHAKLLANISHI "Zamonaviy ta'limda pedagogika va psixologiya fanlari <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/8314/5746>

542. qizi Ashurova, S. F. (2023). OILADA YOSHLARNING SOG'LOM TURMUSH TARZIGA MUNOSABAT SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-

PSIXOLOGIK OMILLARI MUAMMO SIFATIDA. Educational Research in Universal Sciences, 2(10 SPECIAL), 32-35.

543. Ashurova Sh.F. .(2022) A HEALTHY LIFESTYLE IN UZBEK FAMILIES FROM THE POINT OF VIEW OF ISLAM RELIGION Emergent: JOURNAL OF EDUCATIONAL DISCOVERIES AND LIFELONG LEARNING (EJEDL) <https://ejedl.academiascience.org/index.php/ejedl/article/view/369> (52-56 p)

544. Ashurova, S. F., & qizi Karimova, M. N. (2023). OILADA O 'SMIRLARNING SOG 'LOM TURMUSH TARZI VA OILAVIY HAYOT HAQIDAGI TASAVVURLARI SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 363-368.

545. qizi Karimova, M. N., & Ashurova, S. F. (2023). PROFESSIONAL TA'LIMDA TAHSIL OLAYOTGAN QIZLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASH VA ULARDA SOG 'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 369-373.

546. Ашурова, Ш. (2023). Оилада эр–хотин муносабатларини мувофиқлаштиришнинг ўзбек психологлари томонидан таҳлил қилиниши. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 67-71.21.

547. Karimova M.N. Ashurova.Sh.F, (2023) Professional ta'limda tahsil olayotgan qizlarni oilaviy hayotga tayyorlash va ular da sog'lom turmush tarzini shakllantirishning psixologik asoslari. Educational Research in Universal Sciences. OAK. 369-373-b

548. qizi Imonova, MB (2023). MUSIQANING INSON HISSIYOTIGA TASIRI. National Scientific Research International Journal natijalari , 2 (3), 156-161.

549. Иманов, Б., & Имонова, М. (2021). Развитие творческих способностей учеников при выполнении проблемных экспериментов по физике с помощью инновационных технологий. *Общество и инновации*, 2(2), 222-227.

550. Imonova, M. B. (2023). Oila tinchligi-jamiyat faravonligi asosi. Finland academic research science publisher, 1148-1151.

551. Имонова, М., & Тожиева, Д. (2023). Роль сиблинговых отношений в когнитивном развитии детей. *Традиции и инновации в исследовании и преподавании языков*, 1(1), 447-453.

552. Имонова, М. (2023). Musiqiy tarbiya–qudratli quroldir yohud musiqiy tarbiyaning shaxs shakllanishiga tasiri. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 35-37.

553. Имонова, М., & Таджиева, Д. (2023). Boshlangich sinf oquvchilarida milliy tarbiyani pedagogik va psixologik rivojlanishi qonuniyatlari. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 74-76.
554. Иманова, М. Б. (2021). ШАХС ХАРАКТЕРИ АКЦЕНТУАЦИЯСИ ВА ДЕКТРУКТИВ ХУЛҚ-АТВОР. Academic research in educational sciences, 2(11), 1399-1403.
555. Imanov, B. (2023). NEGATIVE FACTORS AFFECTING THE QUALITY OF EDUCATION AND WAYS TO ELIMINATE THEM. Science and innovation, 2(B3), 355-358.
556. Имонова, М. Б. (2023). ВАЖНОСТЬ СЕСТРОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В ЛИЧНОМ РАЗВИТИИ. FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES, 2(22), 120-123.
557. Imonova, M. B. (2023). Causes of Suicide Tendency in Adolescents. Journal of Discoveries in Applied and Natural Science, 1(1), 62-67.
558. Иманов, Б., & Иманова, М. Б. Қ. (2021). ДАРС ТУЗИЛМАСИ ВА УНГА ТАЙЁРГАРЛИК. Academic research in educational sciences, 2(5), 1158-1162.
559. Имонова, М. Б. (2023). РОЛЬ ОТНОШЕНИЯ СИБЛИНГА В ПРОБУЖДЕНИИ МОТИВОВ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(10), 101-104.
560. Ньёматуллаева, С. (2020). Психология детей в возрасте 5-7 лет. Студенческий вестник, (5-1), 62-63.
561. Ne'Matullayeva, S. (2022). МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ ТАШКИЛОТЛАРИДА О 'YIN ТЕРАПИЯСИНИ ҚО'ЛЛАШГА ОИД ҚАРАШЛАР. Science and innovation, 1(B4), 444-449.
562. Nematullaeva, S. (2023). DEVELOPING COMMUNICATION SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN THROUGH GAME THERAPY. Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence, 2(4), 86-88.
563. Ne'matullayeva, S. (2022). Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida oyin terapiyasini qo'llashda innovatsion usullar. O 'zbekiston milliy universiteti xabarлари, 1(6).
564. Nematullaeva, S. (2023, April). The role of play therapy in a child's life. In Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education (Vol. 1, No. 1, pp. 9-10).
565. Ньёматуллаева, С. Х. (2023). Влияние Игровой Терапии В Формировании Личности Детей. Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture, 4(2), 31-33.

566. Kizi, N. S. K. (2022). Use of Game Therapy in Preschool Educational Organizations.

567. Нематуллаева, С. (2023). Maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxs sifatida kamolotida o'yin terapiyasining ahamiyati . Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 43–46. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/psychological-service-education/article/view/23475>

TA'LIM JARAYONINING PSIXOLOGIK ASOSLARI

Xolmatova Jasmina

Amanova Iroda

TerDPI Boshlang'ich ta'lim fakulteti

1-bosqich talabalari

omonovairoda@33Gmail.ru

Annotatsiya Mazkur maqolada ta'lim tushunchasining mohiyati, o'quv faoliyati, kompyuterlashtirilgan ta'limning psixologik jihatlar, yoshlarga jamiyatning kelgusi rivoji va ta'limning o'zaro bog'liqligini tushuntirishi va anglatishi haqida keltirilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, o'qish, o'quv faoliyati, o'rganish, kompyuterlashtirilgan ta'lim.

Insonning hayotiy tajribalarini bilimlar, ko'nikmalar va malakalar tariqasida o'zlashtirishiga aloqador bo'lgan bir nechta tushunchalar mavjud. Bu o'quv faoliyati, ta'lim, o'qish va o'rganishdir. Bunday faoliyat kishiga, shu jumladan, bolaga ham atrof-muhitga moslashish, o'zining asosiy ehtiyojlari, shuningdek, aqliy o'sish va shaxsiy rivojlanish ehtiyojlarini qondirishga imkon beradi. Ta'lim psixologiyasida o'quv jarayonida xotira, tafakkur, nutq, xayol, irodaning roli, shuningdek, o'quvchilarning individual xususiyatlari (temperamenti, xarakteri, qiziqishlari), o'quv predmetlarining o'ziga xos tomonlari, ta'lim jarayonini boshqarishning psixologik tamoyillari va boshqalar o'rganiladi. Nemis psixologi V.Shtern: ta'lim psixik rivojlanishning orqasidan boradi va unga moslashadi, degan fikrni ilg'a surgan edi. Bu fikrga qarama-qarshi rus psixologi L.S.Vigotskiy bolaning psixik rivojlanishida ta'lim va tarbiyaning yetakchilik roli bor, degan

qoidani birinchi bo'lib ilgari surdi va uni: ta'lim rivojlanishdan oldinda boradi va uni o'z orqasidan ergashtirib olib boradi, deb aniq ifodalab beradi.

Ta'lim — bu aqliy yetilish jarayonini faqat bir qadar tezlatishga yoki sekinlashtirishga qodirdir, lekin u aqliy jihatdan yetilish jarayoniga hech qanday jiddiy ta'sir ko'rsata olmaydi. Demak, ta'lim rivojlanish qonunlariga bo'ysunishi kerak. Masalan, bolada mantiqiy tafakkur yetilmay turib, uni mantiqiy fikr yuritishga o'rgatish foydasizdir. Ta'limning turli bosqichlari bolaning tegishli psixologik imkoniyatlari pishib yetiladigan muayyan yoshidan qat'iy nazar bog'liqligi ana shundan kelib chiqadi. Ta'kidlash joizki, ta'lim yetakchi rolni bajaradi, ta'lim va rivojlanish esa o'zaro birbiriga

bog'liqdir; ular alohida sodir bo'ladigan ikki jarayon bo'lmay, balki bir butun jarayondir.

O'qu faoliyati inson yangi bilim, ko'nikma va malakalar egallaydigan yoki mavjudlarini o'zgartiradigan, o'z qobiliyatlarini rivojlantiradigan, takomillashtiradigan jarayondir.

O'qish deganda bilim, ko'nikma va malakalarni egallash uchun qobiliyatlarni rivojlantirishga qaratilgan o'quvchi tomonidan amalga oshiriladigan o'quv harakatlari tushuniladi. Yuqorida ko'rib o'tilgan uch tushuncha ham o'quv faoliyati mazmuniga taalluqlidir. O'qishning natijasi haqida gapirilganda o'rganish tushunchasidan foydalaniladi.

O'rganish insonning o'quv faoliyati natijasida yangi psixologik sifat va xususiyatlarni o'zlashtirganligini bildiradi. Etimologik jihatdan bu tushuncha "o'rganmoq" tushunchasidan kelib chiqqan bo'lib, individning ta'lim va o'qish natijasida o'rganishi mumkin bo'lgan barcha narsalarni o'z ichiga oladi. O'rganish va ta'lim orasidagi ikki muhim farqlarni ta'kidlab o'tamiz. Ta'lim o'rganishdan farqli ravishda rejali va ongli boshqariladigan tashkiliy jarayondir. O'rganish esa stixiyali ravishda ro'y beradi. O'qish o'quv faoliyatining tarkibiy qismi, o'quvchilarning faoliyati bilan bog'liq ravishdagi tashkiliy jarayon sifatida namoyon bo'ladi.

Ta'lim jarayonida ta'lim beruvchining vazifasi darsda o'quvchilarning faolligini yuzaga keltirishgina emas, balki o'quvchilarning darsda o'tiladigan materialni idrok etishga tayyor turishlarini kuzatish hamdir. Dars jarayonida o'quvchilarning diqqati o'zgarib turadi. O'qitish jarayonida bu qonuniyatlarni nazarda tutish, o'quvchilar diqqatini materialning asosiy jihatlariga hamda o'zlashtirilgan materialni takrorlashga jalb etish kerak. Umumiy psixologiya kursidan ma'lumki, iroda bu shaxsning o'z oldiga qo'ygan maqsadining aniqligi, uni amalga oshirish uchun intilishi, maqsad yo'lida ma'lum bir qarorga kelish tezligi va uni o'z vaqtida ijro etishi bilan belgilanadigan sifatidir. Ta'lim jarayonidagi o'quv materialiga bo'lgan diqqatning barqaror bo'lishida irodaviy zo'r berishning ahamiyati nihoyatda kattadir. Ta'lim jarayonidagi iroda o'quvchining maktab va uyda o'tkaziladigan mashg'ulotlarga tayyor turishida namoyon bo'ladi. O'quv materialini o'rganish, eslab qolish o'quvchining irodaviy zo'r berishiga bog'liq. Iroda o'quvchilarning fikrlash faoliyatlarida — masalani yechishga, qo'yilgan savolga javob topishga va hokazolarga intilishida namoyon bo'ladi. Binobarin, ta'lim jarayonida o'quv materialini idrok qilishning ahamiyati katta. Umumiy psixologiya kursidan ma'lumki, idrok bu narsa va hodisalarni sezgi organlariga ta'sir etishi natijasida ularning kishi psixikasida yaxlit obrazini paydo bo'lishidir. Idrok etish jarayoni ta'limning turli shakllarida, ya'ni

o'qituvchining og'zaki hikoya qilishida, suhbat o'tkazishda, ma'ruza o'qishida, kino-dars, televizion parcha, sxemalar va ko'rgazmali qurollar ko'rsatish, ekskursiyalar o'tkazish, o'quvchining o'ziga darsliklar hamda boshqa qo'llanmalarni o'qitish jarayonida rivojlanadi. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, idrokni tarkib toptirishda o'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olish nihoyatda muhimdir. Chunki, fazoni, vaqtni va harakatlarni idrok etishda ham yosh xususiyatlarda turli farqlar mavjud bo'ladi. Ta'lim jarayonida o'quvchilarning bilishga qiziqishlari g'oyat katta rol o'ynaydi. Ma'lumki, qiziqish o'quvchilarning emotsional bezagi, biror buyumni, biror faoliyatni tanlash munosabati va yo'nalishidir. Ma'lumki, psixologiyada o'quvchilarning ta'lim jarayonidagi qiziqishining ikki turi aniqlanadi. Birinchisi, bevosita, ikkinchisi bilvosita qiziqish. Har bir o'qituvchi o'z o'quvchilarida o'z faniga nisbatan bilvosita qiziqishni tarkib toptirishga harakat qiladi. Qiziqishlar orqali o'quvchilarda ta'limga faol munosabat namoyon bo'ladi. Psixologiyada qiziqish — bu shaxsning o'zi uchun qimmatli yoki yoqimli bo'lgan muayyan narsa yoki hodisalarga munosabatidir. Qiziqishlar shaxsning muhim va individual xususiyatlaridan biri bo'lib hisoblanadi. Qiziqishlar o'quvchilar hayotida katta rol o'ynaydi. Ular o'quv faoliyatini faollashtiruvchi asosiy turtkilar — motivlardir. Qiziqishlar maktab o'quvchisiga fan asoslarini yaxshiroq o'zlashtirib olishlariga, aqliy qobiliyatlarning o'sishiga, bilim doirasining kengayishiga imkon beradi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, O'qituvchilarning vazifasi o'quvchini qiziqitirib qolgan ishning o'zi bilan shug'ullanishga imkon yaratishgina emas, balki undagi qiziqishlarni chuqurlashtirish va kengaytirish, ta'sirchan qilish, shuningdek, qiziqishlarining markaziga aylanib qolgan faoliyat bilan shug'ullanish istagini, maylini shakllantirishda iborat. Ma'lumki, o'quvchilarga taklif etiladigan axborotlar aqlbovar qilmaydigan darajada tezlik bilan ko'payib bormoqda. Shuningdek, ularning juda tez eskirib qolib, yangilashni taqozo etishi ham o'z-o'zidan ma'lum bo'lmoqda. O'quvchilarning hamisha yangilanib turadigan axborotlarni mustaqil ravishda o'zlashtirib borishi va o'qishni bitirib ketganidan keyin, kishiga jadal sur'atlar bilan o'sib borayotgan fan-texnika taraqqiyotidan orqada qolib ketmaslik imkoniyatini beradigan qobiliyatlar taraqqiyotini beruvchi tafakkur sifatlarini tarkib toptirish kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

43. qizi Ashurova, S. F. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK QO'LLAB-QUVVATLASHDA PSIXOLOGIK

XIZMATNING O'ZIGA XOS JIHATLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(9 SPECIAL), 418-421.

44. Ashurova, S., & Numonova, A. (2023). THE ROLE OF PSYCHOLOGY IN FORMING TEACHERS' PEDAGOGICAL ABILITY. Academia Repository, 2(11), 46-53.

568. 2.Ashurova Sh. F. (2023) SOG'LOM PSIXOLOGIK TURMUSH TARZI TO'G'RISIDAGI TASVVURLARNING SHAKLLANISHI "Zamonaviy ta'limda pedagogika va psixologiya fanlari <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/8314/5746>

569. qizi Ashurova, S. F. (2023). OILADA YOSHLARNING SOG'LOM TURMUSH TARZIGA MUNOSABAT SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI MUAMMO SIFATIDA. Educational Research in Universal Sciences, 2(10 SPECIAL), 32-35.

570. Ashurova Sh.F. (2022) A HEALTHY LIFESTYLE IN UZBEK FAMILIES FROM THE POINT OF VIEW OF ISLAM RELIGION Emergent: JOURNAL OF EDUCATIONAL DISCOVERIES AND LIFELONG LEARNING (EJEDL) <https://ejedl.academiascience.org/index.php/ejedl/article/view/369> (52-56 p)

571. Ashurova, S. F., & qizi Karimova, M. N. (2023). OILADA O'SMIRLARNING SOG'LOM TURMUSH TARZI VA OILAVIY HAYOT HAQIDAGI TASAVVURLARI SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 363-368.

572. qizi Karimova, M. N., & Ashurova, S. F. (2023). PROFESSIONAL TA'LIMDA TAHSIL OLAYOTGAN QIZLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASH VA ULARDA SOG'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 369-373.

573. Ашурова, Ш. (2023). Оилада эр–хотин муносабатларини мувофиқлаштиришнинг ўзбек психологлари томонидан таҳлил қилиниши. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 67-71.21.

574. Karimova M.N. Ashurova.Sh.F, (2023) Professional ta'limda tahsil olayotgan qizlarni oilaviy hayotga tayyorlash va ularda sog'lom turmush tarzini shakllantirishning psixologik asoslari. Educational Research in Universal Sciences. OAK. 369-373-b

575. qizi Imonova, MB (2023). MUSIQANING INSON HISSIYOTIGA TASIRI. National Scientific Research International Journal natijalari , 2 (3), 156-161.

576. Иманов, Б., & Имонова, М. (2021). Развитие творческих способностей учеников при выполнении проблемных экспериментов

по физике с помощью инновационных технологий. Общество и инновации, 2(2), 222-227.

577. Imonova, M. B. (2023). Oila tinchligi-jamiyat faravonligi asosi. Finland academic research science publisher, 1148-1151.

578. Имонова, М., & Тожиева, Д. (2023). Роль сиблинговых отношений в когнитивном развитии детей. Традиции и инновации в исследовании и преподавании языков, 1(1), 447-453.

579. Имонова, М. (2023). Musiqiy tarbiya-qudratli quroldir yohud musiqiy tarbiyaning shaxs shakllanishiga tasiri. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 35-37.

580. Имонова, М., & Таджиева, Д. (2023). Boshlangich sinf oquvchilarida milliy tarbiyani pedagogik va psixologik rivojlanishi qonuniyatlari. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 74-76.

581. Иманова, М. Б. (2021). ШАХС ХАРАКТЕРИ АКЦЕНТУАЦИЯСИ ВА ДЕКТРУКТИВ ХУЛҚ-АТВОР. Academic research in educational sciences, 2(11), 1399-1403.

582. Imanov, B. (2023). NEGATIVE FACTORS AFFECTING THE QUALITY OF EDUCATION AND WAYS TO ELIMINATE THEM. Science and innovation, 2(B3), 355-358.

583. Имонова, М. Б. (2023). ВАЖНОСТЬ СЕСТРОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В ЛИЧНОМ РАЗВИТИИ. FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES, 2(22), 120-123.

584. Imonova, M. B. (2023). Causes of Suicide Tendency in Adolescents. Journal of Discoveries in Applied and Natural Science, 1(1), 62-67.

585. Иманов, Б., & Иманова, М. Б. Қ. (2021). ДАРС ТУЗИЛМАСИ ВА УНГА ТАЙЁРГАРЛИК. Academic research in educational sciences, 2(5), 1158-1162.

586. Имонова, М. Б. (2023). РОЛЬ ОТНОШЕНИЯ СИБЛИНГА В ПРОБУЖДЕНИИ МОТИВОВ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(10), 101-104.

587. Неъматуллаева, С. (2020). Психология детей в возрасте 5-7 лет. Студенческий вестник, (5-1), 62-63.

588. Ne'Matullayeva, S. (2022). МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ ТАШКИЛОТЛАРИДА О 'YIN ТЕРАПИЯСИНИ ҚО'ЛЛАШГА ОИД ҚАРАШЛАР. Science and innovation, 1(B4), 444-449.

589. Nematullaeva, S. (2023). DEVELOPING COMMUNICATION SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN THROUGH GAME THERAPY. Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence, 2(4), 86-88.

590. Ne'matullayeva, S. (2022). Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida oyin terapiyasini qo'llashda innovatsion usullar. O'zbekiston milliy universiteti xabarlari, 1(6).

591. Nematullaeva, S. (2023, April). The role of play therapy in a child's life. In Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education (Vol. 1, No. 1, pp. 9-10).

592. Нейматуллаева, С. Х. (2023). Влияние Игровой Терапии В Формировании Личности Детей. Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture, 4(2), 31-33.

593. Kizi, N. S. K. (2022). Use of Game Therapy in Preschool Educational Organizations.

594. Нематуллаева, С. (2023). Maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxs sifatida kamolotida o'yin terapiyasining ahamiyati . Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 43–46. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/psychological-service-education/article/view/23475>

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR PSIXOLOGIYA

Xursanova Hilola Shokir qizi

Termiz davlat pedagogika instituti "Boshlang'ich" ta'lim fakulteti

"Boshlang'ich" ta'lim yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasini rivojlanishi, Yoshi va o'ziga xos xususiyatlarining ahamiyatlari yoritilgan. Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasining o'rganish sabablarini o'rganib tahlil qilingan va shu haqida muhim ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: shaxs, o'yin, faoliyat, estetik did, ijtimoiy axloq, maktabgacha yosh davri, rivojlantirish

Bolalarning 3 dan 7 yoshgacha bo'lgan davri bog'cha Yoshi davri yoki maktabgacha Yosh davri hisoblanadi. Maktabgacha Yoshdagi bolalar psixologiyasida juda tez sifat o'zgarishlarini inobatga olgan holda 3 davrga bo'linadi:

(3-4 Yosh) kichik maktabgacha davr (kichik bog'cha Yoshi),

(4-5 Yosh) o'rta maktabgacha davr (o'rta bog'cha Yoshi),

(6-7 Yosh) katta maktabgacha davr (katta bog'cha Yoshi) ga ajratish mumkin bo'ladi.

Bola rivojlanish kishilik avlodi tomonidan yaratilgan hodisa va predmetlar bilan kirishadi. Bola inson erishgan barcha faol o'zlashtirib, egallab boradi. Asosan shu davrdan boshlab bolaning mustaqil kuchaya boshlaydi. Bog'cha Yoshidagi bolalarga beriladigan tarbiya, ularning murakkab harakatlarini o'zlashtirish, mehnat ishlarini shakllantirish, nutqni o'stirish, estetik didni boshlang'ich kurtaklarini hosil qilishga qaratilgan. Mashhur rus pedagogi Lesgaftning aytib o'tgan fikrlariga ko'ra, bola bog'cha Yoshdagi davrida shunday bir xarakterdagi xislatlarining namunalarining axloqiy xarakterning asoslari yuzaga keladi.

Kattalar va tengdoshlari bilan bo'lgan munosabatda axloq me'yorlarida kishilarni anglashi bilan tanishib chiqa boshlaydi. Bog'cha Yoshidagi bola endilikda o'z tanasini yaxshi boshqara boshlaydi. Bu davrda bolaning nutqi o'sib boshlaydi, o'z bilganlarini maqullab qilishga harakat qiladi, o'zi bilgan ertagini qayta-qayta eshitib zerikmaslik, shu davrdagi bolalarga xos xususiyatlardan biridir.

3-7 Yoshdagi bolaning asosiy faoliyati quyidagi ketma-ketlikda kechadi:

- predmetlarni o'rganish;

- individual predmetli o'yinlar, jamoa syujetli- rolli o'yinlar;
- individual va guruhij ijod;
- musobaqa o'yinlari;
- muloqot o'yinlari;
- uy mehnati.

Hamma narsani bilib olishga bo'lgan ehtiyoj kuchayadi. Bog'cha yoshdagi bolaning ehtiyojlaridan yana biri, har narsani yangilik sifatida ko'rib, uni har tomonlama bilishga intilishidir. 3-7 Yoshli bolalarning psixik rivojlanishida badiiy-ijodiy faoliyat turi bo'lgan musiqaning ahamiyati judda katta o'rin tutadi.

Maktabgacha yoshdagi bolaning yetakchi faoliyati o'yindir.

Yoshdagi bolalarning o'yinlarini uchga bo'lish mumkin:

1. predmetli o'yinlar (15-20 minut o'ynaladi);
2. syujetli-rolli o'yinlar (30-60 minut o'ynaladi);
3. qoidali o'yinlar (1soatdan-2kungacha davom etishi mumkin).

Bog'cha Yoshidagi bolalar o'zlarining o'yin faoliyatlarida ildam qadamlar bilan olg'a qarab borayotgan sarmazmun hayotimizning hamma tomonlarini aks ettirishga intiladilar.Eng asosiysi bu o'yinlarda kattalarning predmetli dunyoga nisbatan xulq - atvori takrorlanmaydi, odamlar orasidagi munosabatlarga, asosan rollariga taqlid qilinadi. Bolaning o'yin faoliyatlarida turli hayoliy va afsonaviy obrazlarni yaratishlari ijodiy yaratuvchanlik jarayoni ekanligidan dalolat beradi. Bola atrofdagi narsalar dunyosini bilish jarayonida ular bilan bevosita amaliy munosabatda bo'lishga intiladi. Bu o'rinda shu narsa harakterliki' bola bilishga intilishga tashnaligidan kattalarga taqlid qila boshlaydi , kattalarni kasbiga taqlid qilib turli xil o'yinlar o'ynab o'zining qanaqa xarakterdaligini va his tuyg'ularini yaqqol ko'rsatib beradi. Bolada qarama-qarshilik faqatgina birgina faoliyat orqaligina, bolaning o'yin faoliyati bilan ko'rsatib, o'yin jarayonida izohlab berishi mumkun.

Bog'cha Yoshidagi bolada sezgi, idrok, diqqat, xotira, tasavvur, tafakkur, nutq, xayol, hissiyot va irodaning rivojlanishi juda tez kechadi. Bola o'yinchoqlarni ranglarini bir-biridan farqlay olmaydi. Unga ranglarni bilishga yordam beradigan o'yinchoqlar , rangli kiyimlar, rangli xalqalar, quticha va shunga o'xshagan rangli narsalarni berish zarur.

Bolalar suratlarni idrok qilayotganida kattalar turli xil savollar bilan ularni tahlil qilishga o'rgatishlari kerak. Bunda, asosan, diqqatini:

1. Suratning mazmunini (syujetini) to'ri idrok qilishga;
2. Suratning ko'rinishida har bir tasvirlangan narsani to'g'ri idrok qila olishi;

3. Tasvirlangan narsalar o'rtasidagi munosbatlarni to'g'ri idrok qila olishga qaratilgan bo'lishi kerak bo'ladi.

Bolaning maktabda muvaffaqiyatli o'qishi ko'p jihatdan ularning tayyorgarligiga ham bog'liq bo'ladi. Bola maktabga chiqishidan avvalo jismoniy, motivatsion tayyorgarlik, aqliy tayyorgarliklarga tayyor bolishi kerak hisoblanadi. 6 Yoshli bolaning anatomik fiziologik rivojlanishi o'ziga hos kechadi. Bu yoshda bola organizmi va tanasi juda tez rivojlanib o'sadi. Uning og'irligi oyiga 150dan 200 gacha, bo'yi esa 0,5 smgacha ko'payadi.

Kattabog'cha Yoshidagi bolalar asosan, maktabda o'qish uchun ehtiyoj sezadilar, lekin bu istak va ehtiyoj motivi turlicha bo'lishi mumkin. Ota-onalar, pedagog, tarbiyachilar tomonidan bolalarga bilish, o'rganish motivlarini singdirishini maktabda muvaffaqiyatli o'qish omili bo'lib xizmat qila oladi. Maktabgacha Yosh davrda ijodkorlik jarayoni boshlanadi. Nutq asosidagi tarbiya jarayonida me'yor va qoidalar bola axloqini boshqaradi.

Xulosa o'rnida shuni aytishimiz mumkinki, Bolalar ostona hatlab tashqi dunyoga qadam qo'yganida atrof muhit va jamoatchilikning ta'siri sezilarli bo'ladi. Ta'lim muassasalari va mahallakuy, umuman, ijtimoiy hayot uning hayotini taqib etib boradi har bir daqiqasigacha. Shuning uchun, oilaviy munosabatlarda shaxsning umumummadaniy dunyoqarashini shakllantirishga qaratilgan, shaxsiy hayotda o'zgarishlar va ularning ruhiy va ma'naviy takomilida ham muhim o'rin tutadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

45. qizi Ashurova, S. F. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK QO'LLAB-QUVVATLASHDA PSIXOLOGIK XIZMATNING O'ZIGA XOS JIHATLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(9 SPECIAL), 418-421.

46. Ashurova, S., & Numonova, A. (2023). THE ROLE OF PSYCHOLOGY IN FORMING TEACHERS' PEDAGOGICAL ABILITY. Academia Repository, 2(11), 46-53.

595. 2. Ashurova Sh. F. (2023) SOG'LOM PSIXOLOGIK TURMUSH TARZI TO'G'RISIDAGI TASVURLARNING SHAKLLANISHI "Zamonaviy ta'limda pedagogika va psixologiya fanlari <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/8314/5746>

596. qizi Ashurova, S. F. (2023). OILADA YOSHLARNING SOG'LOM TURMUSH TARZIGA MUNOSABAT SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI MUAMMO SIFATIDA. Educational Research in Universal Sciences, 2(10 SPECIAL), 32-35.

597. Ashurova Sh.F. .(2022) A HEALTHY LIFESTYLE IN UZBEK FAMILIES FROM THE POINT OF VIEW OF ISLAM RELIGION Emergent: JOURNAL OF EDUCATIONAL DISCOVERIES AND LIFELONG LEARNING (EJEDL) <https://ejedl.academiascience.org/index.php/ejedl/article/view/369> (52-56 p)
598. Ashurova, S. F., & qizi Karimova, M. N. (2023). OILADA O 'SMIRLARNING SOG 'LOM TURMUSH TARZI VA OILAVIY HAYOT HAQIDAGI TASAVVURLARI SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 363-368.
599. qizi Karimova, M. N., & Ashurova, S. F. (2023). PROFESSIONAL TA'LIMDA TAHSIL OLAYOTGAN QIZLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASH VA ULARDA SOG 'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 369-373.
600. Ашурова, Ш. (2023). Оилада эр–хотин муносабатларини мувофиқлаштиришнинг ўзбек психологлари томонидан таҳлил қилиниши. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 67-71.21.
601. Karimova M.N. Ashurova.Sh.F, (2023) Professional ta'limda tahsil olayotgan qizlarni oilaviy hayotga tayyorlash va ularda sog'lom turmush tarzini shakllantirishning psixologik asoslari. Educational Research in Universal Sciences. OAK. 369-373-b
602. qizi Imonova, MB (2023). MUSIQANING INSON HISSIYOTIGA TASIRI. National Scientific Research International Journal natijalari , 2 (3), 156-161.
603. Иманов, Б., & Имонова, М. (2021). Развитие творческих способностей учеников при выполнении проблемных экспериментов по физике с помощью инновационных технологий. *Общество и инновации*, 2(2), 222-227.
604. Imonova, M. B. (2023). Oila tinchligi-jamiyat faravonligi asosi. Finland academic research science publisher, 1148-1151.
605. Имонова, М., & Тожиева, Д. (2023). Роль сиблинговых отношений в когнитивном развитии детей. *Традиции и инновации в исследовании и преподавании языков*, 1(1), 447-453.
606. Имонова, М. (2023). Musiqiy tarbiya–qudratli quroldir yohud musiqiy tarbiyaning shaxs shakllanishiga tasiri. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 35-37.
607. Имонова, М., & Таджиева, Д. (2023). Boshlangich sinf oquvchilarida milliy tarbiyani pedagogik va psixologik rivojlanishi

qonuniyatlari. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 74-76.

608. Иманова, М. Б. (2021). ШАХС ХАРАКТЕРИ АКЦЕНТУАЦИЯСИ ВА ДЕСТРУКТИВ ХУЛҚ-АТВОР. Academic research in educational sciences, 2(11), 1399-1403.

609. Imanov, B. (2023). NEGATIVE FACTORS AFFECTING THE QUALITY OF EDUCATION AND WAYS TO ELIMINATE THEM. Science and innovation, 2(B3), 355-358.

610. Имонова, М. Б. (2023). ВАЖНОСТЬ СЕСТРОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В ЛИЧНОМ РАЗВИТИИ. FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES, 2(22), 120-123.

611. Imonova, M. B. (2023). Causes of Suicide Tendency in Adolescents. Journal of Discoveries in Applied and Natural Science, 1(1), 62-67.

612. Иманов, Б., & Иманова, М. Б. Қ. (2021). ДАРС ТУЗИЛМАСИ ВА УНГА ТАЙЁРГАРЛИК. Academic research in educational sciences, 2(5), 1158-1162.

613. Имонова, М. Б. (2023). РОЛЬ ОТНОШЕНИЯ СИБЛИНГА В ПРОБУЖДЕНИИ МОТИВОВ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(10), 101-104.

614. Нетьматуллаева, С. (2020). Психология детей в возрасте 5-7 лет. Студенческий вестник, (5-1), 62-63.

615. Ne'Matullayeva, S. (2022). МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ ТASHKILOTLARIDA О 'YIN TERAPIYASINI QO'LLASHGA OID QARASHLAR. Science and innovation, 1(B4), 444-449.

616. Nematullaeva, S. (2023). DEVELOPING COMMUNICATION SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN THROUGH GAME THERAPY. Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence, 2(4), 86-88.

617. Ne'matullayeva, S. (2022). Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida oyin terapiyasini qo'llashda innovatsion usullar. O'zbekiston milliy universiteti xabarлари, 1(6).

618. Nematullaeva, S. (2023, April). The role of play therapy in a child's life. In Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education (Vol. 1, No. 1, pp. 9-10).

619. Нетьматуллаева, С. Х. (2023). Влияние Игровой Терапии В Формировании Личности Детей. Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture, 4(2), 31-33.

620. Kizi, N. S. K. (2022). Use of Game Therapy in Preschool Educational Organizations.

621. Нематуллаева, С. (2023). Maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxs sifatida kamolotida o'yin terapiyasining ahamiyati . Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 43–46. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/psychological-service-education/article/view/23475>

PEDAGOG FAOLIYATIDA PSIXOLOGIYANING O'RNI

Yaxshiboyeva Aziza

Yo'ldosheva Mahbuba

*Termiz davlat Pedagogika
institutining Boshlang'ich ta'lim
fakulteti 1-bosqich talabalari*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada o'qituvchining pedagogik faoliyati, pedagogik qobiliyati, pedagogik muloqat haqida fikr yuritilgan.*

Kalit so'zlar: *pedagogik faoliyat, pedagogik qobiliyatlar, o'qituvchi kasbi, o'qituvchi shaxsi, talab, kasbga xos xislat.*

Pedagogik faoliyat o'qituvchining o'quvchiga uning shaxs va intellektual jihatdan rivojlanishiga yordam beruvchi talimiy va tarbiyaviy tasirini o'z ichiga oladi. Pedagogik faoliyat ham inson faoliyatining boshqa jabhalari kabi tavsiflanadi. Bu eng avvalo, maqsadga yonalganlik, motivlashganlik, predmetlilikdir. N. V. Kuzmina tarifiga ko'ra, pedagogik faoliyatning muhim jihati bu uning mahsuldorligidir. Pedagogik faoliyat mahsuldorligining 5 ta darajasi ajratib korsatiladi:

I-(minimal) reproduktiv: pedagog o'zi bilgan narsalarni boshqalarga yetkazib bera oladi;

II-(quyi) moslashgan: pedagog o'z fikrlarini auditoriyaga o'ziga xos jihatlari bilan malum qila oladi;

III-(orta) lokal modellashtirish: o'qituvchi fanning malum bir bo'limi boyicha o'quvchilarda bilim, ko'nikma va malakalarning strategiyasini egllaydi.

IV-(yuqori) o'quvchilar bilimini sistemali modellashtirish: o'qituvchi o'quvchilarda fan malakalarini shakllantirishning yol-yoriqlarini biladi.

V-(eng yuqori) modellashtirilgan tizimli faoliyat va o'quvchilar xulq-atvori. Bunda pedagog oz fanini o'rgatishdagi yo'l-yoriqlarni shunday egallaydiki, natijada u o'quvchi ehtiyojlarida o'z-o'zini tarbiyalash, o'z-o'ziga talim berish, o'z-o'zini rivojlantirish vositasi sifatida xizmat qiladi.

Pedagogik faoliyatning predmeti bolib, shaxs rivojlanishining sharti va asosi bo'lmish ijtimoiy madaniyatni singdirishga qaratilgan o'quv faoliyatining manbai hisoblanadi. Pedagogik faoliyatning vositalari sifatida ilmiy (nazariniy va empirik) bilimlarni ko'rish mumkin. Yordamchi vositalarga esa texnik, kompyuter, grafik vositalarni kiritish mumkin. Pedagogik faoliyatning muhim tarkibiy qismlaridan biri bu motivatsiya hisoblanadi.

Pedagogik faoliyatda ham oquv faoliyatdagi kabi motivatsion soha ajratilib korsatiladi. Bu tashqi va ichki motivlardir. Tashqi motiv sifatida biror bir narsaga erishish istagini, ichki motiv sifatida esa o'z faoliyatining jarayoni va natijasiga etibor berishni misol qilish mumkin. Pedagogik faoliyat pedagogik vaziyatdagi turli -tuman xatti-harakatlarning umumlashmasidan iborat: perseptiv, mnemik, kommunikativ, izlanuvchanlik, nazorat qilish, baholash va h. k. Ushbu turli -tuman faoliyatlarning jamlanmasi bir qancha psixologo-pedagogik funksiyalarni belgilab beradi.

Maxsus pedagogik qobiliyatlari ichida shundaylari ham borki, ularni aniq o'qituvchilik yoki tarbiyachilik faoliyatiga mansub deb ajratib bo'lmaydi. Negaki, ular har ikkalasi uchun ham bir xilda zarurdir. Ushbu jihat - pedagogik muloqot, muomaladir. Psixolog olim V.A.Kan-Kalik bunday qobiliyatni tadqiq qilib shunday fikrlarni bergan edi. Pedagogik ishi o'z tuzilishida ikki yuzdan ortiq tuzilmani tashkil qiladi. Muloqot uning eng murakkab tomonlaridan biridir, negaki u orqali pedagogik faoliyatning eng asosiy maqsadi — o'qituvchi shaxsining o'quvchi shaxsiga ta'siri amalga oshiriladi. Pedagogning muhim mahoratlaridan yara biri o'quvchilar bilan uzoq va samarali ta'sir o'tkazishni tashkil etishidir. Odatda, bu mahoratni pedagogning kommunikativ qobiliyati bilan bog'laydilar. Kasbiy pedagogik muloqotiga ega bo'lish - shaxslararo muloqotga tegishli bo'lgan pedagog shaxsining muhim tomonidir. O'qituvchining kasbiga xos xislatlari

Ota-onalar o'qituvchidan uning ish staji va yoshi qanday bo'lishidan qat'iy nazar, farzandlarini tarbiyalash va o'qitish mahoratini kutadilar. O'quvchilar esa o'qituvchilarni uch xil xislatlari bo'yicha xarakterlab beradilar. Jumladan, birinchidan, o'qituvchining odamgarchiligi, adolatlilik, sof vijdonlilik, bolalarni yaxshi ko'rish xislatlari; ikkinchidan, o'qituvchining sezgirligi, talabchanligi bilan bog'liq tashqi xislatlari va xulq-atvoriga qarab; uchinchidan, o'qituvchining o'z fanini bilishi, uni tushuntira bilishi kabi talim jarayoni bilan bog'liq xislatlariga qarab xarakterlab beradilar.

Har bir mutaxassislik bo'yicha o'qituvchining ixtisoslashgan xarakteristikasini nazarda tutgan professiogrammasi tuziladi. Jumladan, maktabning o'qituvchi-murabbiysi professiogrammasini misol qilib keltiramiz. Professiogrammada muhim xislatlaridanborgansaribir munchaortib borishini hisobga olgan holda o'qituvchining quyidagi xislatlari ko'rsatib berishi lozim.

1. O'qituvchining shaxsiy xislatlari:

- bolalarni yaxshi ko'rishi, ularni sevis;
- amaliy-psixologik aql-farosatlilik;
- mehnatsevarlik;
- jamoat ishlarida faollik;

- mehrisonlik;
- kamtarlik;
- odamiylik, dilkashlik;
- uddaburonlik, mustahkam xaraterga ega bo'lish;
- o'z bilimini oshirishga intilish.

2). Kasbiy xos bilimi:

-talim va tarbiya jarayoni mohiyati bilan uning maqsad va vazifalarini tushunishi;

-psixologiya asoslari, yosh psixologiyasi va pedagogik psixologiya asoslarini bilishi;

-etnopsixologik bilimlarni egallash;

-hozirgi zamon pedagogikasi asoslarini bilishi;

-hozirgi zamon pedagogikasining metodologik asoslarini egallaganligi;

-maktab yoshida bolalarning psixologik-pedagogik xususiyatlarini tushunishishi;

-o'z fanini o'qitish metodikasini bilishi;

-o'quvchilarga tarbiyaviy tasir etishning samaradorligini bilishi;

-ota-onalar va jamoatchilik bilan olib boriladigan tarbiyaviy ishlarning mazmunini bilishi.

3) O'z kasbiga xos xislatlari

-milliy qayta qurish mafkurasini bilan mustaqil davlat mafkurasini tushunishi;

-zamonaviy maktabda olib boriladigan oquv-tarbiya jarayonida umuminsoniy boylıklar, milliy ananalar va urf-odatların ahamiyatini tushunishi;

-oqituvchining kuzatuvchanligi;

-oz diqqat-etiborini taqsimlay olishi;

-pedagogik fantaziya (xayol) ning rivojlanishi;

-o'ziga tanqidiy munosabatda bo'lishi;

-o'zini qo'lga olib bilishi, o'zini tuta olishi;

-pedagogik takt;

-nutqning emotsional ifodalanishi.

4) Shaxsiy-pedagogik uddaburonligi:

-dars mashg'ulotlari uchun zarur materiallarni tanlay bilishi;

-o'quvchilarning bilish faoliyatini boshqara olishi;

-talim va tarbiya jarayonida o'quvchilar ongining taraqqiy etib borishini istiqbolli ravishda rejalashtira olishi;

-pedagogik vazifalarni shakllantirish va tabiiyaviy ishlarni rejalashtirishni bilishi;

- bolalar jamoasiga rahbarlik qilishda o'z faoliyatini rejalashtirishni bilishi;
- o'quv maqsadlarini rejalashtira olishi;
- o'zining talim-tarbiya ishlariga tayyorlanish tizimini rejalashtira olishi.

5) tashkilotchilik malakalari:

- bolalar jamoasini uyushtira bilishi;
- turli sharoitlarda bolalar jamoasini boshqara olishi;
- bolalarni biror narsaga qiziqtirib, ularni faollashtira olishi;
- amaliy masalalarni hal etishda o'zining bilim va tajribalarini ustalik bilan tez qo'llay olishi.

6) kommunikativ malakalari:

- bolalarni o'ziga jalb etishni bilishi;
- bolalar va ota-onalar bilan maqsadga muvofiq pedagogik munosabatlarni tiklashni bilishi;
- bolalarning jamoalararo va jamoa ichida o'zaro munosabatlarni tartibga solishni bilishi;
- bolalar va ota-onalar bilan tashqaridan aloqa bog'lashni bilishi.

7) Gnostik malakalar

- bolalarning asab-psixik taraqqiyoti darajasini aniqlay bilishi;
- o'zining tajribasi va pedagogik natijalarini tanqidiy tahlil qila olishi;
- boshqa o'qituvchilarning tajribalarini o'rganib, undan (nazariy va amaliy tomondan) to'g'ri xulosa chiqara olishi;
- psixologik va pedagogik adabiyotlardan foydalanishni bilishi;
- o'quvchilarni to'g'ri tushunib, ularning xulq-atvor sabablarini tushuntirishni bilishi.

8) Ijodiy xislatlari:

- pedagogik mahoratni takomillashtirishga intilishi;
- o'quvchilarni tarbiyalash dasturini ishlab chiqish va uni amalga oshirish qobiliyati;
- o'zini o'quvchi o'rniga qo'yib, bo'lib o'tgan hodisalarga uning nazari bilan qaray olishi;
- avvalgi voqealar, hodisalar va tarbiyalanuvchi shaxsiga yangicha qaray olish qobiliyati;
- o'zining o'quvchiga pedagogik ta'siri natijalarini oldindan ko'ra bilishga intilishi.

Shunday qilib, ko'rsatib o'tilgan modelnig asosiy tuzilishi tariqasida quyidagilar keltiriladi;

- shaxsning jamoatchilik va kasbiy yo'nalishi;
- pedagogik mahorat va qobiliyati;
- xarakterining psixologik xususiyatlari;

-bilish faoliyati;

-o'qituvchi shaxsinig bolalarni kasbga tayyorlash ishlari darajasidagi umumiy taraqqiyoti.

Professiogrammani kasbga xos ravishda oqitishni tashkil qilishda ta'limning samaradorligi va uning muvaffaqiyati qanday bilim va konikmalarga, ayniqsa, shaxsning qanday qobiliyat va shaxsiy xislatlariga bogliq ekanligini albatta korsatish zarurdir.

Pedagogik faoliyatdagi muhim jihatlardan biri bu pedagogik

qobiliyatdir. Pedagogik qobiliyat - bu qobiliyat turlaridan biri bo'lib, kishining pedagogik faoliyatga yaroqliligini va shu faoliyat bilan muvaffaqiyatli shug'ullana olishini aniqlab beradi. Uzoq yillar davomida olib borilgan tadqiqotlar pedagogik qobiliyatlar murakkab va ko'pqirrali psixologik bilimlardan iboratligini ko'rsatib berdi. Ana shu tadqiqot ma'lumotlaridan foydalanib, pedagogik qobiliyatlar tuzilishida muhim o'rin egallaydigan qator komponentlarni ajratib ko'rsatish mumkin:

- Didaktik qobiliyatlar.
- Akademik qobiliyatlar.
- Perseptiv qobiliyatlar.
- Nutq qobiliyati
- Tashkilotchiik qobiliyati
- Avtoritar qobiliyat
- Kommunikativ qobiliyatlar.
- Pedagogik xayol.
- Diqqatni taqsimlay olish qobiliyati

Xulosa qilib, qilib shuni aytish joyizki, o'qituvchining barcha ijobiy, umuminsoniy axloq meyorlariga mos keluvchi xislatlari kata ahamiyatga ega. Agar biz quydagi xislatlarni olib qaraydigan bo'lsak, bularning barchasi ham o'ta muhim omillardir. O'qituvching tashqi qiyofasi uning obro'si shakllanishiga ta'sir etadi. O'qituvchining ozodaligi, ixchamligi uning pokizaligi, sarishta-saramjonligi, qaddi-qomati va yurish turishlari o'quvchilarda juda yaxshi taassurot qoldiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

47. qizi Ashurova, S. F. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK QO 'LLAB-QUVVATLASHDA PSIXOLOGIK XIZMATNING O 'ZIGA XOS JIHATLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(9 SPECIAL), 418-421.

48. Ashurova, S., & Numonova, A. (2023). THE ROLE OF PSYCHOLOGY IN FORMING TEACHERS' PEDAGOGICAL ABILITY. Academia Repository, 2(11), 46-53.
622. 2.Ashurova Sh. F. (2023) SOG`LOM PSIXOLOGIK TURMUSH TARZI TO`G`RISIDAGI TASVVURLARNING SHAKLLANISHI "Zamonaviy ta`limda pedagogika va psixologiya fanlari <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/8314/5746>
623. qizi Ashurova, S. F. (2023). OILADA YOSHLARNING SOG 'LOM TURMUSH TARZIGA MUNOSABAT SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI MUAMMO SIFATIDA. Educational Research in Universal Sciences, 2(10 SPECIAL), 32-35.
624. Ashurova Sh.F. .(2022) A HEALTHY LIFESTYLE IN UZBEK FAMILIES FROM THE POINT OF VIEW OF ISLAM RELIGION Emergent: JOURNAL OF EDUCATIONAL DISCOVERIES AND LIFELONG LEARNING (EJEDL) <https://ejedl.academiascience.org/index.php/ejedl/article/view/369> (52-56 p)
625. Ashurova, S. F., & qizi Karimova, M. N. (2023). OILADA O 'SMIRLARNING SOG 'LOM TURMUSH TARZI VA OILAVIY HAYOT HAQIDAGI TASAVVURLARI SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 363-368.
626. qizi Karimova, M. N., & Ashurova, S. F. (2023). PROFESSIONAL TA'LIMDA TAHSIL OLAYOTGAN QIZLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASH VA ULARDA SOG 'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 369-373.
627. Ашурова, Ш. (2023). Оилада эр–хотин муносабатларини мувофиқлаштиришнинг ўзбек психологлари томонидан таҳлил қилиниши. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 67-71.21.
628. Karimova M.N. Ashurova.Sh.F, (2023) Professional ta'limda tahsil olayotgan qizlarni oilaviy hayotga tayyorlash va ularda sog'lom turmush tarzini shakllantirishning psixologik asoslari. Educational Research in Universal Sciences. OAK. 369-373-b
629. qizi Imonova, MB (2023). MUSIQANING INSON HISSIYOTIGA TASIRI. National Scientific Research International Journal natijalari , 2 (3), 156-161.
630. Иманов, Б., & Имонова, М. (2021). Развитие творческих способностей учеников при выполнении проблемных экспериментов по физике с помощью инновационных технологий. *Общество и инновации*, 2(2), 222-227.

631. Imonova, M. B. (2023). Oila tinchligi-jamiyat faravonligi asosi. Finland academic research science publisher, 1148-1151.
632. Имонова, М., & Тожиева, Д. (2023). Роль сиблинговых отношений в когнитивном развитии детей. *Традиции и инновации в исследовании и преподавании языков*, 1(1), 447-453.
633. Имонова, М. (2023). Musiqiy tarbiya–qudratli quroldir yohud musiqiy tarbiyaning shaxs shakllanishiga tasiri. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 35-37.
634. Имонова, М., & Таджиева, Д. (2023). Boshlangich sinf oquvchilarida milliy tarbiyani pedagogik va psixologik rivojlanishi qonuniyatlari. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 74-76.
635. Иманова, М. Б. (2021). ШАХС ХАРАКТЕРИ АКЦЕНТУАЦИЯСИ ВА ДЕКТРУКТИВ ХУЛҚ-АТВОР. Academic research in educational sciences, 2(11), 1399-1403.
636. Imanov, B. (2023). NEGATIVE FACTORS AFFECTING THE QUALITY OF EDUCATION AND WAYS TO ELIMINATE THEM. Science and innovation, 2(B3), 355-358.
637. Имонова, М. Б. (2023). ВАЖНОСТЬ СЕСТРОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В ЛИЧНОМ РАЗВИТИИ. FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES, 2(22), 120-123.
638. Imonova, M. B. (2023). Causes of Suicide Tendency in Adolescents. Journal of Discoveries in Applied and Natural Science, 1(1), 62-67.
639. Иманов, Б., & Иманова, М. Б. Қ. (2021). ДАРС ТУЗИЛМАСИ ВА УНГА ТАЙЁРГАРЛИК. Academic research in educational sciences, 2(5), 1158-1162.
640. Имонова, М. Б. (2023). РОЛЬ ОТНОШЕНИЯ СИБЛИНГА В ПРОБУЖДЕНИИ МОТИВОВ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(10), 101-104.
641. Неъматуллаева, С. (2020). Психология детей в возрасте 5-7 лет. Студенческий вестник, (5-1), 62-63.
642. Ne'Matullayeva, S. (2022). МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ ТАШКИЛОТЛАРИДА О 'YIN ТЕРАПИЯСИНИ ҚО'ЛЛАШГА ОИД ҚАРАШЛАР. Science and innovation, 1(B4), 444-449.
643. Nematullaeva, S. (2023). DEVELOPING COMMUNICATION SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN THROUGH GAME THERAPY. Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence, 2(4), 86-88.

644. Ne'matullayeva, S. (2022). Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida o'yin terapiyasini qo'llashda innovatsion usullar. O'zbekiston milliy universiteti xabarlari, 1(6).

645. Nematullaeva, S. (2023, April). The role of play therapy in a child's life. In Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education (Vol. 1, No. 1, pp. 9-10).

646. Нейматуллаева, С. Х. (2023). Влияние Игровой Терапии В Формировании Личности Детей. Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture, 4(2), 31-33.

647. Kizi, N. S. K. (2022). Use of Game Therapy in Preschool Educational Organizations.

648. Нематуллаева, С. (2023). Maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxs sifatida kamolotida o'yin terapiyasining ahamiyati .Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 43–46. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/psychological-service-education/article/view/23475>

SHAXSNING IJTIMOILASHUVI VA IJTIMOY XULQ-ATVORNING ÒRNI FAOLIYATI

Shonazarova Ozoda

Shonazarova Navruza

Ter.DPI Boshlang'ich talim fakulteti

1-bosqich talabalari

Erkinovnalalar : ozodashonazarova9@gm.com

Annotatsiya: *Bu maqolada glaballashuv sharoitida shaxsning xulq-atvor faoliyati, shaxsning ijtimoiylashuvi, shaxsning individual muloqot psixologiyasi haqida sòz yuritiladi.*

Kalit sòzlar: *Status, ijtimoiylashuv, shaxs, xulq-atvor, faoliyat, yosh psixologiyasi, muloqot, individual, ustanovka.*

Bugungi kunda shaxsning ijtimoiylashuvi o'ziga xos jarayon sifatida, shaxsning hayoti va faoliyatida o'z aksini topadi. Bolaning mustaqil hayotga qadam qo'yishi, uning ijtimoiylashuvi, shaxsning jamiyat hayotiga, uning ijtimoiy ta'sirlariga moslaniishi, uning ijtimoiy voqelikni bilish va anglash faoliyatiga bo'lgan muhim ehtiyoji sifatida paydo bo'ladi. Shu bilan birga, bolada yana bir zarur hayotiy ehtiyoj, ya'ni har bir shaxsda o'ziga xoslikni, alohidalikni namoyon etish hissi ham shakllanadi. Bola o'z "Men"ini ro'yobga chiqarish uchun turli usullar va vositalarni qidirib boshlaydi va shu orqali uning shaxsiy sifatleri shakllanadi. Shaxsning alohida psixologik, o'ziga xos xislatleri, faqat o'ziga tegishli bo'lgan ijtimoiy faoliyatda namoyon bo'ladi, uning ijtimoiy xulq-atvori esa takrorlanmas jihatlarga ega bo'lib boradi. Bolaning shaxs sifatida ulg'ayib, ijtimoiy rivojlanishi o'zaro bir-biriga bog'liq bo'lgan ikkita yo'nalishda olib boriladi: 1-moslashuv (ijtimoiy-madaniy va tarixiy tajribalarni o'zlashtirish); 2-individuallashtirish (mustaqillik, nisbatan o'ziga xoslikka ega bo'lish). Shaxs sotsializatsiyasi, yuqorida ta'kidlab utganimizdek bola tug'ilishi bilan boshlansa-da, sezilarlik samaradorlik nuqtai nazaridan uning bosqichlari farqlanadi. Masalan. birinchi bosqich—mehat faoliyatigacha bo'lgan bosqich bulib, unga bolaning maktabgacha davri hamda o'qish yillari kiradi. Bu davrdagi sotsializatsiyaning ahamiyati va o'ziga xosligi shundaki, bu davrda asosan tashqi ijtimoiy muhit, ijtimoiy ta'sirlar faol ravishda ongga singdiriladi, mustaqil hayotga tayyorgarlik borasida muhim bosqich o'tiladi. Ijtimoiy-psixologik hodisalar namoyon bo'lishining asosiy mexanizmi sifatida muloqot jarayonini qabul qilish ko'pchilik olimlarning nuqta nazariga xosdir. Muloqot tufayli va uning ta'sirida shaxs shakllanadi,

kichik guruhlar paydo bo'ladi, katta ijtimoiy guruhlarning mavjud bo'lishi uchun sharoit yaratiladi. Shaxsning o'zi, o'z xulq-atvori xususiyatlari, jamiyatdagi mavqeyini tasavvur qilishidan hosil bo'lgan obraz – “Men” – obrazi deb atalib, uning qanchalik adekvatligi va reallikka yaqinligi shaxsning jamiyatdagi ijtimoiy mavqeyini belgilaydi va uning barkamolligi mezonlaridan hisoblanadi. Demak, har bir inson o'zini, o'zligini qanchalik aniq va to'g'ri bilsa, tasavvur qilolsa, uning jamiyat normalariga zid harakat qilish ehtimoli ham shunchalik kam bo'ladi, ya'ni u tarbiyalangan bo'ladi. O'z-o'zini anglash, o'zidagi mavjud sifatlarni baholash jarayoni ko'pincha konkret shaxs tomonidan og'ir kechadi, ya'ni, inson tabiati shundayki, u o'zidagi o'sha jamiyat normalariga to'g'ri kelmaydigan, no'maqul sifatlarni anglamaslikka, ularni “yashirishga” harakat qiladi, hattoki, bunday tasavvur va bilim ongsizlik sohasiga siqib chiqariladi (bu fikr avstriyalik olim Z.Freyd nazariyasiga ham mos keladi). Bu ataylab qilinadigan ish bo'lmay, u har bir shaxsdagi o'z shaxsiyatini o'ziga xos himoya qilish mexanizmidir. Bunday himoya mexanizmi shaxsni ko'pincha turli xil yomon asoratlardan, salbiy, o'zi uchun yoqimsiz hissiy kechinmalardan asraydi. Lekin shuni alohida ta'kidlash lozimki, “Men” – obrazining ijobiy yoki salbiyligida yana o'sha shaxsni o'rab turgan tashqi muhit, o'zgalar va ularning munosabati katta rol o'ynaydi. Ijtimoiy sanksiyalar – normalarning shaxs xulqida namoyon bo'lishini nazorat qiluvchi jazo va rag'batlantirish mexanizmlari bo'lib, ularning borligi tufayli biz har bir alohida vaziyatlarda ijtimoiy xulq normalarini buzmaslikka, jamoatchilikning salbiy fikri obyektiga aylanib qolmaslikka harakat qilamiz. Masalan, yuqoridagi misolda, agar jamoat transportida katta mo'ysafid kishiga o'rin bo'shatishni norma deb qabul qilmagan o'smirga nisbatan ko'pchilikning ayblov ko'z bilan qarashi, yoki og'zaki tanbeh berishi, juda kam hollarda o'zini bebosh tutayotgan o'smirning qo'lidan tutib, nima qilish kerakligini o'rgatib, “ko'zini moshday qilib ochib qo'yish” ijtimoiy sanksiyaning hayotdagi bir ko'rinishidir. Shaxsning ijtimoiylashuvi ijtimoiylashuv yoki sotsializasiya tushunchasi sof ijtimoiy-psixologik va sotsiologik kategoriya bo'lib, bu shaxsning uni o'rab turgan tashqi ijtimoiy muhit ta'sirlariga berilishi, uning norma va qoidalarini o'zlashtirishga moyilligi, o'zlashtirganlik darajasini ifodalovchi jarayondir. Bu tushunchaning umumiy ma'nosida insonning tug'ilib, o'zini bevosita o'rab turgan tashqi muhit ta'sirida ulg'ayishi, shu jamiyat, shu atrof-muhit qurshovida tarbiyalanishi yotadi. Oila muhiti har bir shaxs uchun ana shunday birlamchi, dastlabki ijtimoiylashuv o'chog'i, maskani hisoblanadi. Ijtimoiylashuvning ikkilamchi maskanlari ham mavjudki, unga barcha bosqichdagi ta'lim muassasalari, Mehribonlik uylari, maxsus internatlar

hamda harbiy bilim yurtlari kiradi. Chunki u yerda nisbatan uzoq vaqt mobaynida bola tarbiyalandi. Shunday qilib, tor ma'noda ijtimoiylashuv shaxsning ijtimoiy muhitga kirib borishi, unda singib ketishi, tashqi ijtimoiy muhit normalarini qabul qilib ularga rioya qilishi yoki qilmasligini tushuntiruvchi jarayondir. "Ijtimoiylashuv" tushunchasi ma'no jihatdan yaqin bo'lgan ikki xil tushuncha bilan bog'liq: "tarbiya" va "moslashuv". Ijtimoiylashuv tarbiya jarayonidan ancha kengroqdir, chunki uning ma'no-mazmunida har doim ham qolipga solib bo'lmaydigan, har doim ham shaxs tomonidan anglanmaydigan holatlar ham mavjud bo'ladi. Moslashuv esa ijtimoiylashuvning bir tarkibiy qismi, uning mexanizmi sifatida qaralishi mumkin. Ijtimoiy-psixologik moslashuv, ya'ni, shaxsning ijtimoiy munosabatlarga ko'nikishi va moslashishi orqali orttirgan tajribasi umumiy ijtimoiylashuvning bir ko'rinishidir. Ijtimoiylashuv jarayonida inson jamiyatdagi ijtimoiy normalarni o'zlashtiradi, turli rollarni bajarishga o'rganadi. Bolaning ijtimoiylashuvida, ijtimoiy intizom va tartib, madaniyatning mufassal ko'rinishi bo'lgan jamiyaning muhim o'rni bor. Yirik fransuz psixologi Anri Vallon (1879-1962) bola psixikasining rivojlanishini marksistik nuqtai-nazar orqali tahlil qiladi. Uning asosiy g'oyalari "Bolaning psixik rivojlanishi" (1941), "Harakatdan to fikrlashgacha" (1942), "Bola tafakkuri manbalari" (1945) kabi tadqiqot ishlarida bayon etilgan.² Vallonning ko'rsatishicha bola psixik taraqqiyotining harakatlantiruvchi kuchi, bola yashab turgan muxitning murakkablashib borish jarayoni va unda bolaning o'zaro birgalikdagi faoliyati xisoblanadi. Bolaning psixik rivojlanishiga ta'sir ko'rsatuvchi shart-sharoitlardan, insoniyat tomonidan yaratilgan buyumlar va odamlarning xulq-atvori hamda ularning munosabatlari muhim ahamiyatga ega. Dastlab bola psixikasi uchun tashqaridan kelayotgan ta'sirlar muhim o'rin egallaydi, so'ngra psixik rivojlanish ko'proq ichki shart-sharoitlarga bog'liq bo'lib boradi. O'z navbatida psixik rivojlanish bola faoliyat olib borayotgan sharoitning murakkablashib borishiga ham uzviy aloqadorlik kasb etadi. Sotsiogenetik yo'nalish vakillari bolaning rivojlanishi, uni o'rab turgan ijtimoiy muxit ta'sirining samarasi deb xisoblaydilar. Ijtimoiylashuv tushunchasi ijtimoiy-psixologik kategoriya bo'lib, bu shaxsning uni o'rab turgan tashqi ijtimoiy muhit ta'sirlariga berilishi, uning norma va qoidalarini o'zlashtirishga moyilligi, o'zlashtirganlik darajasini ifodalovchi jarayondir. Insonning tug'ilib, o'zini bevosita o'rab turgan tashqi muhit ta'sirida ulg'ayishi, shu jamiyat, shu atrof-muhit qurshovida tarbiyalanishi yotadi. Oilaning ijtimoiy muhiti har bir shaxs uchun ana shunday birlamchi, dastlabki ijtimoiylashuv o'chog'i va ulg'ayish maskani hisoblanadi. Ilk o'spirinning xarakter xususiyatlarini shakllanishiga asosiy ta'sir etuvchi omillar qatoriga biologik, ijtimoiy va psixologik ta'sir

vositalarini kiritamiz. Xuddi shu davrda ulg'ayibkelayotgan shaxs organizmida biologik, fiziologik qayta qurilish davri kechishi natijasida ularda agressiv xulq motivlari namoyon bo'ladi. Ayniqsa o'smirlik davrida organizmning jismoniy va ruhiy jihatdan bir-biriga nomutanosib tarzda rivojlanishi kuzatiladi, jinsiy balog'atga yetish va funksional yangilanishlar tufayli gormonlar miqdorining o'zgarishi yuz beradi. Bir tomondan bu o'smir organizmidagi barcha o'zgarishlar gipotalamus va endokrin bezlarning rag'batlantiruvchi va nazorat qiluvchi ta'siri ostida kechadi. Shunday qilib, tor ma'noda ijtimoiylashuv shaxsning ijtimoiy muhitga kirib borishi, unda singib ketishi, tashqi ijtimoiy muhit normalarini qabul qilib ularga rioya qilishi yoki qilmasligini tushuntiruvchi jarayondir. Ijtimoiylashuv tushunchasi ma'no jihatdan yaqin bo'lgan "tarbiya" va "moslashuv" tushunchalari uzviy ravishda bog'liq. Ijtimoiylashuv tushunchasi tarbiya jarayonidan ancha keng ma'noga egadir, chunki uning mazmunida har doim ham qolipga solib bo'lmaydigan, har doim ham shaxs tomonidan anglanmaydigan holatlar ham mavjud bo'ladi. Xalqimizda «Qush uyasida ko'rganini qiladi» degan maqol bor, ya'ni, shaxsiy sifatlarining dastlabki qoliplari oilada olinadi va bu jamiyatdagi boshqa guruhlar ta'siri ostida sayqal topib, takomillashib boradi. Bizning o'zbek millatiga xos bo'lgan eng qadimiy, milliy qadriyatlarimizdan biri har bir oilaning mahalla bilan o'zaro yaqinligi, qadrdonligi sanaladi. Yana bir muhim ijtimoiylashuv muhiti – bu mehnat jamoalaridir. Bu muhitning ahamiyati va o'ziga xosligi shundaki, bu yerga shaxs odatda ancha aqli pishib qolgan, ma'lum tajribaga ega bo'lgan, hayot haqidagi tasavvurlari shakllangan paytda keladi. Prezidenimiz Islom Karimovning 2007 yilda imzo chekkan "Yosh oilalarni moddiy va ma'naviy qo'llab-quvatlashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Farmoni aynan yurtimizda oila institutini mustaqhklamlash, uning yosh avlodni ma'naviy jihatdan barkamol bo'lib voyaga yetishini ta'minlashga qaratilgan tarixiy hujjatdir. Unda ko'zda tutilgan vazifalarning muvaffaqitli ado etilishi oilaviy ijtimoiylashuvning samarador-ligini ta'minlaydi. Bolaning ijtimoiylashuv jarayoniga bevosita va bilvosita ta'sir ko'rsatuvchi bir qator ijtimoiy omillar mavjud. Masalan, jamiyat miqyosida amalga oshirilayotgan keng ko'lamdagi islohotlar, davlatning yoshlarga oid siyosati, ta'lim muassasalari, oila, maktab va mahallaning o'zaro hamkorligi kabi bir qator jarayonlar ushbu masalaning mazmuni va mohiyatini belgilaydi. Oila muhitining o'zi ham ayrim holatlarda salbiy ma'nodagi ijtimoiylashuvga aloqador bo'lib qolishi mumkin. Bolaning ijtimoiylashuv jarayoniga ta'sir ko'rsatuvchi quyidagi omillarni ko'rsatish mumkin: ota-onalar o'rtasida murosaning yo'qligi, ota-onalarning ruhiy nosog'lomligi va qonunbuzarligi yashash sharoitlarining yaxshi emasligi,

bolaning to'laqonli o'sishi, dars tayyorlashi, jismonan chiniqishi uchun sharoitlarning yetarli emasligi; maktab sharoitining talab darajasida emasligi; mahalla xududida oila obro'sining yaxshi emasligi, notinch, noqobil oila maqomiga egalik; jumladan, Internet tarmog'i orqali bola ongiga yetib kelayotgan.

Xulosa qilib shuni aytish joizki hozirgi kundagi ijtimoiylashuv mexanizimlari yoshlarga yangicha taffakur shakllanishiga yurtga sadoqat jarayoni katta ahamiyatga ega. Shaxs ijtimoiylashuvining eng asosiy mahsuli bu uning hayotda òz òrnini topib, jamiyatga manfaat keltiruvchi faoliyatlarda ishtirok etishdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

49. 1.Ivanov P.I. Zufarova M. Umumiy psixologiya T. 2008.
50. qizi Ashurova, S. F. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK QO 'LLAB-QUVVATLASHDA PSIXOLOGIK XIZMATNING O 'ZIGA XOS JIHATLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(9 SPECIAL), 418-421.
51. Ashurova, S., & Numonova, A. (2023). THE ROLE OF PSYCHOLOGY IN FORMING TEACHERS'PEDAGOGICAL ABILITY. Academia Repository, 2(11), 46-53.
649. 2.Ashurova Sh. F. (2023) SOG`LOM PSIXOLOGIK TURMUSH TARZI TO`G`RISIDAGI TASVVURLARNING SHAKLLANISHI "Zamonaviy ta`limda pedagogika va psixologiya fanlari <https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/8314/5746>
650. qizi Ashurova, S. F. (2023). OILADA YOSHLARNING SOG 'LOM TURMUSH TARZIGA MUNOSABAT SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI MUAMMO SIFATIDA. Educational Research in Universal Sciences, 2(10 SPECIAL), 32-35.
651. Ashurova Sh.F. .(2022) A HEALTHY LIFESTYLE IN UZBEK FAMILIES FROM THE POINT OF VIEW OF ISLAM RELIGION Emergent: JOURNAL OF EDUCATIONAL DISCOVERIES AND LIFELONG LEARNING (EJEDL) <https://ejedl.academiascience.org/index.php/ejedl/article/view/369> (52-56 p)
652. Ashurova, S. F., & qizi Karimova, M. N. (2023). OILADA O 'SMIRLARNING SOG 'LOM TURMUSH TARZI VA OILAVIY HAYOT HAQIDAGI TASAVVURLARI SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 363-368.

653. qizi Karimova, M. N., & Ashurova, S. F. (2023). PROFESSIONAL TA'LIMDA TAHSIL OLAYOTGAN QIZLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASH VA ULARDA SOG 'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 369-373.
654. Ашурова, Ш. (2023). Оилада эр–хотин муносабатларини мувофиқлаштиришнинг ўзбек психологлари томонидан таҳлил қилиниши. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 67-71.21.
655. Karimova M.N. Ashurova.Sh.F, (2023) Professional ta'limda tahsil olayotgan qizlarni oilaviy hayotga tayyorlash va ularda sog'lom turmush tarzini shakllantirishning psixologik asoslari. Educational Research in Universal Sciences. OAK. 369-373-b
656. qizi Imonova, MB (2023). MUSIQANING INSON HISSIYOTIGA TASIRI. National Scientific Research International Journal natijalari , 2 (3), 156-161.
657. Иманов, Б., & Имонова, М. (2021). Развитие творческих способностей учеников при выполнении проблемных экспериментов по физике с помощью инновационных технологий. *Общество и инновации*, 2(2), 222-227.
658. Imonova, M. B. (2023). Oila tinchligi-jamiyat faravonligi asosi. Finland academic research science publisher, 1148-1151.
659. Имонова, М., & Тожиева, Д. (2023). Роль сиблинговых отношений в когнитивном развитии детей. *Традиции и инновации в исследовании и преподавании языков*, 1(1), 447-453.
660. Имонова, М. (2023). Musiqiy tarbiya–qudratli quroldir yohud musiqiy tarbiyaning shaxs shakllanishiga tasiri. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 35-37.
661. Имонова, М., & Таджиева, Д. (2023). Boshlangich sinf oquvchilarida milliy tarbiyani pedagogik va psixologik rivojlanishi qonuniyatlari. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 74-76.
662. Иманова, М. Б. (2021). ШАХС ХАРАКТЕРИ АКЦЕНТУАЦИЯСИ ВА ДЕКТРУКТИВ ХУЛҚ-АТВОР. Academic research in educational sciences, 2(11), 1399-1403.
663. Imanov, B. (2023). NEGATIVE FACTORS AFFECTING THE QUALITY OF EDUCATION AND WAYS TO ELIMINATE THEM. Science and innovation, 2(B3), 355-358.

664. Имонова, М. Б. (2023). ВАЖНОСТЬ СЕСТРОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В ЛИЧНОМ РАЗВИТИИ. FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES, 2(22), 120-123.
665. Imonova, M. B. (2023). Causes of Suicide Tendency in Adolescents. Journal of Discoveries in Applied and Natural Science, 1(1), 62-67.
666. Иманов, Б., & Иманова, М. Б. Қ. (2021). ДАРС ТУЗИЛМАСИ ВА УНГА ТАЙЁРГАРЛИК. Academic research in educational sciences, 2(5), 1158-1162.
667. Имонова, М. Б. (2023). РОЛЬ ОТНОШЕНИЯ СИБЛИНГА В ПРОБУЖДЕНИИ МОТИВОВ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(10), 101-104.
668. Ньёматуллаева, С. (2020). Психология детей в возрасте 5-7 лет. Студенческий вестник, (5-1), 62-63.
669. Ne'Matullayeva, S. (2022). MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA O 'YIN TERAPIYASINI QO'LLASHGA OID QARASHLAR. Science and innovation, 1(B4), 444-449.
670. Nematullaeva, S. (2023). DEVELOPING COMMUNICATION SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN THROUGH GAME THERAPY. Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence, 2(4), 86-88.
671. Ne'matullayeva, S. (2022). Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida oyin terapiyasini qo'llashda innovatsion usullar. O 'zbekiston milliy universiteti xabarleri, 1(6).
672. Nematullaeva, S. (2023, April). The role of play therapy in a child's life. In Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education (Vol. 1, No. 1, pp. 9-10).
673. Ньёматуллаева, С. Х. (2023). Влияние Игровой Терапии В Формировании Личности Детей. Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture, 4(2), 31-33.
674. Kizi, N. S. K. (2022). Use of Game Therapy in Preschool Educational Organizations.
675. Нематуллаева, С. (2023). Maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxs sifatida kamolotida o'yin terapiyasining ahamiyati .Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 43–46. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/psychological-service-education/article/view/23475>

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA O'QUVCHILARNING O'ZLASHTIRISH
DARAJALARINI BAHOLASH METODIKASI

Muxamedova Xolida Baxtiyorovna

Nizomiy nomidagi Toshkent

Davlat Pedagogika Universiteti Professional ta'lim fakulteti

Texnologik ta'lim metodikasi kafedrasida katta o'qituvchisi.

Qobulboyeva Saida Shermaxamatovna

Nizomiy nomidagi Toshkent

Davlat Pedagogika Universiteti Professional ta'lim fakulteti

Texnologik ta'lim yo'nalishi 4-kurs (sirtqi) talabasi

Annotatsiya. *Bilimlarni tekshirish va baholashning ta'limiy ahamiyati shundan iboratki, bunda o'quv materiallarining o'zlashtirilganligi haqida ta'lim beruvchi ham, ta'lim oluvchi ham muayyan ma'lumotga ega bo'ladi.*

Kalit so'zlar: *bilim, ko'nikma, malaka, ta'lim, baholash, ta'lim oluvchi, ta'lim oluvchi, nazorat, natija, usul.*

Аннотация. *Воспитательное значение проверки и оценки знаний заключается в том, что и преподаватель, и обучающийся будут располагать определенной информацией об усвоении учебного материала.*

Ключевые слова: *знания, навыки, компетентность, образование, оценка, обучающийся, обучающийся, контроль, результат, метод.*

Abstract. *The educational significance of testing and assessing knowledge lies in the fact that both the teacher and the student will have certain information about the mastery of educational material.*

Key words: *knowledge, skills, competence, education, assessment, student, learner, control, result, method.*

Ta'lim oluvchilar tomonidan o'quv materiallari o'zlashtirilganligini, ko'nikma va malakalar xosil bo'lganligini tekshirish va baholash ta'lim jarayonining zarur tarkibiy qismi xisoblanadi. Bu faqat o'qitish natijalarini nazorat qilish emas, balki o'quv jarayonlarining turli bosqichlarida ta'lim oluvchilarning bilish faoliyatiga raxbarlik qilish hamdir.

Bilimlarni tekshirish va baholashning ta'limiy ahamiyati shundan iboratki, bunda o'quv materiallarining o'zlashtirilganligi haqida ta'lim beruvchi ham, ta'lim oluvchi ham muayyan ma'lumotga ega bo'ladi. Baholash natijasida ta'lim beruvchi uchun ta'lim oluvchilarning nimani bilishi va nimani

tushunmasligi, qaysi material yaxshi o'zlashtirilganu, qaysi biri hali yetarli darajada o'zlashtirilmaganligi yoki umuman o'zlashtirilmaganligi ma'lum bo'ladi.[1]

Baholash – ta'lim jarayoning ma'lum bosqichida o'quv maqsadlariga erishilganlik darajasini oldindan belgilangan mezonlar asosida o'lchash, natijalarni aniqlash va tahlil qilishdan iborat jarayondir.

Bu ta'lim oluvchining bilish faoliyatini tashkil etish va boshqarish uchun asos bo'lib xisoblanadi.

Bilimlarni, ko'nikma va malakalarni nazorat qilish va baholashning tarbiyaviy ahamiyati shundaki, bunda ta'lim oluvchilarning o'qishga, o'z yutuqlari va muvaffaqiyatsizliklariga nisbatan munosabati shakllanadi, qiyinchiliklarni yengish istagi tug'iladi. Baholash hamisha ta'lim oluvchining shaxs sifatida o'ziga nisbatan muayyan bir munosabatini hosil qiladi. Ta'lim beruvchi, ta'lim oluvchining o'ziga nisbatan munosabatini, tuyg'ularini, uning xarakteridagi irodalik, xamkorlik, o'zaro bir – biriga yordam berish kabi sifatlarini shakillantirishga qaratishi lozim bo'ladi.

Ba'zan baholash jarayonida ta'lim oluvchi qo'shimcha bilim, ko'nikma va malakalarga ham erishadi. Ta'lim jarayonida o'zlashtirilmagan tushunchalarning mohiyatiga tushunib yetadi. Shu bois, baholashni ta'lim olish jarayoning davomi deb ham atash mumkin.

Ta'lim oluvchi o'rtoqlarining, ota – onalarining unga, uning kollejdagi yutuqlariga va muvaffaqiyatsizliklariga munosabatiga xech qachon befarq bo'lib qolmaydi. Uning bilimlariga berilgan baholar ushbu munosabatni belgilaydi. Mana shuning uchun ham maqtoov, maqullash, tanbex berish, yaxshi yoki yomon boho qo'yish ta'lim oluvchi shaxsning fazilatlarini, uning tengdoshlari jamoasidagi va katta yoshdagilar orasidagi mavqeyini shakillantiradi. Bu ayniqsa o'smirlar orasida katta ahamiyatga egadir. [2]

Ta'lim beruvchi o'z ishining afzalliklariga va kamchiliklariga tanqidiy baho beradi. O'z ish metodlariga tuzatishlar kiritadi. Shuningdek, baholash natijalari ta'lim beruvchining o'quv dasturidagi materialllarni ta'lim oluvchilarning bilish imkoniyatlari nuqtai nazaridan qayta ko'rib chiqio'i va baholash uchun ham juda muhimdir.

Baholash natijasida tushuncha va qonun – qoidalarining qaysi birlari qiyin qaysi birlari esa oson o'zlashtirilishi aniq – ravshan bo'ladi. Bu ta'lim oluvchining ijodiy tarzda darsga tayorgarlik ko'rishi va o'quv mashg'ulotlarini o'tkazish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Xuddi shuningdek ta'lim oluvchiga ham ta'lim jarayonida qaysi o'quv materiallarini yaxshi, qaysinisini qoniqarli va nimani yomon o'zlashtirgani ma'lum bo'ladi. Bilimlarni tekshirmasdan ta'lim oluvchi o'z bilimlarini chuqur, xar tomonlama va to'g'ri baholashga

qodir emas. Ba'zan unga go'yo u o'quv materiallarini yaxshi egallab olganday tuyiladi, tekshirish chog'ida esa materialni yaxshi bilmasligi, yaxshi tushunmasligi ma'lum bo'ladi. Baholash natijasida, ta'lim oluvchilarning o'rganilayotgan materiallarini bilish, tushunish, esda saqlab qolish, anglab olish, amalda qo'llay olish, tahlil qilish va o'z bilimlariga tanqidiy baho berish darajalari aniqlaniladi. Ta'lim oluvchi o'z bilimlarining ijobiy tavsifi, kasb – xunar kollejida va uydagi ishlarni ng uslubini takomillashtirish, bilimlari, malaka va ko'nikmalaridagi ijobiy tomonlarini rivojlantirish, kamchiliklarini tuzatish imkoniyatiga ega bo'ladi. [3]

Bilimlarini nazorat qilish va baholash davlat ahamiyatiga egadir. Baholash natijalarini umumlashtirib, ta'lim muassasasi jamoasining ta'lim – tarbiya sohasidagi faoliyatiga, talabalarning umumiy o'zlashtirish darajasiga baho beriladi va tegishli xulosalar chiqariladi. Davlat ta'lim standartida davlat tomonidan qo'yilgan talablar nechog'lik bajarilayotgani aniqlaniladi.

Natijalarni baholash orqali bir payitning o'zida butun ta'lim tizimi va uning komponentlari tekshirilib ko'rilishi kerak. Bu bilan ta'lim tizimida kutilayotgan natijaga erishilayotgan darajasi tekshirilib o'lchanadi. Bilimlarni muntazam baholab borish ta'lim rejasi, uning katta kichik bo'limlari asosida amalga oshiriladi. Ta'lim tizimi natijalari muayyan standart meyorlari orqali ifodalanadi.

Baholash natijasida nafaqat ta'lim oluvchining, balki ta'lim beruvchining kuchli va kuchsiz tomonlari, shuningdek, o'quv jarayonidagi kamchiliklar ham aniqlaniladi. Ta'lim vositalari. Rejalar, ta'lim jarayonini tashkil etish sifatiga ham baho beriladi.

Ta'lim dasturining qism bo'laklari bo'yicha muntazam baholab borish oxir – oqibat aniq va adolatli baholanish shakllanishga olib keladi. Kichik bo'limlar bo'yicha baholash, jamlash va umumlashtirish yakuniy baholashning aniq bo'lishiga yordam beradi. Ta'lim oluvchining muntazam ravishda o'z natijalari to'g'risida xabardor qilib turish, uning maqsadi sari intilishi va istaklarini ro'yobga chiqarishga ijodiy ta'sir ko'rsatadi. [4]

Ta'lim berish davomidagi nazorat natijalarini o'lchab borish bilim, ko'nikma va malakalarni baholash o'quvchining o'zligini anglashi uchun bir imkoniyatdir.

Baholash tamoyillari. Bilimlarni tekshirish va baholash muayyan didaktik talablarga javob berish kerak. Tekshirish va nazorat qilish sistemali, doimiy tarzda bo'lishi shart. Bu talabga rioya etilmasa, ta'lim oluvchilarning o'qishga nisbatan munosabati yomonlashadi, bilimlarning sifatiga salbiy ta'sir qiladi.

Bilimlarni baholash individual xarakterga egadir. Har bir ta'lim oluvchi uning qaysi bilimlari, ko'nikma va malakalari baholanayotganini bilishi kerak.

Ta'lim beruvchining savollariga va vazifalariga javob berishga tayorlik xolati bilimlarni tekshirish va va baholash o'quv jarayonining muhim bir bo'lagiga, uning tarkibiy qismiga aylangan taqdirdagina hisil bo'ladi.

Ta'lim oluvchining bilimlari, ko'nikma va malakalari davlat o'quv rejalarining bajarilishi nuqtai nazaridan tekshiriladi va baholaniladi.

Ta'lim oluvchining bilimlari, ko'nikma va malakalarini tekshirish shakllari turlichadir. Ba'zan ta'lim beruvchi bilimlarni tekshirishning uzoq vaqt mobaynida bir xildagi usullarini qo'llaydi. Unda so'rash, savol berish, bahoni izohlash sohasida muayyan odat paydo bo'ladi. Ta'lim oluvchilar bunday tekshirishga moslashib ketadilar, o'qituvchining qay tarzda so'rashi ularga oldindan ma'lum bo'ladi. Ular faqat ta'lim beruvchi uchun , uni qanoatlantirish uchun javob bera boshlaydilar.

Quyidagi asosiy beshta tamoyillar baholash tizimi samaradorligining poydevori hisoblanadi:

- O'quv maqsadlariga asoslanganlik
- Haqiqiylik
- Haqqoniylik
- Ishonchlilik
- Qulaylik

O'quv maqsadlariga asoslanganlik. Samarali baholashning asosiy tamoyili o'quv maqsadlariga asoslanganlik hisoblanadi. Baholashning sifati o'quv maqsadlariga to'g'ridan to'g'ri bog'liqdir. O'quv maqsadlari baholash mazmunini belgilab beradi. O'quv maqsadlarining qo'yilish darajasiga qarab, baholashning shakli va usullari tanlanadi. Shuningdek o'quv maqsadlariga erishish uchun bajarilgan faoliyat natijasi, baholash mezonlarini aniqlashda muhim ahamiyatga ega.

Har qanday baholash tizimi loyexashtirilayotganda, baholash topshiriqlari berilgan ta'lim mazmuni doirasida bo'lishi talab etiladi. Baholashni loyexashtirayotganda, har doim quyidagi ikki savolni e'tiborga olish lozim:

Baholash topshiriqlari ta'lim jarayonidan ko'zlangan o'quv maqsadlarini to'la aks ettiradimi?

O'quv maqsadlari darajasiga baholash shakllari, usullari va mezonlari to'g'ri tanlanadimi?

Masalan: yo'l harakati qoidalari bo'yicha olgan bilimlarni baholashda yozma test olish usuli mos kelishi mumkin. Lekin, undan mashinani boshqarish malakalarini baholashda foydalanib bo'lmaydi. Bu malakalar og'zaki yoki yozma emas, balki amaliy faoliyatga asoslangan baholash usuli yordamidabaholanishi maqsadga muvofiq bo'ladi.

Haqiqiylik. O'quv maqsadida ko'zda tutilgan natijaning baholashga qaratilgan topshiriq yoki test haqiqiy xisoblaniladi. U baholanishi lozim bo'lgan bilim va ko'nikmalar sohasidagi natijalarga qaratilgan bo'lishi lozim.

Ta'lim oluvchi erishgan natijalar to'g'risida asoslangan va ishonchli axborotlar berishi kerak. O'lchanishi talab etiladigan narsalarga o'lchanishi kerak. Ta'lim oluvchi egallagan bilim, ko'nikma va malakalar hamda shaxsiy fazilatlarni o'lchash imkonini beradigan metodlardan foydalanish zarur.

Haqqoniylik. Bir – biridan mustaqil ta'lim beruvchilar bir hil ta'lim oluvchilarga berilgan bir xil topshiriq va testlar bo'yicha bir xil baho bergandagina mazkur topshiriq va testlar haqiqiy xisoblanadi. Bu haqqoniylik har xil vaqtlarda berilgan baholar uchun ham taluqlidir. Bu mezonlar ko'pincha markazlashgan holatda o'tkaziladigan yalpi "rasmiy testlar" paytida amalga oshiriladi, xolos. Ta'lim beruvchi tomonidan tuzilgan testlar esa odatda mazkur talablarni bajarmaydi.

Baholash tizimi o'quv maqsadlariga mos bo'lishi, shuningdek baholash shart – sharoitlari va maqsadlari bilan o'quvchilar oldindan tanishgan bo'lishlari lozim. Ta'lim oluvchilarga bir xil murakkablikdagi va hajmdagi topshiriqlar berilishi kerak.

Ishonchlilik. Natijalarni baholash mobaynida har xil usullardan foydalanishi mumkin. Lekin, bu usullarni tanlashga qo'yiladigan asosiy shart ishonchlilik hisoblanadi. Uslub ishonchli bo'lishi uchun baholash asosli va aniq ma'lumotlarga asoslangan bo'lishi zarur. Bunda topshiriq yoki testning o'rganish maqsadlarini nazorat qilishga yo'naltirilganligi qanchalik ishonchli ekanligi nazarda tutiladi.

Baholash ishonchli bo'lishi uchun ta'lim oluvchilarda bir – biriga o'xshash, ammo har xil sharoitlarda baholash o'tkazilganda, natijalar bir xil bo'lishi kerak. Baholash metodining ishonchliligi turli metodlarning natijalari bilan taqqoslash orqali aniqlaniladi. Baholash tizimi ishonchli bo'lishi uchun – turli ekspertlar yordamida turli vaqtlarda baholash o'tkazilganda, uning natijalari bir- biriga o'xshash bo'lishi kerak.

Baholash ishonchliligining ikki tomoni bor:

Baholash usulining ishonchliligi. Agar foydalanilayotgan baholash usulining ishonchliligi yuqori bo'lsa, talabaning o'zlashtirish darajasi baholashning har xil usullaridan foydalanilganda ham o'zgarmay qoladi. Olingan natijalar bir xil o'zgarmas bo'ladi.

Baholashni o'zlashtirish darajasini xisobga olish ishonchliligi. Ta'lim oluvchining o'zlashtirish darajasini baholash usullarining ishonchliligi deb, baholash boshqa joyda va boshqa imtixon oluvchi tomonidan o'tkazilganda ham, uning bir xil bo'lishi, o'zgarmasligi tushuniladi.

Baholash usullarining ishonchlilik darajasi quydagi holatlarda ko'proq bo'ladi:

Hamma ta'lim oluvchilar qo'yilgan talabni aniq tushunsa;

- Baholash shartlari oldindan ma'lum qilinsa va unga rioya qilinsa;
- Hamma natijalar baholashning oldindan kelishilgan mezonlariga

to'la asoslangan bo'lsa;

- Tasodifiy xatolarni kamaytirish maqsadida mos baholash turlari qo'llanilsa.

Qulaylik. Baholash tizimi o'quv maqsadlaridan kelib chiqqan holda, o'quv va ishlab chiqarish standartlariga mos bo'lishi, murakkab bo'lmasligi, nazorat o'tkazuvchi va ta'lim oluvchi uchun qulay bo'lishi lozim. Baholashni o'tkazishda imkon qadar kompyuterlardan keng foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Topshiriq yoki test paytida ball beriladigan bo'lsa, ball berish o'rganish maqsadlarini nazorat qilishga moslashtirilgan bo'lishi lozim. Bunda mavzuning muxumroq bo'lgan qismlariga unchalik muhim bo'lmagan qismlariga nisbatan ko'proq ball berish kerak bo'ladi. [4]

Baholash jarayonida uchraydigan ba'zi xatoliklar.

Ta'lim beruvchining shaxsiy qarashlari bilan bog'liq bir necha baholash xatolari mavjud:

Xayrixoxlik xatosi. Agar ta'lim beruvchi biror ta'lim oluvchiga nisbatan xayrixoxlik bilan qarasa, bu bahoning biroz yuqoriroq bo'lishiga olib kelishi mumkin.

Yuqori talab qo'yish xatosi. agar ta'lim beruvchi o'ziga nisbatan yuqori talablar qo'ysa va xuddi shunday yuqori darajadagi talablarni ta'lim oluvchiga nisbatan qo'llasa, bu bahoni biroz pastroq bo'lishiga olib kelishi mumkin.

O'rtacha baho berish xatosi. Bu xato ta'lim oluvchining natijalari o'rtacha baholanishini bildiradi.

Buning sabablari ta'lim beruvchining o'ta yaxshi yoki o'ta yomon baho berishdan qo'rqishi bo'lishi mumkin.

O'z fikrini o'zgartirmaslik xatosi. Ta'lim beruvchi o'zining birinchi fikrini o'zgartirishni xoxlamasligi tufayli, u o'z nazoratining natijalarini o'zgarishsiz qoldiradi. Bir marta sodir bo'lgan voqea tufayli ta'lim beruvchida biror ta'lim oluvchi to'g'risida qolgan ijobiy yoki salbiy ta'surot, keyinchalik bu ta'lim oluvchining shaxsiyatiga oid barcha boshqa xususiyatlariga e'tibor bermasligiga olib keladi.

Yoqtirmaslik xatosi. Biror ta'lim oluvchini yektirmasligi yeki unga nisbatan salbiy fikrda bo'lishi tufayli ta'lim beruvchi ta'lim oluvchiga yomon baho qo'yadi. Bu xato "xayrixoxlik xatosi" ning aksidir.

Ta'lim beruvchining baholashdagi xatoliklarining oldini olishi uchun quydagilarga amal qilish kerak:

Baholash mezonlarining aniqlab chiqish va ularni to'g'ri tanlash .

- Nazorat varag'ini ishlab chiqish .
- Baholovchining bir emas, balki ikkita bo'lishi.
- Baholash usullarini to'g'ri tanlash.
- Samarali baholash tizimini qo'llash.
- Baholash topshiriqlarining va ularga javoblarini imkoni boricha yozma ravishda o'tkazish va rasmiylashtirish.

Baholashda uchraydigan xatolarning oldini olish uchun quydagilarga rioya qilinsa, maqsadga muvofiq bo'ladi:

- Baholashdan oldin ta'lim oluvchilar bilan talablar va baho mezonlari muxokama qilinishi lozim.
- Baho mezonlariga muvofiq qo'yilgach, ta'lim oluvchilarga ma'lum qilinadi.
- Ta'lim beruvchi ta'lim oluvchi bilan birgalikda olingan baholarning natijalarini va yo'l qo'yilgan xatolarni muxokama qilishlari hamda sabablarini aniqlashlari lozim.

Xatolarni tuzatish chora-tadbirlarini belgilab olishlari lozim.

Baholash shakllari. Baholash uning mohiyatidan kelib chiqib, ikki xil shaklda o'tkazilishi mumkin:

1. Mezonga asoslangan baholash.
2. Meyorga asoslangan baholash.

Mezonga asoslangan baholash – baholanuvchining ta'lim jarayonida qo'lga kiritilgan natijalarini, bilim, ko'nikmava malakalarini oldindan belgilangan o'quv maqsadlari asosida ishlab chiqilgan hamma uchun umumiy va bir xil mezonlarga ko'ra taqqoslash va o'lchashdan iborat bo'lgan baholash shaklidir. Bunday baholash mezonlarini aniq belgilab beruvchi o'rganish maqsadlari bo'yicha natijalarga baho berish imkoniyatini yaratadi. Bu baholash shakli ikki bosqichdan iborat bo'lib, birinchi bosqichda baholanuvchining erishgan natijalari aniqlanadi, ikkinchi bosqichda esa, natijalar mezonlarga taqqoslanadi va o'lchanadi.[5]

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib intizom va shaxsiy javobgarlik har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lish kerak.O'zbekiston. 2017 y.
2. X.B. Muxamedova. Texnologiya fanining uzviylik va uzluksizligini ta'minlash va takomillashtirish omillari // ARES. BAK. Elektron jurnal. Toshkent №3 2021 y.
3. X.B._Muxamedova, N.A.Nurullayeva. Umumta'lim maktablarida texnologiya ta'limi fanining servis xizmati yo'nalishida tikuvchilik bo'yicha o'quvchilarning mavjud bilimlarini takomillashtirish. Til va adabiyot ta'limi. (VAK) Elektron jurnal №2. Iyun. Toshkent. 2022 yil. 39-40-b.
4. Мухамедова Х. Б. Формирование творческой компетентности учащихся по технологии в общеобразовательных школах. Вестник науки и образования. Российская Федерация. Журнал импакт-фактор № 4 (135), 2023 год
97-99 с. <http://scientificjournal.ru>
5. Мухамедова Х. Б. Инновационный подход эффективной организации внеклассной деятельности учащихся общеобразовательной школы. Вестник науки и образования. Научно-методический журнал. Российский импакт-фактор. 2020 г. 1 март № 5. 71-73 с. <http://www.ipi1.ru>

GRAMMATICAL STRUCTURE AND PLACE IN THE SENTENCE OF THE FRENCH ADJECTIVE WORD FRAMEWORK

Jurayeva Shalolakhon Khusanboyevna

Fergana State University teacher,

*Gofforova is the daughter of **Mashkhura Sharobiddin***

Student of Fergana State University

Abstract. *In this article, it is written about the adverbial group in French, its formation, its role and functions in the sentence, and its characteristics.*

Key words. *Approach, independent, lexical, syntactic, grammatical, morphological, lexical means, category, method*

Introduction. Adverb is one of the independent word groups, which means a sign of action and state. There are the following types of mannerisms: state (style) mannerisms (like fast, slow, walking); place attitudes (like far away, near, below); tenses (like now, yesterday, today); degree-quantity expressions (like a lot, a little, a little); goal behaviors (deliberately, like four); causation (such as helplessness, helplessness, helplessness).

All idioms, except for time, place and purpose idioms, belong to one type according to their general characteristics and are called status (style) idioms. Adverb as an independent word group is distinguished by the following morphological features: 1) has a level category: fast, many (ordinary level) - faster, more (comparative level) - the fastest, very much (incremental level) such as; 2) it is invariable and is often attached to verbs.

For example: There were layers of dukhoba blankets on the floor;

3) Adverb does not mean the sign of the subject, but the sign of the associated quality or actions understood from the noun.

For example: It was cold yesterday. He was now incomparably and unimaginably happy;

4) Adverb maker has special additives. -cha, -ona, -larcha, -lab, etc.;

Attitudes are formed by morphological and syntactic methods: friendly, heroic, thinking (morphological method), always, this moment, one moment (syntactic method). According to the structure of phrases, soda (modestly, conscientiously, completely), joint (always, one way, rarely, always), double (night-day, winter-summer) and repeated (little by little, often, many) are divided into types.

Forms of adverbs such as quite a lot, a lot, a few, a little are considered modal forms. Adverbs come in the functions of case, determiner and participle. Adverb is an independent, invariable group of words that indicates a sign of action and state. Adverbs in French, like in other languages, are divided into simple, complex, original and relative verbs.

Simple adverbs are derived from Latin idioms.

For example: bien (Latin - bene) - good, mal (Latin - male) - bad, etc.

Complex adverbs appeared in the French language in different ways. For example: 1. by combining adjectives and nouns: beaucoup (beau + coup) - many longtemps (long + temps) - long.

2. by combining prepositions, nouns or pronouns: enfin (en + fin) - finally partout (par + tout) - everywhere

3. from various elements: dedans-within, aujourd'hui-today

They are quelque part-where, d'ailleurs - but, but which are made up of different elements and do not merge together.

Artificial (relative) adverbs are formed by adding suffixes to adjectives.

To make masculine adverbs, we take the adjective in feminine and add the suffix -ment to it. 1. If the adjective ends with a vowel, the -ment suffix is added to the adjective in this noun. For example: poli - poliment, facile - facilement, vrai - vraiment, absolu - absolument. 2. If the adjectives end with the suffixes -ent, -ant, then adverbs are formed by adding the suffixes -emment, -amment.

For example: récent-recently, violent -violemment, coustant-constamment, courant - couramment.

3. Adverbs are made from a number of adjectives in a unique way.

For example: gai-gaiement, bref-brièvement, commode - commodément, aveugle-aveuglément, profond - profoundly, précis-précisément, gentil-gentiment, grave - grièvement (gravement).

Adverbs perform the function of case (case of place, time, situation), determiner, and participle in the sentence. The position of the adverb is determined by the word it is related to.

1. The adverb is placed after the verb when it is used as a case.

For example: Christophe se taisait obstinément.

Note: a) If adverb is used with a verb in the simple tense, it is usually placed after the verb.

For example: Le vieux leva la tête et regarda attentivement.

b) If the adverb is used with a verb in the present tense, it is usually placed after the participle passe form of the verb.

For example: Natalie était entrée silencieusement dans la pièce.

Reminder. The verb *y*, which expresses the meaning of place, comes before the verb except in the imperative form: *J'y travaille. Je n'y travaille pas. Travaillez-y!*

For example: *Il est très gai. Il se lève assez tôt. Christophe se taisait obstinément.* Note: a) If the adverb is used with a verb in the simple tense, it is usually placed after the verb.

For example: *Le vieux leva la tête et regarda attentivement.*

b) If the adverb is used with a verb in the complex tense, it is usually placed after the participle passé form of the verb: *Natalie était entrée silencieusement dans la pièce.* c) The following expressions come between the auxiliary verb and the participle passé in complex tenses.

For example: *Elle a mal lu. L'avion est déjà party. C'était un ami de jeunesse que j'avais beaucoup aimé. Elle mentait, Monsieur, elle a souvent menti.*

2. Adverbs of place and time can be placed at the beginning, middle or end of a sentence. For example: *J'aime mieux rester ici. Aujourd'hui nous avons cinq leçons. Nous avons cinq leçons aujourd'hui. Nous avons aujourd'hui cinq leçons.*

3. Denoting adverbs are placed before adjectives or nouns.

For example: *Ce que vous faites est si intéressant. Il travaille très bien.*

4. The adverb used as a qualifier is placed before or after the word it defines.

For example: *Le journal d'aujourd'hui est très intéressant. Dans cette salle il y a beaucoup d'étudiants. Donnez-moi le journal d'aujourd'hui.*

5. The noun also acts as participle in the sentence. It is followed by a linking verb. Quantitative adverbs require the preposition *de* after them.

For example: *Nous faisons beaucoup de traductions pendant la leçon de français. Il a peu d'amour-propre.*

Beaucoup-many adverb cannot be reinforced with any other adverb.

For example: *Il a fait beaucoup attention.*

Too much the adverb "*très-juda*" never refers to a verb, it can only be used before adjectives or adverbs: it is used in the sense of too much, so much.

For example: *Elle habite très loin.*

Aussi-ham is used only in affirmative sentences.

For example: *Il a vu ce movie. Moi aussi, je l'ai vu.*

In negative sentences, the adverb *aussi* is replaced by the adverb *non plus* (*ham*).

For example: *Il n'a pas été à Paris, moi non plus.*

Tout means very, completely. It can refer to and precedes a noun or verb.

For example: L'enfant était tout pâle. La rue était tout étroit.

Before adjectives beginning with a consonant in feminine, the adverb tout matches the stem and number;

For example: La neige était toute blanche. Les fillettes étaient toutes joyeuses.

Oui is used as an affirmative answer to an interrogative sentence.

For example: Avez-vous une montre? Oui, j'en ai une.

"no, on the contrary" is used as confirmation of the denied fact.

For example: Vous n'avez pas préparé votre leçon? Si, je l'ai préparée.

The limiting case ne ... que corresponds to the French "seulement" (only). Ne always comes before the participle, and que comes before the clause to which the restriction applies.

For example: Il ne parle que français. Il parle seulement français – He only speaks French.

Aujourd' hui nous n'avons que deux leçons de français – We only have two hours of French lessons today.

Il n'est que six heures dix – It's now 10 minutes past 6.

Nous ne sommes que sept dans notre groupe – There are only seven of us in the group. Dans cette salle il n'y a qu' une fenêtre – There is only one window in this hall.

In conclusion, the use of adverb in French differs from the Uzbek language in terms of grammar.

For example, there are 17 types of adverbs in French, and 6 in Uzbek. From the lexical point of view, French uses a lot of reflexive words and phrases to express expressions, as well as other lexical devices. In the Uzbek language, words and phrases are mainly used to express expressions. The use of voice changes and intonation is very important when expressing expressions in French. In the Uzbek language, intonation is not important in expressing idioms. In French, there are formal and informal forms of idioms, which are less visible in Uzbek. When expressing idioms in French, attention is paid to method, and the beginning and ending parts of the text are also important. Uzbek language does not pay much attention to the method in expressing idioms. In general, the difference in approach between French and Uzbek is based on grammatical, lexical, intonation, formal and informal language forms.

REFERENCES

1. Mallina I. E. Andreychikova I. P. Turniyozov. Grammaire francaise. Tashkent - 1978. p. 148.
2. A. Mamatov, M. Mirkholikov, A. Askarov. Practical French Grammar. Tashkent-2015. p 23.
3. Ramazon Bobokalonov, Mubarak Hamidova. Grammaire du francais. Tashkent - 1998. p.115.
4. Dubskikh A. I., Kisel O. V., Bosik G. A. Développement des compétences professionnelles et communicatives en langues étrangères des étudiants
2019. № 4. С. 85.
5. Попова И. Казакова Ж. Грамматика французского языка. – М.,1997 – с.480.
6. A.Mamatov, M.Mirxoliqov, A.Asqarov. Fransuz tilining amaliy grammatikasi. – T.: "Fan va texnologiya", 2015, 192 bet.

O'SMIRLAR O'RTASIDA XULQIY OG'ISH, KIBER ZO'RAVONLIKNI KELIB CHIQUISH SABABLARI VA ULARNI OLDINI OLISH

Atamuratova Surayyo Mamatjonovna

*Xorazm viloyati Xonqa tumani maktabgacha va maktab
ta'limi bo'limiga qarashli 41-sonli ayrim fanlar
chuqur o'rgatiladigan sinflari mavjud umumiy
o'rta ta'lim maktabining psixologi*

Annotatsiya: So'nggi yillarda o'smirlar o'rtasida ijtimoiy muammolar va kiber zo'ravonlik ko'payib bormoqda, bu ham shaxslar, ham jamiyatlar uchun jiddiy muammolarni keltirib chiqarmoqda. Ushbu jiddiy o'zgarishlar turli omillar bilan bog'liq bo'lishi mumkin, ammo asosiy sabablarni tushunish samarali profilaktika choralarini shakllantirishda juda muhimdir. Ushbu maqolada biz bu jiddiy muammoning sabablarini ko'rib chiqamiz va uning ta'sirini yumshatish uchun yechimlarni taklif qilamiz.

Kalit so'zlar: internet, kiber zo'ravonlik, jamiyat, kommunikatsiya, ma'naviy salomatlik, psixologik salomatlik, ijtimoiy tarmoq, kiber-josuslik.

Bugungi dunyoda o'smirlar o'rtasidagi ijtimoiy muammolar va kiber zo'ravonlik katta e'tibor talab etadigan bir mavzuga aylanib bormoqda. Bu muammolar ko'p kuzatiluvchi va o'zaro bog'liq bo'lib, ularni tushuntirish va hal qilish uchun keng qamrovli yondashuvlar kerak. Bu muammolarni keltirib chiqaruvchi asosiy sabablaridan biri internetdan noto'g'ri maqsadda yoki umuman maqsadsiz foydalanish hisoblanadi. Internet dunyosidagi keng qamrovli manfaatlarga qaramasdan, bugungi kun yoshlari onlayn yutuqlarga va g'alati fikrlarga berilib, oxir oqibatda kiber zo'ravonlikning katta xavfiga duch kelmoqdalar. Bundan tashqari hozirgi kunda o'smirlarning ma'naviy salomatligi va psixologik xavfsizligini ta'minlash ham ustuvor vazifa etib belgilanmoqda. Yoshlar o'rtasida depressiya, qo'rquv, egoistlik va o'zlarini boshqalardan ustun qo'yish muammolari o'sib borayapti. Shu bilan birga, jinoyat, narkotiklar, alkogol va boshqa zararli moddalarga to'be bo'lib qolish holatlari ko'payib bormoqda. Ko'p yoshlar uchun o'zaro munosabatlar, yaqin do'stlar, oila a'zolari va o'qituvchilar bilan muloqotga kirishish qiyin muammoga aylanib qolyapti. Atrofdagi jamiyat bilan munosabatlar, aloqa va kommunikatsiya baxtli hayot uchun zarurdir, lekin bu o'zgarishlardan kelib chiqqan muammolar bilan kurashish juda ham muhim. Yoshlar o'rtasidagi yuqori raqobat, o'qish va ishlashda muammolar va turli xil yo'qotishlarga duch kelish ham bu dolzarb muammolarning

sabablaridandir. Bu muammolar bilan kurashish uchun o'qituvchilar, ota-onalar, psixologlar va ijtimoiy o'zaro aloqa organlarining birgalikda ishlashlari, yoshlar uchun yaxshi muhit yaratishda katta ahamiyatga ega.

Ijtimoiy media platformalari va raqamli qurilmalardan keng foydalanish o'smirlar hayotida salbiy illatlarni paydo bo'lishini kuchaytirdi. Bularga kiberbulling, onlayn bezorilik va kiberjosuslik faoliyatiga aralashish kabi xavfli xatti-harakatlarni misol qilishimiz mumkin. Ko'pgina o'smirlarda texnologiya va raqamli platformalardan mas'uliyatli va ongli ravishda foydalanish haqida yetarli ta'lim va ma'lumot mavjud emas. Raqamli savodxonlikdagi bu bo'shliq ularni onlayn tahdidlar va manipulyatsiyaga qarshi himoyasiz qoldiradi, bu esa yovuz niyatli kimsalarning ulardan josuslik maqsadlarida foydalanishini osonlashtiradi. O'smirlar ko'pincha o'zlarining tengdoshlari va onlayn jamiyatlaridan o'z fikrlariga nisbatan ijobiy tasdiq va qabul qilishni kutadilar. Bu xohish uchun ba'zilar o'zlarining daxlsizligi va shaxsiy hayotiga putur yetkazadigan, beixtiyor kiber-josuslik sxemalari nishoniga aylanib qolishlari mumkin. Ota-onalarning o'ta bandligi, farzandlariga vaqt ajratmasligi va nazorat qilmasligi, o'z farzandlarining fikr va qarashlarini qo'llab-quvvatlamasligi o'smirlarning ijtimoiy tarmoqlardan o'ziga yaqin insonlar izlash istagini paydo bo'lishiga olib kelmoqda. Ta'lim muassasalari va jamiyat o'smirlarga onlayn dunyoda xavfsiz harakat qilish uchun bilim va ko'nikmalarni o'rgatishi lozim. Inson umrining o'smirlik bosqichida, bizningcha, asosan ikkita xatarli jihat paydo boladi. Uning bittasi - kattalarga taqlid qilish, ikkinchisi - o'smirning oilada va maktabdagi nazoratdan chetda qolish. Shu ikki jihat katta yoshdagi odamlar e'tiboridan tashqari, o'z oqimida, maqsadga muvofiq, tarzda kechadigan bo'lsa, oqibatda tarbiyasi qiyin deb ataluvchi o'smirlar paydo bolishiga olib keladi. Birinchi jihatni tahlil qilib ko'raylik, chunonchi, o'smirlikning bosqichidagi o'g'il va qizlarda ilk "kattalik" hissi yuzga keladi. Bu yoshdagi o'smir munosabat uslubini o'zgartiradi, axloq mazmuni ham keskin o'zgaradi. Kattalarning tashqi qiyofasi, yurish-turishi, ko'zga tashlanadigan ayrim tomonlari o'smir shu davriga tezroq yetish istagini uyg'otadi. Modaga qiziqish, o'ziga oro berish, o'zgacha "madaniy" hordiq chiqarish, mulozamat qilishga intilish kabilar yuzaga chiqa boshlaydi. Ular kopincha ijtimoiy tarmoqlarda ko'rganlariga, katta yoshdagi kishilarga, televizor va kinolarda ko'rganlarga taqlid qiladi. O'z tasavurida nimani ommabop deb hisoblasa, huddi shu narsani namuna tarzda qabul qiladi. O'smirda o'zini o'zi va o'zgalarni baholash mezonini ana shu tariqa yuzaga keladi. Shuning uchun unda yangi his-tuyg'ular, orzu umidlar, sevgi haqidagi kitob sotib olish holatlari ko'zga tashlanadi. Psixologiya fanida inson xulq-atvoridagi o'zgarish, goho chetga og'ish hodisasi ijtimoiy hayot bilan

bog'liqligi haqida umumiy qonuniyat mavjud. Jahon psixologlari olib borgan tadqiqotlar tarbiyasi qiyin o'smirlarning paydo bo'lishiga ijtimoiy muhitdan tashqari pedagogik psixologik omillar ham sabab bolishini ko'rsatmoqda. O'smirlar harakatlarini izchil va uzluksiz o'rganishlar ulardagi chetga og'ish ko'rinishlari turlicha bo'lishini takidlamogda. Ijobiy onlayn madaniyatni targ'ib qilish yoshlar o'rtasida hamdardlik, hurmat va raqamli fuqarolik madaniyatini rag'batlantirish o'smirlar uchun xavfsizroq onlayn muhitni rivojlantirishi mumkin. Tengdoshlarning maslahati, xabardorlikni oshirish va jamoatchilik muhokamalari kabi tashabbuslar ijobiy onlayn xatti-harakatlarni rag'batlantirishi va kiberbulling va josuslik faoliyatiga to'sqinlik qilishi mumkin. Ota-onalarga farzandlarining onlayn faoliyatida faol ishtirok etish muhimligi haqida ma'lumot berish va tegishli chegaralar va qoidalarni belgilash bo'yicha ko'rsatmalar berish ijtimoiy muammolar va kiber zo'ravonlik bilan bog'liq xavflarni yumshatishga yordam berishi mumkin. Ota-onalarning nazorati va o'smirlar bilan ularning ijtimoiy tarmoqdagi harakatlari haqida muntazam muloqot qilish bu yondashuvning muhim jihatlaridir.

O'smirlar o'rtasidagi ijtimoiy muammolar va kiber tahdidlarni hal qilish bo'yicha yaxlit strategiyalarni ishlab chiqishda davlat idoralari, ta'lim muassasalari, kiberxavfsizlik bo'yicha ekspertlar va fuqarolik jamiyati tashkilotlari o'rtasidagi hamkorlik muhim ahamiyatga ega. Ko'p tarmoqli yondashuvlar samarali aralashuvlar va qo'llab-quvvatlash tizimlarini yaratish uchun turli sohalardagi tajribalardan foydalanish mumkin. O'smirlarning imkoniyatlarini kengaytirish o'smirlarga tanqidiy fikrlaydigan va mas'uliyatli fuqarolar bo'lib yetishish huquqini berish ijtimoiy muammolar va kiber-josuslikning oldini olishning kalitidir.

Xulosa qilib aytganda, o'smirlar orasida tobora ko'payib borayotgan ijtimoiy muammolar va kiber zo'ravonlikni oldini olish va bartaraf etish zarur. O'smirlik davridagi qiyinchiliklar yuzaga kelishini oldini olishda ota-onalarga quyidagi vazifalarni qo'yish maqsadga muvofiqdir: farzandlarga e'tiborli bo'lish, ular bilan do'stona muloqot yaratish, qiziqishlarini inobatga olgan holda tarbiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatmasligini nazorat qilish va sharoit yaratib berish, o'smir yoshidagi bolalarga yetarlicha vaqt ajratish va ularning ko'proq kitob o'qishiga, ya'ni ta'lim jarayonlariga bee'tibor bo'lmaslik, OAV lardan ma'lum vaqtda va muayyan bir tartib asosida foydalanishlarini nazorat qilib borish va yuqoridagi barcha jarayonlarni to'g'ri amalga oshirishini taminlashdan iborat. O'smirlarga ularga kerakli bilim, ko'nikma va qo'llab-quvvatlash bilan ta'minlash orqali biz kelajak avlodlar uchun xavfsizroq onlayn muhit yaratishimiz mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. G'oziyev. E. "Umumiy psixologiya". -T.;O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati. 2010. 548-bet
2. Davlatshin. M.G "Yosh va pedagogik psixologiya". -T.; 2004
3. Nishanova. Z.T va boshqalar. "Rivojlanish psixologiyasi. Pedagogik psixologiya". -T.;O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati. 2018. 332-bet
4. Malikaxon Qodirova, O'SMIRLAR PSIXOLOGIIYASI VA O'SMIR XULQATVORINING O'ZIGA HOSLIGI ,
5. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании: № 3 (2021): Zamonaviy ta'limda Pedagogika va psixologiya fanlari
6. Malikaxon Qodirova, AGRESSIYANING NAZARIY ASOSLARI , Журнал Педагогики и психологии в современном образовании: № 3 (2021): Zamonaviy ta'limda Pedagogika va psixologiya fanlari
7. Malikaxon Qodirova, ВОСПРИЯТИЕ " Я " У ДЕТЕЙ , Журнал Педагогики и психологии в современном образовании: № 1 (2020): Journal of Pedagogy and psychology in modern education
8. Malikaxon Qodirova, ЧЕЛОВЕК И СТРЕСС , Журнал Педагогики и психологии в современном образовании: № 1 (2020): Journal of Pedagogy and psychology in modern education

O'SMIR QIZLAR O'RTASIDA SHAXSLARARO MUNOSABATLARDAGI MUAMMOLARNI OLDINI OLISH VA IJOBIY MUHITNI TASHKIL QILISH

Raximova Dilnoza G'ulomovna

*Xorazm viloyati Xonqa tumani maktabgacha va maktab
ta'limi bòlimiga qarashli 36-sonli umumiy òrta ta'lim
maktabining amaliyotchi psixoligi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada o'smir qizlarning bir-biriga bo'lgan o'zaro munosabatlarida kelib chiqadigan jiddiy muammolar va ularni bartaraf etish va oldini olish masalalari tog'risida so'z boradi. Shuningdek, o'smir qizlarning ta'sir qilish tabiati va obyektiv ravishda namoyon bo'ladigan atrofdagi odamlar o'rtasidagi munosabatlar, bir-birini idrok etishi va baholashi mumkin bo'lgan munosabatlar, yo'nalishlar, kutishlar, stereotiplar va boshqa moyilliklar tizimi ochib berilgan. Ushbu muammolar o'smir qizlarning maqsadlari, qadriyatlari va birgalikdagi faoliyatni tashkil etish bilan bog'liq bo'lib, ularni shakllantirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.*

Kalit so'zlar: *psixologik ta'sir, adekvatlik, identifikatsiya, hissiy komponent, empatiya, muloqot*

O'smir qizlar o'rtasidagi munosabatlar psixologik, ijtimoiy va shaxsiy sohalar bo'lib, ularning samarali hal qilinishi muhimdir. Bu muammolarni o'rganish va hal qilish uchun keng ko'lamli tajribalar va tushunchalar talab qilinadi. O'smir qizlar o'rtasidagi munosabatlarni tahlil qilish uchun bu masalada kelib chiqqan muammolarni tahlil qilish muhimdir. Bu muammolarni aniqlash va ularning sabablarini tushunishga yordam beradi. Qizlar bilan o'g'il bolalarning oilaviy ustanovkalarida o'zaro tafovutlar mavjud bo'lishi mumkinligi ko'pgina ilmiy tadqiqotlar natijalariga ko'ra isbotini topgan. Masalan, gender tafovutlarini aniqlashga bag'ishlangan bunday natijalarni rus va amerikalik olimlarning ilmiy izlanishlarida kuzatish mumkin. Devid Mayersning fikricha, jinsiy tafovutlar yoshlikdanoq namoyon bo'la boshlaydi. Xususan, o'g'il bolalar mustaqillikka, qizlar esa o'zaro bog'liqlikka intiladilar. Shuning uchun ham o'smir o'g'il bola o'z oilasida ko'proq mustaqillikka ega bo'lgan, lozim bo'lganda ochiq agressiya namoyon qila oladigan otaga taqlid qiladi; qiz bola esa hissiy-emotsional psixologiya sohabasi bo'lgan onasiga yaqinroq bo'lishga harakat qiladi. Natijada oiladagi bunday o'ziga xos munosabatlar o'smirlarga xos xarakter xususiyatini tez va aniq ilg'ash imkoniyatini yaratadi. Shu bois ham, Judit Xoll o'z tadqiqotlari orqali, aynan, qiz bolalar atrofdagilarning emotsional

holatlarini yaxshiroq tushuntirib bera olishi, ulardagi empatiya hissining kuchliroq rivojlanganligini ko'rsatuvchi dalil ekanligini isbotlagan edi. Shunday qilib, o'smirlik yoshidagi o'g'il bolalar va qizlarning nizolar to'g'risidagi ijtimoiy tasavvurlarini bilish, oilaviy munosabatlar xarakterini ustanovkalar orqali o'rganish natijalarini ko'rsatishicha, bu eng avvalo, tarbiyalanayotgan oiladagi ma'naviy-psixologik muhitga bog'liq ekan. Masalan, oilaviy munosabatlar sharoitida sog'lom, demokratik tamoyillarga asoslangan qarashlar ustun bo'lgan oilalardagi bolalarning ustanovkalari hamda nizolari to'g'risidagi tasavvurlari alohida xususiyat kasb etadi. O'smir qizlar o'rtasidagi shaxsiy munosabatlardagi muammolarning bir qismini quyidagi ko'rinishlarda ko'rsatish mumkin:

1. Kommunikatsiya: Bir qancha o'smir qizlar kommunikatsiya ya'ni shaxslar bilan muomala qilish borasida ko'plab to'siq va muammolarga duch kelishmoqda. Ba'zilar esa o'zlarini yaxshi ifodalashdagi qiyinchiliklardan aziyat chekishyapti yoki ular faqat o'zlari uchun tushunarli bo'lgan doiralarda munosabat o'rnatmoqdalar.

2. Do'stona munosabatlar: Ba'zida o'smir qizlarga do'stona munosabatlarni barqaror saqlash katta qiyinchiliklar tug'diradi. Ularning do'stlari bilan o'zaro munosabatlarini rivojlantirish uchun yechimlar toppish hozirgi kunda dolzarb hisoblanadi.

3. To'qimalarga ishonish: Ba'zi o'smir qizlar munosabatlarda va hayotda o'zlari tasavvur qilgan to'qima hayot bilan real hayotni chalg'itib yuborishadi, ya'ni o'zlarini o'zlaridan yashirishadi. Bu o'z navbatida real hayotdan sovishga, butun olamni faqat oq va qora ranglarda tasavvur qilishga olib keladi.

4. Empatiya: Boshqa insonlarning tajribalarini va his-tuyg'ularini tushunishga qodir bo'lish. Empatiya kuchi juda muhimdir. Ba'zida o'smir qizlar empatiya kuchini rivojlantirishda qiyinchiliklarga duch keladilar.

5. Konfliktlar: O'smir qizlar o'rtasida konfliktlar ya'ni ziddiyatlar paydo bo'lishi odatiydir, ammo ularni samarali hal qilish va yechim topish ko'rsatkichi juda muhimdir. Bu muammolarga asosiy muammolar sifatida qarash va ularni hal qilishda yordam berish kerak. Har bir o'smir qizlarda shaxslararo munosabatlarni rivojlantirish uchun maxsus yo'llarni va harakatlarni aniqlash va qo'llash juda muhimdir.

Muammolarni bartaraf qilish uchun ijobiy yo'llarni ko'rsatish kerak. Masalan, kommunikatsiya, samimiy suhbatlashish va do'stona maslahatlar berish, maslahatlashish va hal qilish jarayonida yordam berishi mumkin. O'smir qizlar munosabatlari uchun empatiya kuchi muhimdir. Empatiya bu - o'z xissiyotlari, hislari, va holatlari bilan o'zaro tushunarli munosabatlarni

o'rnatishga qodir bo'lishni anglatadi. Bu, boshqalarning his-tuyg'ularini tushunish, ularga qo'shilib fikrlash va ularni qo'llab-quvvatlashni o'z ichiga oladi. Boshqalar bilan munosabat o'rnatish va ularning o'zlarini tushunish uchun empatiya ko'rsatish muhim ahamiyatga egadir. O'smir qizlarning shaxslararo munosabatga kirishishlarida kommunikatsiya mahorati katta rol o'ynaydi. O'smir qizlar o'rtasidagi shaxslararo munosabatlarda muvaffaqiyatli bo'lish uchun bir-birlarini qo'llab-quvvatlash muhimdir. Ular uchun ko'p vaqtni birgalikda o'tkazish, bir-birlarini tushunish, qiyin vaziyatlarda bir-birlariga ko'maklashish va ularni qo'llab-quvvatlash katta ahamiyat kasb etadi. Maqolada bu va boshqa asosiy tushunchalar boyicha to'liqroq ko'rsatilgan tahlil va tavsiyalar mavjud. O'smir qizlar o'rtasidagi shaxsiy munosabatlardagi muammolarni oldini olish uchun bir nechta yechimlar mavjud:

1. Kommunikatsiya mahorati: O'smir qizlar o'rtasidagi munosabatlarni kuchaytirish uchun kommunikatsiya ya'ni muloqot qilish mahorati muhimdir. Samimiy suhbatlar va bir birlarini tushunishga erishish muammolarni bartaraf qilishda yordam berishi mumkin.

2. Empatiya: Bir-birlarining hislari va tajribalari bilan o'zaro bog'liqlikni tushunish uchun empatiya kuchi kerak. Bu ziddiyatli va muammoli holatlarda qo'llab-quvvatlash uchun katta ahamiyatga ega. Empatiya-insonlarning bir-birlarining qiyinchiliklarini, xursandliklarini va hamma narsalarini qanday his qilishini tushunishga va boshqalar bilan o'zaro munosabatlarda ehtirom bilan ishtirok etishga yordam beradi.

3. Maslahatlashish: Muammolarni hal qilish uchun boshqa insonlar bilan maslahatlashish juda muhimdir. Maslahatlashish bir-birini qo'llab-quvvatlash, yordam berish va yechim topish uchun birgalikda ishlash imkoniyatini yaratishga yordam beradi.

4. Sabr: O'smir qizlar o'rtasidagi munosabatlarda sabrli bo'lish muhimdir. O'smir qizlarni muammolar hal qilinishi va munosabatlar o'zgarishishi uchun sabr va ihtiyotkorlik bilan ishlashga o'rgatish lozim.

5. O'zgaruvchanlikka moslashish: O'smir qizlar o'rtasidagi munosabatlarda o'zgaruvchanlikka moslashish muhimdir. Zamonaviy muammolar va talablar asosida o'zgarishlarga tayanish, muammolarni hal qilish jarayonida dastlabki xatolaridan xulosa chiqarib, har qanday vaziyatlarga ham moslashish zarur.

Bu ilmiy maqola o'smir qizlar o'rtasidagi munosabatlardagi muammolarni tushunish va ularni ijobiy tarzda hal qilishda yordam beradi, shuningdek, o'smir qizlarning boshqa insonlarni qo'llab-quvvatlash va bir-birlari bilan o'zaro munosabatlarni kuchaytiradi. O'smir qizlar o'rtasidagi shaxsiy munosabatlardagi muammolar, ularning o'z xissiyotlari, ijtimoiy

faktorlar va psixologik tajribalari asosida o'zgaruvchanlikni ko'rsatadi. Bu muammolar o'smir qizlarning boshqa insonlar bilan munosabatlarni o'rganish, tushunish va rivojlantirish jarayonida dolzarb ahamiyatga ega. Shunday qilib, o'smir qizlar o'rtasidagi shaxsiy munosabatlardagi muammolarni oldini olish va ijobiy muxitni tashkil qilish, ijtimoiy va psixologik o'zgarishlarni tushunish va ularni bartaraf qilish hozirgi davr uchun muhimdir. Bu maqolada, o'smir qizlar o'rtasidagi munosabatlardagi muammolarni tahlil qilish, ularni tushunish va hal qilish uchun ijobiy yo'llar va yechimlar ko'rsatildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Madumarov Talatbek Tolibjonovich, & Gulomjonov Odiljon Rahimjon o'g'li. (2021). PREREQUISITES FOR THE DEVELOPMENT OF A LEASING MECHANISM IN PUBLIC - PRIVATE PARTNERSHIP. International Engineering Journal For Research & Development, 6(SP), 5. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/7MXR3>
2. Abdullayev Akmal Nasriddinovich (2020). THE FEATURES OF APPEARING FAMILY IN MODERN SOCIETY. European science review, (3-4), 69-72.
3. G`oziev E.G. Umumiy psixologiya. Toshkent. 2002.1-2 kitob.
4. G`oziev E.G. Muomala psixologiyasi. T-2001.
5. Vedenskaya L.V, Pavlova L.A. Delovaya retorika: uchebnoe posobie dlya vuzov.- M.:IKS "MarT", 2004-512 b.
6. Nemov R.S. Prakticheskaya Psixologiya Poznanie sebya: Vliyanie na lyudey:Posobie dlya uch-sya-M:Gumanit. Izd.Sentr VLADOS, 2003, - 320 b.
Internet farmog'idagi veb-saytlar ro'yxati:
7. www.expert.psychology.ru
8. www.psycho.all.ru

BOSHLANG'ICH SINFLARDAGI MOSLASHUVCHANLIKNI TO'G'RI TASHKIL QILISH VA O'QUVCHILARNI MAKTAB VA FANLARGA TO'LIQ QAMRAB OLISH , DIQQAT VA IDROKNI SHAKLLANTIRISH

Saidova Fazilat

*Xorazm viloyati Xonqa tumani maktabgacha
va maktab ta'limi bo'limiga qarashli
41-sonli ayrim fanlar chuqur o'rgatiladigan
sinflari mavjud umumiy o'rta ta'lim maktabining
psixologi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining maktab sharoiti va o'quv fanlariga moslashuvini samarali tashkil etish va o'quvchilarning aql-idroki, sezgirligi, kuzatuvchanligi, eslab qolish va esga tushirish imkoniyatlarining rivojlanishi uchun muhim shart-sharoitlar yaratishning usul va texnologiyalari ilgari surilgan.*

Kalit so'zlar: *Maktab, o'quvchi, diqqat, idrok, taraqqiyot, xulq, axloqiy, normalar, xarakter.*

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining maktab sharoiti va o'quv fanlariga moslashishi , diqqat va idrokni rivojlantirish, ularning ta'lim jarayonida eng muhim ko'nikmalaridan biri bo'lib, ularning o'zlarini rivojlantirish va o'rganishlarida muhim ahamiyatga ega. Bu maqolada, boshlang'ich sinf o'quvchilarida diqqat va idrokni rivojlantirishning muhimligi, uning o'quv jarayonida va hayotning boshqa sohalarida o'zgaruvchiligi haqida ma'lumotlar taqdim etiladi. Maktab yoshiga kelib, normal rivojlanayotgan bolalar rasm va suratlar real hayotni aks ettirayotganligini yaxshi tushunadilar. Shuning uchun ham surat va rasmlarda nimalar aks etganini real hayotga taqqoslagan holda bilishga harakat qiladilar. Bola rasmlarda atrof hayotdagi narsalarni kichiklashtirib tasvirlanganligini anglay biladi. Bu tasvirlar bolalarda estetik va badiiy didni rivojlantiradi. Chunki, bola shu rasmlar orqali olam go'zalligini, uning turfa ranglardan iborat ekanligini anglaydi, ajratadi va o'z munosabatini bildiradi. Ta'lim-tarbiya jarayonida bolalarda ixtiyoriy idrok va kuzata olish qobiliyati o'sadi. Kuzata bilish muvaffaqiyatli o'qish uchun zarur shartlardan biridir. O'quvchilarda kuzata bilish qobiliyati ularning tafakkuri, irodasi, qiziqish, havaslari bilan birgalikda o'sib boradi. Bu yoshdagi o'quvchilar o'z idroklarini mustaqil idora eta oladilar. Boshlang'ich sinf o'quvchilari katta yoshdagi odamlardan deyarli qolishmasdan to'g'ri chiziqni ko'z bilan chamalab teng ikki bo'lakka

bo'la oladilar, narsa va chiziq-larni katta-kichikligiga qarab taqqoslay oladilar, narsalarning fazoda turgan o'rnini, ularning qaysi biri yaqinroq yoki uzoqroq, qaysi biri balandroq yoki pastroq joylashganini ko'z bilan chamalab, shu masofani bosib o'tish uchun talab qilinadigan vaqtni ham taxminan hisoblay oladilar. Maktab ta'limiga tayyorlanayotgan bolada diqqat nisbatan uzoq muddatli va shartli barqaror bo'ladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida diqqatni irodaviy zo'r berish bilan boshqarish va vaziyatga moslash imkoniyati yaxshi bo'lmaydi. Buning asosiy sababi, ularda ixtiyoriy diqqatning kuchsizligi va beqarorligidir. Bolalarda ixtiyorsiz diqqat ko'proq rivojlangan bo'ladi. Boshlang'ich sinf o'quv materiallarining yaqqolli-gi, yorqinligi, jozibadorligi, o'quvchida beixtiyor his-tuyg'ularni uyg'otadi va kuchli irodaviy zo'riqishsiz fan asoslarini egallash imkonini beradi. 1-2 sinf o'quvchilari diqqatining o'ziga xos xususiyatlaridan biri - uning etarlicha barqaror emasligidir. Shuning uchun ham ular o'z diqqatlarini uzoq muddat muayyan narsalarga qarata olmaydilar va diqqat ob'ektlari ustida uzoq tura olmaydilar. Ta'lim jarayoni kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning ixtiyoriy, barqaror, mustahkam, kuchli, faol ongli diqqatni rivojlantirishga qulay shart-sharoit yaratadi. Bilim olish jarayonida mustaqil aqliy mehnat qilish, misol-masalalar yechish, mashqlar bajarish, takrorlash irodaviy zo'r berish jarayonida ixtiyoriy, ongli diqqat tarkib topadi. Bu yoshdagi bolalarda ixtiyoriy diqqatni to'plash, tashkil qilish, uni taqsimlash, ongli ravishda boshqarish uquvi shakllana boshlaydi.

O'qish jarayoni uchun ixtiyoriy esda qoldirish ham, ixtiyoriy esga tushirish ham barobar talab etiladi. Busiz o'qish jarayonining normal bo'lishi mumkin emas. O'quvchilardan faqat o'rganib, bilib olishgina emas, balki o'rganib bilib olganini xotirlay olish ham talab etiladi. O'quv materialini muayyan sistema bilan xotirlash faqat ixtiyoriy esga tushirish yo'li bilan bo'lishi mumkin. O'quvchilar tushuncha va qoidalarni ta'riflab berolmay kolganlarida yoki ta'riflash mumkin bo'lmagan paytlarda tasvirlab, taqqoslab, xarakterlab, misollar bilan ko'rsatib beradilar. Dars jarayonida o'qituvchi turli vaziyatlarni tasavvur qilishni so'raydi. Bu holat, albatta, biron-bir yordamchi qurollar-predmetlar, maketlar, sxemalar bo'lgan taqdirdagina o'quvchi tasavvurini rivojlantirishi mumkin. Aks holda bu yoshdagi bolalar mustaqil tasavvur, harakatlar qilishga qiynaladilar. Kichik maktab davrida tasavvur asosan bolalar rasm chizayotganlarida, Shuningdek ertak va hikoyalar to'qiyotganlarida rivojlanadi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilar o'z xayollari va tasavvurlariga asoslangan holda qiziqarli ertak va hikoyalarni o'zlari mustaqil ravishda to'qiy oladilar. Kichik maktab yoshidagi bolalar tasavvuri juda keng va xilma-xil bo'ladi. Ayrim o'quvchilar real borliqni

tasavvur etsalar, boshqalari esa fantastik obraz va vaziyatlarni tasavvur etadilar. Shu bois kichik maktab yoshidagi bolalarni realistlar va fantazyorlarga ajratish mumkin. Bolalar ko'pincha o'zlariga ma'lum siymolar, syujetlardan foydalangan holda yangi obrazlarni tasavvur etadilar, yaratadilar. Juda ko'p multfilmlar ana shunday bolalarning tasavvurlari asosida yaratilgan. Turli tasavvurlar zamirida ularning qo'rquvni yengishi, do'st topishi, xursandchilik hislari yotadi. Bundan tashqari, tasavvur davolovchi xususiyatga natijaga olib keluvchi faoliyat sifatida ham namoyon bo'lishi mumkin. Bola real hayotda qiyinchiliklarga duch kelib, ulardan chiqib keta olmagan holatda ham ko'pincha xayolga beriladi. Masalan, mehribonlik uyida tarbiyalanayotgan bola o'zining hamma havas qiladigan oilasi, uyi bo'lishini, bu uyga o'g'rilar kelib qolsa, u qahramonlik qilishini tasavvur qiladi. O'z tasavvurida yaxshi yoki yomon holatlarni boshidan kechirgan bola o'zining kelgusi xatti-harakatlari motivatsiyasi uchun zamin tayyorlaydi. Kattalarga nisbatan bo'lgan tasavvurning bolalar hayotidagi ahamiyati juda katta. Bola tasavvur qilib atrof-hayotni chuqurroq bila boshlaydi, o'z-o'zining shaxsiy tajribasidan tasavvur yordamida chetga chiqqa oladi, ijodiy layoqati rivojlanadi, shaxsiy xususiyatlarining rivojlanishiga xizmat qiladi. Maktabning birinchi sinfiga kelgan bolada xayol yetarli darajada rivoj topgan bo'ladi va u xilma-xil tasavvurlarning kattagina zaxirasiga ega bo'ladi. O'qish jarayonida u faqat idrok va xotira tasavvurlariga tayanib qolmasdan, balki shu bilan birga, xayolida yaratilgan tasavvurlarga ham tayanib, o'rgatilayotgan materialni yaqqol tarzda o'zlashtira boradi. Bolaning xayoli tevarak-atrof taassurotlari, tasviriy san'at asarlarini etarli darajada aks ettirishda vujudga keladi. Siymolar, shartli belgilar, tabiat manzaralari jamlanib, o'quvchilarda xayol paydo bo'ladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari o'ynaydigan o'yinlarda ham ularning xayolini o'sishi davom etaveradi. O'quvchilar o'z o'yinlarida turli narsalarni yasaydilar, turli yerlarga sayohat qiladilar. Bunday o'yinlardan o'quvchi mazmundor taassurotlar oladi va unda turli tasavvurlar hosil bo'ladi, uning ijodiy, qurish-yasash va badiiy qobiliyatlari o'sadi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchining xayoli o'zining kengligi va mazmundorligi jihatidagina o'zgarib qolmasdan, balki yo'nalishi jihatidan ham o'zgaradi. Bu yoshdagi bolalar tafakkurining asosiy turi obrazli tafakkurdir. Bolalarga beriladigan va asosan maktabda amalga oshiriladigan ta'lim bolalar tafakkurining o'sishi uchun g'oyat katta ahamiyatga egadir. Bolalarga beriladigan va asosan maktabda amalga oshiriladigan ta'lim bolalar tafakkurining o'sishi uchun g'oyat katta ahamiyatga egadir. Ta'lim va maktabda beriladigan bilimlarni o'zlashtirish jarayonida, kuzatuvchanlik, xotira va hayol o'sib borishi bilan

kichik maktab yoshidagi bolalar tafakkuriga material bo'ladigan narsalar doirasi kengaya boradi, bolalarda mantiqiy tafakkur va tanqidiy fikrlash o'sib boradi. Ta'lim jarayonida bolaning tafakkuri katta o'sish yo'lini — konkret tafakkurdan abstrakt - nazariy tafakkurga o'sish yo'lini bosib o'tadi. Kichik maktab yoshidagi bolalarning tafakkuri hali ham amaliy, aniq tafakkur bo'ladi, lekin ta'lim jarayonida bolalarning bunday aniq tafakkuri, maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning aniq tafakkuriga qaraganda, murakkabroq va mazmunliroq bo'lib qoladi, ulardagi fikrlash jarayonlarining hammasi takomillasha boradi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning tafakkuri mantiqiy fikrlash, mulohaza yuritish, hukm va xulosa chiqarish, taqqoslash tahlil qilishning turli usullarini qo'llashda o'ziga xos xususiyatlari bilan maktabgacha yoshdagi bolalar va o'smirlardan farq qiladi. Ta'lim jarayonida tafakkur operatsiyalariga, mustaqil fikrlashga o'rgatish kichik maktab yoshdagi o'quvchilarni barkamollikka erishtirishning garovidir. 6-11 yoshli bola mantiqiy fikrlay oladi, lekin bu yosh asosan ko'rganlariga tayanib, ta'lim olishga intilgan davr hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinflarni maktab sharoitiga moslashtirish uchun maktablar maxsus binolar bilan jihozlanishi, zarur mutaxassislar, didaktik materiallar, moslashtirilgan o'quv dasturlari bilan ta'minlanishi kerak. Bundan tashqari, mavzularni turli xil qobiliyatli o'quvchilar o'zlashtira oladigan qilib moslashtirish muhimdir. Bu muammoni hal qilish asosan o'qituvchilarga topshirilgan. Buni amalga oshirishning o'ziga yarasha qiyinchiliklari bor, chunki bitta sinfda turli xil qobiliyatlarga ega bo'lgan turli xil o'quvchilar bor. O'qituvchi har bir kishining o'quv ehtiyojlarini qondirishi, o'quvchilarning individual qobiliyatlarini hisobga olishi va bu bolalarning muvaffaqiyati uchun maksimal darajada hissa qo'shishi kerak. ariga moslashtirish usullarini o'z ichiga oladi. Ushbu ishning maqsadi alohida ta'limga muhtoj bo'lgan boshlang'ich maktab o'quvchilari uchun fanlarni moslashtirish usullarini ishlab chiqish edi. O'qituvchilar o'quv jarayonini rejalashtirishlari, o'quvchilarni butun sinf sifatida va o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olishlari kerak. O'quvchilarning maxsus ehtiyojlariga qarab og'zaki yoki yozma ko'rsatmalar berilishi kerak. Ba'zi o'quvchilar tomonidan ma'lumotni idrok etishning past tezligini uning hajmini kamaytirish va ta'lim natijalariga qo'yiladigan talablarni kamaytirish orqali qoplash kerak emas. Baholash mezonlarga emas, balki shakllarga ko'ra moslashuvchan bo'lishi kerak. Talabalar olingan bilimlarni turli usullarda ko'rsatishlari mumkin: og'zaki, yozma, taqdimot. Ma'lumotni taqdim etish shaklini qayta ko'rib chiqish va agar kerak bo'lsa, darslarni og'ir xarakterga ega o'quvchilar bilan individual ishlash orqali to'ldirish maqsadga muvofiqdir. Shuningdek, taklif

etilgan mutaxassislar (logopedlar, defektologlar va boshqa mutaxassislar) bilan muntazam ravishda individual ishlash kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Yo'ldoshev J.G', Hasanov S. Pedagogik texnologiyalar. /O'quv qo'llanma. –T.: Iqtisodmoliya, 2009. –652 b.
2. Nishonaliev U.N. Kasbiy ta'lim pedagogikasi. /O'quv qo'llanma. – T.: TDPU, 2007.
3. Nishonova Z., Qarshieva D. Eksperimental psixologiya. /O'quv qo'llanma. –T.: Fan va texnologiya, 2007. –92 b.
4. Mavlonova R. va boshq. Pedagogika (darslik). –T.: O'qituvchi, 2002.
5. Munavvarov A.K. Oila pedagogikasi. –T.: O'qituvchi, 1994. – 112 b.
6. Pedagogika (A.Q.Munavvarov tahr.). –T.: O'qituvchi, 1996. – 200 b.
7. Psixologiya i pedagogika (uchebnik). Pod.red. A.A.Radugina. – M.: Visshaya shkola, 2003.
8. Pedagogika professionalnogo obrazavaniya (uchebnik). Pod. red. V.A. Slstenina. –M.: Akademiya, 2003.
9. Razdatochnie materialy metodicheskogo seminara po peredovim pedagogicheskim texnologiyam. Kiev, 2005.
10. Sayidahmedov N.S. Yangi pedagogik texnologiyalar (nazariya va amaliyot). –T.: Moliya,2003. – 172 b.
11. Sarsenbaeva R.M., Doniev B.B. Umumiy pedagogika. /O'quv-uslubiy qo'llanma.
12. Samarqand: SDChTI, 2008. – 80 b.

**KARAKALPAK ACADEMIC LYCEUM UNDER MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS
OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN**

English teacher: **Ibragimova Zaruxan Tayirbekovna**

*The importance of integrated skills approach in English as a foreign
language learners classrooms*

Abstract *The article under discussion describes integration of the language skills into the teaching process of the English language. The authors of the article consider that Integrated Skills focuses on the four main English skills - reading, writing, speaking and listening through a "Communicative Language Teaching" methodology. Integration of the four skills is concerned with realistic communication, exposes English language learners to authentic language and challenges them to interact naturally in the language. This approach allows teachers to track students' progress in multiple skills at the same time. Integrating the language skills also promotes the learning of real content, not just the dissection of language forms. The integrated-skills approach, which incorporates listening, speaking, reading, and writing, has become a new trend in EFL contexts as it is believed an effective approach to develop students' communicative competence and the ability to use English to gain access to social, vocational, educational, or professional opportunities. Various from the traditional segregated language skills approach which presented a language skill in isolation from the others, the integrated-skills approach presents all language skills in conjunction with each other so that the learners do not only knows the language they are learning but also are able to use it natural communication. This article reviews current studies and ideas related to integrated skills approach in order to provide a more clear understanding of its implementation in EFL contexts.*

Keywords: *integrated-skills approach, content-based language teaching, task-based language teaching, EFL.*

INTRODUCTION

In general, integration is defined as the process of combining two or more things into one. Within education, integrated lessons take on a similar meaning in that they combine two or more concepts into one lesson. These integrated units involve many different concepts across all major subject areas. Integrated Skills focuses on the four main English skills - reading, writing, speaking and listening through a "Communicative Language

Teaching" methodology. New grammar patterns are learned in the context of a conversation or a real-life situation. Students will engage in various activities to practice English including listening tasks, role playing, and stimulating discussions. Perhaps teachers and administrators think it is logistically easier to present courses on writing divorced from speaking, or on listening isolated from reading. They may believe that it is instructionally impossible to concentrate on more than one skill at a time. The use of English as the major lingua franca and as the main medium for worldwide dissemination of information and knowledge has made communicative competence and the ability to use English to gain access to social, vocational, educational, or professional opportunities the most essential objectives of English learning (Celce-Murcia, 2001). In relation to this, Davies and Pearse (2000, p. 99) accentuated that "Real success in English teaching and learning is when the learners can actually communicate in English inside and outside the classroom." To achieve these objectives, the integrative language skills instruction seems to be the most effective to use because it seeks to teach language as a means of communication to serve the purpose it was originally created for, which can be motivating and realistic as well (Brown, 2001; Tsung-Yuan & Oxford, 2002). Hinkel (2010) accentuated that the current integrated language skills teaching models aim at developing learners' fluency and accuracy, as well as their socio-cultural communicative competence. To attain these, adapting the language from context to context and from genre to genre are required.

Despite the great potential and effectiveness of the integrative skills approach many teachers, especially in EFL contexts still implement the segregated skills teaching by presenting one skill separately from the others. In many EFL programs, courses on speaking are isolated from writing or listening learning activities are divorced from reading. According to Oxford (2001), the segregation of language skills is indicated through the titles of the classes offered, such as "Basic Listening Comprehension," "Intermediate Reading," "Grammar I and II", "Advanced Writing", and so on. The main reason for the skills segregation is the belief that teaching is much easier if syllabuses are organized around one skill than focused on some at one time. According to the teachers presenting one skill discretely from the others, focusing on more than one skill at a time can be instructional impossible (Oxford, 2001). These teachers might have been influenced by the notion that teaching language skills separately would make the learners an 'accurate' user of language (Klimova, 2014, p.88)

because the approach allows learners to gain complete command over one particular language skill as the focus was given on one particular skill at a time (Jing, 2006). Such a practice can be a drawback because, unlike the integrated skills approach, it cannot lead to optimal learning process and outcome. Tajzad and Namaghi, (2014) found that although segregated skills teaching may help students develop their knowledge of the language, but it does not enable them to use the knowledge in actual communication. In line with this, Oxford (2001) concluded that although it is possible to teach one or two skills in absence of the others in the classrooms, discrete skill approach would fail to prepare the learners for academic, job oriented or, everyday communication. Various current studies (Sanchez, 2000; Bose, 2003) have revealed that skills integration of supports both learners and teachers because it inspires teachers to vary the learning activities, helps learners to use the language they learn freely, vividly and naturally, improves students' ability to express themselves and take greater risks in using the language, and effectively increases learning outcomes. Therefore, to enable the EFL students to develop their knowledge of English and their competence to use it in real communication, implementing the integrative skills approach is unavoidable. Raimes (1983) argued that to make language learning classes as close as possible to real-life communicative situations, activities that let students use all the language skills must be organized.

Anytime a person communicates using a language, he employs the combination of these skills. While communicating through the oral language he receives the messages by listening and responds by speaking. In written language, he receives the messages by reading and responds by writing. In short, depending on the channel of communication, a person listens, speaks, reads and writes. Thus, language skills are a means of communication. By means of listening and reading, a person gets information as the input of language, and by employing speaking and writing he makes language output based on the language inputs.

Up to the end of the 1970s, the four language skills were taught in isolation. This was due to the predomination of the traditional language teaching methods including the Grammar Translation Method (GTM), Structuralism Approach, the Direct Method, the Audio-Lingual Method, Total Physical Response, and the Natural Approach. During the domination of GTM up to the beginning of the 20th century, for instance, learning activities were focused on analyzing the English grammatical rules and translating literary texts from English the students' native language.

Therefore, students were not prepared to use the language as a means of communication in everyday life. To take another example, under the Structuralism Approach, which views language as a complex system of interrelated parts, language teaching was aimed to help the students master the language elements and learn the rules regulating how these elements were combined, like using phonemes to form morpheme or using words to create phrases and sentences". As a consequence, the students knew what the elements and rules of the language but could not use them to communicate. Additionally, the underlying belief of Audiolingualism which was very popular in the 1940s to 1960s, that language is basically oral and thus language learning should be focused on speaking caused language skills treated separately. Under this method the students managed to know the language skills but were unable to communicate their thoughts by means of the language. Dubin and Olshtain (1986) accentuated that in the purest form of segregation, the language was taught as an end in itself rather than a means to an end, i.e., the authentic interaction and communication. This is confirmed by Tajzad and Namaghi's (2014) observation revealing that Iranian EFL learners actually had an acceptable knowledge of language components such as grammar, vocabulary and the like but could rarely use them to communicate in English because class time was devoted to learning grammar, vocabulary and the isolated reading skill and rarely provided chance to use language skills in an integrated fashion. The discrete skill approach was based on the belief that a separate focus on individual skills accelerates students' language learning (Jing, 2006). Therefore, in that approach, the four language skills are taught separately, and materials and activities were designed usually focusing on only one specific skill where other skills were ignored.

In relation to this, the discrete skill approach came to be known as "language-based approach" (Oxford, 2001), where the language itself is the focus of instruction and learning for authentic communication has no importance (Jing, 2006). The use of discrete skills approach in ESL/EFL classroom was challenged by the emergence of the communicative language teaching (CLT) at the end of the 1970s. The first advocate of language skills integration was Widdowson (1978) who pointed out that language uses take place in the form of discourse and in specific social contexts, not in discrete "units". Other linguists (Corder, 1978; Stern, 1993) supported the idea by emphasizing that the teaching of language skills cannot be conducted through separate and discrete structural elements. Thus, to be a competent language user, the learners should develop

receptive and productive skills in both spoken and written discourse. In other words, the four language skills should be learned interactively.

Based on these definitions, it is obvious that the philosophical basis of integrative skills approach is the concept based on the fact that in everyday life communication the four language skills are used together. Using a single skill is very rare because anytime people engage in a conversation, to interact with the person they are talking to, they are listening as well as speaking. Herson (1998: 22) pointed out that in daily life the four language skills “are seen in integration ... So, in the classroom, the activities should be taught in integration in order to arrive at ease in communication. Based on his literature review, Kebede (2013) listed seven advantages of integrated skills teaching. First, language skills integration provides more purposeful and meaningful learning at all proficiency levels. Second, it contributes to consistent teaching and to better communication. Third, it brings variety into the classroom, which enables teachers to enrich classroom instruction by integrating language skills cooperatively. Fourth, it makes language learning comes nearer to the way we do in real life. Integrated Language Skills Teaching Types Integrated language skills teaching is differentiated into two types: content-based language teaching and task-based language teaching. However, a hybrid of the two types is possible to use as an alternative. In content-based language teaching, students practice language skills while engaging with activities focusing on a specific subject. In task-based language teaching, students are involved in activities that require comprehending, producing, manipulating, or interacting in authentic language while attention is principally oriented to meaning rather than form (Nunan, 1989). The students work together to solve a problem, complete a task, create a product and etc. Therefore, learning takes places through social activity. Structured cooperative learning techniques are often employed in task-based teaching.

CONCLUSION

Communicative competence and the ability to use English to gain access to social, vocational, educational, or professional opportunities has been the most essential objectives of English learning due to the use of English as the major lingua franca and the main medium disseminating information and knowledge worldwide. To achieve the goal in EFL contexts, implementing integrated language skills instruction seems to be the best option. Different from the traditional segregated language skills approach which presented a language skill in isolation from the others skills, integrated

language skills presents all language skills in conjunction with each other so that the learners do not only know the language they are learning but also are able to use it in natural communication. Current studies revealed that, if integrated skills' teaching is implemented well, it is not only effective in improving students' language skills and/or language components but also supports the students and teachers as well. However, to run an English program employing the integrated language skills teaching approach, it is necessary that the teachers have both competence and belief that the approach can really work effectively. Compared to teaching using the traditional segregated approach, the integrated skills approach requires a good understanding of discourse, the skills of using textbook flexibly and readiness to implement the student-centered learning approach. The institution should also provide full supports in terms of policy, infrastructures and learning materials and tools. In addition, the students should also realize the objective and importance of the integrated skills implementation so that they are committed to succeed the program.

REFERENCES

- Akram, A. & Malik, A. (2010). Integration of language learning skills in second language acquisition. *International Journal of Arts and Sciences* 3,(14), 230- 241.
- Alemayehu, N. (2008). A Study of the Practice of Integrating Language Skills in the Teaching of English: Three Government Primary and Secondary Schools in Focus.
- Brown, H. D. (2001). *Teaching by principles. An interactive approach to language pedagogy* (2nd Edition). New York: Pearson Education.
- Carol, R. (1990). *At the Chalkface: Practical Techniques in Language Teaching. ELT Methodology*. Longman.
- Dubin, F., and Olshtain, E. 1986. *Course design: Developing programs and materials for language learners*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Erickson, H.L. (1995). *Stirring the head, heart, and soul*. Thousand Oaks, CA: Corwin Press Inc.
- Faydi, A. 2003. Integrating language skills and classroom interaction – The road to effective teaching. *Muscat Message*, February, 3-9
- Honeyfield, J. (1988). Guidelines: A Periodical for Classroom. *Language Teachers*, 10(2), pp. 25-33

Jing, W.U. (2006). Integrating skills for teaching EFL—Activity design for the communicative classroom. *Sino-US English Teaching*, 3(12).

O'SMIRLAR KASB TANLASHIGA SABAB BO'LUVCHI OMILLARNING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Dumarova Gulfira Kozimbekovna

Andijon davlat chet tillari instituti, Ingliz tili va adabiyoti fakulteti, Ijtimoiy-gumanitar ranglarni, pedagogika va Psixologiya kafedrasida o'qituvchisi

Abdumalikova Gulhayo Sherzodbek qizi

Andijon davlat chet tillari instituti, Ingliz tili va adabiyoti fakulteti, 104-guruh talabasi

Abdusalomova Mavluda Mansurjon qizi

Andijon davlat chet tillari instituti, Ingliz tili va adabiyoti fakulteti, 104-guruh talabasi

Annotatsiya Ushbu maqolada o'smirlik davrida kasb tanlashga sabab bo'luvchi omillarning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari haqida so'z boradi, shuningdek, o'smirlarning kasb tanlashida ota-onalarning roli qanchalik muhimligi to'g'risida bir qancha fikrlar va tavsiyalar keltiriladi.

Kalit so'zlar: kasb, o'smirlik, kasb tanlash, omil, ijtimoiy-psixologik xususiyatlar, ota-onalarning roli.

Аннотация

В данной статье говорится о социально-психологических особенностях факторов обуславливающих выбор профессии в подростковом возрасте, а также приводятся некоторые мнения и рекомендации о значимости роли родителей в выборе профессии.

Ключевые слова: профессия, подростковый возраст, выбор карьеры, фактор, социально-психологический характеристики, роль родителей.

Abstract This article discusses the socio-psychological characteristics of the factors that determine career choice in adolescence, as well as some ideas and recommendations about the role of parents in career choice.

Key words: profession, adolescence, career choice, factor, socio-psychological characteristics, the role of parents.

Tadqiqotlarga qaraganda, o'smirlik 10-11 yoshlardan 14-15 yoshlargacha bo'lgan davrni tashkil etadi. Kuzatishlardan ma'lumki, odatda o'smirlar hayotda mustaqil qadam tashlash to'g'risida aniq asosli fikr bildirishga qiynaladilar. Shu sababli kasb tanlash davrida oqilona va to'g'ri yo'l tutishni bilmay dovdirab qoladilar yoki tavakkaliga ish ko'radilar. O'zlarining imkoniyatlarini hisobga olib harakat qilishga ojiz bo'ladilar.

Natijada noxush kechinmalar, umidsizliklar, ijtimoiy sustlik holatlari vujudga keladi.

O'quvchilarning ba'zilari kasb tanlashda yaqqol ko'zga tashlanib turgan namunalarga taqlid qiladilar. Bunda o'z atroflaridagi yaqin kishilarni nazarda tutadilar, ularning yo'lidan borishni mo'ljallaydilar. Masalan, bir o'quvchi o'qituvchilik kasbini tanladi deylik, agar undan bu kasbni tanlashining sababi so'ralsa, aksariyat o'smirlar kimnidir misol qilib ko'rsatib, unga o'xshashni xohlashini va shuning uchun bu kasbni tanlaganini aytadilar. Bu kabi o'smirlarda kasb tanlash borasida aniq bir maqsad yoki g'oya umuman mavjud emas.

O'quvchilar kolleжда fanlarning asoslaridan bilim oladilar, har qaysi ilk o'spirin fizika yoki matematika bilan tanishadi. Biroq ularning hammasi kelajakda fizik yoki matematik kasbini egallashni xohlayvermaydi. Unda yer kurrasi o'rganiladi, barcha planetalarning xususiyatlari bilan tanishiladi, uzoq qit'alar, dunyo xalqlari tarixi va san'ati bo'yicha bilimlar beriladi. Ammo barcha o'quvchilar sayyoh bo'lishni istamaydi. Fan asoslari o'quvchilarga keng ko'lamda ma'lumot va axborotlar berishga moslashtirilgan bo'lib, o'spirinlar olingan bilimlarning kelajak, shaxsiy turmush, bilimdon shaxs bo'lish uchun amaliy ahamiyatini anglab olishi kerak.

O'quvchilarda biror o'quv faniga ishtiyoq natijasida ularda har xil kasbga qiziqish vujudga keladi. Tanlangan kasbni o'zlashtirish bilan bog'liq fanga qiziqishni ham orttiradi. Natijada to'garak mashg'ulotlariga va fakultativ kurslarga ko'chish imkoniyati vujudga keladi. Bunday imkoniyatdan unumli foydalanish maqsadga muvofiqdir. Kasb tanlash jarayonida o'smirlarga o'qituvchilar, ota-onalar, jamoatchilik, o'z kasbining ustalari, murabbiylar alohida e'tibor berishlari kerak.

«Komil inson» tarbiyasi hamma zamonlarda ham dolzarb masala bo'lib kelgan. Dunyoda birorta ota-ona yo'qki, farzandining jamiyatda o'z o'rniga, mustahkam mavqega ega bo'lishini istamagan va shu farzand orqali boshini baland ko'tarib g'ururlanib yurishni orzu qilmagan bo'lsa. Sharq xalqlarida bunga qadimdan alohida e'tibor berilib, o'ziga xos ahamiyat kasb etib kelgan. Shunday ekan, bola ulg'ayib borishi bilan uni biror kasb-hunarga yo'naltirib borishda bosh-qosh bo'lishi, maslahatlar berib borish, mazkur yo'nalish bo'yicha shart-sharoit va imkoniyatlar yaratib berish ota-ona tarbiyasining muhim bir qismi hisoblanadi.

Dunyoda minglab kasblar bor. Mana shu rang-barang kasblar olamida bola qanday qilib mo'ljall olishi kerak?

Hayot yo'lini, mehnat faoliyatini to'g'ri boshlash uchun qaysi kasbni tanlagan ma'qul? Bolaning ichki dunyosida shu kabi savollar g'ujg'on o'ynar

ekan, shu asnoda, albatta, birinchi yordam sevimli oilasidan, ya'ni ota-onasidan bo'lmog'i lozim. Ota-ona esa ,albatta, bolaning qiziqishlari, mayllari va qobiliyatlariga tayangan holda ish ko'rishlari muhim ahamiyatga ega.

Xo'sh bular nima? U bolada qanday aks etadi?

Qiziqish- bu odamning muayyan mehnat sohasidagi ijobiy munosabatlari bo'lib, uning bilishga va faoliyat ko'rsatishga bo'lgan intilishidir. Qiziqishlarning mazmuni va ko'lami bolaning bilim darajasini hamda muayyan narsaga qiziquvchanligini aks ettiradi. Bunday qiziqishlar ko'pincha o'sib-ulg'aya borib, maylga, bolaning muayyan faoliyat bilan shug'ullanishga bo'lgan intilishiga hamda mazkur faoliyat turiga muvofiq keladigan mahorat va malakalarni takomillashtirib doimiy ravishda o'z bilimini oshirib borishi uchun intilishiga aylanadi.

Qobiliyat esa odamning biror faoliyat sohasida muvaffaqiyat qozanishiga yordam beradigan individual psixologik xususiyatdir. Demak, ota-ona shularning barchasini hisobga olgan holda bu masalaga to'g'ri yondoshishi kerak bo'ladi, chunki boshlang'ich tarbiyani bola oilada oladi. Buning uchun ishni nimadan boshlagan ma'qul?

Bizningcha bolaga juda erta vaqtlardan oq turli kasb-hunarlar haqida baholi-qudrat ma'lumot va tushunchalar berib borish joiz. Sababiki ular o'zlarini qiziqtirgan kasb sirlariga, ularning yaxshi-yomon tomonlariga barvaqt e'tibor bilan qaraydigan bo'lishadi. Har bir kasbga a'lo o'qish orqali erishish mumkinligini bolaga alohida ta'kidlash zarur. Vaholanki yoshlikda olingan puxta bilim faqat kasb-hunardagina kerak bo'lmay, balki insonning butun hayot faoliyatini, kelajagini belgilaydi. Busiz komil inson bo'lib yetishish yoki mukammallik darajasi sari borish mumkin emas.

Bola kasb tanlayotgan vaqtda oila va maktab hamkorligi katta ahamiyat kasb etadi. Bola oilada olgan tarbiyasi va maktabda olgan ta'limi uning kasbni to'g'ri tanlashiga yordam beradi. Maktabdagi o'quv-tarbiya jarayonining ajralmas qismi hisoblangan kasb-hunarga yo'naltirish ishlariga ham innovatsion tus berish, uning samaradorligini oshirish uchun ilmiy asoslangan zamonaviy pedagogik-psixologik, axborot texnologiyalarini keng joriy etish, ilmiy-uslubiy ta'minot va kadrlar salohiyatini yaxshilash, jarayonga jamoatchilik hamda ota-onalarni faol jalb etish zarurati mavjud. O'quvchi kasbni to'g'ri tanlashida kasb-hunarga yo'naltirishga doir ilmiy-ommabop adabiyotlar, audiyo, video multimedia materiallarini yaratish, ko'paytirish va tarqatish ishlarini, tuman va viloyatda mavjud professional ta'lim muassasalari haqidagi ma'lumotlar bankini yaratib qo'yish, texnologiya darslarida o'qituvchi o'quvchining qiziqishlari asosidagi savollarga yetarlicha javob bera olishi va o'quvchini kasb –hunarga to'g'ri yo'naltira bilishi muhim

ahamiyatga ega. O'quvchi ta'limning keyingi bosqichini qayerda davom ettirishini aniqlashga ikkilanayotgan bo'lsa, bunday vaqtda maktab psixologi, maktab kasb-hunarga yo'naltiruvchi mutaxassisi, sinf rahbari va ota-onalar hamkorligi yordamga keladi. Bunda ota-onaning farzandining qiziqishlari haqidagi ma'lumotlari, maktab psixologi o'tkazgan metodikalar natijalari va o'quvchining bevosita qiziqishlari asosida unga yo'l yo'riq ko'rsatiladi.

Agar bolasining qiziqishlariga qarshi chiqayotgan ota-onalar bo'lsa, maktab psixologi va kasb-hunarga yo'naltiruvchi mutahassisi ota-onalarga kasbiy maslahatlar berib borishi kerak. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, har bir inson bo'lg'usi kasbini mustaqil o'zi tanlasagina sevib tanlagan kasbiga mehr qo'yadi. Uning zahmati qanchalar og'ir bo'lsada, charchamaydi, nolimaydi. O'zi va boshqa hunarmadlar yaratgan mahsulotlarning qadriga yetadi. Halol mehnat evaziga topgan mablag'larini o'ylab, tejamkorlik bilan sarflaydi.

Hayotda shunday ota-onalar ham uchraydiki, ular farzandining hohish-irodasi, Qobiliyatlarini hisobga olmasdan, o'zlariga qulay bo'lgan kasb-hunarni egallashga majbur qiladilar. Natijada, ota-onaning qistovi bilan o'qishga kirgan farzand, o'quv dargohini bitirib chiqqach mutaxassislikka emas, shunchaki diplomga ega bo'ladi. Tabiiyki, bunday mutaxassislikdan na o'zi, na jamiyat naf ko'radi. Oilada ota-onalarning o'z kasbiga bo'lgan sadoqati, bir-biriga do'stona munosabati, mehribonligi, g'amho'rliqi, o'z navbatida oilada farzandlarning kasbga, hayotga bo'lgan munosabatining to'g'ri shakllanishiga yordam beradi.

Aksariyat kasb tanlash bosqichida bo'lganlar faqat bitta narsani bilishadi. Undan keyin nima qilish kerakligini umuman bilmasliklari barchamizga ayon. Shuning bilan birga qaror qabul qilish natijasida o'ziga xos qarama-qarshiliklar yuzaga keladi. Buning uchun sizga tanlagan kasbingizga mos yoki mos kelmasligingizni aniqlash maqsadida ishlab chiqilgan testlarni maslahat beramiz. Shuni unutmang, siz bir vaqtning o'zida 3-4 ta testdan o'tsangiz, ularning natijalari mutlaqo bir-biriga teskari bo'lishi mumkin. Bunday paytda siz kasbga yo'naltirish bo'yicha qulay testni tanlashingiz lozim. Psixolog E.Suslovaning fikriga ko'ra, test to'plami mazkur soha mutaxassislari tomonidan tayyorlanish hamda individual ravishda tanlashi kerak. Shuni esda tutish kerakki, test natijalariga "hukm" deb qarash kerak emas. Biz psixik xususiyatlar va intellektni hisobga olgan holda aniq bir faoliyat turiga nisbatan moyillik xususida fikr yuritamiz.

O'spirinlarda kasblar haqida yaqqol tasavvurlar bo'lmasligi sababli, ular xatolarga yo'l qo'yadilar. Tanlangan va tanlashi zarur bo'lgan kasb qanday

shaxsiy fazilatlarni talab qilishini tushunib yetmaydilar. Biroq, bunday ko'ngilsizliklarni oldini olish va bartaraf etish imkoniyatlari mavjud bo'lib, bu omillarni quyidagicha keltirish mumkin:

- kasblarni o'rganish usullarini ishlab chiqish, ularni tasniflash va ifoda etish;
- psixologlarning kasblar bo'yicha tashviqot ishlari olib borishi, o'quvchilarga kasblar yuzasidan maslahatlar berishi;
- psixolog va ota-onalar bilan kasbga yo'naltirish tadbirlarini ko'rib chiqishi;
- o'smirlarni kasbning asosiy turlari bilan tanishtirish;
- mehnat ta'limi darslarida yuqori sinf o'quvchilarini kasbga tayyorlash va qiziqish uyg'otish;
- kasbga yo'naltirish yuzasidan o'smirlar orasida targ'ibot va tashviqot ishlarini olib borish va psixologik tayyorlash kabi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1. E. G'oziyev. Ontogenez psixologiyasi/darslik /.Tosbkent:"NIF MSH", 2020, 288 bet.
2. Ne'matov Faxriddin Begmat o'g'li. O'spirinlik davrida kasb tanlash muammolari.
3. Sh.M.Kenjayeov. O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishda ota-onalar va maktab jamoasining ma'suliyati.

TRANSLATION OF ENGLISH IDIOMS IN UZBEK AND TADJIK LANGUAGES

Abduraimova Shabnam Zokirjon qizi

2nd course student of Denau Entrepreneurship and Pedagogy Institute

Abstract *In this thesis Information about idioms connected to a range of social issues is provided in this thesis. It is accurate to say that there are certain distinctions between Uzbek and English. Nonetheless, their meanings are entirely distinct from one another.*

Key words: *Dog ,moon, weather, moonlight, over the moon, idiom, meaning, uzbek, tadjik*

ПЕРЕВОД АНГЛИЙСКИХ ИДИОМ НА УЗБЕКСКОМ И ТАДЖИКСКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация *В данной тезис представлена информация об идиомах, связанных с рядом социальных вопросов. Можно с уверенностью сказать, что между узбекским и английским языками существуют определенные различия. Тем не менее, их значения полностью отличаются друг от друга.*

Ключевые слова: *Собака, луна, погода, лунный свет, над луной, идиома, значение, узбекский, таджикский.*

O'ZBEK VA TOJIK TILIDA INGLIZ IDIOMLARINING TARJIMASI

Annotatsiya *Ushbu tezisdan bir qator ijtimoiy masalalarga aloqador idiomalar haqida ma'lumot berilgan. O'zbek va ingliz tillari o'rtasida ma'lum farqlar bor, desak to'g'ri bo'ladi. Shunga qaramay, ularning ma'nolari bir-biridan butunlay farq qiladi.*

Kalit so'zlar: *It, oy, ob-havo, oy nuri, oy ustida, idioma, ma'no, o'zbek, tojik*

An idiom is a widely used expression that, despite deviating from its literal meaning, is nevertheless understandable due to its widespread usage. Slang and idioms are not the same thing. Idioms are common terms with a unique meaning that practically everyone is aware of. Slang typically consists of unique terms or uncommon definitions of common words that are only understood by a select few.

"Dog-Related Idioms and Phrases"

It is hardly surprising that the English language has so many dog-related idioms and phrases. For thousands of years, dogs have been a constant companion to humans, serving as friends and family protectors in addition to being used for employment.

1. Done Up Like a Dog's Dinner

Meaning: An idiom that describes a person seemingly overdressed. The clothing usually being too fussy or silly for the occasion.

Uzbek meaning: "It qo'lini kesib tayyorlangan"

Tadjik meaning: "Ба шакли кӯчаҳои сағ таҳия карда шудааст"

2. Be Like a Dog With a Bone

We all know what a dog is like when it has a bone, right? They are relentless. They never stop

Meaning: That a person is fixating on a topic.

Uzbek meaning: "Biron mavzuga e'tibor qartmoq" on mavzuga e'

Tadjik meaning: "Ба мавзӯ эътибор додан"

"Moon-Related Idioms"

1. Over the moon

Meaning: extremely happy

Uzbek meaning: "Juda xursand, baxtli"

Tadjik meaning: "Дар курта нағунҷидан"

2. Once in a blue moon

Meaning: rarely

Uzbek meaning: "Onda-sonda, kamdan-kam hollarda"

Tadjik meaning: "баъзан"

3. Moonlighting

Meaning: Secretly doing the second job

Uzbek meaning: "Pinhona ravishda ikkinchi ishda ishlash"

Tadjik meaning: "Пинхонӣ ба кори дуюм кор мекунад"

"Idioms about weather"

1. A cloudy day in July

Meaning: (sometimes that) will never happen

Uzbek meaning: "Hech qachon sodir bo'lmaydigan"

Tadjik meaning: "Ҳеч гоҳ содирнашаванда"

2. All wet

Meaning: completely mistaken

Uzbek meaning: "Xato"

Tadjik meaning: "Нодуруст"

3. Dead of winter

Meaning: The coldest, darkest part of winter

Uzbek meaning: "Qishning eng sovuq, eng qorong'i qismi"

Tadjik meaning: "Сардтарин ва тиратарин қисми зимистон"

In conclusion, idioms are frequently used by writers and speakers to communicate ideas more creatively. Consider them as a kind of seasoning that keeps your writing or conversation from becoming overly boring. Thus, for a little variation, you could say "you hit the nail on the head" or even "bingo" in place of repeatedly saying "you're correct."

REFERENCES

1. <https://simple.m.wikipedia.org/wiki/Idiom>
2. <https://owlcation.com/humanities/dog-idioms>
3. Cambridge international dictionary of idioms
4. <https://brage.inn.no/inn-xmlui/bitstream/handle/11250/3032250/no.inn%3Ainspera%3A121673775%3A98334281.pdf?sequence=1&isAllowed>
5. https://www.google.com/url?q=https://liberalarts.oregonstate.edu/wl/what-idiom-definition-examples&sa=u&ved=2ahukewibx53o4s-eaxwpq_edhwbdctmqfnoecasqbq&usg=aovvaw3cbfaxh9pm8kwrqvswfvj9
6. <https://images.app.goo.gl/eyTFdwhJqHAbDsGo7>

YUSUF XOS XOJIBNING "QUTADG'U BILIG" ASARIDA SON SO'Z TURKUMIGA OID SO'ZLAR

Zokirova Nafisa Jonibek qizi

*Buxoro davlat universiteti filologiya va tillarni o'qitish:
o'zbek tili 3-kurs talabasi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada Yusuf Xos Xojibning "Qutadg'u bilig" asarida son so'z turkumiga oid so'zlarning qo'llanilishi, son so'z turkumiga oid misollar va ularning hozirgi kundagi ko'rinishi haqida ma'lumot yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Qutadg'u bilig, son so'z turkumi, altmish, elik, ellik, o'n sakiz

KIRISH

"Qutadg'u bilig" asari muallifining ismi Yusuf. Bu haqda hech bir manbadalarda ma'lumot berilmagan. Muallifning ismi Yusufning va u haqida boshqa ma'lumotlarni "Qutadg'u bilig" asaridan olamiz: Kitab izisi Yusuf ulug' Hajib o'zinga pand berur, Yusuf Xas Hajib teb ati javi yazilmish. Asar mazmunidan ma'lum bo'lishicha, Yusuf Balasog'unda tug'ilgan, keng va chuqur ma'lumotli bo'lgan, o'z davrining butun ilmlaridan boxabar bo'lgan. Hajm jihatidan ancha katta, badiiy jihatidan puxta bo'lgan "Qutadg'u bilig" 6500 bayt yoki 13000 misraga yaqin she'rdan iborat. „Qutadg'u bilig“ asari — XI asr so'z san'atining eng nodir namunasi bo'lib, unda o'z davrining ilg'or ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy axloqiy masalalari badiiy talqin qilingan, turkiy xalqlarning tarixi, madaniyati, ilm-fani, urf-odat va an'analari, turmush tarzi, qadriyatlari xususida batafsil ma'lumot berilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Yusuf Xos Xojib "Qutadg'u bilig" asarini yozgan paytida yoshi ellikdan o'tib oltmish tomon borayotganini asardan anglashimiz mumkin.

1. Tegurdi manga elgi ellik yashim

Uqir altmish emdi manga kel teyu

(Ellik yoshim menga qo'lini tegizdi)

(Endi oltmish menga, kel, deya chorlayotir)

Bu misradagi ellik, altmish sonlari hozirgi o'zbek tilida ellik, oltmish tarzida ifodalanadi. Misradagi ellik, altmish sonlari hozirgi o'zbek tilida sonning lug'aviy manosiga ko'ra sanoq son turiga kiradi. Yusuf Xos Xojib bu asarni 462-yilida (1069- 1070 milod) yozib tugallagan. Muallifning xabar berishicha, agar u o'z asarini 18 oyda yozib tugatgan bo'lsa, uni hijriy 461-yilning birinchi yarmida boshlab, 462-yilning o'rtasida yoki 461-yilning o'rtasida boshlab, 462-yilning

oxirida tugatgan bo'lishi mumkin.

2.Yil altmish eki erdi to'rt yuz bila,
Bu so'z so'zladim man tutub jan sura.
Tugal o'n sakiz ayda aydim bu so'z,
Udurdum, adirdim so'z evdib tera.
(To'rt yuz oltmish ikkinchi yilda)

Bu to'rtlikda altmish,to'rt yuz, o'n sakiz sonlari qatnashgan Hozirgi o'zbek tilida oltmish,to'rt yuz,o'n sakkiz shaklida ifodalanadi.Oltmish,to'rt yuz,o'n sakkiz sonlari hozirgi o'zbek tilida sonning lug'aviy manosiga ko'ra sanoq son turiga kiradi.

3.Ag'ırlamış artuq egush xil'atı
Qalamның haqı teb uqush hurmatı
Bu Xas Xajib atın tegyrmish muңa
Munı bu izinge yag'utmış yana
Bu ma'ni ychyn kər ag'ırlar anı
Yusuf Xas Xajib teb ayurlar keni
Yana bu kitabның bayanı ayur
Bu tørt nen sharıflar yzele qylur
Birisi ma 'adl-ul kenilik yzə
Ekinchi bu davlat qut iqbal tyzə
Ychynchi xırad-uatl ulug'lug' bilə
Törtinchi qana'at va 'afiyat bilə

(Haddan tashqari hurmatladi, talay in'omlar (hadya qildi).
Qalamning haqi, zakovatining hurmati (sifatida).
Bunga Xos Hojiblik unvonini berdi,
Buni yanada o'ziga yaqinlashtirdi.
Shu ma'nidan uni qadrlaydi (lar), nazar sol,
Chindan Yusuf Xos Hojib deb ataydilar.
Shuningdek, bu kitobning bayonini aytadi,
Bu to'rt tabarruk narsa uzra izohlaydi.

Biri to'g'rilik asosidagi adolatdir,
Ikkinchisi - davlat, butunlay qut, iqboldir.
Uchinchisi ulug'lik bilan aqlidir,
To'rtinchisi - ofiyat bilan qanoatdir.

Bu misralardagi Ekinchi, Ychynchi, Tërtinchi sonlari hozirda ikkinchi, uchinchi, to'rtinchi shaklida yoziladi. Hozirgi o'zbek tilida son so'z turkumining lug'aviy ma'nosiga ko'ra tartib son hisoblanadi.

4. Bu tërt nēḡ azyn azqa bytmē tegy

Bēgy sēzlēmish sēz eshitgy ēgy

Bu tërttē biri ot birisi yag'ı

Ychynchi ig-ul kēr tiriglik ag'ı

Basasy bilig-ul bularda biri

Bu tërt nēḡ ujuz tutma begsig yurı

(Bu (quyidagi) to'rt narsaning ozini oz deb tushunma,

Dono so'zlagan so'zni zehn bilan tinglash kerak.

Bu to'rttdan biri o't, biri yov,

Uchinchisi xastalik, tiriklik tuzog'i (ya'ni zavoli).

Bulardan bir boshqasi bilimdir,

Bu to'rt narsaning qimmatini arzon tutma (ya'ni ularga loqayd bo'lma), beg sifat bo'lib yur.) Bu yerda tërttē biri soni hozirgi o'zbek tilida to'rttdan biri shaklida yoziladi. Son so'z turkumining lug'aviy ma'nosiga ko'ra kasr son turiga kiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston SSR Fanlar Akademiyasi A. S. Pushkin nomidagi til va adabiyot instituti Yusuf Xos Xojib Qutadg'u bilig (Saodatga yo'llovchi bilim) Transkripsiya va hozirgi o'zbek tiliga tavsif. Nashrga tayyorlovchi filologiya fanlari kandidati Qayum Karimov UZBEKISTON SSR "FAN" NASHRIYOTI TOSHKENT-1971 (8-58-59-106-107 b)

2. www.ziyo.com

3. Wikipediya

СУҒОРИЛАДИГАН ЕРЛАРНИ ЎЗБОШИМЧАЛИК БИЛАН ЭГАЛЛАБ ОЛИШГА ЙЎЛ ҚЎЙМАСЛИК БЎЙИЧА ЧОРАЛАР КЎРМАСЛИК ЖИНОЯТИНИ ТЕРГОВ ҚИЛИШНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Жуманиёзова Сарвиноз Лаиз қизи

Ўзбекистон Республикаси ИИБ Академияси 323 гуруҳ курсанти
Илмий раҳбар: Ўзбекистон Республикаси ИИБ Академияси “Тергов
фаолияти” кафедраси ўқитувчиси, капитан **Ш..Ш.Суюнов**

Аннотация: Мазкур мақолада суғориладиган ерларни ўзбошимчалик билан эгаллаб олишга йўл қўймаслик бўйича чоралар кўрмаслик жиноятини тергов қилиш, ушбу жиноятларни малакалашда юзага келаётган муаммолар, суғориладиган ерларни ўзбошимчалик билан эгаллаб олишга йўл қўймаслик бўйича чоралар кўрмаслик фактининг жиноий-ҳуқуқий белгиларини аниқлаш, шунингдек ушбу турдаги жиноятларни и бартараф этиш борасидаги таклифлар келтириб ўтилган.

Аннотация: Научные исследования по расследованию преступлений неприятия мер по предотвращению произвольного захвата орошаемых земель и повышению уровня качества квалификации этих преступлений и эффективного проведения расследования, а также установлению уголовных преступлений. Описаны юридические признаки факта неприятия мер по предотвращению произвольного захвата орошаемых земель. Упоминаются проблемы, возникающие при расследовании данного вида преступлений, и предложения по их устранению.

Annotation: Scientific research on the investigation of the crime of not taking measures to prevent the arbitrary occupation of irrigated lands and the improvement of the quality level in the qualification of these crimes and the effective conduct of the investigation, as well as the determination of the criminal-legal signs of the fact of not taking measures to prevent the arbitrary occupation of irrigated lands are described. . Problems encountered in the investigation of this type of crime and proposals for their elimination are mentioned.

Калит сўзлар: Суғориладиган ерлар, криминалистик тавсиф, жиноий –ҳуқуқий тавсиф, ўзбошимчалик билан эгаллаш, квалификация қилиш, кўрсатувларини ҳодиса содир бўлган жойда текшириш, ер билан боғлиқ муносабатлар, ер эгаси, олиб қўйиш, тинтув, ноқонуний фойдаланиш

Ключевые слова: Орошаемые земли, криминалистическая характеристика, уголовно-правовая характеристика, самовольное занятие, квалификация, проверка доказательств на месте происшествия, отношения с землей, собственник земли, изъятие, обыск, незаконное использование

Key words: *Irrigated lands, criminalistic description, criminal-legal description, arbitrary occupation, qualification, verification of evidence at the scene of the incident, relations with land, owner of land, seizure, search, illegal use*

Кириш: Суғориладиган ерларни ўзбошимчалик билан эгаллаб олишга йўл қўймаслик бўйича чоралар кўрмаслик жинояти кўпчилик хорижий давлатларда жиноят саналмайди. Ўзбекистон Республикаси жиноят қонунчилигига ушбу норманинг киритилишга сабаб сўнги йиллар мобайнида суғориладиган ерларни ўзбошимчалик билан эгаллаб олишга йўл қўймаслик ҳолатлари кўпаймоқда. Ўзбекистон республикаси Бош Прокуратурасининг 2020-йил январь ойида берган баёнотига кўра Бош прокуратура ер участкаларини ўзбошимчалик билан эгаллаб олишга доир жавобгарлик кучайтирилганлигига қарамасдан, ушбу тоифадаги ҳуқуқбузарликлар сони ошиб бораётганини маълум қилди.

Тошкент вилоятида 2019 йилнинг декабрь ойида 9 169 та ҳолатда 1 203 гектар ер майдони ўзбошимчалик билан эгалланганлиги, 3 753 та ҳолатда 364 гектар ер майдонида ўзбошимчалик билан қурилиш қилинганлиги аниқланди, дея хабар қилади Бош прокуратура матбуот хизмати. Бундай салбий ҳолатлар республиканинг бошқа ҳудудларида ҳам кузатилмоқда.

Ушбу муаммоларни бартараф этиш мақсадида Бош прокуратура томонидан соҳани тартибга солувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатларга тегишли ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш чоралари кўрилмоқда, дейилади хабарда.

Қайд этилишича, Ўзбекистон президентининг 2018 йил 20 апрелдаги фармонига мувофиқ, ўзбошимчалик билан қурилган турар жойларни давлат рўйхатидан ўтказиш бўйича 2019 йил 1 майга қадар умумдавлат акцияси ташкил этилган эди.

Бундан кўзланган асосий мақсад аҳолининг уй-жойга доир ҳуқуқларининг амалга оширилиши ва уларни ижтимоий қўллаб-қувватлаш учун қулай шарт-шароитларни яратиш, ер участкаларидан оқилона ва самарали фойдаланиш, шунингдек, фуқароларга тегишли

бўлган турар жойларни давлат рўйхатидан ўтказишда кўмаклашишдан иборат.

Ушбу акция доирасида ўзбошимчалик билан қурилган турар-жойларга эгалик ҳуқуқини эътироф этиш ҳақида Давлат хизматлари марказларига 932 748 та мурожаат келиб тушган. Уларнинг 574 213 таси қаноатлантирилган.

Шунингдек, турар жойи аҳоли пунктларининг бош режалари лойиҳаларига тўғри келмаганлиги, шаҳарсозлик нормаларига риоя этилмаган ҳолда қурилганлиги, улар табиий хавфи юқори бўлган ҳудудда жойлашганлиги ва бошқа шахсларнинг ҳуқуқларини бузганлиги сабабли 179 824 таси рад этилган. Қолган 178 711 та мурожаатни кўриб чиқиш давом этмоқда.

Шунингдек, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш мамлакатнинг иқтисодий барқарорлигини таъминлашнинг муҳим йўналишларидан бири эканлигини инобатга олиб, бундай тоифадаги ерларни талон-тарож қилиш ҳолатларининг олдини олиш мақсадида 2019 йил 4 мартда тегишли қонунларга ўзгартиришлар киритилди.

Соҳада амалга оширилган чора-тадбирлар, яратилаётган қулай шарт-шароитларга, шунингдек ер участкаларини ўзбошимчалик билан эгаллаб олишга доир жавобгарлик кучайтирилганлигига қарамасдан, ушбу тоифадаги ҳуқуқбузарликлар сони ошиб бораётганлигини айтиб ўтган.

Юқорида санаб ўтилган ҳолатлар 2020-йилининг 19-январь куни Ўзбекистон Республикасини Жиноят кодексининг “Экология соҳасидаги жиноятлар” бобига янги жиноят турини ўзида акс эттирган 1971-модда яъни, “Суғориладиган ерларни ўзбошимчалик билан эгаллаб олишга йўл қўймаслик га чоралар кўрмаслик” киритилган. Суғориладиган ерларни ўзбошимчалик билан эгаллаб олишга йўл қўймаслик бўйича чоралар кўрмаслик жинояти кўпчилик хорижий давлатларда жиноят саналмайди. Ўзбекистон Республикаси жиноят қонунчилигига ушбу норманинг киритилишга сабаб сўнги йиллар мобайнида суғориладиган ерларни ўзбошимчалик билан эгаллаб олишга йўл қўймаслик ҳолатлари кўпаймоқда. Ўзбекистон республикаси Бош Прокуратурасининг 2020-йил январь ойида берган баёнотига кўра Бош прокуратура ер участкаларини ўзбошимчалик билан эгаллаб олишга доир жавобгарлик кучайтирилганлигига қарамасдан, ушбу тоифадаги ҳуқуқбузарликлар сони ошиб бораётганини маълум қилди.

Тошкент вилоятида 2019 йилнинг декабрь ойида 9 169 та ҳолатда 1 203 гектар ер майдони ўзбошимчалик билан эгалланганлиги, 3 753 та

ҳолатда 364 гектар ер майдонида ўзбошимчалик билан қурилиш қилинганлиги аниқланди, дея хабар қилади Бош прокуратура матбуот хизмати. Бундай салбий ҳолатлар республиканинг бошқа ҳудудларида ҳам кузатилмоқда.

Ушбу муаммоларни бартараф этиш мақсадида Бош прокуратура томонидан соҳани тартибга солувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатларга тегишли ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш чоралари кўрилмоқда, дейилади хабарда.

Қайд этилишича, Ўзбекистон президентининг 2018 йил 20 апрелдаги фармонида мувофиқ, ўзбошимчалик билан қурилган турар жойларни давлат рўйхатидан ўтказиш бўйича 2019 йил 1 майга қадар умумдавлат акцияси ташкил этилган эди.

Бундан кўзланган асосий мақсад аҳолининг уй-жойга доир ҳуқуқларининг амалга оширилиши ва уларни ижтимоий қўллаб-қувватлаш учун қулай шарт-шароитларни яратиш, ер участкаларидан оқилона ва самарали фойдаланиш, шунингдек, фуқароларга тегишли бўлган турар жойларни давлат рўйхатидан ўтказишда кўмаклашишдан иборат.

Ушбу акция доирасида ўзбошимчалик билан қурилган турар-жойларга эгалик ҳуқуқини эътироф этиш ҳақида Давлат хизматлари марказларига 932 748 та мурожаат келиб тушган. Уларнинг 574 213 таси қаноатлантирилган.

Шунингдек, турар жойи аҳоли пунктларининг бош режалари лойиҳаларига тўғри келмаганлиги, шаҳарсозлик нормаларига риоя этилмаган ҳолда қурилганлиги, улар табиий хавфи юқори бўлган ҳудудда жойлашганлиги ва бошқа шахсларнинг ҳуқуқларини бузганлиги сабабли 179 824 таси рад этилган. Қолган 178 711 та мурожаатни кўриб чиқиш давом этмоқда.

Шунингдек, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш мамлакатнинг иқтисодий барқарорлигини таъминлашнинг муҳим йўналишларидан бири эканлигини инобатга олиб, бундай тоифадаги ерларни талон-тарож қилиш ҳолатларининг олдини олиш мақсадида 2019 йил 4 мартда тегишли қонунларга ўзгартиришлар киритилди.

Соҳада амалга оширилган чора-тадбирлар, яратилаётган қулай шарт-шароитларга, шунингдек ер участкаларини ўзбошимчалик билан эгаллаб олишга доир жавобгарлик кучайтирилганлигига қарамасдан, ушбу тоифадаги ҳуқуқбузарликлар сони ошиб бораётганлигини айтиб ўтган.

Юқорида санаб ўтилган ҳолатлар 2020-йилининг 19-январь куни Ўзбекистон Республикасини Жиноят кодексининг “Экология соҳасидаги жиноятлар” бобига янги жиноят турини ўзида акс эттирган 1971-модда яъни, “Суғориладиган ерларни ўзбошимчалик билан эгаллаб олишга йўл қўймаслик га чоралар кўрмаслик” киритилган.

2020 йил 1 мартдан кучга кирган Ўзбекистон Республикасининг “Қишлоқ хўжалигига мўлжалланмаган ер участкаларини хусусийлаштириш тўғрисида”ги Қонунига мувофиқ, ерга нисбатан мулк дахлсизлиги борасида бир қанча ўзгаришлар бўлди. Ер табиий ресурслар ичида ўзига хос алоҳида ҳуқуқий мақомга эга бўлиб, мавжуд барча табиий ресурслардан фойдаланишни ҳуқуқий тартибга солиш масалалари бевосита ер билан боғлиқ ҳуқуқий нормаларга бориб тақалади. Ўзбекистон Республикасида мустақиллик йилларида табиий ресурсларга, хусусан, ерга нисбатан мулкий муносабатларни белгилашда ҳуқуқ тизимимизга бир қанча янгиликлар киритилди. Мамлакатимизда ер-ҳуқуқий ислоҳотлари босқичма-босқич амалга оширилиб, бунда ердан фойдаланишнинг бозор шароитига мос келувчи янги шакллари жорий қилинди ҳамда улар мунтазам равишда такомиллашиб бормоқда. Хусусан, даставвал ерга нисбатан ашёвий ҳуқуқлар маҳаллий ҳокимият органлари томонидан сотила бошланган бўлса, кейинчалик ер участкаларининг ўзи савдо ва хизмат кўрсатиш мақсадларида хусусийлаштирила бошланди. Эндиликда эса, фуқароларнинг уй-жойлари жойлашган ҳамда уларга мерос қилиб қолдириладиган умрбод эгалик қилиш ҳуқуқи асосида тегишли бўлган ер участкалари, юридик шахсларнинг бино-иншоотлари билан банд бўлган ва уларнинг доимий фойдаланиш ҳуқуқида бўлган ер участкаларини хусусийлаштириш назарда тутилмоқда.

Юқорида қайд этилган ислоҳотлардан кўзланган натижалар кутилган даражада ўз самарасини бермаяпти. Афсуски аҳоли айнан суғориладиган ерларни ўзбошимчалик билан эгаллаб олишга йўл қўймаслик га чоралар кўрмаганлик учун жиноий жавобгарлик белгиланганлиги ҳақида маълумотларга эга эмас. Бу эса кўп ҳолларда ушбу жиноятларнинг содир этилишига имкон яратмоқда.

МУАММО 1. Аҳолининг кенг қатламлари орасида суғориладиган ерларни ўзбошимчалик билан эгаллаб олишга йўл қўймаслик бўйича чоралар кўрмаганлик учун Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексида жиноий жавобгарлик белгиланганлиги ҳақида маълумотлар етарли даражада эмас. Кўпчилик ҳолларда ер эгалари, ижарачилар ва ердан фойдаланувчилар ушбу қилмиш учун маъмурий жавобгарлик

белгиланган деган хато хулосага келиб нафақат Суғориладиган ерларни ўзбошимчалик билан эгаллаб олишга йўл қўймаслик бўйича чоралар кўрмаслик жиноятини балки бошқа мансабдорлик жиноятларни ҳам содир этмоқда. Ушбу турдаги жиноятлар содир этилганидан сўнг дастлабки тергов олиб борган орган жиноятларнинг содир этилишига имкон берган сабаб ва шароитларнинг олдини олиш борасидаги фаолиятини етарли даражада самарали ташкил этмаяпти.

ТАКЛИФ 1. Суғориладиган ерларни ўзбошимчалик билан эгаллаб олишга йўл қўймаслик бўйича чоралар кўрмаслик жиноятларининг содир этилишининг олдини олиш мақсадида аҳолининг кенг қатлами орасида тарғибот ва ташвиқот ишларини олиб бориш лозим бўлади. Тарғибот-ташвиқот ишларин олиб боришда оммавий-ахборот воситаларидан кенг фойдаланиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Оммавий-ахборот воситаларида тарғибот ишларини олиб бориш давомида айнан қандай қилмиш қонунга хилофлиги ва Ўзбекистон Республикаси ЖКнинг 1971-моддасида кўрсатиб ўтилган жиноий жавобгарликка сабаб бўлиши мумкинлиги, ушбу турдаги жиноятларнинг йил давомида қанча миқдорда содир этилаганлиги ва қанча одам жиноий жавобгарликка тортилганлиги ҳақидаги маълумотларини етказиб бориш керак бўлади. Бундан ташқари дастлабки тергов давомида жиноят содир этилишига имкон берган сабаб ва шароитларни бартараф этиш юзасидан тақдимнома ижросини таъминлаш лозим бўлади. Зарур ҳолларда тақдинома киритиш йўли билан айрим маъсул мансабдорларги интизомий жазо чораларини кўриш ҳам мақсадга мувофиқ бўлади.

МУАММО 2. Суғориладиган ерларни ўзбошимчалик билан эгаллаб олишга йўл қўймаслик бўйича чоралар кўрмаслик жиноятлари ҳозирги кунда бир ёқлама тергов қилинмоқда. Бунга сабаб ушбу турдаги жиноятлар бўйича дастлабки терговни олиб бораётган терговчиларда айнан Суғориладиган ерларни ўзбошимчалик билан эгаллаб олишга йўл қўймаслик бўйича чораларн кўрмаслик жиноятларини тергов қилиш малакасининг етарли даражада эмаслиги саба бўлмоқда. Айнан ушбу турдаги жиноятларни тергов қилиш давомида айрим мансабдорлик жиноятлари ва Иқтисодиёт соҳасидаги жиноятлар ёпиқлигича қолиб кетмоқда. Юқорида санаб ўтилан жиноятларнинг очилмасдан қолиб кетишига терговчиларнинг етарли малакага эга эмаслиги ва бошқа омиллар сабаб бўлмоқда.

ТАКЛИФ 2. Суғориладиган ерларни ўзбошимчалик билан эгаллаб олишга йўл қўймаслик бўйича чоралар кўрмаслик жиноятлари бўйича дастлабки терговни олиб борадиган терговчиларни айнан шу турдаги жиноятларни тергов қилиш муаммолари ҳамда жиноятларни ҳар томонлама, тез ва холисона тергов қилиш йўллари бўйича қайта ўқитиш дастурларини ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқ бўлади. Терговчиларни қайта ўқитиш давомида Суғориладиган ерларни ўзбошимчалик билан эгаллаб олишга йўл қўймаслик бўйича чоралар кўрмаслик жиноятларини тўғри квалификация қилиш, ушбу турдаги жиноятларни фирибгарлик, ўзлаштириш ва растрата қилиш жиноятларидан фарқлари тўғрисида терговчиларга етарли маълумотлар бериш лозим бўлади.

МУАММО 3. Суғориладиган ерларни ўзбошимчалик билан эгаллаб олишга йўл қўймаслик бўйича чоралар кўрмаслик ҳодисасини бугунги кунда ўз вақтида аниқлаш анча қийинчилик туғдирмоқда. Ер эгаси, ундан фойдаланувчи ва ер ижарачиси кўпчиллик ҳолларда суғориладиган ерларни ўзбошимчалик билан эгаллаб олинганлиги фактини билмайди, шунинг учун, ушбу ҳуқуқбузарликни олдини олишга қаратилан чораларни ўз вақтида кўра олмайди ва шундан сўнг биз тадқиқ қилаётган маъмурий ҳуқуқбузарлик ёки жиноят содир этилади. Юқоридагилардан хулоса қилиш мумкинки ушбу турдаги жиноятни тезда аниқлаш ва ўз вақтида қонуний чора кўришнинг ягона тизими жорий қилинмаган. Ҳозирги кунга келиб ушбу турдаги жиноятларнинг аксарияти ҳудудларда профилактика инспекторари томонидан аниқланмоқда. Маълумки профилактика инспекторлари ўз хизмат вазифасини бажариш давомида тез-тез хизмат жойларини алмаштириб туришади бу эса ҳудудларда жойлашаган ер майдонларининг тузилиши ва аслида кимга тегишлилигини аниқлашда бир мунча ноқулайликлар келтириб чиқаради. Давлат кадастр тузилмалари томонидан ҳам ушбу турдаги ҳолатлар аниқланади лекин Давлат кадастр тузилмалари спутник орқали суғориладиган ерларнинг назоратини олиб боради, бу эса агар ерларга уй-жой қурилган ҳолларда буни аниқлаш имкониятини беради. Ўзбошимчалик билан эгаллаб олинган ерлардан шунчаки мавсумий деҳқончилик мақсадида фойдаланилса давлат кадастр хизматлари томонидан Суғориладиган ерларни ўзбошимчалик билан эгаллаб олишга йўл қўймаслик ҳолатларини аниқлаш бир мунча қийинчилик туғдиради.

ТАКЛИФ 3. Суғориладиган ераларни ўзбошимчалик билан эгаллаб олишга йўл қўймаслик бўйича чоралар кўрмаслик ҳодисасини

аниқлашда маҳалла фуқаролар йиғинларидан кенг фойдаланиш тизimini жорий этиш лозим бўлади. Фермер ва деҳқон хўжаликлари ҳар мавсумий экинларни экилиши билан МФЙ тегишли комиссиялари олдида ҳисобот бериш тизimini жорий этиш лозим бўлади. Юқорида қайд этилган ҳисобот бериш тартиби оилавий яни ўз ер участкаларидан фойдаланувчи ер эгаларига талукли эмас деб белгилаш мақсадга мувофиқ бўлади. Агарда биз тадқиқ қилаётган моддада кўрсатилган жиноят содир этилганлиги ҳолати аниқланса МФЙ раиси тегишли тартибда маъсул далат органларига тақдимнома киритиш йўли билан ушбу турдаги жиноятларнинг олдини олиш ва содир этилганларига нисбатан тезда қонуний чоралар кўрилишини таъминлайди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2023 йил 1 май
 2. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят Кодекси. Расмий нашр.Ўзбекистон Республикаси Адлия Вазирлиги, 2022- йил
 3. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят процессуал Кодекси. – “Адолат”, 2022 - йил
 4. Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги Кодекси. – “Адолат”, 2022 - йил
 5. Ўзбекистон Республикасининг “Судлар тўғрисида”ги қонуни.
- II.Ўзбекистон Республикаси биринчи президенти
И.А. Каримов ва Ш.М.Мирзиёевнинг асарлари
6. Каримов И.А. Мамлакатни модернизация қилиш ва иқтисодиётимизнибарқарор ривожлантириш йўлида. Т.16. – Тошкент: Ўзбекистон, 2008. –368 б.
 7. Каримов И.А. Ўзбекистоннинг 16 йиллик мустақил тараққиёт йўли. –Тошкент: Ўзбекистон, 2007. –48 б.ги қонунлари. К.25-Тошкент Адолат, 2001
 8. Мирзиёев.Ш.М 2017 йил Олий Мажлисга “Мурожаатномаси”. Тошкент.2017 йил.23декабрь. Халқ сўзи газетаси.
 9. Мирзиёев.Ш.М 2018 йил Олий Мажлисга “Мурожаатномаси”. Тошкент.2018 йил.29 декабрь. Халқ сўзи газетаси.
 10. Мирзиёев.Ш.М Конституциянинг 26, 27 йиллигига бағишланган маърузалари. Халқ сўзи газетаси.

III. Асосий адабиётлар

11. Ж.Т.Холмўминов, Экологик таҳдидларнинг олдини олиш ва уларни бартараф этиш ҳуқуқий муаммоларининг илмий-назарий таҳлили. Монография. Тошкент.,- 2016
12. Лесное законодательство зарубежных стран.-Москва.,1973
13. Ғ.А. Абдумажидов, А.Й.Норбоев Т.Арипов Криминалистика. Дарслик II-жилд.ТДЮИ нашриёти.2008.;
14. Криминалистика. Дарслик. Б.Маматкулов, И.Астановва бошқ. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси,2015.
15. Рустамбоев М.Ҳ. Ўзбекистон Республикаси Жиноят ҳуқуқи курси. Махсус қисм.Экология соҳасидаги жиноятлар. ОТМ учун дарслик. – Т.: «ТДЮИ» нашриёти, 2009.-5

O'SMIRLARDA TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISH PSIXOLOGIK SABABLARI.

Mardonov Erkin Xasanovich

Termiz Davlat Pedagogika Instituti Psixologiya kafedrası kata o'qituvchisi

Annotation: *Human thinking moves not according to natural and biological laws, but according to socio-historical laws. A person's way of thinking is primarily a social phenomenon. The thought of an individual is a private manifestation of socially matured thoughts. Each individual thinks with the help of social concepts and imaginations.*

Key word: *M. Komlosi, K. P. Megrelidzen, John Dewey, thought, idea, independent and healthy thinking.*

Umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim maktab o'quvchilari tafakkurining rivojlanishida darsdan va sinfdan tashqari mustaqil mashg'ulotlar, mutolaa qilish muhim ahamiyat kasb etadi, jumladan har xil to'garaklarda qatnashish o'quvchi bilimini chuqurlashtirib, bilim doirasini kengaytiradi. Agarda to'garaklar shaxsiy tashabbus asosida hukm sursa, yigit va qizlar ularga qatnashsalar, ijodiy izlanish zaminiga qurilsa, u holda ko'zlangan natijaga erishiladi. Gumanitar va tabiiy fanlar bo'yicha tuziladigan to'garaklar, olimpiadalar, konkurslar, ta'lim amaliyotida yaxshi samara bermoqda. To'garaklarning ta'siri ostida o'quvchilarda mustaqil fikr yuritish, aqlning tanqidiyligi, nutq madaniyati va texnikasi, notiqlik san'ati o'sadi. Shuningdek, o'qish va o'qitish jarayonida fikr yuritish operatsiyasini jadallashtiruvchi omilkor usullardan oqilona foydalanish yuqori samaraga erishtiradi.

Venger sotsiologi M.Komlosi fikricha, bolalarning tarbiyasi va o'qishga bo'lgan munosabatiga bevosita ta'sir qiluvchi oila muhiti (vaziyat, sharoit)ni quyidagi guruhlariga bo'ladi:

- ota-onalarning jamoatchilik faoliyati;
- oila a'zolari davrasidagi munosabatlar;
- ota-onalarning tarbiyaviy-pedagogik faoliyati;
- oilada bolalarning faoliyati.

K.P.Megrelidzening ta'kidlashicha, insondagi biror bir ruhiy hodisa ijtimoiy omilni hisobga olmasdan turib to'g'ri tushuntirilishi mumkin emas. Bu narsa birinchi navbatda inson tafakkuriga bog'liqdir. Tafakkurni ijtimoiy hayotning boshqa ko'rinishlarisiz o'rganish mumkin emas. Inson tafakkurining usullari nerv sistemasida ham, miyada ham emas, balki bir davrda mana shunday idrok

etishga, o'ylashga, ishlashga, boshqa bir davrda esa nerv faoliyatini boshqacha ishlashga yo'llaydigan ijtimoiy sharoitdadir.

Insonlarning fikrlari va qarashlari individual tartibda emas, ijtimoiy munosabatlar tufayli sodir bo'ladi, bu haqda Megrelidze shunday yozadi: «Inson tafakkuri tabiiy va biologik qonunlar bo'yicha emas, balki ijtimoiy-tarixiy qonuniyatlar yo'lida harakatlanadi. Insonning fikrlash usuli avvalo ijtimoiy hodisadir. Alohida individning fikri ijtimoiy yetilgan fikrlarning xususiy ko'rinishidir. Har bir alohida shaxs ijtimoiy tushunchalar va tasavvurlar yordamida fikrlaydi.

Amerikalik pedagog-psixolog Dj.Dyui tafakkurning ijtimoiy psixologik mohiyatini fikr tarbiyasi muammosiga bog'lab o'rgangan olimlardan biri. Uning fikricha: «tajriba va bilimlar fikr manbai hisoblanadi. Agar shaxs muammo bilan qisman tanish bo'lsa, u muammoni hal qilish uchun fikrlashi mumkin. Agar shaxs oldida muammo tursa-yu, bunday sharoitni o'z ichiga olgan tajriba bo'lmasa shaxs fikrlamaydi».

Muallifning ta'kidlashicha, hayratlanish har qanday fanning onasidir. Shuning uchun o'qituvchining vazifasi – o'quvchida hayron qolish uchqunini so'ndirmaslik, qiziquvchanlik alangasini o't oldirish hamda atrofda bo'layotgan narsa va hodisalarga mushoda orqali yondashishni tarbiyalashdan iboratdir.

Djon Dyui tafakkurning rivojlanishini inson taraqqiyotining genezisi bilan bog'lab, barcha omillari orasida bolaning tashqi ijtimoiy muhitga intilish odatini muhimdir deb hisoblagan. Bola dastlab hayotiy va ijtimoiy bilimlarni oilada o'zlashtiradi. Mazkur muhitdagi shaxslararo munosabatlar va tarbiyaning to'g'ri tashkil etilganligi bolada tabiatan doimo o'zi atrofdegilar bilan yaxshi munosabatlar o'rnatishga bo'lgan moyilligi oshishini ta'kidlaydi. U o'zining «Biz qanday o'ylaymiz?», «Logika», «Ta'lim tamoyillari va amaliyotiga kirish», «Jamiyat va uning muammolari» kabi qator asarlarida pedagogika va psixologiya fani har bir masalada jamiyatning ijtimoiy omillar ta'sirida rivojlanishi qonuniyatlarini yoritishga yordam berishini ifodalagan.

Xususan, uning tafakkur va fikrlashga oid fikrlari o'ziga xos bo'lib, «tafakkur» kategoriyasidan ko'ra, "fikrlash", "mulohaza yuritish" degan tushunchani ishlatishni afzal ko'radi. U bu bilan "mavjud tajribani anglash va yangi qarorlar, fikrlarning mujassamlashuvi" jarayonini tushunadi. Fikrlovchi ong ishlashi uchun, olimning fikricha, uni doimo mashq qildirishi, yangi odatlar bilan boyitib borishi kerak, deydi.

K.Rodjers (1996) tadqiqotlarida ham o'smirlarda tanqidiy tafakkurni shakllantirish uchun uni qo'llab-quvvatlash, imkoniyat yaratish lozimligini

ko'rishimiz mumkin. O'z vaqtida bildirilgan fikr, g'oya insonda ichki xotirjamlikni va o'z-o'zidan qoniqishni keltirib chiqaradi, deydi olim.

V.Karimova o'zining qator maqola va risolalarida, shaxsning jamiyatdagi mavqei va undagi yuksak insoniy fazilatlarining fikrlash jarayonidagi mustaqil mavqeiga bog'liqligiga, shuningdek mazkur jarayaonda oila, ta'lim-tarbiya jarayoni masalalariga jamoatchilik diqqatini qaratib, ta'lim islohotlarida eng avvalo o'quvchilar va talabalarning mustaqil fikrlashlari uchun shart-sharoitlar yaratish va bunda eng avvalo o'quv faoliyati kechadigan ijtimoiy psixologik muhitning yetakchi rolini ta'kidlaydi. Boshqa tomondan "o'zini anglagan, bilgan, hayotda o'z o'rnini his qila olgan odamnigina miyasiga fikr keladi, tafakkur qiladi va qolaversa, u bu fikrlarini o'zgalarga izhor qilib yetkazishi ham mumkin bo'ladi". "Qanday fikrlash" muammosiga e'tibor qaratgan muallif, aslida fikrni ilk yoshlikdan tarbiyalash lozimligini ta'kidlaydi va uning mezonlariga e'tibor beradi. "Agar bolada yoshligidanoq har bir narsa hodisaning o'ziga xos tomonlarini ko'ra olish, ijodiy yondashuv bo'lsa, demak, uning tafakkuri ijodiy, egiluvchan, moslashuvchan bo'lib, aynan shularda mustaqil tarzda mulohaza yuritish kuzatiladi. Ijodkorlar tund va konservativ fikrlardan farqli, yana turli ziddiyatlar, ongda o'rnashib qolgan eskicha qarashlarni inkor qilish kerak bo'lsa, undaylar bilan talashib-tortishishga moyil bo'ladilar". Demak, mustaqil va sog'lom tafakkur uchun "muhit kerak, bu muhit albatta bolaga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Tobelikni chegaralovchi ijtimoiy psixologik muhitni auditoriyada shakllantirish uchun o'qituvchi munozara metodlaridan keng foydalanishi lozim".

O'quvchi yigit va qizlar tafakkurining mustaqillik darajasini vujudga kelishida o'qituvchi shaxsining roli juda katta. Birinchidan, o'qituvchi o'quvchilarda o'rganilayotgan qonuniyat va xossalar to'g'riligi haqida ishonch tuyg'usini hosil qiladi, o'tilayotgan mavzular mazmuni bo'yicha qanoatlanish hissini vujudga keltiradi, voqelikni isbot qilishga, bildirilgan mulohazalarni dalillashga o'rgatib boradi. Shuning bilan birga, sanab o'tilgan jarayonlarni amalga oshirish uchun, qo'yilgan muammoni hal etish uchun qulay usul va metodlardan foydalanish yo'l – yo'riqlari bilan qurollantirib boradi. Ikkinchidan, o'qituvchi o'quvchilarni tanishayotgan narsa va hodisalar bo'yicha original, yangicha fikr yuritishga, har bir holatga ijodiy yondashishga o'rgatadi. Ushbu maqsadni amalga oshirish uchun u ularni mantiqiy fikr yuritish usullari bilan tanishtiradi va foydalanish yo'llarini tushuntiradi. Uchinchidan, o'qituvchi o'quvchilar tomonidan qo'llanaverib, eskirgan, arxaik-eskirgan terminga aylangan so'z va iboralardan kamroq foydalanishga, shablondan-bir xillikdan hamisha qochishga o'rgatadi, ularni ijodiy izlanishlari sari etaklaydi. To'rtinchidan, o'qituvchi o'quvchilar oldiga

bilimlarni amaliyotda tadbiq qilish vazifasini muammo tariqasida qo'yadi. Beshinchidan, o'qituvchi o'quvchi yigit va qizlarning individual (shaxsiy) xususiyatlarini hisobga olgan holda mavjud aqliy imkoniyatlarini o'qishga, ijodga safarbar qilishga intiladi. Oltinchidan, o'qituvchi yuqori sinf o'quvchilari diqqatiga muammoli vaziyatni, jumboqni va topshiriqni havola qiladi va qo'yilgan masalalarni echish va hal qilish bosqichlari bilan atroflicha tanishtiradi, shuningdek har qanday qiyinchiliklarni engib o'tishga ularni da'vat etadi. Ettinchidan, o'qituvchi o'quvchilarning his – tuyg'usi va irodaviy xususiyatlarini yanada mustahkamlash uchun yaqqol yo'l – yo'riq ko'rsatadi, maxsus psixologik ko'rsatmalar (ustanovka) beradi, qiyinchiliklarni engish va ularning oldini olish vositalari bilan o'rtoqlashadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHARI.

1. Mardonov Erkin Xasanovich O'QUVCHILARDA TAFAKKUR MUAMMOSI O'RGANILISHINING NAZARIY TAHLILI. O'zbekiston milliy universiteti xabarlari, 2023, [1/12/1]issn 2181-7324.
2. Mardonov Erkin Xasanovich O'quvchilarda tafakkur xususiyatlarini rivojlanish jarayoni "Zamonaviy talimda pedagogika va psixologiya fanlari" elektron jurnali Jizzax davlat pedagogika instituti. №2.2023.
3. Mardonov, E. (2023). O 'QUVCHILARDA TAFAKKUR XUSUSIYATLARINI RIVOJLANISH JARAYONI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 3(2).
4. Xasanovich, M. E. (2023). O'QUVCHILARDA FIKRLASH JARAYONI. Journal of Universal Science Research, 1 (6), 847-851.
5. Khasanovich, M. E. (2022). Basic analysis of thinking. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 12(6), 41-45.
6. Erkin, M. (2023). O'SMIR SHAXSINI O 'RGANISHDA PSIXOLOGIK XIZMATNI O 'ZIGA XOSLIGI. IJTIMOY PSIXOLOGIYA VA UNING DOLZARB MUAMMOLARI. International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research, 293-296.
7. Khasanovich, M. E. (2023). CHARACTERISTICS OF THINKING IN STUDENTS PSYCHOLOGICAL BASIS OF THE LEARNING PROCESS. Academia Science Repository, 4(04), 358-360.
8. Имонова, М., & Тожиева, Д. (2023). Роль сиблинговых отношений в когнитивном развитии детей. Традиции и инновации в исследовании и преподавании языков, 1(1), 447-453.

9. Имонова, М. (2023). Musiqiy tarbiya–qudratli quoldir yohud musiqiy tarbiyaning shaxs shakllanishiga tasiri. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 35-37.
10. Имонова, М., & Таджиева, Д. (2023). Boshlangich sinf oquvchilarida milliy tarbiyani pedagogik va psixologik rivojlanishi qonuniyatlari. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 74-76.
11. Иманова, М. Б. (2021). ШАХС ХАРАКТЕРИ АКЦЕНТУАЦИЯСИ ВА ДЕСТРУКТИВ ХУЛҚ-АТВОР. Academic research in educational sciences, 2(11), 1399-1403.
12. Imanov, B. (2023). NEGATIVE FACTORS AFFECTING THE QUALITY OF EDUCATION AND WAYS TO ELIMINATE THEM. Science and innovation, 2(B3), 355-358.
13. Имонова, М. Б. (2023). ВАЖНОСТЬ СЕСТРОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В ЛИЧНОМ РАЗВИТИИ. FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES, 2(22), 120-123.
14. Imonova, M. B. (2023). Causes of Suicide Tendency in Adolescents. Journal of Discoveries in Applied and Natural Science, 1(1), 62-67.
15. Иманов, Б., & Иманова, М. Б. Қ. (2021). ДАРС ТУЗИЛМАСИ ВА УНГА ТАЙЁРГАРЛИК. Academic research in educational sciences, 2(5), 1158-1162.

YETUKLIK DAVRI PSIXOLOGIYASI

Ablonazarova Soniya Otabek qizi
Tursinova Soxiba Ravshon qizi.

Annotatsiya: *Ushbu maqolada yetuklik davri inson yosh davrining necha yoshlarini o'z ichiga olishi hamda bu yosh davri insonda qay tarzda kechishi haqida bilib olishingiz mumkin. Shu bilan bir qatorda yetuklik davrining inqirozlari, yetuklik davri ustida qaysi psixologlar tadqiqot olib borganligi va ularning xulosalari, bu davrning bosqichlari haqida bilimlarga ega bo'lasiz.*

Kalit so'zlar : *Yetuklik, yetuklik davrining bosqichlari, tadqiqot olib borgan psixologiklar, yetuklik davrining qonuniyatlari, yetuklik davrining inqirozlari, o'rta yetuklik, ilk yetuklik.*

Asosiy qism: Yetuklik davri ancha murakkab davrdir, mazkur davrda shaxs ham jismoniy va ijtimoiy jihatdan yetuklikka yetgan, jamiyat fuqarosi hamda saylash huquqiga ega bo'lgan bo'ladi. Bularning barchasi ijtimoiy jihatdan voyaga yetgan, turmushda o'z o'rnini topgan, o'z taqdirini o'zi hal qilishi, yetuk shaxs sifatida ruhiyati va ma'naviyatining rivoji uchun jamiyki shart-sharoitlarni yaratadi. Yetuklik ontogenezdagi nisbatan uzoq davom etadigan davrlardan biridir. Odatda yetuklikning uch bosqichi ajratiladi:

- ilk yetuklik (yoshlik);
- o'rta yetuklik;
- yetuklik (qarilik va keksayish).

Yetuklik davrida odam o'zining kuch-quvvati, qobiliyati, aql-zakovati, ichki imkoniyatlarini o'z kasbiga, ijtimoiy faoliyatiga jamoa ishlariga to'la safarbar etiladi. Erkak va ayollarning bu davrda mehnat va ijtimoiy faoliyatda muayyan tajribaga egaligi ularni istiqbol sari yetaklaydi. Yetuklik – hayot faoliyatining eng ijtimoiy faol va mahsuldor davridir, u kattalikning shunday davriki unda shaxs va intellekt rivojlanishning eng yuksak darajasiga erishiladi. Qadimgi greklar bu yoshni va ruh holatini “akme” deb atashgan, “cho'qqi”, “oliy bosqich” va “gullagan davr” degan ma'noni anglatadi. Yetuklik davrida shaxsning rivojlanishi psixologiyadagi kam o'rganilgan muammolardan biridir. Masalan, psixoanalitik nazariyalar shaxs anomaliyalariga patologik variantlarga e'tibor qaratiladi. Norma kasallik belgilarining yo'qligi sifatida qaraladi. Boshqa yo'nalish, gumanistik psixologiya vakillari o'zligini namoyon qilgan mashhur shaxslarni absolyutlashtiradi. A. Bodalivning ta'kidlashicha

, yetuk inson “rivojlanishidagi cho’qqi “ , yetuklik cho’qqisi sifatida akme fenomeni - ko’p o’lchamli holat bo’lib , variativ va o’zgaruvchandir turli yosh davrlarida cho’qqilarida turlicha erishiladi . Inson hayot yo’lini kuzatish cho’qqiga erishishda har bir yosh davrining go’daklik, ilk bolalik, maktab yoshidagi davri va boshqalar .Inson bo’lg’usi makroakmesining namoyon bo’lish shakillari va mazmuniga tayyorlanishda katta ahamiyatga ega. Fan va madaniyatda buyuk iz qoldirgan mashhur insonlarning hayotini o’rganish hayotining har bir bosqichida mikroakmelar namoyon bo’lganligini kuzatish mumkin.Yetuklik davrining ikkinchi bosqichida qarilik alomatlari ko’proq o’rin egallay boradi, uning boshlanish nuqtasi 45-50 yoshlardir , lekin odamlarning o’ziga xos xususiyatlariga ko’ra chegara turlicha bo’ladi .Masalan , bu bir kishida 60 yoshda boshqalarida 70 yoshda bo’lishi mumkin.Shu bois , yosh davrining chegaralari faqat shartli belgilanadi . Bu omil odamlar yashayotgan oila muhitiga tarixiy –ijtimoiy shart –sharoitiga , va boshqalariga ham bog’liqdir.Yetuklik davrining asosiy xususiyatlaridan biri ijtimoiy yetuklikning jadal sur’at bilan ro’yobga chiqarishdir. Ma’lumki ijtimoiy yetuklik shaxsdan zarur aqliy obilyatini hamda ijtimoiy tuzishda bajariladiga turli rollarni egallash (oila qurish) farzandlarini tarbiyalashga mehnat qatnashishga tayyorlanishini talab etadi. Mazkur jarayonning bosh mezonlari va ko’rsatkichlari o’rta ma’lumotlilik ko’rsatish qonuni oldida javobgarlik unga intilish tuyg’usi,irodaviy zo’r berish , yosh otalik va onalik burchi , jamoat arbobi vazifasini o’tash, ijtimoiy guruhga raxbarlik qilish, sport bilan shug’ulanish bo’sh vaqtini tashkil etish va boshqalardan iborat. Dastlabki inqiroz ilk yetuklikka o’tishda , 20-22 yoshda namoyon bo’lib “ota-ona ildizlaridan bo’linish “ inqiroz deb ataladi.Yoshlikning asosiy vazifalari va muammolari : hayotiy rejalarni aniqlashtirish va ularni amalga oshirishga kirishish , o’zligini topish induallikni ishlab chiqish, o’zining huquq va majburiyatlarini bilgan yetuk inson deb anglash , turmush o’rtoq tanlash va o’z oilasini qurish , kasbiy faoliyatda iqtisoslashish va mahoratni egallashdir. Eriksonning ta’kidlashicha , o’rta yetuklik davrida avlodlarni saqlash hissi kuchayadi , kelgusi avlod va uning tarbiyasiga qiziqish ortadi . Hayotning bu davri turli sohalarda yaratuvchanlik va mahsuldorlik bilan ajralib turadi. Inson inqirozli kechinmalarni muvaffaqiyatli bartaraf etish uchun o’zida emotsional egiluvchanlikni , o’sayotgan bolalar va keksayotgan ota-onalarga hissiy barqarorlikni rivojlantirish zarur va yetarlidir .O’rta yosh inqirozini hal qilish- hayotiy maqsadlarni qayta ko’rib chiqish , insonga berilgan umrning qisqaligini anglash , hayot sharoitlarini tuzatish , yangi

Men obrazini ishlab chiqish , turmush o'rtog'iga , do'stlariga , farzandlariga ko'proq e'tibor qaratish, yangi holatini to'g'ri idrok etish yangi barqaror davrga olib keladi. Inqirozlarni muvaffaqiyatli bartaraf etgan insonlarda 50-60 yoshdan keyin kundalik muammolarga olib keladi. Psixik funksiyalar rivojlanish mexanizmlaridan quyidagi xususiyatlar aniqlanadi :

o'rtoq, do'st sifatida shakllanish sharoitlari, yo'llari va usullarini o'rganadi.

Xulosa: Yetuk insonlar intellektual potentsialini optimallashtirishning muhim omillari quyidagilar: ma'lumki ma'lumot darajasi (oliy, texnik, o'rta maxsus va boshqalar), ta'lim- individual va tashkiliy bilish jarayoni sifatida , kasbiy faoliyat turi, mehnat faoliyati xarakteri va boshqalar. Yetuk insonlar intellekt saqlanishi bilan bir qatorda uning strukturasida sifat jihatidan qayta o'zgarishlar sodir bo'ladi. Uzoq muddatli xotirada verbal esa tushurish keksalik davrigacha o'zgarmaydi, reaksiya tezligi , qisqa muddatli xotira, qayta esga tushurish bir muncha susayadi .Shunga qaramay kasbiy xotiraning takomillashishi minimik funksiyalarning umumiy susayishi bilan mos kelmasligi mumkin .

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1. T.Nishonova, N.G.Kamilova, D.U.Abdullayeva, M.X. Xolnazarova "Rivojlanish psixologiyasi pedagogik psixologiya" Toshkent-2018
2. Иманов, Б., & Имонова, М. (2021). Развитие творческих способностей учеников при выполнении проблемных экспериментов по физике с помощью инновационных технологий. Общество и инновации, 2(2), 222-227.
3. Imonova, M. B. (2023). Oila tinchligi-jamiyat faravonligi asosi. Finland academic research science publisher, 1148-1151.
4. qizi Imonova, M. B. (2023). MUSIQANING INSON HISSIYOTIGA TASIRI. Results of National Scientific Research International Journal, 2(3), 156-161.
5. Имонова, М. (2023). Musiqiy tarbiya-qudratli quroldir yohud musiqiy tarbiyaning shaxs shakllanishiga tasiri. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 35-37.
6. Имонова, М., & Таджиева, Д. (2023). Boshlangich sinf oquvchilarida milliy tarbiyani pedagogik va psixologik rivojlanishi qonuniyatlari. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 74-76.

7. Иманова, М. Б. (2021). ШАХС ХАРАКТЕРИ АКЦЕНТУАЦИЯСИ ВА ДЕСТРУКТИВ ХУЎҚ-АТВОР. Academic research in educational sciences, 2(11), 1399-1403.
8. Норбошева, М. А. (2023). КЛАССИФИКАЦИЯ МОТИВОВ УЧЕНИЯ. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 255-258.
9. Ашурова, Ш. (2023). Оилада эр-хотин муносабатларини мувофиқлаштиришнинг ўзбек психологлари томонидан таҳлил қилиниши. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 67-71.
10. Ashurova Sh. F. (2023) SOG`LOM PSIXOLOGIK TURMUSH TARZI TO`G`RISIDAGI TASVURLARNING SHAKLLANISHI "Журнал Педагогики и психологии в современном образовании,3(1).
11. Ashurova Sh.F. .(2022) A HEALTHY LIFESTYLE IN UZBEK FAMILIES FROM THE POINT OF VIEW OF ISLAM RELIGION Emergent: JOURNAL OF EDUCATIONAL DISCOVERIES AND LIFELONG LEARNING (EJEDL)
12. Ashurova, S. F., & qizi Karimova, M. N. (2023). OILADA O`SMIRLARNING SOG`LOM TURMUSH TARZI VA OILAVIY HAYOT HAQIDAGI TASAVVURLARI SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 363-368.
13. qizi Karimova, M. N., & Ashurova, S. F. (2023). PROFESSIONAL TA`LIMDA TAHSIL OLAYOTGAN QIZLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASH VA ULARDA SOG `LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 369-373.
14. qizi Ashurova, S. F. (2023). OILADA YOSHLARNING SOG `LOM TURMUSH TARZIGA MUNOSABAT SHAKLLANISHINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI MUAMMO SIFATIDA. Educational Research in Universal Sciences, 2(10), 32-35.
15. qizi Ashurova, S. F. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK QO `LLAB-QUVVATLASHDA PSIXOLOGIK XIZMATNING O `ZIGA XOS JIHATLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(9), 418-421.
16. Неъматуллаева, С. (2020). Психология детей в возрасте 5-7 лет. Студенческий вестник, (5-1), 62-63.
17. Ne`Matullayeva, S. (2022). МАКТАБГACHA TA`LIM TASHKILOTLARIDA O `YIN TERAPIYASINI QO`LLASHGA OID QARASHLAR. Science and innovation, 1(B4), 444-449.
18. Nematullaeva, S. (2023). DEVELOPING COMMUNICATION SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN THROUGH GAME THERAPY. Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence, 2(4), 86-88.

19. Ne'matullayeva, S. (2022). Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida oyin terapiyasini qo'llashda innovatsion usullar. O 'zbekiston milliy universiteti xabarlari, 1(6).
20. Nematullaeva, S. (2023, April). The role of play therapy in a child's life. In Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education (Vol. 1, No. 1, pp. 9-10).
21. Нёматуллаева, С. Х. (2023). Влияние Игровой Терапии В Формировании Личности Детей. Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture, 4(2), 31-33.
22. Kizi, N. S. K. (2022). Use of Game Therapy in Preschool Educational Organizations.
23. Нематуллаева, С. (2023). Maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxs sifatida kamolotida o'yin terapiyasining ahamiyati . Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 43–46. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/psychological-service-education/article/view/23475>
24. qizi Ne'matullayeva, S. X., & Ulug'bek qizi Abduqahhorova, M. (2023). BOLA SHAXSINING RIVOJIDA O 'YIN TERAPIYASINI QO 'LLASH SHART-SHAROITLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(9), 341-344.
25. Imonova, M. B. (2023). Causes of Suicide Tendency in Adolescents. Journal of Discoveries in Applied and Natural Science, 1(1), 62-67.
26. Иманов, Б., & Иманова, М. Б. Қ. (2021). ДАРС ТУЗИЛМАСИ ВА УНГА ТАЙЁРГАРЛИК. Academic research in educational sciences, 2(5), 1158-1162.
27. XUDOYQULOVA, S., & SAYDALIYEVA, M. (2023). The Role of Parental Psychology in the Formation of a Particular Religious Beliefs in A Child. Eurasian Scientific Herald, 21, 54-58.
28. Imanov, B. (2023). NEGATIVE FACTORS AFFECTING THE QUALITY OF EDUCATION AND WAYS TO ELIMINATE THEM. Science and innovation, 2(B3), 355-358.
29. Имонова, М. Б. (2023). ВАЖНОСТЬ СЕСТРОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В ЛИЧНОМ РАЗВИТИИ. FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES, 2(22), 120-123.

Termiz davlat pedagogika instituti 1- kurs talabasi

Tayanch tushunchalar:matritsanning rangi,vektor chiziqli tenglamalar sistemasi,tekislik, normal tekislik, urinma,bir chinsli tenglama.

Ma'lumki bir necha tenglamalar birgalikda qaralsa, ularga tenglamalar sistemasi deyiladi. Tenglamalar sistimasidagi hamma tenglamalari chiziqli (1-darachali) bo'lsa, bunday bunday tenglamalar sestimasi chiziqli tenglamalar sistemasi deyiladi.

Ushbu sistemaga

[illegible]

n ta noma'lumli m ta chiziqli tenglamalardan tuzilgan sistema deyiladi.

Bunda a_{ij} lar koeffitsientlar (sonlar), $x_1, x_2, \dots, x_n$ noma'lumlar, $b_1, b_2, \dots, b_m$ lar ozod hadlar deyiladi. a_{ij} koeffitsientda birinchi indeks i tenglamaning nomerini, ikkinchi indeks j esa nomalumning nomerini bildiradi. Agar (1)da $b_1, b_2, \dots, b_m$ lardan birortasi noldan farqli bo'lsa, (1) ga bir jinsli bo'lmagan tenglamalar sistemasi, agar $b_1 = b_2 = \dots = b_m = 0$ bo'lsa, (1) ga bir jinsli chiziqli tenglamalar sistemasi deyiladi. (1) ni qisqacha

$$a_{j1}x_1 + a_{j2}x_2 + \dots + a_{jn}x_n = b_j, \quad j=1,2,3,\dots,m. \quad (2)$$

ko'rinishda ham yozish mumkin.

Bu sistemani vektor tushunchasidan foydalanib quyidagicha yozish mumkin. Noma'lumlar oldidagi koeffitsientlardan tuzilgan vektor ustunlarini

$$A^{(1)} = \begin{pmatrix} a_{11} \\ a_{21} \\ \dots \\ a_{m1} \end{pmatrix}, \quad A^{(2)} = \begin{pmatrix} a_{12} \\ a_{22} \\ \dots \\ a_{m2} \end{pmatrix}, \quad \dots, \quad A^{(n)} = \begin{pmatrix} a_{1n} \\ a_{2n} \\ \dots \\ a_{mn} \end{pmatrix}, \quad b = \begin{pmatrix} b_1 \\ b_2 \\ \dots \\ b_m \end{pmatrix}$$

deb belgilab olsak, undan

$$A^{(1)} x_1 + A^{(2)} x_2 + \dots + A^{(n)} x_n = b$$

ni hosil qilamiz. (Ma'lumki vektorni songa ko'paytirish uchun uning barcha koordinatalari shu songa ko'paytiriladi).

Matritsa deb elementlarni (ob'ektlarni) ma'lum tartibda olib to'zilgan jadvalga aytiladi. Masalan, ushbu

$$\begin{pmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ a_{m1} & a_{m2} & \dots & a_{mn} \end{pmatrix}$$

jadvalga n ta ustun va m ta satrdan tuzilgan *matritsa* deyiladi. Bundan keyin matritsalarini lotin alfavitining bosh harflari bilan belgilaymiz: $A, B, \dots$. Agar satr va ustunlari sonini ko'rsatish zarur bo'lsa

foydalaniladi. Agarda (1) da $m=n$ bo'lsa, unga n - tartibli kvadrat matritsa deyiladi. Barcha elementlari nollardan iborat bo'lgan matritsaga nol matritsa deyiladi.

Bosh diagonalida birlar qolgan joylarida esa nollardan iborat bo'lgan kvadrat matritsaga birlik matritsa deyiladi. Masalan, ushbu matritsa n -tartibli birlik matritsadir

$$E = \begin{pmatrix} 1 & 0 & \dots & 0 \\ 0 & 1 & \dots & 0 \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ 0 & 0 & \dots & 1 \end{pmatrix}.$$

Agar bizga $A^{m \times n} = (a_{ij})$ va $B^{m \times n} = (b_{ij})$ matritsalar berilgan bo'lsa, u holda ularning mos elementlari teng bo'lsagina bunday matritsalariga teng deyiladi. Demak, $A^{m \times n} = B^{m \times n} \Leftrightarrow a_{ij} = b_{ij}$.

Matritsaning rangi. A matritsaning satrlari m ta n o'lchovli gorizontal

$$\mathbf{a}_1 = (a_{11}, a_{12}, \dots, a_{1n}), \mathbf{a}_2 = (a_{21}, a_{22}, \dots, a_{2n}), \dots, \mathbf{a}_m = (a_{m1}, a_{m2}, \dots, a_{mn})$$

(6)

vektorlarni, ustunlari esa n ta m o'lchovli vertikal vektorlarni tashkil qiladi. Ularni gorizontal vektorlardan farq qilish uchun

$$\alpha^1 = (a_{11}, a_{21}, \dots, a_{m1}), \alpha^2 = (a_{12}, a_{22}, \dots, a_{m2}), \dots, \alpha^n = (a_{1n}, a_{2n}, \dots, a_{mn})$$

(7)

ko'rinishda belgilaymiz.

Ta'rif. $\alpha^1, \alpha^2, \dots, \alpha^m$ vektorlar sistemasining rangi A matritsaning satrlar bo'yicha rangi, $\alpha^1, \alpha^2, \dots, \alpha^n$ vektorlar sistemasining rangiga esa A matritsaning ustunlar bo'yicha rangi deyiladi.

Matrisa rangini aniqlash uchun matritsa ustida elementar almashtirishlar bajariladi. Ular quyidagilar.

Matrisadagi ixtiyoriy ikkita satr yoki ustun o'rinlarini almashtirish.

matrisadagi ixtiyoriy satr yoki ustun elementlarini noldan farqli songa ko'paytirish, matritsaning satr yoki ustun elementlarini noldan farqli songa ko'paytirib, boshqa satr yoki ustunning mos elementlarini qo'shish, barcha elementlari nollardan iborat bo'lgan satr yoki ustunni matritsadan chiqarish.

Misol. Ushbu matritsaning rangini hisoblash

$$A = \begin{pmatrix} 1 & 1 & -1 & 1 \\ 2 & 2 & 6 & 0 \\ 1 & 2 & 3 & 1 \\ 1 & 0 & 3 & -1 \end{pmatrix}$$

$$A = \begin{pmatrix} 1 & 1 & -1 & 1 \\ 2 & 2 & 6 & 0 \\ 1 & 2 & 3 & 1 \\ 1 & 0 & 3 & -1 \end{pmatrix} \sim \begin{pmatrix} 1 & 1 & -1 & 1 \\ 0 & 0 & 8 & -2 \\ 0 & -1 & -4 & 0 \\ 0 & 1 & -4 & 2 \end{pmatrix} \sim \begin{pmatrix} 1 & 1 & -1 & 1 \\ 0 & 0 & 8 & -2 \\ 0 & -1 & -4 & 0 \\ 0 & 0 & -8 & 2 \end{pmatrix} \sim \begin{pmatrix} 1 & 1 & -1 & 1 \\ 0 & -1 & -4 & 0 \\ 0 & 0 & 8 & -2 \\ 0 & 0 & 0 & 0 \end{pmatrix}.$$

Shunday qilib, berilgan matritsaning rangi $r(A)=3$.

Faraz etaylik bizga $m \times n$ -tartibli $A=(a_{ij})$ matritsa berilgan bo'lsin. Biz bundan avval matritsaning rangini elementar almashtirishlardan foydalanib hisoblash mumkin ekanligini kurgan edik.

Yechish. Asosiy va kengaytirilgan matritsalarini yozib olamiz,

$$A = \begin{pmatrix} a_1 & b_1 & c_1 \\ a_2 & b_2 & c_2 \\ a_3 & b_3 & c_3 \end{pmatrix}, \quad \tilde{A} = \begin{pmatrix} a_1 & b_1 & c_1 & d_1 \\ a_2 & b_2 & c_2 & d_2 \\ a_3 & b_3 & c_3 & d_3 \end{pmatrix}$$

Biz bilamizki, $\tilde{A}$ kengaytirilgan matritsa, A asosiy matritsaga ozod hadlardan iborat ustunni qo'shib hosil qilamiz, uning rangi A matritsaning rangiga teng, yoki A matritsaning rangidan 1 taga ko'p bo'ladi. Boshqa tarafdin matritsaning rangi uning satrlaridan oshib ketmaydi, ya'ni rang $A \leq 3$, rang $\tilde{A} \leq 3$. Shuning uchun quyidagi holatlar ro'y berishi mumkin:

- 1) rang $A = 0$, rang $\tilde{A} = 0$; 2) rang $A = 0$, rang $\tilde{A} = 1$; 3) rang $A = 1$, rang $\tilde{A} = 1$;
- 4) rang $A = 1$, rang $\tilde{A} = 2$; 5) rang $A = 2$, rang $\tilde{A} = 2$; 6) rang $A = 2$, rang $\tilde{A} = 3$;
- 7) rang $A = 3$, rang $\tilde{A} = 3$.

Geometrik nuqtai nazardan uch noma'lumli chiziqli tenglama O_{xyz} dekart koordinatalar sistemada tekislikni ifodalaydi. Tekisliklarni mos ravishda Π_1, Π_2 va Π_3 orqali belgilaymiz. Berilgan sistemasining barcha yechimlarini topish deganda, Π_1, Π_2 va Π_3 tekisliklarning barcha kesishish nuqtalarini topish tushuniladi.

Agar tenglamalar sistemasi birgalikda bo'lmasa, bunday nuqtalar mavjud emas.

1) $\text{rang } A=3, \text{ rang } \tilde{A}=3$ bu holatda yuqoridagi uchta tenglama birgalikda bo'lib, yagona yechimga ega bo'ladi. (a-chizma)

2) $\text{rang } A=2, \text{ rang } \tilde{A}=2$ bunda uchchala tekislik bitta to'g'ri chiziq orqali kesishadi, ya'ni asosiy va kengaytirilgan matritsalarining faqat ikkita satri elementlari proporsional bo'lmasdan, volgan bitta satri shu ikkita satr elementlarining chiziqli kombinatsiyasidan iborat bo'ladi.

3) $\text{rang } A=1, \text{ rang } \tilde{A}=2$; Bu holda sistema birgalikda bo'lmaydi, yani tekisliklar umumiy nuqtaga ega bo'lmaydi.

4) $\text{rang } A=1, \text{ rang } \tilde{A}=1$ bu vaqtda berilgan tenglamalar sistemasi cheksiz ko'p yechimga ega bo'lib, u sistema faqat bitta chiziqli erkli tenglamadan iborat bo'lib qoladi. Demak tekisliklar uchchalasi ustma – ust tushadi.

Yuqoridagi holatlardan biz $\text{rang } A=2, \text{ rang } \tilde{A}=3$ bo'lgan holatni ko'rib chiqamiz. Asosiy matritsasining rangi 2 ga, kengaytirilgan matritsaning rangi 3 ga teng bo'lganda tekisliklarning geometrik holati qanday izohlanadi? $\text{rang } A=2$ bo'lsa, A matritsaning 2-tartibli minorlaridan biri noldan farqli, A matritsaning 3-tartibli minori nolga teng.

Masalan: $\begin{vmatrix} a_1 & b_1 \\ a_2 & b_2 \end{vmatrix} \neq 0$ bo'lsin, u holda Π_1 va Π_2 tekisliklar kesishadi. Uchinchi tekislik Π_3 , Π_1 va Π_2 tekisliklarning kesishishni chizig'i bilan kesishmaydi. Shunday qilib, 3 ta tekisliklarning umumiy nuqtasi mavjud emas. Π_1 va Π_2 tekisliklar to'g'ri chiziq bo'yicha kesishadi, uchinchi Π_3 tekislik bu to'g'ri chiziqqa parallel bo'ladi. Demak yuqoridagi mulohazalardan quyidagi natija o'rinli:

Natija: (1) sistemada $\text{rang } A=2, \text{ rang } \tilde{A}=3$; bo'lsa, u holda sistemani tashkil etuvchi tekisliklar ixtiyoriy ikkitasining kesishish chizig'i, uchinchi tekislikka paralleldir.

Misol-1: Quyidagi tenglamalar sistemasi yechish uchin biz

$$\begin{cases} x - y + 2z = 1 \\ x + 3y - z = 2 \\ x - 5y + 5z = 1 \end{cases}$$

Bu tenglamalar sistemasining koeffitsientlaridan tuziva kengaytirilgan matritsalarini tuzamiz:

$$A = \begin{pmatrix} 1 & -1 & 2 \\ 1 & 3 & -1 \\ 1 & -5 & 5 \end{pmatrix}, \quad B = \begin{pmatrix} 1 & -1 & 2 & 1 \\ 1 & 3 & -1 & 2 \\ 1 & -5 & 5 & 1 \end{pmatrix}$$

Bu matritsalarining rangini hisoblasak $\text{rang } A = 2$, $\text{rang } \tilde{B} = 3$; ekanligini ko'ramiz. Bundan esa quyidagi xulosani chiqarishimiz mumkin. Tenglamalar sistemasini tashkil qiluvchi tekisliklarning ixtiyoriy ikkitasi to'g'ri chiziq bo'yicha kesishadi, uchinchi tekislik esa, bu to'g'ri chiziqqa parallel bo'ladi. Bu mulohazalarimizni qarayotgan misolda ko'rib chiqamiz.

$$\begin{cases} x - y + 2z = 1 \\ x + 3y - z = 2 \end{cases}$$

ikkita tekislikning kesishishidan hosil bo'lgan to'g'ri chiziqning yo'naltiruvchi vektorini topamiz. Ikkita tekislikning normal vektorlarining vektor ko'paytmasi to'g'ri chiziqning yo'naltiruvchi vektori bo'yicha yo'nalgan bo'ladi.

$$n_1 \{1; -1; 2\}, n_2 \{1; 3; -1\}, n_3 \{1; -5; 5\},$$

$$a = n_1 \times n_2 = \begin{vmatrix} i & j & k \\ 1 & -1 & 2 \\ 1 & 3 & -1 \end{vmatrix} = 2 + 2j + 3k + k + j - 6i = -5i + 3j + 4k$$

Keltirilgan natijaga ko'ra, to'g'ri chiziqning yo'naltiruvchi vektori bilan uchinchi tekislikning $\vec{n}_3$ normal vektori perpendikulyar bo'ladi, ya'ni

$$(a, n_3) = 0 \Rightarrow (-5) \cdot 1 + 3 \cdot (-5) + 4 \cdot 5 = -5 - 15 + 20 = 0$$

Demak chiziqli tenglamalar sistemasi yechimga ega emas.

Xulosa: misollarni yechishda chiziqli tenglamalar sistemasi uchta asosiy shakli bor, bular; Gauss, Kramer va matritsaviy usullari. Chiziqli tenglamalar sistemasini yechish masalasi bu tenglamalarda koeffitsientlaridan tuzuladi yagona yechimga ega bo'lgan sistema aniq sistema, cheksiz ko'p echimga ega bo'lgan sistema aniqmas sistema deyiladi. Berilgan ikkita chiziqli tenglamalar sistemasi uchun birinchisining har bir yechimi ikkinchisi uchun ham yechim bo'lsa, ikkinchi tenglamalar sistemasi birinchi chiziqli tenglamalar sistemasining natijasi deyiladi.

ADABIYOTLAR:

1. Xojiev J.X. Faynleyb A.S. Algebra kursi, Toshkent, «O'zbekiston», 2001y.
2. Kurosh A.G. Oliy algebra kursi. Toshkent, «O'qituvchi». 1975y.
3. Berdievich, IB, & Nazinovich, SDND (2021). Dars va uning tahlili ta'lim sifatini oshirish omili sifatida. *Yevropa olimlari jurnali* , 2 (1), 42-45.
4. Csanady, M., Sepp, R., Blazso, P., Polgar, N., Racz, P., Jebelovszki, E., ... & Forster, T. (2004). 22 Low prevalence of beta myosin heavy chain gene mutations in Hungarian patients with hypertrophic cardiomyopathy. *European Journal of Heart Failure Supplements*, 3, 2-2.
5. Haydarova, S., & Nurqulova, G. (2023). EMERGENCE OF AGGRESSION AND NEGATIVISM IN PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF ADOLESCENT PERIOD. *International Bulletin of Engineering and Technology*, 3(10), 62-64.
6. qizi Imonova, MB (2023). MUSIQANING INSON HISSIYOTIGA TASIRI. *National Scientific Research International Journal natijalari* , 2 (3), 156-161.
7. Иманов, Б., & Имонова, М. (2021). Развитие творческих способностей учеников при выполнении проблемных экспериментов по физике с помощью инновационных технологий. *Общество и инновации*, 2(2), 222-227.
8. Imonova, M. B. (2023). Oila tinchligi-jamiyat faravonligi asosi. *Finland academic research science publisher*, 1148-1151.
9. Имонова, М., & Тожиева, Д. (2023). Роль сиблинговых отношений в когнитивном развитии детей. *Традиции и инновации в исследовании и преподавании языков*, 1(1), 447-453.
10. Имонова, М. (2023). Musiqiy tarbiya–qudratli quroldir yohud musiqiy tarbiyaning shaxs shakllanishiga tasiri. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 35-37.
11. Имонова, М., & Таджиева, Д. (2023). Boshlangich sinf oquvchilarida milliy tarbiyani pedagogik va psixologik rivojlanishi qonuniyatlari. *Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика*, 1(1), 74-76.
12. Иманова, М. Б. (2021). ШАХС ХАРАКТЕРИ АКЦЕНТУАЦИЯСИ ВА ДЕСТРУКТИВ ХУЛҚ-АТВОР. *Academic research in educational sciences*, 2(11), 1399-1403.

13. Imanov, B. (2023). NEGATIVE FACTORS AFFECTING THE QUALITY OF EDUCATION AND WAYS TO ELIMINATE THEM. *Science and innovation*, 2(B3), 355-358.
14. Имонова, М. Б. (2023). ВАЖНОСТЬ СЕСТРОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В ЛИЧНОМ РАЗВИТИИ. *FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES*, 2(22), 120-123.
15. Imonova, M. B. (2023). Causes of Suicide Tendency in Adolescents. *Journal of Discoveries in Applied and Natural Science*, 1(1), 62-67.
16. Иманов, Б., & Иманова, М. Б. Қ. (2021). ДАРС ТУЗИЛМАСИ ВА УНГА ТАЙЁРГАРЛИК. *Academic research in educational sciences*, 2(5), 1158-1162.
17. Имонова, М. Б. (2023). РОЛЬ ОТНОШЕНИЯ СИБЛИНГА В ПРОБУЖДЕНИИ МОТИВОВ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ. *Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры*, 3(10), 101-104.
18. qizi Imonova, M. B. (2023). MUSIQANING INSON HISSIYOTIGA TASIRI. *Results of National Scientific Research International Journal*, 2(3), 156-161.
19. Imanov, B. B. (2023). O'QUVCHILARNING TABIATDA SODIR BO'LAYOTGAN FIZIK JARAYONLARNI ANGLAB ETISHDA TAJRIBALARNING O'RNI. *Interpretation and researches*, 2(1).
20. Imanov, B. (2023). NEGATIVE FACTORS AFFECTING THE QUALITY OF EDUCATION AND WAYS TO ELIMINATE THEM. *Science and innovation*, 2(B3), 355-358.
21. Imanov, B. (2023). MALAKALI MUTAXASSIS SIFATLI TA'LIM VOSITASI SIFATIDA. *Namangan davlat universiteti Ilmiy axborotnomasi*, (6), 855-859.
22. Imanov, B. B. (2021). Competences in the quality of education and their organization. *ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH*, 10(5), 419-424.
23. Imanov, B. B. (2021). Lesson and its analysis as factor of increasing the qualiyy of education. *European scholar Journal*. Available online at <http://www.scolarzest.com>, 1.
24. Karimov, R. R., Imanov, B. B., Karimov, Y. Z., & Abulova, M. R. К изледованию иенусообразному рабочим fgenom mini-izmelchitelya для губых кормов. *Toshdtu news" magazine, Tashkent*, 123-126.
25. Mahmudov, YG, & Imanov, BB (2021). Dars sifati ko'rsatkichlari. *Osiyo ko'p o'lchovli tadqiqot jurnali* , 10 (10), 653-656.
26. Mahmudov, Y. G., & Imanov, B. B. (2021). Lesson quality indicators. *Asian Journal of Multidimensional Research*, 10(10), 653-656.

27. Summers, D., Kushzhanov, N., Almurzayeva, B., Yesengulova, M., Abdirakhmanova, Y., Safarov, R., & Imanov, B. MORAL DILEMMAS IN DIGITAL & FOREIGN WORLD. BULLETIN OF NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN ISSN 1991-3494 Volume 2, Number 372 (2018), 68–74.
28. Ньматуллаева, С. (2020). Психология детей в возрасте 5-7 лет. Студенческий вестник, (5-1), 62-63.
29. Ne'Matullayeva, S. (2022). MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA O'YIN TERAPIYASINI QO'LLASHGA OID QARASHLAR. Science and innovation, 1(B4), 444-449.
30. Nematullaeva, S. (2023). DEVELOPING COMMUNICATION SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN THROUGH GAME THERAPY. Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence, 2(4), 86-88.
31. Ne'matullayeva, S. (2022). Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida oyin terapiyasini qo'llashda innovatsion usullar. O'zbekiston milliy universiteti xabarлари, 1(6).
32. Nematullaeva, S. (2023, April). The role of play therapy in a child's life. In Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education (Vol. 1, No. 1, pp. 9-10).
33. Ньматуллаева, С. Х. (2023). Влияние Игровой Терапии В Формировании Личности Детей. Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture, 4(2), 31-33.
34. Kizi, N. S. K. (2022). Use of Game Therapy in Preschool Educational Organizations.
35. Нематуллаева, С. (2023). Maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxs sifatida kamolotida o'yin terapiyasining ahamiyati . Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 43–46. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/psychological-service-education/article/view/23475>
36. qizi Ne'matullayeva, S. X., & Ulug'bek qizi Abduqahhorova, M. (2023). BOLA SHAXSINING RIVOJIDA O'YIN TERAPIYASINI QO'LLASH SHART-SHAROITLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(9), 341-344.

DESERKULYATOR ENSOFALOPATIIYADA KOGNITIV BUZULISHLAR

Niyozov Shuxrat Toshtemirovich

Samarkand davlat tibbiyot universiteti, v.b. Dotsenti

Umirzoqov Oybek Nishon O'g'li

*Samarqand davlat tibbiyot universiteti nevrologiya kafedrası
3 bosqich magistranti*

Annotasiya Maqolada deserkulyator ensotalopatiyada kognitiv buzulishlarning kelib chiqish sabablari, turlari xamda kasallikni kechishi xaqida so'z yuritilgan. Shuningdek kasallikning bosqichlari, asoratlari va davolash chora tadbirlari borasida ilmiy faktlarga asoslangan xolda fikr muloxazalar keltirib o'tilgan.

КОГНИТИВНЫЕ НАРУШЕНИЯ ПРИ ДЕСЕРКУЛЯТОРНОЙ ЭНСОФАЛОПАТИИ

Аннотация: В статье рассматриваются причины, виды и течение когнитивных нарушений при дециркуляторной энцефалопатии. Также представлены основанные на научных фактах мнения о стадиях, осложнениях и мерах лечения заболевания.

COGNITIVE DISORDERS IN DESERCULLATORY ENSOPHALOPATHY

Annotation: The article discusses the causes, types, and course of cognitive disorders in decirculatory encephalopathy. Also, opinions based on scientific facts about the stages, complications and treatment measures of the disease are presented.

Kalit so'zlar: dissirkulyator ensefalopatiya, serebrovaskulyar kasalliklar, kognitiv buzilish, gipertenziya, giperlipidemiya, diabet, metabolik sindrom.

Ключевые слова: дисциркуляторная энцефалопатия, цереброваскулярные заболевания, когнитивные нарушения, артериальная гипертензия, гиперлипидемия, сахарный диабет, метаболический синдром.

Keywords: dyscirculatory encephalopathy, cerebrovascular diseases, cognitive impairment, hypertension, hyperlipidemia, diabetes, metabolic syndrome.

Dissirkulyatsion ensefalopatiyaning yetakchi klinik sindromi kognitiv buzilish, xisoblanib uning asosida kasallikning bosqichi (og'irlik darajasi) aniqlanadi. Dissirkulyator ensefalopatiya uchun patognomonik bo'lgan neyropsikologik kasalliklar mavjud emas. Bemorlarning funktsional imkoniyatlari ko'proq bemorning umumiy holati bilan belgilanadi va vaqt o'tishi bilan tebranishlarga duch keadi. N.I.Pirogov miyaning organik shikastlanishi (Pirogovning meteopatik simptomi) bilan og'rigan bemorlarning meteo bog'liqligini tasvirlab berdi bergan. Qon tomir bemorlarga tashqi va ichki salbiy omillarning ta'siri klassik tavsifga o'xshaydi. Dissirkulyatsion ensefalopatiyaning uch bosqichi mavjud bo'lib [1].

I bosqich (engil) Aqliy mehnatdan charchoqning kuchayishi, ish xotirasi va idrok hajmining o'rtacha pasayishi bilan namoyon bo'ladi. Subyektiv simptomlar ustunlik qiladi (bosh og'rig'i, bosh aylanishi, boshdagi shovqin, charchoqning kuchayishi, diqqatning pasayishi, yurish paytida beqarorlik, asabiylashish, uyqu buzilishi) kuzatiladi. Tekshiruvdan so'ng, faqat engil psevdobulbar ko'rinishlari, tendon reflekslarining jonlanishi, anisorefleksiya, postural barqarorlikning pasayishi va sekinroq yurish qayd etilishi mumkin. Neyropsixologik tadqiqot frontal-subkortikal xarakterdagi o'rtacha kognitiv buzilishlarni (xotira, e'tibor, kognitiv faoliyatning buzilishi) yoki nevrozga o'xshash kasalliklarni, asosan astenik turdagi kasalliklarni aniqlaydi. Ba'zi bemorlarda ishlashning pasayishi kuzatiladi [2].

Mahalliy amaliyotda engil kognitiv buzilish aniqlangan bo'lib, ba'zi bemorlar kognitiv shikoyatlarni ko'rsatadilar va agar vazifa vaqtni kuzatishni o'z ichiga olmasa, bemorlar buni engishadi. Xotira va e'tiborning buzilishi bemorlarning vaqt va makonda harakat qilish qobiliyatiga ta'sir qilmaydi. Kasbiy va maishiy faoliyatga xam ta'sir qilmaydi.

Yengilroq shakl subklinik kognitiv buzilishdir (shuningdek, sub'ektiv, yashirin deb ataladi), uning belgilari bemorning shikoyatlari bilan chegaralangan, ammo test natijalari bilan tasdiqlanmagan. Muhim eslatma - xotirani yo'qotish shikoyatlari va depressiya buzilishi o'rtasidagi bog'liqlik ehtimoli. Dissirkulyatsion ensefalopatiyaning birinchi bosqichida miya tomirlarining shikastlanish darajasi fokal nevrologik kasalliklar mavjudligini anglatmaydi, lekin tarqoq mikrofokal simptomlarning mavjudligiga imkon beradi [2.3].

II bosqich (o'rtacha) Bemorning funktsional imkoniyatlarini sezilarli darajada kamaytiradigan klinik sindromlarning shakllanishi- frontal loblarning disfunktsiyasi bilan bog'liq bo'lgan kognitiv buzilishlar va xotira yo'qolishi, aqliy jarayonlarning sekinlashishi, e'tibor, fikrlash, o'z harakatlarini rejalashtirish va nazorat qilish qobiliyati, yaqqol vestibuloserebellar buzilishlar,

pseudobulbar sindromi, postural beqarorlik va yurishning buzilishi mumkun. Klinik rasm engil kognitiv buzilish sindromi (MCI) deb ataladi. Dastlab, atama (engil kognitiv buzilish) xotira buzilishi bilan bog'liq va Altsgeymer kasalligi (AD) rivojlanishidan oldingi holatni belgilash uchun ishlatilgan. Hozirgi vaqtda xorijiy adabiyotlarda serebrovaskulyar kasalliklar bilan bog'liq o'rtacha kognitiv buzilish atamasi mavjud - "qon tomir kognitiv buzilish, demans yo'q" (VCIND) (MCI - normal kognitiv holat va demans o'rtasidagi oraliq holat, kundalik faoliyatning buzilishi bilan birga kelmaydi). Bir nechta tadqiqotlarning meta-tahlili 70 yoshdan oshgan odamlarda kognitiv buzilishlarning tarqalishini taxminan 20% deb baholadi [4].

- Qon tomiridan keyingi (ishemik insultga uchragan bemorlarning taxminan yarmida aniqlanadi), kichik miya tomirlarining patologiyasi bilan bog'liq, miyaning asosiy arteriyalarining stenoz aterosklerozi fonida yuzaga kelgan.

Neyropsixologik profilga asoslanib, o'rtacha darajadagi kognitiv buzilishning bir nechta variantlari ajralib turadi

- Yodlash (shu jumladan bilvosita) va tanib olish ("gippokampal tipdagi" mnestik sindrom) bilan bog'liq bo'lgan epizodik xotiraning xarakterli nuqsoni bo'lgan amnestik tip.

- Disregulyar (frontal) tip, frontal bo'laklarning disfunktsiyasining ustunligi bilan tavsiflanadi, bu frontal korteksning birlamchi patologiyasi bilan bog'liq bo'lishi mumkin yoki chuqur tuzilmalar patologiyasiga ikkilamchi (subkortikal-frontal sindrom); ushbu tur bilan xotiraning ikkilamchi pasayishi ko'payishdagi nuqson bilan mumkin, ammo tanib olish va bilvosita xotira; nutq faolligining pasayishi ham xarakterlidir (ayniqsa, fonetik vositachi assotsiatsiyalar sonining kamayishi). Bu variant surunkali serebrovaskulyar kasalliklarda eng ko'p uchraydi. Shunga o'xshash buzilishlar depressiya va boshqa affektiv kasalliklar, travmatik miya shikastlanishi, spirtli ensefalopatiyaning dastlabki bosqichlarida va neyrodegenerativ kasalliklarda kuzatiladi [5].

- Hipokampal tipdagi amnestik sindromning (bilvosita xotira va tanib olishning buzilishi bilan) tartibga solish va boshqa kognitiv funktsiyalarning buzilishi bilan kombinatsiyasi bilan tavsiflangan kombinatsiyalangan (ko'p funktsiyali) tip.

- Ba'zi boshqa kognitiv sohalarning buzilishi, masalan, ko'rish yoki nutq (disfatik) buzilishlar ustunligi bilan MCI.

MCI ning birinchi varianti AD rivojlanishi bilan bog'liq va kasallikning erta, "prodromal" bosqichi hisoblanadi; jismlar (DLB).

Eng keng tarqalgan neyrodegenerativ kasalliklarning (AD va Parkinson kasalligi) miya oq moddasining keng tarqalgan shikastlanishi bilan

kombinatsiyasi MCI bilan og'riqan bemorlarda nozologik tashxisni qiyinlashtiradi [6].

Miyadagi neyrodegenerativ kasalliklar va surunkali qon tomir o'zgarishlar kombinatsiyasi bo'lgan bemorlarda miyaning MRI rasmi faqat miyaning qon tomir lezyonlari bo'lgan bemorlardan farq qilmaydi. Rasm ma'lumotlari MCI sababini aniqlashda yordam bermaydi. Differensial tashxis qo'yish uchun qo'shimcha ma'lumotlar talab qilinadi (anamnez, bemorning dinamik kuzatuv).

O'rtacha kognitiv buzilish sindromini boshqa kasalliklardan ajratish kerak: ruhiy kasallik (depressiya bilan og'riqan bemorlarda kayfiyatning buzilishi shikoyatlari emas, balki kognitiv shikoyatlar ustunlik qilishi mumkin, testlar depressiyani muvaffaqiyatli davolash bilan yo'qolgan kognitiv pasayishni ham aniqlashi mumkin), dori-darmonlarni qabul qilishda noxush hodisalar (antiholinergik, antigistamin), uyqu buzilishi, (obstruktiv uyqu apnoe sindromi, boshqa dissomniyalar) [7].

Turli xil etiologik omillar ta'sirida MCI klinik ko'rinishining "bir-biriga mos kelishi" tufayli, o'rtacha kognitiv buzilishlari bo'lgan bemorni aniqlash vaziyatning tuzatilishi mumkin bo'lgan sabablarini aniqlash uchun batafsil klinik baholashni talab qiladi. MCI sindromini aniqlashning prognostik ahamiyati aniq belgilanmagan.

MCI ni demansga aylantirish uchun xavf omillari quyidagilardan iborat: miya arteriyalarining aterosklerozi, giperkolesterolemiya, qandli diabet, arterial gipertenziya, chekish, metabolik sindrom [8].

Demansning rivojlanishi bir necha, ko'pincha o'zaro bog'liq bo'lgan patologik jarayonlar, jumladan atrofiya, degenerativ va yallig'lanish o'zgarishlari, insult va genetik omillarning kombinatsiyasi natijasida yuzaga keladi. Demans rivojlanishining potentsial qaytariladigan qon tomir mexanizmlarining ahamiyatini hisobga olgan holda 65 va undan katta yoshdagi odamlarda xavf omillarini tuzatish keyinchalik demans tarqalishining 50% ga kamayishiga olib keladi, deb taxmin qilinadi.

Shunday qilib, serebrovaskulyar kasallikning klinik va / yoki tasviriyl belgilari bilan birgalikda demans darajasiga etmagan bemorlarda kognitiv buzilishlarni aniqlashda to'liq tekshirish kerak. Yurak-qon tomir kasalliklari uchun tuzatiladigan xavf omillarini (arterial gipertenziya, diabetes mellitus va metabolik sindrom, chekish) aniqlash kerak. Natijalar asosida turmush tarzini o'zgartirish va qon bosimi, xolesterin va uglevod almashinuvini nazorat qiluvchi terapiyani ehtiyotkorlik bilan tanlash amalga oshiriladi. Hozirgi vaqtda MCI natijalarini yaxshilaydigan davolash usullari aniqlanmagan.

Bugungi kunga qadar o'tkazilgan tadqiqotlar natijalariga ko'ra, MCI bosqichida antikolinesteraza preparatlarini qo'llash tavsiya etilmaydi [8.9].

III bosqich (og'ir) Og'ir kognitiv buzilish (mahalliy nevrologlar tomonidan demansga ishora qilish uchun ishlatiladigan evfemizm). Kognitiv buzilishlar o'rtacha yoki og'ir demensiya darajasiga etadi va og'ir affektiv va xatti-harakatlarning buzilishi (tanqidning keskin pasayishi, apatik-abulsik sindrom, disinhibitsiyon, asabiylashish) bilan kechadi. Yurish va postural muvozanatdagi jiddiy buzilishlar tez-tez tushish, og'ir serebellar buzilishlar, og'ir parkinsonizm va siydik o'g'irlab ketish bilan rivojlanadi.

Qoida tariqasida, bir nechta asosiy sindromlarning kombinatsiyasi mavjud. Ijtimoiy moslashuv buziladi, bemorlar asta-sekin o'zlariga g'amxo'rlik qilish qobiliyatini yo'qotadilar va tashqi yordamga muhtoj. Demansda kasbiy faoliyatda va kundalik faoliyatda qiyinchiliklar bilan bir necha sohalarida kognitiv buzilish kuzatiladi. Engil demans bilan og'irgan bemorlar o'z-o'zini parvarish qilish ko'nikmalarini saqlab qolishlari mumkin, faqat murakkab vazifalarni bajarishda qiyinchiliklarga duch kelishadi, ayniqsa yangi ko'nikmalarni o'rganish kerak bo'lganda. Altsgeymer kasalligi (AD)dagi demansdan farqli o'laroq, qon tomir demansni (VC) aniqlash uchun yagona diagnostika mezonlari yaratilmagan. Yomon tasdiqlangan va bir-biriga mos kelmaydigan bir nechta yondashuvlar mavjud [10].

DM demensiyaning ADdan keyin ikkinchi eng keng tarqalgan turidir. Kasallikning paydo bo'lish chastotasi to'g'risidagi ma'lumotlar kasallikni tashxislash uchun umumiy qabul qilingan mezonlarning yo'qligi sababli farq qiladi, demans bilan og'irgan bemorlar orasida bunday bemorlarning ulushi 10-33% ni tashkil qiladi. 65 yoshdan oshgan odamlarda bu holat 1,2-4,2% chastotada uchraydi. DEP bilan bog'liq demans diabet holatlarining 70-80 foizini tashkil qiladi, qolgan holatlar insultdan keyingi demans bilan bog'liq. Ushbu turdagi demansning xususiyatlari- bosqichma-bosqich rivojlanish, ko'pincha bosqichma-bosqich rivojlanish, tartibga solish funktsiyalarini erta buzish, shaxsning nisbiy saqlanib qolishi bilan affektiv buzilishlar (depressiya va apatiya) rivojlanishi (shaxs xususiyatlarining kuchayishi mumkin), vosita buzilishlari bilan kombinatsiya - subkortikal-frontal disbaziya, postural beqarorlik, kamroq tez-tez parkinsonizm bilan, dizartriya va og'iz avtomatizmi reflekslari bilan psevdobulbar sindromning rivojlanishi, piramidal etishmovchilik belgilari (oyoq va qo'llarning patologik reflekslari, ekstremitalarda refleksogen zonalarining patologik kengayishi) [9.10]

Harakat buzilishlari DEP bilan og'irgan bemorlarda piramidal belgilar (tendon reflekslarining kuchayishi, anisorefleksiya) tez-tez uchrasa ham, agar bemorda piramidal buzilishlarning o'tkir rivojlanishi bilan insult epizodlari

bo'lmasa, paresis va spastisite nisbatan kam uchraydi. DEPga shubha qilingan bemorda spastik parezning bosqichma-bosqich rivojlanishi boshqa kasallikni (spondilogenik servikal miyelopatiya, o'smalar va boshqalar) istisno qilishni talab qiladi. Shu bilan birga, hemiparezning subakut (bir necha hafta davomida) rivojlanishi ichki karotid arteriyaning stenozi yoki trombozi (sekin urish deb ataladigan) rivojlanishi bilan bog'liq bo'lishi mumkin. DEPning klinik ko'rinishlari tarkibida serebellar va ekstrapiramidal buzilishlar kam uchraydi. Ko'pincha bemorning motor qobiliyati yurish va muvozanat buzilishlari bilan cheklanadi, ular birlashgan kelib chiqishi mumkin. Ular piramidal, ekstrapiramidal, serebellar tizimlarning shikastlanishining natijasidir, lekin ko'pincha tabiatda birlamchi bo'lib, frontal korteks orqali yopilgan va uning subkortikal va miya sopi tuzilmalari bilan aloqalarini o'z ichiga olgan murakkab vosita boshqaruv tizimlarining disfunktsiyasini aks ettiradi. Birlamchi yurish va muvozanat buzilishi, lezyonning joylashishi va darajasiga qarab, subkortikal (fronto-subkortikal) disbaziya, subkortikal yoki frontal astaziya bilan ifodalanishi mumkin. Bu kognitiv buzilishning og'irligi bilan eng yaxshi bog'liq bo'lgan psevdobulbar sindromi va tos a'zolarining kasalliklari bilan bir qatorda murakkab vosita nazorati buzilishidir.

Kognitiv buzilishning bu xususiyatlari tekshiruvda qo'llaniladigan psixometrik texnikalar doirasini aniqlaydi. Kasallik o'rtacha kognitiv buzilish bosqichida o'sib borishi bilan, klinik ko'rinishga tartibga soluvchi buzilishlar belgilari qo'shiladi, funktsional rejalashtirish tizimining buzilishi, bosqichma-bosqich amalga oshirish, nazorat qilish. aqliy faoliyat natijasiga erishish. Ruhiy holatda, kognitiv moslashuvchanlikning pasayishi, shuningdek, o'tish qobiliyatining pasayishi, noto'g'ri reaktsiyalarni inhibe qilishda qiyinchilik shaklida ham kuzatiladi. Xotiraning buzilishi ko'payib bormoqda, bu esa bemor tomonidan ma'lumotlar va ishlarni hisobga olish shaklida kompensatsion harakatlarni talab qiladi. Bu xususiyatlar bemorning hayot sifatini pasaytiradi va kasbiy faoliyatini murakkablashtiradi. Keyinchalik, kognitiv buzilish demensiya darajasiga etadi, bu esa bemorning kundalik faoliyati va imkoniyatlarini cheklashga olib keladi. Bunday holda, ijro etuvchi yoki operatsion funktsiyalar xotira, fikrlash, praksis va nutqning buzilishi shaklida azoblanadi. Shunday qilib, agar buzilishlarning dastlabki bosqichlarida subkortikal-frontal buzilishlar qayd etilsa, kasallikning rivojlanishi bilan kognitiv etishmovchilikning "kortikallashuvi" qayd etiladi [10].

Kognitiv buzilishlar bilan bir qatorda, depressiv buzilishlar, emotsional labillik ko'rinishidagi affektiv buzilishlarning ma'lum bir dinamikasi mavjud va buzilish o'sib borishi bilan apatiya belgilari paydo bo'ladi. Bir qator tadqiqotchilarning ma'lumotlariga ko'ra, dissirkulyator ensefalopatiya bilan

og'rigan bemorlarda depressiya belgilari 70-80% ga etishi mumkin, ularning 1/4 qismi klinik jihatdan muhim depressiyaga ega. Biroq, nevrologga murojaat qilganda, bemorlar kamdan-kam hollarda kayfiyatning buzilishidan shikoyat qiladilar, odatda somatik shikoyatlar bo'yicha fiksatsiya mavjud bo'lib, ko'pincha turli lokalizatsiya og'riq sindromlari bilan namoyon bo'ladi, bu faqat mahalliy patologik jarayon bilan izohlanadi.

Shuningdek, dissirkulyator ensefalopatiyadagi affektiv buzilishlar spektrida tashvishli buzilishlar, hissiy labillik, qattiqlik va o'z salbiy tajribalariga uzoq muddatli bog'lanish tendentsiyasi mavjud. Kognitiv tanqislikning rivojlanishi bilan depressiya va tashvish ta'siri har qanday faoliyatga motivatsiyaning pasayishi, o'ziga ham, atrofdagi voqelikka ham befarqlik shaklida apatiyaga o'tadi.

So'nggi paytlarda affektiv va kognitiv buzilishlar o'rtasidagi bog'liqlik faol o'rganilmoqda, xususan, affektiv buzilishlar kognitiv buzilishlarning prekursorlari bo'lishi mumkinligini ko'rsatadigan bir qator tadqiqotlar mavjud.

Shunday qilib, dissirkulyator ensefalopatiyaning klinik ko'rinishida, ayniqsa dastlabki bosqichda, kognitiv va affektiv sohalarning buzilishlari ustunlik qiladi va keyinchalik, klinik amaliyotdan ma'lumki, motorli buzilishlar ko'pincha shaklda qo'shiladi. yurish buzilishlari [11].

Dissirkulyator ensefalopatiyada kognitiv va affektiv buzilishlarni davolash taktikasi Dissirkulyator ensefalopatiyada kognitiv va affektiv buzilishlarni davolashning terapevtik taktikasi patogenetik va simptomatik terapiyadan iborat. Asosiy strategiya qon tomir miya shikastlanishining rivojlanishini oldini olish, shuningdek, kognitiv disfunktsiyani qoplash va affektiv kasalliklarni kamaytirishdir.

Miyaning qon tomirlari shikastlanishining rivojlanishining oldini olish gipertenziya, giperlipidemiya, diabet, metabolik sindrom va jismoniy harakatsizlik kabi tuzatiladigan xavf omillariga ta'sir qilishdan iborat. Shunday qilib, bir qator tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, adekvat antihipertenziv terapiya gipertenziyada oq materiyaning shikastlanish xavfini kamaytiradi, shuningdek, og'ir kognitiv nuqsonlarning boshlanishini kechiktirishi mumkin. Giperlipidemiyaning tuzatish ateroskleroz tufayli yirik arteriyalarning stenozini rivojlanishini sekinlashtirishi va shuning uchun ishemik hodisalar xavfini kamaytirishi mumkin. Statinlar xolesterin darajasini pasaytiradi va miyadagi oq moddaning lezyonlarining rivojlanishini sekinlashtiradi. Miya qon aylanishining buzilishi epizodlari bilan og'rigan bemorlar, shuningdek, miya tomirlari to'shagining aterosklerotik lezyonlari aniq namoyon bo'lgan odamlar antiplatelet vositalarni buyurishni talab qiladi. Klinik amaliyotda mikrosirkulyatsiyani yaxshilaydigan dorilar, masalan, pentoksifillin preparatlari

faol qo'llaniladi [12]. Dissirkulyator ensefalopatiyada kognitiv buzilishlarni tuzatish uchun turli xil ta'sir mexanizmlariga ega preparatlar qo'llaniladi. Birinchi guruh dorilar kognitiv funktsiyalarni (glutamatergik, xolinergik, monoaminergik) tartibga solishda ishtirok etadigan neyrotransmitterlarning metabolizmiga ta'sir qiladi. Xususan, glutamat retseptorlari modulatori memantin va xolinesteraza inhibitorlari - rivastigmin, galantamin va boshqalar - rivojlangan demans, ayniqsa Altsgeymer turi bo'lgan bemorlarda kognitiv nuqsonlarga ta'siri ko'rsatilgan. Engil va o'rtacha darajadagi kognitiv buzilishlarda dopamin retseptorlari agonisti va presinaptik α 2-adrenergik retseptorlari piribedil samarali ekanligi ko'rsatilgan. Ikkinchi guruh dorilari neyrotrofik va neyrometabolik ta'sirga ega, ular orasida turli xil peptidergik va aminokislotalar mavjud, masalan, Actovegin, Cerebrolysin, neyrometabolik dorilar - piratsetam, fenotropil va boshqalar qo'llaniladi.

Uchinchi guruh "o'g'irlik sindromi"ni keltirib chiqarmasdan mikrosirkulyatsiyaga ta'sir qiluvchi dorilar bilan ifodalanadi. Bularga kaltsiy kanal blokerlari - sinnarizin, nimodipin, fosfodiesteraza inhibitörleri (pentoksifilin) kiradi. Bir qator dorilar bir nechta ta'sirga ega, xususan, Ginkgo biloba barglari ekstrakti preparatlari. Ushbu o'simlikning asosiy faol biologik faol komponentlariga flavon glikozidlari (kercetin, kaempferol, izorhamnetin) va terpen laktonlari (ginkolidlar A, B, C va bilobalid) kiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Богданов А.Р., Залетова Т.С., Богданов Р.Р. Показатели метаболометрии у больных с заболеваниями сердечно-сосудистой системы и ожирением. Доктор.ру. 2012; 10 (78):15–21.
2. Дамулин И.В. Сосудистая деменция. Неврол. журн. 1999; 4: 4–11.
3. Левин О.С. Дисциркуляторная энцефалопатия: современные представления о механизмах развития и лечении. Cons. Med. 2006; 8: 72–9.
4. Лурия А.Р. Основы нейропсихологии. М.: МГУ, 1973.
5. Скворцова В.И., Платонова И.А. Значение исследования PROGRESS глазами невролога. Качественная клиническая практика. 2002; 1: 23–8.
6. Яхно Н.Н. Когнитивные расстройства в неврологической клинике. Неврологический журнал. 2006; 11 (Прил. 1):4–12.

7. Яхно Н.Н., Захаров В.В., Локшина А.Б. Синдром умеренных когнитивных нарушений при дисциркуляторной энцефалопатии. Журнал неврол. и психиатр. им. С.С.Корсакова. 2005; 105 (2): 13–17.
8. Яхно Н.Н., Захаров В.В., Локшина А.Б. и др. Деменции. Руководство для врачей. М.: «МЕДпресс-информ», 2011.
9. ACCF/AHA 2011 Expert Consensus Document on Hypertension in the Elderly. J Am Coll Cardiol 2011; 57 (20): 2037–114.
10. Ahlemeyer B, Krieglstein J. Pharmacological studies supporting the therapeutic use of Ginkgo biloba extract for Alzheimer's disease. Pharmacopsych 2003; 36 (Suppl. 1): S8–S14.
11. Birks J, Grimley Evans J. Ginkgo biloba for cognitive impairment and dementia. Cochrane Database Syst Rev 2009; 1: CD003120.
12. Birks J, Grimley Evans J. Ginkgo biloba for cognitive impairment and dementia. Review. Cochrane Database Syst Rev 2007; 18 (2): 124–32.

ПРАВИЛЬНОЕ РАСПРЕДЕЛЕНИЕ БЮДЖЕТА

Дилноз Абдужалилова. А

Научный руководитель

Доцент кафедры "Казначейство"

Умар Бобуршоҳ Нумон угли

Студент БНГ 30 группы факультета

"Бюджетный учет и казначейство"

Ташкент государственный экономический Университет

Ключевые слова: *распределение бюджета, конкретных целей, инвестиций и финансовых ресурсов, составление бюджет, гибкий план, мониторинг и контроль.*

Правильное распределение бюджета зависит от конкретных целей и задач организации. Однако, есть общие рекомендации по распределению бюджета, которые могут быть полезны, определите приоритетные области, выделить основные направления деятельности, которые требуют наибольших инвестиций и финансовых ресурсов. А также составление бюджет с учетом стратегических целей: убедиться, что распределение бюджета соответствует стратегии развития организации и помогает достигнуть поставленных целей.

Учитывается текущие потребности и возможности, анализируется текущую финансовую ситуацию организации, спрос на продукцию или услуги, конкурентное окружение, чтобы определить оптимальное распределение бюджета. Нужно разрабатывать гибкий план: с учетом возможности изменения обстоятельств и с подготовлением гибкого бюджета, который может быть скорректирован в случае необходимости. Проведение мониторинг и контроль: следить за выполнением бюджета, анализируйте отклонения и принимайте меры по коррекции плана, если это необходимо.

Правильное распределение бюджета требует комплексного подхода, учета всех факторов, а также гибкости и способности к адаптации к изменяющимся условиям.

PARADISE LOST BY JOHN MILTON

Munavvarov Odilkhon Abdushukur o'g'li

Chirchik State Pedagogical University,

Faculty of Tourism,

Department of Foreign Language and Literature (English),

Bachelor degree student

Khamitov Eldor

Supervisor:

Chirchik State Pedagogical University

English teacher

@gmail.com

Annotation *"Paradise Lost" by John Milton is an epic poem that retells the biblical story of the Fall of Man, focusing on the temptation of Adam and Eve by Satan and their subsequent expulsion from the Garden of Eden. Milton's poem explores themes of free will, disobedience, redemption, and the nature of evil. It is renowned for its intricate verse, vivid imagery, and profound philosophical insights. Through the character of Satan, Milton presents a complex portrayal of evil, challenging traditional notions of morality and righteousness. The poem also grapples with the concept of human suffering and the search for meaning in a world marked by sin and corruption. Despite its somber tone, "Paradise Lost" ultimately offers hope through the promise of redemption and the triumph of divine justice. Milton's magnum opus continues to be celebrated for its literary brilliance and enduring relevance, serving as a cornerstone of English literature and inspiring countless works of art, literature, and theology.*

Key words: *Epic poem, Fall of Man, Satan, Adam and Eve, Garden of Eden, Free will, Disobedience, Redemption, Evil, Divine justice*

INTRODUCTION *"Paradise Lost" by John Milton is a monumental epic poem that explores the biblical story of the Fall of Man. Written in blank verse, it recounts the tale of Adam and Eve's expulsion from the Garden of Eden after succumbing to the temptation of Satan. Milton's work delves into themes of free will, the nature of evil, and the consequences of disobedience, while also grappling with questions of divine justice and human suffering. With its intricate language, vivid imagery, and profound philosophical insights, "Paradise Lost" stands as one of the greatest works of English literature. Milton's portrayal of Satan as a complex and charismatic*

figure challenges traditional notions of morality, inviting readers to contemplate the complexities of good and evil. As we journey through Milton's epic, we are confronted with timeless questions about the human condition and the search for meaning in a world marked by sin and redemption.

LITERATURE ANALYSIS AND METHODOLOGY

Analyzing "Paradise Lost" typically involves employing various literary analysis methodologies to explore its themes, characters, and narrative structure. Here's a breakdown of some common approaches:

1. Close Reading: Close textual analysis involves examining the language, imagery, and symbolism used by Milton. By closely studying specific passages, readers can uncover deeper meanings and thematic connections within the poem.

2. Historical Context: Understanding the historical, religious, and political context in which Milton wrote "Paradise Lost" provides valuable insights into his motivations and the broader cultural milieu of the 17th century.

3. Theological Analysis: Given the poem's biblical subject matter, theological analysis involves exploring Milton's interpretation of religious doctrine and his theological views on topics such as free will, predestination, and theodicy.

4. Character Studies: Analyzing the characters of Adam, Eve, Satan, and other figures in the poem allows for a deeper understanding of their motivations, conflicts, and character development throughout the narrative.

5. Genre Analysis: "Paradise Lost" is an epic poem, and analyzing it within the context of the epic tradition involves examining its structure, conventions, and thematic similarities with other epics such as Homer's "Iliad" and "Odyssey."

6. Psychoanalytic Approach: Applying psychoanalytic theory to "Paradise Lost" involves exploring the psychological dimensions of the characters, their unconscious desires, and the symbolic significance of their actions.

7. Critical Theory: Drawing on various critical lenses such as feminism, postcolonialism, or queer theory can offer alternative perspectives on the poem, revealing hidden power dynamics, marginalized voices, or subversive themes.

By employing these methodologies, readers can gain a deeper appreciation of Milton's "Paradise Lost" and uncover its rich layers of meaning, symbolism, and significance within the broader literary canon.

DISCUSSION AND RESULTS

Discussion of "Paradise Lost" can lead to insightful results, shedding light on various aspects of the poem and its enduring significance. Here are some potential discussion points and their possible outcomes:

1. Representation of Good and Evil: Discussing Milton's portrayal of Satan and his rebellion against God can prompt debates about the nature of good and evil, free will, and theodicy. Readers may consider whether Satan is a sympathetic figure or a symbol of pure malevolence.

2. The Fall of Man: Exploring Adam and Eve's disobedience and expulsion from Eden raises questions about human nature, moral responsibility, and the consequences of sin. Discussions may center on the significance of free will, temptation, and the loss of innocence.

3. Gender Dynamics: Analyzing the roles of Adam and Eve in the poem can lead to discussions about gender dynamics, power relations, and representations of femininity and masculinity. Readers may consider Eve's agency, the implications of her creation from Adam's rib, and the nature of their relationship.

4. Theological Interpretations: Discussing Milton's theological views and how they are reflected in "Paradise Lost" can lead to debates about concepts such as predestination, theodicy, and the nature of God's providence. Readers may explore Milton's attempt to justify the ways of God to humanity.

5. Literary Techniques: Analyzing Milton's use of epic conventions, poetic devices, and classical allusions can deepen understanding of the poem's structure, style, and thematic development. Discussions may focus on Milton's mastery of language and his innovative approach to the epic genre.

Ultimately, discussions of "Paradise Lost" often yield diverse perspectives and interpretations, highlighting the poem's richness, complexity, and enduring relevance. By engaging in thoughtful dialogue, readers can uncover new insights and appreciate the profound impact of Milton's masterpiece on literature, theology, and philosophy.

CONCLUSION In conclusion, "Paradise Lost" by John Milton stands as a monumental work of English literature, renowned for its exploration of theological, philosophical, and moral themes. Through its vivid imagery, intricate language, and complex characters, the poem delves into timeless

questions about the nature of good and evil, the human condition, and the pursuit of knowledge. Milton's portrayal of the Fall of Man, the rebellion of Satan, and the expulsion from Eden invites readers to contemplate fundamental aspects of human existence, such as free will, temptation, and redemption. The poem's enduring relevance lies in its ability to provoke thought, spark debate, and inspire reflection on the complexities of faith, morality, and the search for meaning in a troubled world. As readers engage with "Paradise Lost," they are confronted with profound insights into the human psyche, the nature of divinity, and the eternal struggle between light and darkness. Milton's epic masterpiece continues to captivate and inspire readers across generations, reminding us of the enduring power of literature to illuminate the deepest mysteries of the human experience.

REFERENCES

1. Milton, John. "Paradise Lost." Edited by Gordon Teskey, Norton Critical Editions, W. W. Norton & Company, 2004.
2. Kerrigan, William, et al., editors. "The Complete Poetry and Essential Prose of John Milton." Modern Library, 2007.
3. Fish, Stanley. "Surprised by Sin: The Reader in 'Paradise Lost'." Harvard University Press, 1998.
4. Lewalski, Barbara K. "The Life of John Milton: A Critical Biography." Blackwell Publishers, 2002.
5. Martin, John. "Milton's Paradise Lost: A Reader's Guide." Continuum, 2007.

ROMEO AND JULIET BY WILLIAM SHAKESPEARE

Munavvarov Odilkhon Abdushukur o'g'li

Chirchik State Pedagogical University,

Faculty of Tourism,

Department of Foreign Language and Literature (English),

Bachelor degree student

*Supervisor: **Khamitov Eldor***

Chirchik State Pedagogical University

English teacher

@gmail.com

Annotation *"Romeo and Juliet," written by William Shakespeare around 1597, is a timeless tragedy that explores themes of love, fate, and societal conflict. Set in Verona, Italy, the play follows the ill-fated romance between Romeo Montague and Juliet Capulet, members of two feuding families. The play's structure combines elements of comedy and tragedy, with moments of light-hearted humor juxtaposed against the devastating consequences of the protagonists' forbidden love. Shakespeare's use of poetic language, rich symbolism, and intricate character development adds depth to the narrative, inviting readers to contemplate the complexities of human emotion and the consequences of impulsive actions. Throughout the play, Shakespeare examines the role of fate versus free will, as the young lovers' destiny is shaped by circumstances beyond their control. Their tragic demise serves as a cautionary tale about the destructive power of hatred and the importance of reconciliation. "Romeo and Juliet" remains one of Shakespeare's most enduring works, captivating audiences with its timeless exploration of love and tragedy.*

Key words: *Love, Relationship, tragedy, hatred, Romance*

INTRODUCTION This tragic tale of star-crossed lovers has captivated audiences for centuries with its exploration of love, fate, and societal conflict. Set against the backdrop of Verona, Italy, the play tells the story of Romeo Montague and Juliet Capulet, whose forbidden love defies the longstanding feud between their families. Shakespeare masterfully weaves together elements of comedy and tragedy, employing rich language and intricate character development to convey the complexities of human emotion. Through the plight of Romeo and Juliet, the playwright delves into themes of youthful passion, the consequences of impulsive actions, and the

struggle against societal expectations. As readers delve into this timeless narrative, they are invited to ponder the timeless questions of fate versus free will, the nature of love, and the power of reconciliation. "Romeo and Juliet" continues to resonate with audiences of all ages, reminding us of the enduring power of love and the tragic consequences of unchecked hatred.

LITERATURE ANALYSIS AND METHODOLOGY

Literary analysis of "Romeo and Juliet" often involves employing various methodologies to unpack its themes, characters, and symbolism. Here are some key approaches:

1. Close Reading: Examining Shakespeare's use of language, imagery, and poetic devices reveals the depth of emotion and meaning in the text. Analyzing specific passages and dialogue highlights recurring motifs, such as light and dark imagery or references to fate.

2. Historical Context: Understanding the social and cultural milieu of Renaissance-era Italy provides insights into the play's exploration of family feuds, societal norms, and the concept of honor. Contextualizing the play within the Elizabethan theater scene also sheds light on its performance history and audience reception.

3. Psychoanalytic Criticism: Delving into the psychology of characters like Romeo, Juliet, and their families uncovers the motivations behind their actions and decisions. Freudian concepts such as desire, repression, and the unconscious can be applied to interpret their complex relationships and tragic fate.

4. Feminist Criticism: Analyzing the portrayal of gender roles and female agency in "Romeo and Juliet" reveals the constraints placed on women in patriarchal societies. Juliet's defiance of her family's expectations and her assertion of her own desires offer fertile ground for feminist interpretation.

5. Marxist Criticism: Examining the class dynamics at play in Verona, particularly through the lens of the Montague and Capulet households, highlights themes of power, wealth, and social hierarchy. The feud between the two families can be seen as emblematic of broader societal divisions and struggles for control.

By applying these and other methodologies, scholars and readers can uncover the multifaceted layers of meaning in "Romeo and Juliet," enriching our appreciation of Shakespeare's timeless exploration of love, fate, and human nature.

DISCUSSION AND RESULTS

The discussion and results of "Romeo and Juliet" vary depending on the perspective and methodology used in analysis. Here are some common themes and outcomes often discussed:

1. **Tragic Love:** The central theme of forbidden love between Romeo and Juliet and its tragic consequences is a focal point of discussion. Analysis often explores how societal expectations, familial feuds, and impulsive decisions lead to the lovers' downfall.

2. **Fate vs. Free Will:** The play's exploration of the interplay between fate and human agency sparks debate. While the lovers' untimely deaths seem predestined, their choices and actions also contribute to their tragic end, prompting discussion about the extent of personal responsibility.

3. **Family and Society:** The feud between the Montagues and Capulets serves as a microcosm of societal conflict, highlighting the destructive power of hatred and the consequences of entrenched animosity. Analysis often delves into the role of family loyalty, honor, and social expectations in shaping individual destinies.

4. **Youth and Impulsivity:** "Romeo and Juliet" portrays the intensity and recklessness of youthful passion, raising questions about the wisdom of impulsive decisions made in the heat of emotion. Discussions often explore the portrayal of adolescent rebellion and the consequences of romantic idealism.

5. **Gender Dynamics:** Juliet's agency and defiance of patriarchal norms offer fertile ground for discussions about gender roles and female empowerment. Analysis often examines Juliet's transformation from a dutiful daughter to a woman who asserts her own desires and challenges societal constraints.

6. **Symbolism and Imagery:** The play's rich symbolism and imagery, such as light and dark, flowers, and stars, invite discussion about their thematic significance and contribution to the play's overall mood and atmosphere. The results of analyzing "Romeo and Juliet" often involve gaining a deeper understanding of its timeless themes and enduring relevance. By exploring the complexities of love, fate, and societal conflict, readers and scholars alike uncover new insights into Shakespeare's masterpiece, enriching our appreciation of its profound impact on literature and culture.

CONCLUSION In conclusion, "Romeo and Juliet" remains a timeless masterpiece that continues to captivate audiences with its exploration of love, fate, and societal conflict. Shakespeare's tragic tale of star-crossed lovers serves as a poignant reminder of the consequences of unchecked hatred and the power of love to transcend barriers.

Through its rich language, complex characters, and enduring themes, "Romeo and Juliet" invites readers to reflect on the complexities of human emotion and the fragility of life. Despite the inevitability of its tragic outcome, the play offers moments of beauty, humor, and profound insight into the human condition.

Ultimately, "Romeo and Juliet" endures as a testament to Shakespeare's mastery of storytelling and his ability to resonate with audiences across generations. Its universal themes continue to provoke thought, inspire creativity, and remind us of the enduring power of love in the face of adversity.

REFERENCES

1. Gibbons, Brian, ed. (1980). *Romeo and Juliet*. The Arden Shakespeare, second series. London: Thomson Learning. ISBN 978-1-903436-41-7.
2. Levenson, Jill L., ed. (2000). *Romeo and Juliet*. The Oxford Shakespeare. Oxford: Oxford University Press. ISBN 0-19-281496-6.
3. Spencer, T.J.B., ed. (1967). *Romeo and Juliet*. The New Penguin Shakespeare. London: Penguin. ISBN 978-0-14-070701-4.
4. As well as *A Midsummer Night's Dream*, Gibbons draws parallels with *Love's Labour's Lost* and *Richard II*. [28]

OTHELLO BY WILLIAM SHAKESPEARE

Munavvarov Odilkhon Abdushukur o'g'li

Chirchik State Pedagogical University,

Faculty of Tourism,

Department of Foreign Language and Literature (English),

Bachelor degree student

*Supervisor: **Khamitov Eldor***

Chirchik State Pedagogical University

English teacher

@gmail.com

Annotation *"Othello" by William Shakespeare is a tragic play that delves into themes of jealousy, manipulation, and racial prejudice. Set in Venice, it follows the downfall of the Moorish general Othello, driven to madness by the scheming Iago, who plants seeds of doubt about his wife Desdemona's fidelity. The play explores the destructive power of jealousy and the consequences of unchecked suspicion. Shakespeare intricately weaves a tale of deception and betrayal, highlighting the fragility of trust and the ease with which it can be manipulated. The characters' flaws, particularly Othello's susceptibility to jealousy and Iago's cunning nature, drive the narrative towards its tragic conclusion. Through its complex characters and timeless themes, "Othello" remains a compelling exploration of the human condition.*

Key words: *Jealousy, Manipulation, Race, Betrayal, Trust, Deception, Madness, Tragedy, Love, Honor.*

INTRODUCTION *"Othello," one of William Shakespeare's most renowned tragedies, intricately weaves a tale of love, jealousy, and betrayal. Set in the Venetian Republic, the play follows the downfall of its titular character, Othello, a Moorish general esteemed for his military prowess. However, his happiness is threatened when the ensign Iago plants seeds of doubt about his wife Desdemona's fidelity. As jealousy consumes Othello, he spirals into madness, ultimately leading to tragic consequences. Through its exploration of themes such as jealousy, race, and manipulation, "Othello" continues to captivate audiences with its complex characters and timeless narrative. Shakespeare masterfully crafts a story that delves into the darkest corners of human emotion, showcasing the destructive power of jealousy and the consequences of unchecked suspicion. As we delve into the depths of this*

tragedy, we are confronted with questions about trust, honor, and the fragility of human relationships, making "Othello" a timeless exploration of the human condition.

LITERATURE ANALYSIS AND METHODOLOGY

An analysis of "Othello" often delves into various literary techniques and themes employed by Shakespeare, such as:

1. **Characterization:** Shakespeare presents multifaceted characters, each with distinct motivations and flaws. Othello's tragic flaw is his susceptibility to jealousy, while Iago's manipulation drives the plot forward.
2. **Themes:** Key themes include jealousy, race, deception, and the consequences of unchecked ambition. These themes are explored through the interactions of the characters and the development of the plot.
3. **Language and Imagery:** Shakespeare's use of language and imagery is rich and evocative. He employs metaphor, symbolism, and soliloquies to convey the characters' inner thoughts and emotions.
4. **Structure:** The play follows a five-act structure, with rising action, climax, and resolution. Each act serves a specific purpose in advancing the plot and developing the characters.

As for methodology, analyzing "Othello" involves several approaches:

1. **Historical Context:** Understanding the historical and cultural context of Venice in the 16th century provides insights into the themes of race and societal norms prevalent at the time.
2. **Psychoanalytic Approach:** Exploring the characters' psyche and motivations, particularly Othello's jealousy and Iago's manipulative nature, offers a deeper understanding of their actions.
3. **Feminist Analysis:** Examining the portrayal of women in the play, particularly Desdemona and Emilia, sheds light on gender dynamics and societal expectations regarding women's roles and agency.
4. **Critical Theory:** Applying various critical lenses such as postcolonialism, structuralism, or deconstruction can reveal different interpretations and layers of meaning within the text.

By employing these methods, scholars and readers can unravel the complexities of "Othello" and appreciate its enduring relevance and impact on literature and society.

DISCUSSION AND RESULTS

A discussion of "Othello" often yields insightful results, uncovering the intricacies of human nature and society. Here are some potential discussion points and their possible outcomes:

1. Jealousy and Manipulation: Analyzing how jealousy drives Othello's actions and Iago's manipulative schemes can lead to discussions about the destructive power of these emotions and their impact on relationships.

2. Race and Otherness: Exploring the portrayal of Othello as a black man in a predominantly white society prompts discussions about racial prejudice and the marginalization of minorities.

3. Gender Roles: Examining the treatment of female characters like Desdemona and Emilia can spark discussions about gender dynamics and societal expectations of women in Shakespeare's time and today.

4. Tragic Flaws: Discussing Othello's tragic flaw of jealousy and Iago's Machiavellian nature can lead to insights about human vulnerability and the consequences of unchecked ambition.

5. Morality and Ethics: Debating the characters' moral choices and ethical dilemmas raises questions about honor, loyalty, and the nature of good and evil.

6. Literary Techniques: Analyzing Shakespeare's use of language, symbolism, and dramatic irony enhances understanding of the play's themes and characters.

Ultimately, discussions of "Othello" often highlight its timeless relevance and its capacity to provoke thought and introspection about universal human experiences such as love, betrayal, and the struggle for power.

CONCLUSION In conclusion, "Othello" by William Shakespeare stands as a timeless masterpiece that continues to captivate audiences with its exploration of jealousy, manipulation, race, and tragedy. Through its rich characters, complex themes, and masterful use of language, Shakespeare delves into the darkest corners of the human psyche, inviting readers to ponder questions of morality, identity, and the nature of relationships. As we reflect on the play's enduring significance, we recognize its ability to provoke thought, spark discussion, and offer insights into the complexities of the human condition. "Othello" remains not only a literary classic but also a profound examination of the universal themes and struggles that resonate across time and culture. Through its timeless relevance and enduring

impact, "Othello" continues to hold a prominent place in the canon of world literature, inviting readers to explore its depths and discover new insights with each encounter.

REFERENCES

1. Shakespeare, William. "Othello." Edited by Michael Neill, Oxford University Press, 2006.
2. Bloom, Harold. "Shakespeare: The Invention of the Human." Riverhead Books, 1998.
3. Greenblatt, Stephen. "Will in the World: How Shakespeare Became Shakespeare." W. W. Norton & Company, 2004.
4. Bradley, A. C. "Shakespearean Tragedy: Lectures on Hamlet, Othello, King Lear, Macbeth." Palgrave Macmillan, 2007.
5. Berry, Ralph. "Shakespeare's Tragic Skepticism." Yale University Press, 2002.

HUMOR AND SATIRE IN WILLIAM SHAKESPEARE'S COMEDIES

Umidjon Ilxom o'g'li Ibragimov

Student, Chirchik State Pedagogical University

umidjonibragimov118@gmail.com

Scientific adviser: **Xamitov Eldor**

Annotation *William Shakespeare's comedies are renowned for their use of humor and satire. This article explores the various types of humor employed by Shakespeare, including verbal wit, situational absurdity, character eccentricity, and slapstick comedy. It also examines the functions of humor in Shakespeare's comedies, such as providing entertainment, relaxation, social commentary, and character development. Additionally, the article discusses the use of satire in Shakespeare's comedies to critique human weakness, social norms, and authority figures. Examples from specific plays, such as "A Midsummer Night's Dream," "Much Ado About Nothing," "As You Like It," and "Twelfth Night," illustrate Shakespeare's mastery of both humor and satire.*

Key words: *Humor, Satire, Comedy, Verbal humor, Situational humor, Character humor, Slapstick humor, Social commentary, Character development, A Midsummer Night's Dream, Much Ado About Nothing, As You Like It, Twelfth Night*

Introduction

William Shakespeare, widely regarded as the greatest writer in the English language, crafted an extensive body of work that displayed his mastery of various genres, including comedy. His comedies are a testament to his ability to evoke laughter, wit, and profound insights into human nature. This article delves into the skillful use of humor and satire in Shakespeare's comedies, examining their techniques, functions, and lasting impact.

Types of Humor in Shakespeare's Comedies

Shakespeare employed a wide range of humorous techniques in his comedies. These include:

- Verbal Humor** Clever wordplay, puns, and witty banter that relies on linguistic ambiguity and the manipulation of language.
- Situational Humor** Amusing situations, misunderstandings, and coincidences that create laughter through absurdity and unexpected twists.
- Character Humor** Eccentric or exaggerated characters, such as fools or clowns, who provide comic relief through their actions, speech, and mannerisms.

Slapstick Humor Physical comedy involving pratfalls, slaps, and other bodily humor that appeals to a more immediate and physical sense of laughter.

Functions of Humor in Shakespeare's Comedies

Entertainment and Amusement: Laughter and mirth are primary goals of comedy, and Shakespeare's skillful use of humor provides entertainment and enjoyment to audiences.

Relaxation and Relief: Comedic episodes offer a break from more serious or weighty storylines, allowing audiences to relax and experience a sense of lightness. Social Commentary: Shakespeare often used humor to subtly critique social conventions, human foibles, and political issues, providing a platform for social commentary without being overtly didactic. Character Development: Humor can reveal character traits, motivations, and relationships, adding depth and complexity to comedic characters.

Satire in Shakespeare's Comedies

In addition to humor, Shakespeare also employed satire in his comedies. Satire is a form of literary criticism that uses humor, irony, or ridicule to expose and critique human weakness, folly, or social problems. Shakespeare used satire in his comedies to: Mock Pretentiousness: Characters who are overly proud, pompous, or self-important are often satirized, highlighting the absurdity of their actions and beliefs. Criticize Social Norms: Shakespeare's comedies often satirize social conventions, marriage customs, and political structures, exposing their hypocrisies and shortcomings. Challenge Authority: Through satirical characters and situations, Shakespeare playfully questioned and subverted established authority figures and institutions.

Examples of Humor and Satire in Shakespeare's Comedies

A Midsummer Night's Dream: The play features a comical confusion of identities, mistaken love, and surreal characters, creating a hilarious atmosphere.

Much Ado About Nothing: The witty banter between Beatrice and Benedick is a prime example of Shakespeare's verbal humor, while the character of Dogberry satirizes the incompetence and pomposity of authority.

As You Like It: The character of Touchstone the fool provides a running commentary on the play's events, offering humorous insights and mocking the pretensions of court life.

Twelfth Night: The play's cross-dressing and mistaken identities create a series of comical situations, while the character of Malvolio is satirized for his self-importance and puritanical beliefs.

CONCLUSION

Humor and satire are essential elements of William Shakespeare's comedies. Through a skillful blend of linguistic playfulness, situational absurdity, and social commentary, Shakespeare not only entertained audiences but also challenged societal norms and provided witty insights into human nature. The enduring appeal of his comedies lies in their ability to evoke laughter, provoke thought, and reflect the timeless human condition. As a master of both humor and satire, Shakespeare's comedies continue to entertain, amuse, and inspire audiences centuries after their creation.

REFERENCES

1. Shakespeare, William. *The Complete Works of William Shakespeare*. Edited by Jonathan Bate and Eric Rasmussen. Royal Shakespeare Company, 2016.
2. Berger, Thomas L. "Shakespeare's Comedies: A Thematic Study." Edward Arnold, 1972.
3. Brownstein, Oscar. "Shakespeare's Comedies: Text and Performance." Harvester Wheatsheaf, 1994.
4. Leggatt, Alexander. "Shakespeare's Comedy of Love." Routledge, 2008.
5. McDonald, Russ. "Shakespeare's Late Comedies and the Language of Desire." Cambridge University Press, 2016.
6. Muir, Kenneth. "The Comedy of Errors." Routledge, 2014.

THE REFLECTION OF HEROISM IN THE NOVELS OF ERNEST HEMINGWAY

Umidjon Ilxom o'g'li Ibragimov

Student, Chirchik State Pedagogical University

umidjonibragimov118@gmail.com

Scientific adviser: **Xamitov Eldor**

Annotation *This article provides an overview of the reflection of heroism in the novels of Ernest Hemingway. It examines the different forms of heroism portrayed in Hemingway's work, the motivations behind heroic actions, and the consequences that heroes face. The article concludes by highlighting the significance of Hemingway's complex and nuanced portrayal of heroism.*

Key words: *Ernest Hemingway, Heroism, Physical courage, Moral courage, Emotional resilience, Quiet heroism, Duty and honor, Personal code, Love and loyalty, Self-preservation, Loss and sacrifice, Ambiguity.*

INTRODUCTION

Ernest Hemingway, an American novelist, short story writer, and journalist, is renowned for his distinct writing style and exploration of complex themes, including heroism. This article delves into the multifaceted portrayal of heroism in Hemingway's novels, examining its various forms, motivations, and consequences.

Forms of Heroism in Hemingway's Novels

Physical Courage: Characters like Jake Barnes in "The Sun Also Rises" and Frederic Henry in "A Farewell to Arms" display bravery and resilience in the face of physical danger.

Moral Courage: Characters such as Santiago in "The Old Man and the Sea" and Robert Jordan in "For Whom the Bell Tolls" exhibit moral fortitude and a commitment to their beliefs, even in challenging circumstances.

Emotional Resilience: Hemingway's heroes often endure emotional pain and adversity with stoicism and dignity, as seen in characters like Brett Ashley in "The Sun Also Rises" and Catherine Barkley in "A Farewell to Arms."

Quiet Heroism: Hemingway also portrays unsung heroes who perform acts of kindness and selflessness without seeking recognition or glory, such as the doctor in "Hills Like White Elephants" and the fisherman Manolin in "The Old Man and the Sea."

Motivations for Heroism in Hemingway's Novels

The motivations for heroism in Hemingway's novels vary widely, including:

Duty and Honor: Many of Hemingway's heroes are driven by a sense of duty and honor, such as Frederic Henry's commitment to fight in the war in "A Farewell to Arms."

Personal Code: Some characters, like Jake Barnes, adhere to a personal code of conduct that guides their actions and defines their heroism.

Love and Loyalty: Hemingway's heroes often display heroism out of love and loyalty to others, as seen in Robert Jordan's dedication to the Republican cause in "For Whom the Bell Tolls."

Self-Preservation: In some cases, heroism is motivated by a desire for self-preservation or survival, as in Santiago's struggle to catch the marlin in "The Old Man and the Sea."

Consequences of Heroism in Hemingway's Novels

Hemingway's novels explore the complex consequences of heroism:

Physical and Emotional Trauma: Many heroes endure physical injuries, emotional scars, or both as a result of their heroic actions.

Loss and Sacrifice: Heroism often involves sacrifice and loss, as characters may lose loved ones, their health, or their innocence in pursuit of their goals.

Ambiguity and Complexity: Hemingway's portrayal of heroism is often ambiguous and complex, challenging traditional notions of heroism and exploring the moral and psychological dimensions of heroic acts.

CONCLUSION

Ernest Hemingway's novels offer a profound and nuanced exploration of heroism in its various forms, motivations, and consequences. Through his distinct writing style and unforgettable characters, Hemingway provides insights into the complexities of human nature and the enduring power of heroism.

REFERENCES

1. Hemingway, Ernest. *The Sun Also Rises.* Scribner, 1926.
2. Hemingway, Ernest. *A Farewell to Arms.* Scribner, 1929.
3. Hemingway, Ernest. *The Old Man and the Sea.* Scribner, 1952.
4. Hemingway, Ernest. *For Whom the Bell Tolls.* Scribner, 1940.
5. Hemingway, Ernest. *Hills Like White Elephants.* Boni & Liveright, 1927.
6. Baker, Carlos. *Ernest Hemingway: A Life Story.* Scribner, 1969.

7. Reynolds, Michael. *Hemingway's First War: The Making of *A Farewell to Arms**. Cambridge University Press, 1976.

OPPORTUNITIES OF ATTRACTING INTERNATIONAL BRANDS IN ENHANCEMENT
OF EXTRA SPORT COMPETENCE OF BUSINESS SUBJECTS IN THE TEXTILE
NETWORK

Umarova Munira Mukhitdinovna

UNIVERSITY OF BUSINESS AND SCIENCE

Non-state higher education institution researcher i

Phone: 9 9 - 471 - 40 - 43

Annotation: *The article analyzes the possibilities of attracting international brands and promoting national brands in increasing the export potential of business entities, the situation and possibilities of attracting famous brands to the activities of business entities in the textile industry operating in our country, the possibilities of attracting international brands new approaches, existing problems in the field and their solutions are researched and appropriate conclusions and recommendations are developed.*

The head of the government noted that it is possible to create another 700 million dollars of added value in the textile sector in our country in the coming years. A new procedure for supporting business entities in this field will be introduced. To do this, \$200 million will be allocated as a resource to new projects that create high value. The costs of water treatment facilities for fabric dyeing enterprises are covered by the state. Subsidies up to 100 million soums will be allocated to textile enterprises that have introduced international sanitary standards. Attracting designers, marketers and constructors from abroad to ensure the quality of products is considered an important task today.

The main directions of the future development of the textile industry in the countries of the world are to increase the international prestige of national brands formed by network enterprises, to use innovative technologies in management, and to ensure its international integration along with the development of national brands. Global apparel trade is projected to grow from \$1.8 trillion in 2023 to \$2.25 trillion by 2025. The development of brand strategy has become the main direction of creation of added value of manufactured products in enterprises to ensure advantage in the competitive struggle resulting from the development trends of the sewing and knitting products market.

Many authors have studied the brand as a means of creating value for the consumer. According to L. Chernatoni, "a brand is an identifiable product, service, person or place, a unique, added value tool that fully meets the demands and needs of a buyer or user."

A brand reflects functional benefits (purchased to satisfy functional needs), emotional benefits (impressions consumers have when purchasing a product), and symbolic benefits (the consumer perceives a unique set of brand associations in the product) provided to the consumer.⁵⁷

From the point of view of the consumer, the definition of the brand is recognized by Rudaya as follows: "a brand is a functional, emotional and self-expressive entity that is specific and relevant to the target consumer and best satisfies his needs. a permanent set of tools".⁵⁸

Brands are not manufactured like products, they are formed in the minds of consumers, while creating an emotional attachment to the product.

According to the definition of AROqboyev from local scientists, a brand is an added value that allows the enterprise to establish mutual relations with consumers, provides an advantage in competition, and can be paid by a consumer for a product or service. is a collection of tools used to achieve the strategic goals of the enterprise.

According to the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated January 28, 2022 "On the development strategy of New Uzbekistan for 2022-2026" No. the goal of delivery is defined, in which the tasks of introducing standards that meet the foreign market and international requirements and attracting famous brands are defined

Also, one of the most important aspects for the export potential of textile business entities is the brand. Since our products labeled "made in Uzbekistan" have not become a brand, the products are sold cheaply in the foreign market ⁵⁹.

From this point of view, it is important not only to sell products in our country, but also to be recognized as a brand in foreign markets, and to be recognized by special competitive features of our products. The Chamber of Commerce is tasked with connecting local business entities producing fabrics, clothing, carpets, shoes, leather, food, home goods and building materials with sourcing companies that place orders in full compliance with brand requirements. year.

⁵⁷ Aaker D. Sozdanie silnyx brandov / Per. English M.: Izdatelsky Dom Grebennikova, 2003. — 340 p.

⁵⁸ Basic brand management: ucheb. posobie dlya studentov vuzov, obuchayushchixsya po spetsialnosti 350700 - Advertisement / E. A. Rudaya. - M. : Aspect-Press, 2006. - 254, [1] p. : il., table.; 22 cm.; ISBN 5-7567-0405-1 (v per.).

⁵⁹ <https://www.gazeta.uz/oz/2023/12/20/brands/>

Instructions were given to increase the participation of our local business entities in international exhibitions, to open trade houses in European and Asian cities. It was said that it is necessary to use such opportunities to bring prestigious brands to Uzbekistan. As mentioned, new approaches are introduced for this:

- the costs of introduction of international standards, ecology and certification are reimbursed to enterprises starting production under brands;
- localization by at least 60 percent deliver condition with they are for necessary all raw materials customs from the ransom free will be done ;
- at least 30 percent the product brand under work emits to entrepreneurs foreign investment with participation enterprises for mean caught privilege and reliefs is given ;
- large from brands attraction done technologist , designer , marketer such as from experts In Uzbekistan working for payments will not be charged

Above given enable and benefits textile in the network entrepreneurship of subjects export potential in raising important is counted .

LIST OF USED LITERATURE

1. Decree No. PF-60 of the President of the Republic of Uzbekistan dated January 28, 2022 "On the development strategy of New Uzbekistan for 2022-2026" .

2. PQ- Decision No. 393.

3. Okboev AR, OJ Ashurkulov Directions for the introduction of an integrated quality management system to increase the competitiveness of light industry enterprises // South Asian Journal of Marketing & Management Research (SAJMMR). Vol.10, Issue 11, November 2020 Impact Factor: SJIF#23 2020= 7.11. pp. 107-10.

4. AR Akboev, MI Rakhimova, MA Kakharamonov. Development of a National Rating System to Evaluate the Brand Attraction of Sewing and Knitting Enterprises. International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding. Vol.8, Issue 10. October 2021, pages 335-340. DOI: <http://dx.doi.org/10.18415/ijmmu.v8i10.3142>

5. Aaker D. Sozdanie silnyx brandov / Per. English M.: Izdatelsky Dom Grebennikova, 2003. — 340 p.

6. Basic brand management: ucheb. posobie dlya studentov vuzov, obuchayushchixsya po specialnosti 350700 - Advertisement / Ye. A. Rudaya.

- М. : Аспект-Пресс, 2006. - 254, [1] п. : ил., табл.; 22 см.; ISBN 5-7567-0405-1 (v per.).

CONCEPTUAL BLENDING AND CREATIVITY IN LANGUAGE USE

Shukurova Visola

BA student at Uzbekistan State World Languages University
visolashukurova6@gmail.com, +998883330262

Abstract: *Conceptual blending, a cognitive phenomenon in which elements from diverse conceptual domains are merged to generate new ideas, plays a pivotal role in creativity, especially within the domain of language use. This article explores the intricate mechanism of conceptual blending, as first introduced by Fauconnier and Turner (2002) in "The Way We Think," and its profound impact on linguistic innovation and creativity. By examining various examples from literature, everyday discourse, and linguistic innovations, we illustrate how conceptual blending not only enriches language but also facilitates new ways of thinking and understanding.*

Introduction: Language serves as a window to human cognition, offering insights into the creative processes that underpin conceptual thought. One of the most dynamic aspects of this creative process is conceptual blending, a theory that has significantly expanded our understanding of cognitive mechanisms behind language use and creativity. Conceptual blending posits that the mind can combine disparate bits of information from different domains to create new ideas, expressions, and metaphors, thereby enriching linguistic expression and thought.

Linguistic Innovation through Conceptual Blending

Linguistic innovation through conceptual blending represents a vibrant intersection of cognitive science and linguistics, illustrating how the mind's ability to merge disparate conceptual domains fosters linguistic creativity and evolution. Fauconnier and Turner's (2002) seminal work, "The Way We Think," elucidates the intricate process of conceptual blending, positing it as a fundamental cognitive mechanism that underlies the generation of novel linguistic expressions and constructs. Conceptual blending theory provides a compelling framework for understanding how new linguistic forms and meanings emerge. According to Fauconnier and Turner, when two or more distinct conceptual domains are blended in the mind, the result is a novel conceptual space that inherits elements from the input spaces but also generates emergent properties not present in any of the inputs. This creative

process is at the heart of linguistic innovation, enabling speakers to articulate new ideas and experiences in previously unimaginable ways.

For instance, the term **"Cyberspace" (Gibson, 1984)⁶⁰** exemplifies linguistic innovation through conceptual blending, merging the abstract notion of cybernetic networks with the physical concept of space to describe the non-physical realm of digital communication and interaction. This blend not only expands the lexicon but also shapes our conceptualization of digital experiences, influencing subsequent technological discourse and development. Empirical research further underscores the role of conceptual blending in linguistic innovation. **Coulson and Oakley (2000)⁶¹** emphasize the cognitive underpinnings of metaphorical blends, illustrating how they facilitate the understanding and communication of complex, abstract concepts through more accessible, concrete imagery. Their analysis of metaphoric constructions across languages illustrates the universality and diversity of conceptual blending in linguistic creativity. Linguistic blends are inherently dynamic, reflecting and adapting to changes in technology, culture, and societal norms.

The rapid evolution of digital communication has spawned a plethora of blends, such as **"blog" (web + log) and "podcast" (iPod + broadcast)**, which encapsulate new forms of media and interaction **(Crystal, 2011).⁶²** These blends not only enrich the language but also offer insights into the societal changes and technological advancements that inspire them. Analyzing linguistic innovation through conceptual blending presents challenges, particularly in distinguishing successful blends from those that fail to gain traction. **Piquer-Píriz (2018)⁶³** notes the difficulty in predicting the longevity and impact of new blends, suggesting that social acceptance and utility play critical roles in determining their success. This underscores the complex interplay between cognitive processes and social dynamics in linguistic innovation. Conceptual blending serves as a powerful engine of linguistic innovation, enabling the articulation of novel ideas and experiences through creative combinations of existing conceptual domains. As research continues to unravel the cognitive mechanisms behind conceptual blending, our understanding of linguistic creativity and its role in shaping human communication and thought will undoubtedly deepen.

⁶⁰ Gibson, W. (1984). *Neuromancer*. Ace Books.

⁶¹ Coulson, S., & Oakley, T. (2000). "Blending Basics." *Cognitive Linguistics*, 11(3-4), 175-196.

⁶² Crystal, D. (2011). *Internet Linguistics: A Student Guide*. Routledge.

⁶³ Piquer-Píriz, A. M. (2018). "Understanding Figurative Language: From Metaphor to Idioms." Oxford University Press on Demand.

Conceptual Blending in Literature

Conceptual blending involves the integration of elements from multiple conceptual domains into a single, cohesive mental space, generating ideas or expressions that possess unique properties not found in any of the individual input spaces. In literature, this mechanism enables writers to craft complex metaphors, construct intricate worlds, and convey profound themes that resonate with the human experience. For instance, Shakespeare's "All the world's a stage, and all the men and women merely players" (As You Like It) exemplifies how blending the domains of theatre and life can illuminate the performative aspects of human existence.

Magical Realism: Works of magical realism, such as **Gabriel García Márquez's**⁶⁴ "One Hundred Years of Solitude," blend the mundane with the supernatural, allowing readers to explore complex themes through a lens that merges reality with fantasy. This literary technique exemplifies how conceptual blending can expand the narrative possibilities, enabling the exploration of multifaceted characters and themes grounded in both familiar and fantastical realms.

Science Fiction and Fantasy: **J.R.R. Tolkien's**⁶⁵ Middle-earth, featured in "The Lord of the Rings," demonstrates conceptual blending by merging historical and mythological elements with invented languages and cultures. This blend creates a richly detailed world that resonates with readers through its depth and familiarity, despite its fantastical nature.

Metaphysical Poetry: **John Donne's**⁶⁶ metaphysical poetry, particularly in works like "A Valediction: Forbidding Mourning," uses conceptual blending to juxtapose the physical and spiritual, exploring complex emotional landscapes through innovative metaphors that draw from science, religion, and philosophy. The cognitive process of engaging with blended concepts in literature not only stimulates intellectual appreciation but also evokes deep emotional responses. Readers navigate these blended spaces, experiencing the emotional and psychological nuances intended by the author. This immersive engagement highlights literature's power to evoke empathy, challenge perceptions, and transcend conventional thinking. While conceptual blending offers a robust framework for understanding creativity in literature, it also faces challenges.

⁶⁴ García Márquez, G. One Hundred Years of Solitude. An example of magical realism that utilizes conceptual blending.

⁶⁵ Tolkien, J.R.R. The Lord of the Rings. Illustrates the blending of myth, history, and invention in creating a fantastical world.

⁶⁶ Donne, J. A Valediction: Forbidding Mourning. Showcases the use of conceptual blending in metaphysical poetry.

Critics argue that the theory's broad applicability can sometimes lead to vague interpretations that lack specificity. Despite these critiques, the utility of conceptual blending in dissecting the complex cognitive processes behind literary innovation remains widely acknowledged. Conceptual blending in literature illuminates the intricate dance between cognition and creativity, revealing how authors craft new worlds, themes, and narratives. By merging disparate concepts, writers not only enrich their narratives but also invite readers into complex, blended spaces where profound insights into the human condition can be explored. As research in cognitive linguistics continues to evolve, the study of conceptual blending in literature promises to deepen our understanding of the cognitive foundations of literary creativity and its enduring impact on culture and society.

Challenges and Critiques

Conceptual blending theory has significantly contributed to our understanding of cognitive processes involved in language use and creativity. However, like any theoretical framework, it is not without its challenges and critiques. This section aims to highlight some of the key areas where conceptual blending theory faces scrutiny. One of the primary challenges to conceptual blending theory lies in its computational complexity. While the theory provides a compelling account of how conceptual integration gives rise to novel meaning, implementing this process computationally remains a daunting task **(Veale, 2020).**⁶⁷ The computational demands of modeling conceptual blending raise questions about the feasibility of applying the theory to artificial intelligence systems and natural language processing algorithms **(Turner, 2005).**⁶⁸ Moreover, some critics argue that conceptual blending theory oversimplifies the cognitive mechanisms underlying creativity in language use. They contend that the theory places undue emphasis on conceptual integration at the expense of other cognitive processes, such as analogical reasoning and associative thinking **(Coulson & Oakley, 2019).**⁶⁹ By focusing narrowly on blending as the primary mechanism of creativity, conceptual blending theory may overlook the intricate interplay of various cognitive processes involved in linguistic innovation.

⁶⁷ Veale, T. (2020). *Exploding the Creativity Myth: The Computational Foundations of Linguistic Creativity*. Bloomsbury Publishing.

⁶⁸ Turner, M. (2005). The Literary Mind: The Origins of Thought and Language. In J. Gottschall & D. S. Wilson (Eds.), *The Literary Animal: Evolution and the Nature of Narrative* (pp. 204-217). Northwestern University Press.

⁶⁹ Coulson, S., & Oakley, T. (2019). Blending Basics. In B. Dancygier (Ed.), *The Cambridge Handbook of Cognitive Linguistics* (pp. 327-340). Cambridge University Press.

Another area of critique concerns the role of cultural and contextual factors in shaping conceptual blends. Critics argue that conceptual blending theory tends to neglect the influence of social, cultural, and historical contexts on the formation and interpretation of blended concepts **(Forceville & Urios-Aparisi, 2009)**.⁷⁰ Cultural nuances and contextual cues often play a crucial role in determining the salience and appropriateness of blended meanings in different communicative settings (Semino, 2008).

Furthermore, conceptual blending theory has been criticized for its limited explanatory power in accounting for the variability and ambiguity of creative language use. While the theory offers insights into how novel meanings emerge through the integration of disparate conceptual domains, it struggles to address the variability and unpredictability inherent in linguistic creativity **(Grady, 2006)**.⁷¹ The sheer diversity of linguistic expressions and the contextual flexibility of meaning pose significant challenges to the systematic analysis and prediction of creative language use within the framework of conceptual blending.

In conclusion, while conceptual blending theory has provided valuable insights into the cognitive underpinnings of creativity in language use, it faces several challenges and critiques. These include computational complexity, oversimplification of cognitive processes, neglect of cultural and contextual factors, and limited explanatory power. Addressing these challenges will require further refinement and extension of the theory, as well as interdisciplinary collaboration with other fields such as cognitive science, linguistics, and cultural studies.

Conclusion

In synthesizing the intricate relationship between conceptual blending and linguistic innovation, particularly within the realms of literature and everyday language use, this article has illuminated the profound cognitive mechanisms at play in the creation and interpretation of language. Conceptual blending, as evidenced by the seminal works of Fauconnier and Turner (2002) among others, emerges not only as a pivotal process in linguistic creativity but also as a fundamental aspect of human cognition, enabling the construction of meaning from the fusion of disparate conceptual domains. Through the exploration of conceptual blending in literature, we've seen how authors leverage this cognitive mechanism to craft narratives that resonate deeply with the human experience,

⁷⁰ Forceville, C., & Urios-Aparisi, E. (2009). *Multimodal Metaphor*. Mouton de Gruyter.

⁷¹ Grady, J. (2006). As Time Goes by: Conceptual Blending and the Romantic Temporal Structure of *Wuthering Heights*. *Cognitive Linguistics*, 17(2), 143-177.

transcending the limitations of literal language to explore complex themes and emotions. Similarly, the examination of linguistic innovation reveals how conceptual blending facilitates the creation of new terms and expressions, reflecting and shaping our understanding of the world in response to cultural, technological, and social evolution.

The impact of conceptual blending extends beyond the realm of academic interest, offering profound insights into the nature of creativity, thought, and communication. It underscores the adaptability and richness of human language, highlighting the inherent creativity in even the most mundane aspects of language use. Furthermore, this exploration challenges us to reconsider the boundaries between language, thought, and reality, suggesting that our engagement with the world is fundamentally shaped by the creative potential of our cognitive processes.

As we conclude this article, it is clear that conceptual blending stands as a testament to the intricacy and beauty of human cognition, offering a window into the endless possibilities of linguistic expression and conceptual thought. In continuing to unravel the complexities of this cognitive mechanism, we not only deepen our understanding of language and literature but also celebrate the boundless creativity of the human mind. The journey through conceptual blending in language and literature reaffirms the power of cognitive linguistics to bridge the gap between abstract thought and concrete expression, inviting further exploration and discovery in this dynamic field of study.

REFERENCES

1. Fauconnier, Gilles, and Mark Turner. "Conceptual Integration Networks." *Cognitive Science* 22, no. 2 (1998): 133-187.
2. Fauconnier, Gilles, and Mark Turner. *The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. Basic Books, 2002.
3. Coulson, Seana, and Todd Oakley. "Blending Basics." In *The Cambridge Handbook of Cognitive Linguistics*, edited by Barbara Dancygier, 327-340. Cambridge University Press, 2019.
4. Grady, Joseph. "Emergent Meaning and Affect in Conceptual Blending: Evidence from Simulations." *Journal of Pragmatics* 35, no. 3 (2003): 381-405.
5. Semino, Elena. *Blending and Metaphor*. Oxford University Press, 2008.
6. Oakley, Todd, and Seana Coulson. "Blending and Coding." *Cognitive Semiotics* 6, no. 1-2 (2013): 73-93.

7. Turner, Mark. "The Literary Mind: The Origins of Thought and Language." *The Literary Animal: Evolution and the Nature of Narrative*, edited by Jonathan Gottschall and David Sloan Wilson, 204-217. Northwestern University Press, 2005.

8. Forceville, Charles, and Eduardo Urios-Aparisi, eds. *Multimodal Metaphor*. Mouton de Gruyter, 2009.

9. Grady, Joseph. "As Time Goes by: Conceptual Blending and the Romantic Temporal Structure of *Wuthering Heights*." *Cognitive Linguistics* 17, no. 2 (2006): 143-177.

10. Veale, Tony. *Exploding the Creativity Myth: The Computational Foundations of Linguistic Creativity*. Bloomsbury Publishing, 2020.

**IMPORTANCE OF LABORATORY DIAGNOSTIC METHODS IN EARLY
DETECTION OF PARASITIC DISEASES.**

Sayfutdinova Zuhra Abdurashid qizi
Goyibnazarov Abdulla Abduahad og'li
Abzalova Iroda Kamoliddin qizi
Tashkent medical academy
Kimyo international university in tashkent

Parasites have a general effect on the body, aggravate chronic pathologies, reduce immunity, and can cause serious organic diseases. Parasites can be located in various tissues and organs: some of them live in the respiratory system, most of them live in the digestive system, and some live in nervous tissues. Most often, helminths enter the body through poorly washed vegetables, fruits, poor-quality water, raw meat, and fish. Some helminths enter intermediate forms of development in the form of cysts, and eggs. Infection of parasites occurs due to non-compliance with the rules of personal hygiene. It is also transmitted from pets. Another feature of this pathology is that if one member of the family is sick, all the others may be sick. There are two ways to detect parasites. These are macroscopic helminthoscopy and microscopic helminthoscopy. Some helminths are intermediate forms of development in the form of cysts and eggs. Infection of parasites occurs due to non-compliance with the rules of personal hygiene. It is also transmitted from pets. Another feature of this pathology is that if one member of the family is sick, all the others can be sick. There are two ways to detect parasites. These are macroscopic helminthoscopy and microscopic helminthoscopy.

Identification of parasites

- 1. Macroscopic methods**
- 2. Microscopic methods**
- 3. Enrichment methods**
- 4. Determination of antibodies to parasites**

MACROSCOPIC METHODS**1. Fecal analysis**

Small pieces of feces are mixed with water in a flat dish or petri dish. They are seen in a well-lit situation on a dark background, using a magnifying glass. With tweezers or a pipette, all white-colored worm parts or particles suspected to be joints are collected. Wash it with water and

carefully examine it in another petri dish. If we can't see clearly, we can clarify it by looking with a magnifying glass or a microscope.

MICROSCOPIC METHODS

1. Native (natural) lubricant

2. Thick smear (Kato method).

3. Shulman's method.

4. Tape method

1. Native (natural) smear: a small piece of feces is taken with a stick to the glass of the product, 1 drop of 50% aqueous solution of glycerin is poured and distributed evenly on the glass of the product. 2 preparations are prepared for one item window. If there is a small amount of eggs in the feces, it may not always be possible to identify them.

2. Thick smear (Kato method). Examination of helminth eggs in a thick smear of feces illuminated with glycerin and stained green with malachite. Procedure 100 mg of excrement is placed in the window of the object and covered with a cellophane cover plate. The material under the cover plate is closed by pressing the plate with a rubber stopper. Leave to cool for 30-40 minutes at room temperature. Using this method, it is possible to identify ascarids, roundworms, tapeworms, teniids, and trematodes. The sensitivity of this method is low in detecting hookworm infection.

3. Shulman's method. This method is based on finding larvae of worms. A freshly separated stool is used for the analysis. For the analysis, 2-3 g of feces are put in a glass container, diluted 5 times, and carefully mixed for 20-30 minutes without touching the walls of the container. Eggs and larvae of gelments are collected in the center. After the mixing is stopped, the drop from the tip of the stick is quickly transferred to the glass of the object. The cover is covered with glass and examined under a microscope.

4. Adhesive tape method. It is used to diagnose enterobiosis. A 4-5 cm long adhesive transparent polyethylene tape is applied through the anus to the perianal folds with an adhesive layer, immediately removed and glued to the glass of the item. The obtained preparations are examined under a microscope. This analysis is done early in the morning.

Enrichment methods

1. Drowning

2. Ask

1. Deposition method.

If the specific weight of worm eggs is higher than the specific weight of the gun, they will sink to the bottom of the container. This method includes the Goryachev method and the Krasilnikov method.

Goryachev method. 70-100 ml of saturated sodium chloride dressing is poured into a cylinder with a diameter of 2-3 cm. Separately, thoroughly mix 0.5 g of feces in 20-25 ml of water, take 3-4 ml of the mixture, and put it in saturated sodium chloride. 15-20 hours are expected. The upper part is worn. The precipitate is removed, covered with a coverslip, and examined under a microscope. This method is unique in determining opisthorchiasis when distinguishing tapeworms from one another.

Krasilnikov's method. With the help of washing, helminth eggs are collected in the sediment. 1% output of "Lotus" washing powder. Boiled at 100 ° C for 1-2 hours, 10 g of powder is dissolved in 1 liter of water. A sufficient amount of 20-30 ml is poured into a 30-50 ml glass container, and a small piece of feces is added and mixed. The ratio of feces and ratio should be 1:20. The feces should be in at least one day. The lower part is made of 2-3 layers of sediment. The lower layer consists of coarse heavy particles, the middle layer contains gelment eggs, and the upper layer consists of white-gray peels. 2-3 drops are collected from the middle layer with a pipette and dripped onto the glass of the object. Examined under a microscope. This method allows you to get eggs of helminths in all cases that are separated with feces.

Search method. This method is a comparison of worm eggs compared to their weight, which was less than the specific weight . Fulleborn and Kalantarian methods can be treated.

Fulleborn method. In this method, NaCl saturation was established and adapted to stop helminth eggs in the material. This method is for a 40% NaCl surface. 2-5 grams of sodium are added to sodium chloride. After 45 minutes, the product is in the product window. A drop of glitresin is dripped and seen under a microscope.

DETERMINATION OF ANTIBODIES TO PARASITES

1. IFA

2. Antibodies to parasite antigens

Various antibodies to parasite antigens in the human body (immunoglobulins) were determined. Mostly antibodies

enzyme immunoassay (IFA) is used for detection. Illness IgM in the blood serum of the patient one week after infection specific antibodies of the class are determined, then of the IgG class antibodies are detected. Antibodies to parasite antigens of the IgG class may remain for a long time after the patient has recovered. The content of these antibodies gradually decreases in 2-12 months after the death of parasites.

Advantages of diagnosing parasitosis using the IFA method:

- Possibility of early diagnosis of infestation
- High accuracy
- Short time to get results
- Relatively low price

Antibodies to parasite antigens:

- Ascaridae
- Echinococcus
- Nematodes
- Helicobacter
- Cat nipples
- Trichinella
- Toxoplasmas

Blood tests to detect antibodies against parasites should be prepared as follows. The patient should be given on an empty stomach. For analysis, blood is taken from a vein. It is necessary to exclude the consumption of alcohol 10 hours before the examination.

**PARAZITAR KASALLIKLARNI ERTA ANIQLASHDA LABORATOR DIAGNOSTIK
TEKSHIRISH USULLARI AHAMIYATI.**

Sayfutdinova Zuhra Abdurashid qizi
Goyibnazarov Abdulla Abduahad og'li

Toshkent tibbiyot akademiyasi
Toshkent Kimyo xalqaro universiteti

Parazitlar organizmga umumiy ta'sir ko'rsatadi, surunkali patologiyalarni kuchaytiradi, immunitetni pasaytiradi va jiddiy organik kasalliklarga olib kelishi mumkin. Parazitlar turli xil to'qimalar va organlarda joylashishi mumkin: ularning ba'zilari nafas olish tizimida, ko'p qismi ovqat hazm qilish tizimida, ba'zilari asab to'qimalarida yashaydi. Ko'pincha gelmintlar tanaga yaxshi yuvilmagan sabzavotlar, mevalar, sifatsiz suv, ishlov berilmagan go'sht va baliqlar orqali kiradi. Ba'zi gelmentlar rivojlanishning oraliq shakllari sistalar, tuxumlar shaklida kiradi. Parazitlarning yuqishi shaxsiy gigiyena qoidalariga rioya qilmasligidan yuzaga keladi. Bundan tashqari uy hayvonlaridan xam yuqadi. Ushbu patologiya yana bir xususiyati shundaki, agar oilaning bir a'zosi kasal bo'lsa, qolganlarning hamisi kasal bo'lishi mumkin. Parazitlarni aniqlashning ikki xil usuli bor. Bular makroskopik gelmentoskopiya, mikroskopik gelmentoskopiya. Ba'zi gelmentlar rivojlanishning oraliq shakllari sistalar, tuxumlar shaklida kiradi. Parazitlarning yuqishi shaxsiy gigiyena qoidalariga rioya qilmasligidan yuzaga keladi. Bundan tashqari uy hayvonlaridan xam yuqadi. Ushbu patologiya yana bir xususiyati shundaki, agar oilaning bir a'zosi kasal bo'lsa, qolganlarning hammasi kasal bo'lishi mumkin. Parazitlarni aniqlashning ikki xil usuli bor. Bular makroskopik gelmentoskopiya, mikroskopik gelmentoskopiya.

Parazitlarni aniqlash

- 1. MAKROSKOPIK METODLAR**
- 2. MIKROSKOPIK METODLAR**
- 3. BOYITISH METODLARI**
- 4. PARAZITLARGA ANTITELALARNI ANIQLASH**

MAKROSKOPIK METODLAR**1. Najas tahlili**

Najasning kichik bo'laklari tekis idishda yoki petri idishida suv bilan aralashtiriladi. Ular qorong'i fonda yaxshi yoritilgan holatda, kattalashtiruvchi oynadan foydalanib ko'riladi. Pinset yoki pipetka bilan barcha oq rangli gijja qismlari yoki bo'g'imlari deb shubha qilingan zarralar topilib yig'iladi. Suv

bilan yuvib boshqa petri idishida yaxshilab ko`zdan kechiriladi. Agar aniq ko`ra olmasak lupa yoki mikroskop yordamida ko`rib aniqlik kiritib olamiz.

MIKROSKOPIK METODLAR

1. **Nativ (tabiiy) surtma**
2. **Yo`g`on surtma (Kato usuli).**
3. **Shulman metodi.**
4. **Lenta usuli**

1. **Nativ (tabiiy) surtma:** Najasning kichik bo'lagi tayoqcha bilan buyum oynasiga olinib glitserinning 50% suvli eritmasidan 1 tomchi quyiladi va buyum oynasiga bir xil taqsimlab chiqiladi. Bitta buyum oynasiga 2 ta preparat tayyorlanadi. Najasda oz miqdordagi tuxum bo'lsa, ularni aniqlashni har doim ham iloji bo`lmasligi mumkin.

2. **Yo`g`on surtma (Kato usul).** Gelmint tuxumlarini glitserin bilan yoritilgan va malaxit bilan yashil rangga bo'yalgan najasning qalin surtmasida tekshirish. Ishning borishi 100 mg najas buyum oynasiga qo'yilib ustiga selofan qoplag`ich plastinka yopiladi. Qoplag`ich plastinka ostidagi material plastinkani rezina probka bilan bosish orqali yopiladi. Tindirish uchun xona haroratiga 30-40 min qoldiriladi. Bu usul yordamida askaridalar, qiliboshlar, tasmaimonlar, teniidlar, trematodalarni aniqlashning imkonini beradi. Pakana gijja ankilostomidalar yuqqanligini aniqlashda bu metodning sezgirligi kam.

3. **Shulman metodi.** Bu metod gijjalarning lichinkalarini topishga asoslangan. Tahlil uchun yangi ajralgan najas ishlatiladi. Tahlil uchun 2-3 gr najas shisha idishga solinib, 5 marta suyultiriladi, aylanma harakat bilan, idish devorlariga tegmasdan ehtiyotkorlik bilan 20-30 minut aralashtiriladi. Tuxum va gelmentlarning lichinkalari markazda to'planadi. Aralashtirish to`xtatilgandan keyin tayoq uchidagi tomchi tezda buyum oynasiga o`tkaziladi. Qoplag`ich oyna bilan yopiladi va mikroskop ostida tekshiriladi.

4. **Yopishqoq lenta usuli.** Enterobiozni tashxislash uchun qo'llaniladi. 4-5 sm uzunlikdagi yopishqoq shaffof polietilen lenta anus orqali perianal burmalarga yopishtiruvchi qatlam bilan qo'llaniladi, darhol olib tashlanadi va buyum oynasiga yopishtiriladi. Olingan preparatlar mikroskop ostida tekshiriladi. Bu tahlil erta tongda amalga oshiriladi.

BOYITISH METODLARI

1. **Cho`ktirish**
2. **Tindirish**

1. **Cho`ktirish** **usuli.**

Agar ishlatiladigan eritmaning solishtirma og`irligidan gijja tuxumlarining

solishtirma og'irligi yuqori bo'lsa ular idish tubiga cho'kadi. Bu usulga Goryachev usuli va Krasilnikov usuli kiradi.

Goryachev usuli. Diametri 2-3 sm bo'lgan silindrga 70-100 ml to'yingan natriy xlorid eritmasi quyiladi. Alohida ravishda, 20-25 ml suvda 0,5 g najasni yaxshilab aralashtiriladi, aralashmadan 3-4 ml olib natriy xlorning to'yingan eritmasiga solinadi. 15-20 soat davomida kutiladi. Ustki qismi tokib tashlanadi. Cho'kma buyum oynasiga olinib qoplag'ich oyna bilan yopiladi va mikroskop ostida tekshiriladi. Bu usul tasmasimonlarni bir biridan farqlashda opistorxozni aniqlashda qo'llaniladi.

Krasilnikov usuli. Yuvish vositalarini yordamida gelmint tuxumlari cho'kmada to'plab tekshirishga moslashgan. "Lotos" kir yuvish kukunining 1% eritmasi tayyorlanadi. 100 ° C da 1-2 soat davomida quritilgan 10 g kukun 1 litr suvda eritiladi. 20-30 ml tayyorlangan eritma 30-50 ml hajmdagi shisha idishga quyiladi, najasning kichik bo'lagini solib aralashtiriladi. Najas va eritmaning nisbati taxminan 1:20 bo'lishi kerak. Najas kamida bir kun eritmada bo'lishi kerak. Pastki qismida 2-3 qatlamdan cho'kma hosil bo'ladi. Pastki qatlam qo'pol og'ir zarralardan iborat, o'rta qatlamda gelment tuxumlari, yuqori qatlam oq-kulrang po'stloqlardan iborat bo'ladi. Pipetka bilan o'rta qavatdan 2-3 tomchi suyuqlik yig'ilib, buyum oynasiga tomiziladi. Mikroskop ostida tekshiriladi. Bu usul najas bilan ajralgan barcha turdagi gelmintlarning tuxumlarini aniqlashga imkon beradi.

Tindirish usuli. Bu usulda gijja tuxumlarining solishtirma og'irligi eritmaning solishtirma og'irligidan kam bo'lgan holatlarda ishlatiladi. Fyulleborn usuli va Kalantaryan usullarini kiritish mumkin.

Fyulleborn metodi. Bu metod NaClning to'yintirilgan eritmasida gelmint tuxumlarini tindirishga moslashgan. Bu usul NaClning 40%li eritmasi ishlatiladi. 2-5 gr najas Natriy xlor eritmasiga solinadi. 45 min vaqt o'tgandan keyin eritma ustidagi qatlam buyum oynasida olinadi. Bir tomchi glitresin tomizilib mikroskop ostida ko'riladi.

PARAZITLARGA ANTITELALARNI ANIQLASH

1. IFA

2. Parazit antigenlariga antitela

Inson tanasida parazit antigenlariga turli xil antitelalar (immunoglobulinlar) mavjudligi aniqlangan. Ko'pincha antitelalarni aniqlash uchun immunoferment tahlili (IFA) ishlatiladi. Kasallik yuqqan paytidan bir hafta o'tgach, bemorning qon zardobida IgM sinfining o'ziga xos antitelalari aniqlanadi, keyinchalik IgG sinfining antitelalari aniqlanadi. Bemor tuzalgandan keyin IgG sinfidagi parazit antigenlariga antitelalar ancha uzoq vaqt qolishi mumkin. Ushbu

antitelalarning tarkibi parazitlarning o'limidan keyin 2-12 oy ichida asta-sekin kamayadi.

IFA	usuli	yordamida	parazitoz	tashxisining	afzalliklari:
-		Invaziyani	erta	tashxislash	imkoniyati
-				Yuqori	aniqlik
-		Natijalarni	olish	uchun	qisqa vaqt
-	Nisbatan past narx				
	Parazit		antigenlariga		antitelalar:
-					Askaridalar
-					Exinokokk
-	Nematodalari				
-					Helikobakteria
-			Mushuk		so`rg`ichsimonlari
-					Trixinellalar
-	Toksoplazmalar				

Parazitlarga qarshi antitelalarni aniqlash uchun qonni tekshirishga quyidagicha tayyorgarlik ko'rish kerak. Bemor och qoringa topshirishi kerak. Tahlil qilish uchun qon vena qon tomirdan olinadi. Tekshirishdan 10 soat oldin spirtli ichimliklarni iste'mol qilishni istisno qilish kerak.

"TERMINOLOGY AND LEXICON OF AVIATION IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES"

Khasanova Makhfuza Safarovna

Student of Termez State University

Abstract: *the article discusses the features of aviation terminology in English, and also describes the difficulties that a translator faces when translating technical literature. The analysis of terms is based on examples from the Dictionary of International Civil Aviation.*

Keywords: *aviation terminology in English, word formation, abbreviations, translation, translation transformations.*

Introduction.

Translation plays a huge role in the development of aviation. According to A.V. Fedorov, "we are far from absolutizing the role and significance of translation. Undoubtedly, translation is an active participant in the modern process, and without it it is impossible to imagine the current world. Translation can and should be for all peoples the bearer, guide and discoverer of all that is most valuable." Speaking of translation as a product of translation activity, the most general and capacious, but at the same time, brief definition of translation can be the wording "translation is an analogue of the original". In the event that one tries to define translation as a process, type of activity, it should be said that the translation process can be understood as a special oral or written activity, the purpose of which is to recreate the text that exists in the original language into the target language while maintaining content and quality original. The term also functions in the theory and practice of translation "translational transformation", which means the transformation of the original text. To preserve the individuality inherent in each text, and to obtain the most complete translation equivalent, such transformations are necessary and mandatory.

Literature review and methodology

Just as there is no single concept of "translation" in linguistics and "translational transformation", there is no single classification of translational transformations. Each linguist offers his own types and ways of grouping them, but the most common is the classification of translation transformations proposed by V.N. Komissarov, according to which the following are distinguished

1. Lexical transformations - describe the formal and meaningful relationships between words and phrases in the original and translation, these include: translation transcription; transliteration; tracing; lexicosemantic substitutions (concretization, generalization, modulation).

2. Grammatical transformations are a change in the structure of a sentence, as well as all kinds of replacements of the syntactic and morphological order. Types of grammatical transformations: literal translation (syntactic assimilation); division of proposals; consolidation of proposals; substitutions (word form, part of speech, member or type of sentence).

3. Lexico-grammatical (complex) transformations represent the translation of lexical units of the original through the use of units of the target language in the translation, the meanings of which do not correspond to the values of the original units, but which can be obtained through logical transformations, such transformations include: antonymic translation; descriptive translation (explication); compensation. 4. Translation techniques are transformations that break the formal similarity of the translation with the original, but provide a higher level of equivalence. These techniques include: movement; addition; omission.

Discussion.

Today, one of the most demanded in the translation market is the translation of technical texts, which has specific requirements and features. Any technical branch requires the translator to have deep, highly specific knowledge, so it is necessary not only to know the language of the original text, but also to be able to understand the subject matter to which the translation belongs. For example, technical terminology occupies a special position in technical texts, and the abundance of terms and terminological phrases in the text is an integral feature of technical literature. Aviation continues to increase its production capacity, so the problem of translating English aviation terms into Uzbek will remain relevant, because terminology is an integral part of the industry in question, and English is the international language of communication. Speaking about the peculiarities of the word formation of aviation terms in English, it is important to take into account that the aviation terms of the English language, like any other vocabulary, are subject to various word-formation and grammatical rules, being formed by terminology of the general lexicon, direct borrowings from other languages, or tracing foreign terms. The main ways of forming new aviation terms in English are lexico-semantic and morphological. For example, due to lexico-semantic term formation, aviation vocabulary included such terms

with a rethought meaning as single trip (to`liq parvoz), tail plane (me`yorlashtiruvchi), etc. The morphological method "enriched" the aviation lexicon of the English language with the following derived terms: screening (ko`rik), dumping (favqulotda yonilg`i tugashi), etc. A characteristic feature of aviation terminology in English is the tendency towards brevity of expression, which is confirmed by the presence of a large number of abbreviations, the main types of which are:

1. Letter abbreviations: ULD (unitloaddevice) – yuklarni qoplash; VFR (visualflightrules) – vizual parvoz qoidalari; TWY (taxiway) – parvoz nuqtasi, etc.

2. Syllabic abbreviations: touchpad (touchdownpad) – uchish-qo`nish yo`lakchasi; helipad (helicopterlandingpad) – vertolyot maydonchasi, etc.

3. Formation by tightening: manland – mexanik rejimda qo`nish; seaplane - gidrosamolyot; parabrake – tormozli parashyut, etc. Finally, it is necessary to note the abbreviation as one of the most common ways for the appearance of terms in the aviation industry. So, in modern aviation terminology, two main types of abbreviations can be distinguished:

1. Abbreviations of the initial type, when common vocabulary is combined with a narrow professional or scientific term. This includes the main names of parts, devices and materials. This group is divided into: - abbreviations formed from the initial letters of words, for example, AEA (Association of European Airlines) - Yevropa aviakompaniyalari assotsiatsiyasi; - abbreviations formed from combinations of the initial sounds of words, for example, nav aids (navigation aids) - navigatsiya vositalari.

2. Abbreviations of the "syllabic" type, i.e. words formed from the first syllables, for example, DME (distance measuring equipment) - masofani o`lchash uskunalari.

Conclusion and recommendation.

As a result of the analysis, it was found that the most effective method of translation is the selection of an equivalent. Based on the material presented, it can be argued that the translation of terms from the field of aviation is not an easy task. Thus, when translating aviation terminology from English into Uzbek, the translator must not only have an extensive lexical base and understand the dictionary meanings of terminological units, but also take into account the structure of the term (simple, compound), as well as the requirements of the context (extralinguistic, broad, narrow). The terminology of the aviation industry in English is very extensive; moreover, this area is constantly updated with new lexemes that can appear in the

language according to various word-formation models (terminology, determinology, abbreviations, etc.)

REFERENCES:

1. Alekseeva T.S., Miftahutdinova Yu.I. Translation of terms in scientific and technical texts *Uchenye zapiski Ulyanovsk State University*, 2012, No. 1(16). - S. 121-124.
2. Artamonov E.A., Solosyatov D.I. Actual problems of translation and proficiency in aviation language and terminology *Gagarin Readings 2017. Abstracts*, 2017. - P. 1094-1095.
3. Denisova O.I. Features of the formation and translation of the aviation terminology system from English into Russian *Vestnik MGOU. Series: Linguistics*, 2015, No. 5. - P. 79-83.
4. Komissarov V.N. *Theory of translation: linguistic aspects: textbook. for students of institutes and faculties of foreign languages. Repr. reproduction ed.* 1990. M.: Alliance, 2013. - 250 p.
5. Dictionary of international civil aviation [Electronic resource]. Access mode: <http://airspot.ru/library/book/icao-doc-9713-slovar-po-mezhdunarodnoy-grazhdanskoy-aviatsii-ikao> (Accessed 10.04.2020)
6. Schweitzer A.D. *Translation theory: status, problems, aspects.* - 2nd ed. M.: LIBROKOM, 2009. -215 p.

EFFECTS OF EMPLOYEES ON THE COMPETITIVENESS OF TOURISM SERVICES

J.Q. Berdiyev

*QarMII Business and innovation management
senior teacher of the department.*

Annotation *In the long-term perspective of tourism enterprises, there is a growing focus on increasing the efficiency of using employees as the main business strategy. Foreign literature on the tourism industry has written extensively in recent years about labor-related processes, the challenges they face, and their rights and future.*

In tourism enterprises, which require large labor costs, people are its most important asset. As a result, their management plays the role of coordinating these powerful assets, making a significant contribution to the development of the management system and methodology of enterprises. Many tourism companies consider employees as an ancillary component of the company and do not pay enough attention to their management. But this is wrong, because in tourism companies, employees are an integral part of the company, the end product, and companies charge customers for this. For example, in a hotel, a guest pays not only for accommodation, security, cleanliness, but also for the attention of hotel staff.

In the long-term perspective of tourism enterprises, there is a growing focus on increasing the efficiency of using employees as the main business strategy. Foreign literature on the tourism industry has written extensively in recent years about labor-related processes, the challenges they face, and their rights and future.

Today, more than 200,000 people work in the tourism industry in our country. The nature of human resource management will also determine the effectiveness of the business and the success of its individual members. Intangible benefits, such as improving the morale and job satisfaction, should also be considered. A prudent HR policy can have a positive impact on employee behavior, skills, and performance.

We will try to analyze the impact of tourism enterprises on the competitiveness of tourism services (Table 1).

Table 1

The impact of employees on the competitiveness of tourism services

Indicators	Content	of	Influence	of	employees	on	service

	Competitiveness Indicators	competitiveness indicators
Economic	Consumer prices for services are reflected in the value.	Depending on the tourist segment, employees can change the price of services, improve sales of services by emphasizing bonuses and discounts.
Organizational	Describes the terms of service offer.	Employees, with their responsibility, organization and initiative, can speed up the process of providing services to tourists and improve the level of service.
Classification	Indicates that a particular type of service.	Employees can provide a level of service that meets the classification characteristics of the tourism business.
Normal	Indicates that the services comply with the standards and regulations.	Employees can meet the needs of tourists by following the rules and regulations adopted in the field of service.
Constructive	Demonstrates the technical advantages of services.	Employees can emphasize the advantages of the services offered and make them attractive to tourists.
Social	Demonstrates the relevance of services to the individual, social group, and society as a whole.	Employees can ensure that services are tailored to the individual, social group, and society as a whole.
Ergonomic	Indicates that the services correspond to the characteristics of the human body and psyche.	Depending on the basic needs of tourists, the staff can ensure the safety, convenience and, in other respects, the suitability of the services offered to the characteristics of the human body and psyche.

Targeted search for and hiring the necessary specialists remains one of the most pressing issues in the modern human resources market. Currently, the complexity of building the capacity of qualified personnel in the field of tourism is as follows:

- There is a lack of qualified specialists in the tourism industry, such as programmers, system administrators, innovative project managers who can create new tools and systems and introduce innovations;
- The high level of service, which is typical for Western customers, ie politeness, responsibility, low level of enthusiasm, also complicates the activities of the tourism industry.

As a result of the analysis of the characteristics of personnel management in the tourism industry, in no high-income sectors of the economy interpersonal

relationships do not play as important a role as in the tourism business. It is also known that.

LIST OF REFERENCES:

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1.Mirziyoyev SH.M. Konstitusiya - erkin va farovon hayotimiz, mamlakatimizni yanada taraqqiy ettirishning mustahkam poydevoridir. // O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O'zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi qabul qilinganining 25 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruzasi. Toshkent, 2018.

2.Rakhimov A. N., Makhmatkulov G. K., Rakhimov A. M. Construction of conometric models of development of services for the population in the region and forecasting them //The American Journal of Applied sciences. – 2021. – T.

3. Berdiyev J. Q. Theoretical fundamentals of enterprise economic power //Academica Globe: Inderscience Research. – 2022. – T. 3. – №. 4. – C. 1-6.

4.Ergashev T. K., Berdiev J. Q. THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF USING MODERN MANAGEMENT METHODS IN THE HOTEL INDUSTRY //Theoretical & Applied Science. – 2020. – №. 4. – C. 849-859.

5.www.lex.uz – O'zbekiston Respublikasi qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi

DEVELOPMENT OF TOURISM SERVICES MARKET AND USE OF MARKETING ACTIVITIES

Berdiyev.J.K.

Karshi engineering
economic institute
Business and innovation management
chair great teacher

Abstract *The article examines the modern style of hotel management, as well as the significant growth in the role of modern management in hotels, as in any other business. Based on the experience of foreign countries, the experience of enhancing the role of modern hotel management has been studied.*

Keywords: *hotel management, modern management style, innovative management potential of*

hotels, the level of development of modern hotel management.

Аннотация В статье рассматривается современный стиль управления отелями, а также значительный рост роли современного менеджмента в отелях, как и в любом другом бизнесе. На основе опыта зарубежных стран изучен опыт повышения роли современного гостиничного менеджмента.

Ключевые слова: гостиничный менеджмент, современный стиль управления, инновационный управленческий потенциал отелей, уровень развития современного гостиничного менеджмента.

Аннотация Мақолада меҳмонхоналарнинг замонавий бошқарув услуги, шунингдек бошқа ҳар қандай бизнес сингари, меҳмонхоналарда ҳам замонавий бошқаришнинг ролини сезиларли даражада кучайтиришни ўз ичига олади. Хорижий мамлакатлар тажрибасидан келиб чиққан ҳолда, меҳмонхоналарни замонавий бошқаришнинг ролини ошириш тажриабаси ўрганилган.

Калитли сўзлар: меҳмонхона бошқаруви, бошқарувнинг замонавий услуги, меҳмонхоналарнинг инновацион бошқарув салоҳияти, меҳмонхоналарнинг замонавий бошқаришнинг ривожланиш даражаси.

The article is devoted to the further development of the tourism industry, marketing analysis of the tourism services market, i.e. improving

the management system for tourism products and services, which is developed depending on the level of demand and supply in the market.

В статье основное внимание уделяется вопросам дальнейшего развития туристской отрасли, маркетинговому анализу рынка туристических услуг, т. е. совершенствованию системы управления туристскими продуктами и услугами, разрабатываемой в зависимости от уровня спроса и предложения на рынке.

Maqolada turistik sohani yanada rivojlantirish, turizm xizmatlari bozorini tahlil qilishning marketing, ya'ni bozorning talab va taklif darajasiga qarab ishlab chiqilayotgan turizm mahsulotlari va xizmatlarini boshqarish tizimini takomillashtirish masalalariga e'tibor qaratilgan.

The deepening of the process of globalization in the world and the priority development of science-based production is determined by innovation activity, which is a necessary condition for economic growth and quality of life of any country. Innovative activity, in turn, depends on the economic and scientific-technical potential of the state, its innovation policy and potential, it also depends on the moral condition of the society. In this regard, it is important to pay special attention to the development trends of the tourism services market, including innovative development in the industry.

In the context of globalization, it is necessary to diversify tourism services, eliminate barriers to entrepreneurship in the sector, and ensure alternative development of public and private sectors. To do this, it is necessary to develop the national tourism market by attracting foreign investment in this area, improving the competitiveness of national tourism products in the international market and the quality of services, training and strengthening marketing services. In Uzbekistan, tourism has not yet been recognized as an equal segment of the economy and the subject of scientific research. The local tourism industry is currently in the process of forming as an independent branch of the economy. There is not enough focus on marketing in tourism, as entrepreneurs are mostly based on practice and working with the experience they have.

Therefore, little attention is paid to the marketing of services in the field of local theory and practice. Due to this, it is necessary to rely on the general theory of marketing, which is universal in nature, and the practical work and advice of foreign authors. However, none of them can be a reliable strategic tool for entrepreneurs who can find a practical solution to the tasks in the field of tourism services.

Great attention is paid to the problems of marketing of tourism services in the scientific work of A.N Romanov, N.K Moiseev, A.P Durovich, V.A Kvartalnova, M.M Amirkhanov and others. In Uzbekistan, such scientists as B.H Turaev, A.A Norchaev, O.H Khamidov, N.R Rakhmonova, S.S Ruziev on the problems of further development, improvement of the tourism industry and the development of the hospitality industry

paid close attention to issues of theory and practice.

It is known that the development of the tourism industry, like many other developed industries in the world, is also important. Tourism, on the one hand, means recreation, leisure, new impressions, and on the other hand, it is one of the most economically profitable industries. Today it is important to analyze the goods and services created in the market of domestic and international tourism services, as well as an in-depth scientific study of their impact on the development of the tourism industry. To do this, first of all, it is necessary to conduct marketing analysis of the tourism services market, ie research of the management system of tourism products and services, which is developed depending on the level of supply and demand in the market. These studies are carried out from the macroeconomic point of view, that is, on the one hand, by studying the socio-economic situation in the world and the level of material well-being of the population, the financial crisis; on the other hand, from the business point of view, it is done through the conditions of the organization and its activities, competitive conditions and prices of products, the level of knowledge of workers and their work skills and the availability of capital.

The territory of Uzbekistan has all the necessary resources for the development of modern tourism industry. Our country, located on the Great Silk Road, has favorable natural and climatic conditions, rich historical and cultural heritage, as well as high potential for the development of both domestic and international tourism.

Modern tourism firms and enterprises today are equipped with new information systems, technical equipment that widely uses computer technology, and have high-tech production. Because the customer needs to receive quality services - this remains the demand of the time. Expert staff plays a crucial role in solving this problem.

Currently, at the stage of economic modernization of the country, there are a number of issues that need to be addressed in the field of tourism and hospitality, as well as the training of personnel who can meet the qualification requirements for workers in the labor market.

The importance of marketing research in the development and management of the tourism industry is great. In this case, the task of marketing is to offer the desired product (or service) to customers, the market. In this sense, marketing is an art and a science. Modern marketing is a "tool" of doing business, in which the following principles are widely used:

- development of products or services according to the wishes and requirements of consumers;
- take into account the needs of potential buyers of these products, and not the buyers of the whole market;
- Carrying out marketing activities in accordance with business goals.

By applying the principles of marketing in the management of the tourism industry, we get rid of the development of unnecessary and non-consumer products, providing quality products to consumers. In tourism, products can be "ideas", "services" and "goods". The tourism industry mainly develops services. Marketing becomes more and more complicated because they are "products that cannot be seen or touched." Especially the "invisible" problem complicates quality control. Potential buyers also have difficulty assessing the quality of tourism services. If the product is delivered to consumers in other industries, in this network, buyers go to the product or service (region or territory) themselves.

In the marketing of tourism services, the high share of time and money spent by consumers (tourists) on travel has a significant impact on people's decision-making about tourism. In the tourism industry, travel costs consist of several "components". These include transportation, accommodation, meals and consumption of other services (watching, shopping in stores). A single business enterprise cannot carry out these types of products and activities. All this, on the one hand, complicates the high quality of services in all areas, and on the other hand, in order to overcome these difficulties, tourism-related enterprises and organizations must work together and deliver tourism opportunities in the region to buyers as a single "package".

It is necessary to develop a marketing plan to ensure that all activities and goals in the tourism business are common. This plan serves to effectively allocate all available resources, time, and resources in making the following marketing decisions.

Including:

- represents the general goals and objectives of the business;
- assesses the impact of external factors on marketing activities;
- describes the business direction, resources and opportunities of the enterprise or organization;

- represents the segmentation and identification of the market, the category and group of buyers;
- indicates marketing goals for each segment;
- Indicates the marketing strategies of enterprises in the markets, the marketing mix for each segment (4-R, product, price, location and load);
- Introduces a marketing plan;
- shows the marketing budget and costs;
- determines measures to change the methods of evaluating the results of marketing activities.

The concept of marketing development in tourism includes: Marketing system model → independent variables (causes) → offering tourism products in specific market conditions. Related variables (efficiency) ↔ Perception that the proposed product corresponds to the potential of tourism consumer services.

The overall purpose of a tourism enterprise requires that it be defined in terms of quantity and quality over a period of time. Targets may include changes in sales volume and revenue, profit margins, market share, and activity levels. Increasing the number of tourists in a tourism enterprise or industry, raising the image and status of the enterprise, cooperation of other tourism-related businesses purposes such as providing, prolonging the journey of tourists are widely used. In determining the goals and objectives, it is necessary to take into account the resource capacity of enterprises.

Assessing the impact of external economic, social and political factors on current and future markets is important in developing a tourism plan. Changes in these factors can lead to opportunities and problems in marketing activities.

Among them, it is very important to identify demographic as well as lifestyle changes of the population. In particular, the following factors affect the tourism business:

- population growth and migration;
- Rapid growth of the rural population compared to the urban population;
- Involvement of able-bodied women in extracurricular activities;
- increase in the number of households, single families and singles, decrease in the number of family members;
- increase in the number of working families with more than two people and increase in real incomes;
- increase in the number of retirees who can travel financially;
- to be healthy in old age;

- prolonged life expectancy.

The development of the tourism industry is influenced by economic factors, including the unemployment rate, inflation rate, real family income, access to credit, interest rates and types. It is also affected by the price of substitutes, the price of petroleum products, the cost of recreational equipment.

Tourism businesses also need to identify current and potential competitors. The purpose is to identify the strengths and weaknesses of competitors. In identifying competitors, special attention should be paid to:

- characteristics and quality of products (or services);
- level of location in relation to different geographical markets;
- advertising topics and letters (texts);
- price level and type of consumers and the mechanism of their attraction.

Marketing activities study the market of tourism services.

The market of tourism services is:

- a set of consumers of tourism services with potential sales opportunities and resources;
- The world economy is a system of relations in which the transformation of funds from tourism services into tourism services;
- is an economic system consisting of four main elements - demand, supply, price and competition in tourism.

It should be noted that the market of tourism services also has the following specific features:

1. Invisibility, that is, it is impossible to touch, smell, or feel the food that is sold and consumed. Therefore, the reliability and warranty of the products of the said level and quality are of great importance.

2. The property of disappearance over time. If services are not provided in a timely manner, revenue can be lost altogether.

3. The nature of the quality change of some services in the tour. Accordingly, there should be a differentiation of service prices.

4. The time lag feature between the purchase of a product and its consumption. The product warranty and the responsibility of travel agencies also play an important role in this.

5. The nature of the fluctuations of tourism requirements in the off-season.

6. The nature of the quality level in tourism depends on the service personnel.

One of the elements of marketing is the concept of tourism products. Tourists consume a variety of tourism services during their travels. These services differ in quality, price and size. All these services are called household products.

It should be noted that in the context of globalization, the scientific and theoretical basis of tourism management is changing under the influence of mega-trend factors and the formation of a science-based economy. This has intensified the need to introduce new innovative technologies in production under the influence of innovative knowledge taking place in the world. In turn, innovations in production lead to unpredictable changes in consumer behavior. As a result, there is a need to move from mass tourism to individual tourism. In this context, a comprehensive study of the impact of global trends on the management of tourism enterprises, a systematic analysis of the activities of tourism enterprises in terms of quantity and quality, the widespread use of the Internet, information and communication technologies and economic mathematical methods.

One of the key factors for the successful development of the tourism industry is to identify the factors influencing the demand and supply of tourism services and to properly assess the relationship between them. Factors contributing to global change are recognized as the "external environment," which can include economic, political, technological, demographic, and social factors.

It is known that the system of tourism services in Uzbekistan consists of an infrastructure complex consisting of transport, hotel, catering, trade, insurance, communications, etc. However, it is also important to determine which of these factors is an important problem determinant. A systematic approach to solving such weak structural problems is widely used in modern tourism management. One of the recommendations of international tourism experts is to separate management and commercial functions in the management of the tourism industry in Uzbekistan. Agarda If this recommendation of international tourism experts is implemented, the tourism infrastructure will develop, the scale of investment in new projects will increase, and the effective organization of marketing and advertising activities will increase. This, in turn, will determine the measures for the systematic organization and improvement of the quality of services to the population and tourists in tourism facilities, further support of the private sector in this area, the creation of new jobs, services. development of various types, training and retraining of personnel in the field, leading to the expansion of international cooperation in the industry.

LIST OF USED LITERATURE:

1. Mirziyoev Sh.M. State on the implementation of the Action Strategy on the five priority areas of development of the Republic of Uzbekistan for 2017-2021 in the "Year of dialogue with the people and the interests of man" Scientific-methodical brochure on the study of the program. Tashkent "Manaviyat" 2017 110 bet.
2. Mirziyoev Sh.M. We will build our great future together with our brave and noble people. - T.: Uzbekistan, 2017. - 488 p.
3. Ansoff N. Strategic management: sokr. per. s ang. (nauchn. ruk. i author predisl. L.I. Evenko). - M.: UNITI, 2006. - p.76.
4. Berdiyev J. Q. (2023). STRATEGIC MANAGEMENT OF THE HIGHER EDUCATION SYSTEM AS AN ECONOMIC DIAGNOSTIC OBJECT. *Academia Science Repository*, 4(04), 159–166. Retrieved from <http://academiascience.com/index.php/repo/article/view/356>
5. Berdiev, J. . (2023). EXPERIENCE OF FOREIGN COUNTRIES IN THE DEVELOPMENT OF SMALL BUSINESS AND PRIVATE ENTREPRENEURSHIP. *Евразийский журнал академических исследований*, 3(2 Part 3), 87–92. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/ejar/article/view/10395>
6. Berdiyev, J. (2022). MINTAQADA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI. *Евразийский журнал академических исследований*, 2(11), 832–835. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/ejar/article/view/5193>

HUDUDLARNING INVESTITSYAVIY JOZIBADORLIGINI OSHIRISH: NAMANGAN VILOYATI MISOLIDA

Turdialiva Masuda Rahimjon qizi

Biznes va tadbirkorlik oliy maktabi, Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni tashkil etish (Biznes innovatsiyalari va tadbirkorlik) yo'nalishi tinglovchisi, (+99) 787 32 19

Annotatsiya: Investitsiyaviy jozibadorlik, hududlarning iqtisodiy taraqqiyotini rag'batlantirishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. O'zbekistonning Namangan viloyati, qishloq xo'jaligi, sanoat va turizm sohalari bo'yicha keng imkoniyatlarga ega bo'lib, so'nggi yillarda ushbu hududga qilingan sarmoyalar sezilarli darajada oshgan. Ushbu tezisda Namangan viloyatining investitsiyaviy jozibadorligini oshirish bo'yicha qo'llanilgan strategiyalar va ularning iqtisodiyotga ta'siri tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Investitsiyaviy jozibadorlik, iqtisodiy islohotlar, yer, sanoat zonalar, logistika.

Namangan viloyati, O'zbekistonning Farg'ona vodiysida joylashgan, aholisi taxminan 2,8 million kishini tashkil etuvchi, mamlakatning eng zich aholiga ega hududlaridan biridir.

Viloyat iqtisodiyotining asosiy ustunlari qishloq xo'jaligi, yengil sanoat va xizmatlar sohasidir. Viloyat, shuningdek, tabiiy resurslar va yuqori malakali mehnat kuchi bilan ham boy. Viloyatning geografik joylashuvi va mavjud resurslari uning investitsiyaviy jozibadorligini oshirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratadi.

Viloyatda soliq imtiyozlari, yer ajratish jarayonlarining soddalashtirilishi va boshqaruv tizimining shaffofligi kabi omillar ishbilarmonlik muhitini yaxshilashga yordam bermoqda. Shuningdek, erkin iqtisodiy zona va sanoat zonalar kabi maxsus iqtisodiy zonalar tashkil etilgan, bu yerda ishlab chiqarish va eksport qilish uchun qulay sharoitlar yaratilgan.

Jumaladan, Xususan, jami 28 ta me'yoriy hujjatlar qabul qilinib, imtiyoz va preferensiyalar berilgan.

Xususan,

- mikro biznes uchun aylanmadan olinadigan soliqning amaldagi 4 foizdan 25 foizgacha bo'lgan stavkalari o'rniga, yagona 4 foizli soliq stavkasi joriy etilishi;

- yillik aylanmasi 1 mlrd soʻmdan oshib, umumiy soliq toʻlash tartibiga oʻtgan korxonalar bir yil davomida foyda soligʻini 2 barobar kam toʻlashi;

- 01.01.2023-yildan boshlab qoʻshilgan qiymat soligʻi stavkasi 12 foizga tushirilishi;

- boʻsh bino yoki foydalanilmayotgan yer uchastkasiga nisbatan soliqlarning oshirilgan stavkalarini qoʻllash bekor qilinganligi sababli ilgari oshirib hisoblangan qarzlardan ham voz kechilishi kabilar.

Soliq imtiyozlari hisobiga 2022-yil davomida 1,4 trln.soʻm mablagʻlar qariyb 21 ming nafar tadbirkorlar hisobida qoldirilib, ushbu mablagʻlar hisobiga tadbirkorlar tomonidan 1000 dan ortiq yangi loyihalar amalga oshirildi va faoliyati yanada kengaytirildi hamda eksport hajmini oshirish imkoniyati yaratildi.

Oxirgi 6 yilda viloyatda jami 1 302 gektar yer maydonida 68 ta sanoat zonalar (shundan 588 gektar yer maydonda 48 ta kichik sanoat, 127 gektar yer maydonda 18 ta yoshlar sanoat, 587 gektar yer maydonda 2 ta erkin iqtisodiy zonalar) tashkil etilgan. Ushbu sanoat zonalarida qiymati 5,1 trln soʻmlik 669 ta loyihalar ishga tushirilib, 41 324 nafar yangi ish oʻrinlari yaratilgan.

Shundan, kichik va yoshlar sanoat zonalarida qiymati 4,1 trln soʻmlik 657 ta loyihalarda 37 953 nafar yangi ish oʻrinlari;

Erkin iqtisodiy zonalarida qiymati 1,0 trln soʻmlik 12 ta loyihalarda 3 371 nafar yangi ish oʻrinlari yaratildi.

Ushbu korxonalar tomonidan 5,5 trln soʻmlik mahsulotlar ishlab chiqarildi va 91,3 mln dollarlik mahsulotlar eksportga yoʻnaltirildi.

Misol uchun,

- Kosonsoy tumanidagi “Namuna” KSZda “BARKAS TEKS” MCHJ tomonidan qiymati 110 mlrd soʻmlik “Momiq sochiq ishlab chiqarish” loyihasida 400 ta ish oʻrni;

- Namangan shahridagi “Barkamol Avlod” KSZda “MASTER KLAS DIZAYN” MCHJ tomonidan qiymati 45 mlrd soʻmlik “Charm-poyabzal mahsulotlarini ishlab chiqarish” loyihasida 100 ta yangi ish oʻrni;

- “Namangan” EIZ Chust tumani hududida “TAI CHANG SPECIAL STEEL” MCHJ QK tomonidan qiymati 535 mlrd soʻmlik xar xil turdagi metalloprokatlar, mix va panjaralar ishlab chiqarish loyihasi ishga tushirilib, 800 ta yangi ish oʻrni yaratildi.

Oxirgi 6 yil davomida sanoat zonalar infratuzilmalari uchun jami 463,8 mlrd soʻm ajratildi.

Shundan, kichik va yoshlar sanoat zonalariga 378,2 mlrd soʻm (KSZga 231,3 mlrd soʻm, YOSZga 116,9 mlrd soʻm) hamda erkin iqtisodiy zonalariga

85,6 mlrd so'm ("Namangan" ElZga 75,1 mlrd so'm, "Kosonsoy-farm" ElZga 10,5 mlrd so'm) ajratildi.

Shu bilna birga, viloyatda dunyoning yirik "Waikiki" (Turkiya), "Baldessarini" (Germaniya), "Zara" (Ispaniya) kabi brendiga ega qator kompaniyalar bilan hamkorlikda tayyor to'qimachilik mahsulotlari ishlab chiqarish yo'lga qo'yildi.

Namangan viloyati O'zbekistonning eng rivojlangan hududlaridan biri bo'lishiga qaramay, investitsiyaviy jozibadorlikni oshirishda bir qator muammolar mavjud. Ushbu muammolarni tushunish va ularga yechim topish, viloyatning iqtisodiy salohiyatini yanada kuchaytirish uchun zarurdir.

Namangan viloyatida ayrim hududlarda transport va kommunikatsiya infratuzilmasi etarli darajada rivojlanmagan. Bu, ayniqsa, viloyatning chekka tumanlarida yanada sezilarli bo'lib, mahsulotlarni ichki va tashqi bozorlarga yetkazib berishda qiyinchiliklar tug'diradi.

Namangan viloyatida malakali ishchi kuchi tanqisligi kuzatiladi, bu ayniqsa texnologiya va sanoat sohalarida seziladi. Oliy ma'lumotli mutaxassislar yetishmasligi hamda kasb-hunar ta'limining zamonaviy ehtiyojlarga javob bermasligi investitsiyaviy loyihalarning samaradorligini cheklaydi.

Namangan viloyatida investitsiyaviy jozibadorlikni oshirish va yuqorida sanab o'tilgan muammolarni hal etish uchun quyidagi takliflar taqdim etiladi:

Infrastrukturani modernizatsiya qilish:

Transport va kommunikatsiya tarmoqlarini kengaytirish va modernizatsiya qilish, ayniqsa chekka va kam rivojlangan hududlarda.

Yangi yo'llar qurish, mavjud yo'llarni ta'mirlash va logistika markazlarini rivojlantirish.

Kasbiy ta'limni rivojlantirish:

Texnologiya va sanoat sohalariga yo'naltirilgan kasb-hunar kollejlarini va texnik universitetlarni tashkil etish.

Xorijiy hamkorlik dasturlari orqali mahalliy mutaxassislarni tayyorlash va malakasini oshirish.

Kichik va o'rta biznesni qo'llab-quvvatlash:

Yangi tadbirkorlarga moliyaviy yordam va soliq imtiyozlari taqdim etish.

Biznes inkubatorlar va akseleratorlar tashkil etish orqali startaplarni rivojlantirish.

Moliyaviy resurslarga kirishni osonlashtirish:

Kichik va o'rta bizneslar uchun past foizli kreditlar taqdim etish.

Xususiy banklar va moliyaviy institutlar bilan hamkorlikni kuchaytirish.

Mahalliy aholi va bizneslar o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish:

Mahalliy aholi va tadbirkorlar o'rtasida ishonchni oshirish maqsadida tushuntirish ishlarini olib borish.

Xorijiy va mahalliy korxonalar o'rtasida qo'shma loyihalarni rag'batlantirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Milliy qonunchilik bazasi <https://lex.uz/uz/>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi statistika agentligi qo'mitasi sayti <https://stat.uz/uz/>

BILISH FALSAFASI (GNOSEOLOGIYA)

Andijon davlat pedagogika insituti
Falsafa fan o`qituvchisi Ilmiy rahbari

Usmonova Shohsanam

Andijon davlat pedagogika insituti
Fizika va astronomiya yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Zokirova Mohlaroyim

Andijon davlat pedagogika insituti
Fizika va astronomiya yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Ibrohimjonova Ezoaxon

Andijon davlat pedagogika insituti
Fizika va astronomiya yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Mirzayeva Ma'muraxon

Annotatsiya :Ushbu maqola bilish falsafasi haqida atroflikcha ega bo`lishga , olam va undagi ijtimoiy tushunchalarni anglashga va bu orqali o`zini ham anglashga yordam beradi. Gnoseologiya nafaqat falsafada balki jamiyatda ham muhim o`zini egallashini ya'na ham yaxshi anglaymiz.

Kalit so`zi: Bilish, gnoseologiya, epistemologiya, hissiy bilish, aqliy bilish, optimizm, skeptitsizm, agnostitsizm, bilim, bilim shakllari, empirik bilim, nazariy bilim, muammo, ilmiy muammo, nazariya, tafakkur, tushuncha, mulohaza, xulosa, haqiqat, obyektiv haqiqat, mutlaq haqiqat, nisbiy haqiqat, metod, metodologiya, metodika, dialektika, metafizika, sinergetika...

Bilish nazariyasining predmeti. Insonning dunyoni va o'zini amaliy va nazariy o'zlashtira boshlashi bilish jarayoni bilan chambarchas bog'liqdir. Bilish va u bilan bog'liq yuzlab va miglab masalalar hamisha odamzod oldida turgan. «Gnoseologiya» - sof falsafiy kategoriya. Uning nomi yunoncha gnosis – bilim, ilm va logos – ta'limot, fan so'zlaridan kelib chiqqan. So'zma-so'z ma'nosi - «bilish haqidagi ta'limot (fan)», «ong haqidagi ta'limot (fan)». Falsafiy adabiyotlarda, shu jumladan falsafiy qomuslar va lug'atlarda «gnoseologiya» atamasi «bilish nazariyasi» deb tarjima qilingan. SHu bilan bir qatorda, ayni shu mazmunni ifodalash uchun falsafiy adabiyotlarda «epistemologiya» so'zi ham qo'llaniladi, «episteme» so'zi «pistis» - e'tiqod so'zi bilan uzviy bog'liq. Bilish dunyoni ma'naviy o'zlashtirilishidir. Bilish odamning dunyoga ijtimoiybilvosita tarixiy rivojlanishdagi munosabatidir. Bilish moddiy olamning inson ongida in'ikos etish jarayonidir. Umuman olganda, hozirgi zamon falsafasida gnoseologiya

bilish jarayonining umumiy, aniqroq aytganda – falsafiy mohiyati hamda umumiy muammolariga e'tiborni qaratadi. Epistemologiya esa, bizning muayyan narsalar haqidagi bilimlarimiz va (yoki) e'tiqodlarimizning ishonchlilik darajasini o'rganadi. Demak, epistemologiya gnoseologiyaning tarkibiy qismi yoki uning amaliy ifodasidir. Tom ma'nodagi epistemologiya hozirgi kunda ilmiy, haqiqiy bilimning mazmunini, shuningdek diniy e'tiqodlarning gnoseologik mohiyatini o'rganish bilan shug'ullanadi. Gnoseologiya yoki bilish nazariyasi falsafiy bilimlar (falsafa fani) bo'limi bo'lib, unda 1) insonning dunyoni bilish imkoniyati 2) insonning o'zlikni anglash jarayoni; 3) bilishning bilmaslikdan bilim sari yuksalishi, 4) bilimlar tabiati va ularning mazkur bilimlarda aks etuvchi narsalar bilan o'zaro nisbati o'rganiladi. Demak, gnoseologiya ong, bilish, bilimni o'rganish bilan shug'ullanadi. Gnoseologiyaning asosiy muammosi bizning barcha bilimlarimiz tajribada sinalganmi? degan «oddiy» masalani echishdan iborat: Bu savolga javob izlash va masalaning echimini topishda gnoseologiyada ikki muholif an'ana: bilimlarimiz tajribada sinalganini qayd etuvchi empirizm va buni inkor etuvchi ratsionalizm to'qnashadi. Ratsionalizm (ratsionalistlar) insonda tug'ma g'oyalar, adolat, insoniylik, uyg'unlik g'oyalari va tajribadan olinishi mumkin bo'lmagan boshqa g'oyalar mavjudligidan kelib chiqadi (Leybnits, Volf, Baumgarten), (empiristlar, Frensis Bekon, Lokk, Gobbs, YUm, Feyerbax), aksincha, inson, insoniyat shaxsiy yoki ijtimoiy tajribaga ega bo'lgunga qadar biron-bir g'oya mavjud bo'linishni inkor etadilar. Ularning fikriga ko'ra, tajriba inson ongida uning sezgilari va o'zini qurshagan dunyoni idrok etishi orqali aks etadi. Falsafada idrok etishni pertseptsiya (lotincha «perception» - idrok etish) deb atash odat tusini olgan. Pertseptsiya o'zini qurshagan dunyodagi narsalar va hodisalarni sezgilar orqali idrok etishga aytiladi, borliqni aql bilan anglash, bilish, ularni g'oyalarda ifodalash esa appertseptsiya deb ataladi. Falsafada bilish bilan bog'liq savollarga javob beruvchi uch asosiy yo'nalishni farqlash mumkin: optimizm, skeptitsizm va agnostitsizm (Kant va boshqalar). Optimistlar dunyoni bilish mumkinligini ta'kidlaydilar, agnostiklar, aksincha, buni rad etadilar (I.Kant – «narsa o'zida»). Skeptiklar esa, dunyoni bilish mumkinligini inkor etmaydilar (XVIII asrda D.YUm), biroq bilimning haqiqiyiligiga shubha bildiradilar. Bilimga chanqoq bo'lgan, bilishga harakat qilayotgan odam optimist: «Men buning nimaligini bilmayman, biroq bilishga umid qilaman», deydi. Agnostik esa, «Men buning nimaligini bilmayman va hech qachon bila olmayman», deb ta'kidlaydi. Kant agnostitsizmining qisqacha mazmuni quyidagicha: biz biladigan narsa (fenomen) va o'z holicha mavjud bo'lgan narsa (noumen) mutlaqo har xildir. Biz hodisalar mohiyatini qay darajada teran anglamaylik,

bizning bilimimiz baribir o'zicha mavjud bo'lgan narsalardan farq qiladi. SHunday qilib, I. Kant fikricha, bizning ongimiz, hissiyotimiz, tafakkurimizga bog'liq bo'lmagan narsalar olami mavjud. Uni faylasuf «narsa o'zida» sifatida ta'riflaydi. I.Kantning fikricha, bilish jarayoni «narsa o'zida»ning sezgi a'zolarimizga bevosita ta'siri ostida his-tuyg'uning uyg'onishidan boshlanadi.

II. Bilimning asosiy turlari. «bilim-ko'nikma», «bilim-tanishuvlik», «bilimma'lum axborot». Kundalik bilim – bu har xil faoliyat shakllari – jumladan ishlab chiqarish faoliyati, estetik faoliyat, siyosiy faoliyat va hokazolarning ta'sirida shakllanadigan turmush bilan bog'liq tushunchalar majmui avlodlar to'plagan jamoa kollektiv tajribasi mahsuli hisoblanadi. O'yin vositasidagi bilim nafaqat bolalar, balki kattalar faoliyatining ham muhim unsuri hisoblanadi. O'yin jarayonida shaxs qizg'in bilish faoliyatini amalga oshiradi, bilimlarning katta hajmini o'zlashtiradi, madaniy boylik – ishga doir o'yinlar, sport o'yinlari, aktyorlarning o'yinlari va shu kabilarni qon-qoniga singdiradi. Mifologik bilim ayniqsa, insoniyat tarixining dastlabki bosqichida muhim rol o'ynagan. Mifologik bilimning o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, u borliqning fantastik in'ikosi hisoblanadi. Badiiy bilim borliqni tushunib etish refleksiyaning o'ziga xos shakli bo'lib, u san'at borlig'ining barcha bosqichlarida – asar g'oyasidan boshlab uning odamlar tomonidan qabo'l qilinishigacha – o'ziga xos tarzda ro'yobga chiqadi. Bilishning mifologiya bilan uzviy bog'liq bo'lgan qadimgi shakllari diniy va falsafiy bilishdir. Diniy bilim. Dinning asosiy vazifasi – inson hayoti, tabiat va jamiyat borlig'ining mazmunini aniqlashdan iborat. U insoniyat to'plagan tajribaga tayanib, inson hayotining muhim ko'rinishlari, chunonchi: oila va turmushdagi xulq-atvor, axloqiy qoidalar, mehnat, tabiat, jamiyat va davlatga munosabatni tartibga soladi. Ongning o'ziga xos shakli sifatida din e'tiqod, ishonch va bilish mexanizmlari (hayot tajribasi)ga tayanadi. Dindorlar fikricha, diniy e'tiqod diniy vahiy kelishi natijasida tug'ilishi mumkin. Falsafiy bilim. Falsafa san'at va din kabi, bilish vazifalarini echish bilangina kifoyalanmaydi. Uning bosh vazifasi san'at va din bilan uyg'un holda– insonning dunyoda ma'naviy mo'ljal olishiga ko'maklashishdan iborat. Etika, estetika, aksiologiya – falsafiy bilimning qadriyatlar dunyosini o'rganuvchi maxsus sohalaridir. Ilmiy bilim. Bilishning eng oliy shakli fandir. Ayrim fanlarning vaqillari fanni ta'riflar ekanlar, uni muayyan tadqiqotlar sohasi bilan bog'laydilar. Ilmiy bilim boshqa bilim turlaridan o'zining aniqligi bilan ajralib turadi. Ilmiy bilim, ma'naviy ishlab chiqarishning barcha shakllari kabi, pirovardida inson faoliyatini tartibga solish uchun zarur. Fanning faoliyatga jalb qilinishi mumkin bo'lgan obyektlarni o'rganish va ularni faoliyat va rivojlanishning obyektiv qonunlariga bo'ysunuvchi obyektlar sifatida tadqiq qilishga qarab mo'ljal

olishi ilmiy bilimning birinchi eng muhim xususiyati hisoblanadi. SHaxsiy bilim. SHaxsiy bilim nafaqat qandaydir fikr-mulohazalar majmui, balki shaxsning kechinmalari hamdir. SHaxs bilimni shunchaki qayd etmaydi, balki u bilan birga yashaydi. Ijtimoiy bilim asosan o'zi o'rganayotgan borliqning sifat tomonini tavsiflashga qarab mo'ljallanadi. Bu erda hodisalar va jarayonlar miqdor va umumiylik nuqtai nazaridan emas, balki sifat va xususiylik nuqtai nazaridan o'rganiladi. SHu sababli miqdor metodlarining ulushi bu erda tabiiy-matematik tsiklga mansub fanlarga qaraganda kamroq. Bilishda subyekt va obyektning o'zaro aloqasi. Bilish dunyoning obyekt va subyektga bo'linishini nazarda tutadi. Falsafada bu tushunchalar jonli mavjudot bo'lgan insonni bilish jarayoniga olib kiradigan va bu jarayonga salbiy ta'sir ko'rsatadigan subyektivlikdan uzoqlashish uchun ishlab chiqilgan. Bilimning obyektivligi, haqiqatning subyektdan mustaqilligini e'lon qilinganda namoyon bo'ladi. Subyekt – bu bilish faolligining manbai. Subyekt deganda odatda individ tushuniladi. Biroq bu uncha to'g'ri emas. Subyekt – bu, albatta, avvalo bilish qobiliyatiga ega bo'lgan individ. Obyekt – bu subyektning bilish faoliyati qaratilgan narsa yoki hodisa. Asbob ham (o'rganilayotgan va ta'mirlanayotganida), boshqa individ ham, individ bilan bog'liq narsa va hodisalar ham obyekt bo'lishi mumkin. «Obyekt» tushunchasini obyektiv borliq bilan aralashtirmaslik kerak. Masalan, hayvonlarning hujayralaridagi xromosomalar ular tsitologiya va genetikada o'rganish «obyekti»ga aylanishidan oldi ham obyektiv mavjud bo'lgan, biroq kashf etilganidan keyingina o'rganish «obyektlari»ga aylangan. Bilish faoliyatida subyekt obyeksiz, obyekt esa – subyektsiz mavjud bo'lmaydi. Bilish predmeti – bu izlanayotgan fikrning diqqat markazidan o'rin olgan muayyan jihatlar. SHunday qilib, ijtimoiy bilishda inson o'z faoliyatining mahsuli, amaliy faol jonzo bo'lgan o'zi bilan ham ish ko'radi. Bilish subyekt bo'lgan inson shu tariqa uning obyektiga ham aylanadi. SHu ma'noda ijtimoiy bilish insonning ijtimoiy o'zlikni anglash jarayonidir. Bunda inson tarixiy rivojlanish jarayonida yaratiladigan o'zining ijtimoiy mohiyatini o'zi uchun kashf etadi va o'rganadi. Bilish jarayoni ma'lum qarama-qarshiliklardan ham holi emas. Ular bilishning murakkab muammolarga to'la xususiyatini aks ettiradi. Bilish jarayonida mavjud qarama-qarshiliklarning ayrimlarini aytib o'tamiz. Subyekt va obyekt (ya'ni inson va tashqi dunyo) o'rtasidagi qarama-qarshilik mangu va mutlaqo tabiiydir. Aslida bilish jarayoni doim nomuvofiqlikdan boshlanadi. Demak bilish doimo qandaydir yangi, ilgari noma'lum bo'lgan narsani yaratishga yo'nalgan ijoddir. Ayni shu sababli bilish «mangu harakat, qaramaqarshiliklarning yuzaga kelishi va ularning

echilishi jarayoni» deb qaralishi lozim. III. Hissiy darajadagi bilimning shakllari. Sezgi a'zolari orqali olingan bilim – hissiy bilimlardir.

ADABIYOTLAR

1. Davronov Z., Shermuhamedova N, Qahharova M, Nurmatova M, Husanov B, Sultonova A. Falsafa. – Toshkent: TMU, 2019
2. Madaeva Sh. Shermuhamedova N. va boshqalar. Falsafa – o'quv qo'llanmasi. – Toshkent: 2019
3. Muhammadjonova L.A. L.A. Abdulla Sher, Shodimetova G. Axloq falsafasi. – Toshkent: Vneshinvestprom, 2023
4. Saifnazarov I. Muxtorov A., Sultanov T., Usmonov F. Falsafa. Darslik. – T.: Innovatsion rivojlanish nashriyot – matbaa uyi, 2021.-424 b.
5. Саифназаров И.С., Абдуллаханова Г.С., Эрназаров Д.З. Философия (Логика, Этика, Эстетика). Учебное пособие для высших учебных заведений. LAMBERT Akademik Publishing RU. 2019. -134 стр.
6. Shermuhamedova N. Falsafa. – Toshkent: Idris Abdurauf Nashr, 2021. 667-b
7. Shermuxamedova N.A. Gnoseologiya-bilish nazariyasi. –Toshkent: Noshir, 2009

SHAXSDAGI STRESS HOLATI MUOMMOSINI O'RGANISH PSIXOLOGIK TADQIQOT PREDMETI SIFATIDA

Axmadjonov Maxmudjon Botir o'g'li

*O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti
magistratura tinglovchisi*

Annotatsiya. *Ushbu maqolada stress tushunchasining psixologik adabiyotlarda o'rganilganlik holati aks ettirilgan. Emotsional stress, fiziologik stress, informtsion stress tushunchalar haqida ma'lumotlar.*

Kalit so'zlar: *stress, depressiya, stressga chidamlilik, moslashuvchanlik, psixoterapiya, diagnostika, korrektsiya.*

XX asrning ikkinchi yarmiga kelib urfga aylanayotgan ilmiy atamalardan biri bo'lgan stress so'zi o'z-o'zidan barcha uchun birdek - «inson sog'lig'i va hayoti uchun xavfli» bo'lgan tushuncha sifatida qabul qilingan. Stress so'zi kundalik hayotda ko'pchilik tomonidan noto'g'ri tushunilishini ta'kidlash lozimki, ya'ni stress atamasi sabab va oqibat sifatida chalkashtirib yuborilishi natijasida odatda barcha jamiyatlarda stress narkomaniya va al'kogolizm, jinoyatchilik va inson kasalliklarining asosiy sababchisi sifatida qaraladi. Bu esa Gans Sel'ye ta'biri bilan aytilganda: stressga nisbatan «adolatsiz baho»dir (G.Sel'ye). Negaki, aniqroq tahlil qilsak, stress - organizmning hayotda uchraydigan yangi sharoitlarga moslashuvidan iborat bo'lgan himoya mexanizmidir.

XX asrning boshlaridan stress holatining asl mohiyatini tushuntirishda dastlabki empirik qadamlar, izlanishlar yuzaga kela boshladi. Ilmiy termin sifatida «stress» 1935 yilda kanadalik endokrinolog va biolog G.Sel'ye tomonidan ishlatilgan bo'lib, o'zbek tilida bu so'z «bosim», «zo'riqish⁷²» ma'nolarini ifodalaydi.

Psixologiya atamaları lug'atida «stress» so'ziga quyidagicha ta'rif berilgan: stress - (inglizcha stress - bosim, kuchlanish) - insonning turli ekstremal ta'sir (stressor)larga javoban yuzaga keladigan keng doiradagi holatini ifodalash uchun foydalaniladigan atamadir. Dastlab «stress» tushunchasi fiziologiyada organizmning turli noxush taassurotlariga javoban maxsuslashmagan reaksiyasi sifatida tushuntirilgan. Keyinchalik individning favqulodda vaziyatlardagi fiziologik, psixologik va xulq-atvoridagi holatini ifodalash uchun foydalanila boshlandi. Stressning turiga va ta'sir etish

⁷² G'oziyev E. Psixologiya. T., «O'qituvchi», 1994

xarakteriga qarab stressning bir necha turi farqlanadi. Xususan, eng umumiy klassifikatsiyasi *fiziologik stress* va *psixologik stress*dir⁷³.

Fiziologik stress o'ta kuchli darajadagi og'riq, qo'rquv, kasalliklar va og'ir jismoniy zo'riqishlar natijasida vujudga keladi. Psixologik stress kutilmaganda yuzaga kelgan vaziyatlarni hal qilishga urinish vaqtidagi turli ruhiy zo'riqishlar natijasida yuzaga keladi va uning ikki turi ajratiladi: *Informatsion stress* va *emotsional stress*.

Informatsion stress axborotlar oqimining nihoyatda ko'pligi, ularni o'zlashtirish uchun vaqtning tanqisligi yoki individning shaxsiy kognitiv imkoniyatlarining yetishmasligi natijasida kelib chiqadi.

Emotsional stress esa tahdid, xavf-xatar, xafagarchilik va boshqa vaziyatlarda vujudga keladi. Shu holda uning turli shakllari (*impul'siv, tormozli, tarqaluvchan*) psixik jarayonlarda o'zgarishlarning kechishiga, emotsional qo'zg'alishlarga, faoliyat tuzilishining motivatsion ko'chishiga, harakat va nutqda, shuningdek xulq-atvorda buzilishlarning sodir bo'lishiga olib kelishi mumkin. Stress ijobiy, safarbar qiluvchi bo'lishi bilan birga faoliyatga salbiy ta'sir qiluvchi - *disstress* bo'lishi ham mumkin. Shuning uchun faoliyatning har qanday turini optimizatsiyalash uchun stress yuzaga kelishining sabablari haqida oldindan ogohlantiruvchi o'lchovlar kompleksini ishlab chiqish lozim.

Ilmiy adabiyotlarda stress tushunchasi atrof-muhitning yoki hayotiy sharoitlarning o'zgarishiga nisbatan organizmning muvofiqlashmagan javob reaksiyasi sifatida qaraladi. Bunday holatda stress nafaqat yoqimsiz omillarga, balki moslashishni talab qiluvchi har qanday hayotiy omillarga ham universal javob sifatida namoyon bo'ladi.

Amerika olimlari tomonidan odatiy hayotiy «qolip»larning o'zgarishiga nisbatan kechadigan psixologik stresslarning ko'pchilikka ma'lum bo'lgan shkalasi ishlab chiqilgan. Uning yuqori qismida: 1-o'rinda *turmush o'rtog'ining o'limi* - 100%, 2-o'rinda *oilaviy ajrimlar* - 73%, 3-o'rinda *qamoqqa hukm qilinish* - 65% kabi stress holatlari qayd etilgan. Shuningdek, *turmush qurish* - 50%, *yangi uy sotib olish* - 31% ham stress holatlariga olib kelishi qayd etilgan.

Psixologik stress har doim inson organizmidagi fiziologik moslashish mexanizmining natijasi sifatida qaraladi, biologik mexanizmlar esa o'zining alohida tabiati va mazmuniga ega. Bu ikki mexanizm haqidagi tushunchani aniqlashtirib olmasdan turib, stressli ta'sirlarga nisbatan inson tomonidan bildiriladigan murakkab va qarama-qarshi xarakterga ega bo'lgan reaksiyalarni tushuntirib bo'lmaydi.

⁷³ Fayziyev.Y.M. Umumiy va tibbiy psixologiya.T.: "Ilm-ziyo", 2017.-176

Stress so'zining ilmiy atama sifatida fanga kirib kelishiga kanadalik endokrinolog va biolog olim G.Sel'yening xizmati katta ekanligi barcha olimlar tomonidan tan olingan.

Muallif tomonidan asosan stress holatini adaptatsion (fiziologik va biologik) jihatdan o'rganish borasida tadqiqot ishlari olib borilgan bo'lib, ularda stressning fiziologik jihatlarini talqin qilishga harakat qilingan. Xuddi shu yo'nalishda yana bir qator mualliflar ham ish olib borgan. G.Sel'yening ko'p yillik kuzatishlarini o'z ichiga olgan «Hayotiy stresslar» nomli asari bu sohadagi dastlabki eng yirik asarlardan biri sifatida maydonga kelgan. Muallifning fikricha «stress» so'zi xuddi «omad», «muvoffaqiyat», «baxt» so'zlari kabi har bir shaxs uchun o'zicha turli ma'noni anglatadi. «Shuning uchun, garchi stress bizning hayotimizga kirib kelayotgan bo'lsada, uni aniq ifodalovchi mazmunini berishning imkoni yo'q, bu juda qiyin, - deya ta'kidlaydi muallif va shu o'rinda «Stress - balki distressning sinonimi emasmikan?» degan savolni qo'yadi. (Distress - ing. qayg'u, baxtsizlik, lohaslik, ozib ketish, ehtiyoj; stress - ing. kuchlanish, bosim, zo'riqish)⁷⁴. Balki bu zo'riqish, charchoq, toliqish, og'riq, qo'rquv, ko'pchilik o'rtasida tanbeh berib kamsitilish yoki aksincha butun hayotini keskin o'zgartirib yuboradigan kutilmagan katta yutuq bo'lishi ham mumkin

Sanalgan holatlardan istalgani stressni chaqirishi mumkin, lekin ulardan aynan bittasini tanlab olib «mana - mana shu stress, deb ayta olmaymiz».

Bu asarda muallif asosan quyidagi fikrlarni ilgari surgan: «Stress reaksiyalari nuqtai-nazaridan biz to'qnashgan vaziyat yoqimli yoki yoqimsiz ekanligi ahamiyatga ega emas. Faqat adaptatsiyaga yoki organizmning qayta qurilishiga bo'lgan ehtiyojgina ahamiyatga ega, xolos. «Stress» atamasi olimlar tomonidan ko'pincha noto'g'ri va noaniq shakllarda ishlatiladi. SHuning uchun stress - nima ekanligi emas, nimalar stress emasligi haqida gapirish foydaliroqdir.

Stress - bu shunchaki asabiy zo'riqish emas (garchi asab zo'riqishi - stress bo'lsada). Bu faktni alohida ta'kidlash lozim. Ko'pchilik mutaxassislar va hatto ba'zi olimlar ham biologik stressni kuchli emotsional qo'zg'alish bilan aynan bir narsa, deb hisoblaydilar. Insonda uning oliy nerv tizimiga ta'sir etuvchi emotsional qo'zg'atuvchilar amalda eng ko'p uchraydigan stressorlar hisoblanadi va albatta, bunday stressorlar odatda psixiatrlarga murojaat qiluvchi patsiyentlarda ko'proq kuzatiladi.

Stress - har doim ham shikastlanishga olib kelavermaydi. Biz yuqorida stres-ta'sirning yoqimli yoki yoqimsizligi unchalik ahamiyatga ega emasligini

⁷⁴ Xaydarov F.I., Xalilova N.I. Umumiy psixologiya.T.:Toshkent-2010.

aytib o'tdik. Uning stressorlik effekti (foydasi) organizmning moslashish qobiliyatiga bo'lgan talab intensivligiga bog'liq. Har qanday me'yoriy faoliyat - shaxmat o'yini va hatto, birovning mahkam quchishi ham hech qanday zarar keltirmaydigan ma'lum darajadagi stressni chaqirishi mumkin.

Stressdan qochish kerak emas - bu mumkin ham emas. Odatda inson «stressni boshidan kechiryapti» deganda o'ta kuchli stress yoki disstress nazarda tutiladiki, bu xuddi «uning temperaturasi bon» yoki «uning temperaturasi yuqori» degandek ma'no beradi. Hatto qattiq uxlab yotgan odam ham bir qancha stress belgilarini boshdan kechiradi: yurak qonni haydab chiqarishda davom etadi, oshqozon-ichak sistemasi kechki ovqatni hazm qiladi, nafas olish organlari ko'krak qafasi harakatini ta'minlaydi. Hatto miya ham to'lig'icha dam olmaydi. Shunday ekan stressdan butunlay ozod bo'lishning birdan-bir yo'li - o'limdir - degan xulosa to'g'riroq bo'lar edi»⁷⁵. (G.Sel'ye)

Stressni ijtimoiy jihatdan tadqiq qilish borasida Dj. Vitkin tadqiqotlari alohida ahamiyatga ega. U o'zining «Ayol va stress» nomli asarida olib borgan tadqiqotlari natijalariga asoslangan holda psixologik zo'riqishlarga, stresslarga olib kelishi mumkin bo'lgan sabablarni yoritib berishga harakat qilgan. Bu sabablarga muallif sevgi ob'yektini yo'qotish, «onalik mansabi»ning turli tashvishlari va yumushlari, oila, shuningdek, kar'yera, ish va ayollarning shaxsiy qiziqishlarini kiritadi va ularni hayotiy vaziyatlar orqali kuzatadi. Muallif o'n yildan ortiqroq vaqt davomida o'tkazgan tajribalari asosida ayollarda uchraydigan stresslarning bir necha turlarini ajratib ko'rsatgan.

Ayollarda kuzatiladigan bir qancha vaqt unutib ham, boshqalarga aytib ham bo'lmaydigan voqealar kasal ota-onalar yoki nogiron bolalarga qarash, ota-onasining, farzandlarining hayotning biror-bir zarbasidan keyingi tushkun holatlariga qarab ko'ngil og'rishi, o'zining oilaviy ajrashishidan keyin hayot to'xtab qolmasligi uchun nima qilish kerakligi haqidagi yoqimsiz fikrlar natijasida yuzaga keladigan stresslarning o'ta kuchliligi ayolni depressiya (o'ta kuchli ruhiy zo'riqish) holatiga olib keladi.

Shuningdek muallif erkaklarda uchraydigan stresslar ustida ham tadqiqot ishlari olib borgan tadqiqotchilardan biri hisoblanib, u o'zining bu tadqiqotlari natijasida quyidagi fikrlarni beradi: erkaklar ayollarga nisbatan ayniqsa, tanqidiy vaziyatlarga nisbatan tez ta'sirlanadigan bo'ladilar. Ular stresslarga so'zlar orqali emas, balki harakatlar orqali javob beradilar,

⁷⁵ Jalolova M.O. "O'smirlik davrida stress holatlari diagnostikasi va korrektsiyasi" Magistrlik dissertatsiyasi, Andijon-2017.

shuningdek ular tanqidiy vaziyatlarga butun diqqat-e'tiborlarini qaratishga moyilroqdirlar.

Amerikalik psixolog, taniqli doktor Djeyms Dobson o'z kuzatishlari asosida quyidagilarni alohida ta'kidlaydi: ayollar, agar ularga kimdir hamdard ekanligini bilsalar, stress va turli keskin tanglik vaziyatlarini bir muncha oson o'tkazadilar.

U insonda asab zo'riqishi va ruhiy xastalik belgilarining paydo bo'lishiga olib keluvchi psixologik mohiyatlardan birini quyidagicha izohlaydi: «...bizning hayotimizda kutgan narsalarimiz xuddi kutganimizdek bo'lib chiqmasa, bu kuchli bezovtalik va tang qolishimizga sabab bo'ladi. Boshqacha aytganda bizning ehtiyojlarimiz darajasi nihoyatda baland. Lekin hayotning xayoliy kutishlar bilan har doim ham mos kelavermasligi insonda umidsizlik, hayotdan ixlosi qaytishi, qoniqmaslik, xastalik, ruhan qiynalish, o'zini yolg'iz his qilish kabi noxush holatlarga olib keladi.

Ba'zi hollarda yaqin kishisining o'limi tufayli yoki biror kasallik natijasida nogiron bo'lib qolish hollari shaxsda nihoyatda kuchli stress holatlarini keltirib chiqarishi mumkin. Bunday shaxslarda o'ta kuchli ifodalangan bezovtalik hissi, fikrlarning qashshoqlashuvi, tafakkurning buzilishi hollari kuzatiladi.

20 asrning 60-70 yillarida tadqiqotchilar o'z diqqatini stressning psixologik mexanizmlarini o'rganishga qaratdilar, ya'ni haddan tashqari emotsional zo'riqish natijasida vujudga keladigan «stress kasalliklari» deb nomlanuvchi kasalliklarning rivojlanishida stressning ta'siri qay darajada bo'lishini o'rganishga harakat boshlandi. Ko'psonli tadqiqotchilarning ta'kidlashicha: qachonki so'z inson haqida borar ekan, stressning asosiy sababchisi psixologik va emotsional hodisalar ekanligi kuzatiladi. Stressning rivojlanishida ularning roli shu qadar kattaki, buning isboti sifatida «emotsional yoki psixologik stress» degan tushuncha paydo bo'lganligini ko'rsatishimiz mumkin⁷⁶.

Demak, stress - har doim shaxsning (yuqorida G.Sel'ye fikrlari asosida aytilganidek, organizmning emas) psixofiziologik reaksiyasidir. Va uni chaqiruvchi omillarning qatori, dastlab sanab o'tilganidek - faqat sovuq yoki issiq, ochlik yoki og'riq, hayot uchun xavf tug'diruvchi vaziyatlar yoki sog'liqning yomonlashuvchigina emas, balki ko'ngil og'rishi (ranjish, ranj-alam, ozorlanish), aybdorlik hissi, rashk, uyat kabi hislar ham bo'lishi mumkin. Stressning paydo bo'lishi va kechishi davomida 3 ta o'zaro bog'liq bo'lgan tizim namoyon bo'ladi:

1. Stressogen voqeani **baholash**;

⁷⁶ Kornilova T. Vvedenie v psixologicheskiy eksperiment. M., 1997.

2. Voqeaning o'ziga yoki uning bahosiga **fiziologik** va **biokimyoviy** jihatdan beriladigan reaksiya;

3. Stressning sabab va oqibatlarini bartaraf qilishga qaratilgan **harakatlar**, xulq-atvor reaksiyalari.

Baholash. Eng asosiysi voqeaning qanday baholanishidir. Stress yuzaga kelishiga ta'sir qiluvchi holat – sodir bo'lgan voqe yoki hodisa qanchalik adolatsiz, haddan ziyod va chidab bo'lmas darajada deb his qilinsa, stressning his qilinishi shunchalik zo'rayadi. Yoki omadsizlik tajribasi, ya'ni o'zining omadsizligiga qat'iy ishonch ham stressni chaqiruvchi omillardan biridir. Demak, stressga nisbatan dastlabki reaksiya - baholash bo'lib, bu har doim organizmning emas, shaxsning reaksiyasi bo'ladi.

Stress kechishining 2-tizimidagi *fiziologik* va *biologik reaksiyalar* o'z-o'zicha emas, balki voqeaning shaxs tomonidan qabul qilinishi va baholanishi orqali beriladi; aynan shu vaqtda ruh va tana birligi paydo bo'ladi. Ta'sir etayotgan omilning organizm uchun ham ta'siri his etiladi.

3-tizim - stressning kechishida *emotsional* va *xulq-atvor javoblaridir*⁷⁷. Shaxs o'z xulq-atvori orqali stressni qay darajada his etayotganligini ifodalaydi.

Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, stressga nisbatan shaxs tomonidan beriladigan psixologik, fiziologik va bioximik javob reaksiyalari o'zaro bog'lanishda ekan. Shu bilan birgalikda ularning ortida «boshqaruv pul'ti» yashiringan; bu pul'tning «operatori» bizning hayotga va hayot talablariga bo'lgan munosabatimiz va dunyoqarashimizdir.

Ba'zi mualliflar stressning yuzaga kelishi bilan kompleks intrapsixik xususiyatlar va shaxsiy reaksiyalar o'rtasida bog'liqlik borligini ko'rsatadilar. Bularga odamovilik (L.Nijel, M.Taligin, M.Shoks, N.Kurteks 1978), frustratsiya holati (A.Killer 1969), aybdorlik hissi (Dj. Xenelin 1970) kabilar bilan bog'liq ishlarni sanash mumkin.

Quyida biz maxsus adabiyotlarni tahlil qilish asosida stress holatining mexanizmlarini tushuntirishga qaratilgan ba'zi konsepsiyalarning mazmuni bilan tanishib chiqamiz. Bunda biz avvalo G.Sel'yening (1979) moslashish jarayonlari va stress xususiyatlari haqidagi fikrlarini ko'rib chiqamiz. Muallif har qanday moslashish jarayoni uchun xarakterli bo'lgan stressning uch xil bosqichini ajratib ko'rsatadi. Stress o'sishining birinchi bosqichi - «*xavotirlik bosqichi*»dir, ya'ni moslashish imkoniyatlarining xavfdan ogohlantiruvchi signal (trevoga) tufayli safarbar etilishi. Birinchi reaksiya orqasidan, albatta, ikkinchi bosqich «*rezitensiya bosqichi*» keladi. Bu bosqich moslashish

⁷⁷ [https:// uz.m.wikipedia.org](https://uz.m.wikipedia.org).

zaxirasining muvofiqlashgan holda sarflanishidir. «Moslashish energiyasi cheksiz bo'lmaganligi» tufayli agar stressor ta'sir etishda davom etaversa, ertami-kechmi uchinchi - «*tugash bosqichi*»ga olib keladi. Organizmning «zaxira omborlari»ning ochilishiga olib keluvchi birinchi bosqich signallaridan farqli o'laroq uchinchi bosqichda bu signallar «yordamga chorlash» shaklida bo'ladi. Ular esa faqat tashqaridan yoki yordam sifatida, yoki organizmni yemiruvchi stressorni bartaraf qilish shakli sifatida berilishi mumkin.

Yuqorida ko'rib chiqilgan konsepsiyalar stress holatlarining ijtimoiy-psixologik, vaziyat va shaxsiy omillar bilan murakkab aloqadorligiga bog'liq ekanligini ko'rsatadi. Shu bilan birga stressning kelib chiqish sabablarini yanada konketroq aniqlashga va shundan kelib chiqib bu holatning oldini olish chora-tadbirlarini ishlab chiqishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. G'oziyev E. Psixologiya. T., "O'qituvchi", 1994
2. Fayziyev.Y.M. Umumiy va tibbiy psixologiya.T.: "Ilm-ziyo", 2017.-176
3. Xaydarov F.I., Xalilova N.I. Umumiy psixologiya.T.:Toshkent-2010.
4. Jalolova M.O. "O'smirlik davrida stress holatlari diagnostikasi va korrektsiyasi"Magistrlik dissertatsiyasi, Andijon-2017.
5. G'oziyev.E.G'. Umumiy psixologiya.T.:2003.
6. Kornilova T. Vvedenie v psixologicheskiy eksperiment. M., 1997.
7. [https:// uz.m.wikipedia.org](https://uz.m.wikipedia.org).
8. www.expert.psychology.ru

MA'LUMOTLAR BAZASI MUHITIDA FOYDALANUVCHILAR DASTURINI YARATISH

Jurayev Umidjon Sayfullayevish,

Irsaliyev Furqat Sherali o'g'li

Guliston davlat universiteti o'qituvchilari

Fayziyev Zufar Sherali o'g'li,

Bo'tayev Xolyigit Oqmamat o'g'li

Xusanov Isroil Xasanboy o'g'li

Norboyev Shahzod Urazali o'g'li

Guliston davlat universiteti talabalari

Annotatsiya: *Informatsion texnologiyalarning rivojlanishi, axborot oqimlarining tobora ortib borishi va ma'lumotlarning tez o'zgarishi insoniyatni ma'lumotlarni o'z vaqtida qayta ishlash choralarining yangi usullarini qidirib topishga undamoqda. Ma'lumotlarni saqlash, uzatish, yig'ish va uni qayta ishlash uchun ma'lumotlar bazasi (MB) ni yaratish, so'ngra undan keng foydalanish bugungi kunning eng dolzarb vazifalaridan bo'lib qolmokda.*

Kalit so'zlar: *Iyerarxik model, Maydon, MBBT, Oracle, Clipper, Paradox, Vizual FoxPro, Access, tarmoqli model, Tuzilmalashtirish*

Har qanday axborot tizimining maqsadi real muhit ob'ektlari haqidagi ma'lumotlarga ishlov berishdan iborat. Keng ma'noda ma'lumotlar bazasi - bu qandaydir bir predmet sohasidagi real muhitning aniq ob'ektlari haqidagi ma'lumotlar to'plamidir. Predmet sohasi deganda avtomatlashtirilgan boshqarishni tashkil qilish uchun o'rganilayotgan real muhitning ma'lum bir qismi tushiniladi. Masalan, korxona, zavod, ilmiy tekshirish instituti, oliy o'quv yurti va boshqalar.

Ma'lumotlar bazasini yaratishda, foydalanuvchi axborotlarni turli belgilar bo'yicha tartiblashga va ixtiyoriy belgilar birikmasi bilan tanlanmani tez olishga intiladi. Buni faqat ma'lumotlar tuzilmalashtirilgan holda bajarish mumkin.

Tuzilmalashtirish -bu ma'lumotlarni tasvirlash usullari haqidagi kelishuvni kiritishdir. Agar ma'lumotlarni tasvirlash usuli haqida kelishuv bo'lmasa, u holda ular tuzilmalashtirilmagan deyiladi.

Masalan, talabalar (sinov daftarchasining nomeri, familiyasi, ismi, otasining ismi, o'rtacha baho va stependiya miqdori) haqidagi axborotdan iborat tuzilmalashtirilmagan ma'lumotlarga quyidagicha yozilgan axborotni ko'rsatish mumkin:

Ma'lumotlar bazasi – EHM xotirasiga yozilgan ma'lum bir strukturaga ega, o'zaro bog'langan va tartiblangan ma'lumotlar majmuasi bo'lib, u biror bir ob'ektning xususiyatini, holatini yoki ob'ektlar o'rtasidagi munosabatni ma'lum ma'noda ifodalaydi. Ma'lumotlar bazasi tushunchasi maydon, yozuv, fayl (jadval) kabi elementlar bilan chambarchas bog'liq.

Maydon -bu ma'lumotlarni mantiqiy tashkil etishning elementar birligi bo'lib, u axborotning eng kichik va bo'linmas birligi bo'lgan rekvizitga mos keladi. Maydonni tasvirlash uchun quyidagi tavsiflardan foydalaniladi:

Maydon nomi. MB jadvali ustunlariga beriladigan nomlarni bildiradi.

Masalan, MBning ishchilar jadvali uchun maydon nomlari quyidagilar bo'lishi mumkin: familiyasi, ismi, tug'ilgan sana, lavozimi, ish staji, mutaxassisligi.

Ma'lumotlar bazasidan foydalanish uchun foydalanuvchi ishini yengillashtirish maqsadida ma'lumotlar bazasini boshqarish trizimlari yaratilgan.

Bu tizimlar ma'lumotlar bazasini amaliy dasturlardan ajratilgan holda qaraydi.

Ma'lumotlar bazasini boshqarish tizimi (MBBT) - bu dasturiy va apparat vositalarining murakkab majmuasi bo'lib, ular yordamida foydalanuvchi ma'lumotlar bazasini yaratish va shu bazadagi ma'lumotlar ustida ish yuritish mumkin.

Juda ko'p turdagi MBBT mavjud. Ular o'z maxsus dasturlash tillariga ham ega bo'lib, bu tillarga SUBD buyruqli dasturlash tillari deyiladi. MBBTga Oracle, Clipper, Paradox, Vizual FoxPro, Access va boshqalarni misol keltirish mumkin.

Ma'lumotlarning modeli - bu ma'lumotlar o'zaro bog'langan tuzilishlari va ular ustida bajariladigan operatsiyalar to'plamidir. Mashina muhitidagi ma'lumotlarning murakkabroq modellari (fayl modeliga nisbatan) **tarmoqli va iyerarxik** modellar bo'lib hisoblanadi. Bu modellar ularning o'zlariga xos turdagi ma'lumotlar bazasini boshqarish tizimida ishlatiladi. MBBTda ma'lumotlarni mantiqiy tashkil etish usuli ma'lumotlarning tarmoqli yoki iyerarxik modeliga mos holda ko'rsatiladi. Bunday model o'zaro bog'lik ob'ektlarning majmui bo'lib ikki ob'ektning aloqasini va ularning bir-biriga qaramligini aks ettiradi.

Iyerarxik model. Ikki xildagi ob'ektlar o'rtasidagi aloqalar, ularning nusxalari o'rtasidagi qat'iy iyerarxik munosabatlar bilan aniqlanib, ular asosiy va tobe yozuvlar to'plamidan iboratdir.

Tarmoqli model. Turli predmet sohalari uchun ma'lumotlarning tarmoqli modeli iyerarxik modeliga nisbatan mashinaning ish muhitida axborot

tuzilmalarini aks ettiruvchi umumiy vosita hisoblanadi. Ko'plab predmet sohalarining malumotlari o'rtasidagi aloqalar tarmoqli ko'rinishga ega bo'ladi.

Tarmoqi modellar, ma'lumotlarning iyerarxik aloqasini ham aks ettirishga imkon beradi.

Tarmoqli MBda yozuvlar va ular orasidagi bog'lanishlar tashkil topgan, ya'ni yanada aniqrog'i MB strukturasining har bir tipidagi nusxalar to'plamidagi yozuvlar turi to'plami va berilgan aloqa turlari to'plamidagi har bir turdagi nusxalar to'plamini tashkil qiladi.

Relyatsion modeli. Ma'lumotlarning relyatsion modeli birinchi bor 1970 yilda ye.F.Kodd tomonidan taklif qilingan bo'lib, u ma'lumotlarni tavsiflash va tasvirlashning amaliy dasturlaridan bog'liq bo'lmasligini ta'minlash masalasini hal qilishga xizmat qiladi.

Ma'lumotlarning relyatsion modeli asosida «munosabat» tushunchasi yotib, u inglizcha relation so'zidan olingan. Ba'zi bir qoidalarga amal qilgan holda munosabatlarni ikki o'lchovli jadval ko'rinishda tasvirlash mumkin. CHunki jadval har qanday odamga tushunarli va qulaydir.

Real dunyo ob'ektlari haqidagi ma'lumotlarini EHM xotirasida saqlash va ular orasidagi aloqalarni modellashtirish uchun munosabatlar (jadval) to'plamidan foydalanish mumkinligini ye.F.Kodd isbotlab berdi. Masalan, «talaba» mazmunini saqlash uchun TALABA munosabatidan foydalaniladi. Munosabat ustunlari atributlar (maydonlar) deb ataladi va ularga nomlar beriladi. Munosabat atributlarining nomlaridan iborat tuzilgan ro'yxatga munosabatlar sxemasi deyiladi.

Jadval hamma uchun qulay bo'lishi bilan bir qatorda ma'lumotlarni manipulyatsiya qilishning asosiy uch operatsiyasini bajarish birmuncha noqulaylikni ham tug'diradi, asosan tartiblash, guruhlash va daraxt ko'rinishidagi parametrlar bilan ishlashda.

Jadvalda ushbu uch operatsiya bir-biri bilan chambarchas bog'langan. Bu esa ba'zi bir operatsiyalarni bajarishda ma'lum bir qiyinchiliklarga olib keladi. Masalan, ma'lumotlarni bir parametr asosida tartiblash ikkinchi bir parametr bo'yicha tartiblashni buzib yuborishi tufayli zarur ma'lumotlarni izlab topish operatsiyasi bir parametr bo'yicha osonlashsa, boshqalari bo'yicha qiyinlashadi.

Ma'lumotlarning relyatsion bazasidagi munosabatlar ustida bajariladigan asosiy operatsiyalar sakkizta bo'lib, ular quyidagilardan iborat:

-to'plamlar ustidagi ananaviy operatsiyalar, ya'ni

to'plamlarning birlashmasi (yig'indisi), kesishmasi (ko'paytmasi), to'ldiruvchisi (ayirmasi), dekart ko'paytmasi, bo'lishmasi;

-maxsus relyatsion operatsiyalar, ya'ni proyeksiyalash, bog'lanish (qo'shilish), birlashtirish (ulab qo'yish) va tanlash.

Relyatsion MBBTda munosabatlar ustida operatsiyalar bajarish uchun mo'ljallangan tillarni ikki sinfga ajratish mumkin: relyatsion algebra tili (RAT) va relyatsion hisob tili (RHT).

RAT relyatsion algebraga (Kodd algebrasiga, Π -algebraga) asoslangan.

Ma'lum tartib munosabatlar ustida operatsiyalarni ketma-ket yozish asosida hohlagan natijaga erishish mumkin. SHuning uchun RATni protsedurali til deyishadi.

RHT predikatlarni hisoblab chiqishning klassik usuliga asoslangan. Ular foydalanuvchilarga so'rovlarni yozish uchun ma'lum qoidalar to'plamini beradi.

Ushbu so'rov asosida MBBT yangi munosabatlar hosil qilish yo'li bilan avtomatik tarzda zarur natijani oladi. Shu sabab RHTga protseduralimas til deyishadi.

Ma'lumotlar bazasi muhitida foydalanuvchilar dasturini yaratish uchun quyidagi qadamlarni amalga oshirishimiz kerak buladi.

- Ma'lumotlar bazasining talablari va muhitini tushunish: Birinchi navbatda, ma'lumotlar bazasining qanday tuzilganligi, qaysi turlarda ma'lumotlarni saqlash kerakligi, ma'lumotlar bazasiga kirish va chiqish protokollari haqida tushunish kerak.

- Foydalanuvchilarning talablari va hajmi: Foydalanuvchilar dasturini yaratishda, foydalanuvchilarning ma'lumotlarga qanday erkin kirishlari kerakligi, ularning so'rovlarini qanday yozishlari va ma'lumotlarni qanday ko'rishlari lozimligi haqida tushunish kerak.

- Dastur tuzilishi: Dastur tuzilishi, foydalanuvchilar interfeysi (UI) va boshqa funktsiyonlarni belgilash lozim. Bu qadamda, dastur interfeysini yaratish, foydalanuvchilar uchun ma'lumotlar bazasiga kirish va ma'lumotlarni ko'rish imkoniyatlarini ta'minlash lozim.

- Ma'lumotlar bazasiga ulanish: Foydalanuvchilar dasturini ma'lumotlar bazasiga ulanish uchun kerak bo'lgan xususiyatlar va protokollar belgilanishi lozim. Bu protokollar yordamida dastur ma'lumotlar bazasiga so'rovlar yuboradi va natijalarni qaytaradi.

- Xavfsizlik: Foydalanuvchilar dasturini yaratishda, ma'lumotlar bazasiga kirishning xavfsizligini ta'minlash juda muhimdir. Shifrlash, autentifikatsiya va boshqa xavfsizlik chexlarini kiritish lozim.

- Test qilish va to'liqroq sinovdan o'tkazish: Dasturni yaratgandan so'ng, uni test qilish va to'liqroq sinovdan o'tkazish juda muhimdir. Bunday sinovlar

foydalanuvchilar dasturining to'g'ri ishlashi va ma'lumotlar bazasi bilan to'g'ri ulanishi uchun zarur.

Umuman olganda, foydalanuvchilar dasturini yaratishda ma'lumotlar bazasining tuzilishi, foydalanuvchilarning talablari va xavfsizlik muammolari katta ahamiyatga ega. Bu qadamlarni amalga oshirib, muvaffaqiyatli foydalanuvchilar dasturini yarata olamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Muxamadxan, K., Umid, J., Zayniddin, K., & Umidjon, S. (2018). Reduction of mineralization of collector-drainage water by the biological method and use of them in the irrigated agriculture. *European science review*, 1(11-12), 55-57.
2. Zaynidinov, H., Juraev, J., & Juraev, U. (2020). Digital image processing with two-dimensional haar wavelets. *International Journal of Advanced Trends in Computer Science and Engineering*, 9(3).
3. Vafokulova, M., & Juraev, U. (2022). Marketing strategy and failure of Forever 21. What is the reason behind Forever, 21, 67-75.
4. Khamidov, M., Juraev, U., Juraev, A., Khamraev, K., & Khamidova, S. (2021). Technology for mitigating negative consequences of water scarcity and salination in arid regions by phytomelioration measures. *Annals of the Romanian Society for Cell Biology*, 5117-5136.
5. Zaynidinov, H., Sayfiddin, B., Bunyod, A., & Umidjon, J. (2021, November). Parallel Processing of Signals in Local Spline Methods. In *2021 International Conference on Information Science and Communications Technologies (ICISCT)* (pp. 1-3). IEEE.
6. Zaynidinov, H., Juraev, U., Tishlikov, S., & Modullayev, J. (2023, November). Application of Daubechies Wavelets in Digital Processing of Biomedical Signals and Images. In *International Conference on Intelligent Human Computer Interaction* (pp. 194-206). Cham: Springer Nature Switzerland.
7. Saidov, J., Irsaliyev, F., Elmurodova, G., & Rustamova, M. (2024). TALABALARNING MA'LUMOTLAR BAZASINI YARATISH BO 'YICHA BILIMLARINI BAHOLASH MEZONLARI. *Центральноазиатский журнал междисциплинарных исследований и исследований в области управления*, 1(2), 131-134.
8. Saidov, J., Irsaliyev, F., Temirxolova, B., & Ismoilova, C. (2024). TALABALARNING BILIM OLISHGA BO 'LGAN QIZIQISHLARINI OSHIRISH

MUAMMOLARI. Центральноазиатский журнал междисциплинарных исследований и исследований в области управления, 1(2), 134-137.

9. Irsaliyeva, S., Irsaliyev, F., & Mavlonov, S. (2024). FIZIKADAN NOSTANDART NAMOIYISH TAJRIBALARINI BAJARISHDA O 'QUVCHI KREATIV FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. Центральноазиатский журнал междисциплинарных исследований и исследований в области управления, 1(2), 84-89.

10. Irsaliyev, F., Sayfullayeva, N., & Yo'ldosheva, S. (2024). HISOBLASH MASALALARI. Центральноазиатский журнал междисциплинарных исследований и исследований в области управления, 1(5), 31-34.

11. Irsaliyev, F., Nurmuhammedova, Z., Temirxolova, B., & Ishchanova, I. (2024). EKSPERT TIZIMLARINING DASTURIY TA'MINOTIDA ISHLASH. Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences, 3(7), 18-22.

12. Ахатов, А. Р., & Тишликов, С. А. (2016). Методы повышения достоверности передачи и обработки информации в системах электронного документооборота на основе нечеткой семантической гиперсети. Проблемы вычислительной и прикладной математики, (3), 10-19.

13. Тишликов, С. А., Жуманов, И. И., & Юлдошев, О. (2012). Контроль достоверности информации электронных документов на основе нейронечеткой семантической гиперсети. «Химическая технология. Контроль и управление», (6), 38.

14. Ахатов, А. Р., & Тишликов, С. А. (2015). Оптимизация достоверности передачи и обработки электронных документов на основе свойств моделей переходного процесса. Химическая технология. Контроль и управление», ТГТУ, (1), 61.

15. Жуманов, И. И., & Тишликов, С. А. (2011). Интерактивное обнаружение и исправление ошибок в текстах систем электронного документооборота. «Илмий тадқиқотлар ахборот-номаси», СамДУ, Самарқанд, (1).

16. Isroil, J., & Khusan, K. (2020, November). Increasing the Reliability of Full Text Documents Based on the Use of Mechanisms for Extraction of Statistical and Semantic Links of Elements. In 2020 International Conference on Information Science and Communications Technologies (ICISCT) (pp. 1-5). IEEE.

17. Тишликов, С. А. (2013). ОТНОШЕНИЯ АВТОМАТИЗИРОВАННОГО ДЕЛОПРОИЗВОДСТВА НА ОСНОВЕ СТРУКТУРНО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЙ

ИЗБЫТОЧНОСТИ. In Современные инструментальные системы, информационные технологии и инновации (pp. 247-252).

18. Eshbaevich, T. D. Gulistan State University, 120100, 4th microdistrict, Gulistan city, Syrdarya region, Uzbekistan E-mail: doniyor120373@ gmail. com Abstract. The article describes the creation of modern e-learning resources for educational process, their purpose, content, structure and stages of creation. The article also gives recommendations on how to create e-learning resources, and. Pedagogika, 21.

19. Saidov, J., Ishchanova, I., Temirxolova, B., & Nurmammedova, Z. (2024). BILIMLAR BAZASINING ASOSIY XUSUSIYATLARI VA ULARGA OID LOYIHALASH. Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences, 3(7), 23-27.

20. Islikov, S., Normurotov, J., Normuminov, B., & Yunusov, A. (2024). METHODOLOGY OF USING PROJECT-ORIENTED LEARNING AND MIXED TASKS IN EDUCATION. Центральноазиатский журнал междисциплинарных исследований и исследований в области управления, 1(2), 138-142.

MYSQL MA'LUMOTLAR BAZASINI BOSHQARISH TIZIMI

Jurayev Umidjon Sayfullayevish

Irsaliyev Furqat Sherali o'g'li

Guliston davlat universiteti o'qituvchilari

Fayziyev Zufar Sherali o'g'li

Bo'tayev Xolyigit Oqмамат o'g'li

Xusanov Isroil Xasanboy o'g'li

Norboyev Shahzod Urazali o'g'li

Guliston davlat universiteti talabalari

Anatatsiya: MySQL ma'lumotlar bazasi, kuchli va mashhur bir relatsion ma'lumotlar bazasi tizimi hisoblanadi. Quyidagi maqolada, MySQL ma'lumotlar bazasi haqida umumiy ma'lumotlar berilgan: MySQL, aslida 1995-yilda Michael Widenius va David Axmark tomonidan ishlab chiqilgan, avvalki nomi Mysql AB bo'lgan bir ma'lumotlar bazasi tizimidir. Keyinchalik Oracle Corporation tomonidan sotib olingan va hozirda Oracle tomonidan saqlanayotgan bir tizimdir.

Kalit so'zlar: MySQL, OpenSource, SQL tili, MBBT

Dastlab, ma'lumotlar saqlash uchun dasturchilar fayllardan foydalanishgan, ya'ni fayl ochilib kerakli ma'lumotlar u yerga saqlanib, kerakli paytda chaqirib ishlatilgan. Keyinchalik fayllardan voz kechilib noqulayliklar yuzaga kelgan, ya'ni faylni ochish, o'qish, yopish, ko'p vaqtni olib qo'ygan, u yerdan qidirish, xullas juda ko'p, ma'lumotlar bazasiga o'tilgan. Bazada saytdagi maqolalar, sayt foydalanuvchilari haqidagi ma'lumotlar, sayt kontentlari, qoldirilgan kommentariyalar, savol-javoblar, hisoblagich natijalari va shunga o'xshash juda ko'p ma'lumotlar saqlanadi. MySQL shunday ma'lumotlarni o'zida saqlaydi. MySQL — juda katta tezlikda ishlovchi va qulay hisoblanadi. Bu tizimda ishlash juda sodda va uni o'rganish qiyinchilik tug'dirmaydi. MySQL tizimi tcx kompaniyasi tomonidan, ma'lumotlarni tez qayta ishlash uchun korxona miqyosida ishlatishga yaratilgan. Keyinchalik ommalashib, saytlarning asosiy bazasi sifatida yoyildi. So'rovlar SQL tili orqali amalga oshiriladi. Bu MBBT relyatsion ma'lumotlar baza hisoblanadi. Bu degani baza jadvallar, jadvallar esa ustunlardan tashkil topgandir. MySQL MBBTi 2 xil turdagi litsenziyaga ega. Birinchisi tekin, ya'ni MySQLni ko'chirib olish va ishlatish hech qanday harajat talab qilmaydi va GPL(GNU Public Licenseb, GNU) litsenziyasiga asoslanadi. Ikkinchi turi, GPL shartiga ko'ra, agar siz MySQL kodlarini biror dasturingizda ishlatsangiz, bu

dasturingiz ham GPL(tekin) bo'lishi kerak. Bu esa dasturchiga to'g'ri kelmaydi. Shuning uchun, bu dasturingizni pullik qilishingiz uchun MySQL pullik litsenziyasini sotib olishingiz kerak. MySQL logotipi delfin hisoblanadi. Bu delfinni ismi «Sakila»dir. Bu logotipni OpenSource tuzuvchilaridan biri Ambrose Twebaze ga tegishlidir. MySQL juda ko'p operatsion tizimlar bilan ishlay oladi. Bularni yozadigan bo'lsam: AIX, BSDi, FreeBSD, HP-UX, Linux, Mac OS X, NetBSD, OpenBSD, OS/2 Warp, SGI IRIX, Solaris, SunOS, UnixWare, Windows 95, Windows 98, Windows NT, Windows 2000, Windows XP, Windows Server 2000, Windows Vista, Windows 7, MySQL shved korxonasi MySQL AB ga tegishli bo'lgan, keyinchalik SUN firmasi MySQL ni o'ziniki qilib olgan. Bir necha yil oldin esa, gigant korxonalardan biri Oracle, SUN firmasini sotib oldi va hozirda MySQL Oracle firmasi mahsuloti sifatida chiqib kelmoqda. Bu bir hisobda Microsoft SQL Server ga katta raqobatdosh ekanligini anglatadi.

MySQL dasturiy taminoti juda tez ishlaydigan kop oqimli, kop foydali ishonchli malumotlar bazasi SQL serveri hisoblanadi. MySQL server kop ish bajarishga mojallangan hamda ommaviy tarqatiladigan dasturiy taminotga qoshish uchun moljallangan. MySQL kichik va ortacha dasturlarda foydalaniladi. LAMP tarkibiga kiradi. Odatda, MySQL local va uzoqlashgan mijozlar murojat qiladigan server sifatida qollaniladi. Biroq, distributiv tarkibiga ichki server kutubxonasi kiradi va u MySQL ni avtonom dasturiga ulash imkonini beradi.

MySQL MBBT ning moslashuvchanligi quyidagi katta miqdordagi jadval turlari mavjudligi bilan taminlanadi. Foydalanuvchilar toliq matnli qidiruvni amalga oshirishga imkon beradigan MyISAM turidagi jadvallar, alohida yozuvlar sathidagi tranzaksiyaga imkon beradigan InnoDB jadvallarini tanlashi mumkin.

Ochiq arxitektura va GDL –litsenziyasiga egaligi MySQL malumotlar bazasida doimiy ravishda yangi turdagi jadvallar paydo boladi. 2008 yil 26 fevralda Sun Microsystems kompaniyasi MySQL AB ni \$ 1 mlrd ga sotib oldi.

MySQL msq1 kompaniyaning xususiy dasturlariga:ISAM-quyi sathdagi qism dasturlardan foydalangan jadvallar uchun qollash natijasida paydo boldi. Natijada yangi SQL interfeys ishlab chiqilib mSQLdan API-interfeys meros qoldi." MySQL" nomi sistema yaratuvchilardan biri Maykl Monti Videnius ning My ismli qizchasi ismidan olingan. MySQL kop miqdordagi platformalar uchun yaratilgan: AIX, BSDi, FreeBSD, HP-UX, GNU/Linux, MacDSX, NetBSD, OpenBSD, OS/r, Warp, CGI IRIX, Solaris, Sun OS, SCD Open Server 2003 va Win Visto, Open VMS uchun MySQL porti mavjud. MySQL AB kompaniyasi erkin kochirib olish uchun MBBT ning dasturiy kodi bilan

birgalikda biror bir DC da ishlatishga moljallangan optimal va kompilyasiya qilingan korinishini ham rasmiy saytdan kochirib olish imkonini bo`ladi.

Natijalar asosida loyiha axborot tizimlarida malumotlarni tasvirlashning yangi strukturasi ishlab chiqildi. Har bir malumot bolimining modellari yaratildi; amallarni bajarish va qayta ishlash funksiyasini bajaruvchi mavjud malumotlar nazoratchisi qoyilgan talablar asosida optimallashtirildi; malumotlarni kiritish, chiqarish va qayta ishlash uchun yangi veb-shakllar va dizayn elementlari yaratildi. Bajarilgan ishning natijasi sifatida tolaqonli axborot tizimlari yaratildi, va ular yordamida resurs foydalanuvchilari ortasida boglanish vositalarini yaratadigan ixtiyoriy materialni chop etish imkonini beradigan adminstratirlashda qulay va moslashuvchan, foydalanuvchiga intuitiv-tushunarli, keyinchalik rivojlantirishga va kengaytirishga tayyor dasturiy tizim yaratildi. Universitet uchun yaratilgan internet resursida universitet mamuriy tuzulmasi kafedralar va fakultetlari universitet manzili abiturentlar uchun foydali malumotlar va boshqa koplalab eng songi yangiliklarni olish imkoniyatini beradi. Qollanilgan tizim zarur qoida yangi bolimlarini qoshish imkonini beradi. Axborot texnologiyalari markazi xodimlari mustaqil ravishda saytni yangilay olishga imkon beradigan resursning funksional elementlarini tolaqonli bayoni yaratildi. Universitet veb-resursi ham axborot strukturasi tomonidan ham sahifalarni aks ettirishning texnik amalgam oshirish tomonlari boyicha katta ozgarishni amalgam oshirgan. MBT ga otish statik sahifalarni chiqarishni bekor qilish imkoniyatini beradi va saytda dinamik qismlarni joylashtirish imkonini berdi. Korinish berish uslubi va grafik andoza yaratildi. Ixtisoslashtirilgan bolimda predmetga oid eng songi yangiliklarni internet tarmogi orqali omlayn tanishish imkonini berdi. Koplalab foydalanuvchilar adabiyot qidirib ovora bolmasligi uchun kutubxonalarga borishi uchun yol sarf harajatlari va boshqa noqulayliklarni bartaraf etish maqsadida ushbu ishlar amalga oshirildi. Bajarilgan ishlari tahlil qilib yaratilgan veb-saytlarining rivojlanishning bir necha yollarini taklif qilish mumkin. Koplalab foydalanuvchilar ozlari uchun zarur bolgan predmet sahifasiga bolgan talablarni saytda yozib qoldirishlari mumkin. Bu talablar organilib chiqilib fanlarga oid elektron malumotlarni rivojlantirib borish imkoniyati mavjud. Universitet hayoti bilan barcha qiziquvchilar veb-resursda berilgan malumotlar bilan qanoatlanishi. Bajarilgan ish yakunlarini xulosalab aytish mumkinki, veb-saytni rivopjlanishga ikkala tizim ham qol keladi. Minglab tayyor shablonlar va ochiq dasturlariy kodli platforma ishlab chiqaruvchiga kelajakdagi istalgan maqsad, g`oya va loyihalarni amalga oshirish imkoniyatini taqdim etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

21. Muxamadxan, K., Umid, J., Zayniddin, K., & Umidjon, S. (2018). Reduction of mineralization of collector-drainage water by the biological method and use of them in the irrigated agriculture. *European science review*, 1(11-12), 55-57.
22. Zaynidinov, H., Juraev, J., & Juraev, U. (2020). Digital image processing with two-dimensional haar wavelets. *International Journal of Advanced Trends in Computer Science and Engineering*, 9(3).
23. Vafokulova, M., & Juraev, U. (2022). Marketing strategy and failure of Forever 21. What is the reason behind Forever, 21, 67-75.
24. Khamidov, M., Juraev, U., Juraev, A., Khamraev, K., & Khamidova, S. (2021). Technology for mitigating negative consequences of water scarcity and salination in arid regions by phytomelioration measures. *Annals of the Romanian Society for Cell Biology*, 5117-5136.
25. Zaynidinov, H., Sayfiddin, B., Bunyod, A., & Umidjon, J. (2021, November). Parallel Processing of Signals in Local Spline Methods. In *2021 International Conference on Information Science and Communications Technologies (ICISCT)* (pp. 1-3). IEEE.
26. Zaynidinov, H., Juraev, U., Tishlikov, S., & Modullayev, J. (2023, November). Application of Daubechies Wavelets in Digital Processing of Biomedical Signals and Images. In *International Conference on Intelligent Human Computer Interaction* (pp. 194-206). Cham: Springer Nature Switzerland.
27. Saidov, J., Irsaliyev, F., Elmurodova, G., & Rustamova, M. (2024). TALABALARNING MA'LUMOTLAR BAZASINI YARATISH BO 'YICHA BILIMLARINI BAHOLASH MEZONLARI. *Центральноазиатский журнал междисциплинарных исследований и исследований в области управления*, 1(2), 131-134.
28. Saidov, J., Irsaliyev, F., Temirxolova, B., & Ismoilova, C. (2024). TALABALARNING BILIM OLISHGA BO 'LGAN QIZIQISHLARINI OSHIRISH MUAMMOLARI. *Центральноазиатский журнал междисциплинарных исследований и исследований в области управления*, 1(2), 134-137.
29. Irsaliyeva, S., Irsaliyev, F., & Mavlonov, S. (2024). FIZIKADAN NOSTANDART NAMOYISH TAJRIBALARINI BAJARISHDA O 'QUVCHI KREATIV FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. *Центральноазиатский журнал междисциплинарных исследований и исследований в области управления*, 1(2), 84-89.

30. Irsaliyev, F., Sayfullayeva, N., & Yo'ldosheva, S. (2024). HISOBLASH MASALALARI. Центральноеазиатский журнал междисциплинарных исследований и исследований в области управления, 1(5), 31-34.
31. Irsaliyev, F., Nurmammedova, Z., Temirxolova, B., & Ishchanova, I. (2024). EKSPERT TIZIMLARINING DASTURIY TA'MINOTIDA ISHLASH. Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences, 3(7), 18-22.
32. Ахатов, А. Р., & Тишликов, С. А. (2016). Методы повышения достоверности передачи и обработки информации в системах электронного документооборота на основе нечеткой семантической гиперсети. Проблемы вычислительной и прикладной математики, (3), 10-19.
33. Тишликов, С. А., Жуманов, И. И., & Юлдошев, О. (2012). Контроль достоверности информации электронных документов на основе нейронечеткой семантической гиперсети. «Химическая технология. Контроль и управление», (6), 38.
34. Ахатов, А. Р., & Тишликов, С. А. (2015). Оптимизация достоверности передачи и обработки электронных документов на основе свойств моделей переходного процесса. Химическая технология. Контроль и управление», ТГТУ, (1), 61.
35. Жуманов, И. И., & Тишликов, С. А. (2011). Интерактивное обнаружение и исправление ошибок в текстах систем электронного документооборота. «Илмий тадқиқотлар ахборот-номаси», СамДУ, Самарқанд, (1).
36. Isroil, J., & Khusan, K. (2020, November). Increasing the Reliability of Full Text Documents Based on the Use of Mechanisms for Extraction of Statistical and Semantic Links of Elements. In 2020 International Conference on Information Science and Communications Technologies (ICISCT) (pp. 1-5). IEEE.
37. Тишликов, С. А. (2013). ОТНОШЕНИЯ АВТОМАТИЗИРОВАННОГО ДЕЛОПРОИЗВОДСТВА НА ОСНОВЕ СТРУКТУРНО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЙ ИЗБЫТОЧНОСТИ. In Современные инструментальные системы, информационные технологии и инновации (pp. 247-252).
38. Eshbaevich, T. D. Gulistan State University, 120100, 4th microdistrict, Gulistan city, Syrdarya region, Uzbekistan E-mail: doniyor120373@gmail.com Abstract. The article describes the creation of modern e-learning resources for educational process, their purpose, content, structure and stages of creation. The article also gives

recommendations on how to create e-learning resources, and. Pedagogika, 21.

39. Saidov, J., Ishchanova, I., Temirxolova, B., & Nurmammedova, Z. (2024). BILIMLAR BAZASINING ASOSIY XUSUSIYATLARI VA ULARGA OID LOYIHALASH. Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences, 3(7), 23-27.

40. Islikov, S., Normurotov, J., Normuminov, B., & Yunusov, A. (2024). METHODOLOGY OF USING PROJECT-ORIENTED LEARNING AND MIXED TASKS IN EDUCATION. Центральноазиатский журнал междисциплинарных исследований и исследований в области управления, 1(2), 138-142.

“KLIENT-SERVER” TEXNOLOGIYASI VA UNDAN FOYDALANISH

Jurayev Umidjon Sayfullayevish

Irsaliyev Furqat Sherali o'g'li

Guliston davlat universiteti o'qituvchilari

Fayziyev Zufar Sherali o'g'li

Bo'tayev Xolyigit Oqmamat o'g'li

Xusanov Isroil Xasanboy o'g'li

Norboyev Shahzod Urazali o'g'li

Guliston davlat universiteti talabalari

Annotatsiya "klient-server" texnologiyasining aloqalar tarmog'ini tashkil etishda ishlatiladigan "klient" va "server" komponentlari. Klientlar, serverlardan ma'lumotlarni olish va yuborish uchun so'rovlar yuborishda ishlatiladi, serverlar esa klientlarga xizmat ko'rsatish va ularning so'rovlari asosida ma'lumotlarni boshqarishda ishlatiladi. Maqola "klient-server" texnologiyasining skalabilik, xavfsizlik, resurslar va boshqaruvga qo'yilgan muhimligi ham ta'riflaydi. Boshqaruv, ma'lumotlar nazorati, ruxsat berish va tarmoqni oson boshqarish imkonini ta'minlaydi.

Kalit so'zlar: "klient-server", "aloqa", "tarmoq", "ma'lumotlar", "skalabilik", "xavfsizlik", "resurslar", "boshqaruv", "veb-saytlar", "elektron pochta", "bulut xizmatlari" va boshqalar.

"Klient-server" texnologiyasi bir nechta kompyuter tizimlarini alohida rol o'ynagan ariza va javoblardan iborat kompyuter tarmog'i modelini ifodalaydi. Bu texnologiyada kompyuterlarning iki tomoni mavjud bo'ladi: birinchi tomon "klient" (mijoz) deb ataladi va boshqasida "server" (xizmat ko'rsatuvchi) bo'ladi.

1) "Klient-server" tarmog'i nima?

"Klient-server" tarmog'i kamida bitta markaziy serverga ulangan ko'plab mijozlar yoki ish stantsiyalarini o'z ichiga oladi. Ko'pgina ma'lumotlar va ilovalar serverga o'rnatiladi. Mijoz resurslarga kirishni xohlasa, ular serverdan kirishadi. Serverda asosan shaxsiy foydalanuvchi katalogi va ko'plab umumiy kataloglar mavjud. Mijoz server tarmog'i tezroq kirish imkoniyatiga ega, chunki ular bir nechta mijozlarni qo'llab-quvvatlash uchun mo'ljallangan. Mijoz hech qanday resurslarni almashmasdan ish stantsiyasi sifatida ishlaydi.

Bu dastur ilovalari va fayllarni yangilashni osonlashtiradi, chunki ular faqat bitta kompyuterda saqlanadi. Server dasturiy ta'minoti butun tizim bo'ylab xizmatlarni taqdim etadi. Mijoz server tarmog'ida xavfsizlik

kuchaytirilgan, chunki server xavfsizlikni boshqaradi. Bu keng tarqalgan tarmoq modeli. Mijoz server tarmog'ida mijozlar va serverlar farqlanadi va ma'lum serverlar va mijozlar mavjud. Mijoz server tarmog'ida markazlashtirilgan server ma'lumotlarni saqlashga odatlanib qoladi, chunki u markazlashtirilgan boshqaruvga ega. Ushbu tarmoqda server mijoz tomonidan so'ralgan xizmatlarga javob beradi.

"Klient-server" tarmog'i - bu o'zini server kabi ishlaydigan va unga turli xil hisob-kitoblarni yoki mijozlarni yo'naltiradigan yagona markaziy kompyuterdan iborat onlayn tarmoq turi. Serverga kirishda mijozlar umumiy ma'lumotlarga va unga xizmat ko'rsatadigan kompyuterda saqlangan fayllarga kirishlari mumkin. World Wide Web mijoz-server modelidan foydalanadigan kompyuter dasturiga misoldir.

Ilovaning tabiati mijoz-server modelida kompyuter mijoz yoki server bo'ladimi yoki ikkalasi kabi ishlaydimi yoki yo'qligini hal qiladi.

Klient-server texnologiyasi, boshqa tizimlarga so'rovlar yuborish, ma'lumotlar almashish, fayllarni o'qish yoki saqlash, tashqi resurslarni boshqarish va boshqalar bilan aloqada ishlay oladigan tarmoqlarning yaratilishida keng qo'llaniladi. Kompyuter tarmog'idagi mijoz va serverlar nima?

Mijozlar - bu server taqdim etadigan resurslar va xizmatlar uchun so'rovlarni amalga oshiradigan kompyuter uskunasi yoki server dasturiy ta'minoti. Mijozlar ko'pincha "xizmat so'rovchilari" deb ataladi. Qalin, ingichka yoki gibrid mijoz hisoblashlari uchta toifadir.

Qalin mijoz: Keng funktsional imkoniyatlarni taklif qiladigan, ma'lumotlarni qayta ishlashning ko'p qismini mustaqil ravishda bajaradigan va serverga ozgina bog'liq bo'lgan mijoz.

Sayoz mijoz: Ilova serveri asosiy kompyuterning resurslariga tayanadigan engil kompyuter bo'lgan nozik mijoz serveri uchun kerakli ma'lumotlarni qayta ishlashning ko'p qismini boshqaradi.

Aralash mijoz: Aralash mijoz nozik mijoz va qalin mijozning elementlarini birlashtiradi. U mahalliy ishlov berishni amalga oshirishi mumkin, ammo doimiy ma'lumotlarni saqlash uchun serverga tayanishi kerak.

Boshqa komponentlar yoki dasturlar uchun markaz bo'lib xizmat qiladigan qurilma yoki kompyuter dasturi server sifatida tanilgan. Server - bu mijoz kirishi yoki resurslarni almashish va vazifalarni taqsimlash uchun foydalanishi mumkin bo'lgan har qanday kompyuterlashtirilgan tizim. Oddiy serverlar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Ilovalar serveri
- Hisoblash serveri

- Ma'lumotlar bazasi serveri
- Veb-server

Bu texnologiyadan foydalanishning bir nechta afzalliklari mavjud:

Taqsimlangan vazifalar: Klient-server modelida, resurslar va vazifalar server tomonida taqsimlangan holda saqlanadi. Bu, tizimlar o'rtasidagi ishimni yaxshilanishini va taqsimlashni osonlashtiradi.

Qavatli ishlash: Serverlar ma'lumotlarni o'zlarida saqlab turadi va klientlar bu ma'lumotlarga murojaat qiladi. Bu, ma'lumotlarning qo'llanishini va ishlab chiqishni optimallashtiradi.

Xavfsizlik: Klient-server texnologiyasi xavfsizlikni ta'minlashga yordam beradi. Serverlar o'zlarini himoya qilish uchun zarur xavfsizlik sohalari bilan ta'minlanishi mumkin va klientlar faqat server bilan bog'lanish orqali ma'lumotlarga kirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Skalabilnost: Klient-server modeli tizimga qo'shish va serverlar sonini oshirishni osonlashtiradi. Tizimga yangi klientlar qo'shilishi bilan ham, serverlar resurslarni taqsimlash va barcha klientlarga xizmat ko'rsatishga tayyor bo'lishadi.

Masofaviy murojaat: Klient-server texnologiyasi, masofaviy murojaatlarni amalga oshirishga imkon beradi. Klientlar internet orqali serverlarga murojaat qilishi mumkin, shuningdek, o'zaro aloqalar tarmog'i bo'lgan lokal tarmoqlarni ham qo'llash mumkin.

Klient-server texnologiyasi, iste'molchilarni va serverlarni bir-biriga bog'lab turuvchi ko'plab protokollardan foydalanadi, masalan, HTTP (Hypertext Transfer Protocol), FTP (File Transfer Protocol), SMTP (Simple Mail Transfer Protocol) va boshqalar.

"Klient-server" texnologiyasi, kompyuterlar orasidagi aloqalar tizimini tashkil etishda ishlatiluvchi bir modeldir. Bu modelda, "klient" va "server" sifatida nomlangan kompyuterlar o'rtasida aloqalar mavjud bo'ladi. Klientlar, serverlardan ma'lumot olish uchun so'rovlar yuboradigan kompyuterlar hisoblanadi. Klientlar, ma'lumotlarni saqlash, serverlarga so'rov yuborish va serverdan javob olish kabi vazifalarni bajarish uchun ishlatiladi. Masalan, veb-brauzerlar veb-saytlarni ko'rish uchun serverlarga so'rovlar yuborishadi.

Serverlar esa, klientlarga xizmat ko'rsatish va ularning so'rovlari yoki talablari asosida ishlaydigan kompyuterlar hisoblanadi. Serverlar, ma'lumotlarni saqlash, ularni qayta ishlash va klientlarga xizmat ko'rsatish uchun xususiyatlarga ega bo'lishi mumkin. Misol uchun, fayl serverlar fayllarni saqlaydi, pochta serverlar elektron xatlar uchun xizmat ko'rsatadi va bazalar serverlar ma'lumotlar bazalarini boshqarish uchun ishlatiladi.

Serverlarning turlari qanday?

Mijoz-server arxitekturasining umumiy ishini qisqacha tavsiflagandan so'ng, kompyuter tarmoqlarida va kengroq axborot texnologiyalari sanoatida qo'llaniladigan eng keng tarqalgan server turlarini ko'rib chiqish foydali bo'ladi.

Veb-server: Bu serverlar sizning kompyuteringiz va internet veb-saytidan saqlangan har qanday ma'lumotlar o'rtasida aloqa o'rnatadi. Internet uchun ma'lumotlar veb-serverlarda saqlanadi va veb-brauzeringizga o'tkazilishidan oldin "HTTP" kodi yordamida olinadi. Eng mashhur server turlaridan biri bu.

Virtual mashina (VM): Virtual mashinalar faqat ma'lumotlarni virtual bo'shliqlarda saqlaydi va ulaydi, ularning nomi ko'rsatilgan. Odatda virtual mashina monitori (VMM) deb ataladigan gipervisor - bu IT guruhlariga yuzlab virtual mashinalarni bitta haqiqiy uskunada boshqarish imkonini beruvchi dastur. Ular ishlaydigan serverlarning eng tejamli turi bo'lganligi sababli, ushbu serverni virtualizatsiya qilish usuli odatda ma'lumotlarni uzatish va saqlash uchun ishlatiladi.

Proksi-server: Proksi-serverlar xost-server va mijoz o'rtasida ko'prik vazifasini bajaradi. Proksi-server orqali o'tgandan so'ng, proksi-server ma'lumotlarni veb-saytdan kompyuteringizning IP-manziliga uzatadi. Ma'lumot mijozdan boshqa foydalanuvchiga to'g'ridan-to'g'ri emas, balki manbadan proksi-serverga so'ralganligi sababli, bu usul qo'shimcha himoya darajasini taklif qiladi. Ko'plab zararli internet faoliyati proksi-server tomonidan bloklanishi mumkin.

Ilova serveri: Virtual server ulanishlari orqali ushbu serverlar mijozlarni dasturiy ta'minot dasturlari bilan bog'laydi. Bu foydalanuvchilarga o'z qurilmalariga ma'lumotlarni yuklab olmasdan dasturlarga kirish imkonini beradi. Ilova serverlari kompaniyalar uchun eng yaxshi tanlovdir, chunki ular bir vaqtning o'zida ko'plab foydalanuvchilar uchun katta hajmdagi dastur ma'lumotlarini samarali joylashtirishlari mumkin.

Fayl uzatish protokoli (FTP) serveri: Fayllarni bir kompyuterdan ikkinchisiga o'tkazish uchun FTP serverlaridan foydalaniladi. Yuklangan fayllar serverdan qurilmangizga chiqariladi, yuklangan fayllar esa kompyuteringizdan serverga o'tadi. Kompyuterlarni xavfsiz ulash va ma'lumotlarni uzatish uchun bu jarayon fayl uzatish protokoli sifatida tanilgan.

Ma'lumotlar bazasi serveri: Ma'lumotlar bazasi serverlari turli xil ilovalarni boshqarish uchun korxonalar kirishi va ulardan foydalanishi mumkin bo'lgan muhim ma'lumotlar ombori sifatida ishlaydi. Ma'lumotlar bazasi serveri ishlashi uchun har qanday ma'lumotlar bazasi dizayni shart emas.

Pochta serveri: Pochta serveri elektron pochta xizmatlarini taqdim etuvchi platformalar orqali foydalanuvchilar uchun xabarlarini saqlaydi va yetkazib beradi. Pochta serverlari doimiy ravishda tarmoqqa ulanishi uchun sozlanganligi sababli, foydalanuvchilar o'zlarining elektron pochta-lariga kirish uchun o'z qurilmalarida biron bir dasturni ishga tushirishlari shart emas.

Fayl serveri: Bir nechta foydalanuvchilarning ma'lumotlar fayllari fayl serverida saqlanadi. Ular kompyuterga fayllarni tezroq yozish va ma'lumotlarni tezroq olish imkonini beradi. Ko'pgina foydalanuvchilar shaxsiy kompyuterga qaraganda serverda saqlangan fayllarga kirishni talab qilganda, korxonalar ushbu asosiy server turidan tez-tez foydalanadilar.

Domen nomlari tizimi (DNS) serveri: Bu serverlar o'qilishi mumkin bo'lgan kompyuter domen nomlarini kompyuter kodida yozilgan IP manzillarga aylantiradi. DNS server so'ralgan manzilni topish va uni mijoz qurilmasiga yuborish uchun foydalanuvchi tomonidan taqdim etilgan qidiruv ma'lumotlaridan foydalanadi.

Hamkorlik serveri: Hamkorlik serveri ish bir necha foydalanuvchilar o'rtasida bo'lishish kerak bo'lganda ulanishlarni osonlashtiradi. Siz ushbu serverlar bilan fayllar, dasturlar va boshqa katta hajmdagi ma'lumotlarni almashishingiz va saqlashingiz mumkin.

O'yin serveri: Dunyo bo'ylab foydalanuvchilarni bog'lash uchun katta o'yin tarmoqlari serverlarni talab qiladi. Ko'p o'yinchili internet o'yinlari ushbu serverlar tomonidan joylashtirilgan.

Boshqaruv va monitoring serveri: boshqaruv va monitoring serverlari turli vazifalarni bajaradi. Ular birinchi navbatda foydalanuvchi so'rovlarini qabul qiladi, ularni yozib oladi va raqamli tranzaktsiyalarni kuzatadi. Boshqalar faqat foydalanuvchi faoliyatini kuzatib boradi va unda dinamik rol o'ynamaydi. Tizimdagi xavf yoki kamchiliklarni izlash uchun tarmoq sog'lig'ini tekshiradigan tarmoq menejerlari o'zlarining so'rovlariga javob berish uchun monitoring serverlaridan foydalanishlari mumkin.

Chop etish serveri: Tarmoq bo'ylab chop etish uchun chop etish serveri yaqin atrofdagi kompyuterlar bilan masofaviy ulanishlarni o'rnatadi. Endilikda korxonalar ushbu serverlar tufayli butun bo'limni qo'llab-quvvatlash uchun bitta printerdan foydalanish imkoniyatiga ega. Ofis maydoniga qo'yilganda, ba'zi printerlar hatto tarmoqqa ulanish uchun tayyorlangan o'z o'rnatilgan serveriga ega

Kompyuter tarmog'idagi mijoz va serverlar nima?

Mijozlar - bu server taqdim etadigan resurslar va xizmatlar uchun so'rovlarni amalga oshiradigan kompyuter uskunasi yoki server dasturiy

ta'minoti. Mijozlar ko'pincha "xizmat so'rovchilari" deb ataladi. Qalin, ingichka yoki gibrid mijoz hisoblashlari uchta toifadir.

Qalin mijoz: Keng funktsional imkoniyatlarni taklif qiladigan, ma'lumotlarni qayta ishlashning ko'p qismini mustaqil ravishda bajaradigan va serverga ozgina bog'liq bo'lgan mijoz.

Sayoz mijoz: Ilova serveri asosiy kompyuterning resurslariga tayanadigan engil kompyuter bo'lgan nozik mijoz serveri uchun kerakli ma'lumotlarni qayta ishlashning ko'p qismini boshqaradi.

Aralash mijoz: Aralash mijoz nozik mijoz va qalin mijozning elementlarini birlashtiradi. U mahalliy ishlov berishni amalga oshirishi mumkin, ammo doimiy ma'lumotlarni saqlash uchun serverga tayanishi kerak.

Boshqa komponentlar yoki dasturlar uchun markaz bo'lib xizmat qiladigan qurilma yoki kompyuter dasturi server sifatida tanilgan. Server - bu mijoz kirishi yoki resurslarni almashish va vazifalarni taqsimlash uchun foydalanishi mumkin bo'lgan har qanday kompyuterlashtirilgan tizim. Oddiy serverlar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Ilovalar serveri
- Hisoblash serveri
- Ma'lumotlar bazasi serveri
- Veb-server

Mijoz-server texnologiyasi - bu taqsimlangan hisoblash modeli bo'lib, unda mijozlar xizmatlar yoki resurslar uchun so'rovlarni boshlaydilar va serverlar bu so'rovlarni bajaradi. Bu so'rov-javob aloqa modeliga amal qiladi, serverlar resurslar ustidan markazlashtirilgan nazoratga ega va mijozlar umumiy resurslarga kirishlari va ulardan foydalanishlari. Ushbu arxitektura kengaytirilishi, resurslarni almashish va mijozlar va serverlar o'rtasida samarali aloqa o'rnatish imkonini beradi.

Mijoz-server tizimlarida serverlar mijoz so'rovlarini qayta ishlash, hisob-kitoblarni bajarish va xizmatlar ko'rsatishda asosiy rol o'ynaydi. Ular ma'lumotlar oqimini boshqaradi va muvofiqlashtiradi, umumiy resurslar mavjudligini ta'minlaydi va biznes mantig'ini bajaradi. Boshqa tomondan, mijozlar serverlarga so'rovlar yuboradilar va so'ralgan ma'lumotlar yoki xizmatlarni o'z ichiga olgan javoblarni oladilar.

Ushbu texnologiya bir qator afzalliklarni taqdim etadi, jumladan, ortib borayotgan ish yuklarini boshqarish uchun miqyoslilik, ortiqcha va nosozliklarga bardoshli mexanizmlar orqali ishonchlilik va resurslarni samarali almashish qobiliyati. Shuningdek, u mijozlar va serverlar o'rtasida xavfsiz aloqani ta'minlaydi, ko'pincha shifrlash, autentifikatsiya va kirishni boshqarish kabi xavfsizlik choralari qo'llaydi.

Umuman olganda, mijoz-server texnologiyasi resurslardan samarali foydalanish, markazlashtirilgan boshqaruv va mijozlar va serverlar o'rtasida uzluksiz aloqani ta'minlovchi tarmoq tizimlarini yaratishga moslashuvchan va samarali yondashuvni ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

41. Muxamadxan, K., Umid, J., Zayniddin, K., & Umidjon, S. (2018). Reduction of mineralization of collector-drainage water by the biological method and use of them in the irrigated agriculture. *European science review*, 1(11-12), 55-57.
42. Zaynidinov, H., Juraev, J., & Juraev, U. (2020). Digital image processing with two-dimensional haar wavelets. *International Journal of Advanced Trends in Computer Science and Engineering*, 9(3).
43. Vafokulova, M., & Juraev, U. (2022). Marketing strategy and failure of Forever 21. What is the reason behind Forever, 21, 67-75.
44. Khamidov, M., Juraev, U., Juraev, A., Khamraev, K., & Khamidova, S. (2021). Technology for mitigating negative consequences of water scarcity and salination in arid regions by phytomelioration measures. *Annals of the Romanian Society for Cell Biology*, 5117-5136.
45. Zaynidinov, H., Sayfiddin, B., Bunyod, A., & Umidjon, J. (2021, November). Parallel Processing of Signals in Local Spline Methods. In *2021 International Conference on Information Science and Communications Technologies (ICISCT)* (pp. 1-3). IEEE.
46. Zaynidinov, H., Juraev, U., Tishlikov, S., & Modullayev, J. (2023, November). Application of Daubechies Wavelets in Digital Processing of Biomedical Signals and Images. In *International Conference on Intelligent Human Computer Interaction* (pp. 194-206). Cham: Springer Nature Switzerland.
47. Saidov, J., Irsaliyev, F., Elmurodova, G., & Rustamova, M. (2024). TALABALARNING MA'LUMOTLAR BAZASINI YARATISH BO 'YICHA BILIMLARINI BAHOLASH MEZONLARI. *Центральноазиатский журнал междисциплинарных исследований и исследований в области управления*, 1(2), 131-134.
48. Saidov, J., Irsaliyev, F., Temirxolova, B., & Ismoilova, C. (2024). TALABALARNING BILIM OLISHGA BO 'LGAN QIZIQISHLARINI OSHIRISH MUAMMOLARI. *Центральноазиатский журнал междисциплинарных исследований и исследований в области управления*, 1(2), 134-137.

49. Irsaliyeva, S., Irsaliyev, F., & Mavlonov, S. (2024). FIZIKADAN NOSTANDART NAMOIYISH TAJRIBALARINI BAJARISHDA O 'QUVCHI KREATIV FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. Центральноеазиатский журнал междисциплинарных исследований и исследований в области управления, 1(2), 84-89.
50. Irsaliyev, F., Sayfullayeva, N., & Yo'ldosheva, S. (2024). HISOBLASH MASALALARI. Центральноеазиатский журнал междисциплинарных исследований и исследований в области управления, 1(5), 31-34.
51. Irsaliyev, F., Nurmuhammedova, Z., Temirxolova, B., & Ishchanova, I. (2024). EKSPERT TIZIMLARINING DASTURIY TA'MINOTIDA ISHLASH. Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences, 3(7), 18-22.
52. Ахатов, А. Р., & Тишликов, С. А. (2016). Методы повышения достоверности передачи и обработки информации в системах электронного документооборота на основе нечеткой семантической гиперсети. Проблемы вычислительной и прикладной математики, (3), 10-19.
53. Тишликов, С. А., Жуманов, И. И., & Юлдошев, О. (2012). Контроль достоверности информации электронных документов на основе нейронечеткой семантической гиперсети.«. Химическая технология. Контроль и управление»,(6), 38.
54. Ахатов, А. Р., & Тишликов, С. А. (2015). Оптимизация достоверности передачи и обработки электронных документов на основе свойств моделей переходного процесса. Химическая технология. Контроль и управление», ТГТУ,(1), 61.
55. Жуманов, И. И., & Тишликов, С. А. (2011). Интерактивное обнаружение и исправление ошибок в текстах систем электронного документооборота.«. Илмий тадқиқотлар ахборот-номаси», СамДУ, Самарқанд,(1).
56. Isroil, J., & Khusan, K. (2020, November). Increasing the Reliability of Full Text Documents Based on the Use of Mechanisms for Extraction of Statistical and Semantic Links of Elements. In 2020 International Conference on Information Science and Communications Technologies (ICISCT) (pp. 1-5). IEEE.
57. Тишликов, С. А. (2013). ОТНОШЕНИЯ АВТОМАТИЗИРОВАННОГО ДЕЛОПРОИЗВОДСТВА НА ОСНОВЕ СТРУКТУРНО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЙ ИЗБЫТОЧНОСТИ. In Современные инструментальные системы, информационные технологии и инновации (pp. 247-252).

58. Eshbaevich, T. D. Gulistan State University, 120100, 4th microdistrict, Gulistan city, Syrdarya region, Uzbekistan E-mail: doniyor120373@ gmail. com Abstract. The article describes the creation of modern e-learning resources for educational process, their purpose, content, structure and stages of creation. The article also gives recommendations on how to create e-learning resources, and. *Pedagogika*, 21.

59. Saidov, J., Ishchanova, I., Temirxolova, B., & Nurmammedova, Z. (2024). BILIMLAR BAZASINING ASOSIY XUSUSIYATLARI VA ULARGA OID LOYIHALASH. Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences, 3(7), 23-27.

60. Islikov, S., Normurotov, J., Normuminov, B., & Yunusov, A. (2024). METHODOLOGY OF USING PROJECT-ORIENTED LEARNING AND MIXED TASKS IN EDUCATION. *Центральноазиатский журнал междисциплинарных исследований и исследований в области управления*, 1(2), 138-142.

PSYCHOLOGICAL RECOMMENDATIONS ON METHODS OF FORMING PEDAGOGICAL TECHNIQUES

Nikitina Maria Rusverovna

*Urganch State University, 2nd year student of the Faculty of Pedagogy
"Practical psychology"*

Annotation: *This article is written about psychological recommendations in the use of pedagogical technologies, their application methods.*

Key words: *Pedagogical technology, R. Ganye, L. Briggs, A. Romishevsky, F. S. Keller.*

The peculiarity of the method of pedagogical technology is that it designs the process of study and knowledge (mastery) that guarantees the achievement of the planned goal of education.

Aiming for the goal, checking the current results, dividing the educational material into some parts - these signs of organizing the educational process - are the characteristics of the re-elaborated (repetitive) educational cycle.

In other words, the main parts of the iterative learning cycle are:

- general identification of educational goals;
- clarifying the general goal and turning it into educational goals;
- a set of educational practices;
- evaluation of educational results.

Since the educational process has such a repetitive form, it acquires the character of a module, it is divided into separate blocks (parts), which have different contents but a common structure.

In order to organize the educational process according to pedagogical technology, high skills are required at the design stage, a group of leading methodologists - pedagogues develops methodical materials based on the rules and principles of pedagogical technology. If such materials are available, the teacher's task is mainly organizational work and advice (with the possibility of making some creative changes).

At all stages of the educational process, the main focus is on achieving the educational result.

In summary, the pedagogical technology method includes:

1. Classification of general goals and important issues of education.
2. Development of simplified goals (learning tasks).
3. Transforming educational goals into control (test) assignments.

4. ways to achieve goals.

An important aspect of pedagogical technology is the clear expression of the purpose of education, awareness of how well the student has mastered knowledge during the study, teaching based on the actions (activity) of the student.

Tips for new teachers: (Part 1)

After 4 years of schooling, you have now stepped into a truly independent life and become a teacher at school. This profession, along with being honorable, also has its own challenges. I would like to share with you some of my recommendations during your career.

□ Dating. The school is very different from other schools. At school, you have to work with 100 million people in one day. Of course, it's natural to feel fear and excitement at the beginning. Your colleagues will help you to get out of this situation and create a friendly atmosphere. The first thing you do when you come to school is to get to know all your colleagues. Create a warm relationship, especially with teachers who share the same subject as you. Because they will help you in every way when you start work, which subject, how to pass, how to prepare documents.

□ In your early days, you will definitely have the attention of all the students. Therefore, be bold without losing yourself. Try to get to know the students in your classes. In advance There is also a way to get acquainted. In doing so, ask the head of that class for a picture of them together and get to know each student by name. The first time you walk into class, calling them by name without knowing them will cause their surprise and interest. "Yes, teacher, how do you know me?" they will surely ask with surprise.

□ As much as possible, call your students by their first name, not their last name. When you call him by his name, the student will have a little respect for you. Usually, it is not difficult to attract students' attention in the very first lesson. Because all his attention will be on you, he will be busy studying you. Because you are news to them. But don't think that they always sit quietly and carelessly. How you behave in the first lesson will determine how your students will treat you in subsequent lessons.

□ Lesson process. Keep track of the classes you'll be attending. Younger classes like colorful, game-based, demonstration lessons. It is much easier to get them interested in the lessons. The upper classes are a bit more difficult. Their interest will be weaker. Most of them are more interested in talking with each other than in class. I recommend that you organize logical and team games and give psychological tests to them outside of class. Try

to pass the topics as easily and simply as possible. Because their level and interest in science will be much lower. Take this into account and go lighter.

□ During class, work with more limping students, not just those who raise their hands. Of course, the excellent ones should not be left behind. If you do this, all your students will get used to coming to your next lessons prepared. Take it to the understanding that "the teacher will ask me clearly".

□ I have no doubt that if you give simpler tasks to the students with low mastery and give them good grades, those students will soon become the best students.

□ Don't make it too difficult to get your grade. There's no harm in encouraging a little effort in the beginning. But don't suddenly increase the grades. Everything should be step by step. The student should feel the progress in himself and his grades.

Teachers are usually used to solving the problem by looking at the tip of the "iceberg". For example, if a student runs away from class or walks on the sidewalk during class, we will give him a rude, undisciplined call, give him a break, drive him away, or call his parents.

In fact, it can be caused by lack of interest in the lesson, always the same, he does not like our treatment, the psychological state of the child, his need for attention, and "big ice under the water" on his head. Therefore, your constant fighting will not affect him.

The teacher usually aims to teach the student to understand, master and apply the content of the educational material.

The order (goal) of society in the field of education is generally expressed in state documents, works and speeches of the head of state. Even the goals indicated in the educational programs are generally expressed in one or two sentences, from which it is difficult to understand something specific. If we look at the goals and tasks of the educational system from the perspective of the society - the state, and the goals and tasks of this educational institution, the educational subject, its departments, topics, and some educational issues, then a unique system of goals is formed.

The directions of important changes in the educational process according to the new pedagogical technology are as follows: clarification of educational goals based on diagnostic goals; clear separation of current and final assessments; guarantee the achievement of the planned educational result; selection of forms of educational activities and means of interaction between the teacher and the student depending on the

conditions; educational material development by performing reproductive tasks; such as working in small, self-checking groups to master the benchmark.

The task set before the student is the result of education. So, what is checked and evaluated is the result of education.

In order to express educational tasks more clearly, the following should be followed.

- start expressing each important issue - group of tasks with the phrase: "by the end of the lesson, students should know ...";
- designation of each task with an order number;
- expression of each task using the verbs "list, tell, remember, show, perform, choose, calculate";
- put each task with the term of the student's activity;
- each task should aim at exactly one result of education (it is not possible to give two or three answers to one question);
- it is possible to measure the result of mastering each task, the achievement of the goal.

Learning tasks should provide an opportunity to objectively assess the student's knowledge and skills (oral, written or test) after studying a learning issue: subject knowledge or subject matter.

Foreign pedagogic scientists are developing methods of organizing students' activities for higher levels of education in the field of pedagogical technology.

American scientists: R. Ganye and L. Briggs proposed the following form of teaching using the method of pedagogical technology. This method of teaching is aimed at achieving specific educational goals and stimulating the level of productivity of thinking:

1. Focusing students' attention.
2. Convey the purpose of the lesson to students.
3. Emphasize the need to remember the necessary knowledge and acquire skills.
4. Providing educational materials that arouse interest in the student and encourage him to act.
5. Approving and encouraging students' responses.
6. To be aware of what the student has mastered.
7. Management of student's thinking (thinking) activity, encouraging strengthening of knowledge and skills.
8. Evaluation of students' actions.

The English scientist A. Romishevskyi recommends the following variants of the method of pedagogical technology:

1. Convey only the necessary knowledge.
2. Formation of skills at the initial reproductive level.
3. Show the child's actions as a whole and in parts.
4. Simplification of skill formation (completion of the task in parts).
5. Be constantly aware of the student's independent performance, approve and encourage him.
6. Transition to a productive, research stage.
7. Organizing different problem situations - performing non-standard tasks.
8. analyze the student's work and discuss how he did it with the teacher (group).

American scientist F.S. Keller developed an individualized system of pedagogical technology method for higher education institutions.

Key features of the Keller Plan are:

1. To achieve full mastery of the content of the educational material (including the content of the previous section) by the student.
2. Each student works individually according to his own learning speed.
3. Using the lecture only to motivate and guide students.
4. Use of published training manuals to describe training information.
5. Using the power of assistants (postgraduate students, excellent students) to determine the mastery of sections of the educational material.

In this form of pedagogical technology method, the teacher divides the course into several sections (modules), usually their number is 15-20; they can be equivalent to the chapters in the textbook. Each student is given a guide on how to study, which indicates the purpose of studying the section (topic), recommends certain forms of study work, control and self-examination. a set of questions will be presented for self-control. The student himself chooses the form of reading the procedure. Before the exam in the mastered section, each student is tested in the form of "passes" and "fails" according to specific requirements and criteria developed by the assistant - assistant teacher. A student who has not passed the test will further develop the study material based on the assistant's recommendation. Passing the test is a kind of permission to study the next section. The number of lectures is very small (no more than 6 per semester), attendance at them is not mandatory.

REFERENCES:

1. Ishmukhamedov R.J., Yuldashev M. Innovative pedagogical technologies in education and training.- T.: "Nihol" publishing house, 2013, 2016.-279p.
2. Kadirova Z. On some issues of developing tolerance in students. // J. Philosophy and law. - T., 2008. -No. - B.42.
3. Muslimov N.A. Psychological-methodological foundations of professional formation of vocational education teacher: Ped. science. doc. ... diss. - T., 2007.
4. Povarenkov Yu.P. Psychological content of professional development of the person. M., 2002.

ФИНАНСОВЫЙ КОНТРОЛЬ И ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ ЕГО ЭФФЕКТИВНОСТИ.

Таджибекова Дилноза Бахтияровна

Научный руководитель: доцент кафедры «Финансы» Ташкентского государственного экономического университета

Жу'раева У'ғилой Ахмадали қизи

студентка Ташкентского государственного экономического университета

Финансовый контроль является важнейшим элементом системы управления финансами, обеспечивающим соблюдение финансовой дисциплины, рациональное и эффективное использование финансовых ресурсов. В современных условиях возрастающей сложности и динамичности экономической среды повышается значимость эффективного финансового контроля для обеспечения финансовой стабильности, защиты экономических интересов государства и бизнеса, а также повышения доверия со стороны инвесторов и других заинтересованных сторон. Однако в современных условиях существуют проблемы, снижающие эффективность финансового контроля, что требует поиска путей его совершенствования. Без финансового контроля невозможно эффективное использование как финансовых, так и трудовых ресурсов.

Главной задачей государственного финансового контроля является выявление ошибок и злоупотребления при управлении ресурсами, выявление, предупреждение и пресечение нарушения бюджетного законодательства, обеспечение соблюдения эффективности, законности и целесообразности расходования ресурсов. Сегодня развитие финансового контроля является важным направлением в бюджетной политике, поэтому существует необходимость его развития и реформирования. Финансовый контроль является актом познания, позволяющим выявить закономерности, проблемы и, соответственно, найти пути их решения. Если рассматривать финансовый контроль через призму правовой формы, можно сделать вывод, что он содержит в себе права и обязанности аудитора и аудируемого. Одной из главных целей финансового контроля является какая-либо информация о движении финансовых ресурсов. Основой информации являются данные, связанные с расходованием и накоплением денежных средств. В целом, как считают эксперты, можно повысить

эффективность финансами, сосредоточившись на профессиональной и аналитической деятельности. Руководствуясь опытом многих стран мира, можно сделать вывод, что для разработки теоретической основы, которая впоследствии повысит эффективность финансового контроля, необходимо использовать бюджетные программы и постоянную оценку целей. Для достижения максимальной эффективности финансового контроля необходимо рассматривать его в роли комплексного подхода. Этот системный подход определяет компоненты в единой унифицированной структуре на основе функциональных деталей, определяет основное назначение каждого компонента и, следовательно, использует каждый структурный элемент. Но следует заметить, что поскольку отдельные элементы целой системы могут быть использованы разными органами, то присутствует необходимость разграничить их зоны влияния. Для выстраивания системы финансового контроля она должна быть сгруппирована на основе специфики субъектов, осуществляющих контроль. Таким образом, одной из главных и самых необходимых задач совершенствования системы контроля является использование системы финансового мониторинга и региональной системы финансового контроля для разработки формальных критериев оценки и процедур отбора наиболее перспективных региональных планов. Важнейшая задача будущего развития финансового контроля должна заключаться в расширении сферы влияния. Следовательно, учреждение финансового контроля должно иметь право проверять законы и нормативные акты местного самоуправления, законодательные органы и представительства, а также иметь право проверять различные стандарты бухгалтерского учета и финансовые отчеты. Повышение эффективности финансового контроля имеет важное значение для обеспечения устойчивого экономического роста, защиты прав и интересов граждан, а также укрепления доверия к финансовой системе. Реализация предложенных мер позволит повысить качество и результативность финансового контроля, укрепить финансовую дисциплину и создать условия для дальнейшего развития экономики. Необходимо отметить, что совершенствование финансового контроля является непрерывным процессом, требующим постоянного мониторинга, оценки и внедрения новых технологий и подходов. Внедрение эффективной системы финансового контроля позволит организациям и государству повысить свою финансовую устойчивость, снизить риски и повысить уровень доверия со стороны

заинтересованных сторон. В заключение хотелось бы отметить, что вопросы финансового управления должны быть быстро решены в ближайшем будущем, что повысит эффективность нашей бюджетной политики.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1.Воронин Ю. М. Государственный финансовый контроль: вопросы теории и практики. М.: Финансовый контроль, 2018 269с.
- 2.Финансовый контроль: методы анализа и оценки эффективности. Зуев Дмитрий.
3. АНАЛИЗ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ФИНАНСОВЫХ РЕСУРСОВ. Соболева Ю.А
4. Щербакова Н. В. Основы контрольно-надзорной деятельности: учебное пособие. Йошкар-Ола: ПГТУ, 2018. - 142 с.

ИНВЕСТИЦИОННЫЕ СТРАТЕГИИ В УСЛОВИЯХ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ НЕСТАБИЛЬНОСТИ

Сабирова Лола Шавкатовна

*Научный руководитель: доцент кафедры доцент кафедры
«Оценочное дело и инвестиции» Ташкентского государственного
экономического университета*

Жу'раева У'ғилой Ахмадали қизи

*студентка Ташкентского государственного экономического
университета*

Инвестиционные стратегии в условиях экономической нестабильности играют важную роль в сохранении и приросте капитала инвесторов. Экономическая нестабильность может включать в себя финансовые кризисы, рецессии, волатильные рынки и другие факторы, которые могут оказать негативное воздействие на инвестиции. В таких условиях выбор правильной стратегии становится ключевым фактором успешных инвестиций. Одной из главных стратегий при экономической нестабильности является диверсификация портфеля. Это означает распределение инвестиций между различными видами активов, классами активов и регионами. Такой подход позволяет уменьшить риск, связанный с возможной потерей на одном активе или в одной области, поскольку различные активы могут реагировать по-разному на изменения экономической ситуации. Инвесторы могут включать в свой портфель акции, облигации, недвижимость, драгоценные металлы и другие типы активов с целью достижения оптимального баланса между риском и доходностью. Еще одной стратегией является активное управление портфелем. В периоды экономической нестабильности рынки могут быть очень волатильными, и инвесторы могут выигрывать или проигрывать большие суммы денег за короткий период времени. Активное управление портфелем позволяет инвесторам реагировать на изменения на рынке, перераспределять активы и защищать свои позиции. Это может включать в себя такие действия, как продажа активов в периоды спада рынка и увеличение инвестиций в периоды роста. Однако, помимо стратегий активного управления, инвесторы также могут использовать стратегии пассивного инвестирования, такие как индексные фонды, которые отслеживают производительность определенных рынков или индексов. Эти стратегии могут быть менее подвержены эмоциональным решениям и более

стабильными в долгосрочной перспективе. Еще одной стратегией в условиях нестабильности может быть сохранение ликвидности. Инвесторы могут оставить часть своего портфеля в деньгах или эквиваленте денег, чтобы быть готовыми к возможным инвестиционным возможностям, которые могут возникнуть в периоды резкого снижения цен активов. Важным аспектом при выборе инвестиционных стратегий в нестабильных экономических условиях является также обучение и информирование. Инвесторы должны постоянно обновлять свои знания о финансовых рынках и экономических тенденциях, чтобы принимать обоснованные решения. Дополнительно стоит отметить, что выбор конкретной инвестиционной стратегии в условиях экономической нестабильности должен быть согласован с финансовыми целями и толерантностью к риску каждого инвестора. Например, молодые инвесторы с более длительным инвестиционным горизонтом могут быть более готовыми к риску и выбрать более агрессивную стратегию, такую как активное управление портфелем. Старшие инвесторы, приближающиеся к пенсии, могут предпочесть более консервативные стратегии с уклоном в сохранение капитала. Также необходимо учитывать, что инвестиции в разные классы активов могут иметь разное воздействие на портфель в условиях экономической нестабильности. Например, облигации могут обеспечивать более стабильный доход и защиту капитала в периоды рыночной нестабильности, в то время как акции могут обладать потенциалом для роста в перспективе. Инвесторы должны стремиться к балансу между разными активами в зависимости от своих финансовых целей и толерантности к риску. Еще одним важным фактором успеха является способность к долгосрочному мышлению. Экономическая нестабильность может вызывать краткосрочную волатильность на рынках, но инвесторы, сосредотачивающиеся на долгосрочных целях, могут извлечь выгоду из более стабильной и предсказуемой тенденции к росту в долгосрочной перспективе. Инвестиционные стратегии в условиях нестабильной экономики также могут подвергаться изменениям со временем. Инвесторы должны быть готовы пересматривать свои стратегии и портфели, чтобы адаптироваться к изменяющейся среде и рыночным условиям. Регулярное обновление инвестиционного плана и пересмотр стратегии являются важными компонентами успешного управления инвестициями. В конечном итоге, выбор инвестиционных стратегий в периоды экономической нестабильности требует внимательного анализа, планирования и собственной оценки риска. Инвесторы,

которые грамотно применяют сочетание стратегий и подходов, могут находить возможности для роста и сохранения капитала в сложных рыночных условиях. В заключение, инвестиционные стратегии в условиях экономической нестабильности требуют грамотного подхода и адаптации к изменяющейся среде. Диверсификация, активное или пассивное управление, сохранение ликвидности и образование - все это могут быть инструментами для достижения финансовой успешности в сложных рыночных условиях.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. The investment attractiveness of the region is at the heart of the strategy of sustainable economic development of the state. SOKOLOV ALEXEY PAVLOVICH
2. Стратегии инвестирования в условиях нестабильности рынка — советы от экспертов.
3. ПРОБЛЕМЫ ОЖИВЛЕНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ АКТИВНОСТИ В УСЛОВИЯХ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ НЕСТАБИЛЬНОСТИ. Чугунов В.И. , Козабаранова О.В.
4. Формирование региональной инвестиционной политики в условиях экономической нестабильности. Зубарев, Александр Андреевич.

THE ROLE OF TECHNOLOGIES IN EDUCATION

Ubaydullayeva Muattar O'rinbekovna

BuxDU, Xorijiy tillar fakulteti
Ingliz tilshunosligi kafedrası o'qituvchisi
11-1 ing 20 guruh talabasi
Salimova Salima Anvar qizi
salimovasalima925@gmail.com

Abstract: *The use of ICT in education allows a wide range of opportunities to teachers not only to conduct interesting classes but also interesting and eye catching ones. Since, with the help of modern technologies teachers can create informative and amazing activities without much difficulties in a short period of time.*

РОЛЬ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАНИИ

Абстракт: *Использование ИКТ в образовании предоставляет учителям широкий спектр возможностей не только для проведения интересных занятий, но и для того, чтобы они привлекали внимание. Поскольку с помощью современных технологий учителя могут создавать познавательные и удивительные занятия без особых трудностей за короткий промежуток времени.*

TEXNOLOGIYALARNING TA'LIMDAGI O'RNI

Annotatsiya: *Ta'limda AKTdan foydalanish o'qituvchilarga nafaqat qiziqarli, balki ko'zni qamashtiruvchi darslarni ham o'tkazish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Chunki zamonaviy texnologiyalar yordamida o'qituvchilar qisqa vaqt ichida juda ko'p ma'lumotlarni va darslarni qiyinchiliklarsiz, oson yaratishlari mumkin.*

Key words: *teacher, pupils, technology, teaching, challenges.*

Ключевые слова: *учитель, ученики, технология, преподавание, вызовы.*

Kalit so'zlar: *o'qituvchi, o'quvchilar, texnologiya, o'qitish, qiyinchiliklar.*

INTRODUCTION

In the digitized world the role of technologies in teaching foreign languages is becoming more significant. The purpose of this article is to show importance and role of technological advances in education and some challenges which teachers face. Development of using technologies in language classes opens a wide range of opportunities for teachers to conduct their classes more effectively through online websites like word wall, jeopardy, Bamboozle and so on. With the help of these websites teachers can create a great number of games like hang man, random wheel, flash card, unjumble etc. Using Multimedia and technologies in foreign language classes helps pupils broaden their horizons, improve critical thinking, encourage them to learn the foreign languages. Furthermore, teachers can create presentations in order to explain new themes rather than just to write on the blackboard and to conduct classes on traditional way. However, there are some cons of modern technologies while conducting classes like using cell phones, lack of policy, lack of literacy while using technologies.

MODERN TECHNOLOGIES IN EDUCATION

Nowadays it is difficult to gain pupil's attention without colorful presentation and activities. In this case, teachers should be creative and conduct classes with interactive methods. For conducting successful foreign language classes teachers are supposed to be aware of how to use ICT effectively in their classes

Use of modern information technologies in the educational process the following options are available:

- ❖ When delivering educational materials teachers will have opportunity to prepare the task easily;
- ❖ Teachers will have a chance of showing the activities without any extra attempt;
- ❖ Achieving high level of knowledge of language learners;
- ❖ opportunity to organize visual exhibitions with the help of multimedia;
- ❖ Organizing interesting video, audio and animation which are helpful to remember easily;
- ❖ With the help of technology teachers are able to conduct a class two different places in exact the same time;
- ❖ Learning material database is able to be updated quickly and up to date the availability of the possibility of entering information reserves;
- ❖ Lecture materials during practical and laboratory sessions creation of access;
- ❖ Using distance learning as one of the main tools possibility;

❖ Assessment of individual knowledge of students, control and others.⁷⁸

Information and communication technologies for the educational process in the educational system if used, the educational process will be accelerated. Educational process The main factors of acceleration include the following:

- ❖ goal orientation;
- ❖ increase students' motivation;
- ❖ expanding the informational scope of the educational content;
- ❖ activation of students' educational activities;
- ❖ strengthening the educational and practical level of students, etc

The advantages are use of modern information technologies in the educational process:

- ❖ It helps to learn deeper and more perfect given material;
- ❖ introduction of new forms of education;
- ❖ opportunity to save time in the course of the lesson;
- ❖ the acquired knowledge is preserved in a person's memory for a long time and it fosters to use gained knowledge in practice easily.
- ❖ increase in the number of tasks performed in training;⁷⁹

GAME BASED LEARNING

Digital assessments have come a long way since the 1970's-1990's where students answered multiple choice questions on a computer with a positive attitude and favored these types of assessments over paper and pencil (Shute, 2017). Since then, advancement in technology and thinking has changed the way learning and assessment occurs in the classroom to a more personalized approach through games based learning (Shute, 2017; Persico, 2019). Games based learning can be defined as using technology to learn or receive instruction rather than the use of games for entertainment (Persico, 2019). Games based learning is considered a

highly effective way to gauge where students are at academically due to the fact that they are ongoing assessments (Shute, 2017; Vanbecelaere, 2020). These ongoing assessments are not limited to the classroom setting because with the use of digital games, learning can occur anywhere, even in an informal learning environment (Persico, 2019).⁸⁰

⁷⁸ INGLIZ TILINI O'QITISHDAGI ZAMONAVIY YONDASHUVLAR Valijonova Maftuna Alijon qizi

Page2

⁷⁹ Ta'lim soxasida internet-texnologiyalaridan foydalanish. – Mediakompitentlikni rivojlantirish texnologiyasi <https://digitalmediakompitentlik.wordpress.com/talim-soxasida-internet-texnologiyalaridan-foydalanish/> page 2

⁸⁰ The Use of Technology in Educational Teaching Professor Rabije Murati page 4

With the help of advances in technologies the way of teaching and learning are changing positively. Since with the help of games which are created in some websites like jeopardy, word wall, bamboozle and etc encourages pupils to learn more and helps them to communicate with each other which results socializing among pupils. Word wall which is a website, gives a wide range of choices to choose activities which are really informative and attractive. These kinds of activities help not only to gain knowledge from one sphere but also to broaden students' horizon, to improve their critical thinking skills. ⁸¹

CHALLENGES OF TECHNOLOGY IN EDUCATION

Nowadays people can't imagine their life without cellphones which effects the quality of classes negatively. It is believed that students have difficulty taking responsibility for what they text and lack digital awareness when it comes to inappropriate texting (Preston, 2015). Some schools are combating cell phone use. For example, In the United Kingdom it was reported that students were not allowed to use cellphones in schools which resulted in high student achievement on tests and exams (Fernandez, 2018).
⁸²

Added to that some teachers don't know how to use modern technologies in their classes. For instance, they don't know to connect TV and computer or computer and projector in order to show their presentations videos and games. These kinds of problems sometimes lead time consuming and students also want to misuse their phones as they get used to modern technologies.⁸³

CONCLUSION

The role of ICT in education is becoming more significant day by day. While technologies gives wide range of facilities like making classes more interesting, helping to learn new things in a short period of time, easy to teach visual, kindaesthetic and auditory learners, helping to save time and doing numerous activities in little amount of time , it has some drawbacks also like misuse of cellphones in classes, lack of literacy of this field in teachers.

⁸¹ DARS SIFATINI OSHIRISHDA ZAMONAVIY AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH Tojiev Nuriddin Shukur o'g'li Samarqand Iqtisodiyot va servis instituti o'qituvchisi Adilov Axror Ablaqul o'g'li Toshkent davlat Iqtisodiyot universiteti Samarqand filiali o'qituvchisi page 6

⁸² Impact of modern technology in education R. Raja*, P. C. Nagasubramani page 4

⁸³ https://www.researchgate.net/publication/349125987_TA'LIM_SOXASIDA_INTERNET_-_TEXNOLOGIYALARIDAN_FOYDALANISH page 2

REFERENCES:

1. O'rinbekovna, U. M. (2024). Intralingual Lacunas in the Lexical System of English Language. *Best Journal of Innovation in Science, Research and Development*, 3(4), 437-444.
2. O'rinbekovna, U. M. (2023, April). ПРОБЛЕМЫ С ЛАКУНАМИ И ИХ КЛАССИФИКАЦИЯ. In *Integration Conference on Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes* (pp. 30-32).
3. Jumayeva, O. (2020). EXPRESSION OF THE LINGUA-CULTURAL CONCEPT "HAPPINESS" IN PROVERBS AND PHRASEOLOGICAL UNITS. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 1(1).
4. Djalilova, Z. (2021). Инглиз шеърлярида ўсимликларнинг инсон ижтимоий статусини ифодалашда қўлланилиши. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 8(8).
5. Djalilova, Z. (2020). У. Спенсер шеърларида шахс хусусиятини ўсимликлар билан ифодаланиши. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 6(2).
6. Djalilova, Z. (2020). Ж. КИТС ВА Э. БРОНТЕ ШЕЪРЛАРИДА ШАХС СИФАТЛАРИНИ ИФОДАЛОВЧИ ФИТОНИМЛАРНИНГ ЎЗБЕКЧА ТАРЖИМАДА БЕРИЛИШИ. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 2(2).
7. Djalilova, Z. (2020). ИНГЛИЗ ШЕЪРИЯТИДА ИНСОН СИФАТЛАРИНИНГ ГУЛЛАР ТИМСОЛИДА ИФОДАЛАНИШИ. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 1(1).
8. Djalilova, Z. (2020). FLOWERS SYMBOLIZING HUMAN FEATURES IN ENGLISH ROMANTIC POETRY. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 1(1).
9. Jumayeva, O. (2020). LANGUAGE IS A MEANS OF COGNITION AND COMMUNICATION. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 1(1).

TEACHING ENGLISH TO THE VISUALLY IMPAIRED STUDENTS. FURTHER METHODS TO EDUCATE THE BLIND.

Ubaydullayeva Muattar O'rinbekovna

*BuxDU, Xorijiy tillar fakulteti
Ingliz tilshunosligi kafedrası o'qituvchisi*

Hamroeva Shahnoza Shuhrat qizi

*11-1 ing 20 guruh talabasi
shahnozahamroyeva77@gmail.com*

Abstract. This article provides useful information about teaching foreign languages to visually disabled pupils and discovers different methods in order to create friendly English atmosphere for the blind.

Key words: visually impaired students, Braille, emotional challenge, Hand-over-Hand Method, Tactile diagrams.

Introduction. Teaching English for visually impaired students can be a challenging yet rewarding experience. In order to ensure that these students receive the best possible education, there are a number of strategies and techniques that need to be employed by teachers.⁸⁴ These include the following: 1. Tailoring instruction to meet specific needs of visually impaired students. This includes using alternative formats such as Braille or electronic devices with audio capabilities when teaching text-based material. 2. Developing activities specifically tailored to help promote literacy amongst visually impaired children, focusing on auditory comprehension rather than visual reading materials and introducing tactile props or model items during lessons where appropriate. 3. Incorporating technology into the classroom setting whenever possible in order to provide extra support when needed for assisting with verbal tasks and assignments written down in words rather than images or pictures which may not be accessible without assistance from others. 4 Using visuals whenever appropriate but being careful to create an environment supportive of those who have limited vision so as to avoid inadvertently excluding them from participating due creative presentation methods designed only for average sighted learners...⁸⁵

⁸⁴ INDIVIDUAL FEATURES OF VISUALLY IMPAIRED STUDENTS. ИННОВАЦИИ В ПЕДАГОГИКЕ И ПСИХОЛОГИИ, 4(3). Каримов, Н. (2018). Вклад израильского ученого Сары Свири в изучение письменного наследия Хакима ат-Тирмизи. Востоковедения, 3(3), 42-50

⁸⁵ Каримов, Н. (2018). Изучение научного наследия Абу Исы Тирмизи в Европе. Востоковедения, 2(2), 101-112.

Instructors working with blind students should make use of their other senses even though they may not be able to see well. Exposure, experiences, and culture all play a significant role in language learning. The exposure and experiences that blind students can receive may differ from those of sighted students. Therefore, compared to other teachers, teachers of the blind might have a little bit more work. Give the visually impaired students exposure and experiences.

Depending on whether a student has an acquired or congenital visual impairment, educators must deal with different challenges (Sharlin, 2015). Naturally blind students learn to adapt to their environment and situation. In addition, their other senses are completely formed. On the other hand, people who had blindness later in life suffer greatly emotionally. Their circumstances continue to cause them anxiety. These pupils need more individualized instruction and attentive guidance. Teachers thus confront a range of challenges contingent on whether a disability arises early in life or develops later. It is also evident from his remarks that blind students are vulnerable to distractions in the same way as other students. To prevent boredom and distraction, they actually need to work harder. In the absence of outside assistance, such situations frequently arise.

Teachers and their blind students encounter an emotional challenge, according to Kocyigit and Artar (2015). Because they are obligated to feel empathy and compassion for their blind students, the investigation's findings suggest that the teachers participated in positive discrimination. In different ways, their blind students communicate the same emotions. Peer and teacher attitudes, as well as adaptation concerns, afflict them. The study brings professionalism's challenges to light. Positive discrimination might lead the blind student to feel inferior because of their perceived "oddity.". By maintaining their objectivity, teachers, on the other hand, must allay any worries regarding their pupils.

Here I will suggest some methods in order to teach the blind effectively.

Method 1. Hand-over-Hand Method: This tactile teaching approach uses physical guidance to help a blind child complete a task with their hands. Kids with multiple disabilities or those who don't want to learn through traditional means will find this technique especially helpful. An educator could instruct a visually impaired student in shoe tying, for instance, by using the hand-over-hand method. Tying shoelaces is a task that the teacher would assist the student with by placing their own hands over theirs. It is possible to teach blind children to write by using the hand-over-hand method. Assisting the child in forming letters, the teacher would hold their

hand. The youngster would eventually pick up autonomous writing skills. To assist a blind child in completing a task, the teacher guides their hand. Writing, using utensils, tying shoelaces, and buttoning shirts are examples of these skills. By encouraging trust and familiarity between the student and the teacher, the hand-over-hand method seeks to both guide and teach, ensuring the blind child's independence. The method eventually improves the student's hand-eye coordination, tactile perception, and motor abilities. Students can learn to act independently through practice under guidance and repetition.⁸⁶

Method 2. Tactile diagrams. Elevated depictions of images, graphs, and charts are called tactile diagrams. Tactile diagrams are a useful tool for teaching blind children subjects that need visual aids, like math, science, and geography. For instance, blind students could comprehend the locations of states and major cities on a tactile map of the US. For blind students, a tactile diagram of a basic machine could be helpful in understanding how it operates.⁸⁷ By embossing paper with various textures or by utilizing 3D printing technology, tactile diagrams can be produced. Using basic supplies like glue, sand, and foam, educators and parents can also make tactile diagrams.⁸⁸ For example, tactile maps of various regions help blind students to understand where cities and countries are located. Incorporating scientific ideas like geological cross-sections, simple machine models, or cell structures can also be done. Specific resources and guidance from an instructor who can offer practical instruction are needed to learn how to read tactile diagrams. Simple supplies like foam, sand, glue, and foam boards can be used by educators and parents to make tactile diagrams. Moreover, 3D printers and specialized embossing tools can produce more intricate and detailed diagrams.⁸⁹

Conclusion. A student who is blind or visually impaired is first and foremost a student. The blind students' association with the sighted helps them understand the significance of colors, just like they do with many other things. Teachers of blind students employ similar methods when teaching English. A visually impaired student can typically adjust to their surroundings when studying alongside sighted peers in the real world. The blind student

⁸⁶ <https://ruidera.uclm.es/server/api/core/bitstreams/6dcf4919-0eba-417f-a80c-a29908f849a7/content>

⁸⁷ <https://ruidera.uclm.es/server/api/core/bitstreams/6dcf4919-0eba-417f-a80c-a29908f849a7/content>

⁸⁸ <https://ruidera.uclm.es/server/api/core/bitstreams/6dcf4919-0eba-417f-a80c-a29908f849a7/content>

⁸⁹ A. K. (2023). SCIENTIFIC-THEORETICAL FOUNDATIONS OF SOCIAL ADAPTATION OF YOUNG GRADUATES WITH VISUAL IMPAIRMENTS IN LIFE. *Mental Enlightenment ScientificMethodological Journal*, 253-264.

only needs to be asked if there are any special requirements, and the teacher only needs to ask.

REFERENCES

1. <https://ruidera.uclm.es/server/api/core/bitstreams/6dcf4919-0eba-417f-a80c-a29908f849a7/content>
2. Каримов, Н. (2018). Изучение научного наследия Абу Исы Тирмизи в Европе. Востокovedения, 2(2), 101-112.
3. Khalikov, A. K. (2023). SCIENTIFIC-THEORETICAL FOUNDATIONS OF SOCIAL ADAPTATION OF YOUNG GRADUATES WITH VISUAL IMPAIRMENTS IN LIFE. Mental Enlightenment ScientificMethodological Journal, 253-264.
4. <https://ruidera.uclm.es/server/api/core/bitstreams/6dcf4919-0eba-417f-a80c-a29908f849a7/content>
5. INDIVIDUAL FEATURES OF VISUALLY IMPAIRED STUDENTS. ИННОВАЦИИ В ПЕДАГОГИКЕ И ПСИХОЛОГИИ, 4(3).
6. Каримов, Н. (2018). Вклад израильского ученого Сары Свири в изучение письменного наследия Хакима ат-Тирмизи. Востокovedения, 3(3), 42-50.
7. <https://wos.academiascience.org/index.php/wos/article/download/1900/1802>
8. Ubaydullayeva, M. (2023). VARIABILITY OF THE SEMANTIC CONTENT OF THE CONCEPT "CONCEPTUAL LACUNA". ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 32(32). https://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/9396
9. Djalilova, Z. (2022). ОПИСАНИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ОБРАЗА ПОСТРЕДСТВОМ ЦВЕТОВ В АНГЛИЙСКОЙ ПОЭЗИИ. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. Uz), 26, 26.
10. D. Z. (2021). Description of Human Features and Feelings through Flora in English Poetry. Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture, 2(10), 6-9.
11. O'rinbekovna, U. M. (2023, April). ПРОБЛЕМЫ С ЛАКУНАМИ И ИХ КЛАССИФИКАЦИЯ. In Integration Conference on Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes (pp. 30-32). <https://conferenceseries.info/index.php/online/article/view/695>

ИССЛЕДОВАНИЕ ПРОЦЕССА ЗАКАЧКИ ОТОРОЧКИ НЕСТАБИЛЬНОГО КОНДЕНСАТА И ВОДЫ НА ГРАНИЦЕ РАЗДЕЛА ГАЗОВОЙ И НЕФТЯНОЙ ЗОН ГАЗОКОНДЕНСАТНОНЕФТЯНЫХ МЕСТОРОЖДЕНИЙ

Авляярова Н.М

доцент (Каршинский инженерно-экономический институт)

Аннотация: Проблема повышения углеводородоотдачи месторождений природных газов относится к числу важных и актуальных в газовой промышленности и имеет большое народнохозяйственное значение. В статье приведены обоснование целесообразности последовательной закачки на границе раздела газовой и нефтяной зон газоконденсатнонефтяных месторождений оторочки неустойчивого конденсата и воды с целью повышения коэффициента нефтеотдачи.

Ключивые слова: газоконденсатнонефтяные пласты, ретроград, конденсация, углеводородная смесь, последовательная закачка, оторочка конденсата, неустойчивый конденсат, гидрофильная порода, гидрофобизация, гидрофобная пористая среда.

Аннотация: Табиий газ конларидан углеводород қазиб олишни ошириш муаммоси газ саноатида энг муҳим ва долзарб масалалардан бири бўлиб, катта иқтисодий аҳамиятга эга. Мақолада нефт бераолишлик коэффициентини ошириш мақсадида нефтгазоконденсат конлари газли ва нефтли худудлари чегарасига кетма кет nobарқарор конденсат ва сув ҳошияларини ҳайдашнинг мақсадга мувофиқлиги асослаб берилган.

Калит сўзлар: нефтгазоконденсатли қатламлар, ретроград, конденсация, углеводородли аралашма, кетма-кет ҳайдаш, конденсатли ҳошия, nobарқарор конденсат, гидрофил тоғ жинси, гидрофобизация, гидрофоб ғовак муҳит.

Annotation: The problem of increasing hydrocarbon recovery from natural gas fields is one of the most important and relevant in the gas industry and is of great economic importance. The article provides a rationale for the expediency of sequential injection of unstable condensate and water rims at the interface between the gas and oil zones of gas condensate and oil fields in order to increase the oil recovery factor.

Keywords: gas condensate reservoirs, retrograde, condensation, hydrocarbon mixture, condensate rim, condensate, hydrophilic rock, hydrophobization, hydrophobic porous medium.

Ведущее место в добыче углеводородного сырья в стране занимают газоконденсатные месторождения. Многие из газоконденсатных месторождений содержат нефтяные оторочки и остаточную нефть. Известный способ повышения углеводородоотдачи газоконденсатных месторождений путем закачки в пласт сухого газа характеризуется значительными сроками разработки, высокими затратами и недостаточно эффективен в условиях пониженных пластовых давлений. Традиционные методы разработки газоконденсатнонефтяных месторождений обеспечивают очень низкий коэффициент извлечения нефти.

Получение высоких значений коэффициента углеводородоотдачи продуктивных пластов связано с необходимостью обеспечения устойчивой работы эксплуатационных скважин при наличии жидкости (воды, конденсата) в добываемой продукции. Вместе с тем многие вопросы технологии и техники эксплуатации газовых скважин с жидкостью недостаточно изучены.

Проблема повышения углеводородоотдачи месторождений природных газов относится к числу важных и актуальных в газовой промышленности и имеет большое народнохозяйственное значение.

Газоконденсатные и газоконденсатнонефтяные месторождения занимают ведущее место в добыче углеводородного сырья в нашей стране. В настоящее время они обеспечивают большую часть общесоюзной добычи газа. С каждым годом возрастает их роль в добычи жидких углеводородов.

Разработка газоконденсатнонефтяных залежей — это комплекс работ по извлечению газа и конденсата из пласта. Осуществляется на газоконденсатном месторождении посредством реализации определённой системы разработки — размещением на площади газоносности и структуре необходимого числа эксплуатационных и нагнетательных скважин, соблюдением поддержанием необходимых технологических режимов эксплуатации скважин.

Из методов повышения углеводородоотдачи на отдельных газоконденсатнонефтяных месторождениях нашей страны внедрены барьерное заводнение, законтурное заводнение и их сочетание, а также проведен успешный промышленный эксперимент по приконтурному заводнению с частичным смещением нефтяной оторочки в газовую часть пласта. Закачка воды не обеспечивает достаточно полного извлечения нефти из пласта. В связи с этим

необходимы поиски более эффективных вытесняющих агентов. Рациональная технология разработки газоконденсатнонефтяных месторождений должна предусматривать поддержание пластового давления в нефтяной и газовой частях пласта и эффективное вытеснения нефти из пористой среды дешевыми и доступными агентами.

Газоконденсатные пласты могут заводняться при начальном пластовом давлении или после снижения давления на некоторую величину и ретроградной конденсации углеводородной смеси. Согласно опытным данным в условиях проявления водонапорного режима часть выпавшего конденсата вытесняется водой из пористой среды с образованием впереди фронта воды оторочки конденсата. В этом случае газ вытесняется конденсатом, а тот в свою очередь - водой.

Гиматудинов Ш.К. считает, что большинство коллекторов газоконденсатных месторождений сложено гидрофильными породами /2/. Ретроградная конденсация углеводородной смеси способствует некотором гидрофобизации пористой среды. Более существенное влияние оказывает остаточная нефть, встречающаяся во многих газоконденсатных пластах. При наличии ее поверхность породы гидрофобизируется. Кондрат Р.М. /3/ считает, что коллекторы нефтяных залежей имеют преобладающе гидрофобный характер.

Естественное или искусственное заводнение газоконденсатных пластов может сопровождаться вытеснением газа водой или конденсатом из гидрофильных или гидрофобных пористых сред. Влияние характеристик процесса вытеснения на значения коэффициента остаточной газонасыщенности изучено в лабораторных условиях на искусственно сцементированных образцах песчаника с пористостью от 0,249 до 0,294 и проницаемостью от 0,014 до 0,227 мкм². Диаметр образцов равнялся 3 см, длина - 3,5 см. С целью гидрофобизации поверхности поровых каналов исследуемые образцы обрабатывались нефтью. В ходе экспериментов газ (азот) вытеснялся пластовой водой и стабильным конденсатом газоконденсатного месторождения, а также дистиллированной водой. Во всех опытах моделировалось наличие в пористой среде остаточной воды и нефти или *выпавшего* конденсата. На рис. 1 в качестве примера представлены результаты исследований для керна с $m_o=0,288$ и $K = 0,227$ мкм².

Опытные данные свидетельствуют о заметном влиянии свойств вытесняющей жидкости и характеристики смачиваемости пористой среды на величину коэффициента остаточной газонасыщенности.

Максимальные значения остаточной газонасыщенности получены в опытах по вытеснению газа дистиллированной водой из гидрофильных и конденсатом из гидрофобных пористых сред. Лучшими вытесняющими свойствами обладают для гидрофобных пород дистиллированная вода, для гидрофильных - конденсат. Наиболее полно газ вытесняет пластовая вода, независимо от характера смачиваемости пород.

Согласно опытным данным о росте начальной газонасыщенности и абсолютной проницаемости пористой среды расширяются пределы изменения возможных значений коэффициента остаточной газонасыщенности $\Delta\alpha_{ост}$ для различных вытесняющих жидкостей и характеристик смачиваемости породы. Так, для $\alpha_n = 0,8$ при увеличении коэффициента абсолютной проницаемости от 0,014 до 0,227 мкм² $\Delta\alpha_{ост}$ изменяется от 0,02 до 0,095.

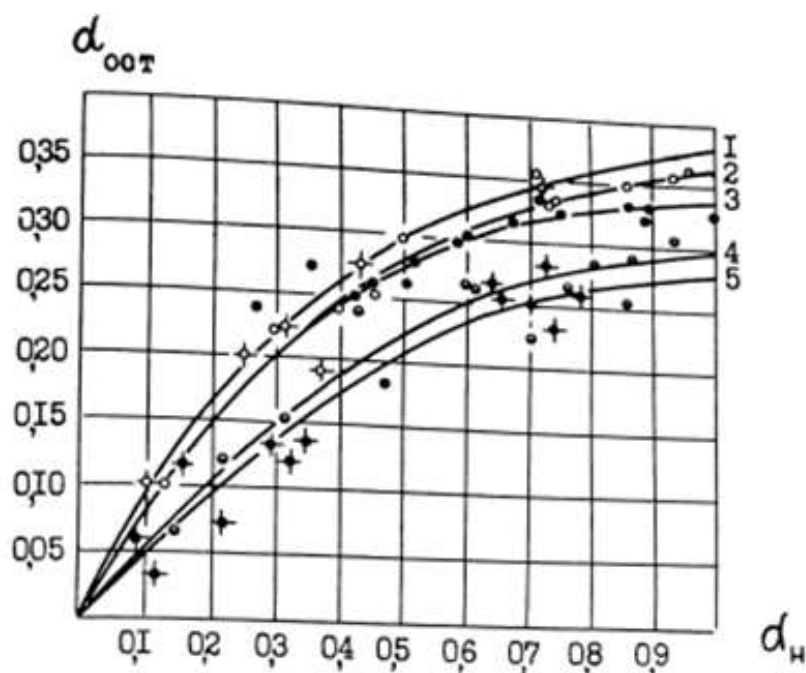

Рис. 1. Зависимости коэффициента остаточной газонасыщенности от коэффициента начальной газонасыщенности при вытеснении из образца пористой среда газа пресной водой (1, 4), конденсатом (2, 3) и пластовой водой (5) 1,3 - керн гидрофильный; 2,4 - керн гидрофобный

В таблице 1 приведены результаты лабораторных исследований по вытеснению нефти из модели пористой среды различными агентами.

Таблица 1.

Результаты лабораторных исследований по вытеснению нефти из модели пористой среды различными агентами

Вытесняющий	Объем	Средний коэффициент вытеснения нефти и

агент	оторочки конденсата, об.%	углеводородного конденсата при различных значениях параметра $\frac{V_{г.в}}{V_{н}}$					
		0,5	0,8	1,0	1,5	2	3
Сухой газ	-	0,39	0,45	0,465	0,475	0,48	0,484
Вода	-	0,5	0,55	0,555	0,55	0,56	0,56
Оторочка конденсата и сухой газ	5	0,392	0,152	0,47	0,49	0,515	0,53
	10,4	0,413	0,47	0,492	0,543	0,587	0,63
	15	0,453	0,521	0,546	0,611	0,663	0,713
	20	0,49	0,572	0,6	0,662	0,725	0,77
	25	0,515	0,61	0,645	0,712	0,765	0,872
	29,6	0,52	0,62	0,662	0,785	0,787	0,82
Оторочка конденсата и вода	5	0,502	0,552	0,56	0,575	0,6	0,61
	10,4	0,523	0,57	0,582	0,628	0,672	0,71
	15	0,563	0,621	0,636	0,696	0,748	0,785
	20	0,6	0,672	0,685	0,747	0,808	0,847
	25	0,625	0,71	0,735	0,797	0,85	0,882
	29,6	0,63	0,72	0,75	0,816	0,868	0,9

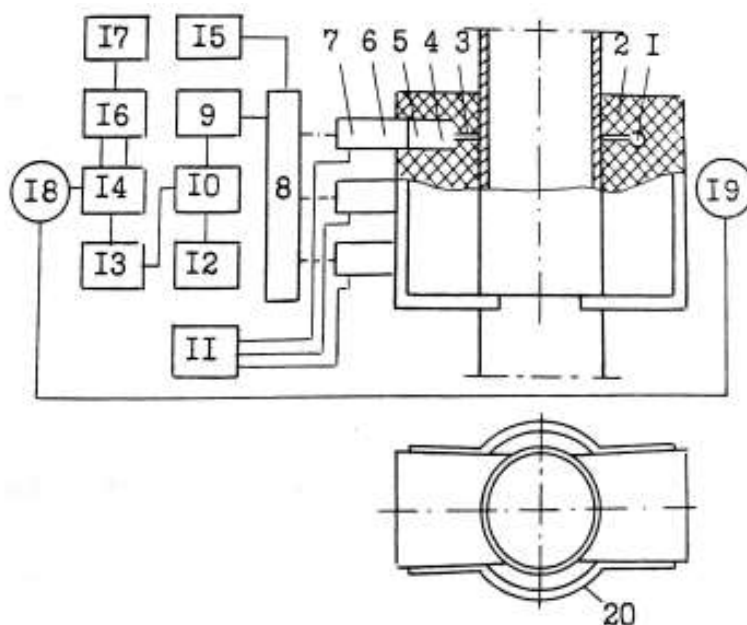

Рис.2. Блок-схема аппаратуры для определения насыщенности пористой среды жидкостью и газом методом гамма-скопии

Результаты проведенных исследований показывает, что значения коэффициентов остаточной газонасыщенности можно регулировать выбором типа вытесняющей жидкости, а также изменением условий заводнения газоконденсатных пластов и характеристик смачиваемости поверхности породы, например, поддержанием пластового давления в залежи закачкой воды выше или ниже давления начала конденсации углеводородной смеси. В этом случае газ вытесняется конденсатом, выпавшим в пористой среде вследствие ретроградных процессов.

Последний в свою очередь вытесняется нагнетаемой в пласт с поверхности водой. Согласно опытным данным для $\alpha_n = 0,8$ значения коэффициентов остаточной газонасыщенности при вытеснении газа водой и конденсатом из гидрофильных пород различаются на 0,018 (0,12%). Для гидрофобных пород более эффективным является вытеснение газа водой. Так, для указанного значения начальной газонасыщенности коэффициент остаточной газонасыщенности при вытеснении газа конденсатом на 0,065(23,2%) выше, чем при вытеснении газа водой. Для гидрофильных пород характер смачиваемости пористой среды можно изменить за счет ретроградных процессов путем снижения пластового давления на определенную величину ниже давления начала конденсации углеводородной смеси и частично гидрофобизации пористой среды выпавшим конденсатом.

Таким образом, целесообразно последовательная закачка на границе раздела газовой и нефтяной зон газоконденсатнонефтяных месторождений оторочки нестабильного конденсата и воды с целью повышении коэффициента нефтеотдачи.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. П.Э.Аллакулов, Д.Г.Азизова, Н.М.Авляярова, Б.Ю.Номозов. Исследования по повышению углеводородоотдачи и прогнозирование показателей разработки месторождений природных газов при водонапорном режиме. Карши.2021.
2. Гиматудинов Ш.К. Нефтеотдача коллекторов. – М.: Недра, 1970. – 121 с.
3. Кондрат Р.М. Экспериментальное исследование влияния темпов снижения давления в зафронтной области газовых залежей на подвижность защемленного газа. – В кн.: Нефть и газ. М.: МИНГ, 1971, с. 58-59.
4. Асадова, Х. Б., Авляярова, Н. М., Азизова, Д. Г., Мейлиев, Х. Б. (2017). Оценка эффективности заводнения путем определения и сопоставления КИН достигаемой при естественном режиме разработки залежи. Web of Scholar, 1(9), 12-17.
5. Sattorov, L., Azizova, D., Avlayarova, N., Zhoniboev, S. (2021). Research of the technology of increasing hydrocarbon efficiency of gas-condensate deposits with residual oil. Norwegian Journal of Development of the International Science, (75-1), 72-73.

6. Асадова, Х. Б., Авлаярова, Н. М., Азизова, Д. Г. (2016). Технологии рационального использования природных ресурсов для увеличения компонентоотдачи. World science, 1(2 (6)), 36-39.

7. Авлаярова, Н. М. (2023). Разработка газоконденсатных месторождений с поддержанием пластового давления. INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2022, 2(19), 94-97.

8. Авлаярова, Н. М., Азизова, Д. Г., & Номозов, Б. Ю. Исследование процесса вытеснения газа водой и конденсатом из гидрофильных и гидрофобных пористых сред. МУ АЛЛИМ СЕЎМ ЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИ², 312.

EXPLORING THE ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF DIGITAL
TECHNOLOGIES IN MATHEMATICS EDUCATION.

Asadullayeva Nargiza

(Teacher of mathematics at TAFU)

*Tashkent University of Applied Sciences, Uzbekistan, Tashkent 100149,
Gavhar street, 1*

Pardayeva Kamola

*(Teacher of the "Economics and exact sciences" department)
"Profi University"*

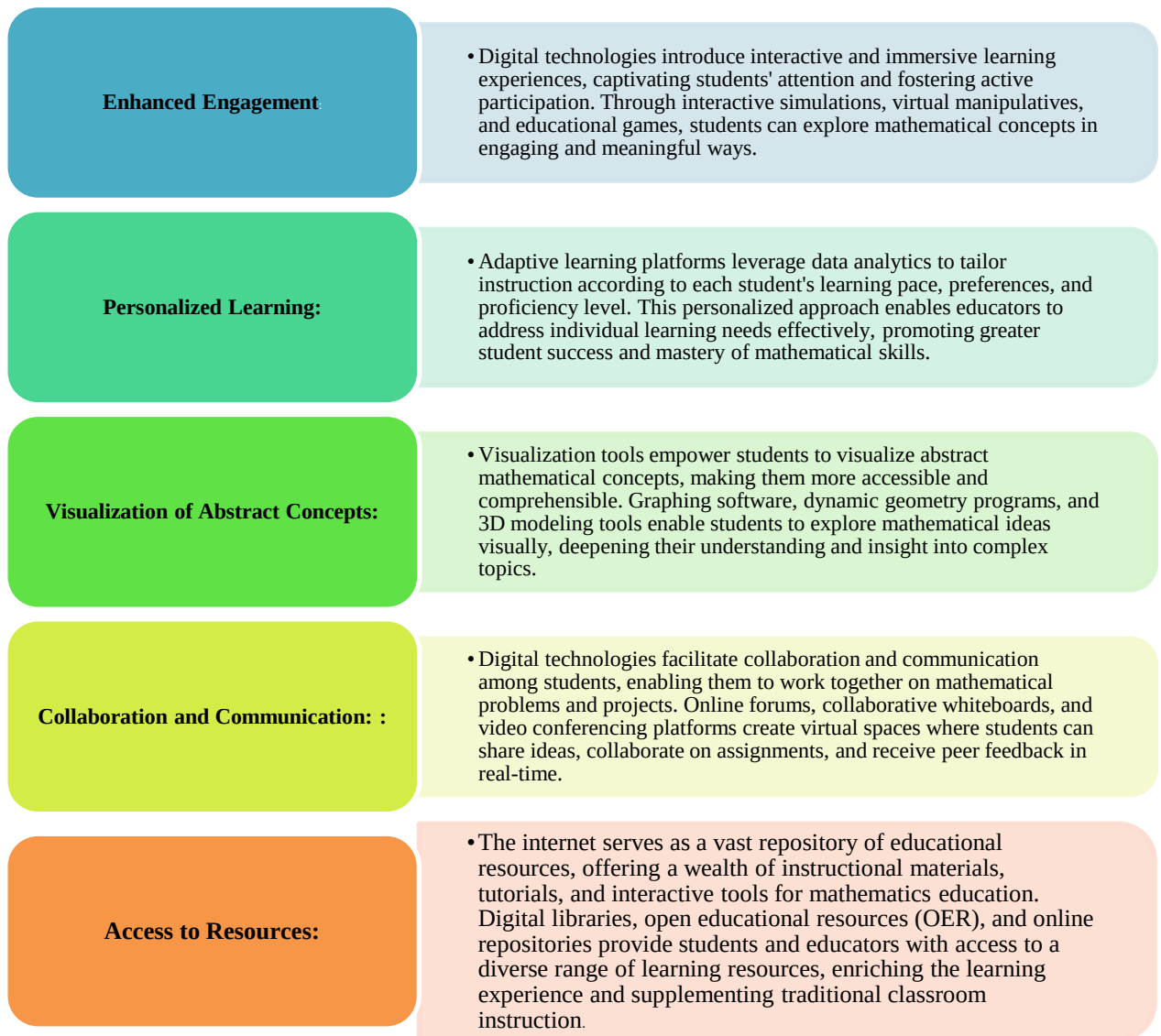
Key words: *Educational system, problem approach, technical capabilities.*

Abstract: *This article presents the problems that arise in the education system in the current technological era and the solutions that are given based on the correct approach to these problems.*

Introduction

Mathematical modelling is essential for teaching and learning of mathematics aimed at improving students' competence in solving real-world problems with mathematical means. Innovative technology-rich approaches can provide new paradigms for mathematical modelling education, which may produce new opportunities for the learning and teaching of mathematical modelling. On the other hand, there may be a few challenges to the successful use of technology in modelling. Although several studies have focused on the use of digital technologies in modelling education, there is a lack of research on the educational potential of digital technologies in mathematical modelling. In modern education, the integration of digital technologies has revolutionized the teaching and learning landscape, particularly in the realm of mathematics. While these tools offer promising opportunities, they also come with their own set of challenges. This article delves into the advantages and disadvantages of incorporating digital technologies into mathematics education, providing insight into how educators can navigate this complex terrain.

Advantages of Digital Technologies in Mathematics Education:

Results of Mathematical Analytics in Digital Technologies: Mathematical Analytics, algorithm optimization, user behavior prediction and cyber-security by strengthening its measures, revolutionized digital technologies. The future of mathematical analytics for digital technologies trends: the future role of mathematical analytics in digital technologies, the development of AI-driven decision-making algorithms, real-time data lives in shaping performance and personal user experience. Integration of mathematical analytics into new technologies: Mathematical analytics, The future of new technologies such as IoT, blockchain and quantum computing plays an important role in formation. The integration of digital technology confronts teachers, educators and researchers with many questions. What is the potential of ICT for learning and teaching, and which factors are decisive in making it work in the mathematics classroom? To investigate these questions, six cases from leading studies in the field are described, and decisive success factors are identified. This leads to the

conclusion that crucial factors for the success of digital technology in mathematics education include the design of the digital tool and corresponding tasks exploiting the tool's pedagogical potential, the role of the teacher and the educational context.

Disadvantages of Digital Technologies in Mathematics Education:

Distraction and Lack of Focus:

- The pervasive use of digital devices in the classroom may contribute to distractions and lack of focus among students during mathematics instruction. The temptation to engage in non-academic activities, such as social media browsing or gaming, can detract from learning objectives and undermine the quality of mathematical instruction.

Dependency on Technology:

- Excessive reliance on digital technologies may diminish students' ability to develop essential mathematical skills, such as mental calculation and problem-solving. Overreliance on calculators and computational software may hinder students' conceptual understanding and critical thinking skills, detracting from the overarching goals of mathematics education.

Technical Issues and Infrastructure Limitations:

- Digital technologies are susceptible to technical glitches, software bugs, and connectivity issues, which can disrupt teaching and learning activities. Inadequate technical infrastructure, including unreliable internet access and outdated hardware, may exacerbate these challenges, leading to disparities in access to technology and hindering educational equity.

Privacy and Security Concerns:

- Digital technologies raise concerns regarding data privacy and security, particularly when using online platforms and educational software. Collecting and storing student data may pose risks related to data breaches, unauthorized access, and misuse of personal information, necessitating robust security measures and compliance with privacy regulations to safeguard students' sensitive information.

Equity and Access Disparities:

- Disparities in access to digital technologies and internet connectivity can widen existing inequities in education, particularly for students from disadvantaged backgrounds. Limited access to technology, lack of digital literacy skills, and socioeconomic barriers may exacerbate the digital divide, depriving certain students of equitable opportunities for quality mathematics education.

The application of digital technologies to mathematical analytics is very extensive high. Most of the technology is made up of mathematics. Also for the development of IT We need to study and analyze a lot of mathematics. These two fields are inextricably linked. In our country, there are many organizations for the development of these fields. It is very likely that the IT sector will cover every place in the world high. The use of these areas is now very important and effective.

Conclusion

Digital technologies hold immense potential to enrich mathematics education, offering interactive, personalized, and collaborative learning experiences. However, their integration must be approached judiciously,

considering the potential drawbacks and challenges they entail. By addressing issues such as overdependence on technology, technical infrastructure limitations, and equity concerns, educators can harness the benefits of digital technologies while mitigating their associated risks, ultimately empowering students to succeed in mathematics and beyond.

REFERENCES:

1. National Council of Teachers of Mathematics. (2020). NCTM Technology Principle.
2. Hohenwarter, M., & Lavicza, Z. (2009). Student perspectives on mathematical software in learning and teaching. *ZDM Mathematics Education*, 41(4), 487–499.
3. OECD. (2015). *Students, Computers and Learning: Making the Connection*. PISA, OECD Publishing.
4. Su, S. F., & Adamson, D. (2017). *Enhancing mathematics education through digital technology: A comparative study of six countries*. Springer.
5. Warschauer, M., & Matuchniak, T. (2010). New technology and digital worlds: Analyzing evidence of equity in access, use, and outcomes. *Review of Research in Education*, 34(1), 179–225.

ZYGMUND TYPE INEQUALITIES FOR DOUBLE SINGULAR CAUCHY-STIELTJES INTEGRAL

Nemat Mustafoev

Department of Higher Mathematics, Bukhara Engineering-
Technological Institute, A. Murtazaeva 15, Bukhara, Uzbekistan
nemat.mustafoev@mail.ru

Abstract. For the double singular Cauchy-Stieltjes integral over spanning set of the bicylindric domain, the Zygmund type estimate is obtained that relates the partial and mixed moduli of continuity of the singular integral and its density. On this basis, some spaces are constructed that are invariant with respect to the double singular integral.

Key words: Zygmund estimate, double singular integral, partial and mixed modulus of continuity, invariant spaces.

Let γ^k be a closed Jordan rectifiable curve (c.j.r.c) on the complex plane z_k ($k = 1, 2$), which divides the complex plane into two parts the interior D_k^+ and the exterior D_k^- . The curves γ^1 and γ^2 define four bicylindric domains $D^\pm = D_1^\pm \times D_2^\pm$ with the boundaries having the common part $\Delta = \gamma^1 * \gamma^2$ known as spanning set. Let

$$\Phi_\psi(z) = \frac{1}{(2\pi i)^2} \int_{\Delta} \frac{f(s) d\psi(s)}{\prod_{k=1}^2 (s_k - z_k)} \quad (1)$$

be the double Cauchy-Stieltjes type integral, where $z = (z_1, z_2)$, $s = (s_1, s_2)$, $d\psi(s) = d\psi_1(s) d\psi_2(s)$, $f(s) \in C_\Delta$, C_Δ is the space of continuous functions on Δ , $\psi_k(s)$ being functions of bounded variation on γ^k ($k = 1, 2$). Under the investigation of limiting values of the function $\Phi_\psi(z)$ there appear the following singular integrals:

$$g_\psi^{1,1}(t) = \int_{\Delta} \frac{\left(\Delta f \right)^{(1,1)}(s; t) d\psi(s)}{\prod_{k=1}^2 (s_k - z_k)}, \quad g_\psi^{1,0}(t) = \int_{\gamma^1} \frac{\left(\Delta f \right)^{(1,0)}(s; t) d\psi(s_1)}{s_1 - t_1}, \quad g_\psi^{0,1}(t) = \int_{\gamma^2} \frac{\left(\Delta f \right)^{(0,1)}(s; t) d\psi(s_2)}{s_2 - t_2},$$

(2)

where $\Delta f(s; t) = f(s_1, s_2) - f(s_1, t_2) - f(t_1, s_2) + f(t_1, t_2)$, $\Delta f(s_{t_2}; t) = f(s_1, t_2) - f(t_1, t_2)$, $\Delta f(s_{t_1}; t) = f(t_1, s_2) - f(t_1, t_2)$.

We denote

$$\tilde{f}_\psi(t) = g_\psi^{1,1}(t) + g_\psi^{1,0}(t) + g_\psi^{0,1}(t). \quad (3)$$

In the case $\psi_i(t) = t$ ($i=1,2$), we write $\tilde{f}(t) = g^{1,1}(t) + g^{1,0}(t) + g^{0,1}(t)$.

To study the properties of the integral (2), we arrive at the need to select the following main characteristics of the functions $f \in C_\Delta$:

1) mixed modulus of continuity ($\delta = (\delta_1, \delta_2)$, $\delta_1 > 0$, $\delta_2 > 0$, $\xi = (\xi_1, \xi_2)$):

$$\omega_f^{1,1}(\delta) = \delta_1 \cdot \delta_2 \sup_{\xi_1 \geq \delta_1, \xi_2 \geq \delta_2} \frac{\omega(f; \xi_1, \xi_2)^{1,1}}{\xi_1 \xi_2} = \delta \sup_{\xi \geq \delta} \frac{\omega(f; \xi)^{1,1}}{\xi}, \text{ where } \omega(f, \delta)^{1,1} = \sup_{\substack{|s_1 - t_1| < \delta_1 \\ |s_2 - t_2| < \delta_2}} \left| \Delta f(s; t) \right|;$$

$$2) \text{ modulus of partial continuity } \omega_f^{1,0}(\delta_1) = \delta_1 \sup_{\xi_1 \geq \delta_1} \frac{\omega(f, \xi_1)^{1,0}}{\xi_1}, \quad \omega(f; \delta_1)^{1,0} = \sup_{\substack{t_2 \in \gamma^2 \\ |s_1 - t_1| \leq \delta_1}} |\Delta f(s_{t_2}; t)|$$

$$\text{and } \omega_f^{0,1}(\delta_2) = \delta_2 \sup_{\xi_2 \geq \delta_2} \frac{\omega(f, \xi_2)^{0,1}}{\xi_2}, \quad \omega(f; \delta_2)^{0,1} = \sup_{t_1 \in \gamma^1} \sup_{|s_2 - t_2| \leq \delta_2} |\Delta f(s_{t_1}; t)|.$$

Let us $\Phi_{(0,d_1] \times (0,d_2]} = \Phi_{T^2}$ denote the set of functions $\omega(\delta_1, \delta_2) = \omega(\delta)$ defined on $T^2 = (0, d_1] \times (0, d_2]$ and belonging to Φ^1 in each argument, i.e.

1) $\omega(\delta) \in \Phi_{(0,d_2]}^1$ by δ_2 for any fixed δ_1 ;

2) $\omega(\delta) \in \Phi_{(0,d_1]}^1$ by δ_1 for any fixed δ_2 .

We introduce the Zygmund type operator

$$\begin{aligned} Z(\omega; \delta, \theta^\psi, \tilde{\theta}^\psi) &= Z(\omega; \delta_1, \delta_2, \theta_1^{\psi_1}, \theta_2^{\psi_2}, \tilde{\theta}_1^{\psi_1}, \tilde{\theta}_2^{\psi_2}) = \int_0^{\theta_1^{\psi_1}(\delta_1)} \int_0^{\theta_2^{\psi_2}(\delta_2)} \frac{\omega(\tilde{\theta}_1^{\psi_1}(\xi_1), \tilde{\theta}_2^{\psi_2}(\xi_2))}{\tilde{\theta}_1^{\psi_1}(\xi_1) \cdot \tilde{\theta}_2^{\psi_2}(\xi_2)} d\xi_1 d\xi_2 + \\ &+ \delta_1 \int_{\theta_1^{\psi_1}(\delta_1)}^{d_1} \int_0^{\theta_2^{\psi_2}(\delta_2)} \frac{\omega(\tilde{\theta}_1^{\psi_1}(\xi_1), \tilde{\theta}_2^{\psi_2}(\xi_2))}{[\tilde{\theta}_1^{\psi_1}(\xi_1)]^2 \cdot \tilde{\theta}_2^{\psi_2}(\xi_2)} d\xi_1 d\xi_2 + \delta_2 \int_0^{\theta_1^{\psi_1}(\delta_1)} \int_{\theta_2^{\psi_2}(\delta_2)}^{d_2} \frac{\omega(\tilde{\theta}_1^{\psi_1}(\xi_1), \tilde{\theta}_2^{\psi_2}(\xi_2))}{\tilde{\theta}_1^{\psi_1}(\xi_1) \cdot [\tilde{\theta}_2^{\psi_2}(\xi_2)]^2} d\xi_1 d\xi_2 + \\ &+ \delta_1 \delta_2 \int_{\theta_1^{\psi_1}(\delta_1)}^{d_1} \int_{\theta_2^{\psi_2}(\delta_2)}^{d_2} \frac{\omega(\tilde{\theta}_1^{\psi_1}(\xi_1), \tilde{\theta}_2^{\psi_2}(\xi_2))}{[\tilde{\theta}_1^{\psi_1}(\xi_1)]^2 \cdot [\tilde{\theta}_2^{\psi_2}(\xi_2)]^2} d\xi_1 d\xi_2. \end{aligned}$$

Theorem 1. Let $f \in C_\Delta$, $\psi_k \in V_\gamma$ ($k=1,2$). If

$$\int_0^d \frac{\omega_f^{1,2}(\eta)}{\eta} d\theta^\psi(\eta) \stackrel{\text{def}}{=} \int_0^{d_1} \int_0^{d_2} \frac{\omega_f^{1,2}(\eta_1, \eta_2)}{\eta_1 \eta_2} d\theta_1^{\psi_1}(\eta_1) d\theta_2^{\psi_2}(\eta_2) < \infty$$

then the limits $\lim_{\varepsilon_1 \rightarrow 0} g_{\psi, \varepsilon}^{1,2}(t_1, t_2)$, $\lim_{\varepsilon_2 \rightarrow 0} g_{\psi, \varepsilon}^{1,2}(t_1, t_2)$, $\lim_{\substack{\varepsilon_1 \rightarrow 0 \\ \varepsilon_2 \rightarrow 0}} g_{\psi, \varepsilon}^{1,2}(t_1, t_2)$ with any fixed $\varepsilon_2 \in (0, d_2]$

in the first limit and any fixed $\varepsilon_1 \in (0, d_1]$ in the second one, exist uniformly in t_1, t_2 .

In the following theorem we use the notation

$$\mathfrak{T}_0^\psi(\Delta) = \left\{ f \in C_\Delta : \int_0^d \frac{\omega_f^{1,2}(\xi)}{\xi} d\theta^\psi(\xi) < \infty, \int_0^{d_1} \frac{\omega_f^{1,0}(\xi_1)}{\xi_1} d\theta_1^{\psi_1}(\xi_1) < \infty, \int_0^{d_2} \frac{\omega_f^{0,2}(\xi_2)}{\xi_2} d\theta_2^{\psi_2}(\xi_2) < \infty \right\}.$$

Theorem 2. Let $f \in \mathfrak{S}_0^\psi(\Delta)$ with $\psi = (\psi_1, \psi_2)$, $\psi_k \in V_k$, $k=1,2$. Then the following inequalities are valid

$$\begin{aligned} \omega_{\bar{f}}^{1,1}(\delta_1, \delta_2) &\leq C_1 Z\left(\omega_f^{1,1}; \delta; \theta^\psi; \bar{\theta}^\psi\right), \quad 0 < \delta_k \leq d_k, \quad k=1,2 \\ \omega_{\bar{f}}^{1,0}(\delta_1) &\leq C_2 \left[Z\left(\omega_f^{1,1}; \delta_1, d_2, \theta^\psi, \bar{\theta}^\psi\right) + Z\left(\omega_f^{1,0}; \delta_1, \theta_1^{\psi_1}, \bar{\theta}_1^{\psi_1}\right) \right], \quad 0 < \delta_1 \leq d_1, \\ \omega_{\bar{f}}^{0,1}(\delta_2) &\leq C_3 \left[Z\left(\omega_f^{1,1}; d_1, \delta_2, \theta^\psi, \bar{\theta}^\psi\right) + Z\left(\omega_f^{0,1}; \delta_2, \theta_2^{\psi_2}, \bar{\theta}_2^{\psi_2}\right) \right], \quad 0 < \delta_2 \leq d_2. \end{aligned} \quad (4)$$

Let $\omega \in \Phi_{T^2}$. We introduce the linear space

$$K_\omega = \left\{ f \in C_\Delta : \omega_f^{1,2}(\delta_1, \delta_2) = O(\omega(\delta_1, \delta_2)), \quad \omega_f^{1,0}(\delta_1) = O(\omega(\delta_1, d_2)), \quad \omega_f^{0,2}(\delta_2) = O(\omega(d_1, \delta_2)) \right\}$$

and equip it with the norm

$$\|f\|_{K_\omega} = \max \left\{ C_f^{1,2}, C_f^{1,0}, C_f^{0,2}, \|f\|_{C_\Delta} \right\},$$

where

$$C_f^{1,2} = \sup_{\delta_1, \delta_2 > 0} \frac{\omega_f^{1,2}(\delta_1, \delta_2)}{\omega(\delta_1, \delta_2)}, \quad C_f^{1,0} = \sup_{\delta_1 > 0} \frac{\omega_f^{1,0}(\delta_1)}{\omega(\delta_1, d_2)}, \quad C_f^{0,2} = \sup_{\delta_2 > 0} \frac{\omega_f^{0,2}(\delta_2)}{\omega(d_1, \delta_2)}.$$

Theorem 3. Let $d\psi(t) = F(t)dt$, where $F(t)$ is limiting value of the function analytic in $D^\pm$ and continuous up to the boundary and

$$\begin{aligned} \omega \in \mathfrak{S}_0\Phi = \left\{ \omega \in \Phi_{T^2} : \int_0^d \frac{\omega(\xi)}{\xi} d\theta^F(\xi) < \infty, \right. \\ \left. \int_0^{d_1} \frac{\omega(\xi_1, d_2)}{\xi_1} d\theta_1^F(\xi_1) < \infty, \int_0^{d_2} \frac{\omega(d_1, \xi_2)}{\xi_2} d\theta_2^F(\xi_2) < \infty \right\} \end{aligned}$$

Then $f \in K_\omega \Rightarrow \tilde{f}_F \in K_z(\omega, \delta, \theta^F)$.

Theorem 4. Let $f \in K_\omega$. Then

$$\begin{aligned} \theta_k^F(\delta) \sim \delta \quad (k=1,2), \quad \omega \in \{\omega \in \mathfrak{S}_0\Phi : Z(\omega; \delta_1, \delta_2) = O(\omega(\delta_1, \delta_2))\} \\ \tilde{f} \in K_\omega \text{ as well and } \|\tilde{f}\|_{|K_\omega|} \leq \|f\|_{|K_\omega|}. \end{aligned}$$

REFERENCES

1. Gaziev A. Singular operator with Cauchy-Stieltjes integral over a closed curve. Izv. Academy of Sciences of Uzbekistan SSR, 1981, vol. 1, no. 8, pp. 3-9.
2. Mamatov T, Homidov F, and Rayimov D, On Isomorphism Implemented by Mixed Fractional Integrals In Hölder Spaces, International Journal of Development Research, Vol. 09, Issue, 05 (2019) pp. 27720-27730

3. Baba-Zade M.A., "On the class of continuous functions of two variables", Uch.Zam.M.V. And MTR of the Azerbaijan SSR, ser. Phys.-mat. Sciences, (1979), No. 3, p. 32-41.
4. Mamatov T., Weighted Zygmund estimates for mixed fractional integration. Case Studies Journal ISSN (2305-509X) – Volume 7, Issue 5–May-2018.
5. Mamatov T. Operators of Volterra convolution type in generalized Hölder spaces// Poincare Journal of Analysis & Applications, 2020. – Volume 7(2).- P. 275-288.
6. Mamatov T., Mustafiev N. Mixed integral operator of the Volterra convolution type in weighted generalized Hölder space// Poincare Journal of Analysis & Applications, 2023. – Volume 10(1).- P. 135-154
7. Mamatov T., Mixed Fractional Integration In Mixed Weighted Generalized Hölder Spaces. Case Studies Journal ISSN (2305-509X) – Volume 7, Issue 6–June-2018.

" SAB'AI SAYYOR" DOSTONI. HIKOYALAR TAHLILI.

Xusanboyeva Madinabonu Shukur qizi

Abdullayeva Durdona Hikmatullo qizi

Bakirova Farzona To'xtasin qizi

Ibrohimova Zilola Anvarjon qizi

Farg'ona davlat universiteti talabalari

Annotasiya: *Ushbu maqola Alisher Navoiyning "Xamsa" "Sab'ai sayyor" dostoni hikoyalar tahliliga bag'ishlanadi. Alisher Navoiyning bu dostoni ma'no mazmun jihatidan boshqa dostonlar ajralib turadi.*

KIRISH

"Sab'ai sayyor" (Yetti sayyora)– dostoni ishqiy sarguzasht usulida yozilgan bo'lib, "Xamsaning" to'rtinchi dostoni.

Bahrom timsoli dastlab forsiy adabiyotda Abulqosim Firdavsiy "Shohnoma"sida tasvirlangan. "Shohnoma"da Bahrom Go'r haqidagi voqea dostonning faqat bir faslini tashkil etib, unda Bahromning tug'ilishi, taxtga chiqishi, mamlakatni idora qilish tadbirlari, ov vaqtida o'z kanizagi Ozoda bilan to'qnashuviga doir voqealar tasvirlangan."Shohnoma"dagi Bahrom Go'r va uning kanizagi orasidagi bu to'qnashuv lavhasi Nizomiy tomonidan qayta ishlanib, mashhur "Haft paykar" dostoni vujudga keladi. Nizomiy Bahromning kanizak bilan bog'liq hikoyasini qoliplovchi hikoya qilib olib, unga 7 hikoyat kiritadi.Nizomiy asaridan keyin 200 yil o'tgach, Xusrav Dehlaviy unga javob tarzida "Hasht behisht" dostonini yaratib, 7 hikoyatni hind eposidan oladi.Turkiy tilda birinchi bo'lib bu mavzuni Alisher Navoiy qalamga oladi va o'z dostonini "Sab'ai sayyor" deb ataydi. "Sab'ai sayyor" dostoni 38 bob, 5009 baytdan iborat bo'lib, shundan 11 bobni muqaddima tashkil qiladi.Doston muqaddimasi an'anaviy hamd bilan boshlanadi. Navoiy Allohni olamning yaratuvchisi sifatida madh etar ekan, dostonning mazmuni taqozosi bilan birinchi bobdayoq yetti raqamiga alohida e'tiborni qaratib, iltizom (bir so'zni biror parchaning barcha misra yoki baytlarida qo'llab, shu so'zning muhimligini ta'kidlash) badiiy san'ati vositasida falakning yetti qavat ekanligi, yetti gumbazdan tashkil topgani, yer yuzi yetti iqlimga bo'lingani, yetti ko'k, yetti yulduz kabilar haqida fikr yuritadi. Shuningdek, Bahrom va Dilorom so'zlarini asl va majoziy ma'nolarda qo'llab, sayyoralar olami, dunyoning yaratilishi haqida o'z falsafiy qarashlarini bayon qiladi, olamning yaratilishini tasavvufdagi vahdat ul- vujud falsafasi asosida bayon qiladi.

Asosiy voqealar o'n ikkinchi bobdan ibtido topadi. Yetti iqlim shohi bo'lgan Bahrom ov qilib yurib, rassom Moniyni uchratib qoladi. Moniy Chinda tengi yo'q bir go'zal Dilorom haqida xabar berib, uning o'zi chizgan suratini shohga taqdim etadi. Shoh suratni ko'rishi bilan Diloromga oshiq bo'lib qoladi va Chin mamlakatining bir yillik xirojini to'lab, qizni saroyga keltiradi. Shundan keyin Bahrom qizga butunlay mahliyo bo'lib, davlat, mamlakat ishlarini unutadi. Firdavsiy "Shohnoma"sida tasvirlanganidek, ovda kiyik hodisasi yuz beradi. Dilorom Bahromning merganlik mahoratini "mashqning natijasi", – deb aytadi. Shoh mastlikda qizning oyoq-qo'lini o'z sochlari bilan bog'lab, biyobonga tashlab kelishni buyuradi. Ertasi g'azab va mastlik tarqab, afsuslanganidan keyin, uni o'zi borib izlaydi, lekin topa olmaydi. Hijron azobidan o'zini butunlay yo'qotadi

Saroy ahli tashvishga tushadilar. 400 hakim va tabib to'planib, ikki yil davomida shohni davolaydilar. Shoh bir oz o'ziga kelganday bo'ladi. Maslahat bilan yetti iqlim shohi yetti qasr quradilar. Bu yetti qasr yetti shohning mamlakatiga olib boradigan yo'l ustida quriladi. Rassom Moniy uning har birini alohida bir rang bilan bezaydi. Bahrom ularni tomosha qilar ekan, kasali tuzala boshlaydi. Yetti rangdagi yetti qasr bitgach, yetti iqlim shohining yetti qizi Bahrom bilan nikohlanadi. Yetti qasrning har biri yetti sayyoradan birining rangiga mos bo'lib, haftaning shu sayyora homiy hisoblangan kuniga xos edi. Yetti qasr tasvirini o'qir ekanmiz, Navoiy har bir qasrdagi shoh, malika va musofir hamda jihozlar tasvirini berishda ranglarning turfa xil nomlanishlaridan ustalik bilan foydalanganligiga guvoh bo'lamiz.

Shanba kuni uchun shu kunning homiysi Zuhal (Saturn) sayyorasining rangiga mos qora qasr – mushkfom qasrda shoh Bahrom hindistonlik sayyohning Farrux va Axiy haqidagi hikoyatini tinglaydi. Unga ko'ra, Hind mamlakati podshosi Jasratxonning aqlu husnda tengsiz o'g'li shahzoda Farrux tushida bir parivashni ko'rib, sevib qoladi. O'sha sanamga yetishish ishqida safarga chiqqan shahzoda Halab shahrida tushida ko'rgan mahvashni uchratib, hushidan ayriladi va taqdir taqozosi bilan birgina palosga o'ranib, og'ir ahvolda qolganida unga saxovati bilan nom qozongan Axiy yordam ko'rsatadi. U bilan suhbatda bo'lgan Axiy Farruxning zakovatiga qoyil qoladi va shahzodaning dardiga davo topishni chin dildan xohlaydi. Nihoyat Farruxning ishqiq tushgan go'zal o'z ayoli ekanini bilib oladi va jufti halolini taloq qilib, Farruxga nikohlab beradi. Farrux o'z yurtiga qaytadi va otasi vafot etgani uchun taxtga o'tiradi. Bu orada Axiyning ishlari orqaga ketadi, tuhmatga uchraydi, o'z yurtidan qochib, jon saqlab qoladi. Farrux uylangach, Axiyning mardligidan hayratga tushadi, ayolni o'ziga singil

kabi tutadi va do'stini izlaydi. Axiy esa Hind mulkiga borib qoladi, shu yerda ikki do'st topishadi, Farrux singlim deya Axiyning o'z ayolini katta to'y bilan nikohlab beradi. Shu tariqa ular chin do'st sifatida, bir-biridan yordam va mehrini ayamay uzoq umr kechiradilar. Mazkur hikoyat yakunida sayyoh shoh Bahromga o'zining Axiy avlodidan ekanini ma'lum qiladi. Shoh uni siylab, saroyda olib qoladi.

Yakshanba kuni uning homiysi Quyosh sayyorasining rangiga mos sariq qasrda shoh Bahrom rumlik sayyohning Zayd Zahhob haqidagi hikoyatini tinglaydi. Unga ko'ra, juda o'tkir bilim egasi bo'lgan Zayd Zahhob ismli zargar Rum mamlakati podshosining eng yaqin do'sti edi. U shohning ishonchini qozongan bo'lib, hukmdor u bilan har bir ishda maslahatlashar edi. Bir kuni Zayd Zahhob shohga oltin taxt yasab berishni taklif qiladi. Shoh ko'nadi va xazinadan ikki ming botmon oltinni zargarga olib beradi. Zayd Zahhob sirti oltin bilan qoplangan, lekin ichki tomoni kumush bilan to'ldirilgan taxt yasaydi. Qolgan oltinlarni esa o'zlashtirib yuboradi. Shoh bundan bexabar bu hashamatli taxtga chiqib, qoyil qoladi. Zayd Zahhobning dushmanlari shohga uning firibini ma'lum qiladilar. Shoh Zayd Zahhobni zindonga tashlaydi. Zayd zindondan qochib, Qustantaniyaga borib, butxonada rohiblik qila boshlaydi. U yerda hammani o'ziga muxlis qilib, butxonaning oltindan yasalgan barcha buyumlarini shisha va boshqa metallar bilan almashtirib qo'yadi. Keyin o'z muxlislariga bu yurtni tark etishini aytganda, hamma uni yig'lab kuzatadi, Zayd keta turib, ularga bir xat qoldirganligi haqida ma'lum qiladi. "Ro'hib" ketgach, muxislari uning xatini topib, ko'zga surib o'qisalar, unda Zaydning hamma kirdikorlari bitilgan bo'ladi. Butparastlar oh-voh qilib qolaveradilar. Zayd esa Rumga qaytib, bemor bo'lib qolgan shohni davolaydi, qayta uning ishonchiga kirib, dushmanlarini jazolaydi. Hikoya yakunlangach, sayyoh o'zining Rum mamlakatidan, Zayd Zahhobning avlodlaridan biri ekanligini aytadi. Shoh Bahrom bu sayyohga ham muruvvat ko'rsatib, saroyda olib qoladi.

Dushanba kuni shu kun homiysi Oy sayyorasining rangiga mos yashil qasrda shoh Bahrom misrlik sayyohdan Sa'd haqidagi hikoyatni tinglaydi. Unga ko'ra, misrlik boy xojaning kamolga yetgan o'g'li Sa'd otasi kabi musofirlarni mehmon qilishni xush ko'rar edi. Bir kuni uning dargohiga shahrisabzlik ikki sayyoh kelib, o'z yurtlaridagi g'aroyib xususiyatli dayr – butxona haqida aytib beradilar. Mazkur butxonaning o'ziga xos tomoni shu ediki, kimki u yerda bir kun tunasa, tush ko'radi va tushi, albatta, o'ng keladi. Sa'd shu butxonaga borish ishqiga tushadi va otasining roziligini olib, safarga otlanadi. Unga shahrisabzlik ikki musofir hamrohlik qiladilar. Dayrga yetib borgan Sa'd tush ko'radi. Tush ta'sirida xayolga botib o'tirsa, eshikdan bir

mo'ysafid kirib keladi. Mo'ysafid unga o'z taqdirini aytib beradi va Sa'dni ancha vaqtdan buyon kutayotganligini ma'lum qiladi. Sa'd bu donishmand mo'ysafidning maslahat va ko'rsatmalari bilan harakat qiladi. Uzoq sarguzashtlarni, sinovlarni boshdan kechirib, Gulrux ismli go'zalning vasliga yetishadi. Sayyoh hikoyatni yakunlagach, o'zining Shahrizbazdan, Sa'd avlodlaridan biri ekanligini ma'lum qiladi. Shoh Bahrom sayyohni Shahrizabzga voliy etib tayinlaydi. Umuman olganda, hikoyatning bosh qahramoni Sa'dning sarguzashtlari Navoiyning "Farhod va Shirin" dostonidagi Farhod bilan bog'liq voqealarni yodga soladi.

Homiysi Mirrix (Mars) bo'lgan seshanba kunida Mirrix rangiga mos qizil qasrda shoh Bahrom navbatdagi sayyohdan shoh Juna va uning do'sti Mas'ud haqidagi qissani tinglaydi. Raviy shohga Dehlida sultonlik qilgan Junaning saxovati cheksiz ekanligini hikoya qilish bilan o'z qissasini boshlaydi. Sulton Juna shu qadar saxovatli bo'lib, uning saxiyligi chegara bilmasdi. Bir kuni bir musofir uning mehmoni bo'lib, bir ko'zgu sovg'a qiladi. Ko'zgu rost gapirgan odamning yuzini oq, yolg'onchining yuzini qora ko'rsatar edi. Shoh Juna musofirni siylab, undan mendan ham o'tadigan saxiy bormi, deya so'raydi. Yo'q, deb javob bergan sayyohning yuzi ko'zguda qora bo'lib, ko'rinadi. Nihoyat uyalib, sizdan ham saxiyoq odam bor, bu go'zal Taroz o'lkasida yashovchi Mas'uddir, deydi. Shoh esa hammaga ruxsat berib, payt topib, Tarozga jo'naydi. U yerda Mas'ud bilan uchrashib, do'st tutinadi. Mas'udning fasohatidan hayratda qoladi. Mas'ud unga o'zi uchun eng aziz bo'lgan nimaiki bo'lsa, hammasini ikkilanmay hadya qilib yuboradi: sevimli, kuy va qo'shiqda mohir kanizagini, mayi tugamaydigan jomini, Gulgun laqabli otini. Bundan ta'sirlangan shoh Mas'udni Tarozga hokim qilib tayinlash to'g'risida farmon beradi. Taroz hokimi Jaypur esa bundan bezovta bo'lib, Ballu degan qattol vaziri bilan maslahatlashib, Mas'udni yo'q qilish rejasini tuzadi. Unga ko'ra, Jaypur Mas'ud bilan do'st tutinadi, bir kuni mast Mas'udni mast qilib, bir chohga tashlatadi. So'ng qayg'urgan bo'lib, yig'laydi, boshqalarni ham ishontiradi va Masud uchun motam ham ochtiradi. Ballu esa Mas'udni azoblay boshlaydi. Jaypurning bir go'zal qizi bo'lib, Mas'udga oshiq edi. U Mas'ud haqida bilib qoladi va ikki sodiq kanizi yordamida uni qutqarib, davolaydi va otasining saroyidan Mas'ud bilan qochib ketadi. Jaypur ularga yetolmay dog'da qoladi. Ikki sevishgan yo'lda ko'p qiyinchilik bilan Dehliga borib qoladilar. Mas'ud o'zi mehmon qilgn Junaning shoh ekanini bilmasdi, shuning uchun pul topish ilinjida shoh saroyiga borganda sehrli jomini, kuy chalib, qo'shiq aytayotgan kanizini, Gulgun otini ko'rib, avval hayron bo'ladi, keyin shohni ham Juna ekanini bilib qoladi. Mas'ud tanigan boshqa mahramlar bu haqda Junaga aytadilar. Do'stini yo'qotib,

hajr azobidan qolgan shoh bundan bag'oyat shodlanib, do'stiga mehribonlik ko'rsatadi, uning yorini ham olib keltiradi, Jaypur va Balluni esa jazolaydi.

Hikoyasini shu tariqa yakunlagan sayyoh shoh Bahromga o'zini Tarozdan, Mas'ud avlodlaridan biri ekanligini aytadi. Bahrom uni Tarozga hokim qilib tayinlaydi.

Chorshanba kuni uchun uning homiysi Utorud (Merkuriy) rangiga mos moviy qasrda Bahrom navbatdagi jahongashtadan Mehr va Suhayl haqidagi hikoyani tinglaydi. Unga ko'ra Adan degan joyda bir orolni o'z makoniga aylantirib, dengizda qaroqchilik qilishni kasb qilgan Jobir degan yo'lto'sar Behishti saro shahrining go'zal malikasi sayr qilib chiqqan qayiqni qo'lga kiritadi. Lekin Mehr shu qadar go'zal ediki, Jobir uni ko'rib, hushini yo'qotardi. Shuning uchun qizga yaqinlasha olmay, o'zining baland devorlar bilan o'ralgan bog'ida yashashiga ruxsat beradi. Mehrning otasi Navdar shoh Yaman mamlakati shohi No'monning o'g'li Suhaylga qizini bermoqchi edi shuning uchun shoh No'mon o'g'lini kemaga chiqarib, Navdarning mamlakatiga yuboradi. Suhayl dengizda Jobirga yo'liqadi va jangda yengilib qoladi. Suhaylning jang qilishiga, jasoratiga qoyil qolgan Jobir uni o'ldirmasdan o'z bog'idagi bir chohga tashlatadi. Shoh Navdar va No'mon o'zaro xat yozishib, birgalikda Jobirga hujum qilishga kelishadilar. Navdar shoh quruqlikdan, No'mon shoh dengizdan Jobir ustiga qo'shin tortishga kelishadilar. Quruqlikdan kelayotgan Navdar askarlaridan ajrab, ovga berilib, Jobir qo'lga asir tushadi. Dengizda esa No'mon shoh ham yengilib, dengiz qaroqchisiga tutqun bo'ladi.

Juma uchun uning homiysi Zuhra (Venera) rangiga mos oq qasr barpo qilingan edi. Nihoyat, muborak juma (odina) kuni Bahrom oppoq – kofuriy kiyimda oq qasr ichida fil suyagidan yasalgan taxt ustida o'tirib, oq kiyimli go'zal bilan bilur jomda oq may ichadi va Chin go'zali qoshida xorazmlik musofirning hikoyasini tinglaydi.

Musofir o'zining Xorazmdan ekanligini, soz chalishini, iqlimdagi barcha ustozlar uning shogirdlari ekanligini, kutilmaganda bir chinlik savdogarning go'zal kanizagi Xorazmga kelgach, uning ishi kasodga uchraganini, kanizak huzuriga borib arz qilganini, uning sozini tinglab, uning tarixi bilan qiziqqanini va kanizak unga boshidan o'tganlarni so'zlab berganini aytadi. Shoh Bahrom aytilganlardan bu kanizak Dilorom ekanligini bilib, Diloromni olib kelish uchun Xorazmga sipohlarini jo'natadi.

Ko'ringanidek, Bahrom birinchi hikoyani o'z ruhiy holati kabi qora qasrda, qora libosda tinglagan edi, chunki u o'z Diloromidan ayrilgan, hijron zulmatiga giriftor bo'lgan edi. Yettinchi hikoyani esa oq qasrda oq libosda

tinglaydi va bu hikoyat unga visol umididan darak beradi, uning qalbiga yorug'lik olib kiradi. Lekin Bahrom Diloromni topgach, yana ovga, ayshishratga beriladi. Bir kuni u saroy ahli, sonsiz qo'shin va Dilorom bilan katta ovga chiqqanida, yomg'ir yog'adi va eski botqoqning og'zi ochilib Bahromni Dilorom va butun arkoni davlati bilan birga yer yutadi.

Bahrom bo'lib o'tgan voqealardan va tinglagan hikoyatlaridan xulosa chiqarmaydi: oshiqlik va shohlikni bir qiyofada olib bormoqchi bo'ladi, aslida esa chin oshiqlik toju taxt va boylik bilan muvofiq kelmaydi:

Ishq ila shohlig' muvofiq emas,

Ishq lofida shoh sodiq emas.

Keyin o'z muxlislarga bu yurti tark etishini aytganda, hamma uni yig'lab kuzatadi, Zayd keta turib, ularga bir xat qoldirganligi haqida ma'lum qiladi. "Rohib" ketgach, muxlislari uning xatini topib, ko'zga surib o'qisalar, unda Zaydning hamma kirdikorlari bitilgan bo'ladi. Butparastlar oh-voh qilib qolaveradilar. Zayd esa Rumga qaytib, bemor bo'lib qolgan shohni davolaydi, qayta uning ishonchiga kirib, dushmanlarini jazolaydi. Hikoya yakunlangach, sayyoh o'zining Rum mamlakatidan, Zayd Zahhobning avlodlaridan biri ekanligini aytadi. Shoh Bahrom bu sayyohga ham muruvvat ko'rsatib, saroyda olib qoladi.

Dushanba kuni shu kun homiysi Oy sayyorasining rangiga mos yashil qasrda shoh Bahrom misrlik sayyohdan Sa'd haqidagi hikoyatni tinglaydi. Unga ko'ra, misrlik boy xojaning kamolga yetgan o'g'li Sa'd otasi kabi musofirlarni mehmon qilishni xush ko'rar edi. Bir kuni uning dargohiga shahrisabzlik ikki sayyoh kelib, o'z yurtlaridagi g'aroyib xususiyatli dayr – butxona haqida aytib beradilar. Mazkur butxonaning o'ziga xos tomoni shu ediki, kimki u yerda bir kun tunasa, tush ko'radi va tushi, albatta, o'ng keladi. Sa'd shu butxonaga borish ishqiga tushadi va otasining roziligini olib, safarga otlanadi. Unga shahrisabzlik ikki musofir hamrohlik qiladilar. Dayrga yetib borgan Sa'd tush ko'radi. Tush ta'sirida xayolga botib o'tirsa, eshikdan bir mo'ysafid kirib keladi. Mo'ysafid unga o'z taqdirini aytib beradi va Sa'dni ancha vaqtdan buyon kutayotganligini ma'lum qiladi. Sa'd bu donishmand mo'ysafidning maslahat va ko'rsatmalari bilan harakat qiladi. Uzoq sarguzashtlarni, sinovlarni boshdan kechirib, Gulrux ismli go'zalning vasliga yetishadi. Sayyoh hikoyatni yakunlagach, o'zining Shahrisabzdan, Sa'd avlodlaridan biri ekanligini ma'lum qiladi. Shoh Bahrom sayyohni Shahrisabzga voliy etib tayinlaydi. Umuman olganda, hikoyatning bosh qahramoni Sa'dning sarguzashtlari Navoiyning "Farhod va Shirin" dostonidagi Farhod bilan bog'liq voqealarni yodga soladi.

Homiysi Mirrix (Mars) bo'lgan seshanba kunida Mirrix rangiga mos qizil qasrda shoh Bahrom navbatdagi sayyohdan shoh Juna va uning do'sti Mas'ud haqidagi qissani tinglaydi. Raviy shohga Dehlida sultonlik qilgan Junaning saxovatini cheksiz ekanligini hikoya qilish bilan o'z qissasini boshlaydi. Sulton Juna shu qadar saxovatli bo'lib, uning saxiyligi chegara bilmasdi. Bir kuni bir musofir uning mehmoni bo'lib, bir ko'zgu sovg'a qiladi. Ko'zgu rost gapirgan odamning yuzini oq, yolg'onchining yuzini qora ko'rsatar edi. Shoh Juna musofirni siylab, undan mendan ham o'tadigan saxiy bormi, deya so'raydi. Yo'q, deb javob bergan sayyohning yuzi ko'zguda qora bo'lib, ko'rinadi. Nihoyat uyalib, sizdan ham saxiyroq odam bor, bu go'zal Taroz o'lkasida yashovchi Mas'uddir, deydi. Shoh esa hammaga ruxsat berib, payt topib, Tarozga jo'naydi. U yerda Mas'ud bilan uchrashib, do'st tutinadi. Mas'udning fasohatidan hayratda qoladi. Mas'ud unga o'zi uchun eng aziz bo'lgan nimaiki bo'lsa, hammasini ikkilanmay hadya qilib yuboradi: sevimli, kuy va qo'shiqda mohir kanizagini, mayi tugamaydigan jomini, Gulgun laqabli otini. Bundan ta'sirlangan shoh Mas'udni Tarozga hokim qilib tayinlash to'g'risida farmon beradi. Taroz hokimi Jaypur esa bundan bezovta bo'lib, Ballu degan qattol vaziri bilan maslahatlashib, Mas'udni yo'q qilish rejasini tuzadi. Unga ko'ra, Jaypur Mas'ud bilan do'st tutinadi, bir kuni mast Mas'udni mast qilib, bir chohga tashlatadi. So'ng qayg'urgan bo'lib, yig'laydi, boshqalarni ham ishontiradi va Mas'ud uchun motam ham ochtiradi. Ballu esa Mas'udni azoblay boshlaydi. Jaypurning bir go'zal qizi bo'lib, Mas'udga oshiq edi. U Mas'ud haqida bilib qoladi va ikki sodiq kanizi yordamida uni qutqarib, davolaydi va otasining saroyidan Mas'ud bilan qochib ketadi. Jaypur ularga yetolmay dog'da qoladi. Ikki sevimli yo'lda ko'p qiyinchilik bilan Dehliga borib qoladilar.

Juma uchun uning homiysi Zuhra (Venera) rangiga mos oq qasr barpo qilingan edi. Nihoyat, muborak juma (odina) kuni Bahrom oppoq – kofuriy kiyimda oq qasr ichida fil suyagidan yasalgan taxt ustida o'tirib, oq kiyimli go'zal bilan bilur jomda oq may ichadi va Chin go'zali qoshida xorazmlik musofirning hikoyasini tinglaydi.

Musofir o'zining Xorazmdan ekanligini, soz chalishini, iqlimdagi barcha ustozlar uning shogirdlari ekanligini, kutilmaganda bir chinlik savdogarning go'zal kanizagi Xorazmga kelgach, uning ishi kasodga uchraganini, kanizak huzuriga borib arz qilganini, uning sozini tinglab, uning tarixi bilan qiziqqanini va kanizak unga boshidan o'tganlarni so'zlab berganini aytadi. Shoh Bahrom aytilganlardan bu kanizak Dilorom ekanligini bilib, Diloromni olib kelish uchun Xorazmga sipohlarini jo'natadi.

Ko'ringanidek, Bahrom birinchi hikoyani o'z ruhiy holati kabi qora qasrda, qora libosda tinglagan edi, chunki u o'z Diloromidan ayrilgan, hijron zulmatiga giriftor bo'lgan edi. Yettinchi hikoyani esa oq qasrda oq libosda tinglaydi va bu hikoyat unga visol umididan darak beradi, uning qalbiga yorug'lik olib kiradi. Lekin Bahrom Diloromni topgach, yana ovga, ayshishratga beriladi. Bir kuni u saroy ahli, sonsiz qo'shin va Dilorom bilan katta ovga chiqqanida, yomg'ir yog'adi va eski botqoqning og'zi ochilib Bahromni Dilorom va butun arkoni davlati bilan birga yer yutadi.

Sab'ai sayyor dostonining boshqa dostonlardan farqi Bahrom va Diloromni yer yutishi va ularning o'limi sababli, Navoiydan keyin bu an'ana davom etmaydi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Navoiy Alisher. Sab'ai sayyor. Mukammal asarlar to'plami. 20 jildlik. – T.: Fan, 1992. 10-jild.
2. Navoiy Alisher. Sab'ai sayyor. – T.: G'.G'ulom nomidagi NMIU, 2006.
3. Navoiy Alisher. Sab'ai sayyor (nasriy bayoni bilan). Tahrir hay'ati: A.Qayumov va boshq. – T.: Adabiyot va san'at, 1991.
4. Alisher Navoiy ijodiy va ma'naviy merosining olamshumul ahamiyati (xalqaro ilmiy nazariy anjuman materiallari). – T.: O'zbekiston, 2011.
5. Xasanov S. Roman o Baxrame. – T.: Izdatelstvo literatury i isskustva, 1988.
6. Hasanov S. Navoiyning yetti tuhfası. T.: Adabiyot va san'at, 1991.
7. Rustamov A. Navoiyning badiiy mahorati. – T.: Adabiyot va san'at, 1979.

ALISHER NAVOIY G'AZALLARINING G'OYAVIY BADIY XUSUSIYATI

Sharopova Husnidaxon

FarDU talabasi

Annotatsiya: *Alisher Navoiy o'zbek she'riyati tarixida g'azal janrini ham mazmun, ham shakl va ham badiiylilik jihatidan yuqori cho'qqiga ko'targani sababli uni "G'azal mulkining sultoni" deb e'zozlaydilar. Shundan-da, ingliz sharqshunosi A.Gibb "Navoiy turkiygo'y shoirlar uchun ibrat va namunadir",- deb yozganda bu haqiqatni e'tirof etgan edi.*

Kalit so'zlar: *g'azal, badiiy, majoziy, ijtimoiy, falsafiy, axloqiy, rindonalik, orifonalik.*

Alisher Navoiy g'azallarining mavzu doirasi keng. Ularda ishq (majoziy va haqiqiy), ijtimoiy, falsafiy, axloqiy mavzular shunchalik mahorat bilan yoritilganki, natijada har bir g'azal badiiy tafakkurning o'ziga xos mujassamiga aylangan. Alisher Navoiy o'zining g'azallari bilan o'zbek she'riyatidagi g'azal yozish an'anasini rivojlantirdi va navoiyona uslubda yozilgan g'azallarni yaratdi. Navoiyona uslubda yozilgan g'azallar bir mavzuni keng va chuqur yoritish, ruhiy kechinmalarning samimiy va haqqoniyligi, pand-nasihat yoki mav'izaning mavjudligi hamda badiiy tasvir vositalaridan nihoyatda mahorat bilan foydalanganlik bilan ajralib turadi.

Alisher Navoiy o'z g'azallarida "ishq so'zi" (ishqdagi kuyish, yonishlar, ruhiy holat), "rindonalik" va "orifonalik" ning qorishganiga alohida e'tiborni qaratadi. Bu bilan g'azalnavislik ana'nasidagi uslublardan ijodiy ilhomlanish natijasida maydonga kelgan yangi uslubga- navoiyona uslubga ishora qilmoqda. Shuning bilan birga navoiyona uslubda turkiygo'y xalqlar og'zaki ijodidagi "turkiy" va "qo'shuq" navlari xususiyatlaridan ilhomlanish yo'nalishi ham ko'zga tashlanadi. Bas shunday ekan, Alisher Navoiy g'azallari ham forsiy, ham turkiy g'azal va "turkiyu qo'shuq"lar xususiyatlarining qorishuvi natijasida yaratilgan ajoyib asarlardir.

Alisher Navoiyning ana shunday ajoyib g'azallarida turli mavzular bilan birga ishq mavzusi alohida mavqega ega.

Alisher Navoiy she'riyati, jumladan g'azallarida ishq keng qirrali mavzu sifatida qalamga olingan, jumladan insonning insonga, tabiatga nisbatan bo'lgan ishq-muhabbati va, shuning bilan birga, Alloh taologaga nisbatan bo'lgan ishq masalalari yoritilgan. har ikkala ishq mukammal mujassam bo'lgan shaxsning komillikka-komil inson darajasiga erishuvi shoirning bosh maqsadi bo'lib hisoblanadi.

Alisher Navoiy:

Ofarinishdin qilib inson g'araz,

Oni aylab xalq ichinda beavaz, - deb hazrati Insonning buyuk maqomidan so'z yuritadi va uning uchungina xos bo'lgan fazilatni-ishqdagi yonish-kuyish (so'z), samimiylilik va chuqur hissiyotlarni har tomonlama yoritadi. Shundan kelib chiqqan shoir shunday deydi:

Ey Navoiy, ul pari o'ltursa ham ozdur seni,

Kimki insondur aning mahbubi ham inson kerak.

Alisher Navoiy g'azallarida ana shu mahbub-sevimli kishining siymosi-portreti ham ma'lum darajada chizilgan.

Alisher Navoiy g'azallaridagi inson, bir tomondan, go'zal mahbuba bo'lsa, ikkinchi tomondan, do'st, yor, erkak jinsidagi yaqin kishi ham bo'lib keladi. Bu fikrning isboti uchun ulug' shoirning mashhur "qaro ko'zum" g'azalini eslatish mumkin:

Qaro ko'zum, kelu mardumlig' emdi fan qilg'il

Ko'zum qorasida mardum kabi vatan qilg'il.

Mazkur g'azal ko'pgina adabiyotshunoslar, jumladan Natan Mallaev, Ismatullo Abdullaev, Nusratullo Jumaev va boshqalar tomonidan tahlil qilingan va bu haqda turli xil bahslar yuritilgan. Men bu o'rinda ana shu bahsga qatnashib, o'zining ancha asosli fikrlarini bayon etgan arabshunos, adabiyotshunos va tasavvufshunos olim akademik Alibek Rustamovning ayrim fikrlarini aynan keltirib, tug'ilishi mumkin bo'lgan har xil savollarga ham undan javob topsa bo'ladi, deb o'ylayman:

"Navoiyning bu g'azaldagi manzuri (ya'ni mahbubi) insonmi yoki Xudomi, degan masalani hal qilaylik. "qora ko'z"ni Xudo deb tushinish, birinchidan, ilmiy ma'lumotning etishmasligi natijasida vujudga kelgan taassub, ikkinchidan, fazlfurushlikka bo'lgan intilish natijasidir. Navoiy shaklsiz Oliy vujudga (Allohg'a) "qora ko'zum" deb murojaat qilmaydi, undan inson qiyofasiga kirishni talab qilmaydi va uning "yuzidagi ter"ni ko'rib o'lmaydi...

Navoiyning bu g'azaliga manzuri (mahbubi) yigitmi, qizmi degan savolga yigit deb javob berishimiz kerak bo'ladi... Uning yigitligini tan olmaslikka harakat qilish Navoiyning ishq ma'naviy ishq ekanligini hisobga olmaslik natijasidir. Ma'naviy ishqda jins va yoshning ahamiyati bo'lmaydi".

Bundan ma'lum bo'ladiki, Navoiy g'azaliyotida ham insoniy (ayol-erkak o'rtasidagi), ham ma'naviy (jinsi farq qilmaydi) hamda haqiqiy (Alloh taolaga nisbatan) ishq o'z ifodasini topgan bo'lib, ana shu asosda uning timsollari ham belgilanadi: oshiq-ma'shuqa, do'st-yor, Alloh-solik va boshqalar.

Navoiy talqini bo'yicha, ishq - bulhavaslik, mas'uliyatsizlik va axloqsizlikni emas, balki samimiylik, fidoiylilik va o'zni idora qila bilishlikni talab qiladi.

Gar jafo qil, gar vafokim, dilsitonim sen mening,

Gar meni o'ltur v-agar tirguzki, jonim sen mening.

Alisher Navoiy she'riyatida haqiqiy ishq - Alloh taolaga nisbatan bo'lgan muhabbat, uning zotiy sifatlariga intilish jarayonida komillikka erishuv masalalari, Rasululloh Muhammad hazratlariga bo'lgan sadoqat kabi tasavvufiy mavzular ham qalamga olingan. Bu mavzu faqat alohida g'azallar (na't, hamd, mav'iza) dagina emas, balki boshqa mavzulardagi g'azallar zimnida ham o'z aksini topgan. Shuning uchun bu mavzu keng qamrovli bo'lib, uning o'ziga xos timsol va badiiy tasvir vositalari borki, bu mavzudagi g'azallarni tahlil va talqin qilish jarayonida ularni e'tibordan chetda qoldirish mumkin emas.

Shuni nazarda tutgan Alisher Navoiy "Xazoyin ul-maoni" tarkibidagi devonlarni hamd, na't va mav'iza g'azallardan boshlaydi. Masalan, "g'aroyib ul-sig'ar" devonining "Ashraqat", "Zihi husnung", "Ey hamd", "Iloho, podshoho, kirdikoro" so'zlari bilan boshlanadigan, "Navodir ush-shabob" devonining "Zihi zuhuri jamoling", "Ilohiy amringa" kabi so'zlar bilan boshlanadigan hamd g'azallar hamda "Ey nubuvvat", "Zihi javlongahing", ("G'aroyib us-sig'ar"), "Zihi buroqing", "Bediling xayli rusul" ("Navodir ush-shabob") kabi na't g'azallar bilan boshlanishi ham bejiz emas.

Qayd qilinganidek, butun "Xazoyin ul-maoni" "G'aroyib us-sig'ar"dagi birinchi g'azal - "Ashraqat" bilan boshlanadi (ma'lumki, "Badoe' ul-bidoya" ham shu g'azal bilan boshlangan edi). Alisher Navoiyning bu g'azalga bunchalik e'tibor berishining sababi nimadag' Buning asosiy sababi, bizningcha, shundan iborat bo'lsa kerakki, g'azalda inson va Alloh taolo, inson va koinot, inson va komillik, insonning o'zligini hamda Oliy haqiqatni tanishi kabi falsafiy masalalar tasavvufiy idrok va talqinda berilgan. Bu masalalar esa dunyoqarashning asosiy falsafiy tamoyillari bo'lib, ularning badiiy in'ikosi butun she'riyatda amalga oshirilgan. Shu jihatdan bu g'azal "Xazoyin ul-maoni" xazinasining kaliti vazifasini ham o'tagan ko'rinadi. Chunki bu g'azalning asl mohiyatiga etgan kishi "Xazoyin ul-maoni"da bayon etilgan badiiy tafakkur mahsulini yaxshi anglab oladi.

G'azalning birinchi bayti husni matla' bo'lib, unda shoir butun g'azalda ifoda etmoqchi bo'lgan fikrning mohiyati - mag'zini hamda "jomu may"ning botiniy - tasavvufiy ma'nosini bayon etgan.

"G'aroyib us-sig'ar" devonidagi "Ey, nubuvvat xaylig'a xotam bani Odam aro" misrasi bilan boshlanadigan na't g'azalda Rasululloh

Muhammad (s.a.s.) hazratlaridan, ul nabining fazilatlaridan bahs yuritilgan. Bunday g'azallar "Xazoyin ul-maoni" tarkibidagi har bir devonda ham bor.

Alisher Navoiy she'riyatidagi tasavvufiy mavzular insonni komillik sari intilishlarini islomiy falsafa nuqtayi nazaridan badiiyat qonuniyatlari doirasida bayon etadi.

Alisher Navoiy she'riyati-g'azallarida ijtimoiy, siyosiy hayotning muhim muammolari, o'sha davrdagi turli tabaqa vakillari haqidagi mulohazalar, go'zal axloqqa doir pand-nasihatlari ham qalamga olingan.

Alisher Navoiy g'azallarida ijtimoiy-siyosiy hayotning muhim muammolaridan bo'lmish jamiyatni boshqarish, boshqaruvchilarning qanday bo'lmog'i lozimligi haqida diqqatga sazovor mulohazalar bayon etilgan. Jumladan:

Yordin ayru ko'ngul mulkedurur sultoni yo'q,
Mulkim, sultoni yo'q, jismedururkim joni yo'q.

Bu baytda asosiy diqqat ko'ngulning yordan ayrilmog'i mumkin emas, chunki ko'ngul mulkning joni-sultoni yordir, degan fikrga qaratilgan bo'lsa-da, ammo shoir bu fikrni kuchaytirish maqsadida uni ijtimoiy-siyosiy hayotdagi hodisa - mamlakatning sultonsiz (boshqaruv boshlig'i ma'nosida) bo'lishi mumkin emasligi, ya'ni sulton (boshqaruv boshlig'i) mamlakatning joni ekanligi bilan qiyoslaydi. Bu bilan Alisher Navoiy o'zining jamiyat va uning boshqaruvi (sulton, shoh) to'g'risidagi ijtimoiy-siyosiy qarashlarini ifoda etadi. Shuning bilan birga boshqaruv boshlig'i - shoh, sultonning qanday fazilatlar sohibi bo'lmog'i lozimligiga ham e'tiborni qaratib, shunday yozadi:

Vasl ila qilg'il buzuq ko'nglum ilojinkim, qilur
Shoh adl etmak bila vayronalar ta'mirini.

"Xazoyin ul-maoni" da she'riyatning boshqa nav'lari - ruboiy, qit'a, qasida, muxammas, soqiynoma, tuyuq va boshqalar ham kiritilgan. Shulardan ayrimlarini ko'zdan kechirish maqsadga muvofiqdir.

1. Ruboiy. Alisher Navoiy ruboiy janrida ko'p asarlar bitgan bo'lsa-da, ulardan 133 tasini "G'aroyib us-sig'ar" devoni tarkibiga kiritgan. Ruboiylar mumtoz she'riyat nazariyasi talablariga to'la javob beradi. Ular hamd, na't hamda falsafiy-ijtimoiy, ishqiy-axloqiy mavzularga bag'ishlangan. Alisher Navoiy ruboiylaridan ayrim namunalar aytilganlarga misol bo'la oladi:

G'urbatda g'arib shodmon bo'lmas emish,
El anga shafiqu mehrubon bo'lmas emish.
Oltun qafas ichra gar qizil gul butsa
Bulbulg'a tikondek oshyon bo'lmas emish.
Kim istasa saltanat saxodur anga shart,
Har va'daki aylasa, vafodur anga shart.

Kim faqr talab qilsa, fanodur anga shart,
Ollig'a nekim kelsa, rizodur anga shart.

Mazkur ruboiylar "G'aroyib us-sig'ar" devoniga kiritilgani uqtirilgan edi. Alisher Navoiyning "Xazoyin ul-maoni" uchun yozgan debochasida ham ruboiylar bor. Ularda hasbi hollik xususiyatlari hamda ma'lum tarixiy voqeani ifodalash ko'proq ko'zga tashlanadi.

Jumladan:

Shoirlik' ila shuhra qilib otimni,
Zor qildim she'r ila avqotimni.
Emdi tuzayin Tengriga tootimni,
Ko'p elga mushavvash etmay ab'yotimni

Shunday qilib, Alisher Navoiy ruboiylarining bir guruhi an'anaviy mavzularda (ishq, ijtimoiy-falsafiy, axloqiy...) yozilgan bo'lsa, ikkinchi guruhida ruboiy yozilayotgan davrdagi tarixiy hodisalar, shoir kayfiyati, hasbi holi bayoni ham o'rin olgan.

2. Qit'a. "Xazoyin ul-maoni" tarkibidagi hamma devonlarda mavjud bo'lgan qit'alarining soni 210 tani tashkil etadi.

Ammo Alisher Navoiyning qit'alari nasriy asarlarida ham ko'plab uchraydiki, ularning hammasi ham "Xazoyin ul-maoni" tarkibiga kiritilgan emas.

"Xazoyin ul-maoni" dagi qit'alar shakl va mazmun jihatidan mumtoz she'rshunoslikning mazkur nav' (janr) oldiga qo'ygan talablariga mosdir. Alisher Navoiy o'z qit'alarining ahamiyati haqida shunday yozadi:

Mundoq muqattaotkim, men yig'misham erur,
Har bir hadiqai xirad aylar uchun farog'.
Majmo'in uyla kishvare anglaki, sathini,
Hikmat suyidin aylamisham qit'a-qit'a bog'.

Mazmuni: Men yiqqan qit'alarining har biri osoyishta yashash uchun bilim bog'laridir. Ularning barchasini bir mamlakat deb tasavvur etsang, har bir qit'ani esa donishmandlik suyi bilan sug'orilgan bog' deb bilgil. Alisher Navoiyning ta'kidlaganidek, uning turli mavzularda bitilgan qit'alari hayotiy tajriba hikmatlari va donishmand mutafakkirning kuzatishlari natijasidir. Shuning uchun shoir qit'alarga alohida e'tibor berib, ularni sarlavhalar bilan ham ta'minlagan. qit'a va uning sarlavhalari yaxlit olinganda shoir aytmoqchi fikr, ko'zda tutilgan maqsad yaqqol namoyon bo'ladi. Shunisi ham borki, qit'alarga yozilgan sarlavhalarning har biri maqol va hikmatli so'z darajasiga ko'tarilgan. Masalan, "Yomon yomonligini qilmasa, yaxshilig'cha bor va bir yaxshilig' qilsa, o'n yaxshi qilig'cha, "Falokatdin ayog'iga kashf bo'lmag'anga chun kafsh uchun ayog'i bor, shukr vojibdur", "Do'stdinkim,

dushman xo'yi bo'lg'ay, dushman yaxshiroqdurki, do'st ro'yi bo'lg'ay" va boshqalar.

3. Qasida. Alisher Navoiyning o'zbek tilida yozgan mashhur qasidasi "hiloliya" deb atalib, u 1469 yilda Sulton Husayn Boyqaroning taxtga chiqish marosimi munosabati bilan unga (shohga) taqdim etilgan. qasida yangi oy - hilolning tasviri bilan boshlanib, koinot sayyoralaridan Bahrom (Mars), Atorud (Merkuriy) kabilar, tuqko'z falaklardan so'z yuritiladi. qiziq bir tasvir bor, u ham bo'lsa, shoir xayolan Atorud bilan Shoh Abulg'ozi Sulton Husayn haqida mushoiraga kiradi va o'z madhiya bayti bilan "Atorudni xijil" qiladi, parivash do'sti va Sulton Husaynning ham baytlar bitganliklarini tasvirlaydi. Shundan so'ng Sulton husayn Boyqaro madhi beriladi:

Qaysi shoh ulkim, azaldin haqqa ul ermish murod,

Xalq qilmoqqa salotin gavharining xilqatin:

Shoh Abulg'ozi saodat axtari Sulton Husayn

Kim quyoshni zarra der ko'rgan sipehri hashmatin.

Shoir Sulton Husayn Boyqaroning sifat va fazilatlarini madhiya qasidalarida talablariga muvofiq tarzda tasvirlaydi va unga uzoq umr, yangi-yangi zafarlar tilab tugatadi.

"Xazoyin ul-maoni"dagi boshqa janrlar ham Alisher Navoiy shoirlik dahosining mahsuli sifatida ham mazmun va mavzu hamda badiiylilik jihatidan ibrat va namunadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. Valixojayev B. O'zbek adabiyoti tarixi (O'quv qo'llanma). I-qism. – Sam.: Sam DU nashri, 2002.

2. B. Valixojayev. Alisher Navoiy shariyati (Uslubiy qo'llanma). – Samarqand: SamDU, 2001.

3. Vohidov R., Eshonqulov H. O'zbek mumtoz adabiyoti tarixi. (O'quv qo'llanma) –T.: Yangi asr, 2006.

4. Salohiy D. Navoiy nazmiyoti (O'quv qo'llanma). – Toshkent, 2012.

5. Salohiy D. Alisher Navoiy she'riyati (Uslubiy qo'llanma). – Samarqand: SamDU nashri, 2011.

6. Alisher Navoiy. MAT. 20 tomlik. 1-6 tomlar. – T.: Fan, 1986-1990.

7. Komilov N. Ma'nolar olamiga safar. –Toshkent: Tamaddun, 2012.

8. Rustamov A. Navoiyning badiiy mahorati. – T.: G'.G'. nomidagi Adabiyot va san'at, 1979.

"НАПРАВЛЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ В РАЗВИТИИ НОВОГО УЗБЕКИСТАНА"

Леи Донг

Ташкентский Государственный Университет Востоковедения

Бухарова Фарида Мирхаликовна

К.Э.Н. доцент

Ташкентский Государственный Университет Востоковедения.

Аннотация. В данной статье говорится о развитии нового Узбекистана и роли международных экономических отношений в этом процессе.

Ключевые слова. Внешняя политика, экономика, направление, рыночные отношения, политическая стабильность, стратегия развития.

Важнейшим приоритетом внешней политики Узбекистана является развитие и укрепление отношений и всестороннего сотрудничества с соседними, прежде всего, странами региона. Дальнейшее углубление регионального сотрудничества является важнейшим условием мира, политической и экономической стабильности и процветания в Центральной Азии. Узбекистан стремительно и последовательно развивает отношения со странами Запада, Азиатско-Тихоокеанского региона, Юго-Восточной и Южной Азии, стремится наполнить их качественно новым содержанием.

Стратегия развития Нового Узбекистана на 2022-2026 годы является логическим продолжением стратегии действий, реализованной за последние пять лет. Реализация целей и задач Стратегии, включающей семь приоритетных направлений, обеспечит переход Узбекистана на новый этап развития.

Примечательно, что Стратегия ориентирована на дальнейшее укрепление добрососедских и взаимовыгодных отношений со странами региона.

Как эксперт по Центральной Азии, я хотел бы подчеркнуть, что все жизненно важные вопросы в регионе – от безопасности границ до рационального распределения водных ресурсов – напрямую зависят от уровня отношений между странами Центральной Азии. Успешная реализация крупных региональных проектов, в том числе проектов в сфере транспорта, связи и энергетики, требует активного сотрудничества между странами региона.

В этой связи приобретает значение механизм консультативных встреч лидеров стран Центральной Азии, созданный по инициативе президента Шавката Мирзиёева.

Выход Узбекистана на мировой рынок происходит на фоне реформирования и обновления всей политической, экономической и социальной жизни. Республика пошла по пути рыночных преобразований, не имея готовой модели социально-экономических преобразований. Необходимо было не только модернизировать экономику государства, но и создать принципиально новые методы и механизмы ее включения во внешнеэкономическую деятельность с учетом специфических особенностей страны. Политика развития международной торговли и экономического сотрудничества Узбекистана В Узбекистане проводится большая работа по созданию открытой рыночной экономики, основой которой является широкое участие страны в мирохозяйственных связях и международном разделении труда. Узбекистан активно участвует в многостороннем международном экономическом сотрудничестве. В настоящее время стремительно развиваются отношения республики с ведущими странами мира, такими как Германия, США, Великобритания, Япония, Франция, Италия, Республика Корея, Турция, Китай.

Сегодня реформы в Узбекистане проводятся в соответствии с различными изменениями, происходящими в мире, в том числе в мировой экономике. Выбранный нами путь показывает свою устойчивость и жизнеспособность в условиях замедления развития мировой экономики после глобального кризиса.

По мнению экспертов, наблюдаемая макроэкономическая стабильность в Узбекистане позволяет эффективно противостоять внешним негативным воздействиям.

Современные информационно-коммуникационные технологии придали новый дух отношениям государства и общества. Развитие сферы служит реализации новых форм отношений между государством и обществом, государственными органами и гражданами. Руководство Узбекистана продвигает жизненно важные инициативы, направленные на диверсификацию экономики, структурное обновление сельского хозяйства, а также расширение внешнеэкономических связей. Стоит отметить, что для полной реализации поставленных задач в Узбекистане принимаются меры по развитию креативной экономики на основе инновационного развития и ускорения экономического роста.

Его основная идея – не только увеличить экспорт, но и обеспечить создание новых секторов, товаров и услуг, позволяющих создавать качественные рабочие места. Креативная экономика также предполагает активное участие граждан в производстве путем поддержки «стартапов», то есть новых бизнес-проектов, оригинальных идей.

Сегодня развитие предпринимательства в Узбекистане стало движущей силой последовательного экономического развития. По итогам 2016 года доля малого бизнеса в валовом внутреннем продукте составила 56,9 процента, в промышленности - 38,9 процента, в обороте розничной торговли - 87,1 процента, в сфере платных услуг - 50,8 процента. В этом секторе экономики занято 77,9% работающего населения.

Известно, что развитие любого общества определяется человеческим капиталом, то есть интеллектуальным потенциалом, здоровьем, образованием, производительностью труда и высоким качеством жизни. В современном мире этот фактор является основным локомотивом креативной экономики. По данным исследования ООН, по итогам 2016 года Узбекистан вошел в число стран с высоким уровнем человеческого развития.

Эксперты также обращают внимание на то, что в Узбекистане активизировалось формирование креативного класса, который в будущем станет ключевым моментом в экономике страны. В частности, планируется создать инновационные технопарки, специализирующиеся на научных разработках и исследованиях, проведении экспериментов и освоении образцов инновационной продукции. Они относятся к таким областям, как химические технологии, фармацевтические и медицинские биотехнологии, строительные материалы, пищевая промышленность, энергоэффективность, производство альтернативных и возобновляемых источников энергии, машиностроение, электротехника.

Особое значение внешнеполитических подходов Узбекистана состоит в том, что они направлены на укрепление пояса безопасности, стабильности и сотрудничества во всем регионе. Особого внимания заслуживает то, что Узбекистан следует принципам инклюзивного развития в регионе и не видит своего развития отдельно от других стран.

В условиях роста угроз региональной и глобальной безопасности и социально-экономическому благополучию стран такая политика становится чрезвычайно важной.

Цели и задачи, поставленные в стратегии развития Нового Узбекистана на 2022-2026 годы, основаны на реальных возможностях страны. Это фундаментальная и масштабная программа развития Узбекистана.

Предыдущий пятилетний этап развития Узбекистана был периодом беспрецедентных перемен и реформ. Не будет преувеличением сказать, что в вашей стране нет ни одной отрасли, которая не достигла бы прогресса.

В частности, реализованные экономические реформы позволили добиться масштабных результатов, и республика стала самым стабильным государством и драйвером экономического роста в Центральной Азии.

Цели и задачи новой Стратегии являются продолжением этих процессов и демонстрируют, что Узбекистан переходит на качественно более высокий этап своего развития.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА.

1. «Бюджетный кодекс» Республики Узбекистан. Т: «Узбекистан» 01.01.2014
2. Исомидинова Г., Детерминанты финансовой грамотности: количественное исследование среди студенческой молодежи Ташкента, Узбекистан // Электронный журнал «Бизнес и менеджмент». 2017. Т. 2. № 1. С. 61-75.
3. Вахабов А.В., Таджибаева Д.А., Хаджибакиев Ш.Х. Мировая экономика и международные экономические отношения. 0 учебник. / И.Ф.Д., проф. Под общей редакцией А.В. — Т.: Маля, 2011. С. 708.
4. Хаджибакиев Ш.Х., Муминов Н.Г. Иностранные инвестиции. 0 учебник. / и.ф.д., профессор А.В. Под общей редакцией Вахабова. - Т.: «Финансы», 2010, 330 с.
5. «Ж.Х.Атаниязов, Е.Д.Алимардонов «Международные финансовые отношения» <https://fayllar.org/j-khataniyazov-e-d-alim-ardonoy-halkaro-moliyamunosabatlari.html>

TIJORAT BANKLARINING MOLİYAVIY BARQARORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI

Jamilova Aziza Ulug'bekovna

Bank Moliya Akademiyasi Magistratura Tinglovchisiman

Annotatsiya. Ushbu maqolada tijorat banklarida moliyaviy barqarorlikning ahamiyati va uni oshirish yo'llari haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar. Tijorat banki, moliyaviy barqarorlik, daromad, sof foyda, aktiv "CAMELS" reyting tizimi.

Barchamizga ma'lumki, har bir davlatning jahon hamjamiyatida tutgan o'rnini va nufuzi bevosita uning iqtisodiy va siyosiy kuchiga bog'liqdir. Mamlakat taraqqiyoti, uning rivojlanishi, butun dunyoda o'z so'zi va o'z qarashlariga ega bo'lishi ham aynan shu davlatning ham iqtisodiy ham ma'naviy kuchiga chambarchas bog'liqdir. Mamlakat iqtisodiyotining asosiy bo'g'inini esa uning bank va moliya tizimi tashkil etadi. Banklarning mohiyati va funksiyalari, shuningdek, bajaradigan operatsiyalari va ko'rsatadigan xizmatlari ularning iqtisodiyotdagi rolini belgilab beradi. Banklarning iqtisodiyotdagi roli deganda asosiy e'tiborni ularning vujudga kelish omillari, rivojlanish jarayonlari va bajaradigan operatsiyalariga qaratish lozim. Binobarin, banklarning iqtisodiyotda tutgan roli ularning funksiyalari kabi ma'lum darajadagi xususiyatlarga egadir. Banklar mulkiy jihatdan qanday shaklda tashkil topgan bo'lishidan qat'iy nazar, iqtisodiyotda umum ahamiyatga ega bo'lgan, muhim operatsiyalarni bajaradi. Shu boisdan ham, banklar qanday mulkiy shaklda yoki ixtisoslikda tashkil topgan bo'lishidan qat'iy nazar, ular iqtisodiyotda alohida va yetakchi ahamiyat kasb etadi.

2020-2025 yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasida tijorat banklarining kredit portfeli va tavakkalchiliklarni boshqarish sifatini yaxshilash, kreditlash hajmlarining mo'tadil o'sishiga amal qilish, moliyaviy tavakkalchiliklarni baholash uchun texnologik yechimlarni tatbiq etish mamlakat bank tizimini isloh qilishning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Bu esa, tijorat banklarining moliyaviy barqarorligini ta'minlash bilan bog'liq bo'lgan dolzarb muammolarni aniqlash va ularni hal qilishning ilmiy asoslangan yo'llarini ishlab chiqish zaruriyatini yuzaga keltiradi. Bugungi kunda Xalqaro valyuta fondi tomonidan jami 39 ta asosiy va tavsiyaviy tisdagi Moliyaviy barqarorlik (Financial Soundness Indicators - FSI) ko'rsatkichlari chop etilgan bo'lib, ularning 12 tasi asosiy (asosan banklar uchun), 27 tasi tavsiyaviy (asosan

boshqa moliyaviy tashkilotlar uchun) tusdagi indikatorlar hisoblanadi[15]. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki ham tijorat banklarimiz moliyaviy barqarorligi bo'yicha Xalqaro valyuta fondi tomonidan tavsiya etilgan 12 ta asosiy ko'rsatkichlariga oid ma'lumotlarni e'lon qilib bormoqda. Ayni vaqtda, respublikamiz tijorat banklarining moliyaviy barqarorligini ta'minlash bilan bog'liq bo'lgan dolzarb muammolarning (tijorat banklarida aktivlarning rentabellik darajasini past ekanligi, davlat tijorat banklarida kreditlardan ko'riladigan zararlarni qoplashga mo'ljallangan zaxira ajratmalarini ushbu ko'rsatkichning me'yoriy darajasidan yuqori ekanligi va boshqalar) mavjudligini e'tirof etish joiz.

Rivojlanayotgan mamlakatlar bank amaliyotida ham tijorat banklarining moliyaviy barqarorligini ta'minlash sohasida banklardagi risk-menejment tizimini rivojlantirish, banklarning kapitallashish darajasini oshirish va likvidliligini ta'minlash, tijorat banklari va aktivlarining rentabellik darajalarini oshirishga qaratilgan ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Tijorat banklari foizli daromadlarining umumiy hajmida kreditlardan olingan foizli daromadlar salmog'ining yuqori va barqaror bo'lishi ularning moliyaviy barqarorligini ta'minlashning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Shu sababli, Xalqaro tiklanish va taraqqiyot banki ekspertlari tomonidan taklif etilgan sof foizli spread koeffitsiyentini me'yoriy darajasini ta'minlash respublikamiz banklarining kreditlardan olingan foizli daromadlarning barqarorligini baholashda foydalanish, fikrimizcha, muhim amaliy ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti "Tijorat banklarining moliyaviy barqarorligini yanada oshirish va ularning resurs bazasini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" Qaror qabul qildi. Qarorning asosiy maqsadi bank tizimining moliyaviy barqarorligi va ishonchliligini yanada oshirish, tijorat banklarining resurs bazasini mustahkamlash va rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, ularning investitsiyaviy faolligini rag'batlantirish, shuningdek umum qabul qilingan xalqaro me'yor va standartlarga muvofiq bank faoliyatini tashkil etishni yanada yuqori darajaga chiqishini ta'minlashdan iborat. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan O'zbekiston Banklar uyushmasi va mamlakatning tijorat banklari bilan birgalikda Tijorat banklarining moliyaviy barqarorligi va likvidliligini yanada oshirish, ularning resurs bazasini rivojlantirish bo'yicha ishlab chiqilgan kompleks chora-tadbirlar belgilandi. Xususan, qarorda xalqaro me'yor va standartlarga muvofiq, shu jumladan depozit va kredit siyosati sohasida respublika banklariga nisbatan qo'yilayotgan me'yoriy talablarni yanada takomillashtirish, tijorat banklarining resurs bazasini mustahkamlash, omonat va depozitlarning yangi jozibador turlarini joriy qilish yo'li bilan aholi va xo'jalik

sub'ektlarining bo'sh pul mablag'larini bank aylanmasiga keng ko'lamda jalb etish chora-tadbirlarini amalga oshirish belgilab qo'yilgan. Bundan tashqari, yetakchi xorijiy banklar va moliya institutlarida boshqaruvni tashkil etish tizimini chuqur o'rganish asosida tijorat banklarida korporativ boshqaruv usullari, shu jumladan xatarlarni boshqarish va ichki nazoratni yaxshilash usullarini takomillashtirish, ilg'or axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng tatbiq etgan holda ko'rsatilayotgan bank xizmatlari ko'lamini kengaytirish va sifatini oshirish, shuningdek bank plastik kartochkalaridan foydalangan holda naqd pulsiz hisob-kitoblar tizimini kengaytirish tadbirlari ham xujjatda qayd etilgan.

Taraqqiy etgan mamlakatlarning tijorat banklarida sof foizli daromadlarning barqaror darajasini ta'minlanganligi moliya-viy barqarorlik darajasini ta'minlashning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Regulyativ kapitalning passivlar hajmidagi salmog'ining barqaror darajasini ta'minlash trans-milliy banklarning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Taraqqiy etgan mamlakatlar amaliyotida tijorat banklari qimmatli qog'ozlarga investitsiya qilish orqali joriy likvidligini ta'minlaydi va daromadlari miqdorini oshirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Tijorat banklarining moliyaviy barqarorligini ta'minlashning metodologik asoslarini tadqiq qilish natijasida quyidagi xulosalar shakllandi:

*tijorat banklarining daromad bazasiga baho berishda sof foizli marja ko'rsatkichi muhim o'rin tutadi va bunda sof foizli marja bank aktivlari miqdoriga teskari proporsional bo'lib, kreditlar va depozitlar bozoridagi yuqori darajadagi raqobat uning darajasiga kuchli ta'sir ko'rsatadi;

*rivojlanayotgan davlatlarda tijorat banklarining daromad bazasining holati bevosita kredit riski darajasiga bog'liq bo'lib, milliy valyutaning qadrsizlanishi natijasida xorijiy valyutada kredit olgan mijozlarni kreditni qaytara olmay qolishlari kredit riski darajasini oshib ketishiga olib keladi;

*Xalqaro bank amaliyotida tijorat banklarining moliyaviy barqarorligini baholash bo'yicha bir nechta metodikalar mavjud bo'lib, ular uslubiy jihatdan farq qiladi. Masalan, "CAMELS" reyting tizimida tijorat banklarining moliyaviy barqarorligini baholashda aktivlarning foydalilik koeffitsiyentidan foydalaniladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Sattarov O.B. O'zbekiston Respublikasi bank tizimi barqarorligini ta'minlash metodologiyasini takomillashtirish. Iqtis. fanlari doktori ilmiy daraj. olish uchun tayèrl. diss. avtor. – T., 2018.-42 b.

2. Egamova M.E. Tijorat banklari kapitallashuv darajasini oshirishda daromadning roli. Iqtisodiyot bo'yicha falsafa doktori (Doctor of Philosophy). Dis. avtoreferati. – T.: TMI, 2019. – 28 b.

3. Maknoton D. Bankovskiye uchrejdeniya v razvivayushixsya stran. Per. s angl. – Vashington: IER, 1994.

4. Ходжанов , Искандар, и Фаррух Гафуров. 2021. «Опыт применения внутрикостного остеосинтеза при разрывах связок дистального межберцового синдесмоза». Общество и инновации 2 (4):123-26. <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss4-pp123-126>.

5. Abdullayeva Sh., Omonov A. "Tijorat banklarining kapitali va uni boshqarish" Monografiya T.: "Iqtisod-moliya". 108 b.

MUSTAQILLIK DAVRI AYRIM QISQARTMA OTLARNING TARKIBI VA MAZMUNI HAQIDA

Saidova Xurshida Faxriddin qizi

BuxDU mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqola o'zbek tilida mustaqillik davrida yuzaga kelgan qisqartma so'zlar, ularning yuzaga kelishi, taraqqiyoti, qisqartmalarning tarkibiy qismlari, mazkur hodisaning mavzuviy guruhlari va o'zlashishi haqida fikr yuritilgan. Xususan, maqolada yaqin yillarda yozma nutqqa kirib kelgan qisqartmalar tahlilga tortilgan.

Kalit So'zlar: *abbreviatura, qisqartma so'z, mavzuviy guruh, inglizcha qisqartma, ruscha qisqartma, o'zlashma qisqartmalar, g'aliz qisqartma*

O'zbek tili leksikasi qisqartma so'zlar hisobidan ham ma'lum ma'noda boyib bormoqda. Qisqartma tarkibli neologizmlar to'liq yozilish bilan birga, qisqartirib ham qo'llanadi, bunday qisqartmalarga "abbreviatura" deyiladi [1,45]. Tilshunoslikda abbreviatura hodisasi so'z birikmalarini qisqartirish orqali hosil qilingan birikmalar hisoblanadi. Tilshunoslikda qisqartma so'zlar – abbreviatura bo'yicha ko'plab olimlar izlanishlar olib borishgan. Bunda O. Esperson, G.Kannon, L.Blumfeld, N.N.Alekseeva, V.P.Korovushkin, L.B.Tkacheva, V.V.Borisov, I.V.Arnold, M.T.Irisqulov, A. Hojiyev kabi olimlarni bayon etib o'tish mumkin[3,105].

Qisqartma so'z va birikmalar tarixi ilk yozuv paydo bo'lishi bilan birga shakllagan. Ko'pgina olimlar so'zlarni qisqartirish va uni tarkibli nom sifatida qo'llash birinchi yozuvning paydo bo'lishi – eramizdan avval IV asrda Qadimgi Shumerlar tilida boshlanganligini bayon etishsa, qadimgi Yunonistonda eramizdan avval III–II asrlarda mazkur hodisa faol qo'llanilganligini ta'kidlashadi.

Ilk o'rta asrlardan (V-XI) boshlab, deyarli barcha tillarda qisqartmalar keng qo'llanila boshlandi. Masalan, Yevropada lotin tilida so'zlashuvchilar deyarli qolmagan bo'lsa-da, undagi qisqartmalar fransuz, ingliz va boshqa tillarda faol qo'llanilib kelinmoqda[2,56]. Ushbu jarayon Sharq davlatlarida, ayniqsa, o'sha davr ilm tili sanalgan arab tilida, shuningdek, arab yozuviga asoslangan turkiy, eroniy tillarda ham faoli kechganligini kuzatish mumkin.

Hozirgi davrga qadar yetib kelgan qo'lyozma asarlarda qisqartmalar ko'plab uchrashi bir qancha asoslarga ega. Masalan, muayyan bir asar bir nechta usta xattotlar tomonidan tez va chiroyli tarzda bir asarni bir necha nusxada ko'chirish zaruriyati sababli qisqartmalardan foydalanishga zarurat

paydo bo'la borgan bo'lsa, ikkinchidan, mazkur hodisa vaqt va til tejamkorligi evazi tufayli ham yuzaga kelgan.

Ayrim manbalarda, jumladan, 1995-yilda nashr etilgan "O'zbek adabiy tili tarixi" darsligida eski o'zbek tilida (arab yozuviga asoslangan o'zbek alifbosida) qisqartma otlar qo'llanilmaganligi aytiladi. Unda qisqartma va so'z birikmalari rus tili ta'siri asosida XX asr boshlaridan e'tiboran qo'llanilganligi e'tirof etiladi. Dastlab qisqartmalar "akronim qisqartmalar" deb yuritilgan. Rus tilidan o'zlashtirilgan bu usul turli tashkilot va muassasalarning nomlari hamda maxsus ijtimoiy-siyosiy va ilmiy terminlarni bildiruvchi tarkibli otlarni ixchamlashtirish uchun qo'llaniladi (Masalan: *Samarqand davlat universiteti* – *SamDU* tarzida va b.) [5, 89].

Qisqartma so'z yoki so'z birikmalarining kundalik hayotimizning barcha sohalarini qamrab olayotganligini har qadamda kuzatish mumkin. Kuzatishlar ko'rsatadiki, qisqartma so'zlar bugungi globallashuv davrida lug'at qatlamimizdan sifat va miqdor jihatad keng o'rin egallamoqda. Bu esa mazkur so'zlar tadqiqi lingvistikaning eng dolzarb yo'nalishlaridan biriga aylanganligi dalili bo'la oladi.

Yaqin yillarda ijtimoiy-iqtisodiy-siyosiy sohalarda yuzaga kelgan qisqartmalar sirasida STEAM, STEM, PISA, PIRLS, TIMSS, TALIS, PhD, DSc, NLP, MT kabi abbriviativ neologizmlarni sanash mumkin. Mazkur qisqartma birliklar lug'at qatlamimizga o'zlashdi[3,68].

"So'z qisqartmasi" ma'noni ifoda etuvchi abbreviatura, odatda, so'z yoki iboradagi harflardan hosil bo'lgan va og'zaki va yozma tilda qulaylik beruvchi lisoniy qo'llanish turidir[4,145]. Shu bilan birga, ko'p so'zli yoki birikmali iboralarning qisqartmasi idora va tashkilotlar nomlarini ifodalashda qulaylik yaratadi. Shuningdek, qisqartma so'z, atama yoki tegishli ismni o'z ichiga olgan bir nechta so'zlar bilan yasalgan qisqartma ramziy belgi sifatida xotirada yaxshi saqlanishi bilan ham xarakter kasb etadi.

Qisqartmalar derivatsion jihatdan quyidagicha tadqiq etiladi:

1. Qisqartirilayotgan so'zlarning birinchi harflaridan tarkib topadi: AKT – Axborot-kommunikatsiya texnikasi, AJ–Aksiyadorlik jamiyati, AITB– Aksiyadorlik innovatsion tijorat banki, OAV–Ommaviy axborot vositalari, OAK–Oliy attestatsiya komissiyasi, IT – "Information technology" axborot texnologiyasi, IHT- Iqtisodiy Hamkorlik Tashkiloti, FVV–Favqulotda vaziyatlar vazirligi, MCHJ–mahsuloti cheklangan jamiyat, QVZ–Quvnoqlar va zukkolar, XVJ– Xalqaro valyuta jamg'armasi, UZI– Ультразвуковое исследование, UTT – Ultratovush tekshirish, EKG–elektrokardiogramma, YTT–yakka tartibdagi tadbirkor, DTM – davlat ta'lim markazi, IDUM –Ixtisoslashtirilgan davlat

umumta'lim maktabi, PM – prezident maktabi, O'ZMMI- O'zbekiston milliy metrologiya instituti, MTT – maktabgacha ta'lim tashkiloti, JSHSHIR – jismoniy shaxsning shaxsiy identifikasion raqami, STIR (INN)– soliq to'lovchining identifikatsiya raqami, QQB – Qishloq qurilish bank, SQB–sanoat qurilish bank, JXD – Jamoat xavfsizligi departamenti, VPN–Virtual private network.

2. Qisqartirilayotgan so'zlardan birinchi so'zning bosh bog'ini va qolgan so'zlarning birinchi harfini olish natijasida yasaladi: O'zXDP, O'zMTDP, O'zMMB, O'zDJTU, ToshDO'TAU.

3. Oldingi uch so'zning birinchi bo'g'ini keyingi so'zning bosh harfidan tarkib topadi: O'zLiDeP kabi. Shuningdek, qisqartmalar tarkibidagi so'zlardan ikkinchi so'zning bosh qismi oldingi va keyingi so'zlarning bosh harfini olish orqali ham yasaladi: AYQSH – aholiga yoqilg'i quyish shahobchasi. So'zlarni bunday qisqartirishdan maqsad talaffuzda ravonlik va ixchamlik tufaylidir.

4. Qisqartirilayotgan birinchi so'zning bosh bo'g'ini va ikkinchi so'zni to'liq olish natijasida tarkib topadi: *ekopartiya*, *ekopark*, *ekobozor*, *ekosertifikatsiya*.

5. Oldingi ikki so'zning birinchi bo'g'ini, qolgan so'zlarni to'liq olish natijasida tarkib topadi: *O'zdavenergonazorat*, *O'zdavyerloyiha*, *O'zkomnazorat*, *O'zavtosanoat*, *O'zavtosug'urta*, *O'zdavkitobsavdota'minoti* va b.

Oldingi uch so'zning birinchi bo'g'ini, qolgan so'zning to'liq shakli orqali tarkib topadi: *O'zeltexsanoat*.

6. Birinchi so'zning ikki bo'g'ini, ikkinchi so'zning to'liq qismi birikishidan hosil bo'lgan qisqartma so'z: *restobar* (restoran+bar), *motokultivator* (motorli cultivator).

7. Aralash yo'l bilan yuzaga kelish: *O'zavtoyo'l*, *O'zkimyofarm*, *O'zgidromet*

O'zbek tilida chetdan qabul qilingan abbreviaturalar ham uchraydi. Masalan: IELTS, CEFR, PhD, DSc, YUNESKO, FIFA, FIDE, NATO, AES, MMS – multimedia messaging service [8,2]. SMS –short message service (qisqa xabar xizmati). SMM – social media marketing. Pdf – portable document format. ID – identifikatsiya. VIP – Video Image Processor. PIN-kod – Personal Identification Number Code. QR-kod – “quick response code” so'zining qisqarishidan hosil bo'lgan. OLX (англ. Online Exchange – онлайн-обмен). МЧС–Министерство по чрезвычайным ситуациям (favqulotda vaziyatlar vazirligi) [7,1]. Shuningdek, o'zbek tilida qo'llanuvchi ba'zi uz domenli qisqartmalarning chet tilida yozilgan ko'rinishi ham kuzatiladi: *uzcard*, *uzinfocom*, *uztelecom*, *Uzpharminfo*, *uzreport*, *uzmobile*. Ba'zida

yangi-yangi shartli qisqartmalar ham paydo bo'lmoqda: tg – telegram, insta, fb – feysbuk, pls – please, net va h.k. Shuningdek, so'zlashuvda *pedfak*, *yurfak*, *inyaz* kabi qisqartirilayotgan so'zlarning bosh qismlaridan tarkib topgan qisqartmalar ham uchraydi. Bular ayrim shevalarda so'zlashuvdagina mavjuddir.

Abreviaturalar mavzuviy turlarga ko'ra bir qancha ko'rinishlarga ega: Xalqaro tashkilotlar nomi: *BMT*, *YUNESKO*, *YUNISEF*, *IHT*.

Siyosiy partiya nomlari: *O'zLDP*, *O'zXDP*, *PF*.

Ilmiy-o'quv muassasalari: *BuxDU*, *O'zDJTU*, *DTM*, *TATU*, *O'zMMI*, *OXU*, *PhD pdf*, *IELTS*, *CEFR*, *AKT*, *FHDY*.

Vazirlik, idora, muassasa, tashkilot, institut, korxonalar nomlari: *TIV*, *MFY*, *O'zMMB*(*O'zbekiston Milliy media birlashmasi*), *MTT*, *OAV*, *MHTI*(*Makroiqtisodiy va hududiy tadqiqotlar instituti*), *O'zmashxolding*.

Bank nomlari: *SQB*, *QQB*, *OTB*, *TBC*(*TiBiCI*)

Kompaniya nomlari: *UMS*, *Uzmobayl*, *telekom*.

Tibbiyot sohasiga oid nomlar: *UZI*, *MSKT*, *MRT*, *EKG*, *JSST*.

Sport sohasiga oid nom: *YCHL*(*Yevropa Chempionlar Ligasi*), *YL*, *O'FA*.

Mashina, asbob-uskuna va inshoot nomlari: *Motokultivator*, *EHM*, *ATS*, *GES*.

Brend nom: *LG*, *H&M*, *D&G*.

Kompyuter, dastur nomlari sohasiga oid nom: *HTML*, *DVD*, *SMM*, *IT*, *ID*, *OLX*.

Ijtimoiy-iqtisod sohaga oid nom: *BHM*(*Bazaviy hisoblash miqdori*), *IMV*(*Iqtisodiyot va moliya vazirligi*)

Xorijiy davlatlar bilan ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va madaniy sohalardagi o'zaro aloqalar chet tili qisqartmalar (o'zlashmalar) ning kirib kelishi va tilimizda faollashayotganligi kuzatiladi. Hozirda qisqartmalar, asosan, ingliz va rus tilidan to'g'ridan to'g'ri o'zlashmoqda. Masalan:

Ingliz tilidan o'zlashgan qisqartmalar: **IT** abbreviaturasi "*information technology*" so'zining qisqargan shakli bo'lib, "axborot texnologiyasi" degan ma'no ifodalaydi. Bu hozirgi kunda keng tarqalgan kompyuter texnologiyasi sohasi hisoblanadi. **Wi-Fi** abbreviaturasi "*wireless fidelity*" so'zining qisqargan ko'rinishi va "simsiz aniqlik" ma'nosini anglatadi. Ushbu qurilma simsiz aloqa o'rnatish texnologiyalari orqali global tarmoqqa kirish imkonini beradi. Hozirda deyarli barcha xonadon, tashkilot va muassasalarda uchraydi. **IELTS** abbreviaturasi "*Internation English Language Testing System*" so'zlarining qisqargan ko'rinishi bo'lib o'zbekcha tarjimai "xalqaro ingliz tili test tizimi" degan ma'noni anglatadi. O'z tili ingliz tili bo'lmagan insonlarning ushbu filni qay darajada bilishini aniqlaydigan

baholash tizimi. **CEFR** abbreviaturasi “*Common European Framework of Reference*” so'zlarining qisqargan shakli bo'lib, chet tilini bilish darajalari tizimi. Chet tilini egallaganlikning umumyevropa kompetensiyasi sanaladi. **WWW** abbreviaturasi “*The worldwide web*” so'zining qisqarishidan paydo bo'lgan bo'lib, butunjahon o'rgimchak to'ri degan ma'noni anglatadi. Internet tarmog'ida elektron hujjatlar va veb-saytlarga kirish imkonini beruvchi tizim. **IQ**–“*intelligence quotient*” so'zlarining qisqargan ko'rinishi bo'lib, shaxsning aqliy bilimini baholash uchun yaratilgan test nomi.

SMS, MMS, SMM, GPA, e-mail, virus kabilar ham ingliz tilidan qabul qilingan qisqartmalar sanaladi. Umuman, ingliz tilidan o'zlashgan yaqin yillardagi qisqartma so'zlar til lug'at qatlamimizga to'g'ridan to'g'ri yoki rus tili orqali kirib kelmoqda.

Rus tilidan o'zlashgan qisqartmalar: **UZI**- “*ультразвуковое исследование*” “ultra-tovushli tadqiqot” degan ma'noni anglatadi. **EKO** – “*экстракорпоральное оплодотворение*” urug'lantirish ma'nosini anglatadi. **MCHS**–“*Министерство по чрезвычайным ситуациям*” bizda mavjud Favqulodda vaziyatlar vazirligi (FVV).

Ta'kidlash lozimki, bugungi kunda sun'iy ravishda ham ayrim qisqartma so'zlar yuzaga kelmoqdaki, ular ma'no ifodasi barchaga ham tushunarli emas, balki ayrim shaxslar nutqi uchun xos qisqartmalardir. Albatta ularning taqdirini, ya'ni “yashab qolish yoki qolmasligi”ni shu tildan foydalanayotgan xalq belgilaydi, albatta. Demakki, qisqartma so'zlar taqdirini til egalari belgilaydi. Bu qatarga quyidagilarni misol qilib keltirish mumkin: **RShTYIM**–Respublika shoshilinch tibbiy yordam ilmiy markazi, **IIOFMB**–Ichki ishlar organlari faoliyatini muvofiqlashtirish boshqarmasi, **DYHXX**–Davlat yo'l harakati xavfsizligi xizmati, **YHXB**–Yo'l harakati xavfsizligi boshqarmasi, **MHTI**–Makroiqtisodiy va hududiy tadqiqotlar institute, **YIDXP**–Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali, **BMBM**–Bilim va malakalarni baholash markazi, **O'IHHQJF**–O'zbekiston iste'molchilar huquqlarini himoya qilish jamiyati federatsiyasi, **TIQXMMI**– Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari institute, **MFRB**–migratsiya va fuqarolikni rasmiylashtirish boshqarmasi, **FJShMQMI**–Fuqarolik jamiyati shakllanishini monitoring qilish mustaqil instituti, **ANXTMO'VIBITI**–Avloniy nomidagi Xalq ta'limi muammolarini o'rganish va istiqbollarini belgilash ilmiy-tadqiqot instituti[7,1]. Shuningdek, **O'KHVPPRTM**–O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish va psixologik-pedagogik respublika tashxis markazi, **XTXQTVMOHM**–Xalq ta'limi xodimlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish hududiy markazlari kbilar ham bunga misol bo'la oladi.

Bu kabi murakkab nomlarni qulayroq nomlarga almashtirish mutaxassislar uchun u qadar murakkab ish emas, albatta. Bilamizki, har qanday til bilan bog'liq yaratilgan hodisa shu til egalari uchun oson va qulay bo'lishi lozim. Nutqdagi hodisalarning talaffuz va imloda ravon va sodda shaklda bo'lishi, tildan foydalanuvchilar uchun talaffuz qulayligi va aniqligi garovi sanaladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abduazizov A.A Tilshunoslik nazariyasiga kirish. –Toshkent: Sharq, 2010
2. Бегматов Э. Хозирги узбек адабий тилининг лексик катламлари. - Т.: «Фан», 1985.
3. Dadaboyev H. O'zbek terminologiyasi. –Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi. 2019.
4. Husanov N. O'zbek tilining sohada qo'llanilishi . –Toshkent, 2020.
5. Rahmatullayev Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Darslik. –Toshkent: Universitet. 2006
6. To'raxo'jayeva A.X. Mustaqillik sharoitida o'zbek tili ijtimoiy-siyosiy leksikasining taraqqiyoti: Filol.fan.nom.diss,...avtoref. – Toshkent, 2012.
7. www.ziyounet.uz va internet ma'lumotlari.

PHONETIC, PHONOLOGICAL, GRAMMATICAL, SEMANTIC, ETYMOLOGICAL, LEXICAL AND STYLISTIC PECULIARITIES OF COMPARED LANGUAGES

Safoyeva Farangiz Obidjon qizi

Student of Termiz State University , Faculty of Foreign Philology.

Annotation: *This article gives information about grammar, origin, phonetics, morphology between English and Uzbek. In this article it has several paragraphs, which give full data about this. In this article, candidates can learn how to be a good learner. And candidates can learn how to use it? In this article it has several paragraphs, which give full data about this.*

Key words: *phonetics, tenses, suffix, grammar, origin, morphology, lexical, etymology, types of grammar.*

Phonetics is the study of the range of sounds which occur in speech, including the way they are produced by the speech organs and their acoustic properties. Phonology is the study of the distribution of and the relationships between speech sounds, i.e, the system of sounds of a language. Phonetics is a branch of linguistics that focuses on the production and classification of the world's speech sounds. The production of speech looks at the interaction of different vocal organs, for example the lips, tongue and teeth, to produce particular sounds. By classification of speech, we focus on the sorting of speech sounds into categories which can be seen in what is called the International Phonetic Alphabet (IPA). The IPA is a framework that uses a single symbol to describe each distinct sound in the language and can be found in dictionaries and in textbooks worldwide. For example, the noun 'fish' has four letters, but the IPA presents this as three sounds: f i ʃ, where 'ʃ' stands for the 'sh' sound.

Phonetics (from the Greek word "phone" - meaning sound, voice and "-tika-" a science) is a special science which studies the phonic substance and the expression area of the language, or otherwise the physical media of a language (sounds, syllables, stress and intonation). The linguistic form and content are described by other branches of linguistics, namely grammar (morphology and syntax), lexicology (lexicon or vocabulary, the formation and the meanings of the words) and stylistics (expressive-emotional meanings).

The following types of phonetics may be distinguished:

1. General phonetics which studies the human sound - producing

possibilities, the functioning of his speech mechanism and the ways they are used in all languages to pronounce speech sounds syllables, stress and intonation. It is a part of General Linguistics.

2. Descriptive phonetics studies the phonetic system of a certain language. For example: English phonetics, Russian phonetics, Uzbek phonetics etc.

3. Historical or diachronical phonetics, which studies the changes a sound undergoes in the development of a language or languages. Its material may be based on written historical and literary monuments. Diachronical studies of the phonetic system may explain the present state (synchronical) of a language and compare them. It is a part of a history course of a language. For example, Verner's and Grimm's Laws, Ablaut, Umlaut, Great Vowel Shift etc. are the objects of diachronical phonetics which is also called evolutionary phonetics.

4. Comparative-typological phonetics studies the phonetic features of two or more languages of different systems such as English, Russian, and Uzbek etc. It is a part of comparative typological linguistics. Its fundamental principle is using linguistic categorization of all the various units of the languages in comparison. Comparative-typological phonetics is of great theoretical and practical value. Theoretically it is important to compare phonetic systems of all languages in order to establish language universals (the facts and features which exist in many languages), similarities and differences between the sound structure, syllable types, stress and intonation. From the results obtained it is possible to represent adequate teaching materials and suggest effective methods of foreign language teaching. The comparative-typological method is also known by the terms «contrastive», «confrontative», «differential» and «comparative» method. This method is used either in historical or synchronical analysis of a language.

Phonetic and phonological typology deals with the comparison of units of the phonologic level of language. It engages in the allocation of phonological differential signs, defining their universality, study of the phonological structure of languages, classification of languages on the basis of their phonological features (e.g. tonic and atonic languages), defining the phonemic structure of world languages and many others. For a long time, the Prague linguistic school was the center of Phonological typology.

A certain contribution to the development of Phonological typology was made by N.S.Trubetskoy who is considered the founder of Typology of Phonological systems. R.Yakobson, G.Fant, M.Halle also worked in this area. Later other sides of Phonological typology were developed by such

scientists as Ch. Hockett, K.Vegelin, T.Milevsky, P.Menzerat, V.Skalichka, A.Martine, M.I.Lekomtseva, T.J.EUzarenkova, Abduazizov A.A., G.P.Melnikov, and others.

Phonetics as an interdisciplinary science has many applications. This includes its use in forensic investigations when trying to work out whose voice is behind a recording. Another use is its role in language teaching and learning, either when learning a first language or when trying to learn a foreign language. This section of the

website will look at some of the branches of phonetics as well as the transcription of speech and some history behind phonetics.

Most people think of themselves as grammar rebels, seeing the rules as strict, basic and arbitrary. But grammar is actually complex, not to mention essential: Incorrect grammar can cause confusion and change the way you're perceived (or even keep you from landing a job).

That's why a grammar checker is essential if writing is part of your workday — even if that's just sending emails. Here's what else you should know about grammar

If we compare or contrast With two languages, such as Uzbek and English, there will be some differences which we foster. For example, In a phonological aspect, linguistic stress (also called a stress-distinguishing strain) has the ability to distinguish meaning. Such a situation is also found in many languages, especially Uzbek and English: 1) There has been a significant increase in the number young people who smoke. 2) The population May increase by 15 percent. The word increase in the quoted statements first serves as a noun ['nkri:s], and in the next statement it serves as a verb ['n'kri:s]. Apple (fruit), apple (non-divided form of verb) in Uzbek. We use linguistic strain to distinguish between words with the same sound sequence: 'black'bird (black bird, any black bird (word combination), 'black-bird' (mainly a type of bird found in Europe and North America (joint word). Outside context, we can distinguish such words only by using accents.

Simply put, the vocabulary of the vocabulary falls into one of the joints and determines its meaning and pronunciation. The vocabulary of the vocabulary is also referred to as the vocabulary of the vocabulary.

The strain of speech is interrelated with each other. Because within the boundary task of vocabulary and vocabulary, both are important from a theoretical and practical point of view. The gap strain usually falls on the throat specified by the vocabulary of the vocabulary to the most necessary joint in the vocabulary. Therefore, the accentual structure of the horse, the defining word, is the order of the accent in the vocabulary of the

vocabulary. Simultaneously, the strain mold of the vocabulary is formed through semantic and synthetic factors. Words that are always challenging in a combination of words are words that have meaning to be called. They represent the basic concept of a vocabulary, so any word of particular semantic significance in a vocabulary can be a vocabulary.

It should be noted that vocabulary and vocabulary cannot be described as the same process. When a vocabulary distinguishes one or more joints in a word, the vocabulary emphasizes one or more words or phrases in the vocabulary. That is why the accent is an important component of intonation. These two types of accents are sometimes used in mixed form, as their factors, functions and components vary in studies of varying degrees. For example: some people often do not stress, but in some such cases they may also be stressed; Now you can see it. Can you see it? I can. English vocabulary sometimes retains its characteristics even within sentences or phrases and affects whether the vocabulary of the vocabulary is high or lower. Perhaps that is why some linguists study vocabulary and vocabulary without distinguishing them from each other.

What is grammar in English?

At a high level, the definition of grammar is a system of rules that allow us to structure sentences. It includes several aspects of the English language, like:

- Parts of speech (verbs, adjectives, nouns, adverbs, prepositions, conjunctions, modifiers, etc.)

- Clauses (e.g. independent, dependent, compound)

- Punctuation (like commas, semicolons, and periods — when applied to usage)
- Mechanics of language (like word order, semantics, and sentence structure)

Grammar's wide scope can make proofreading difficult. And the dry, academic conversations that often revolve around it can make people's eyes glaze over. But without these grammatical rules, chaos would ensue. So even if you aren't a fan (and who really is?), it's still important to understand.

As stated above the expression of emotions in intonation belongs to phonostylistics, a special interdisciplinary aspect of investigation between phonetics (phonology) and stylistics. In recent works it was established that prosodic means perform grammatical and lexical functions and may be used in different aspects of language description and have a style-forming function. The phonetic description of different pronunciation styles of speech, marked by sound modifications and prosodic structures, has

become the object of phonostylistics. This aspect of study was the notions and categories of functional stylistics. Intonation acts along with grammatical and lexical aspects as means of realizing semantic categories. Stylistics deals with choosing phonetic, grammatic and semantic means of expressive emotional colouring and usually one of these means may become more important than the others. For example, in an ordinary sentence formed by a simple grammatical construction there is no stylistic meaning at all. If it is pronounced by an emotional timbre and unusual stress it may get some emotional colouring. The emotional information depends on the selection of certain intonation curves of a speaker. The given information may be emotionally relevant for a listener. If there is little syntactic and semantic ambiguity, intonation will not be decisive in a listener's understanding of the utterance. When there are several choices, intonation helps the listener make an adequate choice. This type of selection is called the «principle of compensation» by A. M. Peshkovsky», according to which one component of intonation may be substituted by another within the prosodic level.

Types of grammar (and theories)

As long as there have been rules of grammar, there have been theories about what makes it work and how to classify it. For example, American linguist Noam Chomsky posited the theory of universal grammar. It says that common rules dictate all language.

In his view, humans have an innate knowledge of language that informs those rules. That, he reasoned, is why children can pick up on complex grammar without explicit knowledge of the rules. But grammarians still debate about whether this theory holds true. There are also prescriptive and descriptive grammar types:

Prescriptive grammar is the set of rules people should follow when using the English language. Descriptive grammar is how we describe the way people are using language.

Semantic etymology (a word coined by Bronkhorst), as opposed to Historical etymology, attempts to elucidate the meaning of a word and gain information thence; thus, in effect, covering a deeper and wider area than historical.

Semantics is the study of linguistic meaning. It examines what meaning is, how words get their meaning, and how the meaning of a complex expression depends on its parts. Part of this process involves the distinction between sense and reference. Sense is given by the ideas and concepts associated with an expression while reference is the object to which an

expression points. Semantics contrasts with syntax, which studies

Lexical semantics is the branch of semantics that studies word meaning. It examines whether words have one or several meanings and in what lexical relations they stand to one another. Phrasal semantics studies the meaning of sentences by exploring the phenomenon of compositionality or how new meanings can be created by arranging words. Formal semantics relies on logic and mathematics to provide precise frameworks of the relation between language and meaning. Cognitive semantics examines meaning from a psychological perspective and assumes a close relation between language ability and the conceptual structures used to understand the world. Other branches of semantics include conceptual semantics, computational semantics, and cultural semantics.

Theories of meaning are general explanations of the nature of meaning and how expressions are endowed with it. According to referential theories, the meaning of an expression is the part of reality to which it points. Ideational theories identify meaning with mental states like the ideas that an expression evokes in the minds of language users. According to causal theories, meaning is determined by causes and effects, which behaviorist semantics analyzes in terms of stimulus and response. Further theories of meaning include truth-conditional semantics, verificationist theories, the use theory, and inferentialist semantics.

The study of semantic phenomena began during antiquity but was not recognized as an independent field of inquiry until the 19th century. Semantics is relevant to the fields of formal logic, computer science, and psychology.

Stylistics is often defined as the linguistic study of style in language. Style arises from motivated choice and choices have consequences. Stylistic analysis necessitates

both linguistic description and an assessment of the interpretative consequences of whatever choice has been made. Lexical meaning is given explicitly while stylistic meaning is always implied. Lexical meaning is relatively stable, and stylistic meaning is liable to change as it is affected by extralinguistic factors. Each language has its own grammar and origin, phonetics, morphology. When we learn a new language, we undoubtedly compare it to our mother tongue. And this thing is called cross-linguistics in science. In addition, this science gives us great opportunities for conducting research. In today's article, we will compare Uzbek and English grammar. In this we will look at the difference in the phonetics of the two languages, the

differences in their origins.

Stylistics, a branch of applied linguistics, is the study and interpretation of texts of all types, but particularly literary texts, and/or spoken language in regard to their linguistic and tonal style, where style is the particular variety of language used by different individuals and/or in different situations or settings. For example, the vernacular, or everyday language may be used among casual friends, whereas more formal language, with respect to grammar, pronunciation or accent, and lexicon or choice of words, is often used in a cover letter and résumé and while speaking during a job interview. As a discipline, stylistics links literary criticism to linguistics. It does not function as an autonomous domain on its own, and it can be applied to an understanding of literature and journalism as well as linguistics. Sources of study in stylistics may range from canonical works of writing to popular texts, and from advertising copy to news, non-fiction, and popular culture, as well as to political and religious discourse. Indeed, as recent work in critical stylistics, multimodal stylistics and mediated stylistics has made clear, non-literary texts may be of just as much interest to stylisticians as literary ones. Literariness, in other words, is here conceived as 'a point on a cline rather than as an absolute. Stylistics as a conceptual discipline may attempt to establish principles capable of explaining particular choices made by individuals and social groups in their use of language, such as in the literary production and reception of genre, the study of folk art, in the study of spoken dialects and registers, and can be applied to areas such as discourse analysis as well as literary criticism. Plain language has different features. Common stylistic features are using dialogue, regional accents and individual idioms (or idiolects). Stylistically, also sentence length prevalence and language register use.

If we divide our speech into small parts, the last point of division is sounds

will be. For example, the sentence Uzbekistan is a paradise country Uzbekistan, paradise, to the words of the country, these words, in turn, are Oz-be-kis-ton, jan-nat- ma-kon, ol-ka to the syllables, and the syllables are like divided into sounds. It is the last point of division, which is not divided into other small pieces a speech fragment (acoustic-articulatory unit) is a sound and related events is studied in the phonetics department of linguistics.

The word phonetics is derived from the Greek word phone - "sound". In phonetics

only speech sounds are studied, not any sounds in nature. Information transfer and information reception between the speaker and the listener

activity is considered speech activity. If the unit of the phonological (phonetic) level of the language is a phoneme, then the phoneme is real its pronounced, ear-heard appearance is considered background (allophone) or sound.

Etymology (/ˌɛtɪˈmɒlədʒi/, ET-im-OL-ə-jee) is the scientific study of the origin and evolution of a word's semantic meaning across time, including its constituent morphemes and phonemes. It is a subfield of historical linguistics, philology, and semiotics, and draws upon comparative semantics, morphology, pragmatics, and phonetics in order to construct a comprehensive and chronological catalogue of all meanings that a morpheme, phoneme, word, or sign has carried across time. The word etymology is derived from the Ancient Greek word *ἐτυμολογία* (*ἐτυμολογία*), itself from *ἔτυμον* (*ἔτυμον*), meaning 'true sense or sense of a truth', and the suffix *-logia*, denoting 'the study or logic of'.

The term etymon refers to the predicate (i.e. stem or root) from which a later word or morpheme derives. For example, the Latin word *candidus*, which means 'white', is the etymon of English *candid*. Relationships are often less transparent, however. English place names such as Winchester, Gloucester, Tadcaster share in different modern forms a suffixed etymon that was once meaningful, Latin *castrum* 'fort'.

For languages with a long written history, etymologists make use of texts, and texts about the language, to gather knowledge about how words were used during earlier periods, how they developed in meaning and form, or when and how they entered the language. Etymologists also apply the methods of comparative linguistics to reconstruct information about forms that are too old for any direct information to be available. By analyzing related languages with a technique known as the comparative method, linguists can make inferences about their shared parent language and its vocabulary. In this way, word roots in many European languages, for example, can be traced all the way back to the origin of the Indo-European language family.

Even though etymological research originated from the philological tradition, much current etymological research is done on language families where little or no early documentation is available, such as Uralic and Austronesian.

Lexical is an extensible JavaScript web text-editor framework with an emphasis on reliability, accessibility, and performance. Lexical aims to provide a best-in-class developer experience, so you can easily prototype and build features with confidence. Combined with a highly extensible

architecture, Lexical allows developers to create unique text editing experiences that scale in size and functionality.

SOUND AND PHONEME

In linguistics, the concepts of sound and phoneme are different. In the process of speech, it is actually pronounced, the smallest we hear with our ears a piece of speech that is not divided into other small pieces is considered a sound. In direct observation, the word pronounced through several sounds and its a sequence that performs the task of forming and differentiating meaningful units.

Phoneme is the smallest unit of language that cannot be divided into smaller parts.

In phonology and linguistics, a phoneme (/ˈfəʊni:m/) is a set of phones that can distinguish one word from another in a particular language.

For example, in most dialects of English, with the notable exception of the West Midlands and the north-west of England, the sound patterns /sɪn/ (sin) and /sɪŋ/ (sing) are two separate words that are distinguished by the substitution of one phoneme, /n/, for another phoneme, /ŋ/. Two words like this that differ in meaning through the contrast of a single phoneme form a minimal pair. If, in another language, any two sequences differing only by pronunciation of the final sounds [n] or [ŋ] are perceived as being the same in meaning, then these two sounds are interpreted as phonetic variants of a single phoneme in that language.

Phonemes that are established by the use of minimal pairs, such as tap vs tab or pat vs bat, are written between slashes: /p/, /b/. To show pronunciation, linguists use square brackets: [pʰ] (indicating an aspirated p in pat).

There are differing views as to exactly what phonemes are and how a given language should be analyzed in phonemic (or phonematic) terms. However, a phoneme is generally regarded as an abstraction of a set (or equivalence class) of speech sounds (phones) that are perceived as equivalent to each other in a given language. For example, the English k sounds in the words kill and skill are not identical (as described below), but they are distributional variants of a single phoneme /k/. Speech sounds that differ but do not create a meaningful change in the word are known as allophones of the same phoneme. Allophonic variation may be conditioned, in which case a certain phoneme is realized as a certain allophone in particular phonological environments, or it may otherwise be free, and may vary by speaker or by dialect. Therefore, phonemes are often considered to constitute an abstract underlying representation for segments

of words, while speech sounds make up the corresponding phonetic realization, or the surface form.

A phoneme is a sound or a group of different sounds perceived to have the same function by speakers of the language or dialect in question. An example is the English phoneme /k/, which occurs in words such as cat, kit, scat, skit. Although most native speakers do not notice this, in most English dialects, the "c/k" sounds in these words are not identical: in kit [kʰɪt], the sound is aspirated, but in skill [skɪl], it is unaspirated. The words, therefore, contain different speech sounds, or phones, transcribed [kʰ] for the aspirated form and [k] for the unaspirated one. These different sounds are nonetheless considered to belong to the same phoneme, because if a speaker used one instead of the other, the meaning of the word would not change: using the aspirated form [kʰ] in skill might sound odd, but the word would still be recognized. By contrast, some other sounds would cause a change in meaning if substituted: for example, substitution of the sound [t] would produce the different word still, and that sound must therefore be considered to represent a different phoneme (the phoneme /t/).

The above shows that in English, [k] and [kʰ] are allophones of a single phoneme /k/. In some languages, however, [kʰ] and [k] are perceived by native speakers as significantly different sounds, and substituting one for the other can change the meaning of a word. In those languages, therefore, the two sounds represent different phonemes. For example, in Icelandic, [kʰ] is the first sound of káttur, meaning "cheerful", but [k] is the first sound of gáttur, meaning "riddles". Icelandic, therefore, has two separate phonemes /kʰ/ and /k/.

If the test asks for a phoneme, the sound that serves to distinguish two words

from each other you will get. For example, the words stone-roof are distinguished by sh and m. So m and sh are phonemes. One phoneme is realized through several sounds. Two or more phonemes defined by contrasting meaningful units. A phoneme is a sound that distinguishes meaning. Sounds that differentiate the meaning. A paronym is a single sound in words. In this case, the rest is the same the arrangement of the sounds should be the same. For example: bir-pir, bayt- payt, bobbop, dor-tor, dog-tog, Hasan-Husan, knowledge-language. If the arrangement of the sounds is different, the phonemes in such words is not considered a distinguishing sound. For example: ost-sot, ust-sut Uzbek and English grammar are different. First, the structure of the sentence is completely different. English sentence structure: possessive, participle, and secondary clause and in Uzbek:

possessive, secondary participle, and participle. besides, to be (am, is, are.) is considered a verb. comes after the owner and is a possessive verb. In Uzbek, it is called a person-number suffix and always comes in the form of a verb: -man, -san, -dir, -siz, -miz. English has 12 tenses as all English learners know. Its basis is 3. Uzbek language has the same form, only Uzbek language has 3 main tenses. however, like English, it also has the past, perfect, and continuous tenses. however, unlike English, it is not studied with a separate name and is studied in the main tense.

English phonetics and Uzbek phonetics are fundamentally different. we know that in English words are not read as they are written. reading has its own rule of law. they differ in the order in which vowels and consonants occur. but in Uzbek it is not like that, it is read as it is written. Uzbek phonetics studies groups of letters, such as voiced, unvoiced, front-back, short-length, and this is the main rule for correct pronunciation. Besides, their plural suffix is represented by s. but with the origin of words, they cause some exceptions, that is, in the etymology of words different from the Uzbek language. for example, there are many words in English such as person and people, woman women, mouse mice. and in Uzbek language there is no change from it.

REFERENCES

1. Abduraxmanova Z., & Mamurova, M. (2021). THEORETICAL APPROACH TO SPEECH DISFLUENCIES IN SIMULTANEOUS INTERPRETATION. In *МОЛОДОЙ ИССЛЕДОВАТЕЛЬ: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ* (pp. 43-45).
2. Ma'ripov J. K. A BRIEF INFORMATION ABOUT TENSES O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA. – C. 464.
3. Ma'ripov J. ANTROPOSENTRIZM–TILSHUNOSLIKNING ZAMONAVIY YONALISHI SIFATIDA //Zamonaviy dunyoda innovatsion tadqiqotlar: Nazariya va amaliyot. – 2022. – T. 1. – №. 28. – C. 62-68.
4. . Nasiba, P. (2022). THE IMPORTANCE OF TASK-BASED LEARNING IN DEVELOPING SPEAKING SKILLS. Web of Scientist: Rakhmatullayevna, A. D. (2021). The role and translation of metaphors in poetry. *INTERNATIONAL JOURNAL OF DISCOURSE ON INNOVATION, INTEGRATION AND EDUCATION*, 2(2), 332-335.
5. Rakhmatullayevna, A. D. (2022). TEACHING WAYS OF IDIOMS IN CLASS. *PEDAGOG*, 1(3), 370-373.
6. Raxmatullayevna, A. D. (2022). KOMMUNIKATIV KOMPETESIYANI SHAKLLANTIRUVCHI TARJIMA USULLARI.

7. Rachel Mitchell's book "IELTS reading strategies: the ultimate guide with tips and tricks on how to get a target band score on 8 in 10 minutes a day"

DUNYO TILLARI

Mo'minova Mehriniso Habibjon qizi

“Jo'ybori Kalon” ayol qizlar o'rta maxsus islom ta'lim muassasasi

Annotatsiya Mazkur maqolada dunyo tillarining kelib chiqishi, lug'aviy Grammatik jihatdan yaqinligi, til oilalarining til turkmlariga bo'linishi yoritilib berildi, shu bilan birga dunyo tillari yana morfologik jihatdan, ya'ni tarkibidagi so'z tuzulishi jihatidan ham tasnif qilinishiga to'xtalib o'tildi.

Аннотация В данной статье рассматриваются происхождение языков мира, их лексико-грамматическая близость, деление языковых семей на языковые группы и одновременно классификация языков мира с точки зрения морфологии, то есть с точки зрения структура слова, был выделен язык.

Annotation In this article, the origin of the world's languages, their lexical-grammatical proximity, the division of language families into language groups, and at the same time the classification of the world's languages in terms of morphology, that is, in terms of word structure, was highlighted.

Dunyoda tillar kelib chiqishi, qarindoshligiga, lug'aviy va grammatik jihatdan yaqinligiga qarab bir necha til oilalariga bo'linadi. Yer yuzida 20 ga yaqin til oilasi bor. Til oilalari bobo til nomi bilan ataladi. Til oilalari o'z navbatida til turkumlariga bo'linadi.

Hind-yevropa oilasi quyidagi til turkumlarini o'z ichiga oladi:

Hind turkumi (hind, urdu, begal, panjob, Gujarat va h...), **eron turkumi** (fors, afg'on, osetin, kurd, tojik, va h...), **slavyan turkumi** (rus, ukrain, Belarus, chex, sllovak, polyak, serb, makedon bargal, xorvat, slaven.), **bolliq turkumi** (litva, latish, latgal) **german turkumi** (dat, shved, narveg, island, ingliz, golland, nemis, yangi yahudiy tili), **roman tili** (fransuz, provansal, italyan, ispan, Portugal, rumin, maldovan, o'lik lotin tili), **kelt turkumi** (irland, shotland, Breton, uels), **anatoliy turkumi** (o'lik), **tohar turkimi** (o'lik). Grek, alban, arman, tillari birorta turkumga mansub bo'lmasdan, shu tillar oilasiga kiradi.

Turkiy tillar oilasiga quyidagi turkumlar kiradi o'zbek, qozoq, qirg'iz, turk, tukman va boshqa jami 30 ga yaqin til turkiy tillar agglyutinativ tillar jumlasiga kiradi, ya'ni har bir Grammatik ma'no alohida qo'shimcha yordamida ifodalanadi va bu qo'shimchalar so'zning oxiriga qo'shiladi.

Fin-ugor tillar oilasiga fin guruh (fin, eston, karel, komi-ziryan, komi-permyak, udmurt, mariy, madva tillari), **ugor guruh** (venger, mansiy, xantiy tillari) mansubdir.

Som-xom tillar oilasiga semit guruh (arab, axmar, xarari, oysor, ivrit tillari) **qushit guruh** (galla, Somali, saho, beja tillari), **berber guruh** (kobil, shilx, rif, tamazist tillari), **chad-xom guruh** (xuase, kotoko, angas, karekare, sura, chuzgu, mubi tillari), **Arab guruh** (qadimgi arab tili) kiradi.

Kavkaz oilasiga g'arbiy guruh (abxaz, abazin, adigey, kabardin, ibix tillari), **nax guruh** (chechen, ingush, batsbiy tillari), **dog'iston guruh** (avar, darg'in, lezgin, lak, karatin gunzib tillari), **janubiy guruh** (megrel, chan, gruzin, kartaliy, svan, guriy) kiradi.

Xitoy-tibet oilasiga tay-xitoy guruhi (xitoy, tay, dangan, laos, chjuan, vetnam tillari) **Tibet-birma guruhi** (Tibet, birma tillari) kradi.

Bulardan tashqari, dravid, malay-polinez, avstraliya, papua, afrika til oilalari ham bor.

Dunyo tillari yana morfologik jihatdan, ya'ni tarkibidagi so'z tuzulishi jihatidan ham tasnif qilinadi. Bunga ko'ra tillar quydagi 4 guruhga bo'linadi.

1. Amorf tillar. Tarkibidagi so'zlar hech qanday so'z o'zgartiruvchi qo'shimchalarsiz, to'g'ridan-to'g'ri birikib, bog'lanib keladi. Bu tillarga xitoy, Tibet, birma, vetnam va xitoy-tibet oilasiga mansub bo'lgan tillar misol bo'la oladi.

2. Agglyutativ tillarda har bir Grammatik ma'no ma'lum bir Grammatik ko'rsatkich bilan ifodalanadi. masalan *maktablarga* so'zi shakli tarkibidagi *-lar* qo'shimchasi ko'plik ko'rsatkichi, *-ga* affiksi jo'nalish kelishigi ko'rsatkichidir.

Agglyutativ tillarga turkiy tillar shu jumladan ona tilimiz, fin-ugor tillari, dravid, indonez, hindu tillari va boshqalar, shuningdek alohida tillar hissoblanmish yapon va kareys tillari kiradi.

3. Flektiv tillarda birdan ortiq grammatik ma'no birgina grammatik ko'rsatkich orqali ifodalanadi. Rus tilidagi *kniga* so'zi tarkibidagi *-a* qo'shimchasi jinsni (jenskiy rod), bosh kelishikni, birlik sonni bildirib kelgan.

Flektiv tillarga hind-yevropa, semit, xamit tillari kiradi.

4. Polisintetik tillarning xususiyati shundan iboratki, ularda butun bir gap bir so'z holida yoziladi. Polisintetik tillarga chukot tili kiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. E. Talabov (**Arab tili darsligi**) Toshkent – 1993.

2. Muhammad Yusupov (**Arab tili grammatikasi 1/2**) Namangan – 2009.
3. Jaxon iqtisodiyoti va diplomatiya unversiteti hamda Abu Rayhon Beruniy nomidagi sharqshunoslik instituti (**O'zbek diplomatiyasi tarixidan**) Toshkent – 2003.
4. Hamroyev M. A. (**ona tili oliy o'quv yurtlariga kiruvchilar uchun o'quv qo'llanma**) Toshkent – 2009.
5. Mirqobil Hasanov va Muborak Abzalova (**Arab tili darsligi**) Toshkent – 2004.
6. D. Aliyev, M. Tojiboyeva, Z. Dehqoniva (**Arab olami**) Toshkent – 2007.
7. G'ani Abdurahmanov, Dilfuza Xo'jayeva (**Hozirgi o'zbek adabiy tili**) Toshkent – 2005.
8. N. Mahmudov, A. Nurmonov, A. Sobirov (**ona tili umum ta'lim maktablarining 9-sinfi uchun darslik**) Toshkent 2006.
9. N. Mahmudov, A. Nurmonov, A. Sobirov, D. Nabiyeva (**ona tili umum ta'lim maktablarining 6-sinfi uchun darslik**) Toshkent – 2009
10. M. Qodirov, H. Ne'matov, M. Abduraimova, R. Sayfullayeva (**ona tili umum ta'lim maktablarining 8-sinfi uchun darslik**) Toshkent – 2006
11. E. Umarov, R. Karimov, M. Mirsaidova, G. Oyxo'jayeva (**Estetika asoslari, kasb-hunar kollejlari uchun o'quv qo'llanma**) Toshkent – 2006.

CHIRCHIQ-OHANGARON HAVZASI DARYOLARI OQIMINING HOSIL BO'LISHIGA TA'SIR ETUVCHI IQLIMIY OMILLAR.

Qurolov Doston Ilxomiddin o'g'li

Toshkent gidrometeorologiya texnikumi maxsusfan o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada daryolar oqimining hosil bo'lishiga iqlimiy omillarning, ya'ni atmosfera yog'inlari va havo haroratining ta'siri o'rganildi. Shu maqsadda asosiy e'tibor daryolar oqimining hosil bo'lishiga aynan ana shu gidrometeorologik omillarning ta'sirini statistik baholashga qaratildi. Bunda daryolar suv sarflari bilan atmosfera yog'inlari hamda havo harorati orasidagi bog'lanishlar o'rganildi. Bobning so'nggi bo'limida daryolar oqimining hosil bo'lishiga iqlimiy omillarning qo'shgan nisbiy hissalarini baholandi

Kalit so'zlar: daryo, atmosfera yog'inlari gidrologik post, daryo oqimi, suv sarfi, o'zgaruvchanlik koeffitsienti, gidrologik postlarida

Kirish: Daryo oqimining atmosfera yog'inlari bilan bog'liqligi masalalari Chirchiq-Ohangaron havzasidagi 10 ta tabiiy gidrologik rejimga ega bo'lgan daryolarda kuzatilgan suv sarflari hamda Piskom meteostansiyasida o'lchangan atmosfera yog'inlari miqdorlari haqidagi ma'lumotlar asosida ko'rib chiqildi. Ma'lumki, daryoda bir yil suv ko'p bo'lsa, ikkinchi yili unga nisbatan kamroq bo'ladi ya'ni daryo oqimi yillararo o'zgarib turadi. Bu tebranishlar iqlimiy omillarga bog'liq bo'lib, aniq bir qonuniyatga bo'ysunmaydi, lekin oqimning ma'lum bir o'rtacha miqdori atrofida tebranib turadi. Tebranish amplitudasi turli daryolarda turlicha qiymatlarga ega bo'ladi.

Hisoblashlar G.A.Alekseev tomonidan taklif qilingan obyektiv tenglashtirish va normallashtirish usulida bajarildi. Aniqroq qilib aytganda, quyidagi uch gidrometeorologik o'zgaruvchilar orasidagi ko'p hadli bog'lanishlar shu usulni qo'llash asosida statistik baholandi.

- 1) o'rganilayotgan daryolarning o'rtacha yillik suv sarflari ($Q_y, m^3/s$);
- 2) Piskom meteostansiyasida oktyabr-mart oylarida o'lchangan qishki yog'inlar ($X_q = \sum X_{X-III}, mm$);
- 3) shu meteostansiyada aprel-sentyabr oylarida qayd etilgan yog'inlar ($X_{yo} = \sum X_{IV-IX}, mm$).

Ushbu uchta gidrometeorologik o'zgaruvchilar orasidagi $Q_y = f(X_q, X_{yo})$ ko'rinishidagi ko'p hadli bog'lanishlar zichligi hisoblandi. Hisoblashlar,

yuqorida qayd etilganidek, obyektiv tenglashtirish va normallashtirish, ya'ni G.A.Alekseev usulida, quyidagi ketma-ketlikda bajarildi:

- ▶ 1. Hidrometeorologik o'zgaruvchilarning miqdoriy qiymatlari o'sib borish tartibida joylashtirildi;
- ▶ 2. O'zgaruvchilarning rang raqamlari (m) aniqlandi;
- ▶ 3. O'zgaruvchilarning normallashtirilgan qiymatlari (U_j (Q)) ularning rang raqamlari asosida, maxsus jadvaldan aniqlandi;
- ▶ 4. O'zgaruvchilarning normallashtirilgan qiymatlarining ko'paytmalari hisoblandi; $U_0(Q) \cdot U_1(X_q)$; $U_0(Q) \cdot U_2(X_{yo})$; $U_1(X_q) \cdot U_2(X_{yo})$;
- ▶ 5. Ko'paytmalarning algebraik yig'indilari aniqlandi; $\sum U_0(Q) \cdot U_1(X_q)$;
- ▶ 6. Ular, ya'ni ko'paytmalarning yig'indilari asosida kovariatsiya koeffitsiyentlari quyidagi ifodalar yordamida hisoblandi:

$$\mu_{01} = \frac{1}{N-1} \sum_{i=1}^N U_0(Qy) \cdot U_1(Xq) ; \mu_{02} = \frac{1}{N-1} \sum_{i=1}^N U_0(Qy) \cdot U_2(Xq) ;$$

$$\mu_{12} = \frac{1}{N-1} \sum_{i=1}^N U_1(Xq) \cdot U_2(X_{yo}) .$$

Emperik dispersiya quyidagi tenglik bilan aniqlandi:

$$\sigma_u^2(N) = \frac{1}{N-1} \sum_{i=1}^N U_{ji}(N) .$$

Juft korrelyatsiya koeffitsiyentlari quyidagi ifodalar yordamida hisoblandi:

$$r_{01} = \frac{\mu_{01}}{\sigma_u^2(N)} ; r_{02} = \frac{\mu_{02}}{\sigma_u^2(N)} ; r_{12} = \frac{\mu_{12}}{\sigma_u^2(N)} .$$

O'zgaruvchilar orasidagi bog'lanishlarni ifodalaydigan juft va to'liq korrelyatsiya koeffitsientlari

Izoh: $r_0 \pm \sigma_{r_0}$ -to'liq korrelyatsiya koeffitsiyenti va uning xatoligi.

T/R	Daryo-post	Juft korrelyatsiya koeffitsiyentlari			$r_0 \pm \sigma_{r_0}$
		r_{01}	r_{02}	r_{12}	
1	Chotqol-Hudoydotsoy	0,719	0,408	0,168	$0,775 \pm 0,076$
2	Pikom-Mullala	0,725	0,425	0,168	$0,797 \pm 0,070$
3	Maydantol-quyilish	0,340	0,307	0,168	$0,539 \pm 0,136$
4	Ugom-Xo'jakent	0,697	0,580	0,168	$0,857 \pm 0,051$
5	Chimgansoy	0,337	0,496	0,168	$0,504 \pm 0,143$
6	Ohangaron-Yertosh	0,470	0,593	0,168	$0,721 \pm 0,092$
7	Qizilcha-Yertosh	0,844	0,311	0,168	$0,878 \pm 0,044$
8	Nishboshsoy-Nishbosh	0,621	0,244	0,168	$0,711 \pm 0,095$
9	Dukantsoy-Dukant	0,448	0,337	0,168	$0,887 \pm 0,013$
10	Qorabausoy-Samarchuk	0,723	0,328	0,168	$0,758 \pm 0,081$

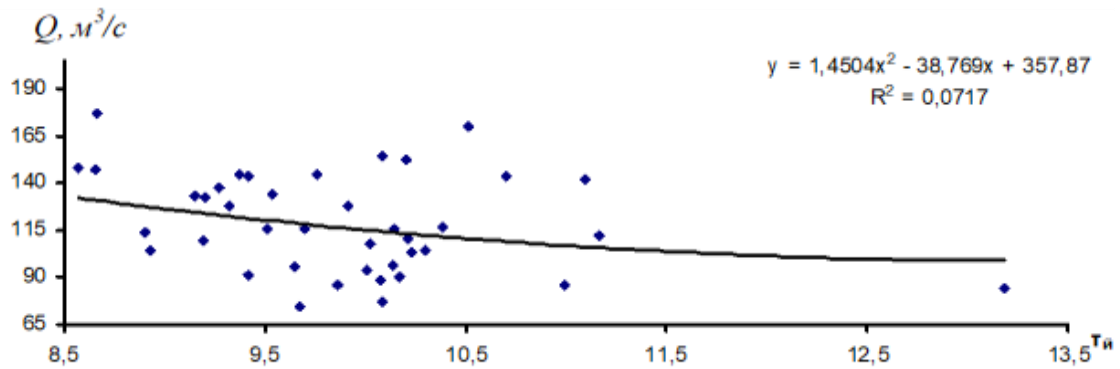
Jadvaldan ko'rinib turibdiki, r_{12} ning qiymatlari barcha daryolar uchun bir xil bo'lib, 0,168 ga teng. Chunki, barcha o'rganilayotgan daryolar uchun bajarilgan hisoblashlarda hisob davrlari ham, meteostantsiya ham bir xil bo'lgan.

O'zgaruvchilar orasidagi ko'p hadli bog'lanishlar zichligini ifodalaydigan to'liq korrelyatsiya koeffitsientlari $0,504 \pm 0,143 \div 0,887 \pm 0,013$ oraliqlarda o'zgaradi. Ushbu erishilgan natijalar, kelajakda, magistrlik dissertatsiya ishida o'rganilgan daryolar yillik oqimini qishki va yozgi yog'inlar haqidagi ma'lumotlar asosida hisoblash va prognozlash usullarini ishlab chiqishga zamin bo'lib xizmat qiladi.

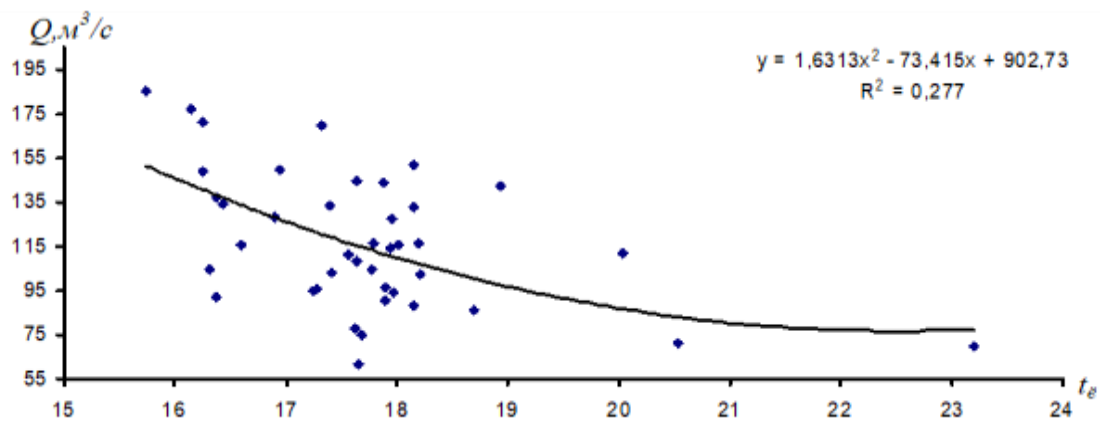
Chirchiq-Ohangaron havzasi daryolari oqimiga ta'sir etuvchi iqlimiy omillardan biri hisoblangan havo harorati bilan suv sarflari orasidagi bog'lanishlarni ko'rib chiqamiz. Bunda asosiy e'tibor Chirchiq-Ohangaron havzasi daryolarida o'lchangan suv sarflari bilan Piskom meteorologik stantsiyasida qayd etilgan havo haroratlari orasidagi bog'lanishlarni o'rganishga qaratildi.

Bog'lanishlarni o'rganishda 1990-2020 yillar oralig'idagi Chirchiq-Ohangaron havzasi daryolarida o'lchangan suv sarflarining o'rtacha yillik qiymatlari va Piskom meteorologik stantsiyasida qayd etilgan yozgi davrdagi va o'rtacha yillik havo haroratlari ma'lumotlaridan foydalandik. To'plangan gidrometeorologik ma'lumotlar asosida bog'lanish grafigi o'rtacha yillik qiymatlar va yozgi davrlar uchun chizildi. Ishda dastlab Chotqol (Xudoydotsoy) daryosida o'lchangan o'rtacha yillik suv sarflari bilan Piskom meteorologik stantsiyasida qayd etilgan yozgi davrdagi va yillik o'rtacha

havo haroratlari orasidagi bog'lanishlarni ko'rib chiqamiz

Chotqol (Xudoydotsoy d.q.) daryosi o'rtacha yillik suv sarflari (Q) bilan Piskom meteostansiyasida kuzatilgan o'rtacha yillik havo harorati (t_y) orasidagi bog'lanish grafigi

Chotqol(Xudoydotsoy d. q.) daryosi o'rtacha yillik suv sarflari bilan Piskom meteostansiyasida qayd etilgan yozgi havo haroratlari (t_{yoz}) orasidagi bog'lanish grafigi

№	Daryo-kuzatish joyi	Hisob davrlari	Regressiya tenglamasi	$r_0 \pm \sigma_{r0}$
1	Chotqol - Xudoydotsoy	yillik	$Q=3,9564x+83,233$	$0,081 \pm 0,19$
		yozgi	$Q=-4,9594x+208,84$	$0,15 \pm 0,18$
2	Piskom - Mullala	yillik	$Q=-1,6254x+90,729$	$0,06 \pm 0,19$
		yozgi	$Q=-6,7903x+193,47$	$0,41 \pm 0,15$
3	Maydantol - quyilishi	yillik	$Q=-0,9386x+29,758$	$0,15 \pm 0,18$
		yozgi	$Q=-0,7037x+32,833$	$0,17 \pm 0,18$
4	Ugom -Xo`jakent	yillik	$Q=-1,6927x+40,609$	$0,16 \pm 0,18$
		yozgi	$Q=-3,055x+77,382$	$0,44 \pm 0,15$
5	Chimgansoy-Chimgan	yillik	$Q=-0,0463x+0,7757$	$0,29 \pm 0,17$
		yozgi	$Q=-0,0426x+1,0651$	$0,40 \pm 0,16$
6	Ohangaron-Yertosh	yillik	$Q=-2,7754x+48,404$	$0,24 \pm 0,18$
		yozgi	$Q=-4,5853x+101,29$	$0,59 \pm 0,12$
7	Qizilcha-Yertash q.	yillik	$Q=-0,1706x+2,8148$	$0,27 \pm 0,17$
		yozgi	$Q=-0,1991x+4,618$	$0,48 \pm 0,14$
8	Nishbosh- Nishbosh q.	yillik	$Q=-0,7113x+9,8739$	$0,31 \pm 0,17$
		yozgi	$Q=-0,7467x+15,936$	$0,49 \pm 0,14$
9	Dukantsoy-Dukant	yillik	$Q=-0,6315x+12,064$	$0,20 \pm 0,18$
		yozgi	$Q=-0,4536x+13,787$	$0,21 \pm 0,18$
10	Karabay-Samarchik	yillik	$Q=-0,4087x+7,4278$	$0,23 \pm 0,18$
		yozgi	$Q=-0,4123x+10,618$	$0,36 \pm 0,16$

Daryolar o`rtacha yillik suv sarflari bilan havo harorati orsidagi bog`lanishlarni ifodalovchi juft korrelyatsiya koeffitsientlari (r) va ularning xatoligi (σ_r)

T/r	Daryo-kuzatish joyi	Juft korrelyatsiya koeffitsiyentlari						$r_0 \pm \sigma_{r0}$
		r_{01}	r_{02}	r_{03}	r_{12}	r_{13}	r_{23}	
1	Chotqol-Hudoydotsoy	0,719	0,408	-0,235	0,168	-0,193	-0,593	$0,775 \pm 0,076$
2	Pikom-Mullala	0,725	0,425	-0,415	0,168	-0,193	-0,593	$0,797 \pm 0,070$
3	Maydantol-quyilish	0,340	0,307	-0,111	0,168	-0,193	-0,593	$0,539 \pm 0,136$
4	Ugom-Xo`jakent	0,697	0,580	-0,378	0,168	-0,193	-0,593	$0,857 \pm 0,051$
5	Chimgansoy	0,337	0,496	-0,418	0,168	-0,193	-0,593	$0,504 \pm 0,143$
6	Ohangaron-Yertosh	0,470	0,593	-0,520	0,168	-0,193	-0,593	$0,721 \pm 0,092$
7	Qizilcha-Yertosh	0,844	0,311	-0,401	0,168	-0,193	-0,593	$0,878 \pm 0,044$
8	Nishboshsoy-Nishbosh	0,621	0,244	-0,454	0,168	-0,193	-0,593	$0,711 \pm 0,095$
9	Dukantsoy-Dukant	0,448	0,337	-0,224	0,168	-0,193	-0,593	$0,887 \pm 0,013$
10	Qorabausoy-Samarchuk	0,723	0,328	-0,335	0,168	-0,193	-0,593	$0,758 \pm 0,081$

Gidrometeorologik o`zgaruvchilarning orasidagi bog`lanishlar zichligini ifodalaydigan juft va to`liq korrelyatsiya koeffitsientlari

Xulosa

Chirchiq-Ohangaron havzasining tabiiy geografik sharoiti, jumladan

geologic tuzilishi, rel'yefi, iqlim sharoiti, tuproq va o'simlik qoplami daryolar oqimi hosil bo'lishi nuqtai-nazaridan o'rganildi. Havzaning tabiiy sharoiti o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ushbu havzadagi daryolarning to'yinishida muzliklar, doimiy qorliklar, mavsumiy qor qoplami, yomg'ir suvlari va yer osti suvlari ishtirok etadi. Mazkur havza O'zbekistonning boshqa tog' daryolari havzalariga nisbatan gidrologik va meteorologik jihatdan yaxshi o'rganilganligi bilan ajralib turadi;

Chirchiq-Ohangaron havzasi daryolari yillik oqimining hosil bo'lishida qishki atmosfera yog'inlarining hissalarida katta bo'lib, ularning qiymatlari $87 \div 58$ foiz oraliqda o'zgaradi. Daryolar yillik oqimining hosil bo'lishida yozgi atmosfera yog'inlarining hissalarida esa qishki yog'inlarga nisbatan ancha kam bo'lib, ular $8 \div 40$ foiz oraliqdagi qiymatlarni tashkil etadi. Yozgi havo haroratlarning normallashtirilgan regressiya tenglamalariga qo'shgan ulushlari 2-21 % atrofida o'zgaradi

ADABIYOTLAR

1. A.R. Rasulov, F.H.Xikmatov, D.P. Aytbaev Gidrologiya asoslari. Toshkent "Universitet" 2003, 327 b
2. Rasulov A.R., Xikmatov F.H., Umumiy gidrologiya. –Toshkent: "Universitet", 1995. - 175 b
3. S.Karimov, A.Akbarov, Jonqobilov Gidrologiya, gidrometriya va oqim hajmini rostlash darslik T. O'qituvchi, 2004-230b
4. SHuls V.A. " Reki Sredney Azii" - Leningrad, Gidrometeoizdat. 1965

PROBLEMS AND SOLUTIONS OF MODERN INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES

A'zamov Valixon Fayzullayevich

Toshkent gidrometeorologiya texnikumi

Abstract: *Modern information and communication technologies (ICT) have revolutionized the way we communicate, work and use information. However, they also create new problems and challenges. This paper aims to explore contemporary ICT challenges and solutions by analyzing their impact on various aspects of society such as privacy, security, employment, education and social interaction. The article identifies the main problems associated with modern ICT and offers potential solutions to solve them. These include improving data protection laws, strengthening cybersecurity measures, promoting digital literacy and skills development programs for individuals of all ages, encouraging ethical behavior in online communication, and fostering a culture of responsible technology use. In today's world, information and communication technologies (ICT) have become an integral part of our lives. With the increasing use of ICT, a number of problems need to be solved. This article discusses modern ICT problems and solutions*

Keywords: *ICT, technology, development, cyber security, digital literacy, AI, IoT, bigdata.*

Enter: *In today's world, information and communication technologies have become an integral part of our daily life. They have revolutionized the way we communicate, work, learn and even entertain ourselves. Advances in technology have allowed us to easily access and share information at lightning speed. With the advent of modern information and communication technologies (ICT), we now live in a more connected world than ever before. Modern information and communication technologies (ICT) have revolutionized the way we communicate and access information. With the advent of smartphones, laptops, and social media, we can now connect with people around the world, share information in real time, and access an endless stream of knowledge. However, these technologies also brought with them a number of problems that needed to be solved.*

Modern ICT fields are diverse and constantly developing. Some of the major areas include: 1. Cloud Computing: Cloud computing refers to the use of remote servers located on the internet to store, manage, and process

data instead of using a local server or personal computer. This technology has revolutionized how businesses operate by providing a cost-effective way to store data and access software applications.

2. Artificial Intelligence: Artificial Intelligence (AI) is a branch of computer science that deals with creating intelligent machines that can perform tasks that normally require human intelligence, such as speech recognition, decision making, language translation, etc. AI is widely used in various industries such as health, finance, transportation, education, etc.

3. Internet of Things: The Internet of Things (IoT) refers to a network of physical devices such as smart phones, smart home appliances, vehicles embedded with sensors that enable them to communicate with each other over the internet without human intervention. IoT has revolutionized smart homes and cities by enabling automation and remote control.

4. Cyber Security: With increasing use of technology, cyber threats such as hacking, malware attacks, identity theft, etc. are on the rise. Cybersecurity involves the use of technologies and measures to protect confidential information from unauthorized access or attack.

5. Big Data: Big data refers to large volumes of structured or unstructured data that require advanced tools for processing and analysis. Big data analytics helps businesses gain insights into customer behavior that can be used to create effective marketing strategies.

6. Virtual Reality and Augmented Reality: Virtual reality (VR) and augmented reality (AR) are immersive technologies that allow users to interact with computer-generated environments or objects in the real world. They are widely used in games, education and entertainment.

7. Mobile Computing: Mobile computing refers to the use of mobile devices such as smartphones, tablets and laptops to access the internet and perform various tasks. This made remote work possible and allowed businesses to be in constant contact with their customers and clients.

One of the most important problems with modern ICT is the issue of privacy. With so much personal information being shared online, there is also the risk of identity theft, cyberbullying and other forms of online harassment. In addition, companies often collect large amounts of data about their users without their consent or knowledge.

Challenge

1: Cyber Security One of the biggest challenges facing modern ICT is cyber security. As the use of digital platforms increases, so does the risk of cyber attacks. Cybercriminals can steal sensitive information such as personal information, financial information, and intellectual property. This leads to financial losses and reputational damage.

Solution: To solve this problem, individuals and organizations should take steps to protect their

digital assets. This includes using strong passwords, regularly updating software and antivirus software, and being careful when clicking on links or downloading files from unknown sources. Challenge

2: The Digital Divide Another challenge with modern ICT is the digital divide. The digital divide refers to the gap between those who have access to technology and those who do not. It can create unparalleled opportunities for education, employment and social interaction. Solution: Governments are underserved

Summary

In conclusion, modern ICT has brought a number of advantages to our lives, but they also create problems that need to be solved. By taking steps to address these issues, we can ensure that technology continues to be a positive force in our lives. Governments, organizations and individuals must work together to create a safe and secure digital environment. Although modern ICT has brought many benefits, it has also created several problems that need to be solved. By enacting laws that protect online privacy rights, bridging the digital divide through community programs, and encouraging responsible use of technology, we can move toward a more sustainable and just technological future

REFERENCES:

1. . 1. Ahmadjanov, A Abdullayev, M Mamayusupov, O Umarjanov. (2021). Management problems in the digital economy. Science and Education, 2(10), 636-642.
2. 2. AA, Mulaydinov Farkhod Muratovich. (2021). DIGITAL ECONOMY CONCEPT, ADVANTAGES AND PRACTICAL SIGNIFICANCE. MODERN PROBLEMS AND SOLUTIONS OF INFORMATION-COMMUNICATION TECHNOLOGIES AND TELECOMMUNICATIONS ONLINE REPUBLIC SCIENTIFIC-TECHNICAL ASSEMBLY COLLECTION OF LECTURES, 2 (6), 794
3. 3. A Abdullaev. (2021). DIGITAL ECONOMY - DOLZARB ISSUES OF PERSONNEL TRAINING. In this article, the specific features of the digital economy, its...
4. 4. Akhmadjonov, A Abdullayev, A Abdupattayev, M Sultanov. (2021). ISLAMIC BANKING MANAGEMENT, ASSETS AND LIABILITIES. Scientific progress, 2 (6), 1525-1532.
5. 5. M Mamadjonov, A Abdullayev, I Abdurahmonov, A Mamadaliyev. (2021). CHALLENGES OF MANAGEMENT IN THE DIGITAL ECONOMY. Scientific

- progress, 2 (6), 1533-1537.
6. 6. MMQ Tajiyeva, AAU Abdullayev. (2021). THE USE OF MODERN TECHNOLOGIES IN STATISTICAL DATA COLLECTION. Asian Journal of Multidimensional Research 10 (12), 250-254.
7. Akhmadjonov, A. Abdullaev, B. Umarjonov, M. Shamsiddinov. (2021). CHARACTERISTICS OF ISLAMIC FINANCE. Scientific progress 2 (8), 634-638.
8. 8. Akhmadjonov, A. Abdullaev, S. Yusupov, J. Anvarov. (2021). DANGER IN ISLAMIC BANKING. Scientific progress 2 (8), 639-642.
9. 9. Akhmadjonov, A. Abdullaev, S. Karimova, F. Solijonova. (2022). Management system of the World Trade Organization. Scientific progress 3 (2), 343-347.

NEW BUKHARA - THE INDUSTRIAL CITY OF BUKHARA EMIRATE

Amonova Feruza Sadullaevna

*doctoral student of the institute of History
of the academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan,
doctor of philosophy in history (PhD),
Tashkent, Uzbekistan*

Summary: *In article one of the Russian settlements reflects the role of New Bukhara in the development of the economy of the Bukhara Emirate at the end of XIX - the beginning of the XX century. The author investigated this question on the basis of archival documents and other sources. Important information about factories, companies and joint-stock companies built in the city of New Bukhara.*

Аннотация: *В статье одно из русских поселений отражает роль Новой Бухары в развитии экономики Бухарского эмирата в конце XIX - начале XX века. Автор исследовал этот вопрос на основе архивных документов и других источников. Важная информация о заводах, компаниях и акционерных обществах, построенных в городе Новой Бухаре.*

Key words: *Bukhara emirate, economy, karakul, factory, trade, joint-stock company, firm, cotton fiber.*

Ключевые слова: *Бухарский эмират, экономика, каракуль, фабрика, торговля, акционерное общество, фирма, хлопковое волокно.*

The city of New Bukhara is one of the economic, industrial centers of the Bukhara Emirate, and the city has its own unique history. By the end of the 19th - beginning of the 20th century, New Bukhara was formed as a capitalist city of the European type. The historical significance of the city of New Bukhara in the development of the economy of the Bukhara Emirate and Russian-Bukhara relations is indisputable, since more than half of industrial enterprises were concentrated in the city, besides many industries laid the foundation for the industrial development of this region and developed only in New Bukhara.

New Bukhara was formed only with the holding of the Central Asian highway and became the focus of the alien population. On June 23, 1888, the Russian government signed an agreement on the construction of the Russian settlements at railway stations and steamboat piers in the Bukhara

Emirate and the Russian colony of New Bukhara was founded in the Kagan area in the same year. The Russian settlement of New Bukhara was founded, near the Kagan station, the Trans-Caspian railway, (12 kilometers from the Bukhara capital) on the land ceded by the Bukhara government of Russia[1].

By the end of the XIX century, he stretched along the railway for two miles. It became the main street of the city, where all state-owned and private institutions, commercial and industrial establishments and shops were located, and factories, military barracks and several private houses were located on the other side of the railway. Here is the seat of the Russian Political Agent under the Emir of Bukhara. The city is developing in trade and industry very successfully.

With the growth of trade and economic relations, the increase in freight turnover between the emirate and Russia, the absence of a railway connection between and old New Bukhara became noticeable. Emir in 1898 in St. Petersburg, leading negotiations on the construction of the railway line, agreed. Construction began in 1900 and passed quickly, as a result, on September 23, 1901, an act was drawn up on accepting this branch into the Central Asian Railway. Now goods from Russia began to be sent and delivered through the station of Old Bukhara. Thus, New Bukhara became a railway junction connecting the Bukhara branch of the Central Asian road with its main highway. Railway construction in the Khanate ensured the development of internal and external economic relations of Bukhara with the central industrial regions of Russia. It became one of the most important factors for the further development of feudal cities such as Bukhara, Karshi, Termez, Guzar, Sherabad, Kalif and the new Russian capitalist settlements like New Bukhara (Kagan), New Chardzhui, New Termez, Karki, a special place among which was occupied by New Bukhara.

New Bukhara, as a nodal point of the Central Asian Railway and its two branches, very quickly turned into a large center of Russian and local trade, into a large industrial center. Especially high turnover gave the trade in cotton, petty trade in various factory goods, manufactory and haberdashery.

In 1890 there were already several transport offices, several shops and shops in New Bukhara, in 1891 a branch of the state bank opened [2].

In New Bukhara there is an internal customs office in which duty is cleared for goods arriving in transit, mainly from Batum-Baku-Krasnovodsk, as well as for inspection of goods destined for export in Afghanistan through Pendinsky, Saraysky and Patta-Hisar customs.

Between 1891 and 1904, there were several ginneries in New Bukhara. These include the Bukhara government, the Pole and Vishnyak, merchant V.I. Leva, Balabaev, joint stock company Poznansky and K^o [3].

During the past ten years, the goose-shattering and ginning factories have been opened in all the main cotton points of the Emirate. Now, There is 9 guzolomochnyh facrory in the Emirate. In 1905, the city of New Bukhara was 3 factory, which is asociety for trade in Persia and Central Asia, the Great Yaroslavl Manufactory and the merchant Flaksmana [4].

A complete list of factories, commercial and industrial enterprises, commerce and other social establishments is given by R.S. Konopka. According to him, in 1910, there were 8 ginning factories, 3 transport offices, 3 stores selling haberdashery products, 4 commercial and industrial firms, 2 trading in kerosene, 1 tobacco, 5 manufactory products and others in New Bukhara [5].

According to the data of the Siberian Trade and Industrial Yearbook for 1913 and the Guidebook on Turkestan and the Central Asian and Tashkent Railways, for the same year, on the eve of the first imperialist war in the Bukhara Emirate there were already 26 cotton-processing plants, of which 19 belonged to the Russian the bourgeoisie, 3 to the Emir of Bukhara, 3 to the Muslim capitalists, whose citizenship has not been clarified, and 1 to the largest Bukhara merchant, Mirza Mukhitdin Mansurov [6]. Consequently, about 80% of the cotton ginning plants of the Bukhara Khanate were concentrated in the hands of the Russian bourgeoisie.

The oil industry is closely related to the cleaning of cotton. In 1913 there were 2 oil mills in the Bukhara Emirate: one - in New Bukhara, the second - in Chardju. In 1917, there were already 4 oil mills in the emirate [7].

Among the major procurement societies and partnerships that operated in the Bukhara Emirate became the joint-stock company of the cotton ginning and oil mill in New Bukhara, east Bukhara Cotton Buying Association, N. Kudrin and K^o Central Asian Commercial and Industrial Partnership, Lui Zalm Joint-Stock Company, Kraft Brothers Trading House Company, Cotton Joint-Stock Company, Yaroslavl Large Manufacturing Association, society of the Schlosberg brothers trading house, Poznansky and K^o joint stock company, a cooperative society in Persia and Central Asia, the Badior trading company society, Adam Osse's trading company society, Levin's trading company society, Flakesmann trading house society, Polyak-Sharipov trading company society , Tsegelbaum trading house society, Russian-Bukhara joint-stock trading company, Vadyayev brothers trading company and others [8].

Thus, almost all the plants and factories operating in the Russian settlements of the Bukhara Emirate served Russian capitalists, primarily for the production of raw materials. Turnover on finished products is made in the central cities of Russia. Industrial enterprises in the Bukhara Emirate were sent to process only raw materials and produce the necessary food on the one hand. The processing of raw materials into finished products was carried out in the central cities of Russia. On the other hand, the Russian capital and industrialization of the economy of the Emirate, the construction of railways in the zone of the Emirates made Bukhara one of the largest industrial and commercial centers in Central Asia in the early 20th century.

LIST OF USED SOURCES AND LITERATURE

1. Fomchenko, A.P. Russian settlements in the Bukhara Emirate. -Tashkent .: USSR, 1958. P.15.
2. New-Bukhara // Niva. –St. Petersburg: №13. 1899. – P.254.
3. Gulishambarov S.I. Economic review of the Turkestan region served by the Central Asian Railway. –Ashabad .: 1913. T. 3. –P.85.
4. Hubarevich-Radobylsky A. Economic Sketch of Bukhara and Tunisia. The experience of a comparative study of the two protectorate systems. –St. Petersburg: 1905. –P.74.
5. Konopka S.R. Turkestan region. - Tashkent: 1910. – P.272.
6. Ryabinsky A. Tsarist Russia and Bukhara in the era of imperialism // Marxist-historian, No. 4. 1941. -P. 7.
7. Gafurov A. The city of Kagan in the Russian-Bukhara relations and the revolutionary formations of Bukhara (1888-1924). k.h.s. dissertation abstracts. –Bukhara .: 1989. –P. 22.
8. Tukhtametov T.G. Russia and the Emirate of Bukhara at the beginning of the 20th century. –Dushanbe .: "Irfon", 1977. –P.107.

INGILIZ TILIDAGI BA'ZI OMONIM SO'ZLARNI O'ZBEK TILIGA TARJIMA QILISHDAGI MUAMMOLAR

Xushboqova Melixol Odiljon qizi

Denov Tadbirkorlik va Pedagogika institutining Filalogiya fakulteti Xorijiy til va adabiyoti yo'nalishi 205-guruh talabasi

Muzaffarova Sevinch Nizomiddin qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogika institutining Filalogiya fakulteti Xorijiy til va adabiyoti yo'nalishi 205-guruh talabasi

In this article, several homonyms in English language are given. Catching and using these homonyms can be challenging for foreigners, as well as native speakers, though there are some differences within the context. However, paying attention to the meaning is the crucial factor in English. In this article, common homonyms are compared thoroughly.

Kalit so'zlar: Omonim, ma'no, mazmun, turli xil

Ingiliz tilida omonimlar va ularning ma'no -mazmunini tushunish muhim ro'l o'ynaydi. Omonim so'zlarni qanday ma'noda ishlatilayotganligini tushunish ko'pchilik uchun ma'lum bir qiyinchiliklarni tug'diradi. Shuningdek ba'zi omonim so'zlarni ingliz tilida tushunish qiyin bo'lganligi kabi ularni o'zbek tiliga tarjima qilish va to'g'ri ma'no chiqarish ham muammolidir.

Omonim bu -Shakl va talaffuzi, ya'ni yozilishi va aytilishi bir, ammo ma'nosi boshqa-boshqa so'zlardir. Ularni turli xil gaplarda uchratishimiz mumkin ammo ma'nosini gap mazmuniga qarab farqlay olamiz.

Ingliz tilida omonimlarning ma'nolari turlicha va ularni farqlash anchagina qiyin. Ko'pchilik til o'rganuvchilar ham til o'rganish jarayonida ma'no tushunish bo'yicha noto'g'ri talqinlarga uchrashi kuzatilib turiladi. Ushbu berilgan omonim so'zlar eng ko'p uchraydigan so'zlardir.

Homonyms: Bat, Bank, Bark, Bowl, Bat, Rose, Light

Masalan:

1. Bat- ko'rshapalak

He is blind as a bat (U ko'rshapalak kabi ko'r)

Bat-to'pga zarba bermoq

He bats very well (U juda yaxshi zarba beradi)

2. Bank- Bank, ya'ni pul saqlash joyi.

I need to deposit money in the bank. (Men pulni bankga qo'yishim kerak)

Bank-daryo qirg'og'i

The river bank was covered with colourful flowers(Daryo qirg'oq rangli gul bilan to'la edi)

3. Bark- kuchuk xurishi

The dog began to bark loudly at the stranger.(It notanish odamga balnd ovozda xurdi)

Bark- daraxtning ko'zi

The bark of the treewas rough and textured (Daraxtning ko'zi qattiq va notekis edi)

4.Bowl- kosa

She ate her soup from a bowl(U sho'rvani kosadan ichdi)

Bowl- Yumalatmoq(to'pni)

It was Peter's turn to bowl (To'pni yumalatish Peterning navbati edi)

5. Rose- atirgul

He gave her a red rose on Valentine's Day.(U unga sevishganlar kunida atirgul sovg'a qildi.

Rose - ko'tarildi(rise-rose)

The sun rose over the horizon in a burst of colours (Quyosh gorizontol holatda rangli toshqinlar ustidan chiqdi.

6. Light- chiroq

Please, turn on the lights! (Iltimos chiroqlarni yoqing)

Light-yengil , sergak

He is a light sleeper and wakes up at the slightest noise(U sergak uxlaydi va sekingina shovqinda ham uyg'onadi)

Xulosa qilib aytganda ushbu omonimlardan til o'rganishda va muloqotda qo'llashda to'g'ri foydalanish juda muhim hisoblanadi va har sohada ahamiyatli o'rin tutadi. Shuningdek yuqorida berilgan omonim so'zlar kabi boshqa omonimlarni gapda kelishida qaysi so'z turkumlariga mansubligi orqali ham ma'no chiqarishimiz mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.Cambridge Dictionary

<https://dictionary.cambridge.org> › ...

2.Useful English

<https://usefulenglish.ru> › writing › h...

English Homonyms: Main List

3.ThoughtCo

<https://www.thoughtco.com> › hom...

200 Homonyms, Homophones, and Homographs

4.M.Mamedova. Classification of Homonyms of the English Language
Vol.7 No.12. 2019

IKKILAMCHI POLIMER CHIQINDILARDAN UNIVERSAL QURILISH YELIMINI OLISH TEXNALOGIYASI

Baxriddinova Dilnora Sharifjon qizi

*Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti Qo'qon filiali
talabasi*

Abdug'aniyeva Moxiraxon Alijon qizi

*Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti Qo'qon filiali
talabasi*

Annotatsiya: Yelimlar qurilish va ishlab chiqarishdan sog'liqni saqlash va iste'mol tovarlarigacha bo'lgan keng ko'lamli sohalarida ajralmas rol o'ynaydi. Texnologiya taraqqiyoti va materialshunoslik rivojlanishi bilan yopishtiruvchi vositalarning landshafti kengayishda davom etmoqda va muayyan sharoitlarga moslashtirilgan turli xil variantlarni taklif qilmoqda. An'anaviy erituvchiga asoslangan yopishtiruvchi vositalardan tortib eng zamonaviy bio-asosli formulalargacha, yelimlar dunyosi innovatsiyalar va imkoniyatlarga boy.

Ushbu maqola dunyodagi eng global bo'lgan muammolardan biri bo'lgan polimer chiqindilar olamidani toza olam sari bir qadam tashlanganligini ikkilamchi polimer chiqindilardan universal qurilish yelimini olish texnologiyasi hamda sanoatni oldinga siljitadigan so'nggi yutuqlarni o'rganadi.

Kalit so'z: yelim, ikkilamchi polimer chiqindilar, ekologik barqarorlik, polistirol, universal texnologiya, penoplast.

Kirish: Yelim - asosan suyuqlangan yuqori molekular anorganik, ko'pincha organik moddalar yoki ularning eritmalari.

So'nggi yillarda dunyoda polimer mahsulotlar ishlab chiqarishning o'sishi kuzatilmoqda, bu esa plastik chiqindilarning ko'payishiga olib keldi. Ikkilamchi polimer chiqindilari, shuningdek, iste'moldan keyingi plastik chiqindilar sifatida ham tanilgan, muhim ekologik muammoga aylandi. Bu chiqindilar o'zlarining asosiy maqsadiga erishgan va endi utilizatsiya yoki qayta ishlash uchun mo'ljallangan tashlab yuborilgan plastik buyumlarni o'z ichiga oladi. Ikkilamchi polimer chiqindilari bilan bog'liq murakkabliklarni tushunish chiqindilarni boshqarishning samarali strategiyalarini amalga oshirish va uning atrof-muhitga salbiy ta'sirini yumshatish uchun juda muhimdir.

Ikkilamchi polimer chiqindilarining qamrovi:

Ikkilamchi polimer chiqindilari plastik materiallarning keng assortimentini, jumladan, qadoqlash, butilkalar, konteynerlar va turli xil bir martalik mahsulotlarni o'z ichiga oladi. Bir marta tashlab yuborilgan bu narsalar poligonlarda, okeanlarda va boshqa ekotizimlarda plastik chiqindilarning to'planishiga hissa qo'shadi. Plastmassaning atrof-muhitda saqlanib qolishi yovvoyi tabiatga, dengiz hayotiga va inson salomatligiga tahdid soladi va bu muammoni uning manbasida hal qilishni talab qiladi.

Ikkilamchi polimer chiqindilari bilan bog'liq muammolarni hal qilish turli darajadagi manfaatdor tomonlarni jalb qilgan holda ko'p qirrali yondashuvni talab qiladi. Ba'zi asosiy yechimlar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Kengaytirilgan qayta ishlash texnologiyalari: Kimyoviy qayta ishlash va depolimerizatsiya kabi ilg'or qayta ishlash texnologiyalariga sarmoya kiritish an'anaviy mexanik qayta ishlash usullarining cheklovlarini engib o'tishga yordam beradi. Ushbu texnologiyalar aralash yoki ifloslangan plastmassalarni yangi mahsulotlarni ishlab chiqarish uchun yuqori sifatli xom ashyoga aylantirish imkonini beradi.

2. Ishlab chiqaruvchining kengaytirilgan mas'uliyati (EPR): EPR siyosatini amalga oshirish ishlab chiqaruvchilarni o'z mahsulotlarining butun hayotiy tsikli, shu jumladan yig'ish, qayta ishlash va utilizatsiya qilish uchun javobgar bo'ladi. Chiqindilarni boshqarish bo'yicha mas'uliyat va xarajatlarni ishlab chiqaruvchilarga topshirish orqali EPR mahsulot dizaynini qayta ishlashga yaroqliligini rag'batlantiradi va yopiq tizimlarni targ'ib qiladi.

3. Innovatsiyalar va tadqiqotlar: Materialshunoslik, polimer muhandisligi va chiqindilarni boshqarish bo'yicha doimiy izlanishlar va innovatsiyalar an'anaviy plastmassalarga barqaror alternativlarni ishlab chiqish va qayta ishlash jarayonlarini yaxshilash uchun juda muhimdir. Akademiya, sanoat va davlat tuzilmalari o'rtasidagi hamkorlik bu sohada innovatsiyalarni rivojlantirishi mumkin

4. Aholini xabardor qilish va ta'lim: plastik chiqindilarning atrof-muhitga ta'siri haqida iste'molchilarni o'rgatish va barqaror iste'mol odatlarini targ'ib qilish har qanday chiqindilarni boshqarish strategiyasining muhim tarkibiy qismidir. Chiqindilarni kamaytirish, eng yaxshi tajribalarni qayta ishlash va aylanma iqtisodiyot tamoyillarining ahamiyatiga qaratilgan kompaniyalar odamlarga ongli tanlov qilish imkoniyatini beradi.

5. Siyosat chora-tadbirlari va qoidalari: Hukumatlar qayta ishlashni rag'batlantiradigan, bir martalik ishlatiladigan plastmassalardan voz kechadigan va ekologik toza alternativlarni qabul qilishni rag'batlantiradigan siyosat va qoidalarni qabul qilishda hal qiluvchi rol

o'ynaydi. Ba'zi plastik mahsulotlarni taqiqlash yoki plastmassa ishlab chiqarishga soliqlar kabi siyosat aralashuvlari tizimli o'zgarishlarni keltirib chiqarishi va yanada barqaror kelajakka o'tishni rag'batlantirishi mumkin.

Ikkilamchi polimer chiqindilari, asosan, tashlab yuborilgan plastmassalardan iborat bo'lib, atrof-muhit uchun jiddiy muammo tug'diradi. Chiqindilarni ko'mish va yoqish kabi an'anaviy utilizatsiya usullari ifloslanish va resurslarning kamayishiga yordam beradi. Biroq, ushbu chiqindi oqimini qayta ishlatish orqali tadqiqotchilar barqaror qurilish amaliyoti uchun qimmatli manbani ochishdi.

Men ikkilamchi chiqindilar muammosini o'rganib chiqqan holda o'z yechimimni taklif etaman. Men bugungi kunda bu mavzuda ko'plab ilmiy izlanishlarim natijasida, men ikkilamchi polimer chiqindilarini qayta ishlagan holda universal yelim olish texnologiyasini ishlab chiqdim.

Bunda mahsulotimning 80%i ikkilamchi polimer chiqindi polistirol (C_8H_8)_n dan iboratdir. Polistirol [-SN₂-SN (S₆N₅)-]P —stirolning chiziqli polimeri, rangsiz yoki sarg'ish shishasimon shaffof modda, zichligi 1060 kg/m Sanoatda stirolni polimerlab olinadi. Dielektrik xossasi yuqori, aromatik uglevodorodlarda, keton, efir va aldegidda eriydi; spirta erimaydi; suv, kislota va ishqorlar ta'siriga chidamli. Polistirolni quyish, presslash va boshqa usullar bilan qayta ishlab olish mumkin. Shnekli pressda ishlov berib yupqa elektr izolyasiya plyonkalari (stirofleks) tayyorlanadi.

Karbonat angidrid gazi, azot bilan ko'piklashtirib penoplast hosil qilinadi. Yuqori chastotali dielektriklar tayyorlashda, uy-ro'zg'or va texnika buyumlari ishlab chiqarishda qo'llanadi. Men ikkilamchi polistirolni qayta ishladim va yelim olish texnologiyasini yaratishga muvoffiq bo'ldik. Polistirolni erituvchi bilan eritgan holda to'ldiruvchi qo'shib yangi mahsulot universaol qurilish yelimini olishga muvoffiq bo'ldik.

Biz avval mavjud bo'lgan an'anaviy yopishtirish usullarini ko'rib chiqaylik.

a. Strukturaviy yopishtiruvchi moddalar: Strukturaviy yopishtiruvchi moddalar yuk ko'taruvchi kuch va chidamlilikni ta'minlash uchun ishlab chiqilgan bo'lib, ularni aerokosmik, avtomobilsozlik va qurilish dasturlarida metallar, kompozitlar va plastmassalarni yopishtirish uchun ideal qiladi. Epoksi, akril va poliuretan yopishtiruvchi moddalar ushbu toifadagi keng tarqalgan turlardir.

b. Bosimga sezgir yopishtiruvchi moddalar (PSA): PSAlar bosim qo'llanilganda bir zumda bog'lanib, ularni teglar, lentalar va grafik filmlar kabi ilovalar uchun mos qiladi. Ular mukammal yopishqoqlik, po'stloq mustahkamligi va olib tashlanishini taklif qiladi, bu ularni vaqtincha yoki doimiy bog'lash uchun ideal qiladi.

c. UV-davolay oladigan yopishtiruvchi moddalar: UV-davolay oladigan yopishtiruvchi moddalar ultrabinafsha (UV) nurlar ta'sirida tez qattiqlashadi, bu tez ishlov berish vaqtini va yuqori bog'lanish kuchini ta'minlaydi. Ushbu yopishtiruvchi moddalar elektronika, optika va tibbiy asboblarda qo'llaniladi, ular qattiqlashuv va minimal issiqlik hosil bo'lishini aniq nazorat qiladi.

Universal yopishtiruvchi texnologiyaning asosiy afzalliklaridan biri qurilishda uchraydigan turli substratlarni yopishtirishda ko'p qirrali hisoblanadi. Beton, yog'och, metall yoki plastmassa komponentlarni birlashtirgandan qat'i nazar, bu yopishtiruvchi vositalar ishonchli va bardoshli bog'lanishni taklif qiladi, bu mexanik biriktirgichlar yoki maxsus materiallarga moslashtirilgan an'anaviy yopishtiruvchi vositalarga bo'lgan ehtiyojni yo'q qiladi.

Bundan tashqari, universal yopishtiruvchi formulalar yuk ko'tarish qobiliyati, ob-havoga chidamlilik va yong'inga chidamlilik kabi muayyan ishlash talablariga javob berish uchun moslashtirilish mumkin. Kompozitsiyani va qo'shimchalarni sozlash orqali muhandislar turli xil sharoitlarga mos keladigan yopishtiruvchi moddalarni sozlashlari mumkin, ko'p qavatli binolarda konstruktiv bog'lashdan tortib, turar-joy qurilishida ob-havoga chidamli.

Ekologik barqarorlik:

Universal yopishtiruvchi texnologiyaning qabul qilinishi qurilish sanoatida barqarorlik maqsadlariga erishish yo'lidagi muhim qadamdir. Ikkilamchi polimer chiqindilarini poligonlar va yoqish zavodlaridan olib chiqib, bu texnologiya atrof-muhitga ta'sirni kamaytiradi va qimmatli resurslarni tejaydi. Bundan tashqari, yopishtiruvchi moddalarda qayta ishlangan polimerlardan foydalanish uglerod chiqindilarini kamaytirishga yordam beradi va toza materiallarga bo'lgan talabni kamaytiradi.

Bundan tashqari, universal yopishtiruvchi moddalar plastik chiqindilarni yopish orqali aylana iqtisodiyot tamoyillarini targ'ib qiladi. Binolar o'z xizmat muddatini tugatgandan so'ng, ushbu yopishtiruvchi moddalar bilan bog'langan materiallar samarali tarzda dekonstruksiya qilinishi va qayta ishlanishi mumkin, bu ularning qiymatini saqlab qoladi va chiqindilar paydo bo'lishini kamaytiradi. Bundan tashqari ma'lum bir darajada uy-joy narxlariga ham ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa:

Ikkilamchi polimer chiqindilaridan olingan universal yopishtiruvchi texnologiya qurilish sanoatidagi paradigma o'zgarishini ifodalaydi va an'anaviy bog'lash usullariga barqaror muqobil taklif qiladi. Atrof-muhit muammolari bo'yicha xabardorlik o'sib borishi va me'yoriy-huquqiy bazaning

rivojlanishi bilan universal yopishtiruvchi texnologiya qurilish kelajagini yanada barqaror va aylanma iqtisodiyotga yo'naltirishda hal qiluvchi rol o'ynashi aniq. Qurilish sohasi uchun yaratilgan universal yelim ma'lum bir darajada uy-joy narxlariga ham ta'sir qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Хаминов, Б. Т., Умаров, С., & Бахриддинова, Д. (2023). Комил инсон ва унинг шарқона фазилатлари. *Science Promotion*, 1(1), 264-270.
2. Хаминов, Б. Т. (2022). Методика Определения Функции Желательности. *Miasto Przyszłości*, 30, 207-208.
3. Xomidov, Xushnudbek, Elmurod Rabbimov, and Dilnora Baxriddinova. "CALCULATION OF THE DISPLACEMENT OF THE OSCILLATING BEARING ACCORDING TO THE INTENSITY OF THE RADIAL PRESSURE." *Инновационные исследования в современном мире: теория и практика* 2.17 (2023): 198-199.
4. Xomidov, Xushnudbek, Dilnora Baxriddinova, and Sarvinoz Xusanova. "CALCULATION OF HEAT EXCHANGE IN DRYING DEVICES." *Молодые ученые* 1.5 (2023): 90-91.
5. Xomidov Xushnudbek Rapiqjon o'g'li, Baxriddinova Dilnora Sharifjon qizi, Rabbimov Elmurod Farhod o'g'li, ISO 9000-9001 STANDARDLARINING AMALIYOTDA QO'LLANILISHI, ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ: Vol. 23 No. 7 (2023): ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ | Выпуск журнала № 23 | Часть-7
6. Baxriddinova Dilnora Sharifjon qizi, Xusanova Sarvinoz Alisher qizi, SHISHA VA KERAMIKADA INNOVATSION MAHSULOTLAR, ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ: Vol. 23 No. 7 (2023): ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ | Выпуск журнала № 23 | Часть-7
7. Xomidov, Xushnudbek, Dilnora Baxriddinova, and Sarvinoz Xusanova. "Qattiq yoqilg'ini issiqlik berish qobiliyatini aniqlash." *Наука и инновация* 1 (2023): 159-162.
8. Zuhiddinovich, Muhiddinov Nuriddin. "POLYSTYRENE: UNDERSTANDING ITS ENVIRONMENTAL IMPACT AND ALTERNATIVES FOR A GREENER FUTURE." *Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development* 15 (2023): 306-309.

9. Отакузийева, Вазираҳон. "TECHNOLOGY FOR PRODUCING PAPER FROM LOCAL PLANT WASTE." *Intent Research Scientific Journal* 2.5 (2023): 167-171.
10. Xaminov, Burxon, and Dilnora Baxriddinova. "VOLFRAM-KARBID-KOBALTLI QATTIQ QOTISHMA BARMOQLARINI RUDA MAYDALASH SEXLARIDA EKSPLUATATSION SHAROITDA APROBATSIYADAN O 'TKAZISH." *Models and methods in modern science* 3.2 (2024): 229-235.
11. Isroilovich, Usmonov Inomjon. "OPERATION OF ELECTRIC MACHINES. TESTING, STANDARDS AND SIZE OF TRANSFORMERS AFTER OVERHAUL." *World Economics and Finance Bulletin* 23 (2023): 120-121.
12. Umarali o'g'li, Mirzayev Islom. "KO'P QAVATLI BINOLARDA YENGIL QURILISH MATERIALLARIDAN FOYDALANISHNING AFZALLIKLARI." *SPAIN" PROBLEMS AND PROSPECTS FOR THE IMPLEMENTATION OF INTERDISCIPLINARY RESEARCH"* 14.1 (2023).

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA BOJXONA TIZIMINI AVTOMATLASHTIRISH

I.N.Niyozova

BuxDU, Iqtisodiyot kafedrası o'qituvchisi

U.Shodibekov

BuxDU, iqtisodiyot yo'nalishi 4-kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqola bojxona tizimining yagona avtomatlashgan axborot tizimi, bojxona faoliyatlari jarayonlarini boshqarishning avtomatlashgan tizimiga oid tahliliy munosabatlari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) va boshqa zamonaviy texnologiyalar bojxona ma'muriyatiga taqdim etilayotgan imkoniyatlar va muammolar muhokama qilinadi. Yagona avtomatlashgan axborot tizimini keng joriy etishga oid muhim taklif va xulosalar ochib beriladi.

Kalit so'zlar: Bojxona, AKT, bojxona organlari, bojxona nazorati, deklaratsiya, YAaAT, tovarlar va transportlar.

Kirish. Iqtisodiy-matematik usullar va hisoblash texnikasi vositalaridan foydalanishning muhim yo'nalishlaridan biri boshqaruvning avtomatlashgan tizimini barpo etish bo'ladi. Raqamli iqtisodiyot doirasida bojxona sohasini raqamli transformatsiya qilish O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-iyundagi "Bojxona ma'muriyatchiligini isloh etish va O'zbekiston Respublikasi davlat bojxona xizmati organlari faoliyatini takomillashtirish to'g'risida"gi PF-6005-son Farmonida nazarda tutilgan bo'lib: Bojxona ma'muriyatchiligini isloh etish, bojxona organlari faoliyatini yanada takomillashtirish hamda samaradorligini oshirish, "qog'ozsiz va elektron bojxona"ning mantiqiy davomi va rivojlanishi bo'lgan "raqamli bojxonani" shakllantirish, shuningdek, bojxona ishi sohasidagi umume'tirof etilgan xalqaro norma va standartlarni milliy qonunchilikka implementatsiya qilishni jadallashtirish maqsadi ko'zda tutilgan⁹⁰. Respublika Davlat bojxona qo'mitasining yagona avtomatlashgan axborot tizimi, bojxona faoliyatlari jarayonlarini boshqarishning avtomatlashgan tizimidan iboratdir. Respublika bojxona xizmatining YaAAT ning asosiy vazifasi davlatning yagona bojxona siyosatini va bojxona organlarini boshqarishning amalga oshirish hamda uning samaradorligini shakllantirish hisoblanadi. YaAAT bojxona xizmatining

⁹⁰ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 5 iyundagi "Bojxona ma'muriyatchiligini isloh etish va O'zbekiston Respublikasi davlat bojxona xizmati faoliyatini takomillashtirish to'g'risida"gi PF-6005-son farmoni

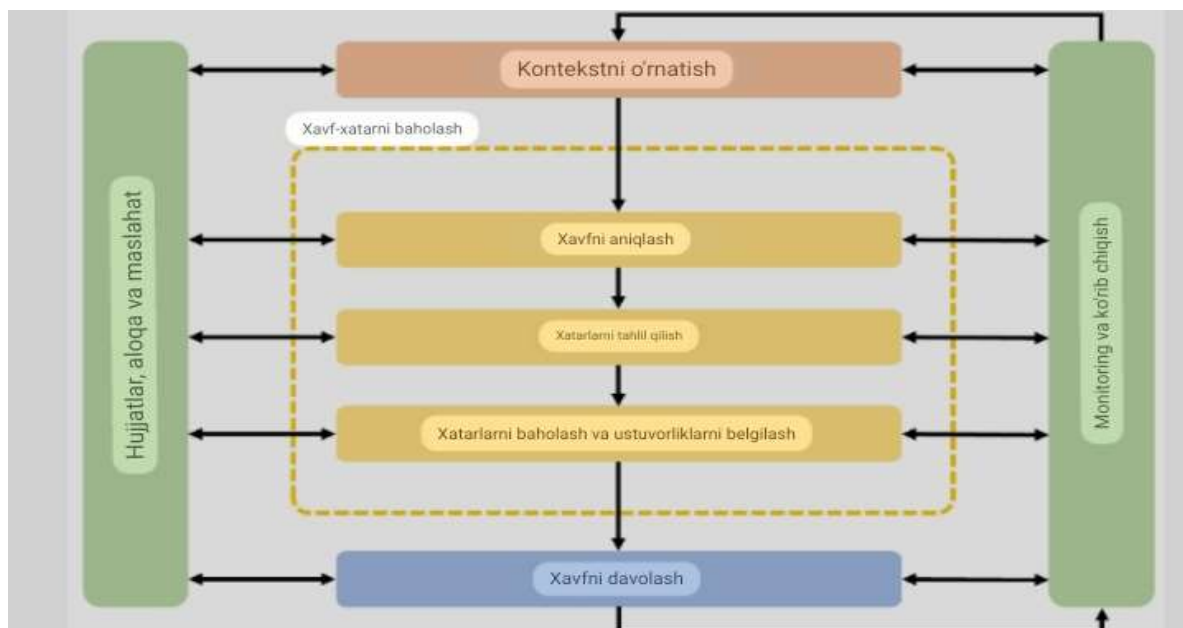
asosiy axborot texnologiyasini amalga oshirish vositasi deb tushuniladi. YaAAT ning rivojlanishi, bu soha bo'yicha yangi axborot texnologiyalarining bosqichma – bosqich yaratilishi va joriy qilinishi sohalarining zamonaviy – texnikaviy komplekslarga asoslangan jarayonlardir. Yuqorida bayon etilganlarga Bojxona boshqaruvi va raqamlashtirish asoslanib, respublika Davlat bojxona qo'mitasining YaAAT vazifalari quyidagilardan iborat:

- Respublika Davlat bojxona qo'mitasi bo'linmalari va hukumat organlarini bojxona statistikasini yuritish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlar bilan taaminlash;
- bojxona organlarini boshqarishning barcha bo'g'inlarida tashkiliy-iqtisodiy tizimni takomillashtirish;
- tovarlarning hujjatlarini rasmiylashtiriluvini avtomatlashtirish;
- chegaradan o'tayotgan yo'lovchilarning yuklarini bojxona nazoratidan o'tkazishning samaradorligini oshirish;
- bojxona to'lovlarini hisoblashni nazorat qilish va markazlashgan holda, ularni undirib olishni ta'minlash;
- kontrabanda va bojxona qoidalarini buzishga qarshi kurash ishlarini ma'lumotlar bilan qo'llab-quvvatlash;
- notarif ravishda tartibga solish, ruxsatnomalar va cheklashlarni nazorat qilish usullari va vositalarini takomillashtirish;
- tashqi iqtisodiy faoliyatning bojxona bank nazoratida valyuta nazoratida amalga oshirish maqsadida va boshqalarda axborot texnologiyasini yaratish.

Respublika bojxona xizmatining YaAATiga asosan respublikaning mustaqillikka erishganidan so'ng rivojlanib, bojxona axborot texnologiyasining barcha bosqichlarida bojxona postidan Davlat bojxona qo'mitasining markaziy apparatigacha bo'lgan rivojlanishning ajoyib vositasiga aylanadi. DBQ yagona avtomatlashgan axborot tizimining keyingi rivojlanish va takomillashish asoslaridan biri, respublika bojxona siyosatini ketma – ket va bosqichma-bosqich ahamiyatini oshirishning kompleks dasturi hisoblanadi.

Tahlil va natijalar. YaAAT o'xshash tizimlar barcha rivojlangan mamlakatlarning barcha bojxona xizmatlarida mavjuddir. Masalan, AQSh, Angliya, Fransiya, Germaniya kabi mamlakatlarda bunday tizimlar bojxona qoidalariga moslashtirish asosida 20 yildan ortiq vaqt ichida yaratilib foydalaniloqda. YaAATning bosqichma-bosqich dasturini amalga oshirish bo'yicha ishlarni tashkil qilish uchun DBQ qoshida Bosh ilmiy-axborot hisoblash markazi (BIAHM) tashkil qilinib, YaAATni yaratishni joriy qilish va

foydalanishni tashkil qilish yuzasidan ilmiy ishlab chiqarish tashkiloti hisoblanadi. 2020-yildagi COVID-19 epidemiyasi butun dunyo uchun AKT foydasini yana bir bor tasdiqladi. Ma'lumotlarni tez va aniq tahlil qilish soyosati Xitoyda soatiga 16 000 paketni qayta ishlashga o'z faoliyatini yo'naltirdi. Bojxona olishi mumkin bo'lgan ma'lumotlarning "xilma-xilligi" deyarli hayratlanarli va tushunarsiz nisbatlarga etadi, masalan, tuzilmagan va yarim tizimli skanerlangan hujjatlar, rentgen tasvirlari, video tasmlar va GPS ko'rsatkichlari.

1-rasm. Bojxona tizimida risklarni boshqarish tizimi

So'nggi yigirma yil ichida mintaqaviy savdo bitimlari (RTA) soni sezilarli darajada oshdi. RTA - bu ikki yoki undan ortiq sheriklar o'rtasidagi o'zaro imtiyozli savdo shartnomalari bo'lib, ular JST tomonidan ma'lum qoidalarga muvofiq ruxsat etiladi. JST ma'lumotlariga ko'ra, 2021-yil fevral holatiga ko'ra, 321 ta ana shunday bitimlar, 2000-yildan beri 242 tasi amalda bo'lgan. Ushbu bitimlarning faqat 17 tasi bojxona ittifoqidir.

Takliflar. Robotik jarayonlarni avtomatlashtirish (RPA) biznes-jarayonlarni avtomatlashtirishning yangi shakli bo'lib, u mashina yoki dasturiy ta'minotning oldindan dasturlashtirilgan vazifani takroriy, lekin odamlarga qaraganda ancha yuqori samaradorlik bilan bajarish qobiliyatidan foydalanadi. Bulutli hisoblash - bu foydalanuvchi tomonidan to'g'ridan-to'g'ri faol boshqaruvsiz kompyuter tizimi resurslarining, ayniqsa ma'lumotlarni saqlash va hisoblash quvvatining talab bo'yicha mavjudligi. Bulutli hisoblash dasturiy ta'minot ilovalarini ishlatish va ularga xizmat ko'rsatish bilan bog'liq moliyaviy va infratuzilmaviy muammolarni samarali hal qildi, chunki u ilgari talab qilinadigan umumiy egalik xarajatlarini yengillashtiradi. Yuqoridagilarni inobatga olgan holda quyidagi takliflar mavjud :

- bojxona jarayonlari, texnologiyalari, normativ asoslarni va hujjatlarni shakllar va standartlarga keltirish;
- bojxona baholash holatlari va tovarlarning yangi xillarini yaratishda ob`ektiv o'lchovlarni ishlab chiqish va joriy qilish;
- tovarlarni tekshirib chiqish va rasmiylashtirish jarayonlarini alohida ajratilgan holda o'tkazish;
- vaqt jihatidan uzoq nazorat muddatini talab etadigan tovarlarni kuzatish va nazorat tizimini yaratish (vaqtinchalik olib kelish, olib chiqish, reeksport, barter jarayonlari, va boshqalar);
- xodimlarni eskilikka xos jarayonlar bilan band qilish darajasini kamaytirish, bojxona organlari xodimlarini tashqi iqtisodiy faoliyatning turli xildagi holatlarini chuqur va mazmunli tahlil qilishga yo'naltirish, hisob-kitob hujjatlarini tuzishda mehnat sarfini kamaytirish bilan birgalikda ularning puxtaligini oshirish

Xulosa. Bojxona ma'muriyatlari nafaqat deklaratsiyani qayta ishlash, balki ichki operatsiyalar va boshqaruv qarorlarini qabul qilishni qo'llab-quvvatlash uchun mavjud va yangi AKT tizimlarining imkoniyatlaridan to'liq foydalanish orqali o'z faoliyatini yaxshilashi mumkin. Bunda bojxona ma'muriyatlari rahbariyati AKT faollashtiruvchi ekanligini bilishi kerak, shuning uchun AKT bo'yicha rejalarni umumiy strategik rejani qo'llab-quvvatlovchi yaxlit tarzda hal qilish, shuningdek, to'plangan ma'lumotlar va ma'lumotlarning keng omboridan foydalanish zarur. Shunday qilib, bojxona ma'muriyatlarining yuqori rahbariyati ularning murakkab tashkilotlarini raqamli transformatsiya qilishda muhim rol o'ynaydi. Yuqori rahbariyat tegishli tuzilmalarga egalik qilishi va tashkil etishi, AKT va raqamlashtirish bo'yicha sa'y-harakatlarning strategik yo'nalishlarga mos kelishini ta'minlash uchun zarur nazorat mexanizmini yo'lga qo'yishi, zarur byudjet va huquqiy yordam bilan ta'minlashi, bu ish uchun mas'uliyatni to'g'ri belgilashi va pirovardida erishilgan natijalar uchun javobgar bo'lishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Таирова, М. М., & Рахматуллаева, Ф. М. (2015). Условия формирования инновационной экономики. Наука 21 века: вопросы, гипотезы, ответы, (1), 115-118.
2. Таирова, М. М., & Гиязова, Н. Б. (2016). Поддержка предпринимательской деятельности в Узбекистане. International scientific review, (2 (12)), 105-107.

3. Таирова, М. М., & Кодирова, Н. Р. К. (2020). Инновация-концептуальная основа модернизации. Наука и образование сегодня, (2 (49)), 35-36.
4. Таирова, М. М., Абдуллаев, А. Ж., & Гиязова, Н. Б. (2016). Особенности маркетинга в агропромышленном комплексе. In Современное экологическое состояние природной среды и научно-практические аспекты рационального природопользования (pp. 3871-3873).
5. Таирова, М. М., & Гиязова, Н. Б. (2016). Роль маркетинга в сфере агропромышленного комплекса Узбекистана. In Современные тенденции развития аграрного комплекса (pp. 1616-1620).
6. Niyozova, I. (2021). Mechanism of Implementation of Mandatory Health Insurance in Uzbekistan under Conditions of Increasing Integration Processes. Центр Научных Публикаций (Buxdu. Uz), 7(7).
7. Odinayeva, N. F., Bakayeva, M. A., & Giyazov, B. B. (2022). Intellectuals with Higher Education in the Economy and Ways to Increase their Competitiveness. Miasto Przyszłości, 84-86.
8. Niyozova, I. (2021). The Transition to the Green Economy and the Importance of Strategy. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 8(8).
9. Niyozovna, N. I. (2023). Ways to Increase the Competitiveness of Enterprises through Digital Marketing Strategies. European journal of business startups and open society, 3(12), 154-157.
10. Niyozova, I. (2024). Improving the use of marketing strategies of enterprises in social networks. Центр научных публикаций (buxdu.uz), 45(45).

извлечено от

https://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/11592
11. "The 4 faces of digital marketing" American Marketing Association. August 22, 2019.
12. Сайфуллаева, М. (2022). Инновационные маркетинговые решения и их эффективность в определении ёмкости рынка строительной продукции. Центр научных публикаций (buxdu. Uz), 25(25).

ISHSIZLIK, UNING OQIBATLARI VA OLDINI OLISH YO'LLARI

Muxamedov Sulaymon

Buxoro davlat Universiteti

Iqtisodiyot kafedrası

katta o'qituvchisi(Phd) Giyazova N.B.

"Iqtisodiyot va turizm" fakulteti

3-1 Iqt-20 guruh talabasi

Annotatsiya: Maqola ishsizlik tushunchasi , ishsizlik turlari haqida qisqacha ma'lumot beradi. Maqola, shuningdek, mehnat bozoridagi talab va taklif, ishsizlikka oid ayrim holatlar va ularga qo'llanilgan yechimlar, hozirgi paytda sodir bo'layotgan ishsizlikning sabablari va ularni bartaraf etishga yondashilgan yechimlarni bayon etadi.

Tayanch so'zlar: ishsizlik , talab va taklif , investitsiya , iqtisodiy o'sish , inflatsiya, mehnat bozori.

Ishsizlik bir qism iqtisodiy faol aholining o'ziga loyiq ish topa olmasdan qolishi va mehnat zaxirasiga aylanishi. Ishsizlik inson manfaatlariga to'g'ridan to'g'ri ta'sir qiladigan yirik ijtimoiy-iqtisodiy muammolardan biri hisoblanadi. Ish joyini yo'qotish ko'p kishilar uchun oilaviy turmush darajasining pasayishini, shaxsiy hayotining notinchligini keltirib chiqaradi, kishiga jiddiy ruhiy ta'sir ko'rsatadi. Amaldagi iqtisodiy hayotda Ishsizlik ish kuchi taklifining unga bo'lgan talabdan oshib ketishi tarzida namoyon bo'ladi. Ishsizlik sababi turlicha: texnika rivojlanish bilan mehnat unumdorligi ortadi, ishchi kuchi kam mehnat talab bo'lib qoladi. Iqtisodiyotda jami talab va taklif muvozanati buziladi, tovarlarga bozor talabining qisqarishi ish kuchiga talabni ham qisqartirib yuboradi, natijada ish kuchining bir qismi ortiqcha bo'lib qoladi; iqtisodiyot rivojlanishi bilann malakali ish kuchiga talab oshib, malakasizlar kerak bo'lmay qoladi; aholi ishchilarga nisbatan tez o'sgan kezlarda, uning bir qismi ortiqcha bulib, ishsiz qoladi.

Ishsizlik bozorda mehnat taklifining unga bo'lgan talabdan ortib ketishi natijasida ishlashga qobiliyati va ishtiyoqi bor kishilarning bir qismini ish topa olmay bekor qolishidir .Ishsizlik mehnat bozoridagi muvozanatning buzilishi natijasida yuzaga keladi. Ishsizlikni ham talab, ham taklif yuzaga keltiradi. Ishsizlik o'zining kelib chiqish sabablari va davomiyligiga ko'ra turli shakllarga ega bo'ladi.

1. Friksion ishsizlik — bu mehnatga layoqatli kishilarning ish o'rnini almashtirishi munosabati bilan vaqtincha bekor yurishi. Mehnat bozorida

ishni muqobil tanlash erkinligi bor. Bu ish kuchini harakatchan qiladi. Kishilar o'ziga yoqmagani ishdan ketib, o'ziga ma'qul ishni tanlab oladilar.

2. Tarkibiy (strukturaviy) ishsizlik — bu ishlab chiqarishda tarkibiy siljishlar tufayli paydo bo'ladigan ishsizlik. Ehtiyoj yuksalib borishi bilan ayrim tarmoqlar bunga javob bermay qo'yadi.

3. Mavsumiy ishsizlik. Bu ish mavsumi tugagach oldin ishlab turganlarning bekor qolishidir. Bu mavsumiy ishlab chiqarishga, masalan qishloq xo'jaligi, qurilish, turizm, yozgi yoki qishki dam olish sohaslariga xos bo'ladi.

4. Yashirin ishsizlik. Bu rasman ish bilan band bo'laturib qisman ishlaydiganlar, ya'ni qisqartirilgan ish kuni yoki ish haftasida band bo'lganlar, o'z ixtiyoridan qat'iy nazar kam haq to'lanadigan yoki umuman haq berilmaydigan ma'lum muhlatdagi mehnat ta'tiliga chiqarilganlardan iborat bo'ladi.

5. Siklli ishsizlik. Bu ishlab chiqarish krizisga yo'liqqan kezlarda mehnatga umumiy talabning qisqarishi natijasida ishsiz qolishni bildiradi. Bu ishsizlik uning boshqa shakllaridan farqliroq umumiy va ommaviy bo'ladi, ya'ni ishsizlar ko'pchilik bo'ladi.

Rivojlanmagan mehnat bozorining muammolarini hal qilish uchun amalga oshirilishi mumkin bo'lgan bir qator ishlar mavjud. Ushbu vazifalarni hal qilish orqali hukumat ishchilar, korxonalar va butun iqtisodiyotga foyda keltiradigan yanada samarali mehnat bozorini yaratishga yordam berishi mumkin. Bularga quyidagilar kiritishimiz mumkin:

Ta'limga sarmoya kiritish: hukumat ishchilarga jahon iqtisodiyotida raqobatlasha oladigan malakalarni rivojlantirishga yordam berish uchun ta'lim va o'qitish dasturlariga sarmoya kiritishi kerak.

Infratuzilmaga sarmoya kiritish: hukumat korxonalar faoliyatiga yordam berish va ishchilarning ish topishini osonlashtirish uchun yo'llar, transport va aloqa tizimlariga sarmoya kiritishi kerak.

Hukumat siyosatini isloh qilish: hukumat iqtisodiy o'sish va ish o'rinlari yaratishga to'sqinlik qiluvchi siyosatni qilishi kerak.

Mehnat qonunchiligini tadbiq etish: hukumat ishchilarni eksplotatsiyadan himoya qilish va ularga nisbatan adolatli munosabtda bo'lishni ta'minalash uchun optimal mehnat qonunlarini qo'llashi kerak. Umumiy holatda texnologik rivojlanishni ishsizlik darajasiga ta'sirini, shu davrgacha bo'lgan sanoat rivojlanishida ham ko'rishimiz mumkin.

Mamlakatda ishsizlik darajasi past bo'lib, ish o'rinlari ish qidiruvchilar uchun mavjud, va ishlab chiqaruvchi kompaniyalarda yetarli ishchilar bor. Markaziy Bankning asosiy vazifasi iqtisodiyotni barqaror ushlab turish hisoblanadi. Bu jarayonda, Markaziy Bank Foiz stavkasini o'rta me'yorda

saqlab turadi, bu kredit va pul massasini barqaror holatda nazorat qilishni o'z ichiga oladi. Barqaror o'sish, past inflyatsiya va ishsizlik darajalari iqtisodiy o'sishga yaxshi muhit olib kelishda yordam beradi. Bu tadbirkorlik qilish muhitini yaxshilaydi, va bu ko'rinishdagi iqtisodiy jarayon ko'proq investitsiyaning oqib kelishi, bizneslarning o'sish va kengayishga intilishi va iste'molchi xarajatining ko'payishiga olib keladi (Investitsiya* – iqtisodiy va faoliyat obyektlariga kiritiladigan moddiy va nomoddiy manfaatlar va ularga bo'lgan huquqlar). Shu paytda, iqtisodiyotda miqdoriy yengillashtirish tamoyili qo'llab quvvatlanadi va Markaziy bank iqtisodiyotni stimulatsiya uchun iqtisodiy kengaytiruvchi pul-kredit siyosatini amalga oshiradi, ya'ni foiz stavkasini pasaytirishni qo'llaydi va bu bo'lsa ko'plab bizneslar ko'proq past foiz stavkasida kredit olib kengayishda va odamlar ko'proq kredit olib xarajat qilishiga rag'bat olib keladi. Bundan tashqari mamlakatda iqtisodiy o'sishni yanada tezlashtirish uchun kengaytiruvchi soliq siyosati qo'llaniladi, bunga soliq tushumlarini kamaytirish orqali erishiladi. Natijada iqtisodiyot gullab yashnashi, ya'ni iqtisodiy o'sish kuzatiladi, va iste'molchi xarajati oshganligi natijasida, tovarlarga talabning ortishi kuzatiladi, qaysiki kompaniyalar kengayishiga rag'batlantiradi va shu bilan birga ko'proq ishlab chiqarishga bo'lgan taklif va ishchilarga bo'lgan talab o'sib boraveradi. Har bir narsaning chegarasi bo'lganidek, bu tarzda o'sishning ham chegarasi bor. O'sish paytidagi kuchli optimizm haddan tashqari investitsiyalarning ko'payib ketishi va investorlarda spekulativ xulq-atvorni shakllantiradi. Bizneslar bo'lsa ko'proq foydalanib qolish istagi natijasida tezda o'sib va kengayib ketishlari mumkin. Iqtisodiy o'sish sikli oxirlarida mahsulot va xizmatlarga bo'lgan talabning ko'payib ketishi va taklif cheklanganligidan, talab inflatsiyasi yuzaga keladi. Bu iqtisodiyotning asosiy muammolaridan biri hisoblanadi va aynan shu muammoni bartaraf qilish uchun iqtisodiy keskinlashtirish tamoyili qo'llaniladi. Bunda, pul-kredit siyosatiga qarshi siyosat, ya'ni foiz stavkalarini ko'tarish qo'llaniladi. Aynan shu siyosat, iqtisodiyotni biroz o'z oqimiga qaytarishga yordam beradi, qaysiki, endi bizneslar va iste'molchilar foiz stavkalari to'lash evaziga olishgan mavjud kreditlariga ko'proq foiz to'lovini to'lashlariga to'g'ri keladi. Bu hamma uchun kredit olishga bo'lgan rag'batni pasaytiradi. Natijada, iste'molchi xarajati va mahsulotlarga bo'lgan talab kamayadi. Foiz stavkalar oshishi va talabning kamayishi bizneslarga rivojlanishdan to'xtab, ma'lum vaqt oralig'ida ishlab chiqarishni kamaytirishlariga olib keladi, natijada bizneslar ortiqcha xarajatlarni kamaytirish va ishchilarni qisqartirish yo'llarini ko'rib chiqishadi.

Ishlab chiqarishning pasayishi, ishsizlik muammosi, yuqori foiz stavkasi va mavjud inflyatsiya iqtisodiyotni inqirozga olib boradi. Bunday iqtisodiy

pasayish iqtisodiyotga pessimizmni yoki kelajakka ishonchsizlikni shakllantiradi va bu investitsion holatga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bu paytda, mahsulotlar va aktivlar narxi pasayishga olib keluvchi bozor o'zgarishi yuzaga keladi. Talab va taklif ortiqchalik holatidan muvozanatlashtirilgan holatga kela boshlaydi. Keyinchalik mavjud inqiroz depressiya(yoki, iqtisodiy inqiroz)ga yuz tutmasligi, ishizlikni oldini olish va qayta rivojlanish uchun iqtisodiyotda kengaytiruvchi pul-kredit va soliq siyosatini qo'llab-quvvatlaydigan miqdoriy yengillashtirish tamoyili qo'llaniladi. Bunda davlat xarajatlarini ko'paytiradi, soliq yuklamalarini kamaytirishga harakat qiladi va foiz stavkasini pasaytiradi. Bu jarayon yana Iqtisodiy o'sish, bandlikning yuqori darajasiga, va so'ngra, Iqtisodiy pasayish, ishizlikni oshishi tarzida harakatlanadi. Iqtisodiyotning bunday sikli o'sish, inflyatsiya, pasayish, ishsizlik, inqiroz kabi vaziyatlarni boshidan o'tkazadigan dinamik jarayon hisoblanadi. Ya'ni, bu iqtisodiy sikl doimiy tarzda bir xil ko'rinishda harakat qilmaydi, odamlarning jarayonga bo'lgan ta'siri kutilgandan boshqacha ham bo'lishi mumkin.

Xulosa o'rnida, aholining doimiy ravishda yaxshi ta'minlangan maosh bilan band bo'lishi iqtisodiy rivojlanishni, yaxshi yashash tarzini va farovon hayotni ta'minlaydi. Ammo, mamlakatda yaxshi rivojlantirilmagan tizim, jumladan, aholini yaxshi malaka bilan ta'minlash, ularga mos ish o'rinlarini topib berish tizimlari, aholining bandlik darajasiga salbiy ta'sir etadi. Bu esa, aholining ishlashga rag'batini so'ndirishi, yaxshi mahoratga ega bo'lmagan aholi yaxshi ish bilan ta'minlanmasligi va har qanday tashqi muhitdan kelgan raqobatda yutqazishga majbur bo'ladi. O'z-o'zidan mehnat resursining mamlakatdan tashqari chiqishi, inson kapitalining ketib qolishi kuzatiladi. Bu jarayon uchun Mehnat birjasini rivojlantirish, mahorat va malaka o'rgata oladigan xususiy sektorlarni joriy qilish talab etiladi. Mamlakat xarajatlarining bir qismi shu sektorlarga yo'naltiriladi. Bunday tizimning joriy etilishi, ishlash talabida bo'lgan malakali aholini hech birini ishsiz qoldirmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Таирова, М. М., & Рахматуллаева, Ф. М. (2015). Условия формирования инновационной экономики. Наука 21 века: вопросы, гипотезы, ответы, (1), 115-118.
2. Таирова, М. М., & Гиязова, Н. Б. (2016). Поддержка предпринимательской деятельности в Узбекистане. International scientific review, (2 (12)), 105-107.

3. Таирова, М. М., & Кодирова, Н. Р. К. (2020). Инновация-концептуальная основа модернизации. Наука и образование сегодня, (2 (49)), 35-36.
4. Таирова, М. М., Абдуллаев, А. Ж., & Гиязова, Н. Б. (2016). Особенности маркетинга в агропромышленном комплексе. In Современное экологическое состояние природной среды и научно-практические аспекты рационального природопользования (pp. 3871-3873).
5. Таирова, М. М., & Гиязова, Н. Б. (2016). Роль маркетинга в сфере агропромышленного комплекса Узбекистана. In Современные тенденции развития аграрного комплекса (pp. 1616-1620).
6. Niyozova, I. (2021). Mechanism of Implementation of Mandatory Health Insurance in Uzbekistan under Conditions of Increasing Integration Processes. Центр Научных Публикаций (Buxdu. Uz), 7(7).
7. Odinayeva, N. F., Bakayeva, M. A., & Giyazov, B. B. (2022). Intellectuals with Higher Education in the Economy and Ways to Increase their Competitiveness. Miasto Przyszłości, 84-86.
8. Niyozova, I. (2021). The Transition to the Green Economy and the Importance of Strategy. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 8(8).

DAVLAT BUDJETI TAQCHILLIGI: NAZARIYA VA AMALIYOT

Giyazova N.B.

Buxoro davlat Universiteti

Iqtisodiyot kafedrası

Katta o'qituvchisi (PhD)

"Iqtisodiyot va turizm" fakulteti

3-2 Iqt-20 guruh talabasi

Doniyorov Mirshod

Annotatsiya. Ushbu maqolada "budget taqchilligi", hozirgi kunda mamlakatimiz budjeti qay darajada olib borilayotganligi va boshqa chet davlatlarining budget taqchilligini oldini olish usullari, mamlakatda budjetning qay darajada ahamiyatli ekanligi, budget taqchilligini oldini olish uchun nimalar qilish zarurligi to'g'risida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: Budget, Davlat budjeti, Budget daromadlari. Budget xarajatlari, Budget taqchilligi, Soliq stavkasi, Davlatning tashqi qarzi, Davlatning ichki qarzi, iqtisodiy inqiroz

Annotation. In this article, what is the "budget deficit", how well is the budget of our country currently being carried out and the methods of preventing the budget deficit of other foreign countries, how important is the budget in the country, what should be done to prevent the budget deficit will be discussed.

Keywords: Budget, State budget, Budget revenues. Budget expenses, Budget deficit, Tax rate, State external debt, State internal debt, economic crisis.

Аннотация. В этой статье, что такое «дефицит бюджета», насколько хорошо в настоящее время исполняется бюджет нашей страны и методы предотвращения дефицита бюджета других зарубежных стран, насколько важен бюджет в стране, будет обсуждено, что следует сделать, чтобы предотвратить дефицит бюджета.

Ключевые слова: Бюджет, Государственный бюджет, Доходы бюджета. Расходы бюджета, Дефицит бюджета, Ставка налогов, Государственный внешний долг, Государственный внутренний долг, Экономический кризис.

Budjet taqchilligi har bir mamlakatda mavjud holat hisoblanadi. Budjet taqchilligi - bu har bir budjet yili budjet xarajatlarining uning daromadlaridan oshib ketishi summasi. Muvozanatli davlat byudjeti faqat nazariy jihatdan mumkin. Budjet loyihasi muvozanatli bo'lsa ham, uni amalga oshirish jarayonida tenglikni ta'minlash deyarli mumkin emas. Boshqa tomondan, kam moliyalash siyosati iqtisodiy o'sishga olib keladi. Salbiy tomoni shundaki, budjet taqchilligi davlat qarzining ko'payishiga, soliq yukining oshishiga va inflyatsiya jarayonlarini rag'batlantiradi.

Davlat o'z iqtisodiy funksiyalarini bajarishda moliyaviy manba sifatida davlat budjetiga tayanadi. Davlat budjeti mamlakat moliya tizimining markaziy unsuri bo'lib makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Davlat budjeti tushunchasi, umumjamiyat miqyosida markazlashgan va davlat ishtirokida to'plangan va sarflanadigan moliyaviy resurslar harakatini anglatadi.

Agar davlat budjeti yil oxirida kamomad bilan ya'ni taqchillik bilan chiqsa, davlat birinchi navbatda buning kelib chiqish sabalarini o'rganadi va buni bartaraf qilish yo'llarini qidira boshlaydi. Davlat budjetini tartibga solish birinchi navbatda uning fiskal siyosatining asosiy vazifasidir. Keling endi budjeti taqchil bo'lganda davlat amalga oshiradigan siyosatni va uning natijasida kelib chiqadigan oqibatlarni ko'rib chiqsak:

Naqd pul emissiya qilish: Bunday moliyalash faqat o'ta og'ir holatlarda qo'llaniladi, chunki uni qo'llash iqtisodiyot uchun juda salbiy oqibatlarga olib keladi. Bunday vositani amalga oshirish natijasida milliy valyutadagi pul massasi tovarlar va xizmatlar bilan ta'minlanmagan miqdorga ko'payadi. Natijada inflyatsiya ko'tariladi, narxlar normal mexanizmi buziladi, natijada milliy valyuta qadrsizlanishiga olib keladi. Bundan tashqari, "Tanzi effekti" ning namoyon bo'lishi inflyatsiya darajasining salbiy oqibati bo'lishi mumkin. Ushbu hodisaning mohiyati shundaki, soliq to'lovchilar davlat byudjetiga soliqlarni to'lashni ataylab kechiktirishni boshlaydilar.

Qo'shimcha soliqlarni joriy qilish yoki amaldagi stavkalarni oshirish. Bu ishlab chiqarishning pasayishiga (yalpi taklif) ga ta'sir qiladi. Buning oqibatida intensiv o'sish emas va aksincha ekstensiv o'sish bo'ladi. Bu yerda yana ikkita xavfli nuqta bor - ba'zi tadbirkorlarning daromadlarni yashirishga intilishi, aholining ommaviy noroziliklari va hattoki tartibsizliklarini kelib chiqishi.

Davlatning aholidan ichki qarz olishi. Bu davlatning o'z hukumati tomonidan chiqarilgan qimmatli qog'ozlarni mamlakat aholisining bo'sh yotgan pul mablag'lari bilan moliyalashtirish. Bu yuqoridagi ikkita usuldan ko'ra ancha samarali usul bo'lib, unda davlat qimmatli qog'ozlarni kafolatlab bersa, aholining davlat siyosatiga bo'lgan ishonchini paydo

qiladi. Ko'rib turganimizdek davlat budget taqchilligini bartaraf qilishda qanday usulni tanlashi uning keying taqdirini hal qiladi.

Xorij mammlakatlarida kuzatiladigan budget taqchiligi sabablarini ko'rib chiqsak.

Kongres budjeti (CBO) ma'lumotlariga ko'ra, 30-sentabrda yakunlangan 2020-moliya yili uchun AQSh federal budjeti taqchilligi 3,13 trillion dollarni tashkil qildi. Bu 2019-moliyadagi taqchillikdan uch baravar ko'proqni tashkil etdi. CBO 2020-yil oxirigacha bo'lgan hisobotiga ko'ra, xarajatlar jami 6,55 trillion dollarni, taxminiy daromad esa 3,42 trillion dollarni tashkil etdi.

O'zbekiston Respublikasining budjeti prognozini statistik raqamlarda, 2024-yilda Davlat budjeti daromadlari 375,03 trln so'mni, Davlat budjeti xarajatlari 427,64 trln so'mni tashkil qilishi prognoz qilinmoqda. Davlat budjeti defitsiti Yaimga nisbatan 4% miqdorda deb belgilanmoqda. Yaimning o'sish sur'ati 5,6-5,8 % darajasida prognoz qilinmoqda, bunda sanoat mahsulotlarining o'sishi 6%ni, xizmatlar ko'rsatish sohasida o'sish 6,1 %ni , qishloq xo'jaligida 4%ni tashkil etadi deb prognoz qilinmoqda. 2024-yilda kutilayotgan inflatsiya darajasi 8-10 % atrofida bo'ladi deb aytilmoqda.

Koronavirus pandemiyasi O'zbekiston Respublikasi budjetiga qanday ta'sir qilganini tahlil qilib chiqsak. 2020 yil yakunlari bo'yicha yurtimiz iqtisodiyoti 2019 yilga nisbatan 1,6 foizga o'sgan bo'lib, yalpi ichki mahsulot hajmi 580,2 trln. so'mni tashkil etdi. Pandemiyaning salbiy ta'siriga qaramay, Davlat byudjeti daromadlari 2020 yilda 132,9 trln. so'mni tashkil etib, belgilangan 128,7 trln. so'm prognoz 103,3 foizga yoki 4,2 trln. so'mga oshirib bajarildi. Daromadlar 2019 yil ma'lumotlari bilan solishtirilganda 20,8 trln. so'mga o'sdi.

Davlat byudjetining 2020 yildagi xarajatlari (davlat maqsadli jamg'armalarisiz) 144,1 trln. so'mni yoki yalpi ichki mahsulotga nisbatan 24,8 foizni tashkil etdi. Hisobot davrida ijtimoiy xarajatlarni moliyalashtirish uchun davlat byudjetidan 74,2 trln. so'm yoki umumiy xarajatlarning 51,5 foizi miqdorida mablag' sarflandi. Bu xarajatlar yalpi ichki mahsulotga nisbatan 12,8 foizni tashkil etdi. Ushbu xarajatlarning 85,1 foizi yoki 63,2 trln. so'mi ijtimoiy soha va aholini ijtimoiy qo'llab-quvvatlash xarajatlari hissasiga to'g'ri keldi. Davlat byudjeti daromadlari 2021- yilda 147,2 trln. so'mni tashkil etib, 2020- yil ma'lumotlari bilan solishtirilganda 14,2 trln. so'mga o'sdi. Davlat byudjeti daromadlari 2022- yilda 200 trln. so'mni tashkil etib, 2021- yil ma'lumotlari bilan solishtirilganda 52,7 trln. so'mga o'sdi. Davlat byudjeti daromadlari 2023- yilda 232,6 trln. so'mni tashkil etib, 2022- yil ma'lumotlari bilan solishtirilganda 32,6 trln. so'mga o'sdi. Xususan, 2023-yilda Yaimning 6 %ga o'sib, 90,8 mlrd\$ni(1,07 kvadrillion so'mni) tashkil etdi. Budget

daromadlari 232,6 trln so'mni tashkil qildi, budjet xarajatlari 257,7 trln so'mni tashkil etdi. Davlat budjeti taqchilligi 25,1 mlrd so'm defitsitni tashkil qilmoqda.

Natijalar

1-jadval⁹¹

O'zbekiston Respublikasi Davlat budjeti oxirgi 5 yillik holati

Yillar	Daromadlar(mlrd so'm)	Xarajatlar(mlrd so'm)	Defitsit(-)/Profitsit(+)
2019 – yil	112.165,4	118.008,7	-5.843,3
2020 – yil	132.938	144.142,7	-11.204,7
2021 – yil	147.202	165.879	-18.677
2022 – yil	200.000	214.811,6	-14.811,6
2023 – yil	232.607	257.734	-25.127

Oxirgi 5 yillik budjet natijalaridan kelib chiqqan holda, O'zbekiston Respublikasi Davlat budjeti oxirgi defitsit ko'rinishda bo'lib keelmoqda. Bunga sabab qilib 2019-yilgi Koronavirus pandemiyasi desak ham bo'ladi. Chunki pandemiyagacha davlat budjeti daromadlari va xarajatlari o'rtasida uncha katta farq bo'lmagan. Pandemiya va undan keyingi davrda ular o'rtasidagi farq kattalashdi va bu tabiiy hol. Chunki bunday davrda davlat o'z fuqarolarini ijtimoiy himoya bilan ta'minlashi kerak edi. Va buning asorati hozirgi kungacha ham bilinib turibdi.

Xulosa o'rnida aytishimiz mumkinki budjet taqchilligiga turli xil omillar sabab bo'lishi mumkin. Lekin budjet taqchilligi iqtisodiyotni ayanchli ahvolga keltirishi mumkin. Davlat budjeti taqchil bo'lganda, davlat ijtimoiy himoyani ta'minlay olmaydi, davlat boshqaruvi izdan chiqadi va turli xil yangi soliqlar joriy qilinadi. Buning oqibatida fuqarolarning davlatga bo'lgan ishonchi yo'qoladi va davlat ichki nizolar ichida qoladi. Va bularning oldini olish uchun birinchi navbatda mustahkam moddiy asosni yaratish zarur. Muvozanatli davlat budjeti faqat nazariyalarda bor. Lekin davlat budjetining har doim ham kamomad bilan chiqishi yaxshi oqibatlarga olib kelmaydi. Shuning uchun ham davlat o'z vaqtida choralar ko'rmasa uning iqtisodiyoti parokanda ahvolga kelib qolishi mumkin.

Ma'lum darajada budjet taqchilligi davlat fiskal siyosati bilan uzviy bog'liq. Shuning uchun davlat to'g'ri fiskal siyosatni amalga oshirishi lozim. Buning uchun:

⁹¹ Muallif tomonidan www.openbudget.uz ma'lumotlari asosida tayyorlandi

1. Moliyaviy resurslarning o'sishiga yordam beradigan ijtimoiy takror ishlab chiqarish samaradorligini oshirish
2. Bozor munosabatlarini yanada rivojlantirish va mustahkamlash, bozor islohotlarini amalga oshirish zarur; mulkni davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish (budget xarajatlarini qisqartirish maqsadida);
3. Hududiy va mintaqaviy xarajatlar hisobini rivojlantirish (hududlarning mustaqilligini mustahkamlash);
4. Noishlab chiqarish sohasidagi pullik xizmatlar tizimini rejalashtirish va rivojlantirishni takomillashtirish;
5. Muomaladagi pul massasini ko'paytirmasdan davlat xarajatlarini moliyalashtirishga imkon beradigan davlat qimmatli qog'ozlar bozorini rivojlantirish;

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI

1. Таирова, М. М., & Рахматуллаева, Ф. М. (2015). Условия формирования инновационной экономики. Наука 21 века: вопросы, гипотезы, ответы, (1), 115-118.
2. Таирова, М. М., & Гиязова, Н. Б. (2016). Поддержка предпринимательской деятельности в Узбекистане. International scientific review, (2 (12)), 105-107.
3. Таирова, М. М., & Кодирова, Н. Р. К. (2020). Инновация-концептуальная основа модернизации. Наука и образование сегодня, (2 (49)), 35-36.
4. Таирова, М. М., Абдуллаев, А. Ж., & Гиязова, Н. Б. (2016). Особенности маркетинга в агропромышленном комплексе. In Современное экологическое состояние природной среды и научно-практические аспекты рационального природопользования (pp. 3871-3873).
5. Таирова, М. М., & Гиязова, Н. Б. (2016). Роль маркетинга в сфере агропромышленного комплекса Узбекистана. In Современные тенденции развития аграрного комплекса (pp. 1616-1620).
6. Niyozova, I. (2021). Mechanism of Implementation of Mandatory Health Insurance in Uzbekistan under Conditions of Increasing Integration Processes. Центр Научных Публикаций (Buxdu. Uz), 7(7).
7. Odinayeva, N. F., Bakayeva, M. A., & Giyazov, B. B. (2022). Intellectuals with Higher Education in the Economy and Ways to Increase their Competitiveness. Miasto Przyszłości, 84-86.

8. Niyozova, I. (2021). The Transition to the Green Economy and the Importance of Strategy. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz), 8(8).

MAMLAKATIMIZDA TASHQI SAVDONI ERKINLASHTIRISH VA TO'LOV BALANSI BARQARORLIGINI TA'MINLASH YO'LLARI

Giyazova B.B

*Buxoro davlat Universiteti
Buxgalteriya hisobi va statistika kafedrası
o'qituvchisi
"Iqtisodiyot va turizm" fakulteti
3-2 Iqt-20 guruh talabasi*

Hamidov Fozilbek

Annotatsiya Ushbu maqolada "To'lov balansi" haqida malumotlar uning nima ekanligi hozirgi kunda mamlakatimizda bu yo'nalish qay darajada olib borilayotganligi va boshqa chet davlatlarining to'lov balansi qanday ekanligi, to'lov balansi mamlakatda qay darajada ahamiyatli ekanligi, to'lov balansini yaxshilash uchun nimalar qilish zarurligi to'g'risida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar. To'lov balansi, eksport, import, tashqi savdo, kapital aylanmasi, investitsiya, savdo balansi, kapital hisobi, xizmatlar, YalM,

O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotini liberallashtirish va modernizatsiya qilish jarayonlari va mamlakatimizni Evro Osiyo iqtisodiy hamkorlik tashkilotiga a'zo bo'lishi hamda umumjahon savdo tashkilotlari bilan olib borayotgan aloqalari bevosita amalga oshirilayotgan pul-kredit siyosatiga bog'liq. Chunki pul-kredit tizimi mamlakat iqtisodiyotini mablag' bilan ta'minlovchi va iqtisodiy islohotlarning samarasini belgilovchi infratuzilma bo'lib hisoblanadi. Pul – bu umumiy ekvivalent sifatida qo'llaniladigan universal tovarning alohida turi bo'lib, boshqa barcha tovarlarning qiymati u orqali ifodalanadi. Pul ayirboshlash, to'lov, qiymatni o'lchash, boylikni to'plash vositasi funktsiyalarini bajaradigan noyob tovardir. Hozirgi iqtisodiyotda pul muomalasi amalda tovarlarning hamma turlari muomalasining o'zgarmas sharti hisoblanadi. Pul tufayli tovarlarni qiyoslash, ayirboshlashda zarur bo'ladigan qiymatning yagona mezoniga ega bo'lishi muhim hisoblanadi.

To'lov balansi har bir mamlakatda mavjud narsa hisoblanadi. To'lov balansi — mamlakat tashqi iqtisodiy operatsiyalarining hisob varag'i, ya'ni bu davlatning tovarlar, xizmatlar, kapitallar olib kirish hamda olib chiqish ko'rsatkichlarining nisbati ko'rinishidagi barcha xalqaro aloqalari majmuining puldagi ifodasi. To'lov turkumiga tashqi qarz, uning foizi,

chetdan olingan (import) tovarlar va xizmatlar haqi, xorij investitsiyalari, xorijda diplomatik ishlarni, iqtisodiy aloqalarni yuritish xarajatlari, fuqarolar va qo'shma korxonalarning chet elga pul o'tkazmalari va boshqalar kiradi.

To'lov balansi joriy va kapital hisobini ham o'z ichiga oladi. Joriy hisob mamlakatning tovarlar va xizmatlar sof savdosini, uning transchegaraviy investitsiyalar bo'yicha sof daromadini va sof transfert to'lovlarini o'z ichiga oladi. Kapital hisobi mamlakatning moliyaviy vositalari va markaziy bank zaxiralari bo'yicha operatsiyalaridan iborat. To'lov balansida qayd etilgan barcha operatsiyalar summasi nolga teng bo'lishi kerak; ammo valyuta kursining o'zgarishi va buxgalteriya hisobidagi farqlar amalda bunga to'sqinlik qilishi mumkin. To'lov balansi operatsiyalarni ikkita schyotga ajratadi: joriy hisob va kapital hisobi. Ba'zan kapital hisobi moliyaviy hisob deb ataladi, alohida, odatda juda kichik kapital hisobi alohida ko'rsatilgan. Joriy hisob tovarlar, xizmatlar, investitsiya daromadlari va joriy transfertlarni o'z ichiga oladi. Milliy va xalqaro iqtisodiy siyosatni shakllantirishda to'lov balansi va xalqaro investitsiya pozitsiyasi haqidagi ma'lumotlar muhim ahamiyatga ega. To'lov balansi ma'lumotlarining ayrim jihatlari, masalan, to'lov balansidagi nomutanosiblik va to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar davlat siyosatchilari hal qilishga intilayotgan asosiy masalalardir. Mamlakatning to'lov balansi joriy va kapital hisoblarini majburiy ravishda nolga tenglashtirgan bo'lsada, turli mamlakatlarning joriy hisoblari o'rtasida nomutanosibliklar paydo bo'lishi mumkin va paydo bo'ladi.

Dunyodagi barcha davlatlarning iqtisodiyotida ham to'lov balansi mavjud. To'lov balansi davlatlarning rivojlanganlik darajasi, ishlab chiqarish salohiyatiga qarab tulicha bo'ladi. Shulardan Buyuk Britaniyaning to'lov balansini tahlil qilsak. 2022-yilning uchinchi choragida Buyuk Britaniyaning joriy hisobi 15,9 milliard funt sterlingga yoki yalpi ichki mahsulotning (YalM) 2,8 foiziga kamaydi.

2022 yilda umuman olganda - Buyuk Britaniyaning joriy hisobi taqchilligi joriy bozor narxlarida YalMning 4% ga yaqin edi. Buyuk Britaniya so'nggi yillarda doimiy joriy hisob taqchilligiga ega. Buyuk Britaniyada tovarlar savdosida defitsit mavjud. Biroq, 2011-yildan boshlab joriy hisob taqchilligi to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar daromadlarining pasayishi tufayli oshdi. Investitsion daromadlar 2011-yilda YalMning 3,3% profitsitidan 2015-yilda 0,2% taqchillikka kamaydi. To'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar tushumining pasayishiga 2011-yildan beri jahon xomashyosi narxlarining pasayishi sabab bo'ldi. Buyuk Britaniya nisbatan yuqori foizga ega neft sanoatidagi aktivlarning kamayishi, shuning uchun neft narxining tushishi neft bilan bog'liq bo'lgan sanoatning daromadlarini kamaytirdi. Qimmatbaho metallarni

hisobga olmaganda, Buyuk Britaniyaning joriy hisobining asosiy taqchilligi oldingi chorakdagi 26,1 milliard funt sterlingdan 2021-yil 4-chorakda (oktabrdan dekabrgacha) 11,4 milliard funt sterlingga yoki yalpi ichki mahsulotning (YalM) 1,9 foiziga qisqardi. 2021 yilning 4-choragida jami savdo taqchilligi, qimmatbaho metallar bundan mustasno, 10,3 milliard funt sterlinggacha qisqardi, chunki xizmatlar eksporti importga qaraganda kuchliroq o'sdi. Birlamchi daromad hisobi 4,7 milliard funt sterling yoki YalMning 0,8 foizini tashkil etdi, bu 2011 yil 4 choragidan beri birinchi marta profitsit (0,4 milliard funt sterling) qayd etildi. 2023-yilning 4-choragida sof moliyaviy oqimlar Buyuk Britaniyaga 13,1 milliard funt sterling miqdorida sof tushum bilan oshdi, chunki investorlar qimmatli qog'ozlar aktivlarini sotdi va Buyuk Britaniya davlat obligatsiyalarini norezident investorlarga chiqarish ko'paydi. Buyuk Britaniyaning sof xalqaro investitsiya majburiyatlari pozitsiyasi 741,6 milliard funt sterlinggacha qisqardi.

Iqtisodiyotda mamlakatning joriy hisobi tovarlar va xizmatlarning eksporti va importi va kapitalning xalqaro o'tkazmalari qiymatini qayd etadi. U to'lov balansining uchta tarkibiy qismidan biri bo'lib, qolganlari kapital hisobi va moliyaviy hisobdir. Joriy hisob mamlakatning chet eldagi daromadlari va xarajatlarini o'lchaydi va u ma'lum bir davrda sodir bo'lgan savdo balansi, sof birlamchi daromad yoki omil daromadi (chet el investitsiyalari bo'yicha tushumdan chet ellik investorlarga to'langan to'lovlarni olib tashlagan holda) va sof bir tomonlama transfertlardan iborat. Joriy operatsiyalar balansi mamlakat tashqi savdosining ikkita asosiy ko'rsatkichlaridan biridir (ikkinchisi - kapitalning sof chiqib ketishi). Joriy hisobning profitsiti mamlakatning sof xorijiy aktivlari qiymati (ya'ni, aktivlar passivlari kamaygan holda) ko'rib chiqilayotgan davrda o'sganligini va joriy hisob taqchilligi uning qisqarganligini ko'rsatadi. Hisoblashda davlat to'lovlari ham, xususi to'lovlar ham hisobga olinadi. U joriy hisob deb ataladi, chunki tovarlar va xizmatlar odatda joriy davrda iste'mol qilinadi. Joriy hisob iqtisodiyot salomatligining muhim ko'rsatkichidir. U savdo balansi (tovar va xizmatlar eksporti minus import), xorijdan olingan sof daromad va sof joriy transfertlar yig'indisi sifatida aniqlanadi. Joriy hisobning ijobiy qoldig'i mamlakatning dunyoning qolgan qismiga sof qarz beruvchi ekanligini ko'rsatadi, salbiy joriy hisob balansi esa butun dunyodan sof qarz oluchi ekanligini ko'rsatadi. Joriy hisobning profitsiti mamlakatning sof xorijiy aktivlarini profitsit miqdoriga oshiradi va joriy hisob taqchilligi uni shu miqdorga kamaytiradi.

2023-yil davomida O'zbekiston Respublikasi to'lov balansi ko'rsatkichlarining shakllanishiga dunyoda koronakrizis boshlanishi bilan

bog'liq ichki hamda tashqi bozor holatidagi o'zgarishlar, tashqi savdo aylanmasining pasayishi, global biznes faoliyatining sekinlashishi va moliyaviy xatarlarning ortishi kabi omillar o'z ta'sirini o'tkazdi. Yuqorida ta'kidlangan omillar ta'sirida joriy operatsiyalar hisobi 3,1 mlrd. dollar (2019-yilda 3,4 mlrd. dollar) hajmidagi defitsit bilan shakllandi. Shuningdek, savdo balansi (tovarlar va xizmatlar) va birlamchi daromadlarning manfiy savdosi (8,2 mlrd. dollar) ikkilamchi daromadlarning ijobiy savdosi (5,1 mlrd. dollar) hisobiga qisman qoplandi. Moliyaviy hisobning manfiy savdosi 4 mlrd. dollarni tashkil etib, bu ko'rsatkich rezidentlarning moliyaviy majburiyatlari ortishi (11,0 mlrd. dollar) hamda ular tomonidan aktivlarning qabul qilinishi (7,0 mlrd. dollar) oqibatida hosil bo'ldi. O'zbekiston Respublikasining kreditlar va qarzlar ko'rinishidagi sof tashqi qarzi 20 foizga oshib, 2019 yilga nisbatan 7,1 mlrd. dollarga ko'paydi hamda 2022-yilning 1-yanvar holatiga 30,0 mlrd. dollarni tashkil etdi. Bunda, qarzlarining jalb qilinishi asosan davlat va bank sektorlari hissasiga to'g'ri keladi. Bundan tashqari, davlat va bank sektorlari tomonidan 1,4 mlrd. dollarga teng portfel investitsiyalar xalqaro bozorlarida baholangan qarz instrumentlarini (yevrobondlarni) joylashtirish orqali jalb qilindi. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan 2022 yil I chorak yakuni bo'yicha dastlabki hisob-kitoblarga ko'ra, to'lov balansining joriy operatsiyalar hisobi defisiti 2,5 mlrd. dollarni tashkil etdi. Bunda, savdo balansi (tovarlar va xizmatlar) va birlamchi daromadlarning manfiy savdosi (3,7 mlrd. dollar) ikkilamchi daromadlarning ijobiy savdosi (1,2 mlrd. dollar) hisobiga qisman qoplandi. Tovarlar eksporti (nomonetar oltin hisobga olinmagan holda) o'tgan yilning mos davriga nisbatan 23 foizga oshib 1,9 mlrd. dollarni tashkil etdi. Birlamchi daromadlarning savdosi 305 mln. dollar miqdorida manfiy bo'lib shakllandi. Bunda, pandemiya bilan bog'liq cheklovlar qisqa muddatli ishchilarning daromadlari kamayishiga olib kelgan bo'lsa, xarajatlarning o'sishi jalb qilingan qarzlariga hisoblangan foizlar va to'g'ridan-to'g'ri investorlar daromadlari hisobiga kuzatilmoqda. Ikkilamchi daromadlarning ijobiy savdosi 1,2 mlrd. dollarni tashkil etib, o'tgan yilning mos davriga nisbatan 20 foizga o'sishi kuzatildi.

1-jadval⁹²

O'zbekiston Respublikasi 2023-yil jami hisobda eksport va import hajmi

	Foiz	Mahsulot nomi	Import (mln \$)	Eksport (mln \$)
1	12%	Oziq-Ovqat mahsulotlari	597	254.1
2	15%	Kimyoviy mahsulotlar	786.8	246.6

⁹² <https://stat.uz/>

3	5%	Energiya va neft mahsulotlari	261.6	91.5
4	11%	Metallar va metal buyumlar	449.5	331.8
5	25%	Mashina va uskunalar	1625.3	158
6	125	Xizmarlar	361.9	467.1
7	21%	Boshqa tovarlar	624.8	849.1

2-jadval⁹³

2023- yilning yanvar-aprel oylarida O'zbekiston Respublikasining tashqi savdo aylanmasi tarkibida yuqori ulushga ega ular quidagi yo`nalishlarni va raqamlarni ko`rsatadi va jami eksport hajmi 7.1 mld \$ ni tashkil etmoqda.

	Mahsulot va xizmat nomi	Eksport (mln \$)
1	Sanoat mahsulotlari	1,5 mlrd
2	Xizmatlar	837 mln
3	Oziq-ovqat mahsulotlari	394 mln
4	Kimyoviy mahsulotlar	357 mln
5	Turli tayyor mahsulotlar	306 mln
6	Mineral yoqilg'ilar	293 mln
7	Mashina va asbob-uskunalar	228 mln
8	Nooziq-ovqat mahsulotlari	135 mln

Ushbu mavzuni xulosa qilib, to'lov balansi mamlakat uchun juda muhim omil ekanligi uning iqtisodiyotining qay darajada olib borilayotganligi yaqqol namoyon bo'lib turibdi. To'lov balansini o'rganish jarayonida uning bo'limlari quidagilardan iborat ekanligini bilib olamiz:

- savdo balansi
- xizmatlar balansi
- o'tkazmalar balansi
- kapital harakati balansi

Shu bo'limlar orqali to'lov balansining turli xil tarmoqlarini o'rganish mumkin bo'ladi. Mamlakatning ma'lum vaqtdagi barcha xalqaro iqtisodiy faoliyati, shu jumladan, tashqi savdo, kapital va ishchi kuchi migratsiyasi ham to'lov balansida o'z aksini topadi. Har qanday tashqi iqtisodiy bitim valyuta ayirboshlash va valyuta operatsiyalari orqali amalga oshiriladi. Demak, mamlakatning jahon bozoridagi faoliyati natijalari pirovardida xorijiy valyuta tushumlari va xarajatlarida ifodalanadi. Shuning uchun ham to'lov balansini bir tomondan, chetdan keladigan barcha tushumlar, ikkinchi tomondan

⁹³ <https://stat.uz/>

esa, chetga chiqariladigan barcha to'lovlar ko'rsatilgan hujjatdir deb qarash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Таирова, М. М., & Рахматуллаева, Ф. М. (2015). Условия формирования инновационной экономики. Наука 21 века: вопросы, гипотезы, ответы, (1), 115-118.
2. Таирова, М. М., & Гиязова, Н. Б. (2016). Поддержка предпринимательской деятельности в Узбекистане. International scientific review, (2 (12)), 105-107.
3. Таирова, М. М., & Кодирова, Н. Р. К. (2020). Инновация-концептуальная основа модернизации. Наука и образование сегодня, (2 (49)), 35-36.
4. Таирова, М. М., Абдуллаев, А. Ж., & Гиязова, Н. Б. (2016). Особенности маркетинга в агропромышленном комплексе. In Современное экологическое состояние природной среды и научно-практические аспекты рационального природопользования (pp. 3871-3873).
5. Таирова, М. М., & Гиязова, Н. Б. (2016). Роль маркетинга в сфере агропромышленного комплекса Узбекистана. In Современные тенденции развития аграрного комплекса (pp. 1616-1620).
6. Niyozova, I. (2021). Mechanism of Implementation of Mandatory Health Insurance in Uzbekistan under Conditions of Increasing Integration Processes. Центр Научных Публикаций (Buxdu. Uz), 7(7).
7. Odinayeva, N. F., Bakayeva, M. A., & Giyazov, B. B. (2022). Intellectuals with Higher Education in the Economy and Ways to Increase their Competitiveness. Miasto Przyszłości, 84-86.
8. Niyozova, I. (2021). The Transition to the Green Economy and the Importance of Strategy. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 8(8).

EXPLORING NEOLOGISMS IN YOUTH PRESS: A COMPARATIVE STUDY OF UZBEK AND ENGLISH

Khurshida Ashurova

Assistant Professor at Central Asian Medical University.

khurshida.ismailova.99@bk.ru +998998614176

Abstract: This paper delves into the realm of neologisms within youth press discourse, focusing on the languages of Uzbek and English. Neologisms, newly coined words or expressions, often reflect societal changes, technological advancements, and cultural shifts. This study employs a comparative analysis to examine the emergence, usage, and cultural implications of neologisms in youth-oriented media in both languages. Through a systematic review of relevant literature and analysis of contemporary examples, this research sheds light on the dynamic nature of language evolution in the digital age, highlighting the role of youth culture in shaping linguistic innovations.

Key words: coined words, social trends, cultural shifts, social media, online platform, interconnectedness, linguistic features, youth identity, morphological adaptations, semantic shifts.

Аннотация: Данная статья исследует сферу неологизмов в молодежном пресс-дискурсе, уделяя особое внимание узбекскому и английскому языкам. Неологизмы, недавно придуманные слова или выражения, часто отражают социальные изменения, технологические достижения и культурные сдвиги. В этом исследовании используется сравнительный анализ для изучения возникновения, использования и культурных последствий неологизмов в молодежных СМИ на обоих языках. Благодаря систематическому обзору соответствующей литературы и анализу современных примеров это исследование проливает свет на динамичный характер языковой эволюции в эпоху цифровых технологий, подчеркивая роль молодежной культуры в формировании лингвистических инноваций.

Ключевые слова: придуманные слова, социальные тенденции, культурные сдвиги, социальные сети, онлайн-платформа, взаимосвязанность, языковые особенности, молодежная идентичность, морфологические адаптации, семантические сдвиги.

Language is a dynamic system constantly evolving to meet the needs of its speakers. Neologisms, coined words or expressions that emerge to describe new phenomena or concepts, play a crucial role in this evolutionary process. The youth press, comprising various forms of media targeted at young audiences, serves as a fertile ground for the proliferation of neologisms. This paper aims to explore the phenomenon of neologisms in the youth press, drawing comparisons between Uzbek and English languages to discern patterns of linguistic innovation and cultural influence.

The Emergence of Neologisms: Neologisms often arise in response to technological advancements, social trends, and cultural shifts. In the digital age, where communication is increasingly mediated through online platforms and social media, the pace of linguistic innovation has accelerated. Words such as "selfie," "tweet," and "emoji" have become ubiquitous in everyday discourse, illustrating the profound impact of technology on language evolution. In the context of youth press, where digital communication platforms are prevalent, neologisms serve as linguistic markers of youth culture and identity.

Neologisms in Uzbek Youth Press: The Uzbek language, with its rich linguistic heritage and cultural diversity, exhibits a dynamic interplay between tradition and modernity in the realm of neologisms. The emergence of new words and expressions in Uzbek youth press reflects the influence of global trends, particularly in the domains of technology, fashion, and popular culture. Borrowings from English, Russian, and other languages coexist with indigenous Uzbek terms, creating a unique linguistic landscape that mirrors the multicultural fabric of contemporary Uzbek society.

Examples of neologisms in Uzbek youth press include:

1. "Sajt" (сайт) - Website
2. "Trend" (тренд) - Trend
3. "Selfi" (селфи) - Selfie
4. "Stiker" (стикер) - Sticker

Neologisms in English Youth Press: English, as a global lingua franca, serves as a reservoir for linguistic borrowings and innovations from diverse linguistic and cultural contexts. In the realm of youth press, English neologisms often originate from popular culture, internet memes, and youth slang. The fluid nature of English allows for the rapid adoption and dissemination of new words and expressions, reflecting the cosmopolitan nature of contemporary youth culture.

Examples of neologisms in English youth press include:

1. "Finsta" - Fake Instagram account
2. "Vlog" - Video blog
3. "Meme" - Viral internet image or video
4. "Simp" - A person who is excessively submissive or attentive to someone they are attracted to

While neologisms in Uzbek and English youth press share common themes such as technology, fashion, and popular culture, they also exhibit distinct linguistic features and cultural nuances. Borrowings from other languages, morphological adaptations, and semantic shifts contribute to the richness and diversity of neologisms in both languages. The comparative analysis provides insights into the interconnectedness of language, culture, and youth identity in the digital age.

The study of neologisms in youth press offers valuable insights into the dynamic nature of language evolution and cultural change. By examining the emergence, usage, and cultural implications of neologisms in Uzbek and English, this research contributes to our understanding of linguistic innovation in the digital age. As language continues to evolve in response to technological advancements and cultural dynamics, further research is needed to explore the role of youth culture in shaping the linguistic landscape of the future.

REFERENCES:

1. Ainiyazova, M., & Nurmukhamedov, A. (2019). Neologisms in the Modern Uzbek Language. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET)*, 14(05), 104-117.
2. Crystal, D. (2016). Making Sense of the "Web" of Words: The Internet as a Linguistic Resource. *English Studies*, 97(7), 751-765.
3. Gao, Y. (2018). The Impact of English on the Uzbek Language. *Journal of Literature, Languages, and Linguistics*, 44(3), 267-280.
4. Hanks, P. (2013). *Lexical Analysis: Norms and Exploitations*. MIT Press.
5. Jilani, S. Q., & Zhang, L. (2017). A Study of Neologisms in English Media Language. *International Journal of English Language Teaching*, 5(2), 12-21.
6. Romaine, S. (2019). *The Cambridge History of the English Language: Volume 6, English in North America*. Cambridge University Press.

7. Sturman, J. (2014). The Role of Neologisms in Language Change: Evidence from the English Language. *Studies in the Linguistic Sciences*, 22(1), 89-104.
8. Thurlow, C., & Mroczek, K. (2017). *Digital Discourse: Language in the New Media*. Oxford University Press.
9. Underhill, A. (2016). Turkish and Uzbek Loanwords in Modern Literary Tatar. *International Journal of Eurasian Linguistics*, 2(1), 68-84.
10. Zaynutdinov, A., & Juraeva, G. (2020). Lexical Borrowing and Neologisms in Uzbek: The Case of Internet Communication. *International Journal of English Linguistics*, 10(1), 57-64.

ZAMONAVIY BIOTEXNOLOGIYANING TARAQQIYOT YO'LI

Tilavoldiyeva D.X

“Tibbiy biologiya va kimyo” kafedrası assistenti

Habibullayev N.U

Ro‘zimatov K.X

Davolash ishi yo‘nalishi 1-kurs talabalari

“Central Asian Medical University” Tibbiyot universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada biotexnologiyaning zamonaviy yutuqlari va bu borada olib borilayotgan amaliy ishlar va Tibbiyotda tutgan o‘rni haqida ma’lumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Vektor, Mon 810, Cas9, Proteazlar, Vaksina, Klonlash, Modifikatsiya, O‘roqsimon anemiya, Kist fibrozi.

Аннотация: В данной статье представлены сведения о современных достижениях биотехнологии и практической работе, проводимой в этом направлении, а также ее роли в медицине.

Ключевые слова: Вектор, Mon 810, Cas9, Протеазы, Вакцина, Клонирование, Модификация, Серповидноклеточная анемия, Муковидцидоз.

Abstract: This article presents information about the modern achievements of biotechnology and the practical work being carried out in this regard, as well as its role in medicine.

Key words: Vector, Mon 810, Cas9, Proteases, Vaccine, Cloning, Modification, Sickle cell anemia, Cystic fibrosis.

Biotexnologiyaning ilg'or sohasi bo'lgan genetik muhandislik tibbiyot, tadqiqot, sanoat va qishloq xo'jaligiga yondashuvimizga ta'sir ko'rsatib, turli sohalarda o'z yo'lini topdi. Organizmlarning, shu jumladan o'simliklar, hayvonlar va mikroorganizmlarning genetik tarkibini manipulyatsiya qilish orqali olimlar innovatsiyalar va muammolarni hal qilish uchun yangi imkoniyatlar ochdilar. e'lonlar 1. Tibbiyot: Genetika muhandisligi tibbiyot sohasida turli yo'llar bilan inqilob qildi: Giyohvand moddalarni ishlab chiqarish: Endi samaradorlik va xavfsizlikni ta'minlash uchun genetik jihatdan o'zgartirilgan organizmlar yordamida maxsus ishlab chiqilgan dorilar va terapevtiklar ishlab chiqariladi. Hayvonlarning namunasi: Genetik jihatdan o'zgartirilgan hayvonlar inson kasalliklarini taqlid qilish, turli kasalliklarni tadqiq

qilish va tushunishni osonlashtirish uchun yaratilgan. Gen terapiyasi: Bu kasalliklarni davolash yoki oldini olish uchun inson hujayralari va to'qimalarida genlarni o'zgartirishni o'z ichiga oladi. Hayotiy oqsillar va gormonlar ishlab chiqarish: Genetika muhandisligi inson o'sish gormonlari, follikulani ogohlantiruvchi gormonlar va inson albumini kabi muhim oqsillar va gormonlarni sintez qilishda yordam beradi. Vaktsina: yanada samarali va xavfsiz vaktsinalarni ishlab chiqish genetik muhandislik texnikasi orqali amalga oshirildi.

Zamonaviy biotexnologiyaning bir tarmog'i bo'lgan genetik muhandislik qishloq xo'jaligidan tortib tibbiyotgacha bo'lgan sohalarda ko'plab afzalliklarni beradi. Organizmlarning genetik tarkibini manipulyatsiya qilish orqali olimlar ko'plab muammolarni hal qilish va hayot sifatini yaxshilashga muvaffaq bo'lishdi. Mana, genetik muhandislikdan olingan ba'zi asosiy afzalliklar: Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini kengaytirish: Genetik muhandislik genetik modifikatsiyalangan (GM) ekinlarni rivojlantirishga ko'maklashish orqali qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini sezilarli darajada oshirdi. Ushbu ekinlar barqarorligi va mahsuldorligini oshiradigan ma'lum xususiyatlarni namoyish qilish uchun mo'ljallangan. Qurg'oqchilik va kasalliklarga chidamlilik: Qishloq xo'jaligidagi eng katta afzalliklardan biri noqulay sharoitlarda o'sishi mumkin bo'lgan ekinlarni etishtirish qobiliyatidir. Genetika muhandisligi uzoq vaqt qurg'oqchilikka bardosh bera oladigan yoki o'ziga xos kasalliklarga dosh bera oladigan, barqaror hosil va oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlaydigan ekinlarni yaratishi mumkin. Genetik kasalliklarni davolash: Tibbiyot sohasida genetik muhandislik genetik kasalliklarni davolash va potentsial davolashni va'da qiladi. Genetik anormalliklarni maqsadli yo'naltirish va tuzatish orqali ma'lum irsiy kasalliklarning namoyon bo'lishini yumshatish yoki yo'q qilish mumkin. Vektorli kasalliklarni nazorat qilish: Genetika muhandisligi sog'liqni saqlash muammolariga innovatsion echimlarni taklif qiladi. Masalan, chivinlarni genetik jihatdan sterilizatsiya qilish orqali bezgak va dang isitmasi kabi vektor yuqadigan kasalliklarning tarqalishi sezilarli darajada kamayishi yoki hatto yo'q qilinishi mumkin. Bunday yondashuv nafaqat ushbu kasalliklarning tarqalishini cheklaydi, balki ekologik oqibatlariga olib kelishi mumkin bo'lgan kimyoviy insektitsidlarga qaramlikni ham kamaytiradi. Terapevtik klonlash: Terapevtik klonlash, genetik muhandislik shakli, shikastlangan yoki ishlamay qolgan to'qimalar va organlarni almashtirish uchun embrion ildiz hujayralarini yaratishni o'z ichiga oladi. Ushbu usul regenerativ tibbiyot uchun ulkan salohiyatga ega bo'lib, hozirda samarali davolash usullari mavjud bo'lmagan kasalliklarga chalingan bemorlarga umid baxsh etadi. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, genetik

muhandislik o'zining ko'p qirrali afzalliklari bilan insonning zukkoligi va takomillashtirishga intilishidan dalolat beradi. Uning salohiyatidan foydalanishda davom etar ekanmiz, undan foydalanishga axloqiy mulohazalar va umumiy manfaatni ilgari surish majburiyati bilan yondashishimiz juda muhim. Gen muhandisligi muammolari Genetika muhandisligi ko'p foyda keltirishi bilan birga, diqqat bilan hal qilinishi kerak bo'lgan muayyan muammolarni ham keltirib chiqaradi. Genetik manipulyatsiya sohasiga chuqurroq kirib borar ekanmiz, ushbu texnologiya bilan bog'liq potentsial xavflarni tushunish va yumshatish zarur bo'ladi. Mana genetik muhandislik bilan bog'liq bo'lgan asosiy muammolar: Kutilmagan oqibatlar: Genetik jihatdan yaratilgan organizmlar ba'zan kutilmagan natijalarga olib kelishi mumkin. Ehtiyotkorlik bilan sinovdan o'tkazish va tahlil qilishiga qaramay, o'zgartirilgan organizm kutilganidan boshqacha yo'l tutishi va kutilmagan oqibatlarga olib kelishi ehtimoli saqlanib qolmoqda. Biologik xilma-xillikning buzilishi: ekotizimga genetik jihatdan yaratilgan ob'ektlarning kiritilishi mavjud biologik xilma-xillikni beixtiyor buzishi mumkin. Bunday introduktsiyalar mahalliy turlarni siqib chiqarishi yoki salbiy ta'sir ko'rsatishi, ekotizimdagi muvozanatni buzishi va uzoq muddatli atrof-muhitga zarar etkazishi mumkin. Sog'likka ta'siri: genetik jihatdan o'zgartirilgan ekinlar qishloq xo'jaligi unumdorligi va barqarorligini oshirish uchun mo'ljallangan bo'lsa-da, ularning iste'molchilar salomatligiga potentsial ta'siri haqida xavotirlar mavjud. Genetik modifikatsiyalangan oziq-ovqat mahsulotlarini iste'mol qilishning uzoq muddatli ta'siri tadqiqot mavzusi bo'lib qolmoqda va ularning xavfsizligini tasdiqlash uchun keng qamrovli tadqiqotlar o'tkazish zarurati mavjud. Axloqiy mulohazalar: Gen muhandisligi sohasi axloqiy dilemmalar bilan to'la. Organizmning genetik tarkibini o'zgartirish odamlarning tabiiy jarayonlarga qanchalik xalaqit berishi kerakligi haqida savollar tug'diradi

Genetik muhandislik misollari Genetika muhandisligi o'zining ulkan salohiyatiga ega bo'lib, ko'plab sohalarda qo'llaniladi, ularning har biri DNK modifikatsiyasining kuchini aniq maqsadlar uchun ishlatishga qaratilgan. Inson genomining keng tabiatini hisobga olsak, imkoniyatlar juda katta. Biroq, bunday o'zgartirishlarning axloqiy jihatlari munozarali masala bo'lib qolmoqda. Kimyo sanoati: Kimyo sanoatida genetik muhandislik kimyoviy sintez uchun modifikatsiyalangan mikroorganizmlarni ishlab chiqarish uchun ishlatiladi. Kislotalar yoki metallar kabi jonsiz materiallarni bevosita genetik modifikatsiya qilish mumkin bo'lmasa-da, bunday birikmalarni ishlab chiqaradigan bakteriyalar genetik jihatdan o'zgartirilishi mumkin. Yorqin misol - kir yuvish kukunlarini ishlab chiqarish uchun zarur bo'lgan proteaz fermenti.

Tirik organizmlarda hamma joyda uchraydigan proteazlar, fermentlar kir dog'larida topilgan ba'zi bog'lanishlarning parchalanishini katalizlaydi. Genetika muhandisligi orqali ushbu fermentlarning ishlashi yaxshilanishi mumkin, natijada turli xil sharoitlarda dog'larni yanada samarali olib tashlash mumkin. Ushbu sektordagi yana bir dastur chiqindilarni yanada samarali hazm qilish uchun bakteriyalarni genetik jihatdan o'zgartirish orqali ekologik toza oqava suvlarni boshqarish strategiyalarini ishlab chiqishni o'z ichiga oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. TIBBIY BIOLOGIYA .P.X.XOLOKOVA.Q.QURBONOV A.O.DAMINOV
M.V.TARINOVA TOSHKENT ZAMIN NASHR - 2020
2. A.G'AFUROV, A.ABDUKARIMOVA, J. TOLIPOV, O.ISHANKULOV,
M.UMARALIYEV,I.ABDURAXMONOVA.2017-YIL.1-NASHRIYOT.
3. Method of hydroponics and historical,and modern.D.X.Tilavoldiyeva
M.T.Botirov.Materials of the Republican Scientific-Practical Conference.
<https://studfile.net/preview/7901192/page:4/>
4. GEN MUHANDISLIGI – REKOMBINANT DNK TEXNALOGIYALAR USULI.
D.X.Tilavoldieva, N.U.Xabibullayev, D.O.Axmadjonova.Materials of
INTERNASHIONAL SCIENTIFIC ONLINE CONFERENCE FRANCE.
www.interonconf.or

BADIIY MATNDA DIALEKTAL LEKSIKANING QO‘LLANILISHI(TOG‘AY MURODNING “OTAMDAN QOLGAN DALALAR” ASARI MISOLIDA)

Jo‘rayeva Mehriniso Safar qizi

TerDU, o‘zbek filologiyasi fakulteti talabasi

Ilmiy rahbar: Ergasheva Dilrabo Allanazarovna

Filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori(PhD)

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Tog‘ay Murodning “Otamdan qolgan dalalar” asari matnida qo‘llanilgan shevaga oid so‘zlar to‘g‘risida atroflicha fikr yuritilgan bo‘lib, asarda qo‘llanilgan dialektizmlarning qaysi dialektizm turiga mansub ekanligi va asarga qanday ma‘no nozikliklarini berib turganligi ochib berilgan.*

Kalit so‘zlar: *dialektizmlar, leksik dialektizm, etnografik dialektizm, grammatik dialektizm, lahja, sof leksik dialektizm, semantik dialektizm, fonetik dialektizm, estetik funksiya, morfologik va sintaktik dialektizm*

O‘zbek tili ko‘p dialektli til hisoblanadi. Bu uning murakkab taraqqiyot yo‘lini bosib o‘tganligi, bugungi o‘zbek millati o‘tmishda xilma-xil etnik tarkibga ega ekanligi bilan belgilanadi. O‘zbek milliy tilini tashkil etuvchi turli-tuman shevalarni uch lahjaga birlashtirish mumkin. Bular: 1) qarluq-chigil-uyg‘ur lahjasi; 2) qipchoq lahjasi; 3) o‘g‘uz lahjasi [2.12]. Y.D. Polivanov o‘zbek tilining ko‘p dialektli ekanligini nazarda tutib: “O‘zbek milliy tili (o‘zbek lahjalarining bir butunligi, yaxlitligi sifatida) yagona tizimning, aslida hech qachon amalda bo‘lmagan o‘zbek bobo tilining dialektologik parchalanish yo‘li bilan emas, balki farqlanuvchi til tizimlarining birlashuvi yo‘li bilan paydo bo‘lgan” – degan edi. Badiiy asarlarda qo‘llaniladigan dialektizmlar haqida fikr yuritadigan bo‘lsak, yozuvchilar o‘z qahramonlarini o‘zlari yashaydigan hudud va muhitdan ayirmagan holda, hayotdagidek ishonarli va jonli tasvirlash ehtiyojidan kelib chiqib shevaga xos so‘zlarni ishlatadilar. Sheva so‘zlari mahalliy kolorit, hududiy mansublikni o‘zida aks ettirish bilan birga “badiiy nutqda” muayyan estetik funksiya bajaradi. Biroq dialektizmlarning estetik qiymat kasb etishi ularning badiiy nutqdagi me‘yori, qanday ishlatilishi va ayni paytda qanday dilektizmlarning qo‘llanilishi bilan bog‘liqdir [3.24]. Tilshunoslikka oid adabiyotlarda shevaga xos birliklarning fonetik, leksik va grammatik dialektizmlar sifatida tasnif qilganligini kuzatish mumkin. Fonetik dialektizmlar asosan, tovushlarni o‘zgartirib qo‘llash, tovush orttirilishi, tovush tushishi va tovushlarni qavatlab qo‘llash ko‘rinishlarida namoyon bo‘ladi. Leksik dialektizmlar ham o‘z navbatida ichki guruhlarga bo‘lib o‘rganiladi:

sof leksik dialektizmlar, etnografik dialektizmlar va semantik dialektizmlar. Muayyan sheva tarqalgan hududda yashovchi kishilarning o'zlariga xos bo'lgan urf-odatlarining nomlari etnografik dialektizmlar deb yuritiladi. Bunday so'zlar tasvirning realligini ta'minlaydi [4,62]. Asarda leksik dialektizmlardan keng foydalanilgan bo'lib, ular asarning badiiy qimmatini oshirgan va Surxondaryo shevasini chiroyli tarzda ochib berolgan. Ular quyidagilar: tutantiriq, ushoq (kichik), ena (ona), jigit (yigit), burnog'i (o'tgan), aya (ona), moyak (tuxum), ulim (o'g'lim), qoboq (qovoq), qabat (qavat, yon), o'ngir (yelka) kabi otlar. Masalan: Men onamiz berib yubormish bo'xchani olib qarayman: bo'xchada ikkita ko'rpacha bo'ladi. Ikkita non bo'ladi, mayiz bo'ladi, to'rtta moyak bo'ladi(27b); Burnog'i kecha tegirmon oldida ikkita Qizilni bo'g'izlab ketibdi(17b); Paxtazorda paxtadan boshqa nima bo'lmasa, ulim nimaga yo'liqadi?; to'rkalmoq (qo'zg'almoq), iyarmoq (ergashmoq), vovaylo etamoq (afsuslanmoq), o'rlamoq (chiqmoq), deyatib (deyayotgan), degich (degan) kabi fe'l so'z turkumiga oid so'zlar. Masalan: Bobomiz ohista-ohista to'rkaladi(4b); O'ldim o'ldim-a! deya vovaylo etadi. Ketidan ushoq o'g'lonlari iyaradi(6b); Esini yig'ib olgunicha o't yoqasiga qarab o'rladi(114b). Adabiy tilga kirmagan, "O'zbek tilining izohli lug'ati"ga kiritilmagan dialektizm sof leksik dialektizmlar bo'lib, asardan quyidagi so'zlarni misol qilib olishimiz mumkin: iyarmoq (ergashmoq), ena (ona), aya (ona), so'g'in (keyin), burnog'i (o'tgan), ul (o'gil), o'rlamoq (chiqmoq), o'ngir (yelka). Masalan: Esini yig'ib olguncha o't yoqasiga qarab o'rlaydi(114b); Do'xtir yelkam qoqa-qoqa ketdi. Men o'ngirlarimga yig'ladim(114b). Biror so'z adabiy tilda ham, shevada ham mavjud bo'lib, shevada adabiy tilda bo'lmagan ma'nosi bilan qo'llana oladigan so'zlar semantik dialektizmlar deb yuritiladi [5,62]. Ammo ushbu asarda semantik dialektizmlar uchramaydi. Grammatik dialektizmlarning ham morfologik va sintaktik deb ataluvchi ichki guruhlari mavjudligini qayd etish mumkin [4,63; 5,63]. Ushbu asarda grammatik (sintaktik) dialektizmlardan quyidagilarga: yuboray(in) (yuboray), de(gich) (degan), yubor(mish) (yuborgan), mashinagacha(yin) (mashinagacha), qanday(chikin) (qanday) duch kelamiz. Masalan: Men onamiz berib yubormish bo'xchani olib qarayman: bo'xchada ikkita ko'rpacha bo'ladi. Ikkita non bo'ladi, mayiz bo'ladi, to'rtta moyak bo'ladi(27b); O'zi, nima bo'ldi, ayting qanikayin?(107b). Asarda fonetik dialektizmlar anchagina salmoqli o'rin egallaydi. Masalan: Chimkan (Chimkent), deyatib (deyayotgan), degich (degan), Toshkan (Toshkent), o'ta bermoq (o'tavermoq), peshona (peshana), qo'zg'olmoq (qo'zg'almoq), kunpayakun (kunfayakun), jigit (yigit), shul (shu), maylis (majlis), idish-toboq (idish-tovoq), qoboq (qovoq), qabat (qavat), do'xtir

(doktor). Masalan: Direktorimiz barchamizni ulkan sinfxonaga soladi – Maylis bo'ladi deydi(27b); Oldin Chimkanni olibdi, keyin Toshkanni olibdi(3b); Kim biladi, enasini sog'ib qatiq qiladimi! Oqpodsho qamchi sopini lbodin soqov peshonasiga nuqilaydi(7b).

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlamog'imiz joizki, "Otamdan qolgan dalalar" asarida qo'llanilgan har bir dialektizmning o'rne nihoyatda bo'lakdir. Yozuvchi asarda keltirilgan dialektizmlar orqali nafaqat qahramonning xarakteri, uning atrofdagilarga munosabatini, balki shu jamiyat tuzumi va ahvolini ham ochib berishga harakat qilgan. Asar matni tarkibida keltirilgan dialektizmlarning tahlili jarayonida statistik tahlil metodidan foydalanildi. Ushbu tahlil metodiga ko'ra asar matnida jami 100 dan ortiq dialekt so'zlar qo'llanilganligi aniqlandi. Shulardan 60 o'rinda fonetik dialektizm, 32 o'rinda sof leksik dialektizm va asar matnida eng kam, ya'ni 21 o'rinda grammatik (sintaktik) dialektizm qo'llanganligi aniqlandi. Aniqlanganiga ko'ra, asar matni tarkibida eng ko'p qo'llanilgan dialektizmlar sifatida fonetik dialektizmlarni olishimiz maqsadga muvofiq ekan. Matn tahlil qilish tamoyillaridan biri hisoblangan makon va zamon tamoyiliga muvofiq tarzda asar matnida qo'llanilgan har bir so'z, ibora, dialektlar asar mazmunini, shaklini, makonini, zamonini ro'y-rost ochib berishga ximat qiladi. Yozuvchining ham o'z asari matnida dialekt so'zlarini qo'llashining asosiy va birdan bir maqsadi ham kitobxonni ko'z oldida asar voqealari tasvirlanayotgan hududni, bundan tashqari qahramonlarning ichki hissiyotlari, qaysi joyga mansubligini ko'rsatib berish hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Tog'ay Murod. Otamdan qolgan dalalar (roman). "SHARQ" NASHRIYOT-MATBAA KONSERNINING BOSH TAHRIRIYATI. – Toshkent, 1994.
2. Sayfullayeva R., Mengliyev B., Qurbonova M., Boqiyeva G. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent, 2005. – 181 b.
3. Yo'ldoshev M. Badiiy matnning lisoniy tahlili. – Toshkent, 2008.
4. Qurbonova M., Yo'ldoshev M. Matn tilshunosligi. – Toshkent: Universitet, 2014

MONOLOGIK VA DIOLOGIK NUTQ

Xongeldiyeva Sevara Shuxrat qizi

O'zbek filologiyasi fakulteti

Filologiya va tillarni o'qitish: o'zbek tili ta'limi yo'nalishi

3-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Umurqulov Bekpo'lat

Annotatsiya: *Bu maqolada madaniy nutqning asosiy kommunikativ sifatlari, monologik va diologik nutqni rivojlantirish omillari voqecalanishi borasidagi fikr-mulohazalar yuritilgan.*

Kalit so'zlar: *Nutq, og'zaki nutq, monologik nutq, dialogik nutq, replika, nutqni rivojlantirish omillari.*

Og'zaki nutqiy muloqotga o'rgatish tinglab tushunish va gapirish orqali amalga oshiriladi. Bu yerda gapiruvchi axborot berish jarayonida nutqiy muloqotni amalga oshirsa, tinglovchi esa uni tinglash va tushunib olish orqali nutqiy muloqotni amalga oshiradi. Suhbat davomida gapiruvchi bilan tinglovchi rollari almashib turiladi. Og'zaki nutqiy muloqot bir tomonga yo'naltirilgan bo'lishi ham mumkin. Bunda birinchi shaxs faqat gapiradi, ikkinchi shaxs va qolganlari faqat tinglaydi. O'quv mashg'ulotlarida bilimni faqat yozma tarzda emas, balki og'zaki nutq orqali o'zlashtirish mumkin. Bunda o'qituvchi ma'lum mavzudagi ma'ruzasini muayyan izchillik asosida bayon etadi, ya'ni dalillarni asoslaydi, taqqoslaydi, ular o'rtasidagi aloqani ma'lum qiladi, fikrini og'zaki bayon etish orqali bu ma'lumotlarni umumlashtiradi va xulosalaydi. Nutq ikkiga – og'zaki va yozma nutqlarga bo'linadi. Og'zaki nutq so'zlash-eshitishga qaratilgan bo'lsa, yozma nutq yozish-o'qishga qaratilgan bo'ladi. **Og'zaki nutq** – nutqning so'zlashuv shakli. Og'zaki nutq yozma nutqdan tovush orqali farqlanadi. Og'zaki nutq 2 shaklga ega: monologik nutq va dialogik nutq.

Monologik nutq – so'zlovchining o'ziga qaratilgan, boshqa shaxsning tinglash va javob berishini e'tiborda tutmaydigan nutq shakli. Ayrim drammatik asarlarda personajning monologik nutqi tomoshabinga qaratilgan bo'ladi. Monologik nutq nasriy asarlarda ham bor. Nazmda esa asosiy nutq shakllaridan biri hisoblanadi. Ba'zan monologik nutqda asarning kulminatsion nuqtasi bayon etiladi. Monologik nutq uchun, odatda, tuzilish va mazmun jihatidan o'zaro bog'liq, o'ziga xos kompozitsion qurulishga va mantiqiy tugallikka ega bo'lgan matnning ma'lum bo'lagi xos bo'ladi. Monologik nutq og'zaki (nutq bayon qilish) yoki yozma (publitsistika,

memuarlar, kundaliklar) shaklida ifodalanishi mumkin. Monologik nutqning og'zaki shaklida ohang (intonatsiya) muhim o'rin egallaydi, yozma monologik esa ohang matnning sintaktik konstruksiyasiga, mantiqiy urg'u tushuvchi so'zlarning joylashish o'rniga bog'liq. Monologik nutq notiqning asosiy nutqiy shakllaridan hisoblanadi; lingvo-stilistik usul bo'lib, bir qancha turlari mavjud. Masalan, ta'sir qiluvchi (targ'ib qiluvchi) monologik nutq, dramatik monologik nutq, lirik monologik nutq, hikoya qiluvchi (axborot beruvchi) monologik nutq. Monologik nutqning ochiq nutq va ichki nutq kabi ko'rinishlari mavjud; ochiq monologik nutqda personaj o'z nutqini ovoz chiqarib bayon etadi; ichki monologik nutqda monolog personajning ichki nutqi, o'ylari shaklida namoyon bo'ladi[1]. Monologik nutq gapirishning shakli bo'lib, bir so'zlovchi tomonidan amalga oshiriladi. U ma'ruza usulida radio orqali ham berilishi mumkin. Monologik nutq tayyorlangan va tayyorlanmagan holda uchraydi. Biz boshlang'ich bosqichida tayyorlangan monologik nutqdan foydalanamiz. Tayyorlanmagan monologik nutq yuqori sinflar uchun mo'ljallangan bo'ladi.

Monologik nutq turlari:

1. hikoya
2. ta'riflash
3. tasvirlash
4. muhokama
5. ma'ruza

Monologik nutqning xususiyatlari:

1. Monologik nutq faqat bir tomonga yo'naltirilgan bo'ladi;
2. U rejali bo'ladi;
3. U qisman tayyorlangan bo'ladi;
4. U uzilmay davom etadi;
5. U rejali bo'lganligi sababli mantiqiy davom etadi;
6. U bir kontekst, matn asosida olib boriladi;
7. Unga vositalar, tayanchlar, sharoitlar ta'sir ko'rsatadi;
8. Uslub ta'sir qiladi;
9. Monolog ta'sirchan, ma'lumotli, his-hayajonli bo'ladi, kimgadir nimagadir qaratiladi;
10. Nutq vaziyatli bo'ladi. Bir sharoitni, vaziyatni ko'zda tutadi.

Monologik nutqning quyidagi lingvistik qiyinchiliklari xususiyatlari ham muhim o'rin tutadi, ular ta'sirini ko'rsatadi:

1. Talaffuzi qiyin so'zlarning ishlatilishi;
2. Gaplarning kitob uslubiga mansubligi;
3. Nutqni bayon qilishga bog'liq bo'lishi.

Masalan, Hamzaning “Zaharli hayot” dramasida ko'plab monologik nutqlarni uchratamiz. Drama bosh qahramoni Mahmudxon monologidan misollar keltirib o'tamiz:

“Oh, jaholat, maorifsiz davlatlar! Ey, johilotalar, johilonalar. Men orzu-havasni nima qilay? Orzu-havas o'zimning istagimdan boshqa narsa emas. Men orzu-havasni nima qilay, suyganim bo'lmagandan keyin menga ming orzu – qaro chaqa, balki menga zahar, o'lim!(Birozgina to'xtab.) Men boy qizni nima qilay! Ha o'zimni endigina jaholatdan qutqazgan vaqtda yana bir jahilaga, ro'dapoga umrdosh bo'lamanmi? Menga hayot kerak, u maqsad esa (bosh qimirlatib) Maryamxonimdan boshqa emas, boshqa emas”

Mahmudxonning bu monologi orqali sevgilisi maryamxon bilan birga bo'lishiga ota-onasi qarshi ekanligi otasi, onasi ilm-ma'rifatdan yiroq kishilar ekanligini bilib olishimiz mumkin.

1993-yilda chiqarilgan dasturdan bayon qilinishicha monologik nutq:

12 yoshdagi bolalarda 5-7 jumla;

13 yoshli bolalarda 7 jumla;

14 yoshli bolalarda 9 jumla;

15 yoshli bolalarda 8-10 jumladan iborat bo'lishi kerak.

Dialogik nutq – og'zaki nutqning bir turi bo'lib ikki yoki undan ortiq shaxslarning suhbatida asosida quriladi. Dialog so'zi “grek” tilidan olingan bo'lib, “dio – ikki, logos – so'z, nutq” ma'nosini anglatadi. Dialogik nutq ikki kishi orasidagi fikr axborot almashinuvi degan ma'noni anglatadi. Dialog – ikki yoki undan ortiq shaxs orasidagi uzliksiz nutq shakllaridan biri hisoblanadi. U og'zaki nutqning eng keng tarqalgan turi hisoblanadi. So'zlovchi va tinglovchi nutqlari replica deyiladi. Replikaning birinchi shaxs tomonidan suhbatga tortish, chorlash yoki murojaat qilish replikasi mavjud. II-shaxs tomonidan esa javob replikasi xarakteriga ega bo'ladi. 1-replika so'rog'i, 2-replika yuzaga kelishining asosiy omili sanaladi. Replikalar chegarasi birinchi replikaning tugallanish, ikkinchi replikaning boshlanish nuqtalari bilan belgilanadi. Dialogik nutqning ham o'ziga xos xususiyatlari, qiyinchiliklari bor. Pedagog uni hisobga olishi zarur.

Dialogik nutqning xususiyatlari quyidagilar:

1. Dialog tezda javob qaytarish zaruriyatidir;
2. Dialogda 2 ta so'zlovchi ishtirok etadi;
3. Dialog faqat savol-javobdan tashkil topmaydi;
4. Har bir so'zlovchi o'z maqsadini ko'zlaydi;

5. Dialogda qatnashuvchilar oldindan uning mazmunini bilishlari qiyin;
6. Dialogda qatnashuvchilar bir-birini sharoitlarini, vaziyatlarini, xususiyatlarini bilgan taqdirda dialog davom etadi;
7. Dialogda qatnashuvchilardan biri dialogga yetakchilik qilishi zarur;
8. Dialog ta'sirchan, qiziqtiradigan mavzuda bo'lishi kimgadir, nimagadir qaratilishi zarur;
9. Dialog nutq vaziyatida bo'ladi, so'zlovchilarning nutq vaziyati hisobga olinadi;
10. Dialogda gap qistirish, luqma tashlash, vosita, tayanch, sharoit, nutq vaziyati, vositalar muhim o'rin tutadi.

Dialogik nutqqa misol qilib Tohir Malikning "Shaytanat" romanidan parcha keltiramiz:

Zohid hali Hamdamdan olgan suratlarini cho'ntagidan chiqarib, uchtasini ajratib oldi-da, stol ustiga yoyib, labi osilganni chaqirdi.

–Qara, Sharif akang qaysi biri?

Yigit o'rdakka o'xshab lapanglab kelib suratlarga uzoq tikildida, bittasini ko'rsatdi.

–Joyingga o'tir, – Zohid shunday deb suratlarning joyini almashtidi-da, tirtiqni chaqirdi. U boshqa suratni ko'rsatdi.

–Oxirgi marta qachon boruvdilaring? – deb so'radi Zohid.

–Uch kun bo'ldi.

–Balki to'rt kundir?

–Vey, bratan. Man o'zim borganman, Soqqa yog'idi, qarzga bergan. Nishtyak odam u. O'zini loybaratoriyasi bor. Ayn moment tayyorlab beradi.

Dialogning birinchi shakli – emotsional-erkin (vaziyat-shaxs) shaklidir. Bu boshqa odamga bo'lgan qiziqish, unga nisbatan emotsional munosabat bilan tavsiflanadi. Dialogning bunday shakli bola hayotining birinchi yarim yilligiga xos holatdir.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, inson nutqi ko'rinishlari sifatida dialogik nutq ham, monologik nutq ham nutqning shakllanishidagi umumiy qoidalarga hamda insonlar o'rtasida amalda bo'lgan muomala etikasi va tamoyillariga bo'ysunadi. Ularning har biri shakllanishidagita xususiyatlari va tildan tashqarida bo'lgan omillarga munosabati bilan bir-biridan farqlanadi. Ikki kishi o'rtasidagi har qanday suhbatni dialog sifatida e'tirof etish mumkin. Ammo bu nutqning o'ziga xos xususiyatlari ana shu ikki kishi o'rtasida yuzaga kelgan suhbat jarayonida ochiladi. Shunday ekan, yuqorida ta'kidlanganidek, bu yerda hamsuhbatning maqsad va mavzusi,

suhbatdoshlarning o'zaro munosabati, yoshi, jinsi, dunyoqarashi, bilimi, jamiyatda egallagan o'rni va mavqei dialogik nutqning mazmunini belgilaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

- 1.O'zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
2. Solijonov.Y. "Diolog va uning badiiy asardagi o'rni" O'zbek tili va adabiyoti. 2002 y. 4-son 7-11-betlar.
- 3.Solijonov Y. "Badiiy monologik nutq" O'zbek tili va adabiyoti , 2004, 153-155-betlar.

ОЗИҚ-ОВҚАТДА ХАЙВОН ВА ЎСИМЛИК ЁҒЛАРИНИ ФОЙДАЛАНИШДА ТЎҒРИ ТАЪМИНЛАШНИНГ АМАЛИЙ АХАМИЯТИ

ҚМШИ ассистент **Жумаев Умиджон Ғофир ўғли**

Аннотация Ушбу мақолада овқатланиш жараёнида тўйинган ва тўйинмаган (ҳайвон ва ўсимлик) мойлари нисбатини инсонни вазнидан, ёшидан шуғилланадиган жисмоний ёки ақлий меҳнатидан келиб чиққан ҳолда овқатланиши тўғри бўлади. Ўз таркибида монотўйинмаган ёғ кислотлари бўлган мойлар қиймати устун бўлади ва инсон организми учун жуда самаралидир. Ушбу турдаги мойга, таркибида олеин кислотаси 50-60 % гача бўлган зайтун мойини самарадорлиги бошқа ёғларга нисбаттан юқори бўлади.

Таянч сўзлар: технологик, йўлдош, пресслаш, экстракциялаш, мағиз, кислота, мой, ёғ, глицерин, триглицерид, озуқавий, жараён, агрегат, гидрогенизация, қувватий қиймат, физиологик, транс, липофит, фосфотит, капрон, каприл, каприн, стероид, гормонлар, кальциферол, эйкозаноид, гиперхолистеринемия, линол, арахидин, лаурин, миристин, пальмитин кислотаси, , линолевая кислота, арахидин, лаурин, миристин, пальмитиновая кислота.

Кириш. Республикамиз ёғ-мой саноати корхоналарида хом-ашё сифатида пахта чигити мағзига технологик ишлов берилиб, ундан пресслаш ёки экстракциялаш усуллари билан ўсимлик мойи ишлаб чиқарилади. Бундай усуллар билан олинган мой таркибида турлича қўшимчалар мавжуд бўлиб, улар маҳсулотнинг сифатига салбий таъсир этиб, уни истеъмолга яроқсиз ҳолатга келтирилади. Шу сабабли пахта мойини истеъмол маҳсулотига ўзгартириш учун уни турли усуллар билан тозалашади. Ишлаб чиқариш миқёсида пахта мойини йўлдош бирикмалардан тозалаш учун ишқорий рафинациялаш усули қўлланилиб, жараён амалга оширилади.

Лекин пахта мойи таркибида 25-50% тўйинган ёғ кислотали ёғлар бўлиб улар истеъмолчиларни тўйинган ёғларга бўлган эҳтиёжини ҳам қисман қондиришга хизмат қилади. Аслида эса инсон учун истеъмол қилинадиган умумий ҳайвон ва ўсимлик ёғ-мой маҳсулотларини, нисбати ёш болалар ва кексалар учун 50-50% нисбатда, жисмоний меҳнат билан шуғулланувчи инсонлар учун эса ўсимлик ва ҳайвон ёғлари нисбати 30-70% да бўлиши яъни 30% ўсимлик мойи ва 70% ҳайвон ёғи бўлганда самарали бўлади, ушбу ҳолда ўсимлик ёғлари

таркибидаги тўйинган ёғ кислотали ёғлар ҳам, ҳайвон ёғи ҳисобига қўшиб ҳисобланади. Инсонлар вазнидан ҳам келиб чиққан ҳолда битта тўйинмаган қўшбоғли (МТЁК) ёки қўп тўйинмаган қўшбоғли (ПТЁК) ёғ кислоталаридан ҳосил бўлган ёғлардан тайёрланган овқатлар истеъмол қилинганда самараси юқори бўлади.

Бунинг учун вазни катта инсонлар учун қўп қўшбоғли (ПТЁК) ёғ кислотали мойларни истеъмол учун қўллаш тўғри бўлади.

Ёғлар – бу мураккаб органик бирикмалар бўлиб, триглицеридлар ва липоид моддалардан таркиб топади. Триглицеридлар таркибига эфирли бириктирувчилар билан бириккан глицерин ва ёғ кислоталари киради. Ёғ кислоталари липидларнинг асосий таркибий қисмлари бўлиб (90 % га яқин), айнан уларнинг тузилиши ва хусусиятлари овқат ёғларининг ҳар хил турларининг хоссаларини белгилайди. Табиатига кўра овқат ёғлари ҳайвон ва ўсимлик ёғларига бўлинади. Кимёвий тузилишига кўра ўсимлик ёғлари ҳайвон ёғларидан ёғ кислота таркиби билан ажралиб туради. Ўсимлик ёғларида тўйинмаган ёғ кислоталарининг юқори даражада бўлиши уларга суюқ агрегат ҳолатини беради ва уларнинг озукавий қийматини белгилайди. Ўсимлик ёғлари оддий шароитда суюқ агрегат ҳолатида бўлиб, фақатгина польма ёғи бундан мустаснодир.

Ёғлар организмнинг ҳаёт фаолиятида аҳамиятли ўрин тутди. Улар аҳамиятига кўра овқат билан тушаётган умумий қувват ташувчи углеводлардан кейинги иккинчи ўринда туради. Шу билан бирга, қувват ташувчи нутриентлар орасида калориялилик коэффициенти энг баланд бўлган

(1 г ёғ организмга 9 ккал беради) ёғлар ҳатто озгина миқдорда бўлганида ҳам юқори қувватий қиймат беришга қодир. Бундай ҳолат нафақат ижобий аҳамиятга эга бўлибгина қолмай, балки тезкор ва катта ҳажмдаги овқат билан бирга истеъмол этилаётган ортиқча ёғ ва мос равишда қувват тушишининг белгиси бўлади.

Ёғларнинг физиологик ўрни, фақатгина уларнинг қувват функцияси билан тугамайди. Овқат ёғлари организмдаги биологик мембраналар, стероид гормонлар, кальцифероллар ва хужайралар бирикмаларини мўътадилловчилар-эйкозаноидлар ҳосил бўлишининг бевосита манбалари ёки олдин фаолият кўрсатувчиларидир. Овқат ёғлари билан бирга организмга хусусиятига ёки липофиллик тузилишига эга бўлган бошқа бирикмалар:

фосфатидлар; стеринлар; ёғда эрийдиган витаминлар тушади.

Нормал даражада тушаётган ёғларнинг умумий миқдоридан 95 % и инсоннинг ошқозон-ичак йўлларида сўрилади.

Тўйинган ёғ кислоталар. Овқатда нисбатан кўпроқ учрайдиган тўйинган ёғ кислоталари (ТЁК) қисқа занжирли (4....10 углерод атомлари -ёғ, капрон, каприл, каприн), ўрта занжирли (12....16 углерод атоми лаурин,миристин, пальмитин) ва узун занжирли (18 та ва ундан кўпроқ углерод атоми- стеарин, арахидин)ларга бўлинади.

Қисқа углерод занжирига эга бўлган ёғ кислоталари қондаги

Альбуминлар билан қарийиб боғланмайди, тўқималарда тўпланмайди ва липопротеинлар таркибига кирмайди- улар қувват ва кетон таначалар пайдо бўлиши билан тез оксидланиш хусусиятига эга. Бундан ташқари, улар бир қатор биологик функцияларни бажаради, масалан ёғ кислотаси ичаклар шиллиқ пардаси даражасидаги ялиғланишлар, иммун жавоби ва генетик регуляция модулятори сифатида хизмат қилади, шунингдек, хужайралар табақалашуви ва апоптозини таъминлайди.Каприн кислотаси вирусга қарши фаолигга эга бирикма -монокаприннинг яратувчисидир. Қисқа занжирли ёғ кислоталарининг ошиқча тушиши метаболик ацидоз ривожланишга олиб келиши мумкин.

Ўртача ва узун углерод занжирига эга ёғ кислоталари, аксинча, липопротеинлар таркибига қўшилиб, қон оқими билан айланиб юради, ёғ қатламларида тўпланади ва организмдаги бошқа липоид бирикмалар, масалан,холестеринни синтезлашда фойдаланилади. Бундан ташқари, лаурин кислотаси бир қатор микроорганизмларнинг, хусусан, *Helicobacter pylori*нинг, шу жумладан, замбуруғлар ва вирусларнинг биомембраналаридаги липид қатламини емириш ҳисобига уларнинг фаоллигини сусайтириш қобилиятига эгаллиги аниқланган.

Лаурин ва миристин ёғ кислоталари кўпроқ даражада қон зардобидидаги холестерин даражасини оширишади ва бунинг таъсирида атеросклероз ривожланишида энг катта хавф туғдиради.

Пальмитин кислотаси ҳам липопротеинларнинг ортиқча синтезланишига олиб келади. У асосий ёғ кислотаси бўлиб,кальцийни парчалаб (совунлаб) , ҳазмланмайдиган мажмуага боғлайди.

Стеарин кислотаси ҳам худди қисқа занжирли ёғ занжирли ёғ кислоталари сингари қондаги холистерин миқдorigа қарийиб таъсир қилмайди (совунлаб), бундан ташқари у холистериннинг эрувчанлигини камайтириш ҳисобига унинг ичакда сўрилишини камайтиришга қодир.

Тўйинмаган ёғ кислоталари. Тўйинмаган ёғ кислоталарини тўйинмаганлик даражасига қараб монотўйинмаган ёғ кислоталари (МТЁК) ва политўйинмаган ёғ кислоталари (ПТЁК) га бўлинади.

Моно тўйинмаган ёғ кислоталари битта қўшалок бириктирувчига эга бўлади. Уларнинг рациондаги асосий вакили олеин кислотасидир (18:1 n-9) 9-чи углерод атоми ҳолатидаги қўшалок бириктирувчи. Унинг овқатдаги асосий манбаи зайтун ва ерёнғоқ мойидир. МТЁК га, шунингдек, рапс ёғидаги ёғ кислоталарининг 1/3 қисмини ташкил этувчи эрук кислотаси (22:1 n-9) ва балиқ ёғида бўладиган пальмитолеин кислотаси (18:1 n-9) ҳам киради.

ПТЁК га бир нечта қўшалок бириктирувчиларга эга бўлган ёғ кислоталари: линол (18:2 n-6), линолен (18:3 n-3), арахидон (20:4 n-6), эйкозапентаен (20:5 n-3), докозагексаен (22:6 n-3) ҳам киради. Овқатланишда уларнинг асосий манбаи-ўсимлик ёғи, балиқ мойи, ёрғоқлар, уруғлар, дуккаклардир (1-жадвал). Кунгабоқар, соя, жўхори ва пахта ёғлари овқатланишдаги линол кислотасининг асосий манбаидир. Рапс, соя, хантал, зиғир ёғларида линол ва линолен кислоталари салмоқли миқдорда бўлиб уларнинг нисбати турлича рапсникида 2:1 дан тортиб то сояда 5:1 га тенг бўлади.

Инсон организмида ПТЁК биомембраналарнинг ташкил топиши ва ишлаши ҳамда тўқималар регуляторлари синтези билан боғлиқ биологик муҳим функцияларни бажаради. Хужайраларда ПТЁК синтези ва ўзаро айланишининг мураккаб жараёни юз беради: линол кислотаси арахидонга айланади, кейин унинг биомембраналарига ёки лейкотриенлар, тромбоксанлар, простогландинлар синтезига қўшилиб кетиши мумкин. Линол кислотаси тузилмавий фосфолипидлар таркибига кириб, асаб тизими ва кўз тўр пардасининг миелинли толалари нормал ривожланиши ва ишлашида муҳим роль ўйнайди.

Организм биологик фаол бирикмаларни синтез қилишда ЭПК дан фойдаланиши натижасида эйкозаноидлар ҳосил бўлади, уларнинг физиологик самаралари (масалан, тиқилма, яъни тромблар пайдо бўлиши тезлиги пасайиши) арахидон кислотасидан синтезлаб олинadиган эйкозаноидларнинг таъсирига айнан тескари бўлиши мумкин. Шунингдек, яллиғланишга жавобан ЭПК эйкозаноидларга айланади, шу билан томирлар яллиғланиши ва тонусга кирган даврларни арахидон кислотасининг ҳосиласи – эйкозаноидларникига нисбатан анча пухтароқ маромлаштиради.

Сўнги йилларда ω-3 ПТЁК нинг овқатланишга мувофиқ миқдорда тушишининг ўлчамларини аниқлашга ҳаракат қилинмоқда. Хусусан,

соғлом катта одамлар учун овқат таркибида линолен кислотаси 1,1....1,6 г/сут истеъмол қилиниши ёғли кислоталарининг ушбу оиласига бўлган эҳтиёжини тўлиқ қоплашини кўрсатди.

ω -3 оиласидаги ПТЁКнинг озиқ-овқатлардаги асосий манбаи зиғир уруғи, ёнғоқлар (2-жадвал) ва денгиз балиқларининг гўштидир.

Ҳозирги пайтда овқатланишда турли оилалардаги ПТЁКнинг оптимал нисбати қуйидагича ҳисобланади. ω -6: ω -3=6....10:1.

Политўйинмаган ёғ кислоталари иккита асосий оиладан: ω -6 ёғ кислоталарига мансуб линол кислота ҳосиласи ва ω -3 ёғ кислоталарига мансуб линолен кислотаси ҳосиласидан ташкил топади. Ёғ тушиши умумий мувозанатланган бўлган тақдирда овқат таркибининг ёғ-кислоталилик турланиши (модификация) ҳисобига организмдаги липид алмашинувини оптималлаштириш нуқтаи назаридан айнан ушбу оилаларнинг нисбатлари устувор бўлади.

Хулоса ва таклифлар (Conclusions/Recommendations).

Асосий ҳайвон стерини - холестериндир. Мувозанатлаштирилган овқатланиш шароитида унинг жигардаги ТЁК дан эндоген синтез (биосинтез) ланиши 80% дан кам бўлмайди, қолган холестерин овқат билан тушади. Унинг кундалик рацион билан тушишининг оптимал миқдори 0,3 г/сут ҳисобланади. Холестерин алмашинувида витаминлар: аскорбат кислота, В6, В12, фолат кислота, биофлавоноидлар муҳим роль ўйнайди. Биомембраналарнинг ташкил топиши ва нормал ишлашида, стероид гормонлар, кальцифероллар, ўт кислотаси синтезланишида холестерин асосий аҳамиятга эга. Шунинг учун овқатланишда МТЁК ва ПТЁКли мойлар нисбатини тўғри ташкил этиш яхши самара беради.

АДАБИЁТЛАР

1. В.М. Копейковский Технология производства растительных масел "Легкая и пищевая промышленность" М.: 1982 -С. 310-317 б
2. Қодиров Й.Қ., Равшанов Д.А., Юнусов О.Қ Ўсимлик мойлари ишлаб чиқариш технологияси Тошкент "Иқтисод-молия" 2014.-167-204 б
3. А.М. Гольдовский. Теоретические основы производства растительных масел. Пищепромиздат. М.: 1958. -С. 200-258 б
4. Салимов З., Тўйчиев И. Химиявий технология процесслари ва аппаратлари "Ўқитувчи нашриёти" 1987.-173-184 б

УРУҒЛАРНИ ТОЗЛАШДА ХАРОРАТ ВА НАМЛИКНИ ҚЎЛЛАШ ОРҚАЛИ РАФИНАЦИЯЛАШ ЖАРАЁНИНИ АМАЛИЙ АХАМИЯТИ

Жумаев Умиджон Гофир ўғли

Қарши мухандислик-иқтисодиёт институти

Аннотация Ушбу мақолада мойли уруғни ҳарорат ва намлик бўйича кондициялаш, мойли уруғта давомий ишлов бериш ундан олинган мойни рафинациялашнинг ижобий натижалари келтирилган, шунингдек мойли уруғта намлик ва иссиқлик билан ишлов берилганда ундан олинган шротни истеъмолчи организмга ҳазм бўлиш даражаси ортиши билан бирга, мойли уруғдан олинган мойни рафинация қилиш жараёнини икки босқичда, аввал натрий гидрооксидини сувдаги эритмаси билан сўнгра натрий алюминати эритмаси билан амалга оширилганда рафинацияланган мойни миқдори ошишига олиб келади.

Аннотация В данной работе кондиционирование семян масличных культур по температуре и влажности, масличных семян дает положительные результаты при рафинации масла. Кроме того, так как влажно-тепловая обработка семян масличных культур повышает усвояемость шрота, процесс очистки масла полученного из семян масличных культур в присутствии алюмината натрия сначала с помощью раствора гидроксида натрия в воде, затем с помощью раствора алюмината натрия приводит к увеличению выхода рафинированного масла.

Annotation In current work air conditioning of oilseeds in temperature and humidity, oil seed gives positive results in oil refining. Moreover, since moisture heat treatment of oilseeds improves digestibility of the shrot, the oil refining process, derived from oil seeds in the presence of sodium aluminate is first with sodium hydroxide solution in water, then with a solution of sodium aluminate leads to increase refined oil yield.

Пахта ҳосилини етиштириш майдонларини қисқартириш, заҳира экин майдонларини кўпайтириш, дала шароитларига ноанъанавий мойли уруғларни етиштиришга кенг имкониятларни яратади. Шу сабабли дала шароитларида ноанъанавий мойли уруғлар сифатида кунгабоқар, соя, махсар ва бошқа уруғларни етиштиришга кенг эътибор берилмоқда.

Етиштириштирилаётган мойли уруғлардан ёғ мой ишлаб чиқариш корхоналарида ўсимлик мойларини ишлаб чиқаришни амалга

ошириш пресслаш ва экстракциялаш технологик усулларида олиб борилиб, натижада олинган хом мойларни тозалаш учун рафинациялаш жараёнига жалб қилинмоқда. Бугунги кунда амалиётга кенг қўлланилаётган ишқорий рафинациялаш усуллари жиддий камчиликларга эга, ишқорий рафинация нисбатан юқори миқдорда энергия сарфини талаб этади.

Бундай камчиликларни бартараф этиш мақсадида, ушбу ишда ноанъанавий мойли уруғлардан олинган ўсимлик мойларини ишқорий рафинациялаш технологиясини такомиллаштириш мақсадида, янгича усуллари жорий этишга алоҳида эътибор берилди. Шунингдек мойли уруғлардан олинган мойлар яхши рафинация бўлиши учун мойли уруғларни қайта ишлашдан олдин уни кондициялаш муҳим аҳамиятга эга. Кондициялашда намлик ва ҳарорат бўйича кондициялашни уйғунлаштирилган ҳолда амалга оширилганда натижа самарали бўлишига олиб келади.

Кондициялаш тўғри амалга оширилганда, мойли уруғни намлиги ва ҳарорати меъёр даражада бўлиши, мойли уруғни чақиш (майдалаш), мағизга ишлов беришда самарадорлик юқори бўлишига эришилади. Мойли уруғларни қуришти ҳар доим ёғ-мой саноатида муҳим ўрин тутган, чунки мойли уруғларни қуриштишда ҳар қайси мойли уруғлардаги ферментларни ҳароратга сезувчанлигини инобатга олган ҳолда унга оптимал даражадаги иссиқлик билан ишлов бериш муҳимдир.

Тажриба натижаларидан келиб чиққан ҳолда мойли уруғларга сув буғи ва иссиқлик билан ишлов бериш жараёни меъёрида амалга оширилганда унинг таркибидаги оқсил моддаларини ҳазм бўлиш даражаси ортишига, шунингдек хом-ашё таркибидаги мой, паст даражадаги эркин ёғ кислотасига эга бўлган миқдорга эга бўлган сифатли мой олишга эришилади.

Тадқиқотлар ва тажрибалар лаборатория шароитларида ва ишлаб чиқариш синовларида амалга оширилди. Рафинациялаш технологиясида хомашё сифатида маҳаллий шароитларда етиштирилган соя уруғларидан ажратиб олинган ўсимлик мойлари қабул қилинди. Тадқиқот ва таҳлиллardan замонвий физик-кимёвий баҳолаш усулларидадан фойдаланилди.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1.У.Х.Халимова. Ўсимлик ёғлари ишлаб чиқариш технологияси.- Ўқитувчи нашриёти, 1982. 11-21 б.

2.В.Г.Щербаков. Биохимия и товароведение масличного сырья.-М.: Пищевая промышленность, 1979. -336 с. 3.А.С.Гинзбург. Технология сушки пищевых продуктов.-М.: Пищевая промышленность, 1976. -248 с.

МОЙЛАРНИ РАФИНАЦИЯЛАШДА ИШҚОРИЙ ЭРИТМАЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АМАЛИЙ АХАМИЯТИ

Саидов Абди

талаба

Норқобилов А, Ибрагимов Қ, Қурбонов М

Қарши муҳандислик-иқтисодиёт институти

Мойли уруғларни қуритиш ҳар доим ёғ-мой саноатида муҳим ўрин тутган, чунки мойли уруғларни қуритишда ҳар қайси мойли уруғлардаги ферментларни ҳароратга сезувчанлигини инобатга олган ҳолда унга оптимал даражадаги иссиқлик билан ишлов бериш муҳимдир. [1]

Тажриба натижаларидан келиб чиққан ҳолда мойли уруғларга сув буғи ва иссиқлик билан ишлов бериш жараёни меъёрида амалга оширилганда унинг таркибидаги оқсил моддаларини ҳазм бўлиш даражаси ортишига, шунингдек хом-ашё таркибидаги мой, паст даражадаги эркин ёғ кислотасига эга бўлган миқдорга эга бўлган сифатли мой олишга эришилади.[2]

Мойларни рафинациялашда, ишқорий эритма сифатида, натрий гидроксиди ва алюминат натрий тузи эритмасидан фойдаланилди. Ишқор эритмасининг қуюқлиги, миқдори, қўшимча қисми рафинациялашга жалб қилинган мойнинг кислота сони ва таркибий кўрсаткичларига нисбатан белгиланди. Соя мойининг танланган ишқорий эритмаларда тозалаш жараёнининг асосий сифат ва миқдорий кўрсаткичлари таҳлил қилинди, ва натижалар 1-2 жадвалларда келтирилган.

1- жадвал Мой кўрсаткичларининг номланиши Ўлчов бирлиги
Бошланғич пресс мойи Сув эритмаси билан тозаланган мой(150 г/л концентрацияли ва мой вазнига нисбатан 0.5%ортиқча ишқорли) Натрий гидроксиди Натрий алюминати тузи ишқорий эритмаси Кислота сони мг КОН/г 4,15 0,21 0,28 Пероксид сони ммол/кг 16,2 7,8 8,9 35 сариқ бирликда ранги -қиз. бир 50,4 10,8 19,4 -кўк бир 2,6 0,1 0,3 Тозаланган мойнинг чиқиши % - 89,8 92,7 Соя мойини ишқорий эритмалар таъсирида рафинациялашда сифат кўрсаткичларининг ўзгариши 2- жадвал Мой кўрсаткичининг номи Ўлчов бирлиги Бошланғич пресс мойи Сув эритмаси билан тозаланган мой (150 г/л концентрацияли ва мой вазнига нисбатан 0.5% ортиқча ишқорли) Натрий гидроксиди Натрий алюминати тузи ишқорий эритмаси Кислота сони мг КОН/г 7,22 0,25 0,30 Пероксид сони ммол/кг 20,2 9,6 11,4 35 сариқ бирликда ранги -қиз бир

70,6 12,0 25,0 -кўк бир 4,8 0,2 0,8 Углеводородларнинг қолдиқ миқдори %. 10-7 38 28,2 30,1 3,4 бензо (а) пирен миқдори мкг/кг 5,2 1,2 0,8 Тозаланган мойининг чиқиши % - 86,8 89,9 2-жадвалдан кўриниб турибдики, соя мойини рафинациялаш жараёнида ўрганилган ишқорий эритмалар, тозаланаётган мой кўрсаткичларини ўзгаришига турли фаолликни намоён қилади. Мойнинг кислота ва пероксид сонларининг камайишига энг катта таъсирни натрий гидроксиди, сўнгра эса натрий алюминати тузининг ишқорий эритмаси кўрсатди.

Мойнинг ранглилик даражасига натрий гидроксиди ва натрий алюминат тузининг ишқорий эритмаси таъсир этди. Тозаланган мойнинг чиқишининг ортишига дастлаб, натрий гидрооксиди, сўнгра натрий алюминати тузининг ишқорий эритмаси жиддий таъсир этади. Натрий алюминати тузининг ишқорий эритмасини қўллаш мойни тозалашда маҳсулотнинг кислота сонини мавжуд стандарт талабларига мос равишда камайтириш имконини яратди. Фойдаланган ишқорий эритмалар таъсирида соя мойини рафинациялаш технологиясининг асосий кўрсаткичлари 3-жадвалда келтирилган.

3-жадвал Соя мойининг рафинациялаш шароитлари ва кўрсаткичлари

Ишқор сарфи	Рафинацияланган мой кўрсаткичлари	Қуюқлик	Ортиқча миқдор %	Кислота сони мг КОН/гр	Ранги	Мой чиқиши қиз.б.	кўк.б	NaOH сувли эритмаси қўлланилган ҳолда																						
200	150	0,32	27	3	87,1	200	150	0,29																						
24	2	85,7	200	150	0,26	21	1	84,3																						
200	150	0,22	18	-	82,9	(Na ₃ AlO ₃)*Na ₂ O*SiO ₂ сувли эритмаси қўлланилган ҳолда	125	50	0,33	29	4	92,5	125	50	0,30	26	3	92,0	125	50	0,28	23	2	91,4	125	50	0,26	20	1	91,0

3-жадвалдан хулоса қилиш мумкинки, соя мойининг рафинациялашда натрий гидроксиди ва натрий алюминати туз ишқорий эритмаларининг қуюқлиги ва ортиқча миқдори тозаланган мойнинг сифат кўрсаткичларини юксалишига олиб келганлигини кўрсатмоқда.

Шундай қилиб, ноанъанавий мойли уруғлардан олинган ўсимлик мойларини рафинациялашда ишқорий эритмаларнинг янги турларидан фойдаланиш, мойларни тозалаш технологик жараёнларини такомиллаштириш имкониятини яратади, натижада ёғ-мой корхоналарининг юқори иқтисодий самарадорликка эришишига олиб келади.

Фойдаланилган адабиётлар

1.У.Х.Халимова. Ўсимлик ёғлари ишлаб чиқариш технологияси.- Ўқитувчи нашриёти, 1982. 11-21 б.

2.В.Г.Щербаков. Биохимия и товароведение масличного сырья.-М.: Пищевая промышленность, 1979. -336 с.

ОБОГАЩЕНИЕ СОСТАВА КОМБИКОРМА ЗЕРНОВЫМИ СМЕСЯМИ

Жумаев Умиджон Гофир угли

Старший преподаватель Каршинского инженерно-экономического
института

Аннотация *The most important factors affecting the quality of the grown grain are the state of the environment, the characteristics of agricultural technology, temperature and humidity, the occurrence of various diseases and defects that can worsen its technological and consumer advantages. Man has a strong influence on grain grown in the fields: the introduction of mineral and organic fertilizers, pesticides, the appearance of acid rain, emissions from industrial enterprises and vehicles, which ultimately can cause environmental problems in the production of feed. The compound feed contains up to 70% of cereals, leguminous crops, by-products of grain processing, so environmentally friendly grain is a guarantee of high-quality feed.*

Key words: *technology, grain, leguminous crops, feed, temperature, humidity, mineral and organic fertilizers, pesticides, animals, birds and fish, vehicles, factor, diseases*

Аннотация Наиболее важными факторами, влияющими на качество выращиваемого зерна, являются состояние окружающей среды, особенности агротехники, температура и влажность, возникновение различных болезней и дефектов, которые могут ухудшить его технологические и потребительские достоинства. На зерно, выращиваемое на полях, человек оказывает сильное влияние: внесение минеральных и органических удобрений, пестицидов, появление кислотных дождей, выбросы промышленных предприятий и автотранспорта, что в конечном итоге может вызывать экологические проблемы и при производстве кормов. В состав комбикормов входит до 70 % зерновых, зернобобовых культур, побочных продуктов переработки зерна, поэтому экологически чистое зерно является залогом качественных кормов.

Ключевые слова: технология, зерно, зернобобовые культуры, корма, температура, влажность, минеральные и органические удобрения, пестициды, животные, птицы и рыбы, транспортные средства, фактор, болезни.

Наиболее важными факторами, влияющими на качество выращиваемого зерна, является состояние окружающей среды, особенности агротехники, температура и влажность, возникновение различных болезней, которые могут ухудшить его технологические и потребительские достоинства. Ухудшившиеся качество зерна усложняет его хранение и переработку и, в конечном счете, сказывается на качестве основной продукции и побочных продуктах переработки. На сегодняшний день непродуктивное зерно и продукты переработки, полученные на мукомольных предприятиях, являются основным сырьем для производства полнорационных комбикормов и комбикормов концентратов для всех животных, птиц и рыб.

Так как помольные партии на мукомольных предприятиях могут формироваться по одному основному качественному признаку, то на экологическую чистоту зерна и продуктов его переработки, как правило, внимание не обращают. Поэтому, в помольной партии, зерно может содержать партии, имеющие разную степень загрязнения тяжелыми металлами, микроорганизмами, остаточным количеством пестицидов [1].

В результате переработки зерна в муку и крупу в остатке для кормовых целей используют мельничную пыль, отруби, кормовые мучки, лузгу и шелуху. Отруби драные и размольные на мукомольных предприятиях не разделяются, как правило.

В отрубях драного процесса содержится много клетчатки, что приводит к снижению перевариваемости их. Их целесообразно использовать для крупного рогатого скота. Отруби размольного процесса богаты крахмалом и они наиболее пригодны для откармливания свиней. Определенной питательностью обладают и другие побочные продукты переработки зерна в муку и крупу [2].

В технологии переработки зерна пшеницы в муку отрубей (в соответствии с нормативными документами) должно получаться 19,1%. Если перевести эти проценты в абсолютные единицы, то отрубей в России может образовываться от 4500 до 5000 тыс.т.

В зерноперерабатывающей промышленности коэффициент безотходности довольно высокий и находится в пределах 0,62-0,99, причем для большинства технологических процессов он приближается к единице. Однако получаемые вторичные сырьевые ресурсы от переработки зерна благодаря большим объемам могут негативно воздействовать на окружающую среду, засоряя почву (свалки), воздух

(аспирационные отходы, содержащие мелкодисперсные частицы пыли, зерна, пестициды и т.д.), воду (сточные воды моечных машин).

Однако и на зерно, выращиваемое на полях, человек оказывает сильное влияние, что в конечном итоге вызывает и экологические проблемы в кормопроизводстве.

На качество зерна и продуктов его переработки будут влиять минеральные удобрения (особенно их избыток), пестициды, кислотные дожди. Потенциальную экологическую опасность представляют отходы промышленных предприятий и выбросы автотранспорта, присутствующие в атмосфере и почве.

К загрязняющим агентам относятся тяжелые металлы, которые могут оказывать отрицательное воздействие на физиологические процессы в биоте. Ионы тяжелых элементов свинца, цинка, кадмия, мышьяка и др. не подвержены биологическому разложению, чрезвычайно подвижны, накапливаются в растениях, организмах животных и человека[3].

При производстве кормов в состав вводят различные добавки, витамины и микроэлементы.

Животные получают минеральные вещества, в том числе и микроэлементы, в основном из растительных и животных кормов. Недостаток или избыток химических элементов в растительном или животном корме может изменять характер накопления элементов, влиять на синтез биологически активных продуктов, изменять обмен веществ.

Если такое влияние постоянно, а организм не адаптируется к таким факторам, то могут появляться различные заболевания у животных.

По количеству основных питательных веществ зерно злаков различается незначительно, однако углеводный состав его неоднороден. В зависимости от преобладания в растительных клетках легкоперевариваемых крахмала и сахара и трудногидролизуемых углеводов целлюлозно-лигнинового комплекса, которые объединяются как «сырая клетчатка», различается и переваримость кормов. Удельный вес легкорастворимых сахаров невелик. Среднее содержание сырого протеина – 120г на 1 кг, переваримость которого находится на уровне 75%. Протеин злаковых имеет низкую биологическую ценность из-за недостаточного содержания лизина.

В состав комбикормов может входить 70% зерновых и зернобобовых культур. Для большинства зон нашей страны пшеница является одним из основных компонентов. В структуре посевов зерновых в РФ пшеница

занимает до 45%. На кормовые цели обычно используют фуражное зерно пшеницы и зерно непригодное для продовольственных целей [2].

Поэтому получение экологически чистых отрубей, мучек, зародыша, кормовых зерноотходов остается проблематичным.

Зерно как биологический объект, имеет разную загрязненность по отдельным анатомическим частям, а технология муки основана на четком отделении эндосперма от периферийных частей зерна.

Отруби состоят из частиц оболочек и алейронового слоя с примесью частиц зародыша и эндосперма [3]

В состав комбикормов отруби вводятся в зависимости от вида животных, возраста, продуктивности. В рационах овец и молочных коров их может быть до 50-60%, для свиноматок – до 40%, для молодняка и беконного откорма свиней – до 25%.

Мучка кормовая пшеничная имеет перевариваемость до 85 – 90%. Можно вводить в состав комбикормов до 10 -15%.

В результате переработки зерна получают и мельничную пыль – тонкоизмельченный эндосперм зерна. Бывает белая и серая мельничная пыль. Белая пыль лучше по качеству, она содержит меньше посторонних примесей. Ее обычно вводят в комбикорма для жвачных животных и свиней до 10%.

В технологическом процессе воздушного сепарирования зерна в аспирационные относы кроме частиц пыли попадают части оболочек, соломы, незрелые зерна, а также мелкое и дробленое зерно. Аспирационные мучные относы по своему составу мало отличаются от состава ядра зерна.

Зерновая пыль содержит значительное количество спор грибов, бактерий, насекомых, клещей и их остатков. Общая бактериальная обсемененность зерновой пыли достигает до 50000 тыс./г, количество грибов до 5 тыс./г. кроме того в состав зерновой и мучной пыли входят и остаточное количество пестицидов, и соли тяжелых металлов и некоторое количество минеральных удобрений.

Для получения данных об экологической чистоте зерна и продуктов его переработки весь Краснодарский край был условно разделен на четыре зоны. Наиболее загрязненные зоны – это север края с его промышленным потенциалом и граничащая с ним промышленная зона Ростовской области [2].

Отруби и другие продукты переработки зерна, получаемые на мукомольных предприятиях, реализуются как в крае, так и за его пределами.

Полученные данные свидетельствуют о том, что в отруби и драные и размольные входят цинк – до 69 мг/кг, кадмий – до 0,01, свинец – до 0,90, медь – до 8,5 мг/кг.

Комбикорма, в которые вводится до 50 - 60% зерна, до 16% отрубей и других продуктов переработки могут содержать в своем составе значительное количество загрязнителей, в том числе тяжелые металлы. Накапливаясь в организме животного и птицы, такие загрязнители через продукты питания могут попадать в организм человека. Они могут вызывать аллергическую болезненную сыпь, тошноту, рвоту и другие симптомы.

Анализ полученных данных показал, что перед применением зерна и продуктов его переработки в комбикормах следует проверять их на экологическую чистоту: определять наличие тяжелых элементов, загрязненность микроорганизмами, грибами, дрожжами.

ЛИТЕРАТУРА

1. Татаркина, Н. И. Выращивание сверхремонтного молодняка крупного рогатого скота на плющеной зерносмеси / Н. И. Татаркина // Кормл. с.х. животных и кормопро. - 2008. - № 11. - С. 33–37.

2. Терегулов, А. Н. Влияние различных доз гумата натрия на интенсивность роста утят / А. Н. Терегулов, Т. А. Фаритов // Материалы междунар. науч.практ. конф. «Проблемы и перспективы разв. агропром. комплекса регионов России», 26 февраля - 1 марта 2002 г. Ч. 2. - Уфа : Издво БГАУ, 2002. - С. 187-188.

3. Жукова И.Н. Наполнитель для премиксов / И.Н. Жукова, Е.В. Соловьева // Известия вузов. Пищевая технология, 2004. - № 2-3. - с. 53-54.

ERNEST SETON-THOMPSON ABOUT THE NATURE-LOVING WRITER.

Fozilov Mirvokhid Mirsultanovich

Gulistan State University

Teacher of the Department of English Language and Literature

E-mail: mirvohidf@mail.ru

Phone : 973319280

Annotation: *In this article are analyzed the life and literary activity of Ernest Seton Thompson, description, style and artistic analysis of his works. Especially, here given more information about Wild Horse - Mustang by Ernest Seton Thompson.*

Key words: *wild animals, nature, description of nature, ancient Scotland tales.*

All writers are martyrs of nature, love and respect nature and describe it in their works. Mother nature belongs to all of us. In fact, man is a creature of nature. No other writer has been able to describe and love nature like Ernest Seton-Thompson. All the works of the English writer are in harmony with nature. Psychologists say that compassion, generosity and kindness are strong in a person who loves nature. Almost all of Ernest's works are dedicated to nature.

His works include «Wild Animals I have Known», «The Fate of the Persecuted», «Animals are Heroes», «Dwarf Wilds», «In the Rolber Forest», «Animal Stories», «Northern Animal Life,» and «Wild Animal Life.» are also favorite works of adults. Translated into many languages, the author's work «The Pacing Mustang» reflects the laws of nature and man. This law is a natural process that has not been invented by anyone.

One of the divine gifts in science for man is a friend. Someone will find their love, someone will seek it for the rest of their lives. Thompson, on the other hand, unlike many others, enjoyed eternal friendship very early on. Significantly, his friend is speechless — but he can speak more than anyone else. He trusts only his secrets in the depths of his heart, which he cannot tell to anyone. Over the years, the loyalty of the two friends has faded and they have become each other's pioneers. They were Thompson and Nature [5].

Until 1876, the future writer studied at the College of Arts in London, Paris, and New York, and finally graduated at the age of 19 in Toronto. During this time he tried to express his love for the animal world in beautiful colors through humor; the character, the mood, the relationship of the

protagonists with humanity - all moved to the papers. Seton-Thompson's literary heroes did not repeat each other, and the author loved them as much as he could. He was not afraid to write about the life of the forest, the mountains, the steppes, with all his might, even with his horrors and cruelty. Soon they became the subject of many stories, then short stories and novels. Seton-Thompson's first literary work was published in 1883 under the title *Meadow Life*. «Wild Animals, How Much Do I Know You» (1898), «Life Under the Hunt» (1901), as well as the eight-volume book «Life of Wild Animals» (1925–1927) brought him worldwide success in Canada and America. He also did painting for his works of art, for which he studied fine arts in Paris from 1890 to 1896.

In 1906, his life changed: he met Lord Baden-Powell, the founder of the Boy Scout movement. In collaboration with him, he promoted the idea of promoting harmony between nature and life. This movement has become an integral part of his life, his activities. Seton-Thompson was also able to prove himself as a coach. His name is still remembered as the founder of the Pioneering education system. This system is based on F. Cooper's famous novel *Pioneers*, which combines a variety of unusual ways to explore wildlife. In particular, practical exercises such as camouflage (concealment), tactical games, travel, planting trees, creating gardens were different from the method of theoretical trainers and gave good results. The author also wrote a number of works on zoology. He was awarded the Eliot Gold Medal by the American Research Institute for his contribution to science. He was afraid of only one thing: what would happen if the wild animals surfed and were wiped out in vain ?! It was this concern that prompted him to work tirelessly, to write scientific works. He organizes the Forestry Union of Canada to protect animals, preserve nature and explain its value to young people.

In 1908, his advanced experiments began to gain popularity in the United States. Two years ago, a trusted friend, General Baden-Powell, stole Thompson's ideas and published a book of his own. He spotted a play called *Scouting for Kids*, and when he saw his friend's name, Thompson's face turned pale. These two circumstances turned him into a completely different person: he was upset with the government, and Ernest, who knew that his friend's case was a betrayal, no longer trusted anyone and did not join the people. After that, he became uninterested in public affairs, avoiding people and showing no initiative. He was no longer disappointed in training children or setting up small nature reserves at his own expense[3].

Although Ernest was born in England on August 14, 1860, he attended Canadian schools. Their family had moved to Canada when the future

writer was six years old. While still in school, he devoted himself to literature, especially in his spare time, drawing pictures of various animals. He read ancient Scottish stories with passion. His grandfather was originally from Scotland, and the family was very interested in the history and nature of this beautiful country, longing for the land of their ancestors. Learning the methods of capturing wild animals alive from the mountains, he becomes a master in this regard. «You overtook us,» his companions joked. The Jackal used to watch how to catch a clever rabbit, and even learn the «hunting science» of animals. In ancient times, Hindu tribes listened intently to their stories about how they captured the wild gazelle.

The mountaineers told the story of their ancestors who hunted, whose main occupation was hunting and how they made a living by hunting. Ernest was not content to listen to such stories, he was constantly writing them down. The work «The Pacific Mustang» was born as a generalized product of these listeners. The writer masterfully creates the image of Joe in his work. With twenty horses and 5 good riders at his disposal, Joe hunts a charcoal-sized stallion all day. Although he wants to make people wander everywhere, bury them, and exchange horses, he loses eight horses without catching a blanket, and five riders slip off the ground, saying, «In the morning, Joe comes to camp on foot,» and «Mustang is still free.» The author emphasizes the idea that animals also prefer freedom than lunch. Rumors that John was unlucky and could not catch a Black Horse spread everywhere. Chapter VI of the work tells the story of the tragic fate of the walker. Joe, along with twenty horses and five riders, to catch the rough horse. He also took a cook named Old Turkeytrack with him[1].

The writer feels sorry for the «weakly withered» state of the trapped walker. - comes to mind. «The poor man squeals until the last medicine is left, his lungs are full, his limbs tremble with pain, and tears flow from his face.» In this image, we see the image mastery of a writer who walks in the bosom of nature and is well aware of the peculiarities of animals. The strange stallion is staring at his «unique» slave.

In ancient times, in the West, whoever was the first to mark a horse was the one. It's a habit that's been around for a long time. Old Turkeytrack takes the loose stallion of the stallion, heats it in the fire and presses it on the left side of the stallion. Then he tied the front legs of the walker and started walking home. The writer is saddened to see that the walker can no longer walk freely, that he can only sting, and that he often stumbles upon it. «A stallion barks wildly, snorts wildly, and goes mad on the road to freedom,» he said, nothing that animals, like humans, long for freedom. It will not be easy

for the old man to take the captive stallion home. Old Tom was pushing harder and harder, getting closer and closer to her destination. [5]

Gathering all his strength the Black Pacer zealously «climbs up the slope on the path to freedom ... he strives for freedom ... he climbs a steep cliff ... he jumps down from a cliff into the air ... He goes down to a rock. He goes down. He goes down.» he was lifeless, but ... he was free, "he said, describing the final state of the beast, which preferred death to captivity[1].

There is a great philosophy hidden in the layers of images in the work. Who doesn't love nature? Who doesn't love animals? But Ernest is a true martyr of nature. He takes his reader among the various creatures to the magnificent landscapes of nature. These creatures compare nature and man. He imagines that creatures, like humans, live in freedom and peace. In many cases, we come across scientific observations in his stories. Gives the reader the thoughts he or she is thinking through the language of animals.

Ernest Seton-Thompson, a nature lover who devoted his entire life to singing nature and discovering its undiscovered secrets, and who is also known as a writer, artist, and coach, was died on October 23, 1946 in Santa Fe, New Mexico.

LIST OF USED LITERATURE:

1. Ernest Seton Thompson.1898. Wild Animals I have known. Published by Charles Scribner's Sons.New York, pp.227-261
- 2.Michaels,S.1995.Literacy as reasoning within multiple discourses.Education Australia, 30, pp.20-22.
- 3.Moon C. and B. Raban. 1992. A question of reading. London: David Fulton Publishers.
- 4.Microsoft Encarta 2008. 1993-2007 Microsoft Corporation.
- 5.Varaprasad, C. 1997. Some classroom strategies: Developing critical language awareness. English Teaching Forum, 35, 3, pp. 24-28.
- 6.Widdowson, H. 1978. Teaching language as communication. Oxford: Oxford University Press.

THE ROLE OF FINANCIAL CONTROL IN THE PUBLIC FINANCE MANAGEMENT SYSTEM

Babadjanov Baxodir Baxtiyorovich

Student of Tashkent State University of Economics

Tadjibekova Dilnoza Baxtirovna

Associate Professor of the Department of Finance

Annotation. *The main purpose of this study is to determine the importance of organizing financial control and how it affects a country's economic growth. The purpose of the study is to study the processes and consequences of financial control in state organization and how it affects the functioning, correct and effective distribution of state budget.*

Key words. *Budget funds. State financial control. The Accounting Chamber. The central bank. The Ministry of Finance. The Republican Treasury. control and accounting bodies of the subjects of the Republic of Uzbekistan*

State financial control is one of the most important functions of public administration, designed to detect deviations from established norms, the expediency and effectiveness of managing financial resources and other state property, assess their impact on economic activity, determine the causes of their occurrence and make recommendations to public administration bodies.

In the public finance management system, the control function is the most significant in the process of generating budget revenues and the processes of using budget funds. The control of the effectiveness of the expenditure of budgetary funds and the use of state property provides for:

- organization and control of timely fulfillment of income and expenditure items of budgets and state extra-budgetary funds in terms of volume, structure and purpose;
- determining the expediency of spending and using state property;
- assessment of the validity of income and expenditure items of budgets.

Thus, the effectiveness of budget implementation is an important indicator of the quality of public spending. Modern financial relations require highly professional management by state and local authorities, which must ensure effective, efficient and transparent management of public finances.

Under such conditions, effective financial control is necessary as an important link in the management system of the national economy.

However, the development of market relations poses new challenges to the theory and practice of financial control. Thus, there is a need to clarify the conceptual foundations of the formation and development of financial control, its organization, understanding how its bodies function, working out the latest methodologies and experience in the implementation of control measures.

The problems of the efficiency of spending public funds and the implementation of external financial control of the activities of the executive branch are quite relevant for the Republic of Uzbekistan. Indeed, at present, the degree of achievement of the set goals of socio-economic development of the country depends on the quality of the adopted legislative acts related to the expenditure of budgetary funds and the use of state property, the effectiveness of their use in the practice of the executive branch. Therefore, it is quite understandable that control over the activities of the executive branch related to the management of public funds, the results of which would assess the effectiveness of their use in the execution of budgets of different levels, should be carried out by an independent body of external state financial control, which is the Accounting Chamber.

State financial control is carried out by the Central Bank of the Republic of Uzbekistan, the Ministry of Finance, the Accounts Chamber of the Republic of Uzbekistan, the Republic Financial and Budgetary Supervision Service, the Republic Treasury, the control and accounting bodies of the subjects of the Republic of Uzbekistan, and other state bodies in accordance with current legislation. However, the current situation in the country requires amendments and additions to the relevant legislative acts to grant state bodies the right to hold accountable violators of the budget process.

LIST OF REFERENCES:

- 1) The role of state financial control in the medium term: a vector of development - O.A. Loseva, 4th year student, group 6515 of the Far Eastern Federal State Educational Institution GAU
- 2) Imaeva E.Z. Problems of development of state financial control in the Russian Federation. 2017
- 3) Gorlova N.A. Audit of budgetary institutions. 2014

- 4) Penyugalova A.V. Improvement of the mechanism of financial and administrative responsibility in case of misuse of budgetary funds. 2013
- 5) <https://studfile.net/preview/11791318/page:4/>

INFORMATION TECHNOLOGIES AND SYSTEMS, THEIR PLACE AND IMPORTANCE IN SOCIETY.

Toshboyeva Mahliyo

Tashkent Hygrometeorological Technical school special science teacher,
45 Str.Takhtapul, 100019 Tashkent, Uzbekistan

Abstract. *“Information Technologies (IT) and Systems have become an integral part of modern society, influencing various aspects of life, from communication and commerce to education and entertainment. This paper explores the pivotal role and significance of IT and Systems in society. It delves into how these technologies have revolutionized interactions, fostered global connectivity, and spurred economic growth. The paper also examines the transformative impact of IT on societal structures and processes, highlighting its role in data management, decision-making, and problem-solving. Furthermore, it discusses the challenges posed by these technologies, such as privacy concerns and digital divide, emphasizing the need for ethical and inclusive practices. The paper concludes by underscoring the potential of IT and Systems in driving future societal advancements, thereby reinforcing their importance in our increasingly digital world.”*

Keywords: *Information technologies (IT), systems, modern society, communication, commerce, education, entertainment, global connectivity, economic, growth, data management, decision-making, problem-solving, privacy, concerns, digital divide, ethical practices, inclusive practices, societal advancements, digital world*

INTRODUCTION

In the dawn of the 21st century, we find ourselves immersed in a digital era where “Information Technologies (IT) and Systems” have become the backbone of modern society. These technologies and systems have permeated every aspect of our lives, transforming the way we work, learn, communicate, and even entertain ourselves.

The importance of IT and Systems is evident in their ubiquitous presence. From the smartphones in our pockets to the complex data networks that power multinational corporations, these technologies and systems are the invisible threads that weave the fabric of our digital society.

IT and Systems are not just tools; they are the catalysts for societal transformation. They have democratized access to information, broken

down geographical barriers, and fostered a global culture of innovation and collaboration. They have revolutionized industries, given birth to new ones, and even redefined social norms and behaviors.

However, with great power comes great responsibility. As we continue to embrace these technologies and systems, it is crucial to understand their place and importance in society. This understanding will allow us to harness their potential responsibly and ethically, ensuring a future where technology serves humanity, and not the other way around.

In this article, we will explore the multifaceted role of IT and Systems in society, delving into their impact on various sectors and discussing the challenges and opportunities they present.

DISCUSSION

The advent of Information Technologies (IT) and Systems has undeniably reshaped the contours of our society. Their ubiquitous presence in various sectors underscores their pivotal role in shaping modern societal structures.

One of the most profound impacts of IT and Systems is on communication. The digital revolution has transformed the way we interact, enabling instantaneous global connectivity. This has not only made information more accessible but also fostered a sense of global community.

In the realm of commerce, IT and Systems have revolutionized business operations and consumer behavior. From online shopping to digital marketing, these technologies have created new avenues for economic growth and innovation.

The influence of IT and Systems extends to education and entertainment as well. Online learning platforms and digital media have democratized access to knowledge and entertainment, breaking geographical and socio-economic barriers.

However, the integration of IT and Systems into societal fabric is not without challenges. Privacy concerns have emerged with the proliferation of digital data, necessitating robust cybersecurity measures. The digital divide, or the disparity in access to IT resources, poses another significant challenge, highlighting the need for inclusive digital policies.

Moreover, the role of IT and Systems in decision-making and problem-solving cannot be overstated. From predictive analytics to artificial intelligence, these technologies are increasingly being leveraged to drive strategic decisions and solve complex problems.

In conclusion, while IT and Systems pose certain challenges, their benefits far outweigh the drawbacks. As we move towards an increasingly

digital future, the importance of these technologies in driving societal advancements will only continue to grow.

This discussion provides a comprehensive overview of the various facets of the topic, offering a balanced view of the benefits and challenges associated with IT and Systems in society. It also underscores the importance of these technologies in shaping our future.

CONCLUSION

In conclusion, "Information Technologies and Systems" have undeniably become the lifeblood of our society. They have transformed our world into a global village, where information is at our fingertips, and communication is instantaneous. They have redefined the way we live, work, and interact, making them indispensable in our daily lives.

However, as we continue to integrate these technologies and systems into our lives, we must also acknowledge the responsibilities that come with them. We must strive for a balance where we can leverage the benefits of these technologies without compromising our values, privacy, and security.

The importance of IT and Systems in society cannot be overstated. They are not just tools for efficiency and convenience; they are instruments of change, driving progress and innovation. They have the potential to solve some of our most pressing problems, from climate change to healthcare, and to create a future that is inclusive, sustainable, and forward-thinking.

As we stand on the brink of the Fourth Industrial Revolution, where the physical, digital, and biological worlds are converging, the role of IT and Systems will only become more significant. It is up to us to ensure that we navigate this digital landscape with wisdom, foresight, and a deep understanding of the transformative power of these technologies and systems.

REFERENCES

1. Castells, M. (2011). *The rise of the network society: The information age: Economy, society, and culture* (Vol. 1). John Wiley & Sons.
2. Tapscott, D. (2014). *The digital economy ANNIVERSARY EDITION: Rethinking promise and peril in the age of networked intelligence*. McGraw Hill Professional.
3. Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). *The second machine age: Work, progress, and prosperity in a time of brilliant technologies*. WW Norton & Company.

4. Kallinikos, J. (2006). The consequences of information: Institutional implications of technological change. Edward Elgar Publishing.
5. Benkler, Y. (2006). The wealth of networks: How social production transforms markets and freedom. Yale University Press.
6. Lessig, L. (2006). Code: And other laws of cyberspace, Version 2.0. Basic books.
7. Zuboff, S. (2019). The age of surveillance capitalism: The fight for a human future at the new frontier of power. Profile Books.
8. Floridi, L. (2014). The 4th Revolution: How the infosphere is reshaping human reality. Oxford University Press, USA.

MODERN PERSONAL COMPUTERS AND THEIR SOFTWARE.

Toshboyeva Mahliyo

Tashkent Hygrometeorological Technical school special science teacher,
45 Str.Takhtapul, 100019 Tashkent, Uzbekistan

Abstract. *Modern personal computers (PCs) have evolved significantly since their inception, becoming an integral part of everyday life. They are complex systems that combine hardware and software components to perform a wide range of tasks. The hardware of a modern PC typically includes components such as a central processing unit (CPU), memory (RAM), storage (hard drive or SSD), and various input/output devices. The software, on the other hand, is what makes the hardware usable. It includes the operating system (OS), which controls the hardware and allows other software to run on the PC. Application software, such as word processors, web browsers, and games, provide the functionality that users interact with directly. In recent years, there has been a trend towards more user-friendly interfaces, increased connectivity, and the integration of artificial intelligence in both hardware and software. This has resulted in PCs that are more powerful, versatile, and easier to use than ever before. However, this progress also brings challenges, particularly in terms of security and privacy. As such, ongoing research and development in these areas are crucial to the continued evolution of the modern PC.*

Keywords: *Personal computer (pc), modern computing, operating systems, windows 10/11, macos, linux distributions, software applications, productivity software, antivirus software, graphic design software, programming software, gaming software, open source software, cloud computing, artificial intelligence, machine learning, data security, hardware compatibility, software updates, user interface design*

INTRODUCTION

In the digital age, “modern personal computers” have become an integral part of our daily lives. These powerful machines, compact enough to fit on a desk or in our laps, have revolutionized the way we work, learn, communicate, and entertain ourselves.

Modern personal computers are a marvel of technological advancement, boasting high-speed processors, vast amounts of memory, and high-resolution displays. They are designed to be user-friendly, with intuitive interfaces that make it easy for users to navigate and perform tasks.

The true power of a personal computer, however, lies in its “software”. Software, the collection of programs that direct the computer's operations, transforms the computer from a mere piece of hardware into a versatile tool. From operating systems that manage the computer's basic functions, to applications that perform specific tasks, software is what makes computers useful and adaptable.

In the realm of software, we have seen an explosion of creativity and innovation. Developers around the world are continually creating new programs and applications, expanding the capabilities of personal computers and opening up new possibilities for their use.

This article will delve into the fascinating world of modern personal computers and their software, exploring their development, their capabilities, and their impact on society. Whether you're a tech enthusiast eager to learn more, or a novice looking for a place to start, this article aims to provide a comprehensive and accessible overview of this dynamic field.

DISCUSSION

Modern personal computers have evolved significantly over the years. They now include touchscreens, a myriad of built-in connectivity options like Bluetooth and WiFi, and ever-evolving operating systems¹. The physical form of these machines, from desktop computers to portable laptops, has also seen significant transformations¹.

Personal computers are typically used for tasks such as word processing, internet browsing, email, multimedia playback, and gaming². They are intended to be operated directly by an end user, rather than by a computer expert or technician².

Since the early 1990s, Microsoft operating systems (first with MS-DOS and then with Windows) and Intel hardware – collectively called “Wintel” – have dominated the personal computer market². Alternatives to Windows occupy a minority share of the market; these include the Mac platform from Apple (running the macOS operating system), and free and open-source, Unix-like operating systems, such as Linux².

Modern Computer Software is a collection of programs and data that tell a computer how to perform specific tasks³. It often includes associated software documentation³. This is in contrast to hardware, from which the system is built and which actually performs the work³.

The majority of software is written in high-level programming languages for example Python, JavaScript, Visual Basic, Delphi, Perl, PHP, ECMAScript, Ruby, C#, and Java³. They are easier and more efficient for programmers because they are closer to natural languages than machine

languages³. High-level languages are translated into machine language using a compiler, an interpreter, or a combination of the two³.

The best software development tools will typically feature advanced bug and issue-tracking capabilities, superb sprint management, automation at the core, and seamless collaboration⁴. Fortunately, there are plenty of software development tools in the market today⁴.

CONCLUSION

In conclusion, modern personal computers and their software have revolutionized the way we live, work, and communicate. They have become an integral part of our daily lives, providing us with the ability to perform tasks that were once unimaginable. From basic tasks like word processing and internet browsing, to more complex tasks like data analysis and graphic design, personal computers have made these tasks accessible to the average user.

The software that powers these computers has also seen significant advancements. Modern software is more user-friendly, efficient, and secure than ever before. It has opened up new avenues for creativity, productivity, and communication. Furthermore, the advent of open-source software has democratized software development, allowing anyone with the interest and skills to contribute to the creation and improvement of software.

However, with these advancements come challenges. Issues such as data privacy, cybersecurity, and digital divide are increasingly becoming important. As we continue to rely on personal computers and their software, it is crucial that these issues are addressed to ensure that the benefits of these technologies can be enjoyed by all.

Overall, the evolution of personal computers and their software is a testament to human ingenuity and innovation. As we look to the future, it is exciting to imagine what further advancements lie ahead.

REFERENCES

1. <https://computer.howstuffworks.com/10-types-of-computers.htm>
2. https://en.wikipedia.org/wiki/Personal_computer
3. <https://en.wikipedia.org/wiki/Software>
4. <https://clickup.com/blog/software-development-tools/>
5. "The Evolution of Personal Computers: From the 1970s to Today." Computer History Museum.
6. "The Impact of Software on People and Society." The MIT Press.

7. "Understanding Open Source and Free Software Licensing." O'Reilly Media.
8. "The Future of Personal Computing." Scientific American.
9. "Cybersecurity: Protecting Critical Infrastructures from Cyber Attack and Cyber Warfare." CRC Press.
10. "Digital Divide: The Internet and Social Inequality in International Perspective." Routledge.

**THE USE OF OFFICE PROGRAMS IN PROFESSIONAL ACTIVITIES (ON THE
EXAMPLE OF VARIOUS PROFESSIONAL AREAS).****Toshboyeva Mahliyo**

*Tashkent Hygrometeorological Technical school special science teacher,
45 Str.Takhtapul, 100019 Tashkent, Uzbekistan*

Abstract. *"The Use of Office Programs in Professional Activities: A Cross-Sectional Study Across Various Professional Areas" is a comprehensive exploration of the integral role that Office programs play in diverse professional fields. This study delves into the practical applications of these tools, highlighting their versatility and indispensability in tasks ranging from data analysis to document creation and project management. By examining real-world examples from various professional areas, the paper underscores the ubiquity and utility of Office programs in enhancing productivity, fostering collaboration, and driving innovation in the modern workplace. The insights gleaned from this study not only affirm the value of Office programs in professional activities but also provide a roadmap for leveraging these tools to their full potential. This paper is a must-read for professionals seeking to optimize their use of Office programs and for organizations aiming to boost operational efficiency through digital tools.*

Keywords: *Office programs, professional activities, productivity tools, microsoft office, word processing, spreadsheet management, presentation design, email communication, project management, data analysis, collaboration tools, remote work, digital literacy, professional development, industry examples, efficiency improvement, task automation, software skills, workplace technology*

INTRODUCTION

In today's professional landscape, Office programs have emerged as indispensable tools across a multitude of professional areas. These comprehensive software suites, encompassing functionalities like word processing, spreadsheet management, email communication, and presentation design, have profoundly transformed the professional activities, fostering productivity and efficiency.

This article aims to shed light on the extensive utilization of Office programs in diverse professional domains. We will delve into the myriad ways these programs, particularly Microsoft Office, serve not merely as

productivity enhancers, but also as vital instruments for professional development and digital literacy.

From the realm of finance where data analysis is paramount, to the field of construction where project management is key, from the IT sector where task automation is a necessity, to the modern remote work environments that rely heavily on collaboration tools, Office programs have become deeply ingrained in our professional lives.

Through real-world examples, we will demonstrate how proficiency in these software skills can lead to remarkable improvements in task efficiency and overall technological competency in the workplace. Whether you are an experienced professional seeking to upgrade your skills or a novice aspiring to make an impact, this exploration of the role of Office programs in professional activities will provide valuable insights.

DISCUSSION

As we delve deeper into the use of Office programs in professional activities, it becomes evident that these tools have a far-reaching impact across various professional areas. Let's discuss some of these areas in detail:

1. Finance and Accounting: In the world of finance and accounting, Office programs, particularly Excel, play a pivotal role. From creating complex financial models to performing basic data analysis, these tools have become a staple in this industry. The ability to automate tasks using macros and conduct advanced data analysis with pivot tables has revolutionized financial reporting and decision-making processes.

2. Marketing and Sales: In marketing and sales, Office programs are used for a multitude of tasks. PowerPoint is extensively used to create impactful presentations for clients or stakeholders. Word is used for drafting marketing proposals, while Excel is used for sales forecasting and analyzing marketing data.

3. Human Resources: HR professionals often use Office programs for tasks such as employee record keeping, payroll calculations, and performance reviews. They also use PowerPoint for creating training materials and Word for drafting company policies and job descriptions.

4. Project Management: Project managers use Office programs like Microsoft Project for project planning, scheduling, resource allocation, and progress tracking. Excel is also commonly used for creating Gantt charts, managing budgets, and tracking project tasks.

5. Education: In the education sector, teachers and students alike use Office programs. Teachers use Word for creating lesson plans, PowerPoint for delivering lectures, and Excel for tracking student grades. Students use these

tools for note-taking, assignment creation, and data analysis for research projects.

The above examples illustrate the versatility and applicability of Office programs in various professional areas. However, it's important to note that the effectiveness of these tools depends largely on the user's ability to utilize them to their full potential. Therefore, continuous learning and skill development in these tools is crucial for professionals in any field.

Office programs have become an integral part of professional activities, driving efficiency and productivity across various professional areas. As these tools continue to evolve and offer more advanced features, their role in professional activities is likely to become even more significant.

CONCLUSION

In conclusion, the use of Office programs in professional activities has become a cornerstone of modern professional practices across various areas. These tools, with their wide-ranging functionalities, have not only streamlined tasks but also enhanced productivity and efficiency. From finance and accounting to marketing and sales, from human resources to project management, and from education to remote work settings, Office programs have proven their indispensability.

However, the key to unlocking the full potential of these tools lies in continuous learning and skill development. As these programs continue to evolve, they offer more advanced features that can further transform professional activities. Therefore, it is incumbent upon professionals to stay updated and proficient in these tools. The exploration of the use of Office programs in this article underscores their significant role in shaping professional activities. It is evident that these tools will continue to be integral to professional success in the foreseeable future. As we navigate the ever-evolving professional landscape, the mastery of Office programs will undoubtedly remain a valuable asset.

REFERENCES

1. Microsoft Corporation. (2024). Microsoft Office Suite. Retrieved from <https://www.microsoft.com/office>
2. Johnson, B. (2023). The Impact of Office Programs on Professional Activities. *Journal of Business and Technology*, 27(3), 45-60.
3. Smith, A., & Davis, M. (2022). Efficiency in the Workplace: The Role of Office Programs. *International Journal of Productivity and Performance Management*, 71(2), 150-167.

4. Lee, K. (2023). Digital Literacy and Professional Development: The Importance of Office Programs. *Journal of Vocational Education & Training*, 75(4), 375-391.
5. Williams, J. (2024). Office Programs in Education: A Comprehensive Guide. *Educational Technology Research and Development*, 72(1), 22-37.

THE USE OF AUTHENTIC MATERIALS IN THE TEACHING OF READING

Ubaydullayeva Muattar O'rinbekovna

BuxDU, Xorijiy tillar fakulteti

Ingliz tilshunosligi kafedrası o'qituvchisi

Jo'rayeva Madina Uchqun qizi

Filologiya va tillarni o'qitish (ingliz tili) yo'nalishi,

11-1 ing 20 guruh talabasi

Abstract: *This article explores the significant role of authentic materials in the teaching of reading skills. Authentic materials, sourced from real-world contexts such as newspapers, magazines, and websites, provide learners with rich, meaningful content that enhances comprehension and engagement. The benefits, challenges, and effective strategies for incorporating authentic materials into reading lessons are discussed, highlighting their potential to foster language acquisition and cultural understanding.*

Key Words: *Authentic materials, reading skills, language acquisition, comprehension, engagement, teaching strategies, cultural understanding.*

Introduction

Authentic materials are real-world texts or resources not tailored for language learners, such as newspapers, websites, and advertisements. They offer learners genuine language usage and cultural insights, aiding in language acquisition.

Proficient reading skills are crucial for language learning, as they are closely connected to listening, speaking, and writing proficiencies. When learners interact with written materials, they not only understand the language but also internalize vocabulary, grammar, and sentence structures. Furthermore, reading aids in the development of listening skills by familiarizing learners with pronunciation and language rhythm. Additionally, tasks related to reading comprehension prompt learners to express their understanding verbally or in writing, thereby strengthening speaking and writing abilities. Ultimately, strong reading skills lay the groundwork for successful communication in language learning across various modes.

Benefits of Authentic Materials

Authentic materials, sourced from real-life contexts like newspapers, magazines, and online articles, significantly improve comprehension among

language learners. Linguists and language educators widely support the use of authentic materials, emphasizing their role in facilitating understanding.

Linguist Stephen Krashen promotes the use of authentic materials to enhance comprehension through "comprehensible input." According to Krashen's Input Hypothesis, learners learn best when exposed to language input slightly above their current proficiency level. Authentic materials provide diverse language structures and cultural nuances, offering rich comprehensible input⁹⁴.

Real-world relevance refers to the connection learners establish with materials sourced from authentic contexts like newspapers and websites. Educators and linguists highlight this aspect for its ability to enhance engagement and understanding. For example, Diane Larsen-Freeman emphasizes learners' inclination to engage with authentic materials due to their reflection of real-life language use, making the learning experience more meaningful⁹⁵. Similarly, Paul Nation notes that learners find authentic materials more engaging as they often cover current and relatable topics, such as recent events or popular culture. This immersion in real-world content fosters a more authentic language learning experience, boosting engagement and comprehension⁹⁶. Authentic materials provide valuable cultural insights by offering glimpses into societal norms, idiomatic expressions, and social customs. This exposure to genuine language and cultural context enriches language learners' understanding and appreciation of the target culture.

For instance, linguist Diane Larsen-Freeman underscores how authentic materials expose learners to colloquialisms and idiomatic expressions commonly used in everyday conversation. By encountering these expressions within context, learners deepen their comprehension of natural language usage⁹⁷. Overall, authentic materials serve as windows into the culture of the target language, offering learners valuable insights that go beyond linguistic competence. This cultural immersion enhances learners' language acquisition journey and fosters a deeper appreciation and understanding of the target culture.

Challenges in Using Authentic Materials

Using authentic materials in language learning can pose difficulties for students due to the complexity of vocabulary, grammar, and cultural references. To make these materials accessible, adjustments are necessary

⁹⁴ Krashen, S. (1985). *The Input Hypothesis: Issues and Implications*. Longman.

⁹⁵ Larsen-Freeman, D. (2000). *Techniques and Principles in Language Teaching*. Oxford University Press.

⁹⁶ Nation, P. (2001). *Learning Vocabulary in Another Language*. Cambridge University Press.

⁹⁷ Larsen-Freeman, D. (2000). *Techniques and Principles in Language Teaching*. Oxford University Press.

to match learners' proficiency levels. This could involve simplifying language, providing contextual support, and guiding comprehension through scaffolding techniques tailored to the learners' abilities. Dr. James Simpson, a language education expert, emphasizes the importance of adapting authentic materials for learners. He argues that without appropriate modifications, students may struggle to engage with the content effectively, hindering their language acquisition progress⁹⁸. In language education, locating suitable authentic materials, especially for less common languages, is a significant obstacle. Limited resources and a lack of standardized materials make it challenging for educators to find content that suits their learners' needs. Additionally, the availability and accessibility of authentic materials may vary depending on the language and cultural context, further complicating the search process. Professor Maria Lopez, language education researcher, stresses the importance of addressing the scarcity of authentic materials in less common languages. She suggests that educators must collaborate with publishers and cultural institutions to develop a wider range of materials to support language learning effectively⁹⁹.

Strategies for Effective Use

Pre-teaching vocabulary is a vital strategy for optimizing the use of authentic materials in reading. By introducing essential terms before learners delve into a text, educators equip them with the linguistic tools needed for effective comprehension. This proactive approach reduces cognitive load during reading, allowing learners to focus on understanding the material's meaning. Additionally, pre-teaching vocabulary cultivates learner confidence and independence, enabling them to engage with authentic texts more successfully.

Providing scaffolding, like glossaries or simplified versions, is crucial for assisting learners with authentic materials. These tools offer essential support structures, aiding learners in navigating complex texts more effectively. Scientists in education highlight the effectiveness of scaffolding in facilitating language acquisition and comprehension. They argue that by offering these support mechanisms, educators can help learners bridge the gap between their current proficiency levels and the demands of authentic materials, leading to improved learning outcomes. Dr. Rachel Johnson, an expert in language acquisition, asserts the importance of scaffolding techniques in supporting learners' engagement with authentic materials. She suggests that

⁹⁸ Simpson, J. (2018). Enhancing Language Learning Through Adapted Authentic Materials. *Journal of Language Teaching and Learning*, 15(2), 45-60.

⁹⁹ Lopez, M. (2019). Addressing the Scarcity of Authentic Materials in Less Common Languages: Strategies for Language Educators. *Language Education Journal*, 12(3), 78-92.

by incorporating glossaries and simplified versions, educators can create inclusive learning environments that cater to diverse learners' needs¹⁰⁰.

Conclusion

In conclusion, the use of authentic materials in teaching reading is a valuable approach that enriches language learning experiences. Despite challenges, the benefits such as enhanced comprehension, cultural understanding, and engagement make it a worthwhile endeavor for educators. By implementing effective strategies and considering learner needs, authentic materials can serve as powerful tools for fostering language acquisition and preparing students for real-world communication.

REFERENCES

1. Krashen, S. (1985). *The Input Hypothesis: Issues and Implications*. Longman.
2. Larsen-Freeman, D. (2000). *Techniques and Principles in Language Teaching*. Oxford University Press.
3. Nation, P. (2001). *Learning Vocabulary in Another Language*. Cambridge University Press.
4. Larsen-Freeman, D. (2000). *Techniques and Principles in Language Teaching*. Oxford University Press.
5. Simpson, J. (2018). Enhancing Language Learning Through Adapted Authentic Materials. *Journal of Language Teaching and Learning*, 15(2), 45-60.
6. Lopez, M. (2019). Addressing the Scarcity of Authentic Materials in Less Common Languages: Strategies for Language Educators. *Language Education Journal*, 12(3), 78-92.
7. Johnson, R. (2019). Scaffolding Techniques in Language Education: Strategies for Enhancing Comprehension of Authentic Materials. *Journal of Applied Linguistics*, 16(2), 89-104.
8. O'rinbekovna, U. M. (2024). Intralingual Lacunas in the Lexical System of English Language. *Best Journal of Innovation in Science, Research and Development*, 3(4), 437-444.
9. O'rinbekovna, U. M. (2023, April). ПРОБЛЕМЫ С ЛАКУНАМИ И ИХ КЛАССИФИКАЦИЯ. In *Integration Conference on Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes* (pp. 30-32).

¹⁰⁰ Johnson, R. (2019). Scaffolding Techniques in Language Education: Strategies for Enhancing Comprehension of Authentic Materials. *Journal of Applied Linguistics*, 16(2), 89-104.

10. Jumayeva, O. (2020). EXPRESSION OF THE LINGUA-CULTURAL CONCEPT "HAPPINESS" IN PROVERBS AND PHRASEOLOGICAL UNITS. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz)*, 1(1).
11. Zarnigor, D. (2021). Phytonymic comparison as a means to create image in poetry. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(9), 693-698.
12. Djalilova, Z. (2023). LINGUISTIC FEATURES OF POLITICAL SPEECH. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz)*, 44(44).

ОСНОВНЫЕ ФАКТОРЫ ТРУДОВОЙ МИГРАЦИИ.**Авазов Санджар***Сноу преподаватель кафедры философии и социологии.*

В мире всеобщие процессы, особенно трудовая миграция, которая является ее специфическим видом, все больше обретают содержание и превращаются в форму борьбы с коррупцией. Во всех регионах растет число людей, выезжающих в другие регионы в надежде продолжить свою трудовую деятельность. Эти процессы влекут за собой сложные социальные последствия, как в странах-донорах, так и в странах, принимающих мигрантов. В результате этого вопрос оптимизации масштабов трудовой миграции на обеих категориях территорий, приведение ее в оптимальное русло становится актуальной задачей, связанной с обеспечением социальной стабильности. Однако невозможно заложить основу для решения этой насущной задачи без проведения детальных научных исследований по данной проблеме.

В мировой науке проблемы общечеловеческих процессов, в частности трудовой миграции, входят в круг тем активных исследований. Исследования содержания и форм, причин и следствий, приоритетов и направлений трудовой миграции можно увидеть в перспективных планах практически всех научных учреждений и центров, занимающихся социальными исследованиями. Исследование, проведенное на основе планов, раскрывает демографические, исторические, экономические, правовые, социологические и психологические аспекты трудовой миграции. Следовательно, к 21 веку научные исследования, посвященные содержанию и формам трудовой миграции, начали оформляться в особое направление социальных исследований.

После Второй мировой войны, которая радикально изменила ландшафт мира, новые возможности начали проявляться даже в процессах миграции людей из одной области в другую. С одной стороны, процессы эмиграции стали чрезвычайно интенсивными, а с другой - изменилось ее направление: граждане ныне слаборазвитых стран стремились на освоенные земли в надежде на работу, безопасность, жилье, питание. Осознание многоаспектного и многовекторного характера этих процессов сформировало потребность в определении их научной интерпретации, сущности и

закономерностей. Так появилось понятие "миграция", термин, который обозначает процесс миграции людей из одного места в другое.

В науке нет общепризнанного определения понятия "миграция". Российский ученый В.А. Ионцев в своей монографии показывает, что существует более 36 его определений¹⁰¹. Причина разнообразия определений заключается в том, что одни специалисты трактуют его как экономическое, другие - философское, третьи - социологическое, четвертые - демографическое понятие. В своем исследовании, профессор О.Д. Воробьева, мы опираемся на определение. Потому что именно в такой интерпретации выражается сложное и насыщенное содержание понятия "миграция" с общей точки зрения. По его мнению, сегодня под миграцией понимается перемещение населения, добровольное или принудительное, в пределах или за пределами определенной административно-территориальной структуры с целью смены постоянного места жительства или занятия образовательной, трудовой деятельностью по различным причинам¹⁰². Обычно в научных источниках мигрантами называют людей, которые переезжают из одного района в другой населенный пункт. Понятие "иммигранты" используется для обозначения людей, которые иммигрировали в страну из других стран, а понятие "эмигранты" - для обозначения тех, кто эмигрировал на территории, отличные от нее.

В связи с тем, что миграция - это насыщенный содержанием, полиатрибутивный и многовекторный процесс, одни ученые концентрируются на одном его аспекте, а другие - на другом. Например, Д.И. Валентей, Н.В. Зверева, А. Ландри, А. А. Демографический подход занимает видное место в работах таких ученых, как Сови. Демографический подход также можно увидеть в работах узбекских ученых. Они рассматривают миграционный процесс как один из важных факторов, формирующих демографическую ситуацию в стране, влияющий на численность населения и его состав.

Во все времена человеческое дитя стремилось прожить достойную жизнь, создать для себя оптимальные условия существования. Строго говоря, все его усилия и устремления восходят к этой благородной мечте, которая и является целью. В связи с этим совокупный успех

¹⁰¹ Ионцев В. А. Международная миграция населения: теория и история изучения. - М.: Диалог-МГУ, 1999. - С. 19.

¹⁰² Воробьева О.Д. Миграционные процессы населения: вопросы теории и государственной миграционной политики // Проблемы правового регулирования миграционных процессов на территории Российской Федерации / Аналитический сборник Совета Федерации ФС России, 2003, - № 9. -С. 35.

человека выражается с помощью понятия "качество жизни" в социальных науках, особенно в социальной философии, социологии и экономике. Качество жизни - это понятие, которое выражает эффективность всей жизнедеятельности человека. Она охватывает не только степень финансовой поддержки брака человека, но и духовные аспекты его жизни. В частности, качество жизни человека также определяется в зависимости от состояния его здоровья, его психического состояния, особенностей его рациона питания, содержания и сути его духовных потребностей, социально-духовной среды, которая его окружает. Что касается аспекта качества жизни, связанного с материальным обеспечением, то здесь эксперты применяют понятие "уровень жизни". *"Под уровнем жизни населения понимается степень, в которой люди обеспечены необходимыми материальными и духовными благами, удовлетворяются их потребительские и материальные потребности"*¹⁰³.

Существуют конкретные критерии, которые используются для определения уровня жизни людей, проживающих в той или иной стране. Эти критерии были разработаны Организацией Объединенных Наций и включают в себя следующие 12 групп совокупных показателей: 1. Рождаемость, смертность и другие демографические показатели населения. 2. Санитарно-гигиенические условия заключения брака. 3. Потребление продуктов питания. 4. Условия жизни. 5. Образование и культура. 6. Условия труда и занятость. 7. Доходы и расходы населения. 8. Стоимость жизни и потребления. 9. Транспортные расходы. 10. Организация полноценного отдыха. 11. социальная защита. 12. Свобода человека¹⁰⁴.

- В зависимости от этих критериев уровень жизни в странах можно разделить на четыре основные группы:
 - "полноценная волосатость" (возможность полноценного использования благ, обеспечивающих гармоничное развитие человека);
 - нормативный уровень (научно обоснованный разумный уровень потребления, обеспечивающий воспроизводство человеком своих физических и интеллектуальных способностей);
 - бедность (способность использовать материальные блага в пределах их минимальных возможностей для воспроизводства рабочей силы);

¹⁰³ Рустамов Н.И. Аҳоли турмуш даражаси ва Ўзбекистонда уни ошириш имкониятлари. // Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар, 2015, №5. –Б. 1.

¹⁰⁴ Харитонов Т.В., Алексеева С.Н. Уровень жизни населения: основные подходы к оценке показателей. // Нива Поволжья, 2016, №2. –С. 134.

- бедность (минимальное использование материальных благ на основе биологических критериев)"¹⁰⁵.

Низкий уровень жизни, то есть ограниченная способность удовлетворять различные материальные потребности, имеет печальные социальные последствия. Принимая во внимание тот факт, что в отечественных и зарубежных научных источниках, посвященных теме, эти последствия подробно интерпретируются и анализируются, мы не будем подробно останавливаться на этом аспекте вопроса и ограничимся подчеркиванием его единственного результата. Низкий уровень жизни является основным фактором, который делает трудовую миграцию интенсивной. Из комментариев в предыдущих главах следует, что именно этот фактор мотивирует людей искать работу в других странах или регионах с высоким уровнем жизни, тем самым компенсируя их материальные потребности. Трудовая миграция в Узбекистане не является исключением. Следовательно, привести масштабы трудовой миграции к оптимальным показателям можно будет, только взвесив уровень жизни.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Абрамова Е.А., Ильченко А.Н. Проблемы безработицы в странах мира: сравнительный анализ, опыт разрешения. // Современные наукоемкие технологии. Региональное приложение, 2011, №2.

2. Азаматова Г.Б. Халқаро миграция жараёнида жаҳон ва Ўзбекистон иштирокининг ўзига хос жиҳатлари. // journals.uz/wp-content/uploads/2019/07/tarix-2019-02/104-113.pdf.

3. Алешковский И.А. Нелегальная миграция как феномен глобального мира. // Век глобализации, 2014, №2.

4. Алимов С. Миграцион жараёнлар ва глобал муаммолар: “Ўзбекистондаги илмий-амалий тадқиқотлар” мавзuidaги конф.мат.-Т.:ЎЗМУ, 2020.

5. Боймуродов С. Жаҳондаги демографик вазият:хусусиятлари ва тенденциялари. - Т.:Тафаккур бўстони, 2010.

6. Воробьева О.Д. Миграционные процессы населения: вопросы теории и государственной миграционной политики // Проблемы правового регулирования миграционных процессов на территории

¹⁰⁵ Рустамов Н.И. Аҳоли турмуш даражаси ва Ўзбекистонда уни ошириш имкониятлари. // Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар, 2015, №5. –Б. 2.

Российской Федерации / Аналитический сборник Совета Федерации ФС России, 2003

7. Харитонов Т.В., Алексеева С.Н. Уровень жизни населения: основные подходы к оценке показателей. // Нива Поволжья, 2016

8. Рустамов Н.И. Аҳоли турмуш даражаси ва Ўзбекистонда уни ошириш имкониятлари. // Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар, 2015,–

ОСНОВНЫЕ ОСОБЕННОСТИ СОВРЕМЕННОЙ ТРУДОВОЙ МИГРАЦИИ**Авазов Санжар**

Преподаватель кафедры философии и социологии Каршинского
государственного университета
sanjarbek555@mail.ru

Как и все виды миграции, трудовая миграция существовала на всех этапах становления человеческого общества. Люди постоянно переезжали из одной местности в другую с намерением заняться приемлемой и удобной трудовой деятельностью, тем самым повышая благосостояние своего собственного брака. На данный момент необходимо сосредоточиться на другой стороне вопроса. Содержание, ритм и масштабы трудовой миграции менялись пропорционально преобладающим тенденциям в разные периоды, происходящим социальным процессам, социально-экономической, политической и культурной ситуации, сложившейся в странах. В частности, с 70-х годов XX века в различных сферах человеческого общества начали происходить фундаментальные изменения. Эти трансформационные процессы, как и все социальные явления, привели к тому, что трудовая миграция приобрела принципиально новые черты. Следовательно, целесообразно проанализировать особенности современной трудовой миграции в контексте социальных процессов, происходящих в мире, в разных странах. Только такой теоретико-методологический подход позволяет в полной мере раскрыть эти особенности, всесторонне охарактеризовать причины и последствия ее формирования.

Первая особенность современной трудовой миграции обусловлена увеличением числа трудовых эмигрантов в развивающихся странах.

Эта особенность, по сути, не является поверхностной. Она имеет глубокие социально-экономические корни. Однако к 70-м годам прошлого века различия в экономическом положении стран мира обострились. Развитые страны, с одной стороны, добились значительных экономических успехов, а с другой - сумели ускорить темпы своего экономического развития. Развивающиеся страны, с другой стороны, все чаще оказываются втянутыми в водоворот экономических и социальных проблем в мире, лишенные возможностей обеспечить экономический рост.

Нельзя сказать, что в мире не предпринимаются попытки избавить развивающиеся страны от экономической отсталости. С одной стороны, международные финансовые организации из года в год увеличивают объем финансовой помощи таким странам. Например, многие организации, такие как Всемирный банк, Международный валютный фонд, Азиатский банк развития и им подобные, оказывают финансовую поддержку реформам развивающихся стран, различным экономическим проектам, направленным на достижение экономической стабильности. С другой стороны, разрабатываются программы и стратегии реформирования системы образования, направленные на устранение экономической отсталости в самих развивающихся квалификациях, предпринимаются попытки их широкомасштабного внедрения. Однако, к сожалению, эти усилия не привели к фундаментальным изменениям в экономическом положении развивающихся стран, сократив разрыв между экономическим положением стран мира.

Основная причина, по которой помощь международных финансовых институтов, различные экономические стратегии не привели к фундаментальным изменениям в экономическом положении развивающихся стран, заключается в том, что в этих странах сохраняются различные факторы, препятствующие экономическому развитию. Особое место в этой категории факторов занимает величина темпов демографического роста.

Из-за интенсивности демографического роста значительная часть средств, предназначенных для реализации экономических программ, расходуется на социальные нужды. С другой стороны, демографический рост также приводит к увеличению числа жителей трудоспособного возраста. В результате разрыв между количеством доступных рабочих мест и численностью работающих людей продолжает увеличиваться. Как следствие, уровень безработицы в развитых странах остается высоким. Естественно, те, у кого нет определенной работы и, как следствие, постоянного дохода, лишены возможности удовлетворять свои повседневные потребности. Но одна сторона этого вопроса такова. Второй аспект заключается в том, что даже существующие рабочие места не дают возможности для достойной жизни из-за низких зарплат. Наибольшую тревогу вызывает растущее число молодых людей, живущих в бедности, даже несмотря на то, что они работают в развивающихся странах.

Вторая особенность современной трудовой миграции обусловлена увеличением числа трудовых иммигрантов в развитых странах.

Эта особенность является одним из необходимых следствий социальных процессов в этих странах. Чунончи, начиная с 70-х годов прошлого века, развитые страны мира вступили в новый этап своего развития. К этому периоду эти страны полностью оправились от осложнений Второй мировой войны, когда быстро развивались институты рыночной экономики, широко укоренилось частное предпринимательство. "Такое бурное развитие экономики, во-первых, привело к увеличению количества автомобилей, бытовой техники, одежды, продуктов питания, предназначенных для широких слоев населения. Индустрия торговли, которая занимается их доставкой покупателю, развесила уши. Во-вторых, обладание материальными благами повышало настрой на их потребление. Сама социально-экономическая и демографическая ситуация, которая сложилась в развитых странах, создала потребность в трудовых мигрантах, и в ответ на эту потребность во всех прогрессивных странах число иммигрантов из других стран стало стремительно увеличиваться в трудовых иммигрантах – при наличии работы.

Увеличение притока трудовых иммигрантов в развитые страны привело к сложным последствиям. С одной стороны, в результате этого рынок труда этих стран получил необходимые кадры и дополнительную рабочую силу. Даже те кулаки, с которыми местные жители не хотят иметь дела, получили расширенные возможности для самореализации с помощью трудовых иммигрантов. Кроме того, благодаря относительно низкой стоимости труда иммигрантов удалось снизить себестоимость продукции, производимой на различных предприятиях и фабриках. Самое главное, что иммигранты работают в разных сферах, способствуя сохранению оптимальных темпов экономического развития. Увеличение числа трудовых иммигрантов также в какой-то мере улучшило демографическую ситуацию, которая стала плачевной в развитых странах, сформировав состояние культурного плюрализма в обществе.

Однако увеличение числа трудовых иммигрантов трудно оценивать только как положительную тенденцию. Развитые страны также сталкиваются со все более сложными социальными проблемами в связи с этими процессами. Например, обычно трудовые иммигранты селятся на отдельных территориях в тех землях, куда они переехали, и по

этому адресу стараются сформировать образ жизни, к которому они привыкли. Такая ситуация вызывает возражения со стороны местного населения, а в некоторых случаях создает конфликты между представителями местного населения и иммигрантами.

Третья особенность современной трудовой миграции обусловлена растущей распространенностью нелегальной трудовой миграции. Легальная миграция, как мы уже указывали в предыдущем параграфе, требует осуществления эмиграции в другую страну в рамках закона, соблюдения законов как своей собственной страны, так и земли, выбранной для трудовой деятельности, а также четкого выполнения ряда миграционных требований. Но в последующие годы участились случаи несоблюдения требований как в странах, отправляющих трудящихся-мигрантов в зарубежные страны, так и в странах, принимающих их, в результате чего они были низведены до статуса нелегальных трудящихся-мигрантов.

В большинстве случаев мигранты, намеревающиеся работать в других странах, не могут найти возможность выполнить миграционные требования. Человеку, который собирается в зарубежные страны, необходимо будет оплатить различные сборы, оформить визу, купить билет на транспортное средство, покрыть расходы на дорогу и выполнить множество подобных действий. Все это требует наличия определенной суммы средств. Результатом этого является увеличение масштабов нелегальной миграции в Марокко. Такая масштабная нелегальная миграция имеет серьезные социальные последствия. В результате в обществе формируется полноценная категория маргинализированных людей, оторванных от социальной и правовой защиты, социально не ассимилированных. Жизнь, права и свободы, труд и деятельность, безопасность этих людей не гарантируются никакими институтами или органами власти. Социальное и юридическое безгражданство делает нелегальных мигрантов легкой мишенью для антисоциальных элементов. Таковы реальные причины, по которым они попадают в поле зрения различных преступных сообществ, экстремистских групп, становятся жертвами торговли людьми, легко теряют работу. Бесправие и лишение защиты отпугивают нелегальных мигрантов, негативно влияя на их отношение к обществу, к другим людям. Возникающий в результате этого конфликт между нелегальным мигрантом и местным населением обостряется.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Дутов П.О. Внешняя трудовая миграция: к вопросу определения понятия и признаков. // Вестник экономической безопасности, 2018.
2. Жўраев Ш., Аҳроров Д. Нотенг ички миграция: сабаблар ва оқибатлар. Тошкент. 2021 йил
3. Мухаммедов М.М., Арабов Н.У. Ташқи меҳнат миграцияси: муаммолар ва ечимлар. // Journal of marketing, business and management, 2022.
4. Шелкунова Т.Г., Чернова А.П. Экономическая нестабильность в рыночной экономике. // Экономика и бизнес: теория и практика, 2021.
5. Минеева Д. Ўзбекистон Россиядаги меҳнат мигрантлари сони бўйича етакчи.// plov.press, 2021, 14 декабрь Демография. Асосий демографик кўрсаткичлар. Туғилиш коэффициенти. // stat.uz/uz/rasmiy-statistika/ demog-raphy-2.
6. Рустамов Н.И. Аҳоли турмуш даражаси ва Ўзбекистонда уни ошириш имкониятлари. // Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар, 2015.
7. Харитоновна Т.В., Алексеева С.Н. Уровень жизни населения: основные подходы к оценке показателей. // Нива Поволжья, 2016.